شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى تارىخىنى يېزىش گۇرۇپپىسى

شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى

مىللەتلەر نەشرىياتى

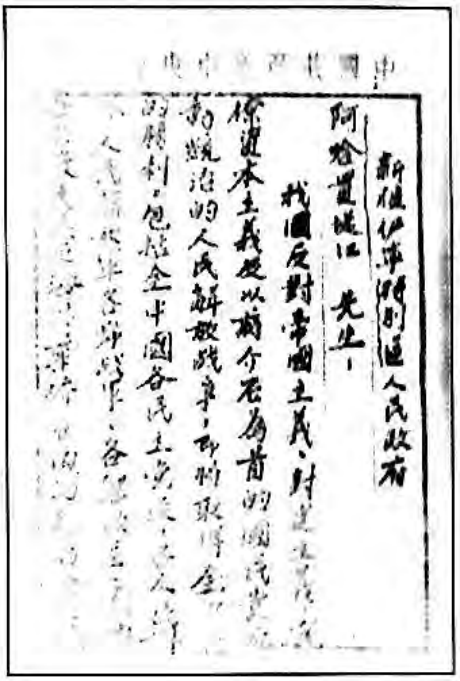

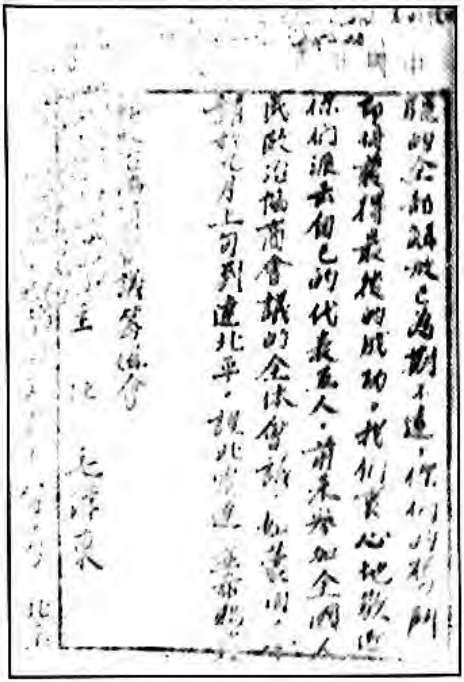
شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخىنى يېزىش گۇرۇپپىسى

مىللەتلەر نەشرىياتى

باش مۇھەررىر: جانابىل، فۇ ۋېن
مەسئۇل مۇھەررىر: شۇ يۈچى
ماقالىسىنى يازغۇچىلار: شۇ يۈچى، جۇ چىڭلىن
گاۋ چاۋمىڭ، ۋۇ شالۇ
دۇخان دۇن شىچۈن
تەرجىمە مۇھەررىرى: چېن يۈگۈي، ئابدۇسالام ئابباس
تەرجىمە قىلغۇچىلار: مەھمەت ساۋۇر، ئابدۇللا ئاۋۇت،
كۆرەش تۇرسۇن، دىلمۇرات مۇسا، تۇرسۇن تۇردى،
قۇربان مەھمەت، ھۇسېين ھاشىم، ئىلھام ۋەلى،
ماخمۇت مۇھەممەت، سادىق ئابلاجان، غالىپ
مەھمەت، قاھار ئوسمان، غالىپ ياسىن.

总 主 编：贾那布尔·富文
主　　编：徐玉圻
撰　　文：徐玉圻，周清霖，高朝明
　　吴莎露，杜瀚，　顿时春
译文审订：陈毓贵，阿不都沙拉木·阿巴斯
翻　　译：买买提·沙吾尔，阿不都拉·阿吾提，库来西·吐尔逊，
　　迪木拉提·木沙，吐尔逊·吐尔地，库尔班·买买提，
　　玉素英·阿西木，依拉木·维力，马合木提·买买提，
　　沙迪克·阿不拉江，阿里甫·买买提，卡哈尔·欧司曼，
　　阿里甫·牙生

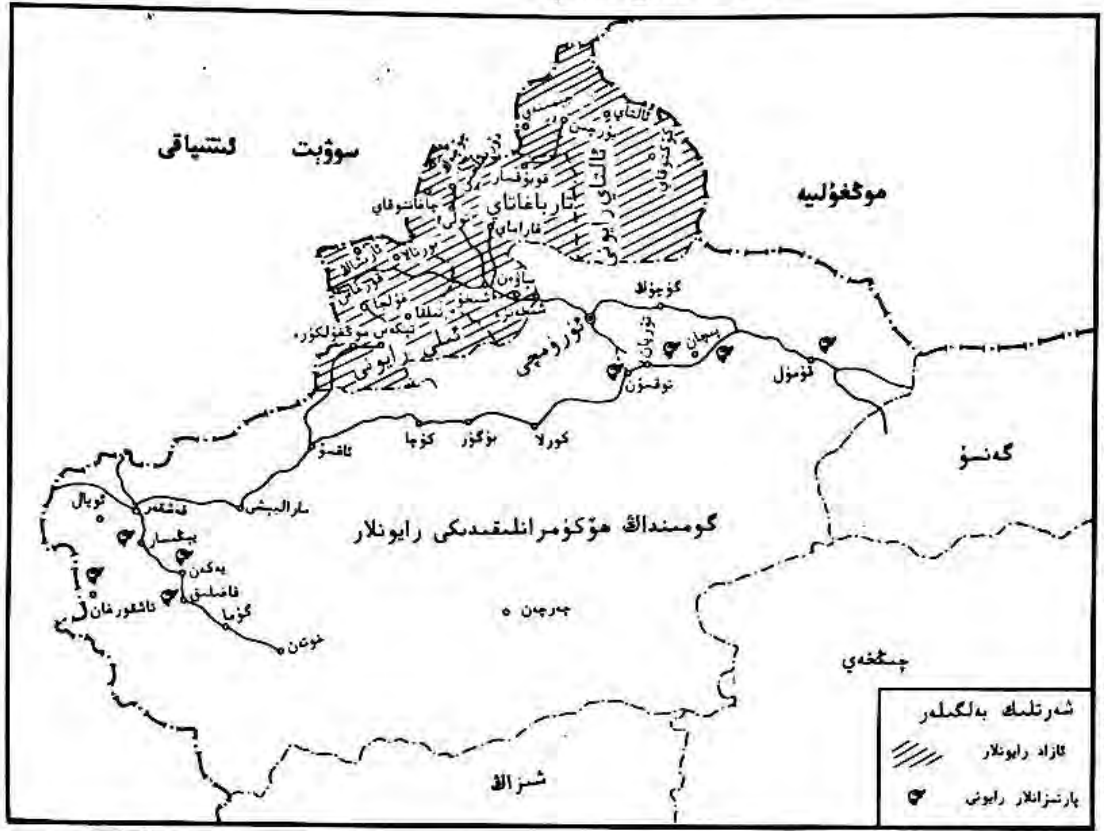

1949-يىل 8-ئاينىڭ 18- كۈنى، جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى ماۋ زېدۇڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمىغا خەت يېزىپ، ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ۋەكىل ئەۋەتىپ، يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتناشتۇرۇشنى ئۈمىد قىلغان ھەمدە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا: "سىلەرنىڭ كۆپ يىللار دىن بۇيان ئېلىپ بارغان كۈرىشىڭلار پۈتۈن جۇڭگو خەلقىمىزنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ" دەپ ناھايىتى يۇقىرى باھا بەرگەن.

ئىلى، تارباغاتاي ئالتاي ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ خەرىتىسى

(1946-يىلى 6-ئاي)

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايىتى شىنجاڭنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە موڭغۇلىيە بىلەن چېگرىداش، يەر كۆلىمى 280 مىڭ كۋادرات كىلومېتىردىن كۆپرەك كېلىدۇ، 1946-يىلىدىكى نوپۇسى 700 مىڭدىن ئاشاتتى، تەۋەسىدە 25 ناھىيە بار ئىدى.

مۇندەرىجە

سۆز بېشى ..... (1)
بىرىنچى باب ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پارتلىشى ..... (1)
بىرىنچى پاراگراف ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يۈز بېرىشىدىكى سەۋەب
..... (1)
1. شىنجاڭنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى يۈز بېرىشتىن ئىلگىرىكى ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي ئەھۋالى ..... (1)
2. روسىيە ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىدىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونىغا قارىتىلغان سىياسىتى ۋە كۆرسەتكەن تەسىرى..... (19)
3. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ مىللىي سىياسىتى ۋە ئۇ رەھبەرلىك قىلغان پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ شىنجاڭ رايونىدىكى تەسىرى كۈنسايىن كېڭىيىپ باردى
..... (29)
ئىككىنچى پاراگراف ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پارتلىشى ..... (36)

1. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش كۆرىشى ..... (36)
2. نىلقا قوزغىلىڭى — ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەسمىي پارتلىغانلىقى ..... (55)
3. غۇلجا قوزغىلىڭىنىڭ غەلبىسى قىلىشى ..... (65)

ئىككىنچى باب ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىرلىككە كېلىشى ..... (74)

بىرىنچى پاراگراف ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە پۈتۈن ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئازاد بولۇشى ..... (74)
1. ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى ..... (74)
2. ئىلى تەۋەسىنىڭ پۈتۈنلەي ئازاد قىلىنىشى ..... (84)

ئىككىنچى پاراگراف قوراللىق كۈرەشنىڭ غەلىبىلىك تەرەققىي قىلىشى ۋە ئىلى، تاباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ بىرلىككە كېلىشى ..... (112)
1. ئىلى پۈتۈنلەي ئازاد بولغاندىن كېيىن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قوللانغان تەدبىرلەر ..... (112)
2. مىللىي ئارمىيىنىڭ تەشكىللىنىشى ۋە «ئۇچ يۆنىلىش بويىچە ئۇرۇش قىلىش» ھەربىي پىلانىنىڭ تۈزۈپ چىقىلىشى ..... (118)
3. قوراللىق كۈرەشنىڭ غەلىبىلىك تەرەققىي قىلىشى ..... (133)

4. تارباغاتاي، ئالتاي ژىلايەتلىرىدە ئىنقىلابىي هاكىمىيەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى ۋە ئۇچ ژىلايەتنىڭ بىرلىككە كەلتۈرۈلگەنلىكى ..... (158)

ئۇچىنچى باب ئۇچ ژىلايەت ئىنقىلابى هۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي هۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلغان تىنچلىق سۆھبىتى ..... (168)

بىرىنچى پاراگراف تىنچلىق سۆھبەت پەيتىنىڭ يېتىپ كېلىشى ..... (168)

1. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىنكى ئىچكى-تاشقى ۋەزىيەت ..... (168)

2. تىنچلىق سۆھبىتى توغرىسىدا غۇلغۇلا ..... (176)

ئىككىنچى پاراگراف تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ جەريانى ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب ..... (187)

1. تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ بىرىنچى باسقۇچى ..... (187)

2. تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى ..... (213)

3. تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب ..... (221)

تۆتىنچى باب شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە هۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە يىمىرىلىشى ..... (239)

بىرىنچى پاراگراف شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە هۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئۇچ ژىلايەت خىزمەتلىرىنىڭ راۋاج تېپىشى ..... (239)

1. شىنجاڭ ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى ..... (239)
2. ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا قوللىنىلغان سىياسىي، ئىقتىسادىي تەدبىرلەر ..... (267)
ئىككىنچى پاراگراف شىنجاڭ ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتى ھۆكۈم سۈرگەن مەزگىلدە ئىككى تەرەپ ئېلىپ بارغان كۈرەشلەر ..... (274)
1. قوراللىق كۈرەشتىن سىياسىي كۈرەشكە ئۆتۈش..... (274)
2. ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ يېمىرىلىشى ..... (305)
بەشىنچى باب ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى ۋە ئىقتىسادىي خىزمىتى ..... (322)
بىرىنچى پاراگراف ئوسمان قاتارلىقلارنىڭ توپلىڭىنى تىنچىتىپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىرلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ..... (322)
1. ئوسمان، چوجاپ، قالىبېكلەرنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتىگە قارشى ئارقا-ئارقىدىن توپىلاڭ كۆتۈرۈشى ..... (322)
2. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىرلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش كۈرىشى ..... (326)
ئىككىنچى پاراگراف ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىدىيىنى تەرتىپكە سېلىشى ..... (335)
1. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە يۈز بەرگەن مىللىي مەسىلىدىكى خاتالىق ئۈستىدە

ئويلىنىپ ۋە ئۇنى تۈزىتىپ، ھەر مىللەت خەلقىگە
توغرا مىللەت قارىشى بىلەن تەربىيە بېرىش
..... (336)
2. مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇپ،
ۋەتەنننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ..... (341)
3. بىۋاسىتە ئاكتىپ قارشى تۇرۇپ، خىزمەت
ئۇنۇمىنى ئاشۇرۇش، خىيانەتچىلىك - چېرىكلىككە
قارشى تۇرۇپ، ھۆكۈمەت ئىشلىرىدا
پاك-دىيانەتلىك بولۇش، ھۆكۈمەتسىزلىككە قارشى
تۇرۇپ، تەشكىلىي ئىنتىزامنى كۈچەيتىش
..... (346)
ئۈچىنچى پاراگراف ئۇچ ۋىلايەتتە ئىنقىلابىي تەشكىلاتنىڭ بەرپا
قىلىنىشى ۋە ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ
كۈچەيتىلىشى ..... (351)
1. ئۇچ ۋىلايەتتە ئىنقىلابىي تەشكىلاتنى بەرپا
قىلىش ۋە ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىشنىڭ
زۆرۈرلۈكى ..... (351)
2. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە
قىلىش ئىتتىپاقى ۋە ئۇنىڭ ھەر دەرىجىلىك
تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ..... (353)
3. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھاكىمىيەت ئاپپاراتى
قۇرۇلۇشى ..... (364)
تۆتىنچى پاراگراف ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىقتىسادىي خىزمىتى ..... (374)
1. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن
كېيىن ئۇچ ۋىلايەت دۇچ كەلگەن ئىقتىسادىي
قىيىنچىلىق..... (374)
2. گومىنداڭنىڭ ئىقتىسادىي كاشىلىسىنى
تۈگىتىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىقتىسادىي تەرتىپىنى
تۈزمش..... (376)

3. ئۇچ ئۇلايەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە مەدەنىيەت-ماارىپ قۇرۇلۇشى خىزمىتى..... (379)
ئالتىنچى باب جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىۋاسىتە رەھبەرلىكىدە، ئۇچ ئۇلايەت ئىنقىلابىنىڭ پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تاشقىنىغا قوشۇلۇپ كېتىشى ..... (391)
بىرىنچى پاراگراف شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئازادلىقىنىڭ تالاي نۇرى ..... (391)
1. 1949-يىلىدىكى ئىچكى ۋەزىيەت ..... (391)
2. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى ئۇرۇنلاشتۇرۇشى ..... (398)
3. ئۇچ ئۇلايەتنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىپ، تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشنى كۈتۈۋېلىشى ..... (406)
ئىككىنچى پاراگراف شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى، ئۇچ ئۇلايەت ئىنقىلابىنىڭ پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تاشقىنىغا قوشۇلۇپ كېتىشى ..... (429)
1. ئۇچ ئۇلايەتنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى ئۇرۇنلاشتۇرۇشىنى ئىزچىللاشتۇرۇشى ۋە شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى ..... (429)
2. ئۇچ ئۇلايەت ئىنقىلابى پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تاشقىنىغا قوشۇلدى ..... (448)

ئاخىرقى سۆز ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ خاراكتېرى، ئەھمىيىتى ۋە تارىخىنىڭ ئىلھامى ..... (478)
1. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ خاراكتېرى ..... (478)
2. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئەھمىيىتى ..... (491)
3. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخىي ئىلھامى ..... (495)
(1) ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە زېمىننىڭ پۈتۈنلۈكىنى چىڭ تۇرۇپ، ھەر قانداق مۇستەقىللىق ۋە بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرىگە قارشى تۇرۇش لازىم ..... (495)
(2) مىللەتلەر باراۋەرلىكى، ئىتتىپاقلىقىدا چىڭ تۇرۇپ، ھەرقانداق مىللىي زۇلۇم، مىللىي كەمسىتىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۆزغۇنچىلىق قىلىدىغان سۆز-ھەرىكەتلەرگە قارشى تۇرۇش لازىم ..... (498)
(3) ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنى يېتەكچى قىلىشتا چىڭ تۇرغاندىلا، رەڭگا-رەڭ خاتا ئىدىيىلەرنى پەرقلەندۇرگىلى، توسۇغىلى ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرغىلى بولىدۇ ..... (506)
(4) جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە چىڭ تۇرغاندىلا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئۆزۈل-كېسىل ئازادلىققا ئېرىشتۇرگىلى بولىدۇ ..... (509)
خاتىمە ..... (513)

سۆز بېشى

1944-يىلى كۈزدە، شىنجاڭنىڭ شىمالىي، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنىڭ شەرقىي، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا ۋە جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇپ، مىللىي ئازادلىقنى ۋە دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كەڭ كۆلەملىك قوراللىق كۈرىشى پارتلىدى، بۇ كۈرەش يۈقىرىدا دېيىلگەن ئۇيغۇر ۋىلايىتىنى پارتلىغاچقا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈنى «ئۇيغۇر ۋىلايىتى ئىنقىلابى» دەپ ئاتىدى. ئۇيغۇر ۋىلايىتى ئىنقىلابى ئۇيغۇر ۋىلايىتى دائىرىسىدە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، جاھانگىرلارنىڭ كۈچلىرىنى قوغلاپ چىقىرىپ، 300 مىڭ كۇۋادرات كىلومېتىرغا يېقىن كېلىدىغان زېمىندا ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت قۇردى ھەمدە 14 مىڭ كىشىلىك ھەربىي قوشۇن تەشكىل قىلدى، بۇلار كۈرەشنى پۈتۈن مەملىكەت ئازاد بولغىچە داۋاملاشتۇرۇپ، ئۇيغۇر كومۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى پۈتۈن مەملىكەت خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى بىلەن بىرلىشىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشىغا، خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا غەلبە قازىنىشىغا مۇھىم تۆھپە قوشتى. شۇڭا، ماۋ زېدۇڭ ئۇيغۇر ۋىلايىتى ئىنقىلابى «پۈتۈن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى» دەپ كۆرسەتتى.

شىنجاڭدا ئۇيغۇر ۋىلايىتى ئىنقىلابى ئىلگىرى-كېيىن بەش يىل داۋام قىلىپ، ئاساسەن قوراللىق قوزغىلاڭ پارتلاش ۋە قوراللىق كۈرەش

تەرەققىي قىلىش (1944-يىل 4-ئايدىن 1945-يىل 9-ئايغىچە)؛ گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش (1945-يىل 10-ئايدىن 1946-يىل 6-ئايغىچە)؛ شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە يىمىرىلىشى (1946-يىل 7-ئايدىن 1947-يىل 8-ئايغىچە)؛ ئۇچ ۋىلايەت ئىنچىكى قىسمىنىڭ تەرتىپكە سېلىنىشى ۋە مۇستەھكەملىنىشى (1947-يىل 8-ئايدىن 1949-يىل 8-ئايغىچە)؛ شىنجاڭ-نىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشىغا ئاكتىپ ماسلىشىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى پۈتۈن مەملىكەت خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تاشقىنىغا قوشۇلۇش (1949-يىل 8-ئايدىن 1949-يىل 12-ئايغىچە) قاتارلىق بىر قانچە باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەسمىي پارتلاشتىن ئىلگىرى، ئالتاي ۋىلايىتىدىكى قازاق مىللىتى ۋە باشقا مىللەتلەر كۆپ قېتىم زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش كۆرۈشى ئېلىپ باردى، باشقا جايلاردىمۇ مەخپىي تەشكىلاتلار ۋە بەزى پارتىزانلار ئەترىتى تەشكىللىنىپ، قارشىلىق كۆرسىتىش كۆرۈشى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ كۆرەشلەر ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىققا تۇرلۇك دەرىجىدە زەربە بەردى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۆرەش ئىرادىسىگە ئىلھام بەردى. 1944-يىل 8-ئاينىڭ 17-كۈنىدىكى نىلقا قوزغىلىڭى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەسمىي پارتلىغانلىقىدىن دېرەك بەردى. نىلقا قوزغىلىڭى غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى دەرھال ھەر مىللەت ئاممىسىغا چاقىرىق قىلىپ، 11-ئاينىڭ 7-كۈنى غۇلجىدا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈردى، شۇ جايدىكى گومىنداڭنىڭ ئاكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. غۇلجا شەھىرىدىكى قالدۇق دۈشمەنلەرنى داۋاملىق تازىلاش بىلەن بىرگە، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ غۇلجىغا يارەدەم بېرىش پىلانىنى تارمار قىلىپ، پۈتكۈل ئىلى ۋىلايىتىنى ناھايىتى تېزلا ئازاد قىلدى. ۋاقتىلىق ھۆكۈمەت پارتىزانلار ئەترىتى ئاساسىدا بەرقەدەر مۇنتىزىم بولغان مىللىي ئارمىيىنى

قۇرۇپ چىقتىــــى ھەمدە قوراللىـــــق كۈرەشنـــــى تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنگىچە كېڭەيتتى، 1945-يىل 9-ئايغا قەدەر ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرى پۈتۈنلەي ئازاد بولدى، مىللىي ئارمىيە ئۇرۇمچىگە 150 نەچچە كىلومېتىر كېلىدىغان ماناس دەرياسى بويىغىچە ھۇجۇم قىلىپ كەلدى، شىنجاڭدىكى گومىنداڭ دائىرىلىرى ئالاقزادە بولۇپ ساراسىمگە چۈشتى. دۇنيانىڭ فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشى ۋە جۇڭگونىـــــڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشى غەلىبىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۇرۇش مالىمانچىلىقىنىڭ دەردىنى تويغۇچە تارتقان دۇنيا ھەرقايسى ئەل خەلقلىرى ۋە جۇڭگودىكى ھەر مىللەت خەلقى ئومۇميۈزلۈك تىنچلىقنى تەلەپ قىلدى. جياڭ جيېشى ئەكسىيەتچىلىرى گۇرۇھى خەلقنىڭ بېسىمىـــــدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزدى. شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرىدا كېلىشتۇرۇشى ۋە تۇرتكىلىك قىلىشى ئارقىسىدا، گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تەرەپ بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئۇچ كىشىدىن تەركىب تاپقان ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللەر ئۆمىكى جاڭ جىڭۇ باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن ئازلا كەم سەككىز ئايلىق سۆھبەت ئۆتكۈزۈش، كۆرەش قىلىش ئارقىلىق ئاخىرى تىنچلىق بىتىمى ئىمزالاپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىـــــك بىـــــرلەشمە ھۆكۈمىتىنى تەشكىللىدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تەرەپتىن سەككىز كىشى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىقىغا تەيىـــــنلەندى. ئەخمەتجان قاسىمى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىســـــى بولدى. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تەرەپ تىنچلىق بىتىمىنى ئىجرا قىلىشنى چۆرىدەپ گومىنداڭ دائىرىلىرىگە قارشى كۈرەشنى يەنىلا داۋاملاشتۇردى، كۆرەش بەزىدە ناھايىتى كەسكىن بولدى، گومىنداڭ قوزغىغان كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى ئىچكى ئۇرۇشنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، گومىنداڭنىڭ شىـــنجاڭدا قاراتقان سىياسىتى تىنچلىق بىتىمىدىن پىراقلىشىشقا باشلىدى، بۇنىڭ بىلەن كۆپ قېتىم سىياسىي ۋەقە يۈز بەردى، 1947-يىـــل 8-ئايدا ئۇچ ۋىلايەت

ۋەكىللىرى ئائىلاج ئۇيغۇر ئۆلكىسىنى ئازاد قىلىش ھەققىدە قايتىپ كەلدى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت نامدا بار، ئەمەلدە يوق بولۇپ قالدى. ئۇيغۇر ئۆلكىسى ۋەكىللىرى ئۇيغۇر ئۆلكىسىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، تۇرلۇك قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، ئىچكى قىسمىنى تىرىشىپ تەرتىپكە سېلىپ، تۇرلۇك قائىدە-تۈزۈملەرنى ئورناتقىسى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئازادلىق ئۇرۇشى ۋەزىيىتى ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلدى ۋە تونۇشتۈردى. ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىدىكى خاتالىقلار تەدرىجىي تۈزىتىلدى ھەمدە ئوسمان ئىسلام قاتارلىقلارنىڭ توپىلىڭى تارمار قىلىنىپ، ئۇيغۇر ئۆلكەتنىڭ بىرلىكى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئىشلىرى مەلۇم دەرىجىدە تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1949-يىل 4-ئاينىڭ 21-كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مىليون كىشىلىك زور قوشۇنى چاڭجىيانىڭ دەرياسىنى كېسىپ ئۆتۈپ نەنجىڭنى ئىشغال قىلدى. بۇنىڭ بىلەن گومىندالڭ ھۆكۈمىتىنىڭ گۈمران بولغانلىقى جاكارلاندى. پۈتۈن مەملىكەت ئىنقىلابىدا چوڭ ياغىشى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى، ئازادلىق ئۇرۇشى تېزدىن پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئازاد قىلىنمىغان جايلارغا يۆتكەلدى. غەربىي شىمالغا يۈرۈش قىلغان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئارقا-ئارقىدىن شىنجاڭغا، لەنجۇنى ئازاد قىلغاندىن كېيىن، يۈمىنگە كېلىپ، شىنجاڭغا بېسىم بولدى. شىنجاڭنى ئازاد قىلىشتەك ھالقىلىق پەيتتە دېڭ لىچۈننى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىچىسىلىق سالاھىيىتى بىلەن غۇلجىغا ئەۋەتتى، ئۇ غۇلجىغا يېتىپ كېلىپ، ئۇيغۇر ئۆلكەت رەھبەرلىرىگە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئۇيغۇر ئۆلكەتكە بولغان غەمخورلۇقىنى ۋە فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى يەتكۈزدى، ئۇيغۇر ئۆلكەت رەھبەرلىرىنى مەملىكەتلىك يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتناشقىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى قۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇيغۇر ئۆلكەت رەھبەرلىرى تەكلىپنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي

كومىتېتىنىڭ قارار، يوليورۇقلىرىنى ئىجرا قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. جۈڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىگە پائال ماسلىشىپ، سىياسىي، ھەربىي جەھەتتە شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش ئۈچۈن ئوبدان تەييارلىق كۆردى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پۈتۈن جۈڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تاشقىنىغا پۈتۈنلەي قوشۇلۇپ، جۈڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە ۋە بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىدا زور قەدەملەر بىلەن ئىلگىرىلىدى.

بىرىنچى باب
ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پارتلىشى

بىرىنچى پاراگراف ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يۈز بېرىشىدىكى سەۋەب

1. شىنجاڭنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى يۈز بېرىشتىن ئىلگىرىكى ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي ئەھۋالى

شىنجاڭ ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، يەر كۆلىمى 1 مىليون 600 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ تەخمىنەن پۈتۈن مەملىكەت ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئىگىلەيدۇ، مەملىكىتىمىز بويىچە يەر مەيدانى ئەڭ چوڭ ئۆلكە، ئاپتونوم رايون ھېسابلىنىدۇ. ئۇ شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقىچە موڭغۇلىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى (ھازىرقى روسىيە، قازاقىستان، قىرغىزستان، تاجىكىستان)، ئافغانىستان، پاكىستان ۋە ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەر

بىلەن چېگرىداش.

شىنجاڭ — ئۇيغۇر مىللىتى ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان، كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون. شىنجاڭدا ئازادلىققا قەدەر ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ياشاپ كېلىۋاتقان 13 مىللەت بار ئىدى، ئۇلار: ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، قىرغىز، موڭغۇل، تاجىك، شىۋە، مانجۇ، ئۆزبېك، رۇس، داغۇر، تاتارلاردىن ئىبارەت. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئەڭ كۆپ بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭغا تارقالغان، ئاساسلىقى جەنۇبىي شىنجاڭدا توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان؛ خەنزۇلار پۈتۈن شىنجاڭغا تارقالغان؛ قازاقلار ئاساسلىقى شىمالىي شىنجاڭ ۋە تىيانشان تېغىنىڭ شىمالىي تەرىپىدە توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان. ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، قىرغىز، تاجىك، ئۆزبېك، تاتار قاتارلىق يەتتە مىللەت ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ، بايلىقى مول. ئازادلىقتىن ئىلگىرى شىنجاڭنىڭ خەلق ئىگىلىكىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئاساس قىلىناتتى، سانائەت تولىمۇ تەرەققىي قىلمىغان، زامانىۋى سانائەت يوق دېيەرلىك ئىدى. شەھەر، يېزىلاردا كاپىتالىستىك ئىگىلىك ئىنتايىن ئاجىز بولۇپ، فېئودال ئىگىلىك ئۇزاق مۇددەت ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەنىدى، پومبىچىك، چارۋا ئىگىلىرى سىنىپىي فېئودال كۈچلەرنىڭ ئاساسلىق ۋەكىلى بولۇپ، بۇرۇن ئۆتكەن ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمەتلەرنىڭ قوللىشى ۋە قانات ئاستىغا ئېلىشى ئارقىسىدا كەڭ دېھقان-چارۋىچىلارنى ۋەھشىيانە، دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ ۋە ئېزىپ كەلگەنىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەنگلىيە، روسىيە جاھانگىرلىرى تاجاۋۇزچىلىق قىلىپ، تۈرلۈك جىنايى ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، ھەر مىللەت خەلقىنى تالان-تاراج قىلىپ كەلگەچكە، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتى بەك ئاستا ئىدى.

مىنگو دەۋرىگە قەدەم قويغاندىن بۇيان، مىللىتارىست يالاڭ زېڭشىن، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەينىڭ ئاخىرقى مەزگىللىدىن تارتىپ گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقى ئاخىرلاشقانغا قەدەر، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە زۇلۇمغا قاتتىق

ئۇچراپ، تارتىمغان نامراتلىق ۋە قالاقلىقنىڭ ئازابلىرى قالمىغاندى، بولۇپمۇ شېڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ۋە گومىندائىڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىدا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى زۇلۇمەت ئىچىدە قالغانىدى.

1911-يىلى سۇن جۇڭشەن رەھبەرلىكىدىكى شىنخەي ئىنقىلابى چېڭ خاندانلىقىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى، ھەرقايسى ئۇلكىلەر بۇنىڭغا بەس - بەستە ئاۋاز قوشتى. شىنجاڭدا ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئۇرۇمچى قوزغىلىڭى ۋە غۇلجا قوزغىلىڭى پارتلىدى. غۇلجا قوزغىلىڭى مۇڭەپپەقىيەتكە ئېرىشكەندىن كېيىن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن چېڭ خاندانلىقىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىغا خاتىمە بېرىلدى. لېكىن، پۈتۈن مەملىكەتتىكىگە ئوخشاش شىنجاڭدىمۇ ئىنقىلابچىلار ئاجىز بولغاچقا ۋە مۇرەسسە قىلغاچقا، بۇرژۇئازىيە دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئورۇندىيالمىدى ھەم ئورۇندىيالمىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. كونا ئىجتىمائىي تۈزۈم يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇردى؛ ھاكىمىيەت خېلى ھۆكۈمرانلىق تەجرىبىسىگە ئىگە بيۇروكرات تۈتۈقبېگى يالڭ زېڭشىننىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتتى. يالڭ زېڭشىن ئۆزىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداش ئۈچۈن، سىياسىي جەھەتتە ئىستىبدادلىق قىلدى، ئىقتىسادىي جەھەتتە فېئودالىق ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى قوغدىدى؛ مەدەنىيەت جەھەتتە خەلقنى نادانلىقتا قالدۇرۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزدى، جېنىنىڭ بارچە شىنجاڭنى فېئودالىق، قالاق، دۇنيادىن بىخەۋەر ھالەتتە قالدۇرۇشقا ئۇرۇندى. 1928 - يىلى 7 - ئايدا ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىر - بىرىنى چەتكە قېقىپ، ھوقۇق تالىشىشتا يالڭ زېڭشىن ھەربىي ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى فەن ياۋنەن تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى، مەمۇرىي ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى جىن شۇرېن پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالدى.

جىن شۇرېن تەختكە چىققاندىن كېيىن ئاساسەن يالڭ زېڭشىننىڭ بىر يۈرۈش سىياسەت ۋە تۈزۈملىرىنى داۋاملاشتۇردى، خەلقنى ئېكسپىلاتاتسىيە

قىلىش، ئېزىش جەھەتتە ئالدىنقىلاردىنمۇ ئېشىپ كەتتى. يالاڭ زېڭشىن ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە شىنجاڭدا نۇرغۇن ئىجتىمائىي زىددىيەت ساقلانغانىدى، جىن شۇرېن ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندىن كېيىن، سىياسىي جەھەتتە كۈنسايىن چىرىكلىشىش، مىللىي زۇلۇم كۈچەيىش، ھەربىي قوشۇننى كۆپەيتىش، باج-سېلىقنى كۆپەيتىش، قالايمىقان قەغەز پۇل تارقىتىش، مال باھاسى ئۆرلەپ كېتىش قاتارلىق مەسىلىلەر تۈپەيلىدىن، نۇرغۇن ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر تېخىمۇ كەسكىنلىشىپ كەتتى، خەلق ئاممىسى قاتتىق ئازاب-ئوقۇبەت ئىچىدە قالدى، كەڭ دېھقانلار قوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسىتىشكە مەجبۇر بولدى. ئاخىرى 1931-يىلى قۇمۇل دېھقانلىرى جىن شۇرېننىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش، قۇمۇل ۋاڭ مەھكىمىسى باشقۇرۇشىدىكى تۈزۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلىش كۆرىشىنى قوزغىدى. ئارقىدىنلا ئۇيغۇر يىلدىن ئارتۇق داۋام قىلغان چوڭ مالىمانچىلىق يۈز بەردى، گەنسۇدىكى مىللىتارىست ماجۇڭيىڭ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ غەربكە يۈرۈش قىلدى، ئەنگلىيە جاھانگىرلىكى ئۆز غالچىسى مۇھەممەتئىمىن ۋە سابىت دامۇللىنى جەنۇبىي شىنجاڭدا بۆلگۈنچىلىك، مالىمانچىلىق ئېلىپ بېرىشقا كۈشكۈرتتى، ئۇلار 1933-يىل 11-ئايدا، قەشقەردە «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇپ، «ياقۇبېگ خانلىقى» قۇرۇش خام خىيالىدا بولدى. ھەر مىللەت خەلقى كۆپ يىللىق ئۇرۇش مالىمانچىلىقىدا ئېغىر ئازاب-ئوقۇبەت تارتىپ، جاھانگىرلار ۋە فېئودال پومېشچىكلار سىنىپىنىڭ سۈيىقەستىنى تونۇپ يېتىپ، جاھانگىرلار ۋە ئۇلارنىڭ غالچىلىرىغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلدى، شۇڭا بۇ قېتىمقى پۈتۈن شىنجاڭغا كېڭەيگەن كەڭ كۆلەملىك قوراللىق مالىمانچىلىق شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ جىن شۇرېنغا قارشى تېخىمۇ شىددەتلىك كۈرەشنى قانات يايدۇرۇشىغا ئىلھام بېرىپلا قالماي، بەلكى ھۆكۈمران گۇرۇھ ئىچىدىكى زىددىيەتنى كۈنسايىن كەسكىنلەشتۈرۈۋەتتى، شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي تارىخىدىكى مۇھىم ۋەقە، يەنى 1933-يىل

4-ئاينىڭ 12-كۈنى ئۈرۈمچىدە يۈز بەرگەن «12-ئاپرىل» سىياسىي ئۆزگىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇ قېتىمقى سىياسىي ئۆزگىرىشتە جىن شۇرېننىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاغدۇرۇپ تاشلاندى. مىلىتارىست شېڭ شىسەي ئارمىيە-مەمۇرىيەت چوڭ ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋالدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭدا 11 يىلدىن ئارتۇق داۋام قىلغان مىلىتارىست شېڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىقى دەۋرى باشلاندى.

شېڭ شىسەي تەختكە چىققان دەسلەپكى مەزگىلدە سىياسىي ۋەزىيەت داۋالغۇپ تۇردى. جالغ پېيىۋەن، ما جۈڭيىڭ ئەسكەر توپلاپ ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىشقا ھەر ۋاقىت تەييار تۇردى. يولۋاس، خوجىنىيازمۇ مەلۇم دائىرىنى ئىگىلەپ، ۋەزىيەتنى كۆزىتىپ، ھەربىرى قىلىش پۇرسىتىنى كۈتۈپ تۇردى؛ شېڭ شىسەي ئىدارە قىلالايدىغان رايون ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى بىرقانچە ناھىيىلا ئىدى. شېڭ شىسەي ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن يۆلەنچۈك تېپىشى، يانتاياقلىرىنى يېتىشتۇرۇپ ئۆزىنى كۈچەيتىشى، ئۆزىگە يات كۈچلەرنى پارچىلىشى، يوقىتىشى كېرەك ئىدى.

شېڭ شىسەينىڭ ئەنجىگىغا تايانغۇسى بار ئىدى. لېكىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا ناھايىتى سوغۇق مۇئامىلە قىلىپ، خۇاڭ مۇسۇڭ (مۇتاۋېن سەنمۇجاڭ)، لو ۋېنگەن (ئەدلىيە مەمۇرىيىتى مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى، قوشۇمچە دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى) نى ئارقا-ئارقىدىن شىنجاڭغا ئەۋەتىپ، تۈرلۈك ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، ئۆز كۈچلىرىنى شىنجاڭغا كىرگۈزۈپ، شىنجاڭنى كونترول قىلىپ، شىنجاڭنى گومىنداڭنىڭ تولۇق ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا ئالماقچى بولدى. بۇنداق ئەھۋالدا، شېڭ شىسەي گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنى ئۆزىگە يۆلەنچۈك قىلسا، ئۆزىنىڭ مۇستەقىل ھۆكۈمرانلىق قىلىش سۈيىقەستىنى ئىشقا ئاشۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ياپون باسقۇنچىلىرى دۆلىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىغا تاجاۋۇز قىلىش مەقسىتىگە يەتكەندىن كېيىن، ھەدەپ غەربكە يۈرۈش قىلىپ، شىنجاڭدا ئۆز گۇماشتىسىنى تېپىپ، شىنجاڭنى جۇڭگودىن ئايرىلىپ چىقىشقا ھەمدە شىنجاڭنى سوۋېت

ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇش بازىسىغا ئايلاندۇرۇشقا تۇرۇندى. شېڭ شىسەي ياپونىيە قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن بولغاچقا، ئۆزىنى ياپونىيە قوينىغا ئاتسا، دەل ياپونلارنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئىش بولاتتى. لېكىن، سىياسىي پۈرسەتپەرەسلىك قىلىشقا ماھىر بولغان شېڭ شىسەي پايدا-زىيانىنى دەكسەپ كۆرگەندىن كېيىن ئۇنداق قىلمىدى، بىرىنچىدىن، شېڭ شىسەي شىنجاڭغا سەرسان بولۇپ كەلگەن، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى شەرقىي شىمال پىدائىيلىرىنىڭ قوللىشى بىلەن تەختكە چىققان، شېڭ شىسەي ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى شەرقىي شىمال پىدائىيلىرىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى بىلەن تىل بىرىكتۈرسە، دەرھال ئۇلارنىڭ قوللىشىدىن مەھرۇم قالاتتى، ھەتتا ئۇلارنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىپ ھۆجۇم قىلىشىغا ئۇچرىشىمۇ مۇمكىن ئىدى؛ ئىككىنچىدىن، سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ شىنجاڭنىڭ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ۋە ئۆزىگە قارشى بازىغا ئايلىنىپ، چېگرا رايونىنىڭ بىخەتەرلىكىگە خەۋپ يەتكۈزۈشىنى خالىمايتتى ھەمدە ئۇنىڭغا يول قويمايتتى؛ ئۈچىنچىدىن، ياپون قاراقچىلىرىنىڭ جۇڭگونى ئۆز مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇرۇۋېلىش تاجاۋۇزچىلىق قارا نىيىتى پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ قاتتىق غەزىپىنى قوزغىدى. شەرقىي شىمالدا، شىمالىي جۇڭگودا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئوتى لاۋۇلداپ يانىدى، بۇنداق پەيتتە دۈشمەن قوينىغا ئۆزىنى ئاتسا، يامان ئاقىۋەتكە قېلىپ، كىشىلەرنىڭ لەنىتىگە قالاتتى. شۇڭا شېڭ شىسەينىڭ ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەشتىكى بىردىنبىر تاللىشى سوۋېت ئىتتىپاقىغا تايىنىش ئىدى، سوۋېت ئىتتىپاقىغا تايانغاندىلا، قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلالايتتى، بولۇپمۇ جاڭ پېيىۋەن بىلەن ما جۇڭيىڭنىڭ بىرلىشىپ شېڭ شىسەي قوشۇنىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۆلكە مەركىزى ئۈرۈمچىگە خەۋپ يەتكۈزۈۋاتقان ئەھۋالدا، يېقىندىكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا تايانغاندىلا، ئاندىن مۇھاسىرىگە چۈشۈپ قېلىشتەك جىددىي ئەھۋالدىن قۇتۇلالايتتى.

سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شىنجاڭدا مۇقىم ھەم سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن يەرلىك ھاكىمىيەتنىڭ بولۇش-بولماسلىقى ئۇنىڭ

بىۋاسىتە پايدا-زىيىنىغا مۇناسىۋەتلىك ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىگە ئىزچىل تۇرده ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈپ، شىنجاڭنىڭ يەرلىك دائىرىلىرىنىڭ ئەنگلىيە، ياپونىيە قاتارلىق جاھانگىرلىك كۈچلىرىگە كۆچلىرىگە قارشى تۇرۇشىنى قوللاپ، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئالاقە قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن كۆچلەرنى يېتىشتۇرۇپ، شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن ھاكىمىيەت قۇرۇشقا تىرىشىپ تۇرتكىلىك قىلىپ، ئۆزىنىڭ شىنجاڭ بىلەن چېگرىداش بولغان 3000 نەچچە يۈز كىلومېتىر چېگرىسىنى تىنچ قىلماقچى ھەمدە سىياسىي، ئىقتىسادىي قاتارلىق جەھەتلەردە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە كۆپ نەپكە ئېرىشمەكچى بولدى. ئۇنداقتا كىمنى ئۆزىنىڭ قوللاش ئوبيېكتى قىلىش كېرەك؟ ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭدا بەلگىلىك كۈچكە ئىگە يەرلىك كۈچلەردىن قارىغاندا، جاڭ پېيىۋەن گومىنداڭغا يېقىن بولۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئىدى؛ ما جۈڭيىڭ چوڭ قارا نىيەتچى يەرلىك مىلىتارىست ئىدى؛ باشقا بىرقانچە ئاز سانلىق مىللەت سەردارلىرىدا ئازدۇر-كۆپتۇر پانتۇركىزم، پانئىسلامىزم خاھىشى بار بولۇپ، ئۇلار كومۇنىزمدىن قورقاتتى ۋە ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىك قىلاتتى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى جۇمھۇرىيەتلىرىگە پايدىسىز سىياسىي تەسىر يەتكۈزەتتى، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» نى ئەنگلىيە جاھانگىرلىكى پىلانلاپ قۇرغان ۋە قوللىنابدى. سوۋېت ئىتتىپاقى يۇقىرىقى شەخسلەرنى قوللىمايتتى، ئۇلارغا تايانمايتتى، ئەلۋەتتە. تۈرلۈك كۈچلەرنى سېلىشتۇرغاندا، شېك شىسەي شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى مۇقىم قىلالايدىغان، پايدىلانغىلى بولىدىغان مۇۋاپىق ئوبيېكتى ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قارىشىچە، بىرىنچى، شېك شىسەي ھۆكۈمىتى جۇڭگو مەركىزىي ھۆكۈمىتى رەسمىي تەستىقلىغان قانۇنلۇق ھۆكۈمەت ئىدى، شېك شىسەينى قوللىغاندا، دىپلوماتىيە جەھەتتىكى نۇرغۇن ئاۋارىگەرچىلىكتىن ساقلانغىلى بولاتتى؛ ئىككىنچى، تېخىمۇ مۇھىمى شېك شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، موسكۋاغا ئالاقە قىلىش ئۈچۈن ئادەم

ئەۋەتتى ھەمدە ئۆزىنىڭ ماركسىزمچى ئىكەنلىكىنى، شارائىت پىشىپ يېتىلسە، شىنجاڭدىمۇ كوممۇنىزمنى يولغا قويسا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەنىدى؛ ئۇچىنچى، شېڭ شىسەي قىيىنچىلىق ۋە خەۋپ ئىچىدە قېلىپ، جىددىي ھالدا تاياڭ تېپىپ، ياردەم تەلەپ قىلىۋاتقانىدى؛ بۇ چاغدا مۇۋاپىق ياردەم بەرسىلا، سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭغا بولغان كونترولىنى كۈچىنى ئاشۇرۇپ، شېڭ شىسەينى ئۆز قوينىغا تارتالايتتى ھەمدە شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى كونترول قىلالايتتى. مۇشۇنداق ئارقا كۆرۈنۈش ئاستىدا، سوۋېت ئىتتىپاقى شېڭ شىسەينى قوللاش ئوبيېكتى قىلىپ تاللىدى.

شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى 1933-يىل 12-ئايدا ۋە 1934-يىل 1-ئايدا شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپى بىلەن شىنجاڭغا قوشۇن ئەۋەتىپ، شېڭ شىسەيگە ياردەملىشىپ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ جاڭ پېيىۋەن، ما جۇڭيىڭ قىسىملىرىنى مەغلۇپ قىلىپ، ئۇرۇمچىنى مۇھاسىرىدىن قۇتقۇزدى، بۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتى مۇقىملىققا ئېرىشتى. ئارقىدىنلا شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەت ئىشلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى يەنە ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچى قاتارلىق تەرەپلەردىن ياردەم بەردى، بىر تۈركۈم مۇتەخەسسىس، تېخنىك خادىم، كادىر، كوممۇنىستىك پارتىيە ئەزالىرى (بۇنىڭ ئىچىدە بەزىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ جۇڭگولۇق ئەزالىرى) نى شىنجاڭغا ئەۋەتىپ، شېڭ شىسەينىڭ «ئالتە بۇيۇك سىياسەت»نى تۈزۈشىگە كونكرېت ياردەم بەردى.

«ئالتە بۇيۇك سىياسەت» دېگىنىمىز، «جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللەتلەر باراۋەر بولۇش، پاك-دىيانەتلىك بولۇش، تىنچلىقنى ساقلاش، قۇرۇلۇش قىلىش» نى كۆرسىتىدۇ. بۇ سىياسەتلەر شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنپەئىتىنى ۋە ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈردى، شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدا تۈرتكىلىك رول ئوينىدى. شۇڭا، ئۇ ئىلغار

سىياسەت ئىدى. لېكىن، شۇڭا شىنجاڭنىڭ ماھىيەت جەھەتتە ئەكسىيەتچىل بولغاچقا، «ئالتە بۇيۇك سىياسەت» نىڭ ئىلغارلىق ئەھمىيىتى چەكلىك، قىسقا ۋاقىتلىق ئىدى، ئۇنىڭ ئەستايىدىل يولغا قويۇلۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇڭا شىنجاڭنىڭ بۇ سىياسەتلەردىن پايدىلىنىپ ئۆزىنى پەردازلاپ، ئىستىبداد ھۆكۈمرانلىقىنى يوشۇرماقچى ۋە ئۇنىڭ يات كۈچلەرنى يوقىتىشتىكى قورالىغا ئايلاندۇرماقچى بولدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىدە شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى مەلۇم دەرىجىدە ئەسلىگە كەلدى ۋە تەرەققىي قىلدى. يېڭا ئىگىلىكىنى ئالمىغان بولساق، 1933-يىلى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى ئۇرۇش مالىمانچىلىقىدىن ئىلگىرىكى يېرىمدىن ئارتۇق ئازىيىپ كېتىپ، 4 مىليون 630 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر قالغانىدى، 1937-يىلىغا كەلگەندە 5 مىليون 270 نەچچە مىڭ موغا كۆپەيدى. زامانىۋى دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە دېھقانچىلىق تەجرىبە مەيدانى، كېۋەز تەجرىبە مەيدانى، دېھقانچىلىق تەتقىقات ئورنى، ئۈجمە كۆچەتزارلىقى، ئۇلگىلىك پىلە بېقىش ئۆيى قاتارلىقلار بارلىققا كېلىپ، دېھقانچىلىق تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. چارۋىچىلىقتا نەسىلنى ياخشىلاش، ئىلمىي ئۇسۇلدا بېقىش، كېسەللىك-زىياندىن ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش قاتارلىق خىزمەتلەر ئىشلەندى، چارۋا سانى ۋە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى بىرقەدەر زور ھەجىمدە كۆپەيدى. سانائەت-قاتناش جەھەتتە زاۋۇتلار قۇرۇلۇپ، كانلار ئېچىلدى، ئۇرۇمچىدە ئېلېكتر ئىستانسىسى، ماي چىقىرىش زاۋۇتى قۇرۇلدى. ئالتايدا ئالتۇن كېنى ئېچىلىپ، 1937-يىلىغا كەلگەندە يىللىق ئالتۇن ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى 1500 سەرگە يەتتى. 1936-يىلى مايتاغدا نېفىت قۇدۇقى قېزىلدى، 1939-يىلىغا كەلگەندە، كۈندىلىك نېفىت ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى 110 تونناغا يەتتى. شىكىشكىشيادىن قۇمۇل، ئۇرۇمچى، ئىلى ئارقىلىق قورغاسقىچە تاشيول ياسىلىپ، شىنجاڭنىڭ قاتناش ئەھۋالى ئىلگىرىكىدىن بىر ئاز ياخشىلاندى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگوغا ياردەم قىلغان ماددىي ئەشيالىرىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشى ئالدىنقى سەپنىگە يەتكۈزۈلۈشىگە كاپالەتلىك قىلىندى. مەدەنىيەت،

ماتارىپ ئىشلىرىمۇ بىرقەدەر زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىلىرى قۇرۇلدى. نۇرغۇن مەكتەپلەر ئېچىلدى، 1937-يىلى مەكتەپلەر تېز كۆپەيىپ 1515 كە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 112 مىڭغا يېتىپ، جىن شۇرېن دەۋرىدىكىدىن ئون نەچچە ھەسسە كۆپەيدى. 1934-يىلىدىن 1936-يىلىغىچە ھەر مىللەتتىن بولغان 300 نەچچە ياش سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلىپ، بىر تۈركۈم كەسپىي ئىختىساس ئىگىلىرى يېتىشتۈرۈلدى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەيدەكچىلىكى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا ئاممىۋى سىياسىي تەشكىلات «شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۈيۈشمىسى» ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى. شۇڭا شىسەينىڭ بىر تۈركۈم يۇرتداشلىرى، ساۋاقداشلىرى يۆتكەۋېتىلىپ، تارماقلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسىنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى ئۈستىگە ئېلىپ، «جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۈيۈشمىسى» نىڭ ئەمەلىي ھوقۇقىنى ئىگىلىدى. ئۇلار بۇنى بازا قىلىپ تۇرۇپ كادىر يېتىشتۈردى، ئىنقىلاب نەزەرىيىسىنى تەشۋىق قىلدى، ئالتە بۈيۈك سىياسەتنى تەشۋىق قىلىپ، شىنجاڭنىڭ ياپون باستۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنەۋەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش ھەرىكىتىنىڭ جۇش ئۇرۇپ قانات يېيىشىغا تۈرتكە بولدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە جامائەت خەۋپسىزلىكى، چېگرا مۇداپىئەسى ئاپپاراتلىرى قۇرۇلۇپ، ئاخبارات خىزمىتى كۈچەيتىلىپ، شىنجاڭ ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ بىخەتەر، مۇقىم بولۇشىدا مۇھىم رول ئوينىدى.

شۇڭا شىسەي كوممۇنىستلارنىڭ ياردىمىدە بىر مەھەل ئالتە بۈيۈك سىياسەتنى قىسمەن يولغا قويغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ مەقسىتى ھەرگىزمۇ شىنجاڭنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە بەخت-ساۋادەت يارىتىش ئەمەس، بەلكى ئىستىبداد ھۆكۈمرانلىقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئىجتىماجىنى كۆزلەش ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شۇڭا شىسەي «جاھانگىرلىككە قارشى

تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش» تەك ئىلغارلىق نىقابىغا ئورىنىۋېلىپ، ئاستىرتىن كومموئىستىك پارتىيىگە، خەلققە قارشى تۇرۇش جىنايى قىلمىشلار بىلەن كۆپلەپ شۇغۇللاندى، ئىشپىيونلۇق ھۆكۈمرانلىقىنى يولغا قويۇپ، يات كۈچلەرگە ھەدەپ زەربە بەردى، ئۇلارنى باستۇردى، كۆپ قېتىم ئاتالمىش «توپىلاڭ كۆتۈرۈش سۈيىقەستىدە بولۇش دېلوسى» پەيدا قىلىپ، قىيىن-قىستاق بىلەن مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇرۇپ، گۇناھسىز كىشىلەرنى چېتىۋېلىپ، زور بىر تۈركۈم كومموئىنستلار، ئىلغار ئامما، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى شەرقىي شىمال پىدائىيلىرىدىن شىنجاڭغا كەلگەنلىرى، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يۇقىرى تەبىقە زاتلىرىنى يوقىلاڭ بەتنام بىلەن قولغا ئالدى، ئۆلتۈردى؛ ئۇزۇنىڭ سىياسىي قارا نىيىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ھەتتا ئۆزى تايانغان يېقىنلىرىغا، ئۇرۇغ-تۇغقانلىرىغا زىيانكەشلىك قىلىشتىنمۇ باش تارتمىدى، ئۇنىڭ ۋاستىسى شۇ قەدەر قەبىھ، رەھىمسىز، زەھەرلىك بولدىكى، بۇنداق ئەھۋال ئىلگىرىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمران سىنىپلاردىمۇ ئاز ئۇچرايتتى. ئۇ شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئاخىرقى مەزگىلدە شىنجاڭ كىشىلىك دۇنياسىدىكى مىسلىسىز دوزاخقا ئايلاندى. «قولغا ئېلىنىپ نەزەربەند قىلىنغانلار 120 — 130 نەچچە مىڭغا يەتتى. تۇرمىدە كېسەللىك سەۋەبى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەنلەر ۋە يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلگەنلەر 60 نەچچە مىڭغا يەتتى.»① ئۇۋال قىلىنغان دېلولار ھەممە يەردە بولىدىغان، ھەممە ئادەم تەشۋىشكە چۈشىدىغان ئەھۋال شەكىللەنگەچكە، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى قاتتىق تېررورلۇق ئىچىدە ياشىدى. شېك شىسەي ئۆز ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ خەلقنىڭ مال-مۈلكىنى تالان-تاراج قىلدى. چۈچىنىڭا يۆتكەلگەندە، «ھەربىي ئايروپىلاننى ئىشقا سېلىپ قىممەت باھالىق نەرسىلەرنى ئۇچ قېتىم يۆتكىگەندىن باشقا، ئۇنىڭ تۇغقانلىرى، شېرىكلىرى شىنجاڭدىن

① جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدا بوران - چاپقۇنلۇق 70 يىل»، لەنشى نەشرىيات جەمئىيىتى شىركىتى 1982-يىل 3-ئايدىكى خەنزۇچە نەشرى 10-توم 6057-بەت.

ئايرىلغاندا، 180 ئاپتوموبىل بىلەن نەرسە يۆتكەپ، كىشىلەرنى ھەيران قالدۇردى.»① خەلقنىڭ قان-تەرىنى قانچىلىك خىيانەت قىلىپ تالان-تاراج قىلغانلىقىنى ھېسابلاپ چىققىلى بولمايدۇ.

شېڭ شىسەي «مىللەتلەر باراۋەر بولۇش» دېگەن نىقاب بىلەن مىللىي زۇلۇمنى يولغا قويدى. شېڭ شىسەي تەختكە چىققان دەسلەپكى مەزگىلدە ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، جايلاردىكى ئابرۇيلۇق، ئەمەلىي كۈچى بار ئاز سانلىق مىللەت زاتلىرىنى ھۆكۈمەت ئورگىنىغا كىرگۈزۈپ، چوڭ-كىچىك مەنسەپلەرگە تەيىنلەپ، مىللەتلەر ئىناق ئۆتۈۋاتىدۇ، دېگەن ساختا كۆرۈنۈش پەيدا قىلغانىدى. لېكىن، ئۇزاق ئۆتمەي نۇرغۇن بىگۇناھ ئاز سانلىق مىللەت زاتلىرىنى ئاتالمىش «توپىلاڭ كۆتۈرۈش سۈيىقەستىدە بولۇش دېلوسى» غا چېتىپ، قولغا ئېلىپ تۇرمىگە تاشلىدى ياكى ئۆلتۈردى، ھايات قالغانلار ساناقلىقلا ئىدى. 1937-يىل كۈزدە شېڭ شىسەي ماموت، ما خۇشەننىڭ كۈچلىرىنى بوقىتىش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتا تازىلاش-ۋە زىيانكەشلىك قىلىشنى ئېلىپ باردى، نۇرغۇن گۇناھسىز ئاممىغا «توپىلاڭچىلار بىلەن ئالاقىسى بار» دېگەن قالپاقنى كىيدۈرۈپ، قولغا ئېلىپ تۇرمىگە تاشلىدى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىرمۇنچە كىشىلەر ئۆلتۈرۈلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر قۇرۇلتىيىدىن پايدىلىنىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى «شېڭ شىسەيگە قارشى تۇرغۇچى» لارنىڭ ئەدىبىنى بېرىش ۋە ئۇلارنى تازىلاش، شېڭ شىسەينىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنى باستۇرۇشتىكى بىر خىل ۋاستىسى ئىدى. ھەر قېتىملىق يىغىنغا قاتناشقۇچىلاردىن ئۆز يۇرتىغا قايتقىنىي كۆپ بولغاندا يىغىنغا قاتناشقانلارنىڭ يېرىمىگە يېتەتتى، كۆپىنچىسى يىغىن مەزگىلىدە ئارقا-ئارقىدىن تۇرمىگە تاشلىناتتى. مەسىلەن، 1939-يىل 9-ئايدا موڭغۇل، قازاق، قىرغىز مىللەتلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلغاندا، قازاق

① جالال داجۇن: «شىنجاڭدا بوران - چايقۇنلۇق 70 يىل»، لەنشى نەشرىيات چەكلىك شىركىتى 1982-يىل 3-ئايدىكى خەنزۇچە نەشرى 10-توم 6064-بەت.

مىللەتتىدىن يۇقىرى تەبىقە زاتى ئەلەن ۋاڭ ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى شارىپقان قاتارلىق نۇرغۇن يۇقىرى تەبىقە زاتلىرى قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلاندى، شۇ يىلى يەنە ئالتاي ۋىلايىتىدىكى دىنىي زات، شائىر ئەخمەت ھاجى قولغا ئېلىندى، ئالتاي ۋىلايىتىدىكى چارۋىچىلار بۇنىڭدىن چۆچۈدى ۋە غەزەپلەندى. شۇ يىلى 12-ئايدا شېڭ شىسەي ئالتاي ۋىلايىتىدە قورال-ياراغ ئېنىقلاش كومىتېتى قۇرۇپ، چارۋىچىلارنىڭ چارۋىلارنى ۋە ئۆزىنىڭ قوغداشقا ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان قورال-ياراغلىرىنى مەجبۇرىي يىغىۋالدى، چارۋىچىلار زادىلا چىداشقا بولمايدىغان ئەھۋالدا قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

شېڭ شىسەي ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنى ۋەھشىيلەرچە بوزەك قىلىپ، قىرىپ ئېغىر ئاقىۋەت پەيدا قىلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر ھاياتلىق ئۈچۈن قوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسىتىشكە مەجبۇر بولدى. ئۇلار ماركسىزم، لېنىنىزم تەرىبىسىگە ئىگە بولۇشتىن ئىلگىرى، سىنىپىي جەمئىيەتتە ھەر مىللەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئەزگۈچى سىنىپ بىلەن ئېزىلگۈچى سىنىپ، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپ بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى، ھامان بىر مىللەتنى ئومۇمىي گەۋدە دەپ قارايتتى، شۇڭا، شېڭ شىسەيدىن ئىبارەت بۇ ئېزىلگۈچى، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپنىڭ كۆچلۈك قارشى تۇرۇشىغا ئۇچرىغان خەنزۇ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ ۋاكالىتەن ھۆكۈمرانلىقىنى ئۆتكۈل خەنزۇلارنىڭ گۇناھى دەپ قارىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن، كېيىنكى چاغلاردىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقتا قارشى كۆرسەتكەن خەنزۇ خەلقى شېڭ شىسەينىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنىڭ قۇربانى بولدى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بۇنىڭ ئۈچۈن ئېغىر بەدەل تۆلىدى.

قىسقىسى، شېڭ شىسەي جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى دېگەن نا ئېيتقاندەك «شېڭ شىسەي كېلىپ چىقىشىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، قارانىيەت مىللىتارىست، ئىدىيىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، يەرلىك پادىشاھ، ھەربىكىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇرە نەسىللىك توڭگۇز» (ھەم ۋەھشىي، ھەم دۆت) ئىدى. بۇ ھەقىقەتەن شېڭ

شەيئاڭ ئەكسىيەتچىل ماھىيىتىنىڭ چوڭقۇر يېغىنچاقلىنىشى.

شېڭ شىسەي جياڭ جيېشى بىلەن ئاشكارا تىل بىرىكتۈرگەندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭغا ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقى كەلدى. گومىنداڭ ئالدى بىلەن سىياسىي ۋە ئىدېئولوگىيە جەھەتلەردە ئۇز ھۆكۈمرانلىقىنى كۈچەيتتى. 1943-يىل 1-ئايدا، گومىنداڭ شىنجاڭ ئۇلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنى قايتا تەشكىللەپ چىقىپ، گومىنداڭغا پائال ئەزا قوبۇل قىلدى. بوجا تۈزۈمىنى ئورناتتى ۋە كۈچەيتتى، «ئۇچ مەسلەك» ۋە «جۇڭگونىڭ تەقدىرى»، جياڭ جيېشىنىڭ سۆز-ماقالىلىرى قاتارلىق ئەكسىيەتچىل ئىسەرلەرنى كۆپلەپ نەشر قىلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلىپ، ئۇلارنى خەنزۇلارنىڭ «نەسلىداش تارمىقى» دېگەندەك ھەر خىل ئەكسىيەتچىل سەپسەتىلەرنى تەرغىب قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە كىتاب، گېزىت، كىنو قاتارلىقلارنى قاتتىق تەكشۈرۈپ، ماركسىزم - لېنىنىزملىق ئىلغار كىتاب - ژۇرناللارنى مۇسادىرە قىلدى؛ ھەر مىللەت ياش ئوقۇغۇچىلىرىغا ئەكسىيەتچىل پىرقە تەربىيىسىنى ئېلىپ بېرىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى تۇرۇش، «پىرقە — دۆلەت» كە، «داھىي» غا سادىق بولۇپ، ۋاپادارلىق قىلىشتەك فېئودالىزملىق، كومپرادور فاشىزملىق سەپسەتىلەرنى سىڭدۈردى. شۇ ئارقىلىق «چېگرا ئاھالىسىنىڭ ئىسيان كۆتۈرۈشى» نى چەكلەپ، شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئىدىيىسىگە «مەسلەك» نى (جياڭ جيېشىنىڭ فاشىزمىنى كۆرسىتىدۇ — نەقىل كەلتۈرگۈچى) يېنىۋ سىڭدۈرۈپ، تەربىيە ئارقىلىق ھەرىكىتىنى تۈيدۈرماي ئۆزگەرتىپ، بۇ ئىدىيىنى سىڭدۈرۈش ۋە ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش ئىشىنى بىلىندۈرمەي ئېلىپ بارماقچى بولدى.»①

ھەربىي جەھەتتە، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شېڭ شىسەي بىلەن تىل بىرىكتۈرگەن دەسلەپكى مەزگىلدىلا شىنجاڭغا قوشۇن كىرگۈزۈش

---

① چېن شىخاۋ: «شىنجاڭنىڭ تارىخ، جۇغرافىيە ۋە جەمئىيەت ئەھۋالى» دېگەن كىتابنىڭ خەنزۇچە نەشرى 54-بەت، جۇڭخۇا كىتابخانىسى جۇڭخۇا مىنگوئىنىڭ 36-يىلى-نەشر قىلغان.

تەييارلىقىنى پائال ئىشلىدى. ئالدى بىلەن خېشى كارىدورىدىكى ۋۇڭبېدا 29-جىتۇەنجۇن باش قوماندانلىق شتابىنى قۇردى، خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىدە ئوقۇپ بىرىنچى قارارنى ئوقۇش پۈتتۈرگەن لى تىجۇننى باش قوماندانلىققا تەينىلىدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا يېڭى 2-جۇن ۋە 42-جۇن تەسىس قىلىندى، بۇ ئىككى جۇن تەشكىللەنگەندىن كېيىن، شىنجاڭغا يۇرۇش قىلىش بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇردى. 1943-يىل 9-ئاينىڭ باشلىرىدا 46-شىنىڭ ما پىڭلىن قوماندانلىقىدىكى تۈەنى قۇمۇلغا كىردى، 45-شىنىڭ تېن زىمىي قوماندانلىقىدىكى تۈەنى بارىكۆلگە كىردى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىككى جۇن ئارقا-ئارقىدىن شىنجاڭغا كىرىپ، شېڭ شىسەينىڭ ئۆلكىلىك قوشۇنىنىڭ ئورنىنى ئېلىپ، شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كونترول قىلدى، خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنى باستۇردى.

ئىقتىسادىي جەھەتتە، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى كەڭ كۆلەمدە بۇلاڭ-تالاڭ قىلدى. تۇرلۇك ئالۋان-ياساقلار نەچچە ئون خىلغا يەتتى. گومىنداڭ ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ ستاتىستىكىسىغا ئاساسلانغاندا، 1945-يىلى پۈتۈن ئۆلكىنىڭ مالىيە كىرىمى 2 مىليارد 200 مىليون شىنجاڭ پۇلى بولغان (گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تارقىتىلغان قەغەز پۇلغا سۈندۇرغاندا 11 مىليارد يۈەنگە توغرا كېلىدۇ)، نورما سىرتىدىكى تۇرلۇك سېلىقلارنى ھېسابلاش مۇمكىن ئەمەس. ئۇلار مالىيىدىكى قىيىنچىلىقنى ھەل قىلىش، ئەمگەكچى خەلقنى تېخىمۇ تالان-تاراج قىلىش ئۈچۈن، كۆپلەپ قەغەز پۇل باسقان. 1944-يىل 10-ئايغىچە شىنجاڭ قەغەز پۇلىدىن 3 مىليارد يۈەن تارقىتىلغان (گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تارقىتىلغان قەغەز پۇلغا سۈندۇرغاندا 15 مىليارد يۈەنگە توغرا كېلىدۇ)، لېكىن ئالتۇن زاپىسى ئاران 50 مىڭ سەر بولغاچقا، پۇل پاخالليقى كېلىپ چىقىپ، مال باھاسى ئۇچقاندەك ئۆرلەپ كەتكەن. 1944-يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا مال باھاسى 1944-يىلنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىكىدىن ئون نەچچە ھەسسە ئۆرلەپ كەتكەن، گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى قاقتى-سوقتى قىلىپ، خىيانەتچىلىك قىلىپ، چېرىكلىشىپ كەتكەن، مەنسەپ-مەرتىۋە سېتىش قۇيۇنى ئەۋج

ئالغان، يېزا باشلىقلىقى 200 — 300 مىلغا يۆنگە سېتىلغان. ئۇلار مەنسەپ قولغا كەلگەن ھامان، ئۆز ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ چۆنتىكىنى تولدۇرغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى چىققاندىن كېيىن، شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدىكى سودا ئۆزۈلۈپ قالدى. بىر تەرەپتىن شىنجاڭنىڭ چارۇچىلىق مەھسۇلاتلىرى سېتىلماي قالغاچقا، ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىدىكى كەڭ خەلقنىڭ جان-بېقىش ۋاستىسى بولغان چارۇچىلىقتا قوي بۈگىسى قىرقىلمايدىغان، ئۇچەي ئىتقا تاشلاپ بېرىلىدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كۇندىلىك سانائەت تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ئىمپورت قىلغىلى بولمىغاچقا، ماددىي ئەشيا قىس بولۇپ كەتتى، كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى تۇگەپ كەتتى، مال باھاسى شىددەت بىلەن ئۆرلەپ كەتتى، سودا-سانائەت كارخانىلىرى تاقىلىپ قالدى، ئەمگەكچىلەر ئارقا-ئارقىدىن ئىشسىز قېلىشقا باشلىدى. خەلق-تۇرمۇشى ناھايىتى قىيىن ئەھۋالدا قالدى.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ سانقۇنلۇق، تەسلىمچىلىك سىياسىتى جاھانگىرلار، بولۇپمۇ ئەنگلىيە، ئامېرىكا، ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىشىغا قولايلىق تۇغدۇرۇپ بەردى. ئۇلار ئېكسپېدىتسىيە قىلىش، ئاسارئەتىقىلەرنى تەتقىق قىلىش، سودا قىلىش نامى بىلەن ئىشپىيون، جاسۇسلارنى ئەۋەتتى، يەر ئۆزۈلۈشى خەرىتىسىنى سىزدى، مۇھىم ھەربىي مەخپىيەتلىكلەرنى رازۋېدكا قىلدى، قېزىلما بايلىقلارنى تەكشۈردى، شىنجاڭنىڭ تارىخىنى بۇرمىلايدىغان، شىنجاڭ بىلەن ۋەتىنىمىزنىڭ گۆش بىلەن قاندەك يېقىن مۇناسىۋىتىگە بۆلگۈنچىلىك سالىدىغان سەپسەتىلەرنى پەيدا قىلدى. ھەمدە دىن ۋە مىللەتلەر ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش قاتارلىق ئالدامچىلىق شوئارلىرىدىن پايدىلىنىپ ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ، ئىناقسىزلىق پەيدا قىلىپ، ئىجتىمائىي مۇقىملىققا پاراكەندىچىلىك سېلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى قۇتراتتىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق سېلىش سۇيىقەستلىك ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ

بېرىپ، شىنجاڭنى ئۆزىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇرۇش ۋە شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇش بازىسى قۇرۇش مەقسىتىگە يەتمەكچى بولدى. يۇقىرىدا ئېيتقاندەك، 1933-يىل 11-ئايدا ئەنگلىيە جاھانگىرلىكى سابىت دامۇللا قاتارلىقلارنى قۇتراتىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قەشقەردە «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»نى قۇردى. «18-سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، ياپون جاھانگىرلىكى ھەدەپ غەربكە يۈرۈش قىلىپ، شىنجاڭغا بولغان تاجاۋۇزچىلىق ھەرىكىتىنى جىددىيلەشتۈرۈپ، شىنجاڭدىكى ئەكسىيەتچىل كۈچلەرنى توپلاپ «بۈيۈك ئىسلام دۆلىتى» قۇرۇشقا ئىزمەت قىلدۇرماقچى بولدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىمۇ ئۆزىنىڭ تەسىر دائىرىسىنى شىنجاڭغا كېڭەيتىپ، بولۇپمۇ پۈتۈن مەملىكەت ئازادلىقىنىڭ ھارپىسىدا ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بۈيۈك غەربىي شىمال رايونىنى ئازاد قىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىشقا ئۇرۇنۇپ، مىلىتارىست ۋە ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئەكسىيەتچىل كۈچلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، گەنسۇ—چىڭخەي—نىڭشيا—شىنجاڭدا ما بۇفاڭ باشچىلىقىدىكى «ئىسلام دۆلىتى» قۇرماقچى بولدى. ئامېرىكىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسى بارلىق ئەكسىلئىنقىلابىي كۈچلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ئازاد بولۇشىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ھەرىكەتنى پىلانلايدىغان قوماندانلىق شتابىغا ئايلاندى.

بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، كونا مىلىتارىستلار، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ۋە جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى يېقىنقى زامان شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي ئىشلىرىنىڭ ئالغا قاراپ تەرەققىي قىلىشىغا پۈتلىكاشاق بولغان ئاساسلىق توسۇق ئىدى.

يېقىنقى زامان شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي ئىشلىرىنىڭ ئالغا قاراپ تەرەققىي قىلىشىغا پۈتلىكاشاق بولغان يەنە بىر ئاساسلىق توسۇق يەرلىك مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى فېئودال كۈچلەردىن ئىبارەت.

شىنجاڭ ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، پومېشچىكلار سىنىپى پۈتۈن شىنجاڭ ئومۇمىي ئاھالە سانىنىڭ 6.72% نى ئىگىلىگەن، تېرىلغۇ يەرنىڭ بولسا 40% نى ئىگىلىگەن، يەر ئىگىلەش ئۈچۈن مەركەزلەشكەن ئايرىم جايلاردا 3.89% كە يەتكەن، لېكىن ئاھالىنىڭ 4.55% نى ئىگىلەيدىغان كەمبەغەل دېھقانلار يەر بولماسلىق، يەر ئاز بولۇش تۈپەيلىدىن پومېشچىكلارنىڭ دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشىغا چىداشقا مەجبۇر بولۇپ كەلگەن. كۆپ قىسىم جايلاردا ئىجارە ھەققى ئومۇمىي ھوسۇلنىڭ 50 — 75 پىرسەنتىنى، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 90 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەقسىز ئىشلىتىش، يەرنى خالىغانچە تارتىۋېلىش، پومېشچىكلار دېھقانلارنى مەجبۇرىي ئۆزىگە بوزيەر ئاچقۇزۇش، ئىجارە ھەققىنى خالىغانچە كۆپەيتىش، سوۋغا تەقدىم قىلىشقا مەجبۇرلاش ئۇسۇلى بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغان؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىجارە ھەققى ھەمىشە جازانە بىلەن بىرلەشتۇرۇلگەن، ئۇسۇمى ئومۇمەن 100 — 150 پىرسەنت بولغان. ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 400 پىرسەنتكە يەتكەن. پومېشچىكلار ئىجارە ھەققى ۋە قەرزنى قىستاپ ئېلىش ئۈچۈن، قورۇقتا دېھقانلارنى ئۇرىدىغان قورال ۋە قامايدىغان سولاقخانىلارنى تەسىس قىلغان. بىرمۇنچە زومىگەر پومېشچىكلارنىڭ قولى دېھقانلارنىڭ قېنى بىلەن بويالغان. شىنجاڭدا يېزا ئىگىلىكىنىڭ جان تومۇرى بولغان سۇ ئىنشائاتى پومېشچىك، سۇ زومىگىرىنىڭ قولىدا بولغان، پومېشچىكلار سىنىپى ئىشلىتىش ھوقۇقىنى ئىگىلەپلا قالماستىن، بەلكى ئىجارىگە بېرىش، سېلىقنى باشقىلارغا يۈكلەپ قويۇش شەكلى ئارقىلىق دېھقانلارنى شىلىۋالغان. چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى فېئودال ھۆكۈمرانلار سىنىپى كۆپ مىقداردىكى چارۋا، ئوتلاقنى ئىگىلىۋېلىش ئارقىلىق كەڭ نامرات چارۋىچىلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغان. ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان دېھقان، چارۋىچىلار يەنە ھەر يىلى مەسچىتكە پۈتۈن يىللىق ھوسۇلنىڭ ئوندىن بىر قىسمىنى ئۆشرە ئاشلىقى قىلىپ تاپشۇرغان. تاۋار ۋە نەق پۇل كىرىمىنىڭ قىرىقتىن بىرىنى زاكات قىلىپ تاپشۇرغان، تۇرلۇك نامدىكى دىنىي

سېلىقلار دېھقانلارنىڭ يۈكىنى زور دەرىجىدە ئېغىرلىتىۋەتكەن. كەڭ دېھقانلار ئىنتايىن نامرات بولۇپ، نۇرغۇن ئۇيغۇر نامرات دېھقانلار ئۇجمە، گۈلە، شاپتۇل قېقى، ئۇماچ بىلەن قورساق تويدۇرانتتى. ئەمەلدارلار، پومېشچىكلار ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، كىشىلەرنى بوزەك قىلغاچقا، نۇرغۇن دېھقان-چارۋىچىلار يۇرتلىرىدىن ئايرىلىپ سەرگەردان بولۇپ، ھايۋاندىن بەتتەر تۇرمۇش كەچۈرەتتى.

قىشتا كىيەر نامراتلار يازلىق كىيىم،
يازدا كىيگىنى جۇل-جۇل جەندە كىيىم؛
بالا-چاقىلار ئىگىرار ئاچلىقتىن،
نامراتلار بولدى دۇمچەك ئېغىر ئازابتىن.

مانا بۇ كەڭ دېھقان-چارۋىچىلار تۇرمۇشىنىڭ ئەمەلىي سۈرەتلىنىشى.

ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى فېئودال كۈچلەر بىلەن جاھانگىرلار، مىلىتارىستلار، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، بىر - بىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزئارا ئېغىز-بۇرۇن يالىشىپ، ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىنى ئورتاق ئېكسپىلاتاتسىيە قىلدى ۋە ئەزدى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئاغدۇرۇپ تاشلاش شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇپ تەلىپىگە ئايلاندى، شۇنداقلا بۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پارتلىشىدىكى تۈپ سەۋەب بولدى.

2. روسىيە ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىدىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونىغا قارىتقان سىياسىتى ۋە كۆرسەتكەن تەسىرى

1917-يىلى روسىيە ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابى غەلىبىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى، مىللەت ئەھۋالى ۋە باشقا تۈرلۈك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، شىنجاڭ ئىزچىل تۇردە سوۋېت

ئىتتىپاقى ناھايىتى كۆڭۈل بۆلىدىغان جاي بولۇپ كەلدى. سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن جۇڭگو شىنجاڭ رايونى ئوتتۇرىسىدا ئۇزۇن چېگرا بار، شىنجاڭ مول بايلىققا ئىگە، شىنجاڭدىكى بەزى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى مىللەتلىرى بىلەن تىل-يېزىقى، ئۆرپ-ئادىتى، دىنىي ئېتىقادى ئوخشىشىپ كېتىدۇ ياكى يېقىن كېلىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى كاپىتالىستىك دۇنيانىڭ دۈشمەنلىك قىلىشى ۋە قامال قىلىشىنى تارمار قىلىپ، يېتىم ھالەتتىن قوتۇلۇش ئۈچۈن، ئەتراپىدىكى قوشنا دۆلەتلەر بىلەن دوستانە مۇناسىۋەتنى ساقلاشنى ناھايىتى ئۈمىد قىلاتتى. شىنجاڭ رايونىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن يەرلىك ھاكىمىيەت بولسا، سىياسىي جەھەتتىن، ئىقتىسادىي جەھەتتىن، ھەربىي جەھەتتىن بولسۇن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا تولىمۇ پايدىلىق بولاتتى. شۇڭا، سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن كۈچلەرنى پائال يۆلەپ، قوللاپ، شىنجاڭدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى كۈچلەرگە زەربە بېرىپ، قارشى تۇرۇپ، شىنجاڭنى ئۆز تەسىر دائىرىسىگە كىرگۈزۈش غەرىزىدە بولۇپ، ئۆزىنىڭ تەسىرى ۋە كونترول‌لۇقىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن ھاكىمىيەت ئورنىتىشنى قوللايتتى. بۇ سوۋېت ئىتتىپاقى ئىزچىل تۇرده تۇرلۇك ئامالالار بىلەن يەتمەكچى بولغان نىشانى، شۇنداقلا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونىغا قارىتقان ئاساسىي سىياسىتى.

روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن تارتىپ ئېلىڭ شىمىي ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەسلەپكى مەزگىلگىچە، شىنجاڭدىكى يەرلىك ھاكىمىيەت سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بىر خىل ئالاھىدە مۇناسىۋەتنى، بەزىدە مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىگە زىت كېلىدىغان مۇناسىۋەتنى ساقلاپ كەلدى. شىنجاڭنىڭ ئىچكىرى جايلار بىلەن بولغان ئالىلىقى يىراق، قاتنىشى قولايسىز، خەۋەرلىشىش ئەسلىھەلىرى قالاق بولغاچقا، ئىقتىسادىي ئالاقىسى قويۇق ئەمەس ئىدى. فېئودالىلىق بۆلۈنمە ھالىتىدە تۇرۇۋاتقان شىنجاڭدىكى يەرلىك ھاكىمىيەتنىڭ ئىچكىرى جايلاردىكى مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن بولغان ئالاقىسى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان

ئالاقىسىدەك قۇلاي ئەمەس ئىدى، بولۇپمۇ كۇندىلىك بۇيۇملار تەمىناتىدا ئاساسلىقى سوۋېت ئىتتىپاقىغا تايىنىپ كەلگەچكە، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېرىكلىشىپ قالغاندا، سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتلەردە ئۆزىگە تولىمۇ پايدىسىز ئىدى. ئۇلار ئۆزىنىڭ بۆلۈنمە ۋەزىيىتىنى قوغداش ئۈچۈن، مەركەزنىڭ بۇيرۇقىنى تولۇق ئاڭلاپ كەتمەيتتى، بەلكى ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل بولۇش ياكى ئۆز بېشىمچىلىق قىلىش سىياسىتىنى قوللىناتتى. ئۇلار بىر تەرەپتىن، سوۋېت ئىتتىپاقى كومىۋنىزمىنىڭ «تاجاۋۇزى ۋە تەھدىتى»دىن قورقاتتى، يەنە بىر تەرەپتىن، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئۆزئارا پايدىلىق بولغان دىپلوماتىيە مۇناسىۋىتىنى ۋە ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتنى كۈچىنىڭ بارىچە ساقلايتتى. مەركىزىي ھۆكۈمەت شىنجاڭغا نىسبەتەن ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىشنى خالىمىسىمۇ، بىراق ئارىلىق يىراق بولغاچقا، ئارمانغا تۈشلۇق دەرمان بولماي، شىنجاڭنىڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ خىل پوزىتسىيىسىگە ئامالسىز ئىدى. 1920-يىلىنىڭ ئالدى-كەينىدە سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسى شىنجاڭغا كىرىپ، ياڭ زىڭشىنغا ياردەملىشىپ، شىنجاڭغا قېچىپ كەلگەن روسىيىنىڭ ئاقلار ئارمىيىسىنى يوقاتتى. جۈڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى رەسمىي دىپلوماتىيە مۇناسىۋىتى ئورنىتىشتىن ئىلگىرى، ياڭ زىڭشىن 1920-يىل 5-ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ۋاقىتلىق سودا كېلىشىمى ئىمزالىدى، كېيىن شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزئارا كونسۇلخانا قوردى. 1929-يىل 7-ئايدا جۈڭگو شەرقىي شىمال تۆمۈريولى① ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، جۈڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى دىپلوماتىيە مۇناسىۋىتىنى ئۈزدى. ئەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىقى جىن شۇرېنغا شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق بەش كونسۇلىنى قايتۇرۇپ كېلىشىنى تېلېگراممىا ئارقىلىق بۇيرۇق قىلدى، جىن شۇرېن تېلېگراممىا بىلەن جاۋاب بېرىپ، شىنجاڭنىڭ

① جۈڭگو شەرقىي شىمال رايونىدىكى خارىمىدىن غەربكە مانجۇلىغا، شەرقە سۇيفىنخېغا، جەنۇبقا دالىيەنگە تۇتىشىدىغان تۆمۈريولىنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ جۈڭگو چاڭچۇن تۆمۈريولى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەھۋالى ئالاھىدە دەپ، ئەسلىدىكى ھالەتنى ساقلاپ قالدى. 1931-يىل 10-ئايدا جىن شۇرېن يەنە ئەنجاڭ ھۆكۈمىتىدىن يوشۇرۇن ھالدا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن «شىنجاڭ-سوۋېت ئىتتىپاقى سودا ئالاقىسى قىلىش ۋاقىتلىق كېلىشىمى» ئىمزالىدى.

شېڭ شىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن، شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پەۋقۇلئاددە مۇناسىۋىتى راۋاجلىنىپ مۇسلىمىز دەرىجىگە يەتتى. شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىشنى ئاشكارا بىلدۈرگەچكە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بەكرەك ئېتىبار بېرىشىگە ئېرىشتى. شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىنلاشقان مەزگىلدە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللىشىغا ئېرىشىپ كەلدى. يۇقىرىدا ئېيتقاندەك، 1934-يىلىنىڭ ئالدى-كەينىدە، سوۋېت ئىتتىپاقى بىۋاستە قوشۇن ئەۋەتىپ شېڭ شىسەيگە ياردەملىشىپ، ما جۇڭيىڭ، جاڭ پېيىۋەن قىسمىلىرىنى مەغلۇپ قىلىپ، ئۇنىڭ ئەمدىلا قۇرۇلغان ھاكىمىيىتىنى مۇقىملاشتۇردى. 1935-يىلىنىڭ ئالدى-كەينىدە، سوۋېت ئىتتىپاقى يەنە زور تۈركۈمدىكى خادىملارنى شىنجاڭغا ئەۋەتىپ، ھەرقايسى جەھەتتىن شېڭ شىسەيىنىڭ خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇشىغا ياردەملەشتى ۋە مەدەت بەردى. سىياسىي جەھەتتە، شېڭ شىسەيىنىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتىنى تۈزۈشىگە، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنى ئۇزۇكەرتىپ تەشكىللىشىگە، ھەرىكەت تايانچلىرىنى يېتىشتۇرۇشىگە ياردەم بەردى ھەمدە جاھانگىرلار ۋە گومىنداڭنىڭ جاسۇسلۇق ھەرىكەتلىرىگە تاقابىل تۇرۇش ئۇچۇن، جامائەت خەۋپسىزلىكى، چېگرا ئىشلىرى ئورگانلىرىنى قۇرۇپ بەردى. ئىقتىسادىي جەھەتتە، شېڭ شىسەيگە ياردەملىشىپ بىرىنچى ئۇچ يىللىق پىلاننى تۈزدى، مالىيىنى تەرتىپكە سېلىپ، ئىقتىسادنى مۇقىملاشتۇرۇش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئۇچۇن، ئاساسلىق ئىقتىسادىي تارماقلارغا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەسلىھەتچىلىرىنى سەپلىدى. ھەربىي ئىشلار جەھەتتە، دۇبەن مەھكىمىسىگە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي مەسلىھەتچىلىرىنى سەپلىدى، ھەربىي مەكتەپكە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىنى قويدى، ھەربىي قوشۇننىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ھەربىي

مەشىق ئىشلىرىنى ھەربىي مەسلىھەتچىلەر تەكشۈرۈپ بېكىتەتتى، ھەربىي قوشۇننىڭ قورال-ياراغلىرىنىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقى تەمىنلەپ بەردى. 1938-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسىنىڭ بىر ماشىنىلاشقان تۈەنى (يەنى قىزىل ئارمىيە 8-تۈەنى) قۇمۇل ۋە بارىكۆل ئەتراپىغا جايلىشىپ، ئىچكىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىش ئېغىزىنى ساقلىدى، بۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ قوشۇنىنى يېنىكلىك بىلەن غەربكە يۆرۈش قىلالمايدىغان قىلىپ قويدى، سوۋېت ئىتتىپاقى ئادەم كۈچى، مالىيە كۈچى، ماددىي كۈچ جەھەتلەردىن شىنجاڭغا ياردەم بېرىش ئارقىلىق شېڭ شىسەينىڭ ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملىدى، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئىشلىرى شۇنىڭ بىلەن تەرەققىي قىلدى. شىنجاڭ جەمئىيىتىدە بەزى ئۇزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى سوتسىيالىستىك سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ياردەم بېرىشىنى خالايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالدى. ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك بولغىنى شۇكى، بىرمۇنچە جۈڭگولۇق سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيە ئەزالىرى شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن خىزمەت قۇلايلىقىدىن پايدىلىنىپ، تۈرلۈك شەكىللەرنى قوللىنىپ مارکسىزم، لېنىنىزمنى تەشۋىق قىلدى. ئۇلار گېزىت - ژۇرناللاردا ماقالە ئېلان قىلىپ، مارکسىزم - لېنىنىزمنى تەشۋىق قىلدى، مەكتەپلەردە مارکسىزم - لېنىنىزم دەرسى تەسىس قىلدى، كىتابخانىلاردا مارکس-لېنىن ئەسەرلىرىنى ۋە ئىلغار كىتابلارنى تارقاتتى، بۇنىڭ بىلەن كونا، قالاق، قاتمال ئىدىيە ساھەسىگە بىرمۇنچە ساپ ھاۋا كىرگۈزۈلدى. ئەينى ۋاقىتتا پۈتۈن مەملىكەت بويىچە جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى ئىنقىلابىي بازىلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مارکسىزم-لېنىنىزمنى ئەركىن ئۆگىنىدىغان، تەشۋىق قىلىدىغان بۇنداق جاي يوق ئىدى. قىسقىسى، شېڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ رايونىغا قارىتان سىياسىتى ۋە ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيىتى، بىر تەرەپتىن، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزىنىڭ چېگرا تىنچلىقىغا ۋە سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي ئىشلىرىغا ئاھايىتى پايدىلىق بولۇپ،

ئۇلارنىڭ شىنجاڭغا بولغان تەسىر كۈچى ۋە كونترول قىلىش كۈچىنى زور دەرىجىدە ئاشۇردى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، جۈڭگو ئىنقىلابىغا ياردەم بېرىپ (مەسىلەن، خەلقئارا قاتناش لىنىيىسىنىڭ ئاسرالغانلىقى، جۈڭگو ئىشچى-دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسى غەربىي يۈنىلىش قوشۇنىنىڭ قالدۇق قىسمىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەنلىكى، شىنجاڭ رايونىدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتىنىڭ قانات يېيىشىنى ئىلگىرى سۈرگەنلىكى، ۋەھاكازالار)، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا تەلپۈنۈشىنى ۋە ئىدىيىۋى ئېڭىنىڭ ئۆسۈشىنى ئىلگىرى سۈردى.

1941-يىل 6-ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقى - گېرمانىيە ئۇرۇشى پارتلىدى، گېرمانىيە قوشۇنى چاقماق تېزلىكىدە ئۇشتۇمتۇت زەربە بېرىش ئىستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى زېمىنىنىڭ خېلى كۆپ قىسمىنى ئىشغال قىلىپ، موسكۋا شەھىرىگە قىستاپ كەلدى، ئۇرۇش ۋەزىيىتى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ناھايىتى پايدىسىز ئىدى. دۆلىتىمىزنىڭ ئىچكى قىسمىدا گومىنداڭ جاھىللىرى كومۇنىستىك پارتىيىگە قارشى توختىماي سۈركىلىش پەيدا قىلدى، ياپون تاجاۋۇزچىلىرى جۈڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى بازىغا بولغان يوقىتىش ھۇجۇمىنى جىددىيلەشتۈردى. دۇشمەن ئارقا سەپىدىكى ئازادلىق رايون ئېغىر قىينىچىلىققا دۇچ كەلدى. مۇشۇنداق ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەتتە، شىنجاڭ شىمالىي ۋەزىيەتنى خاتا مۆلچەرلەپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئىشەنچسىز بولۇپ قالدى، جۈڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىمۇ قاتمۇقات قىينىچىلىققا بوغۇلۇپ ئۆز غېمىنى قىلىشقىمۇ ئولگۇرەلمەي قالدى دەپ قاراپ، 1942-يىلىدىن باشلاپ ئاشكارا ھالدا گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ۋە كومۇنىستىك پارتىيىگە قارشى ھەرىكەت ئېلىپ باردى، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىمزالىغان كېلىشىملەرنى يىرتىپ تاشلىدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق قىزىل ئارمىيە 8-تۈەننى، شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان گېنېرالوگىيىلىك تەكشۈرۈش ئۆمىكىنى، مەسلىھەتچىلىرى، ھەربىي

ئوقۇتقۇچىلىرى، مۇتەخەسسىسلىرى، دوختۇرلىرى قاتارلىق خادىملىرىنى ئاچىقىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلدى، شۇنىڭغا ئەگىشىپ شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدىكى سودىمۇ ئۈزۈلۈپ قالدى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى مەنپەئىتى ناھايىتى زور زىيانغا ئۇچرىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئامېرىكا پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ شىنجاڭغا قول تىقىپ، ئاكتىپلىق بىلەن ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنى تەسىس قىلدى ھەمدە ئىلىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى بازا قۇرۇشقا ئۇرۇنۇپ، ئۆز كۈچلىرىنى ھەدەپ شىنجاڭغا سىڭدۈردى. سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆز چېگرىسى يېنىدا ئۆزىگە قارشى بازىنىڭ بولۇشىغا يول قويمايتتى، ئەلۋەتتە. سوۋېت ئىتتىپاقى گېرمانىيە فاشىزمىغا-قارشى ئۇرۇش ۋەزىيىتىدە ياخشىلىنىش بولغاندىن كېيىن، دەرھال شېڭ شىسەينى قوللاشتىن تېزدىن بۇرۇلۇپ، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنىڭ شېڭ شىسەينىڭ، گومىنداڭنىڭ مىللىي زۇلۇمىغا قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى قوللاشقا ئۆتتى.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنىڭ قوزغىلىپ شېڭ شىسەيگە، گومىنداڭغا قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى قوللاشتا قوللانغان ئاساسلىق ئۇسۇلى مۇنداق بولدى:

بىرىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىغا چىقىپ دىپلوماتىيە يولى ئارقىلىق شېڭ شىسەي، گومىنداڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ھەرىكەتلىرىنى قاتتىق ئەيىبلىدى، شېڭ شىسەينى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇپ، ئالماشتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. 1944-يىل 4-ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى پەن يۈشىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى سۈن كېغا، يېقىندا شىنجاڭدا يۈز بەرگەن چوڭ-كىچىك بىر قاتار ئىشلار جۇڭگودا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى كەيپىياتنىڭ كۈنسايىن قويۇقلىشىۋاتقانلىقىنىڭ پاكىتى، دەپ بىلدۈردى. 5-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا پەن يۈشىن چاقىرىققا بىنائەن دۆلىتىگە قايتىش ئالدىدا جياڭ جېيشىنى زىيارەت قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى شېڭ شىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ھەرىكەتلىرىگە ناھايىتى كۆڭۈل بۆلىدۇ، دەپ بىلدۈردى. 6-ئاينىڭ باشلىرىدا، ستالىن

ئامبرىكىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى خارىرتمانىنى قوبۇل قىلغاندا، جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدىكى ۋەزىپىلىرىنى ئېلىپ تاشلىشى جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە، دەپ كۆرسەتتى. ستالىن ئامبرىكىنىڭ مۇئاۋىن زۇڭتۇڭى ۋاللېس خېنرى بىلەن كۆرۈشكەندە، شېڭ شىسەي جۇڭگو-موڭغۇلىيە چېگرا توقۇنۇشىنى پەيدا قىلدى، دەپ ئەيىبلىدى. شېڭ شىسەينى شىنجاڭدىن يۆتكەپ كېتىش جۇڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقى مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاشتىكى ئاكتىپ تەدبىر، دەپ يەنە بىر قېتىم بىلدۈردى. ۋاللېس خېنرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭ ئارقىلىق چۇڭچىڭغا يېتىپ كېلىپ، ستالىن بىلەن ئېلىپ بارغان سۆھبىتىنىڭ مەزمۇنىنى جياڭ جېيشىغا يەتكۈزدى. سوۋېت ئىتتىپاقى تاشقى جەھەتتىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە ئۆزلۈكسىز بېسىم ئىشلەتتى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش كۆرىشىگە قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى قىرغىن قىلغان جاللات شېڭ شىسەينى يۆتكەپ كېتىشىنى تەلەپ قىلدى.

ئىككىنچى، جامائەت پىكرى پەيدا قىلىپ، ئاممىنى سەپەرۋەر قىلدى. ئۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەر بىرقەدەر ئاسان قوبۇل قىلالايدىغان مىللەت، دىن شۇئارىدىن پايدىلىنىپ ئاممىنى قوزغىدى. 1943-يىلىدىن باشلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئالمۇتا، تاشكەنت قاتارلىق جايلاردا «شەرققە يارقىن بېرىش كومىتېتى»نى قۇردى، «قازاق ئىلى» ۋە «شەرق ھەقىقىتى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللارنى نەشر قىلىپ، جاھانگىرلارنىڭ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىش سۇيىقەستى، شېڭ شىسەي، گومىنداڭنىڭ مىللىي زۇلۇم سىياسىتىنى ئەيىبلىدى، مىللەتچىلىكنى تەشۋىق قىلىپ، مىللىي ئاڭنى يېتىشتۇردى (ئۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭنىڭ تارىخى ئۇزۇن ئەرتىلگەن، بۇرمىلانغان، ۋەتەنسىزلەرنىڭ بىرلىكىگە بۇزغۇنچىلىق سالىدىغان، مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى بۇزىدىغان، خەنزۇلارغا قارشى تۇرىدىغان، خەنزۇلارنى چەتكە قاقىدىغان نۇرغۇن خاتا سۆزلەرمۇ بار)، بىسىپ تەييارلىغان بېلەت، تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى تۇرلۇك يوللار ئارقىلىق

شىنجاڭغا كىرگۈزۈپ، تۈرلۈك پۈرسەت، ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ، كەڭ كۆلەمدە تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، ئاممىنى سىياسىي، ئىدىيە جەھەتلەردىن سەپەرۋەر قىلدى.

ئۇچىنچى، مەخپىي تەشكىلات قۇرۇشقا، تايانچلارنى يېتىشتۈرۈشكە يېتەكچىلىك قىلدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلاشتىن ئىلگىرى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتتىكى يەر ئاستى خىزمەتچىلىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلخانىسىدىكى خادىملار فېئودال دىنىي يۇقىرى تەبىقە زاتلار ۋە زىيالىي ياشلار قاتارلىق ھەرقايسى قاتلام ئامما ئارىسىدا خىزمەت ئىشلەپ، مەخپىي تەشكىلات قۇردى. ئالايلۇق، غۇلجىدىكى ئابدۇكېرىم ئابباسوپلار قۇرغان «ئازادلىق تەشكىلاتى»، چۆچەكتىكى «جەڭگىۋار گۈرۈپپا» قاتارلىق شېكى شىمەيگە، گومىنداڭغا قارشى مەخپىي تەشكىلاتلار سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلخانىسىنىڭ پىلانلىشى، قوللىشى، يارىدەم بېرىشى ئاستىدا قۇرۇلغان. بۇ تەشكىلاتلار قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئامما ئارىسىدا شېكى شىمەيگە، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ھەرىكەتنى قانات يايدۇردى. بەزى ئاز سانلىق مىللەت زىيالىيلىرى ۋە باشقا خادىملار سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان ياكى تەربىيىلەنگەن، ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىدا بەزى ماركسىزم - لېنىنىزم نەزەرىيىسى ۋە ھەربىي بىلىملەرنى ئۆگىنىپ دۆلىتىمىزگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئاممىنى گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇشقا تەشكىللىدى ۋە سەپەرۋەر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆز جايىدىكى ئاز سانلىق مىللەت خادىملىرىنى چېگرىدىن مەخپىي ئۆتۈپ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تەربىيىلىنىشكە ئۈيۇشتۇرۇپ، ئۇلارنى قورال-ياراغ بىلەن تەمىنلەپ، شىنجاڭنىڭ چېگرا رايونىغا يوشۇرۇن قايتىپ كېلىپ، قوراللىق توپلاڭغا قاتنىشىشقا تەشكىللىدى.

ئۈتىنچى، ھەربىي ئىشلار جەھەتتە قورال - ياراغ يارىدەم قىلدى، ھەربىي مەسلىھەتچى ئەۋەتىپ ئۇرۇش پىلانى تۈزۈپ بەردى، ھەتتا قوشۇن ئەۋەتىپ بىۋاستە ئۇرۇشقا قاتناشتۇردى. ئۇچ ۋىلايەت پارتىزانلىرى دەسلەپتە ھەرىكەت باشلىغاندا ئىشلەتكەن قوراللارنىڭ ئاز ساندىكىسى

گومىنداڭ ئارمىيە، ساقچىلىرى قولىدىن قولغا چۈشۈرگەن قورال بولغاندىن باشقا، كۆپىنچىسى سوۋېت ئىتتىپاقى يارىدەم قىلغان قوراللار. 1944-يىل 6-ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارىپباي قاتارلىق 12 نەپەر ھەربىي مەسلىھەتچىنى ئەۋەتتى، ئۇلار موڭغۇلىيە جۇمھۇرىيىتى ئارقىلىق چىڭگىل ناھىيىسىنىڭ بولغۇن دەريالىق بويىدىكى ئالتاي پارتىزانلىرى تۇرۇشلۇق جايغا كېلىپ، ئالتاي پارتىزانلىرىنىڭ ھەربىكىتىگە رەھبەرلىك قىلىش ۋە قوماندانلىق قىلىشقا قاتناشتى. 8-ئاينىڭ باشلىرىدا نىلقا ناھىيىسىدىكى قازاق چارۋىچى ئەكبەر، سەيىت قاتارلىقلار فاتىخ موسلىموپىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئاتقا قورال-ياراغ، ئوق-دورا تېگىشىپ نىلقا ناھىيىسىگە قايتىپ كېلىپ، ئامىنى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە پائال قوزغىدى ۋە تەشكىللىدى.

بەشىنچى، چېگرىنى ئېچىۋېتىپ، شېڭ شىسەي، گومىنداڭغا قارشى تۇرغانلىقى تۈپەيلىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ بارغان خادىملارنى قوغداپ قالدى. 1944-يىل 6-ئايدا چۆچەكتىكى قاسىمئاخۇن ئىسمايىلوپ قاتارلىق كىشىلەر چېگرىدىن ئۆتۈپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى خادىملىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئىچىدە ئېمىل قوماندانلىق شتابىنىڭ قورۇپ تارباغاتاي ۋىلايىتىدىكى شېڭ شىسەيگە، گومىنداڭغا قارشى ھەرىكەتلەرگە قوماندانلىق قىلدى. 7-ئايدا ئىسھاقبېك مونونوپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي مەسلىھەتچىلىرىنىڭ يارىدىمىدە، ئائىلاج سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ بارغان بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنى يېغىپ، ھەربىي تەلىم-تەربىيە ئېلىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىر قىسىم قوراللىق خادىملارنى سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىدىن ئۆتۈپ تاشقورغان ناھىيىسىگە ئەۋەتتى، ئۇلار كېچىك كۆلەملىك قوراللىق كۈرەشلەرنى ئېلىپ بېرىپ، گومىنداڭ ئارمىيىسى، ساقچىلىرىغا توختىماي تۇيۇقسىز زەربە بەردى.

قىسقىسى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ھەرقايسى جايلىرىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىلىرى ئاز

سانلىق مىللەتلەرنى گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇشقا تەشۋىق قىلىش، تەشكىللەش، يېتەكچىلىك قىلىش جەھەتلەردە مۇھىم رول ئويناندى. بۇ — ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پارتلىشىدىكى مۇھىم خەلقئارا ئامىل.

3. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ مىللىي سىياسىتى ۋە ئۇ رەھبەرلىك قىلغان پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ شىنجاڭ رايونىدىكى تەسىرى كۈنسايىن كېڭىيىپ باردى

ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى، ئەزگۈچى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلغۇچى بارلىق ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ ئەكسىچە، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى قۇرۇلغان كۈندىن باشلاپ مىللىي مەسىلىنى جۇڭگو ئىنقىلابىدىكى مۇھىم مەسىلىلەر ئىچىگە كىرگۈزدى. پارتىيە مەملىكەتلىك 2-قۇرۇلتىيىنىڭ ئېتىبارىمىسىدە جۇڭخۇا سوۋېت جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇن پروگراممىسىدا پارتىيىنىڭ مىللەتلەر پروگراممىسى ۋە سىياسىتى ھەققىدە ئېنىق بەلگىلىمە چىقىرىلدى. 1934-يىل 1-ئايدا ماۋ زېدۇڭ مەملىكەتلىك 2-قېتىملىق سوۋېتلەر رايونى قۇرۇلتىيىدا بەرگەن دوكلاتىدا تۇنجى قېتىم شىنجاڭدىكى ئاساسلىق مىللەت — ئۇيغۇرلارنى تىلغا ئالدى. ئۇ ئۇلار «جاھانگىرلار ۋە جۇڭگونىڭ تارىخىدىكى فېئودال پادىشاھلىرى، فېئودال مىلىتارىستلىرىنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە ھۆكۈمرانلىق قىلىشىغا ئۇچراپ كەلدى»، «سوۋېت رايونى ھۆكۈمىتى بارلىق جاھانگىرلار ۋە گومىنداڭ مىلىتارىستلىرىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشىغا ۋە ئۇلارنى تالان-تاراج قىلىشىغا قەتئىي قارشى تۇرىدۇ»① دەپ كۆرسىتىپ،

① «پارتىيەنىڭ مىللىي سىياسىتىگە دائىر ھۆججەت-ماتېرىياللاردىن تاللانما»، مەركىزىي پارتىيە مەكتىپى نەشرىياتى 1991-يىل 12-ئاي 1-نەشرى خەنزۇچە 210-بەت.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مىللىي زۇلۇمغا قارشى تۇرۇپ، مىللىي ئازادلىق يولىدا كۆرەش قىلىشتەك ئىنقىلابىي مەيدانىنى بىلدۈردى. 1935-يىل 6-ئاينىڭ 16-كۈنى مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ قىزىل ئارمىيە 4-يۆنىلىش ئارمىيىسىگە بەرگەن بۇيرۇقىدا شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش 4-يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك نىشانى قىلىپ كۆرسىتىلدى. 1935-يىل 9-ئاينىڭ 12-كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىچۈەننىڭ شىمالىدىكى ئىلو دېگەن جايدا ئاچقان سىياسىي بيۈرو كېڭەيتىلگەن يىغىنىدا، ماۋ زېدۇڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىگە ئۈمىد باغلاپ، «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېگرىسىغچە جەڭ قىلىپ بېرىش فاڭجېنى ھازىرقى تۈپ فاڭجېن.» « بىز ئالدى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېگرىسىدا بازا قۇرۇپ، ئاندىن شەرقە قاراپ تەرەققىي قىلىشىمىز كېرەك»① دەپ ئونتۇرىغا قويدى. 1936-يىل 5-ئايدا ماۋ زېدۇڭ «جۇڭخۇا سوۋېت رايونى مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ خۇيزۇ خەلقىگە قارىتان خىتابنامىسى» نى ئىمزالىدى. ئۇنىڭدا ياپون جاھانگىرلىكى «ھازىر سۇيىيۈەن، نىڭشيا، گەنسۇ، شىنجاڭغا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە، سىلەرنىڭ تۈپ مەنپەئىتىڭلارغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان، ھەرقايسى مىللەتلەرنى يوقتىدىغان بالايىئاپەت بېشىڭلارغا كېلىپ قالدى. . . . . بۇنداق ھايات-ماماتلىق جىددىي پەيتتە قوزغىلىپ كۆرەش قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز!» «سىلەر ئازاد بولغان سوۋېت ئىتتىپاقى، تاشقى موڭغۇل. . . . . ۋە ئازادلىققا ئىنتىلىۋاتقان جۇڭخۇا سوۋېت رايونىدىكى قىزىل ئارمىيە ئارىسىدا تۇرۇۋاتقىنىلەر، سىلەر ئويغىنىپ تىرىشىپ كۆرەش قىلىدىغانلا بولساڭلار، غەلىبە جەزمەن سىلەرگە مەنسۇپ»② دەپ كۆرسىتىلدى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى قوزغىلىپ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى

---

① «كۆزىتىش» ژۇرنىلىنىڭ 1986-يىل 25-سانى.
② «پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىگە دائىر ھۆججەت-ماتېرىياللاردىن تاللانما»، مەركىزىي پارتىيە مەكتىپى نەشرىياتى 1991-يىل 12-ئاي 1-نەشرى خەنزۇچە 366-بەت.

تۈرۈشقا چاقىرىلدى. پارتىيە پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتى پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى، سىرتقا قارىتا جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇش، جۈملىدىن مىللەتلەرنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە ئازادلىقىنى؛ ئىچكى قىسىمدا مىللىي زۇلۇم، مىللىي ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى يىكار قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىردەك باراۋەرلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش — پارتىيىنىڭ يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب دەۋرىدىكى تۈپ سىياسىتى، دەپ جاكارلىدى. ماۋ زېدۇڭ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «كومۇنىستلار ئاز سانلىق مىللەتلەر كەڭ خەلق ئاممىسىغا، جۈملىدىن ئامما بىلەن مۇناسىۋەت باغلىغان بارلىق داھىي شەخسلەرگە، ئۇلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت جەھەتلەردە ئازادلىق ۋە تەرەققىياتقا ئېرىشىشىگە، شۇنىڭدەك ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئاممىۋىي مەنپەئەتىنى قوغدايدىغان ئۆز قوشۇنلىرىنى قۇرۇشىغا ياردەم بېرىشى لازىم. ئۇلارنىڭ تىلى، يېزىقى، ئۆرپ - ئادىتى ۋە دىنىي ئېتىقادى ھۆرمەتلىنىشى كېرەك.»① 30-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، جۈڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى ئەزاسى، جۈڭگو سوتسىيالىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ تۇنجى شۇجىسى يۈ شيۇسۇڭ (شىنجاڭدا ئىسمىنى ۋاڭ شوچىڭغا ئۆزگەرتكەن، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ باش كاتىپى بولغان) ۋەكىللىكىدىكى بىر تۈركۈم كومۇنىستلار سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا خىزمەت ئىشلەشكە كېلىپ، ماركسىزم-لېنىنىزم نەزەرىيىسى ۋە كومۇنىستىك پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسەتلىرىنى، پارتىيىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سېپىگە دائىر فاكتىلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى مۇقەررەلىكتىن قۇتقۇزۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى. شىنجاڭدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەننى سۆيۈش يېڭى ۋەزىيىتى

① «ماۋزېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى» 3-توم، ئۇيغۇرچە 434 — 435-بەتلەر.

بارلىققا كەلدى.

1937-يىل 5-ئايدا، جۇڭگو ئىشچى-دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىنىڭ غەربىي يۈنىلىش قوشۇنىنىڭ سول قانات تارماق ئەترىتىدىكى 400 نەچچە نەپەر كوماندىر-جەڭچى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ۋەكىلى چېن يۈن، تېلېگراممىلىرىنىڭ كۈتۈۋېلىشى بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ، شېڭ شىسەي بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپ مۇناسىۋىتى ئورناتتى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگوغا ياردەم قىلغان ماددىي ئەشيالىرى شىنجاڭ ئارقىلىق ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئالدىنقى سېپىگە توشۇپ كېلىندى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونال بىلەن ئالاقە قىلىشتىمۇ ئاساسلىقى شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ خەلقئارا يولدىن پايدىلاندى. شىنجاڭ مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنغا ئىگە. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا ئورتاق قارشى تۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىش، خەلقئارا يولنىڭ راۋان بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە ماۋ زېدۇڭ شىنجاڭ خىزمىتىنى كۆچەيتىشكە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى ھەمدە ۋەكىل ئەۋەتىپ شىنجاڭدىكى 8-ئارمىيىنىڭ ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنى قۇرۇش ئۈستىدە شېڭ شىسەي بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدى.

1937-يىل 10-ئاينىڭ ئاخىرىدا، 8-ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدىكى ئىش بېجىرىش باشقارمىسى قۇرۇلدى، شېڭ شىسەينىڭ تەلىپىگە بىنائەن، 1937-يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1939-يىلىغىچە پارتىيىمىز يەنئەن، غەربىي يۈنىلىش قوشۇنىنىڭ سول قانات تارماق ئەترىتىدىن چېن تەنچىۋ، ماۋ زېمىن باشچىلىقىدىكى 100 نەچچە كوممۇنىستىك پارتىيە ئەزاسىنى تاللاپ شىنجاڭغا ئەۋەتتى. ئۇلارنى شېڭ شىسەي شىنجاڭنىڭ ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي ئورگانلىرى، ئارمىيە، ئاخبارات، مەدەنىيەت-ماارىپ، ئاممىۋى تەشكىلات قاتارلىق تارماقلىرىدا خىزمەت قىلىشقا بەلگىلىدى. ئۇلار مالىيە-ئىقتىساد ئىسلاھاتىنى يولغا قويدى، سانائەت كارخانىلىرىنى قۇردى، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودىنى قانات يايدۇردى. بۇنىڭ بىلەن

شىنجاڭنىڭ مالىيە-ئىقتىساد ئەھۋالى تەدرىجىي ياخشىلاندى؛ خەلققە زۇلۇم سالىدىغان شاڭيو-كۆكبېشى تۈزۈمى بىكار قىلىندى؛ خەلق سايلىمى بىلەن قۇرۇلىدىغان يېڭا تەشكىلاتى تۈزۈمى ئورنىتىلدى؛ مەدەنىيەت-مائارىپ ئىشلىرىمۇ ئىسلاھ قىلىندى ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت تۇرمۇشى مەلۇم دەرىجىدە ياخشىلاندى. ئۇلار پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىستايىدىل ئىجرا قىلىپ، ئامما بىلەن قويۇق ئالاقە باغلاپ، ئىنتىزامغا قاتتىق رىئايە قىلىپ، پاك-دىيانەتلىك بولۇپ، ياخشى ئىشلارنى جارى قىلدۇرۇپ، يامانلىقنى جازالاپ، ئومۇم ئۈچۈن قىلچە شەخسىي مەنپەئەتنى كۆزلىمەي، جاپا-مۇشەققەتكە چىداپ كۈرەش قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن جان-دىلى بىلەن خىزمەت قىلدى. بۇ، كونا ھاكىمىيەتتىكى خىيانەتچىلىك، چىرىكلىك، بيۇروكراتلىق يامۇل ئىستىلى بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولۇپ قالدى، ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ياخشى ئوبرازىنى تۇرغۇزۇپ، چوڭقۇر تەسىر پەيدا قىلدى. ئۇلار يەنە «شىنجاڭ گېزىتى»، «جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش سېپى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللار ئارقىلىق ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋ زېدۇڭنىڭ ئەسەرلىرى ۋە پارتىيىمىزنىڭ سىياسىتىنى، 8-ئارمىيە ۋە يېڭى 4-ئارمىيىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا باتۇرلۇق بىلەن قارشى تۇرغانلىقى ۋە قولغا كەلتۈرگەن ئۇلۇغ غەلىبىلىرىنى تەشۋىق قىلدى، گومىنداڭنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا پاسسىپ قارشى تۇرۇپ، كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئاكتىپ قارشى تۇرغانلىقىدەك سۇيىقەستىنى پاش قىلدى. ماۋ زېدۇڭنىڭ بەزى مۇھىم ئەسەرلىرى، ئالايلۇق «ئۇزاققا سوزۇلىدىغان ئۇرۇش توغرىسىدا» ۋە «يېڭى باسقۇچ توغرىسىدا» (ھەربىرى 8000 نۇسخا بېسىلدى)، «يېڭى دېموكراتىزم ھەققىدە» (20 مىڭ نۇسخا بېسىلدى) كىتابچە قىلىپ بېسىلىپ كەڭ تارقىتىلدى، بۇنىڭ بىلەن ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى ۋە پارتىيىمىزنىڭ سىياسىتى كەڭ تەشۋىق قىلىنىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىدىيىۋى، سىياسىي يېڭى زور دەرىجىدە ئۆستۈرۈلدى ھەمدە ھەر مىللەتتىن بولغان بىر تۈركۈم ئىلغار

ياشلار يېتىشتۇرۇپ چىقىلدى، ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىققا قارشى تۇرىدىغان ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، دۇبېك، چياۋ گوربن قاتارلىق قەيسەر ئىنقىلابىي جەڭچىلەر بارلىققا كەلدى. 1942-يىلى شېڭ شىسەي گومىنداڭ بىلەن ئاشكارا تىل بىرىكتۇرۇپ، شىنجاڭدا خىزمەت قىلىۋاتقان جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ھەممىسىنى قولغا ئېلىپ تۇرمىگە تاشلىدى، چېن تەنچيۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق يولداشلار ۋەھشىيانە ئۆلتۈرۈلدى. ئۇلار شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھۆرلۈكى ۋە بەختى ئۈچۈن ئۆز ھاياتىنى تەقدىم قىلدى. شۇنداق بولسىمۇ، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيىسىنىڭ ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدىكى تەسىرىنى مەڭگۈ تۇگەتكىلى بولمايتتى، پۈتۈن مەملىكەتتىكى مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكەت دولقۇنىنىڭ ئۆرلىشى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىققا قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىش ئىرادىسىگە ۋە ئىشەنچىسىگە ئىلھام بەردى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى، ئىنقىلاب ئىدىيىسىنىڭ تەسىرىنى ئالغان زىيالىيلار بەزى مەخپىي تەشكىلاتلارنى ۋۇرۇپ، ئامما ئارىسىدا تەشۋىق قىلىش ۋە تەشكىللەش خىزمىتىنى مۇلىدى ھەمدە قوراللىق كۈرەشنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرىگە تۈتۈش قىلدى. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شىنجاڭ رايونىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئازادلىق كۈرىشىگە تەسىر كۈرسىتىشى ۋە ئۇنى قوللىشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پارتلىشىدىكى مۇھىم ئىچكى ئامىل بولدى.

قىسقىسى، 40-يىللارنىڭ باشلىرىدا پۈتۈن مەملىكەتكە ئوخشاش شىنجاڭنىڭ جەمئىيەت خاراكتېرى يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالىق جەمئىيەت ئىدى، بۇ جەمئىيەتتىكى ئاساسلىق زىددىيەت جاھانگىرلار بىلەن جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، فېئودالىزم بىلەن خەلق ئاممىسى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئىدى. جاھانگىرلىك ۋە فېئودالىزىمنىڭ جۇڭگو خەلقىگە بولغان ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالغان جۇڭگودىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۈپ تەلىپى ئىدى. شىنجاڭ رايونىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات

سەۋىيىسى تېخىمۇ ئارقىدا بولغاچقا، كاپىتالىزم ئامىلى ناھايىتى ئاجىز، فېئودالىزم كۈچلىرى تېخىمۇ كۈچلۈك ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتا مىللىي زۇلۇم، مىللىي كەمسىتىش سىياسىتىنى يولغا قويغاچقا، ئاز سانلىق مىللەت خەلقى جاھانگىرلىكنىڭ مىللىي زۇلۇمىغا ۋە فېئودال كۈچلەرنىڭ سىنىپىي زۇلۇمىغا ئۇچرىغاندىن باشقا، يەنە گومىنداڭنىڭ مىللىي زۇلۇمىغا ئۇچرىدى، بۇ ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنىڭ نارازىلىقى ۋە غەزىپىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقى بىلەن ئاز سانلىق مىللەت خەلقى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى تېخىمۇ كەسكىنلەشتۈردى. بۇ زىددىيەتنىڭ كەسكىنلىشىش دەرىجىسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى فېئودال كۈچلەر بىلەن ئەمگەكچى خەلق ئوتتۇرىسىدىكى سىنىپىي زىددىيەتتىن زور دەرىجىدە ئېشىپ كەتتى؛ ھالبۇكى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئېكسپىلاتاتورلار سىنىپى ۋە مىللەتچىلەر دائىم ئۆز مىللىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى سىنىپىي زىددىيەتنى يوشۇرۇپ ۋە ئىنكار قىلىپ، مىللەت مەنپەئىتىنىڭ ۋەكىلى بولۇۋالدى ھەمدە خەلقى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمران سىنىپ بىلەن ئاز سانلىق مىللەت خەلقى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى كۈچەيتۈرۈپ، پۈتكۈل خەلقنى بىلەن پۈتكۈل ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت قىلىپ كۆرسىتىپ، زىددىيەتنىڭ تېغى ئۇچىنى پۈتكۈل خەلقنى قارالتىپ، جاھانگىرلار، مىللىي بۆلگۈنچىلەر، پانىسلامىزمچىلار ۋە پانتۈركىزمچىلەر جېنىنىڭ بارچە يۇقىرىقى زىددىيەتتىن پايدىلىنىپ قۇتراتقۇلۇق قىلىپ، بۆلگۈنچىلىك سېلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىق ۋە دوستلۇقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاپ، بۆلۈپ باشقۇرۇش ۋە پۈتۈنلۈكنى پارچىلاش، ئۆز جايىنى مۇستەقىل قىلىش مەقسىتىگە يەتمەكچى بولدى. بۇ ھال زىددىيەتنىڭ مۇرەككەپلىكى ۋە كۈرەشنىڭ مۇشەققەتلىكلىكىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرۇۋەتتى، ئىنقىلابچى بولغان كىشى شىنجاڭنىڭ جەمئىيەت خاراكتېرىنى ۋە ئاساسلىق زىددىيەتنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىپ، ئۆز سىپى

بىلەن دۈشمەن سېپىنى ئېنىق ئايرىپ، پەرقلىق مۇئامىلە قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب باش لۇشيەنى (يەنى پرولېتارىيات سىنىپى رەھبەرلىكىدىكى خەلق ئاممىسىنىڭ جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا ۋە بيۇروكرات كاپىتالىزمغا قارشى تۇرۇش ئىنقىلابى) نىڭ يېتەكچىلىكىدە مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلابنى قانات يايدۇرۇشى كېرەك.

يۇقىرىدىكى بايانىدىن بىلىۋېلىشقا بولىدۇكى، جاھانگىرلىك، فېئودالىزم، بيۇروكرات كاپىتالىزمنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ مىللىي زۇلۇم سىياسىتى ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىنىڭ يۇز بېرىشىدىكى تۈپ سەۋەب، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قارىتان سىياسىتى ۋە ئۇنىڭ سىياسىي، ھەربىي، ماددىي جەھەتلەردىن قوللىشى ۋە ياردەم بېرىشى ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىنىڭ يۇز بېرىشىدىكى خەلقئارا ئامىل، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تەسىر كۆرسىتىشى، قوللىشى ۋە پۈتۈن مەملىكەت خەلق ئىنقىلابى ھەرىكىتى دولقۇنىنىڭ يۇقىرى ئۆرلىشى ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىنىڭ يۇز بېرىشىدىكى ئىچكى ئامىل.

ئىككىنچى پاراگراف ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىنىڭ پارتلىشى

1. ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىق كۈرىشى

(1) ئالتاي ۋىلايىتىدىكى قازاق خەلقىنىڭ قوراللىق كۈرىشى

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىچىدە شەرقىي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرەشتە ئالتاي ۋىلايىتىدىكى قازاق

خەلقى ئەڭ بالدۇر قوراللىق كۈرەش ئېلىپ باردى. قارشىلىق كۆرسىتىش كۈرىشىنىڭ پەيدا بولۇشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە قىلغان شەپقەتسىز ھۆكۈمرانلىقى ۋە دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيىسى، بىۋاستە سەۋەب شېڭ شىسەينىڭ قازاق مىللىتىنىڭ يۇقىرى تەبىقە شەخسلىرى، ئوقۇمۇشلۇق زاتلىرىنى كۆپلەپ قولغا ئېلىشى ۋە تۈرمىگە تاشلىشى، ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلىشى ۋە قازاق چارۋىچىلىرىنىڭ قوراللىرىنى يىغىۋېلىشى، شۇنىڭدەك ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئاتالمىش «ئات تەقدىم قىلدۇرۇش پائالىيىتى» بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

1933-يىلى «12-ئاپرېل سىياسىي ئۆزگىرىشى» دە شېڭ شىسەي تەختكە چىقىپ ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇشتەك ئالتە بۈيۈك سىياسەتنى يولغا قويغان ئىلغارلىق تەرىپى بولسىمۇ، لېكىن، ھەر مىللەت خەلقىنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش، ئېزىش ئارقىلىق ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەشتەك تەرىپىمۇ بار ئىدى. شۇڭا، شېڭ شىسەي ئاتالمىش «قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش سۆيىقەستى دېلوسى» نى قايتا-قايتا پەيدا قىلىپ، شۇنىڭ بىلەن سىياسىي دۈشمەنلىرىگە زەربە بېرىپ، ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملىمەكچى بولدى. بۇنىڭدىكى مۇھىم بىر تەرەپ شۇكى، ئۇ ھەرقايسى مىللەتلەر ئىچىدىكى يۇقىرى تەبىقىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان شەخسلەرنى ۋە ئىلغار زاتلارنى قولغا ئېلىپ تۈرمىگە تاشلىدى. 1937-يىلى ئۇ «قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش سۆيىقەستى دېلوسى» نامى بىلەن ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت تەمرات نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، قازاق مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان شەخس بايان موللانى قولغا ئالدى. 1938-يىل 8-ئايدا يەنە ئالتاي ۋىلايىتى ۋالىيى مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى ماڭكەي مامىيېپ، خالىل تەيجى قاتارلىق 30 نەچچە قازاق زاتىنى قولغا ئالدى. 1939-يىل 9-ئايدا شېڭ شىسەي ئۇرۇمچىدە چاقىرىلغان موڭغۇل، قازاق، قىرغىز قۇرۇلتىيىدا ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ باشچىلىرىدىن خەلق ئارىسىدىكى مىللىتچىلارنى دوكلات قىلىشنى ھەمدە تاپشۇرۇلۇشنى تەلەپ قىلدى، مىللىتى ھەر مىللەت چارۋىچىلىرىنىڭ ئوۋچىلىق قىلىش، چارۋا

قورۇلىرىنى قوغداش، باندىتلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن مۇداپىئەلىنىشتە كەم بولسا بولمايدىغان قورال ئىدى، مىللىتىمىزنى يىغىۋېلىش ھەر مىللەت چارۋىچىلارنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. كېيىن شېڭ شىسەي يەنە، كۆكتوقايدا قازاق چارۋىچىلارنىڭ توپىلىڭى يۈز بەردى، دېگەننى باھانە قىلىپ، بۇ قېتىمقى قورۇلتايغا قاتناشقان ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ بارلىق قازاق ۋەكىللىرىنى قامىقا تاشلىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى شارىپقان يەنە ئەلمەن ۋالاڭ، بۇقات بېيزى، تەببىن بېيزى، جانسۇمان تەيجى، دەلىلقان سۇگۇربايوپ تەيجى، مۇقاش قاتارلار بار ئىدى. 1939-يىل 11-ئايدا شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ سەنمۇجاڭى جۇ جېڭمەيەن باشچىلىقىدا ئالتاي ۋىلايىتىدە قورالنى ئىنىقلاش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈش كومىتېتى تەشكىللىنىپ، سارسۇمبە (بۇگۈنكى ئالتاي شەھىرى) دە قەبىلە ئاقساقاللىرىدىن 600 كىشى قاتناشقان يىغىن چاقىردى. يىغىندا جۇ جېڭمەيەن ئۇلارنى بەلگىلەنگەن مۇددەتتە مىلتىقلارنى تاپشۇرۇپ بولۇشقا بۇيرۇدى. ھەمدە ئالتايدىكى قازاق خەلقى ئىچىدە ناھايىتى يۇقىرى ئابرۇيغا ئىگە 77 ياشلىق قاراغۇل زالىڭنى ۋە ئۇنىرقان تەيجىنى قولغا ئالدى (كېيىن تۇرمىدە قىيناپ زىيانكەشلىككە ئۇچراپ ئۆلتۈرۈلگەن). شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە چىڭگىل ناھىيىسىدىن ئۇرۇمچىدىكى موڭغۇل، قازاق، قىرغىز قورۇلتىيىغا قاتنىشىشقا بارمىغان بايانباي ئۆكىرتاي، بايقادام ئۆكىرتاي، بۆكەيخان زالىڭ، ساقسايباي ئۆكىرتاي، جاقسىباي بى، دۇنەن زالىڭ قاتارلىق كىشىلەرنى قولغا ئالدى. 12-ئاينىڭ 24-كۈنى ئالتاي ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى يەنە كۆكتوقايغا ئادەم ئەۋەتىپ ئاتاقلىق دىنىي زات، ئاقسۇن (قوشاقچى) ئاخۇند ھاجى ۋە ئۇنىڭ ئوغلى قالىمانىنى قولغا ئالدى، بارلىق ئائىلە مۈلكىنى مۇسادىرە قىلدى ھەمدە بارلىق قول يازمىلىرى، ئىسەرلىرى ۋە ساقلاپ كېلىۋاتقان «قۇرئان كەرىم»نىڭ قىممەتلىك نەشرىنى كۆيدۈرۈۋەتتى. شېڭ شىسەينىڭ بۇ ئەكسىيەتچىل تەدبىرلىرى چارۋىچىلار ئامىسىنىڭ كۈچلۈك نارازىلىقىنى ۋە قارشىلىقىنى قوزغىدى. 1940-يىل 1-ئايدا كۆكتوقاي مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى

شۇئېرلىك ئادەم باشلاپ ئۆندۈرگارا رايونىغا قورال ئېنىقلىغىلى چىقتى. 2-ئاينىڭ 2-كۈنى چاغىستاي سارتېرەكتىكى ئوقان زەڭگىنىڭ ئۆيىدە شۇ جايدىكى قازاق چارۋىچىلار شۇئېرلىك ۋە ئالتاي ۋىلايىتىدىكى قورالنى ئېنىقلاش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ۋالىڭ مىڭگې قاتارلىق يەتتە كىشىنى ئۆلتۈردى ھەمدە 2-ئاينىڭ 20-كۈنى كۆكتوقاي مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ۋە ساقچى ئىدارىسىگە ھۇجۇم قىلدى. قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن قازاق ئامما مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنى ئىشغال قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ساقچى ئىدارىسىنى ئىشغال قىلالمىدى. كېيىن چىڭگىل مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تۈرۈشلۇق سارتوقاي رايونىغا چېكىنىپ كېلىپ، شېڭ شىسەي ئەۋەتكەن باستۇرغۇچى قوشۇن بىلەن كەسكىن جەڭ قىلدى. قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن چارۋىچىلار شۇ جايدىكى قازاق ئاممىسىنىڭ قوللىشى ئاستىدا، ئۆزلىرىگە تونۇشلۇق بولغان يەر تۈزۈلۈشىدىن پايدىلىنىپ، جانلىق بولغان ئاتلىق پارتىزانلىق ئۇرۇشى قىلىش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ شېڭ شىسەينىڭ قوشۇنىنى كۆپ قېتىم ئېغىر چىقىمغا ئۇچراتتى، شېڭ شىسەي ئاتلاج ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى چيۇ زۇڭجۇن (شېڭ شىسەينىڭ قېينىتىسى) نى ۋەكىل قىلىپ، قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئاممىنىڭ ۋەكىلى ئىرسقان بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە ئەۋەتتى. قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئاممىنىڭ ۋەكىلى بەش تۈرلۈك شەرتنى ئوتتۇرىغا قويدى: (1) ئىلگىرى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەنلەرنىڭ مەسئۇلىيىتىنى سۈرۈشتۈرمەسلىك؛ (2) ھۆكۈمەت تۈتۈپ تۇرۇۋاتقان ئالتايلىق بارلىق كىشىلەرنى قويۇپ بېرىش (ئۆلگەنلەرنىڭ جەسىتىنى قايتۇرۇپ بېرىش)؛ (3) كۆكتوقاي، چىڭگىل ناھىيىسى (كۆكتوقاي، چىڭگىل ئىككى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى) تەۋەسىدىكى مەمۇرىي باشلىقلارنى قازاق خەلقى ئۆزى سايلاپ چىقىش؛ (4) كۆكتوقاي، چىڭگىل ناھىيىلىك ھۆكۈمىتىنى ساقچى تارمىقى تەسىس قىلماسلىق، ئىشپىيونلارنى قويماسلىق؛ (5) ھۆكۈمەت سەرگەردان چارۋىچىلارغا قۇتقۇزۇش ياردىمى بېرىش. 1940-يىل 9-ئايدا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بارلىق شەرتنى قوبۇل قىلىپ، ئۇرۇمچى تۈرمىسىدە

تۇتۇپ تۇرۇلۇۋاتقان بۇقات بېيزى، جانسىخان تەيجى، دەللىلقان سۇگۇربايوپ تەيجى قاتارلىق كىشىلەرنى قويۇپ بەردى. تۇرمىدە ئۇلگەن ماڭكەي قاتارلىق كىشىلەرنىڭ جەسىتىنى قايتۇرۇپ بەردى. بۇقات بېيزىنى ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيلىقىغا تەينىلىدى. بىرىنچى قېتىملىق قوزغىلاڭ شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتى.

بىرىنچى قېتىملىق قوزغىلاڭ ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى 1940-يىل 9-ئايدا ئالتايدىكى قازاق قوزغىلاڭچىسى ئامما ۋەكىللىرى بىلەن پۇتۇشكەن شەرتلەرنى تولۇق نەقلەشتۇرمىدى، قولغا ئالغان ئالتايدىكى قازاق قەبىلىسىنىڭ ئاقساقاللىرىنى تولۇق قويۇپ بەرمەيلا قالماستىن، بەلكى ناھىيىلەردە داۋاملىق ساقچى ئىدارىسى تەسىس قىلىپ، خەلق ئارىسىغا ئىشپىيون ئورۇنلاشتۇرۇپ، كۆكتوقاي ناھىيىسىنى (1941-يىل 1-ئايدا كۆكتوقاي مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ دەرجىسى ئۆستۈرۈلۈپ كۆكتوقاي ناھىيىسىگە ئۆزگەرتىلگەن) دە قوشۇن توپلىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئامما ھۆكۈمەت 1941-يىل 4-ئايدىن باشلاپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ گېئولوگىيە-قۇرۇلۇش تېخنىك خادىملىرىنىڭ كۆكتوقاي ناھىيىسى چېگرىسى ئىچىگە كىرىپ كۆھەر كانى ئېچىشىغا يول قويغانلىقىدىن نارازى بولدى. شۇ سەۋەبتىن 1941-يىل 6-ئايدا كۆكتوقاي ناھىيىسىدە يەنە بىر قېتىم قازاق چارۋىچى ئامما قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كان ئېچىۋاتقان قۇرۇلۇش تېخنىك خادىملىرىغا ھۇجۇم قىلدى، ئالار يايلىقىدا كەلگە كۆلەملىك قوزغىلاڭچىسى قوشۇن تەشكىللىدى. ئالتاي قازاق چارۋىچىلىرىنىڭ قوزغىلاڭ ئوتىنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن، شېڭ شىسەي جىياڭ يۈفېن باش قوماندانلىقى، لىيۇ جېڭشىن سارسۇنبە شەھەر مۇداپىئە قوماندانلىقى، ياۋ شيۇڭ ئالدىنقى سەپ باش قوماندانلىقىدىكى 7000 نەچچە يۈز ئادەمنى توپلاپ، مىلتىق، بىرونېڭ، ئايروپىلان بىلەن قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن چارۋىچىلارغا شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىشقا ئەۋەتتى، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا كەسكىن جەڭ بولدى. قوزغىلاڭچى چارۋىچىلار ئۆزىگە تونۇشلۇق بولغان جۇغراپىيىلىك مۇھىتتىن پايدىلىنىپ، شېڭ شىسەي قوشۇنىغا قاتتىق زەربە بەردى، ئۇلكە قوشۇنى

نەچچە قېتىم مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى، 1941-يىل 8-ئاينىڭ ئاخىرىدا شېڭ شىسەي يەنە زور تۈركۈم قوشۇننى كۆكتوقاي، چىڭگىلدىكى قوشۇنغا ياردەم بېرىشكە يۆتكىدى ھەمدە ئايروپىلان بىلەن بومبارداسمان قىلىش، ئارقىلىق ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى ئاران ئوڭشىدى. 9-ئايدا كۆكتوقاينىڭ تاغلىق رايونىدا ئۇدا قاتتىق قار يافدى، مۇھاسىرىدە قالغان قوزغىلاڭچى چارۋىچىلار ئاچلىق، يالىڭاچلىق تۈپەيلىدىن، قوراللىرىنى تاپشۇرۇپ ئۆلكە قوشۇنىغا تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولدى. ئالتاي چارۋىچىلىرىنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق قوزغىلىڭى مەغلۇپ بولدى. بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭنىڭ رەھبىرى سۇلايمەن ئۇرۇشتا باتۇرلارچە قۇربان بولدى. باشقا رەھبەرلىرىدىن راقات، قالمان، شارىپ، زەينەل، ئىسمقان قاتارلىق 12 كىشى ئۇرۇمچىگە ئاپىرىلىپ تۈرمىگە تاشلاندى. شۇنىڭ بىلەن ھەمراھ بولۇپ ئۇرۇمچىگە بارغان ئالتاي ئۆلايىتىنىڭ ۋالىيسى بوۋقات بېيزى يەنە بىر قېتىم شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىدى.

ئالتايدىكى قازاق ئاممىنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق قوزغىلىڭى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، كۆكتوقاي ناھىيىسى مولقا قەبىلىسىدىكى چارۋىچى ئوسمان ئىسلام خالىل تەيجىنىڭ قالدۇق قىسمىنى باشلاپ كۆكتوقاي، چىڭگىل ئەتراپىدىكى ئورمانلارغا كىرىپ قوراللىق كۆرەشنى داۋاملاشتۇردى. 1942-يىلنىڭ ئاخىرىدا ئادەم سانى كۆپىيىپ 80 نەچچە ئادەمگە يەتتى ھەمدە شۇ جايدىكى ساقچى ئىدارىسىگە ۋە قورشاپ يوقىتىشقا كەلگەن شېڭ شىسەي قوشۇنىغا كۆپ قېتىم ئۇشتۇمتوت ھۇجۇم قىلدى. 1943-يىل 5-ئايدا ئوسمان ئىسلام سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ ھېمداشلىقى ۋە قوللىشىغا ئېرىشتى. سوۋېت ئىتتىپاقى سوۋۇغا قىلغان قورال-ياراغ، ئوزۇق ۋە رەختنى قوبۇل قىلدى. 7-ئايدا يەنە موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەكىلى دۇبدۇن بىلەن كۆرۈشۇپ ئالاقە ئورناتتى. سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىنىڭ قوللىشى ئاستىدا، ئوسمان ئىسلام قىسمىنىڭ كۆچى تەدرىجىي كۈچەيدى، 1943-يىل 12-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئوسمان ئىسلام بۇلغۇن دەرياسى بويىدىكى بازىدا «ئالتاي قازاق مىللىي ئاقارتىش كومىتېتى»نى قۇردى.

ئوسمان ئىسلام مۇدىرلىققا سايلاندى. كومىتېت قارمىقىدا باش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى، سۇلتۇباي باش قوماندانلىققا تەيىنلەندى. يەنە 400 ئەسكەر ئېلىپ، ئەسلىدە بار ئەسكەر بىلەن قوشۇپ ئون چوڭ ئەترەت قۇردى. تەشكىلات، تەشۋىقات، خەلق ئىشلىرى بۆلۈملىرىنى تەسىس قىلدى ھەمدە چارۋىچىلارغا ئوچۇق خەت ئېلان قىلىپ، سەككىز ماددىلىق تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويدى.

«بىرىنچى، ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈپ، قازاق مىللىتىنى كرىزىستىن قۇتۇلدۇرۇش؛

ئىككىنچى، ئالتايىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى ناھىيىلەرنى قازاق خەلقى ئۆزلىرى باشقۇرۇش، ئۆزى ھۆكۈمەت تەشكىللەش؛

ئۈچىنچى، ئالتاي ۋىلايىتىدە قازاق قوشۇنى تەشكىللەش؛

تۆتىنچى، قولغا ئالغان كىشىلەرنى قويۇپ بېرىش؛

بەشىنچى، ھۆكۈمەتنىڭ چارۋىچىلارنىڭ چارۋىلىرىنى خالىغانچە ئىشلىتىشىنى چەكلەش؛

ئالتىنچى، ئالۋان-ياساقلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش؛

يەتتىنچى، ئالتايدا خەنزۇلارنىڭ ئولتۇرۇشىنى ۋە خەنزۇ قوشۇنىنى تۇرغۇزۇشنى چەكلەش؛

سەككىزىنچى، ئىلگىرى دوستانىلىق قىلغان قوشنا دۆلەتلەردىن يەرلىك مەھسۇلاتقا زەخت ئالماشتۇرۇپ، تېزدىن ئۆز جايىغا ئەكىلىش ھەمدە سودىگەرلەرنىڭ سودا قىلىشىغا يول قويۇش.»①

بۇ سەككىز ماددىلىق تەشەببۇسنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى شۇنىڭ شىسەينىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇپ، قازاق مىللىتىنى ئەركىنلىككە ۋە ئاپتونومىيىگە ئېرىشتۈرۈشتىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئىچىدە يەتتىنچى ماددىدىكى «ئالتايدا خەنزۇلارنىڭ ئولتۇرۇشىنى چەكلەش» دېگەن خاتا تەشەببۇس، ئەينى ۋاقىتتىكى مىللىي ئاقارتىش كومىتېتىنىڭ شۇنىڭ

① ئالتاي ۋىلايىتلىك پارتىيە تارىخى، يەرلىك تەزكىرە ئىشخانىسى تۈزگەن «ئالتاي ۋىلايىتىدىكى ئىنقىلابىي كورمىشكە دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» دىن ئېلىندى.

شىسەي ۋە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقى بىلەن خەنزۇ خەلق ئاممىسىنى پەرقلەندۈرمەي، تومتاق ھالدا خەنزۇلارغا قارشى تۇرغانلىقى، خەنزۇلارنى چەتكە قاققانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

قازاق مىللىي ئاقارتىش كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پۈتكۈل ئالتاي ۋىلايىتىدە قازاق خەلقىنى شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوراللىق كۈرەشنى قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى، ئۇنىڭ داغدۇغىسى بارغانسېرى چوڭ بولدى.

1944-يىل 4-ئاينىڭ ئاخىرىدا موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار سوۋېتىنىڭ رەئىسى چويبالسان قاتارلىق ئارمىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى چېگرىنى كۆزدىن كەچۈرۈش نامى بىلەن جۇڭگو-موڭغۇلىيە چېگرىسىدا ئوسمان ئىسلام، سۇلىۋباي قاتارلىق ئالتاي قازاق مىللىي ئاقارتىش كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىرىنى قوبۇل قىلدى. موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى قورال-ياراغ، ئوق-دورا، خەۋەرلىشىش ئۇسكۇنىلىرى ۋە مەسلىھەتچى خادىم قاتارلىق جەھەتلەردىن ئوسمان ئىسلام قىسمىلىرىغا زور ياردەم بەردى. 1944-يىل 4-ئاينىڭ 5-كۈنى ئوسمان ئىسلام قىسمىلىرى ياغاچئوبا دېگەن يەرگە ھۆجۇم قىلىپ، شېڭ شىسەي قوشۇنىنىڭ بىر تۈەنىنى يوقاتتى. 4-ئاينىڭ 13-كۈنى گومىنداڭ چىڭگىل ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى تاۋ بەيچۈەن چىڭگىل ناھىيىسىنى تاشلاپ گۈچۈڭغا قاراپ قاچقاندا، قازاق قوراللىق كۈچلىرى ئۇنى ئېتىسىپ ئۆلتۈرۈپ، چىڭگىل ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى. ئارقىدىن كۆپ قېتىم كۆكتوقاي ناھىيە بازىرىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلدى. 6-ئاينىڭ باشلىرىدا تۆمۈرخان قاتارلىق بىر تۈركۈم سوۋېت ئىتتىپاقلىق مەسلىھەتچىلەر سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ پاناھلىنىۋاتقان ۋە ئوقۇۋاتقان دەلىلقان سۈگۈربايوپ (دەلىلقان سۈگۈربايوپ، قازاق، 1906-يىلى قوبدۇ رايونىدا تۇغۇلغان، چەرۈچى قەبىلىسىنىڭ تەيجىسى. 1937-يىلى ئالتاي قازاق مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان، 1939-يىل 9-ئايدا شېڭ شىسەي ئۇنى ئۈرۈمچىدە تۇرمىگە سولىغان. 1940-يىل 9-ئايدا شېڭ شىسەي نائىلاج ئالتاي قازاق قوزغىلاڭچىلىرى ۋەكىلىنىڭ شەرتىنى قوبۇل

قىلىپ، دەسلىلقان سوۋگۇربايوپنى قويۇپ بەرگەن. ئۇ 1940-يىلى سارسۇمبە ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى بولغان، 1941-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالمۇتا شەھىرىگە بېرىپ يوشۇرۇن پاناھلانغان، ئوقۇغان، سىياسىي، ھەربىي تەلىم ئالغان) بىلەن بىرلىكتە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى ئارقىلىق چىڭگىلنىڭ سەنداۋخېزىسىدىكى قازاق مىللىي قوراللىق كۈچلىرى بازىسىغا يېتىپ كېلىپ، ئوسمان ئىسلام بىلەن بىرلەشكەندىن كېيىن، قازاق مىللىي ئاقارتىش كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتىگە قاتناشتى ھەمدە شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرەشنى سارسۇمبە، بۈرچىن، بۈرۈلتوقاي ناھىيىلىرىگە كېڭەيتىشنى قارار قىلدى. ئارقىدىنلا پارتىزانلار چوڭ ئېتىرىتىنىڭ قوماندانى قۇۋانىشباينى 400 نەچچە قوراللىق خادىمنى باشلاپ، تەشۋىقات ئېتىرىتى بولۇپ تەشكىللىنىپ، موڭغۇلىيەدىكى قوبدۇ، بايەنئولگەي ئارقىلىق سارسۇمبە، بۈرچىن ناھىيىلىرىنىڭ شىمالىدىكى تاغلىق يايلاقتا كېلىپ كەلگەن ئامبىنى چىڭگىل ناھىيىسىگە بېرىپ مىللىي ئاقارتىش كومىتېتىغا قاتنىشىشقا تەشۋىق، سەپەرۋەر قىلىشقا ھەمدە تەشكىللەشكە ئەۋەتتى. 7-ئايدا قابىينى 80 نەچچە پارتىزانىنى باشلاپ قانا ناھىيىسىنىڭ شىمالىدىكى يايلاقتا بېرىپ، چارۋىچىلار ئامما‌سىغا تەشۋىق ئېلىپ بېرىشقا ئەۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پارتىزانلار چوڭ ئېتىرىتىنىڭ قوماندانلىرى ھەيدەر، تەسكېنباي، مۇقايلار ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەسلىھەتچىلىرى ئارىپقان، قۇرمانشالارنىڭ باشچىلىقىدىكى 250 قوراللىق خادىمنى جەمئىيىتىگە ئەۋەتتى. جەمئىيەتنى ناھىيىسىنىڭ قارا‌غايتى يايلىقىدىكى چارۋىچىلار ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئالدى، جەمئىيەتنى ناھىيىسى ۋە تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ قوبۇقسار ناھىيىسى، دۆربىلجىن ناھىيىسىدىكى قازاق، موڭغۇل قەبىلىلىرىنىڭ ئاقساقاللىرى يىغىن ئېچىپ، بۇ جايلاردا پارتىزانلار ئېتىرىتى تەشكىللەپ، قوراللىق كۈرەشنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، جەمئىيەتنى ناھىيىسىدىكى پارتىزانلار تېزدىن كۆپىيىپ 500 نەچچىگە يەتتى. ئالتاي قازاق مىللىي قوراللىق كۈچى تېز تەرەققىي قىلدى، قوراللىق

كۆرەشنىڭ داغدىسى كۆنسايىن كېڭەيدى. 7-ئاينىڭ باشلىرىدا سارسۇمبە ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىدىكى ئۇلۇنگۇر مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى (1941-يىل 10-ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت چىڭگىل ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى سارتوقايدا ئۇلۇنگۇر مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىنغانىدى) غا قاراشلىق ئارمانت تېغىدىكى ئالتە ئاغاچ دېگەن يەردە گۈچۈكدىن ئالتايغا تەمىنات بۆيۈملىرى توشۇپ كېتىۋاتقان شېك شىسەي قوشۇنىغا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ زەربە بەردى. 7-ئاينىڭ 10-كۈنى جىمىنەي پارتىزانلىرى ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلدى. 7-ئاينىڭ 30-كۈنى ئالتاي قازاق قوراللىق قىسمى قاباناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلدى. 9-ئاينىڭ 22-كۈنى بۇرۇلتوقاي ناھىيىسىگە ھۇجۇم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە تورغات (قازاق قەبرىستانلىقى) نىڭ جەنۇبىدا گۈچۈكدىن ئالتايغا تەمىنات بۆيۈمى توشۇپ كېتىۋاتقان شېك شىسەي قوشۇنىغا ئۇشتۇمتۇت زەربە بەردى. كۆرۈشنى گۈچۈك، جىمسار، فۇكاڭ، سانجى ۋە باركۆللەرگىچە كېڭەيتتى.

قوراللىق كۆرەشنى يەنىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، 10-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا رامازان باشچىلىقىدىكى جىمىنەي پارتىزانلىرى، جاپپار قاتارلىقلار باشچىلىقىدىكى قاباپارتىزانلىرى، نورکەي قاتارلىقلار باشچىلىقىدىكى بۇرۇلتوقاي پارتىزانلىرى ۋە تارباغاتاي ۋىلايىتىدىكى قوبۇقسار پارتىزانلىرى قىزىل ئادىردا پارتىزانلار باش قوماندانلىق شتابى ۋە ئازادلىق تەشكىلاتىنى قۇردى.

شۇنىڭ بىلەن بىرگە، چىڭگىل ناھىيىسىنىڭ بۇلغۇن ئۆزەن بازىرىدا ئالتاي ئىنقىلابىي ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. ئوسمان ئىسلام، دەلىلقان سۈگۈرباپوپ، لاتىپ مۇستاپا، رامازان بولسۇن، موللائىسلام ئىسمايىلوپ قاتارلىق 12 كىشى ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا سايلاندى. ئوسمان ئىسلام ھۆكۈمەت باشلىقى، دەلىلقان سۈگۈرباپوپ ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قوشۇمچە ھەربىي باش قوماندان بولدى. قازاق مىللىي قوراللىق كۆچى توققۇز چوڭ ئەترەتكە ئايرىلدى.

ئالتاي قازاق خەلقىنىڭ قوراللىق كۆرىشى سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە

موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا تېز تەرەققىي قىلىپ، شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭ دائىرىلىرىنى چۆچۈتتى، ئۇلار شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ۋە ئىچكىرىدىن زور تۈركۈمدىكى ئەسكىرىي كۈچنى ئالتايغا يېرىپ قازاق قوراللىق كۈچلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا يۆتكىدى. تولۇقسىز ستاتىستىكىغا قارىغاندا، 1943-يىل 9-، 10-ئايلاردا شېڭ شىسەي قوشۇنىنىڭ سارسۇمبە، بۇرچىن، قاباء جىمىنەي ناھىيىلىرىدە بىر تۈەندىن ئەسكىرىي كۈچى تۇراتتى، سارسۇمبە، بۇرچىندا يەنە ئامانلىق ساقلاش چوڭ ئەترىتىدىن ئۈچنى قۇردى. كۆكتوقاي، چىڭگىلدىمۇ بىر قىسىم ئەسكىرىي كۈچنى توپلىغانىدى. 1944-يىل 4-ئايدا جۇ شاۋلىيالىڭ ئۈزى ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئۇرۇش ئورۇنلاشتۇرۇشى ئېلىپ باردى: گومىنداڭنىڭ 18-ئارمىلاشما لۇيىنى يېڭى 48-شى قىلىپ ئۆزگەرتىپ، قۇمۇلدىن گۈچۈڭغا يۆتكىدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1-تۈەننى سارتوقايغا، 2-تۈەننى دۈپسۇنغا ئورۇنلاشتۇردى، يېڭى 46-شىنى بارىكۆل ۋە قۇمۇلغا يۆتكەپ كەلدى؛ زاپاس 7-شىنىڭ ئىككى تۈەنى (19-تۈەن، 20-تۈەن) نى ئۈرۈمچى لوەنچىڭغا ئورۇنلاشتۇردى، بىر تۈەن (21-تۈەن) نى جىڭدا تۇرۇشقا يۆتكىدى. بۇنىڭ بىلەن ئىلى قوزغىلىڭىدىن ئىلگىرى ئالتاي قازاق قوراللىق قىسىملىرىغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ئىشلەتكەن گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ ئادەم سانى 10 مىڭغا يەتتى. ئەمما ئىلىدا تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىم تەخمىنەن 2500 كىشى ئەتراپىدا ئىدى. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئارمىيە، ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئاساسىي زېھنىنى ۋە زور تۈركۈمدىكى ئەسكىرىي كۈچنى ئالتاي ۋىلايىتىدىكى قازاق مىللىي قوراللىق قىسمىنى قورشاپ يوقىتىشقا ۋە باستۇرۇشقا قارىتىپ، ئىلى ۋىلايىتىدە ئېھتىيات قىلىشنى نىسبىي ھالدا بوشاشتۇرۇپ قويدى. بۇ پايدىلىق پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ خۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا نىلقا قوزغىلىڭى ۋە خۇلجا قوزغىلىڭىنى ئۇيۇشتۇردى.

ئالتاي ۋىلايىتىدە شېڭ شىسەي، گومىنداڭغا قارشى قوراللىق كۈرەش كۆپ يىل داۋام قىلغان، كۆلىمىمۇ تەدرىجىي كېڭىيىپ بېرىپ،

ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا بەلگىلىك زەربە بەرگەن، شىڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەسكىرىي كۈچىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، غۇلجا قوزغىلىڭىنى پايدىلىق شارائىت بىلەن تەمىن ئەتكەن بولسىمۇ، لېكىن چەت-يىراق جايغا جايلاشقان، ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچى چەكلىك بولغاچقا، بولۇپمۇ توغرا رەھبەرلىك كۈچى ۋە سىياسەت، تاكتىكا كەمچىل بولغاچقا، ئۇنىڭ سىياسىي تەسىرى ئانچە چوڭ بولمىدى. كۈرەش ئاساسلىقى ئالتاي ۋىلايىتى بىلەنلا چەكلىنىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكىلەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىيالمىدى.

(2) تاشقورغان ناھىيىسى (ھازىرقى تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى) دىكى تاجىك، قىرغىز خەلقىنىڭ قوراللىق كۈرىشى

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ شىڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرىشىدە شىمالىي شىنجاڭ ئالتاي ۋىلايىتىدىكى قازاق خەلقى ئەڭ بالدۇر قانات يايدۇرغان خېلى كۆلەمگە ئىگە قوراللىق كۈرەشتىن باشقا، جەنۇبىي شىنجاڭ تاشقورغان ناھىيىسىدىكى قىرغىز، تاجىك ۋە ئۇيغۇر قاتارلىق ھەر مىللەت خەلقلىرىمۇ تەشكىللىك ھالدا خېلى بۇرۇن قوراللىق كۈرەشنى باشلىدى.

تاشقورغان — ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي چېگرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، داڭلىق پامىر ئېگىزلىكىدە قۇرۇلغان قەدىمىي تاغلىق شەھەر. ئەتراپىدا بولۇتقا تاقىشىدىغان مۇزلۇق، قارلىق تاغلار قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 5000 مېتىردىن يۇقىرى. ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدا مۇزتاغ ئاتا دەپ ئاتالغان گوڭگۇر چوققىسى بار. بىر سۈزۈك دەريا بازارنى ئايلىنىپ ئۆتىدۇ. ئۇنىڭ تۆۋەنكى ئېقىمى داڭلىق يەكەن دەرياسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردە ئاددىي-ساددا، باتۇر، ئەمگەكچان تاجىك، قىرغىز، ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەت خەلقى ياشايدۇ. ئۇلار ئاساسلىقى چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، دېھقانچىلىق ۋە سودىگەرلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاز ساندىكى باشقا مىللەت خەلقىمۇ بار ئىدى. 40-يىللاردا 13 مىڭ نەچچە يۈز نوپۇسى بار بولۇپ، يەكەن ۋىلايىتىگە قارايتتى.

تاشقورغان — سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى، ئافغانىستان، پاكىستان،

ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن چېگرىداش بولۇپ، ئوتتۇرا ئاسىيا، جەنۇبىي ئاسىيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەرگە باردىغان قاتناش تۇتۇنى. شۇڭا، ئۇ يېقىنقى زامانىدىن بۇيان ئەنگلىيە جاھانگىرلىكى بىلەن چارروسىيە ئۆزئارا كەسكىن تالىشىدىغان مۇھىم جاي بولۇپ كەلدى.

1938-يىل قىشتا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئىشچى-دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسى غەربىي يۈنىلىش قوشۇنىنىڭ كادىرى خۇ جىيەن شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇرۇمچىدىكى «يېڭى ئەسكەرلەر لاگېرى» دىن تاشقورغانغا يېرىپ، چېگرا ئېغىزىدىكى چولاق ئەترىتىنە جۇڭشياۋ دەرىجىلىك ئەترەت باشلىقى بولغانىدى. خۇ جىيەن تاشقورغاندا ۋەزىيە ئۆتكەن مەزگىلدە، شۇ جايدىكى خەلقنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە تەشكىللەپ، ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىق ۋە ئاغدۇرمىچىلىقىغا قارشى تۇرۇش، چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، شۇ جايدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا ناھايىتى چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانىدى.

بۇ يەردىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۆز مىللىتى ئىچىدىكى فېئودال كۈچلەر بىلەن شېڭ شىسەي، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشى ۋە ئېزىشى ئاستىدا ناھايىتى نامرات تۇرمۇش كەچۈرەتتى. ئۇلار كاززاپ سودىگەرلەرنىڭ شىلۈپلىشىغا ئۇچرىغاندىن سىرت، يەنە چېگرا مۇداپىئەسى قاراۋۇللىدىكى ئەسكەرلەرنى ئاشلىق، گۆش قاتارلىقلار بىلەن تەمىنلەش ۋە ئۇنى توشۇپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالاتتى. ستاتىستىكا قىلىنىشىچە، 1937-يىلىدىن 1940-يىلىغىچە تاشقورغاندا 200 مىڭ تۈياق قوي بار ئىدى، 1944-يىلىغا كەلگەندە، ئاران 30 مىڭ تۈياقلا قوي قالغان. شۇڭا، تاشقورغاندىكى ئىلغار زىيالىيلار ۋە خەلق ئاممىسى خېلى بۇرۇنلا قوزغىلىپ كۆرەش قىلىشنى غۇلغۇلا قىلىپ كېلىۋاتاتتى. تاشقورغان خەلقىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش كۆرىشىدە ئىسھاقبېك مونونوپ باشتىن-ئاخىر مۇھىم تەشكىللەش ۋە رەھبەرلىك قىلىش رولىنى ئويناپ كەلدى. ئىسھاقبېك مونونوپ 1902-يىلى شىنجاڭ ئۇلۇغچات ناھىيىسى يېڭىسى سىمىخانا كەنتىدە تۇغۇلغان، قىرغىز.

1925-يىلى چېگرا قاراۋۇللار چوڭ ئەترىتىدە ئەسكەر بولۇپ، ئۆزىنىڭ ھەربىي ھاياتىنى باشلىغان. 1928-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ فرونزى شەھىرى (ھازىرقى قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىشكەك شەھىرى) گە ئوقۇغىلى بېرىپ، تەرەققىياتىدىن نەزەرىيىدىن تەربىيە ئالغاندىن كېيىن، ئىدىيىدە ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىپ، سوۋېتچىلەرمۇ تەرەققىياتىدىن زىيالىي ۋە ھەربىي بولۇپ قالغان. ئوقۇشنى توگىتىكەندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن چېگرا قاراۋۇللار چوڭ ئەترىتىگە قايتىپ كېلىپ كاتىپ بولغان. ئۇنىڭ ھەربىي ئىشلار ئىقتىدارى ۋە تەشكىللەش ئىقتىدارى بىرقەدەر ياخشى بولغاچقا، 1935-يىلى شېڭ شىسەي ئۇنى لۇيجاڭلىققا تەيىنلەپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئاقسۇدىن تاشقورغانغىچە بولغان چېگرا مۇداپىئە ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلغان. 1937-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى ئارمىيىسىگە ماسلىشىپ، قەشقەر، خوتەنلەردە ما خۇشەن، مامۇت قاسىملىرىنىڭ توپىلاڭىنى تىنچىتىش ھەربىي ھەرىكىتىگە قاتناشقان. كېيىن-ئۇنىڭ ئەسكىرىي كۈچ ھوقۇقى بولغانلىقى، ئۇرۇشتىكى تۆھپىسى كۆرۈنەرلىك بولغانلىقى تۈپەيلىدىن، شېڭ شىسەيدىنىڭ ئۇنىڭغا ھەسەتخورلۇقى كېلىپ، 1940-يىلىنىڭ باشلىرىدا شېڭ شىسەي ئۇنىڭ لۇيجاڭلىق ۋەزىپىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئۇنى ئىلى ۋىلايىتى قازاق-قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا ئەيىنلىگەن. 1942-يىلىنىڭ باشلىرىدا، ئىسھاقبېكنىڭ قازاق، قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقلىق ۋەزىپىسىنمۇ ئېلىپ تاشلىدى. ئىسھاقبېك شېڭ شىسەينىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ بارغان. 1942-يىل 8-ئايدا، شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئوچۇقتىن ئوچۇق قارشى چىقىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقاندىن كېيىن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئىچىدىكى ۋەكىللىككە ئىگە زاتلار ۋە تەرەققىياتىدىن زىيالىيلارغا تېخىمۇ ۋەھشىيانە زىيانكەشلىك قىلغان. بۇنىڭ بىلەن، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بولغان نۇرغۇن تەرەققىياتىدىن زاتلار سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئىچىگە قېچىپ بېرىپ پاناھلانغان. سوۋېت ئىتتىپاقى

ھۆكۈمىتىنىڭ قوللىشى ۋە ياردىمى ئارقىسىدا، ئىسھاقبېك 200 نەچچە ئادەمنى ئىككى چوڭ ئەترەت قىلىپ تەشكىللەپ، ھەربىي ۋە سىياسىي تەلىم-تەربىيە ئېلىپ بېرىپ، تاشقورغاندا قوراللىق كۈرەش ئېلىپ بېرىشقا تەييارلىق كۆرگەن.

1943-يىل 5-، 6-ئايلاردا، ئىسھاقبېك بىر بۆلۈك قوراللىق خادىملارنى باشلاپ، شىنجاڭنىڭ ئاقچى ناھىيىسىدىكى قۇلانتاغ ئەترايىغا كىرىپ، بۇ يەرنىڭ يەر تۈزۈلۈشىنى ئىگىلەپ، رازۋېدكا قىلىپ، ئۇلۇغچات، ئاقچى قاتارلىق جايلارنى قوراللىق تارتىۋېلىش ئۇچۇن تۈرلۈك تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەنىدى. كېيىن ئارىدىن خائىن چىقىپ مەخپىيەتلىكنى پاش قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، گومىنداڭ قوشۇنى ئۇلۇغچات ئەترايىدىكى ھەربىي مۇداپىئەنى كۈچەيتكەن، ئىسھاقبېك شۇ زامانلا ھەربىي پىلاننى ئۆزگەرتىپ، تاشقورغاننى قوراللىق كۈرەشنى قانات يايدۇرىدىغان ئاساسلىق جاي قىلغان. 1943-يىل 9-ئايدا، ئىسھاقبېك بىر قىسىم قوراللىق خادىمنى باشلاپ تاشقورغانغا كېلىپ، شۇ جايدىكى تەرەققىيپەرۋەرلەردىن كارۋانشاھ، غوپۇر قاسىم، مادايوپ شېرىنبېك، مەھەممەت ئەيسا قاتارلىقلار بىلەن تاشقورغان ئازادلىق تەشكىلاتى قۇرۇپ، شۇ جايدىكى خەلق ئامما-سى ئارىسىدا شېك شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تەشۋىقات، تەشكىلات خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەن. 1943-يىلىدىن 1944-يىلىغىچە ئىسھاقبېك مونونوپ قوراللىق خادىملىرىنى ئون نەچچە قېتىم تاشقورغانغا كىرگۈزگەن. 1944-يىل 6-ئايدا، شۇ جايدا 120 نەچچە كىشىدىن تەركىپ تاپقان تاجىك پارتىزانلار ئەترىتىنى تەشكىللىگەنىدى. 6-ئاينىڭ 20-كۈنى پارتىزانلار تاشقورغانغا ئاشلىق توشۇپ كېلىۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنىغا ئۇشتۇمتۇت زەربە بەردى. 9-ئايدا تاشقورغان پارتىزانلار ئەترىتى توگورمىتى ۋە سۇباس چېگرا قاراۋۇللىرىدا تۈرۈشلۇق گومىنداڭ قوشۇنىنى يوقاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىسھاقبېك قوماندانلىق قىلغان پارتىزانلار ئەترىتى تاشقورغان، ئۇلۇغچاتلار ئەترايىدىكى تاجىك، قىرغىز، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى

قوراللىق كۈرەشنى قانات يايدۇردى.

1944-يىل 11-ئاينىڭ 7-كۈنى، غۇلجا قوزغىلىڭى پارتلىغاندىن كېيىن، ئىسھاقبېك كارۋانشاھ، غوپۇر قاسىم، شېرىنبېك قاتارلىقلارنى تاشقورغان، ئۇلۇغچاتلاردىكى قوراللىق كۈرەشنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئىچىدە قالدۇرۇپ، ئۆزى بىر يىڭ ئاتلىق ئەسكەرنى باشلاپ سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئىچىدىن غۇلجىغا كىرىپ، غۇلجا ناھىيىسىدىكى ھەربىي مۇداپىئە پونكىتىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىش جەڭگە قاتناشتى.

(3) ئۇرۇمچى، تارباغاتاي، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تەرەققىيپەرۋەر پائالىيەتلىرى

غۇلجا قوزغىلىڭى پارتلاشتىن ئىلگىرى، ئالتاي ۋە تاشقورغاندا قوراللىق كۈرەشلەر يۈز بەرگەندىن سىرت، شىنجاڭنىڭ ئۆلكە مەركىزى بولغان ئۇرۇمچىدىمۇ بىر قىسىم خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەردىن بولغان تەرەققىيپەرۋەر ياش زىيالىيلار جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تەسىرى ئاستىدا شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئىنقىلابىي تەشكىلاتلارنى قۇرۇپ، تەرەققىيپەرۋەر پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇردى. بۇ بىر تۈركۈم ياشلارنىڭ كۆپىنچىسى 1933-يىلىنىڭ ئالدى-كەينىدە، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا كىرگەن شەرقىي شىمال پىدائىيلار قوشۇنىدىكى تۆۋەن قاتلام خادىملار ياكى ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى، يەنە بەزىلىرى ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭ ئىنىستىتۇتى، ئۆلكىلىك 1-ئوتتۇرا مەكتەپ، قىزلار 1-مەكتىپى، سىفىن مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن ئاز بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ئىدى. ئۇلار شېڭ شىسەينىڭ ۋە گومىنداڭنىڭ ۋەھشىيانە ھۆكۈمرانلىقىغا قاتتىق نارازى بولغانلىقتىن، تەشكىلات قۇرۇش، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئىنتىلىشتەك تەرەققىيپەرۋەر ئىدىيىنىڭ بىخىنى چىقارغانىدى.

1944-يىل 10-ئايدا، شېڭ شىسەي تەرىپىدىن تۇرمىگە تاشلانغان بەزى تەرەققىيپەرۋەر ياشلار ئۆزئارا كېڭىشىپ، كوممۇنىزمغا ئېتىقاد

قىلىدىغان ياشلارنى تەشكىللەش ھەمدە ئىمكانقەدەر ئامال قىلىپ جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسى بىلەن ئالاقە ئورنىتىشنى قارار قىلدى. 11-ئاينىڭ 7-كۈنى ئۇلار تۇرمىدە «شىنجاڭ كومموئىزمچىلار ئىتتىپاقى» نى مەخپىي قۇردى. كېيىن، بۇلارنىڭ بەزىلىرى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسى تەشكىلاتى بىلەن ئالاقە ئورنىتىش ئۈچۈن ئىچكىرى جايلارغا باردى. يەنە بەزىلىرى كېڭىشىش ئارقىلىق، جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسى تەشكىلاتىنى تېپىشتىن بۇرۇن، گومىنداڭغا قارشى كۈرەشنى ئاۋۋال ئۆزى قانات يايدۇرۇپ تۇرۇش قارارىغا كەلدى. بۇ ئىتتىپاق كېيىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىق كىشىلەر بىلەن ئالاقە ئورناتتى. 1947-يىل 2-ئايدا، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىر قىسىم مەسئۇل كادىرلىرى ئۇرۇمچىدە مەخپىي بىرلىشىپ دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسى قۇردى. كېيىن، دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسىنىڭ لى تەييۇ، چېن شىخۇا قاتارلىق بىر قىسىم رەھبەرلىرى ئىلغا بېرىپ خىزمەتكە قاتناشتى. ئۇرۇمچى شەھىرىدە قالغان ئەزالىرى بۇ تەشكىلاتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىدىيىۋى، سىياسىي تەربىيە خىزمىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، شاپىگېرافتا بېسىلغان «كۈرەش» ژۇرنىلىنى نەشر قىلدى. بۇ تەشكىلات شۇنىڭدىن ئېتىبارەن كىشىلەر تەرىپىدىن «كۈرەش تەھرىراتى» دەپ ئاتىلىپ تاكى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانغا قەدەر ساقلىنىپ كەلدى.

بۇنىڭدىن باشقا، ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئۇيغۇر، تاتار، ئۆزبېك قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان بەزى ياش زىيالىيلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرىدە مەخپىي ھالدا ئۆگىنىش، تەشۋىق قىلىش قاتارلىق تەرەققىيپەرۋەر پائالىيەتلەرنى ئېلىپ باردى.

نىلقا قوزغىلىڭى پارتلاشتىن ئىلگىرى، تارباغاتاي ۋىلايىتىدىمۇ تەرەققىيپەرۋەر تەشكىلاتلار قۇرۇلغان ھەمدە قارشىلىق كۈرىشى كۈرىشى قانات يايدۇرۇلغانىدى. تارباغاتاي سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش بولۇپ، شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان ئىقتىساد، سودا، مەدەنىيەت ئالاقىسىدىكى مۇھىم ئۆتەڭ بولغاچقا، سوۋېت

ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرىگە بەكرەك ئۇچرىغان. بۇ جايدىكى تەرەققىيپەرۋەر تەشكىلاتلارنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىۋاستە ياردىمىدە قۇرۇلغان دېيىشكە بولىدۇ.

1944-يىل 5-ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن ئابلىمىت هاجىيوپ ۋە مەتنىيازقارى، ئابلىز راخمانوپ قاتارلىق كىشىلەر چۆچەك ناهىيىسىدە ئايرىم-ئايرىم هالدا ئۇچ جەڭگىۋار گۇرۇپپا قۇرۇپ، شىنجاڭ شىمالىي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل هۆكۈمرانلىقىغا قارشى يەر ئاستى پائالىيەتلەرنى ئېلىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چۆچەكتە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ ياردىمىدە، دۇببك، چالغىنبايوپ، بالقاش ئالمىغازى قاتارلىق يالغۇز قازاق زىيالىيلىرىمۇ چۆچەك ناهىيىسىدە قازاق ياشلىرىنى ئاساس قىلغان جەڭگىۋار گۇرۇپپىلارنى قۇرۇپ، مەخپىي هالدا تەرەققىيپەرۋەر پائالىيەتلەرنى ئېلىپ باردى.

6-ئاينىڭ 8-كۈنى، تارباغاتايدا سودىگەرچىلىك قىلىۋاتقان قاسىمئاخۇن ئىسمايىلوپ قاتارلىق كىشىلەر سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئېچىدىكى باقتۇ كەنتىگە كىرىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ئابدۇللا رامزانوپ (يەنى 1935-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا ئۆتەتىلىپ كۆپ يىل خىزمەت كۆشكەن مەنسۇر روزى ئەپەندى) نىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن، چېگرا سودىسى قىلىشنى باهانە قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئېچىدە ئېمىل قوماندانلىق شتابى قۇردى. 6-ئاينىڭ 14-كۈنى ئېمىل قوماندانلىق شتابى تارباغاتاي ۋىلايىتىدىكى ئاتاقلىق زاتلار ۋە ئۇچ جەڭگىۋار گۇرۇپپىنىڭ رەھبەرلىرىگە خەت يېزىپ، تارباغاتايدىكى ئاتاقلىق زاتلارنى گومىنداڭنىڭ هۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى هەمدە تارباغاتايدىكى ئۇچ جەڭگىۋار گۇرۇپپىنىڭ بىرلىشىشنى تەلەپ قىلدى.

7-ئاينىڭ 10-كۈنى، ئابدۇللا رامزانوپنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، تارباغاتايدىكى ئۇچ جەڭگىۋار گۇرۇپپا ئابلىمىت هاجىيوپنىڭ باشچىلىقىدا بىرلىشىپ، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل هۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇپ، مىللىي ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈشتىكى جەڭگىۋار تەشكىلات بولۇپ

تەشكىللەندى، بۇ قىسقارتىلىپ «مىللىي ئازادلىق ئۇچۇن كۆرەش قىلىش تەشكىلاتى» دەپ ئاتالدى. بۇ تەشكىلاتنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى: تارباغاتايدىكى ھەر مىللەت خەلقى ۋە زىيالىيلارنى تەشكىللەپ، شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇپ، ئېمىل قوماندانلىق شتابىنى ئۇچۇن ئاخبارات توپلاپ، 1943-يىل 9-ئايدا چۆچەكنىڭ شىمالىدىكى قىزمەيىت تېغىدا قۇرۇلغان رېپابوپ قوماندانلىقىدىكى پارتىزانلار ئەترىتىگە ياردەم بېرىشتىن ئىبارەت ئىدى.

«مىللىي ئازادلىق ئۇچۇن كۆرەش قىلىش تەشكىلاتى» قۇرۇلغاندىن كېيىن، تارباغاتايدا تۇرلۇك تەشۋىقات، تەشكىلات پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارىدى ھەمدە قوراللىق كۆرەش ئېلىپ بېرىشقا تەييارلىق كۆردى. 1944-يىل 7-ئايدا، تارباغاتايدىكى رېپوپ پارتىزانلار ئەترىتى ئالتايدىكى جەمئىيەتلىرىنى بىلەن ساۋۇر تېغى (جەمئىيەتى ناھىيىسى بىلەن قوبۇقسار ناھىيىسى چېگرىلىنىدىغان جاي) دا ئۇچرىشىپ، جەمئىيەتى پارتىزانلىرىنىڭ قورال-ياراغ، ئوق-دورا ۋە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى بىلەن تەمىنلىشىگە ئېرىشتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تارباغاتاي ۋىلايىتىدە كىچىك دائىرىدە قوراللىق كۆرەش ئېلىپ بارىدى.

جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىمۇ ياش ئۇيغۇر شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ باشچىلىقىدا «ياش ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» نامىلىق تەرەققىيپەرۋەر تەشكىلات قۇرۇلۇپ، شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تەشۋىقات، تەشكىلات پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارىدى.

قىسقىسى، 1944-يىل كۈزدە، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ نىلقا ناھىيىسىدە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلۈشتىن ئىلگىرى، ئالتاي، تاشقورغان قاتارلىق جايلاردا كۆلەمى ئوخشاش بولمىغان قوراللىق كۈرەشلەر پارتلىغاندى، ئۇرۇمچى، تارباغاتاي، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردىمۇ مەخپىي ئىلغار تەشكىلاتلار قۇرۇلۇپ، شېڭ شىسەيگە ۋە گومىنداڭغا قارشى تەرەققىيپەرۋەر پائالىيەتلەر ئېلىپ بېرىلغانىدى. بۇ كۈرەشلەر غۇلجا قوزغىلىڭىنىڭ پارتلايدىغانلىقىدىن بېشارەت بەرگەنىدى.

2. نىلقا قوزغىلىڭى — ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەسمىي پارتلىغانلىقى

نىلقا ناھىيىسى تەڭرىتېغىنىڭ قۇچىقىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ شىمالىدا پولۇكنۇ تېغى بار، شەرقىدە ئاۋرال تېغى، ئوتتۇرىسىدا قاش دەرياسى شەرقتىن غەربكە قاراپ ئېقىپ ئىلى دەرياسىغا قوشۇلىدۇ، شىمال تەرەپتە ئاچال تاغ ئېغىزىدىن ئۆتۈپ جىڭ ناھىيىسىگە بارغىلى بولىدۇ، شەرق تەرىپى كونەسكە تۇتىشىدۇ، نارات يايلىقىدىن باينىبۇلاق (يۇلتۇز دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ۋە خېجىڭ قاتارلىق جايلارغىمۇ بارغىلى بولىدۇ. يەر تۈزۈلۈشى خىلمۇخىل بولۇپ، ساقلىماق ئاسان، ھوجۇم قىلىپ ئېلىش تەس. بۇ يەرنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسى چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان قازاقلار، ئۇنىڭدىن قالسا دېھقانچىلىق، قول ھۈنەرۋەنچىلىك ۋە سودىگەرچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئۇيغۇر، خەنزۇ، ئۆزبېك، تاتار، رۇس قاتارلىق مىللەتلەر بولۇپ، 1944-يىلىدىكى نوپۇسى 45 مىڭدىن كۆپرەك ئىدى.

شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ زالىم ھۆكۈمرانلىقى ۋە دەھشەتلىك مىللىي زۇلۇمى، شۇنىڭدەك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى فېئودال سىنىپلارنىڭ ۋەھشىيانە ئېكسپىلاتاتسىيىسى ۋە زۇلۇمى تۈپەيلىدىن، ھەر مىللەت خەلقى نامراتلىق ۋە قالاقلىق ئىچىدە ئېچىنىشلىق تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتاتتى. 1943-يىل 3-ئايدا، شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى ھەر مىللەت خەلقىنى 10 مىڭ تۈياق ھەربىي ئات ئىئانە قىلىشقا زورلىدى. ئات ئىئانە قىلىشقا قۇربى يەتمىگەنلەر بازار نەرخىدىن بىر ھەسسە كۆپ نەق پۇل تاپشۇرۇشقا توغرا كېلەتتى، ئۇنداق قىلمىسا، ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تۈرمىگە تاشلىنىپ، تاكى نەق پۇلنى تولۇق تاپشۇرغاندا، ئاندىن قويۇپ بېرىلەتتى. بۇ سېلىق ئاساسلىقى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى دېھقان-چارۋىچىلارنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەنلىكتىن، بۇ ئۇچ ۋىلايەتتىكى كەڭ دېھقان-چارۋىچىلارنىڭ تېخىمۇ كۆچلۈك نارازىلىقىنى

قوزغىدى.

1944-يىل 4-ئايدا، غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا تەشۋىقات ۋە سەپەرۋەرلىك ئىشلەپ بېرىپ، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە تەييارلىق كۆردى. 7-ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئۇۋ مىلتىقىنى تاپشۇرۇشنى رەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، نىلقا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى تەرىپىدىن قامالغان ئاكا-ئۇكا قازاق چارۋىچى ئەكبەر بىلەن سەيىت تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن، ئۆزئارا كېڭىشىپ، بەزى كىشىلەر بىلەن ئالاقە باغلاپ، شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قوراللىق قارشى تۇرۇش نىيىتىگە كەلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلار 8-ئاينىڭ باشلىرىدا قورال-ياراغ تېپىپ كېلىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ، جۇڭگو-سوۋېت چېگرىسىدە سابىق نىلقا ناھىيىلىك يەرلىك مەسئۇلاتلار شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى فاتىخ موسلىموپ بىلەن ئۇچراشتى. موسلىموپ قاتارلىقلار 1943-يىل يازدىن باشلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالمۇتا قاتارلىق جايلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن ھەربىي ۋە سىياسىي تەلىم-تەربىيە ئالغان، تەلىم-تەربىيە ئاياغلاشقاندىن كېيىن، 1944-يىل 8-ئايدا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ئۈچۈن نىلقا ناھىيىسىگە ئەۋەتىلگەن. ئەكبەر قاتارلىقلار فاتىخ موسلىموپ بىلەن بىرلەشكەندىن كېيىن، قورال-ياراغ، ئوق-دورىلارنى ئېلىپ قورغاس ناھىيىسىنىڭ شىمالىي چېگرىسىغا جايلاشقان باش كۆنچى ئېگىز تاغ يايلىقى ئارقىلىق چېگرىدىن يوشۇرۇنچە ئۆتۈپ، داشىگۈنىڭ شىمالىدىكى تاغلاردىن ئېشىپ غۇلجا ناھىيىسىدىكى جېلىلىيۈزىگە كېلىپ، يەنە ئۇ يەردىن كۆكساي ئارقىلىق نىلقا ناھىيىسىنىڭ ئۇلاستاي تاغلىق رايونىغا كېلىپ پارتىزانلار ئەترىتىنى تەشكىللىدى. پارتىزانلار ئەترىتى دەسلەپتە فاتىخ موسلىموپ ئەكەلگەن سوۋېت ئىتتىپاقىدا بىللە تەربىيىلەنگەن رەپىق بايچۇرىن، خەمىت موسلىموپ، قۇربان بۇرھان، ئوسمان ئىبراھىم، نۇرۇم ئوبۇل، ھوشۇر مامۇت ۋە ئەكبەر، سەيىت، غېنى ئابدۇللا قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقاندى، كېيىن

پارتىزانلار ئەترىتى جالىنغۇل، جارتۇغان، كۆكسايى قاتارلىق جايلارغا ئادەم ئەۋەتىپ، تەشۋىقات ئىشلەپ باردى، شۇڭ شىمالىي ۋە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىغا زۇلۇم سالغان، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغان ۋە زىيانكەشلىك قىلغانلىقىدەك جىنايى قىلمىشلىرىنى پاش قىلىش ئارقىلىق خەلقنى قوزغىلىپ قوراللىق كۈرەش ئېلىپ بېرىشقا سەپەرۋەر قىلدى، شۇ جايدىكى ئابرۇيلۇق زاتلار ۋە قەبىلە ئاقساقاللىرىنى، نامرات چارۋىچىلارنى شۇنىڭدەك گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنماقچى بولغانلارنى پارتىزانلار ئەترىتىگە قوبۇل قىلدى. بۇنىڭ بىلەن پارتىزانلار ئەترىتى ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدى ھەمدە ئادەم ئەۋەتىپ ئىلقا ناھىيىسىدىن مازارغا تۇتۇشىدىغان توك سىمىنى ئۈزۈۋەتتى، كۆۋرۈك، يوللارنى بۇزۇۋەتتى، گومىنداڭنىڭ ھەربىي، ساقچىلىرىغا ئۇشتۇمتۇت زەربە بەردى.

8-ئاينىڭ 17-كۈنى فاتىخ قاتارلىق كىشىلەر ئۇلاستايدا ئاممىنى قوزغاپ قوزغىلاڭ كۆتۈردى. ئىلقا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى فېڭ ۋېيجۇن 50 نەچچە ساقچىنى باشلاپ كېلىپ توسۇماقچى بولدى، قايتىش يولىدا ئۇلاستاي پارتىزانلىرىنىڭ يوشۇرۇنۇپ زەربە بېرىشىگە ئۇچرىدى، ئەترايىدىكى ئاممىلا قوللىرىغا تۈرلۈك قوراللارنى ئېلىپ جەڭگە قاتناشتى، خېلى كۆپ ساقچىنى ئۆلتۈردى ۋە يارىدار قىلدى. بەزى قورال-ياراغلارنى ئولجا ئالدى. مانا بۇ — ئىلقا قوزغىلىڭىنىڭ باشلىنىشى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇلاستاي پارتىزانلىرىنىڭ ھەيۋىسى ئېشىپ كەتتى، كېيىن يەنە گومىنداڭ ئارمىيىسى ۋە ساقچىلىرىغا بىرنەچچە قېتىم ئۇشتۇمتۇت زەربە بەردى، گومىنداڭ ئارمىيىسى ۋە ساقچىلىرىنىڭ ھۇجۇمىنى چېكىندۈردى.

ئۇلاستاي پارتىزانلىرىنىڭ ھەربىكىتى گومىنداڭ شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئۇلكىلىك ساقچى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لىيۇ بىڭدېنى ئەۋەتىپ ئىگىلەش، تاقابىل تۇرۇش تەدبىرىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن غۇلجىغا ئەۋەتتى. لىيۇ بىڭدې غۇلجىلىق خۇيزۇ بولۇپ، ئۇ غۇلجىنىڭ ئادەملىرى،

جۇغراپىيىلىك ئەھۋالى بىلەن تونۇشلۇق بولۇش ھەم ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىلىنى بىلىشتەك قۇلايلىق شارائىتىدىن پايدىلىنىپ، ئىلىدىكى ئەھۋاللارنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسىنى بالدۇرراق تەيىنلەش (ئەينى ۋاقىتتا ۋالي چياۋ گېن شېڭ شىسەي تەرىپىدىن ئۇرۇمچىدىكى تۇرمىگە تاشلانغانىدى)، قوزغىلاڭنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئىلىغا قوشۇن يۆتكەش، ئات ئىشانە قىلىشنى توختىتىش، يەرلىك ئاتاقلىق زاتلارنى تەسەللى بېرىشكە ئەۋەتىش ھەققىدە تەكلىپ بەرسە، يەنە بىر تەرەپتىن، ساقچى، ئىشپىيونلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئامانلىق ساقلاشنى كۈچەيتتى، بىرمۇنچە ئىنقىلابىي ئامما ۋە تەرەققىپەرۋەر زاتلارنى قولغا ئالدى، بۇنىڭ بىلەن غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتىنىڭ پائالىيەتلىرىگە مۇئەييەن قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇرغانىدى. لېكىن ئەينى چاغ شېڭ شىسەي چۈڭچىڭغا بېرىپ مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرى بولۇشقا ۋىيارلىنىۋاتقان، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يېڭىدىن تەيىنلەنگەن رەئىسى ۋۇ ۋۆشىن تېخى ۋەزىپىگە ئولتۇرمىغان پەيت بولغاچقا، ئۇلاستاي پارتىزانلىرىنىڭ ھەربىتى ۋە لېۋ بىڭدېنىڭ پىلانى گومىنداڭ شىنجاڭ دائىرىلىرىنىڭ يېتەرلىك ئەھمىيەت بېرىشىنى قوزغىيالمىدى. پەقەت 9-ئاينىڭ 2-كۈنى، زاپاس 7-شىسىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى دۇ دېفۇنى ئايروپىلان بىلەن غۇلجىغا كېلىپ ئىلى ۋىلايىتىدە تۇرۇشلۇق بارلىق قىسىملار ۋە ئامانلىقنى ساقلاش تۇمەن-دۇيلىرىگە بىر تۇتاش قوماندانلىق قىلىش ۋە قوزغىلاڭچى ئاممىنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتتى. ئەينى چاغدا، گومىنداڭنىڭ ئىلىدا تاران 2500دىن كۆپرەك ئەسكىرىي كۈچى بار ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلار ئاساسلىقى شېڭ شىسەيدىن قالغان كونا ئۆلكە ئارمىيىسى بولۇپ، جەڭگىۋارلىقى ئاجىز ئىدى، بۇ نىلقا قوزغىلىڭنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە غۇلجا قوزغىلىڭنىڭ پارتلىشى ئۈچۈن پايدىلىق پۇرسەت يارىتىپ بەردى.

9-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، مۇۋەققەت ۋالىيسى قوشۇمچە ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرىنىڭ

باش قوماندانى گاۋ ژېي ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاۋ جۇڭمىڭ قاتارلىقلارنى 128-شىنىڭ 3-يىگىدىن بىر ليېن ئەسكەر ۋە بىر قىسىم ساقچىنى باشلاپ قوزغىلاڭنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئۇلاستايغا ئەۋەتتى. 9-ئاينىڭ 20-كۈنى، 300 نەچچە ھەربىي-ساقچى جاۋ جۇڭمىڭنىڭ قوماندانلىقىدا ئۇچ بولغا بۆلۈنۈپ ئۇلاستاي پارتىزانلىرىنى «يوقاتماقچى» بولدى. 21-كۈنى ئۇلاستاينىڭ جەنۇبىدىكى يۈمىلاق تاغقا ھۇجۇم قىلغان گومىنداڭنىڭ ھەربىي، ساقچىلىرى پارتىزانلار ۋە ئامما-نىڭ قورشاۋىدا قېلىپ، خېلى كۆپ ئادىمى ئۆلدى ۋە يارىدار بولدى، 9-ئاينىڭ 24-كۈنى مازار جىلغىسىدىن ئاچال ئېغىزىغا كىرىپ، پارتىزانلارنىڭ شىمالغا يۆرۈش قىلىشىنى توسۇماقچى بولغان گومىنداڭنىڭ يەنە بىر يول ھەربىي، ساقچى قوشۇنىمۇ پارتىزانلارنىڭ ئۇشتۇمتۇت زەربىسىگە ئۇچراپ، خېلى كۆپ چىقىم تارتتى. ئارقىدىنلا پارتىزانلار مازار جىلغىسىنى ئىشغال قىلىپ، غۇلجا ناھىيە بازىرىدىن نىلقا ناھىيە بازىرىغا بارىدىغان ئىستراتېگىيىلىك مۇھىم جاينى كونترول قىلدى ھەمدە نىلقا ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلاندى.

10-ئاينىڭ 5-كۈنى، پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ باش قوماندانى فاتىخ مۇسلىموپ ئۇلاستايدىكى باش شتابىدا نىلقا ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقى ۋە پىلانىنى جاكارلىدى، شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن، پارتىزانلار ئۇچ بولغا بۆلۈنۈپ، نىلقا ناھىيە بازىرىغا يۈرۈش قىلدى. 10-ئاينىڭ 6-كۈنى سەھەردە، ئەكبەرنىڭ باش قوماندانلىقىدا، سىيىنت باشچىلىقىدىكى 1-چوڭ ئەترەت شەرق تەرەپتىن، غېنى، ئوسمان باشچىلىقىدىكى 2-چوڭ ئەترەت جەنۇب تەرەپتىن، بايچۇرىن، شوتۇپ ئىۋان باشچىلىقىدىكى 3-چوڭ ئەترەت غەرب تەرەپتىن ناھىيە بازىرىغا شىددەتلىك ھۇجۇم قوزغىدى. ناھىيە بازىرىنىڭ ئىچى-سىرتىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىمۇ ئۆزلۈكىدىن پارتىزانلارغا ماسلاشتى. ئەسكەن جەڭ قىلىش نەتىجىسىدە، ناھىيە بازىرىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ ھەربىي-ساقچىلىرىدىن 200 نەچچە ئادەم يوقىتىلدى، 7-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ناھىيە بازىرى ئىشغال قىلىندى، ئىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاۋ

جۇڭخىڭ قاتارلىقلار ئۇلۇمگە مەھكۇم قىلىندى، چوبان قەبىلىسىدىن بولغان ئوسمان نىلقا ناھىيىسىنىڭ ۋاقىتلىق مەسئۇلى بولۇپ تەيىنلەندى.

10-ئاينىڭ 9-كۈنى، ئۇلاستاي پارتىزانلىرى نىلقا ناھىيىسىدە ئىككىنچى قېتىم تەرتىپكە سېلىندى. ئەكبەر بىلەن سېيىت ئاساسلىقى قازاقلاردىن تەركىب تاپقان 1-چوڭ ئەترەتنىڭ باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشلىقى بولدى؛ غېنى ئاساسلىقى ئۇيغۇرلاردىن تەركىب تاپقان 2-چوڭ ئەترەتنىڭ باشلىقى بولدى؛ شۇتۇپ ئېۋان ئاساسلىقى رۇسلاردىن تەركىب تاپقان 3-چوڭ ئەترەتنىڭ باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. پارتىزانلارنىڭ ئومۇمىي ئادەم سانى تەخمىنەن 800 نەچچە كىشىگە يەتتى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، بۇ ئەترەت رەسمىي رەۋىشتە نىلقا پارتىزانلىرى دەپ ئاتالدى. نىلقا پارتىزانلىرى مازار جىلغىسى، سوپتاي، قاراسۇ قاتارلىق جايلاردا كۆپ قېتىم گومىندالڭ قوشۇنلىرىنىڭ ھۇجۇمىنى چېكىندۈردى. پارتىزانلارنىڭ كۆچى تېز زوربىيىپ، تەسىرى تېز سۈرئەتتە كۈنسىز، توققۇزتارا، تېكەس، ۋلجا قاتارلىق جايلارغىچە كېڭەيدى. غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتىمۇ رىكىتىنى تېزلەتتى، غۇلجىدا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە تەييارلىق لۈردى.

نىلقا قوزغىلىڭى پارتلىغاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئارمىيە، ھۆكۈمەت دائىرىلىرى قاتتىق سارىسىمگە چۈشتى. 1944-يىل 10-ئاينىڭ 4-كۈنى ۋۇ جۇڭشىن ئۈرۈمچىگە يېتىپ كېلىپ، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىنى قوبۇل ئالدى. 10-ئاينىڭ 6-كۈنى، ھەرقايسى نازارەت، كومىتېتلارنىڭ مەسئۇللىرى يىغىنى چاقىرىپ، جايلاردىكى خەلق قوزغىلاڭچى كۈچلىرىگە «قورشاپ يوقىتىش بىلەن تەسەللى بېرىشنى تەلەپ ئېلىپ بېرىش» فاڭجېنىنى قوللىنىش، ھەربىي ئىشلار جەھەتتە جايلاردىكى ھۆكۈمەتلەر ۋىلايەت، ناھىيىلەردە «قوغدىنىش ئەترىتى» قۇرۇپ، ھەربىي قىسىملار ۋە ساقچىلارنىڭ باستۇرۇش ھەرىكىتىگە يېقىندىن ماسلىشىشنى بەلگىلىدى. سىياسىي جەھەتتە، شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قامالغان ھەر مىللەتتىن بولغان ئابرۇيلۇق زاتلاردىن 270 كىشىنى قويۇپ بېرىش، كېيىن يەنە نەچچە يۈز ئادەمنى

ئارقا-ئارقىدىن قويۇپ بېرىشنى قارار قىلدى. قاماقتا تۇرۇۋاتقان ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىللىكىگە ئىگە زاتلىرى، مەسىلەن، بۇرھان شەھىدى، ئالتايدىن ئەلەن ۋاڭ، شىبەدىن گۇۋاڭ لۇ قاتارلىقلارنى ۋۇ جۇڭشىن ئىسمىنى ئاتاپ قويۇپ بەردى، ئۇلار بىرلەن شەخسەن ئۆزى دىدار كۆرۈشۈپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى مۇھىم ۋەزىپىگە قويدى، بەزىلىرىنى پۈل بېرىپ يۇرتىغا ئاپىرىپ قويدى، شۇنىڭ بىلەن تەسەللى بەردى.

نىلقا ناھىيە بازىرىنى پارتىزانلار ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، گومىنداڭ دائىرىلىرى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋەزىيەت تەرەققىياتى كۈنسايىن كەسكىنلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، 10-ئاينىڭ 9-كۈنى زاپاس 7-شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى دۇ دېفۇ غۇلجىدىن ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، جۇ شاۋلىياڭ (بۇ چاغدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى 8-ئۈرۈش رايونىنىڭ قوماندانى ئىدى) غا ئىلىنىڭ ئەھۋالىنى دوكلات قىلدى ھەمدە ئەسكەر كۆپەيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. 10-ئاينىڭ 12-كۈنى، جۇ شاۋلىياڭ زاپاس 7-شى 19-تۈەنىنىڭ تۈەنجاڭى پېڭ جۇنيېنغا ئەسكەر تارتىپ ئىلىغا يارەدەم بېرىش ھەمدە ئىلى ۋىلايىتىدە (جىڭ، بورتالا، ئارىشاڭ ناھىيىلىرىدىن باشقا) تۇرۇشلۇق گومىنداڭ قوشۇنى ۋە ئاماتلىق ساقلاش قىسىملىرىدىن بىر تۈتاش قوماندانلىق قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. پېڭ جۇنيې قوشۇن تارتىپ، ئاپتوموبىل بىلەن 10-ئاينىڭ 16-كۈنى كەچتە غۇلجىغا يېتىپ كەلدى. 10-ئاينىڭ 18-كۈنى، جۇ شاۋلىياڭ پىلانىنى ئۆزگەرتىپ، زاپاس 7-شىنىڭ سەنمۇجاڭى ساۋ رىلىڭنى ۋاقتىنچە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مۇۋەققەت تىنچىتىش قوماندانلىقىغا بەلگىلەپ، ئىلىدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلار ۋە ئاماتلىق ساقلاش قىسىملىرىغا بىر تۈتاش قوماندانلىق قىلىپ، نىلقا پارتىزانلىرىغا ھەربىي ھۇجۇم قوزغاشقا ئەۋەتتى.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى پۈتۈن شىنجاڭغا، بولۇپمۇ ئىلى ۋىلايىتىگە سىياسىي جەھەتتىن تەسەللى بېرىش ئۈشىنى تېزلەتتى. 10-ئاينىڭ 21-كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەۋەتكەن ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى دېڭ شياڭخەي باشچىلىقىدىكى، گۇۋاڭ لۇ، ساراڭۇن

قاتارلىقلاردىن تەركىپ تاپقان «ئىلى جارچى-سىلاۋچىلىق ئۇيۇشمىسى» غۇلجىغا يېتىپ كېلىپ، ھاكىمبەك غوجا قاتارلىق ھەر مىللەتتىن بولغان ئابرۇيلۇق زاتلار ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنى زىيارەت قىلدى ھەمدە ھەر مىللەت مۇتەۋەللىرى قاتناشقان مۇھبەت يىغىنى ئېچىپ: «نىلقا ۋەقەسى شېكى شىسەي قالدۇرۇپ كەتكەن جاراھەت، بىز ئۇنى داۋالىماقچى»① دەپ خۇپسەنلىك قىلدى ھەمدە «مەھبۇسلار»نى قويۇپ بېرىش، ئۇلگەنلەرنىڭ جەسىتىنى ۋە مۇسادىرە قىلىنغان مال-مۇلۇكلەرنى قايتۇرۇپ بېرىشكە ۋەدە بېرىپ، خەلقنىڭ قارشىلىق كۈرسىتىش غەزىپىنى بېسىشقا تۇرۇندى.

شۇنىڭ بىلەن بىرگە، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتا دىپلوماتىيە جەھەتتىمۇ تەشەببۇسكار ھەرىكەت قوللاندى. 10-ئاينىڭ 26-كۈنى، ۋۇ جۇڭشىن جياڭ جىيېشىغا تېلېگرامما يوللاپ، ئۆزى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ شىنجاڭ ئۇلكىسىدە تۇرۇشلۇق ۋەقەلىتىددە دىپلوماتىيە خادىمى، ئامېرىكىدا ئوقۇغان ۋۇ زېشياڭنىڭ ئورنىغا جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسىنىڭ خادىمى، ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان، رۇسچىنى پىششىق بىلىدىغان لىيۇ زېرۇڭنى تەزرەك ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى. 10-ئاينىڭ 28-كۈنى، ۋۇ جۇڭشىن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ ۋالىيلىرىغا تېلېگرامما يوللاپ: «سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭ بىلەن چېگرىداش، بىز بىلەن مۇناسىۋىتى يېقىن بولغان ئىناق قوشنا دۆلەت، بۇ ھەقتە مەركەز ئېنىق يولىيورۇق بەردى، جايلاردىكى ئەمەلدارلارنىڭ بۇ روھنى چوڭقۇر چۈشىنىپ، جايلاردىكى كونسۇلخانا خادىملىرى ۋە بارلىق مۇھاجىرلارغا ئالاھىدە ئەدەبلىك مۇئامىلە قىلىپ، ئىشتا ھەمكارلىشىپ، يېقىن، ئىناق قوشنىدارچىلىق ئورنىتىش ئارقىلىق دىپلوماتىيە

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داڭىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 34-بەت.

مۇناسىۋەتسىگە ئەھمىيەت بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن»① دېدى. بۇنىڭدىن مەقسەت سوۋېت ئىتتىپاقىغا دوستانە دىپلوماتىيە ۋاسىتىسى قوللىنىش بەدىلىگە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ، بولۇپمۇ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ قوراللىق كۈرىشىنى قوللىشىنى توختىتىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئىدى.

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئارمىيە، ھۆكۈمەت دائىرىلىرى قوللانغان بۇ تەدبىرلەر ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بارغانسېرى ئۇلغىيىۋاتقان ئىنقىلابىي كۈرەش ئوتىنى ئۆچۈرەلمىدى ھەم ئۆچۈرەلىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

10-ئاينىڭ 19-كۈنى، ساۋ رىلىڭ ئايروپىلان بىلەن غۇلجىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، «نىلقا ئەتراپىدىكى باندىتلارنى تازىلاش پىلانى»غا تۈزىتىش كىرگۈزدى، ئۇنىڭ كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇشى مۇنداق: (1) زاپاس 7-شى 19-تۈەننىڭ 1-يېڭى مازاردىن يولغا چىقىپ قاراسۇ ئارقىلىق نىلقىغا ئۇدۇلدىن ھۇجۇم قىلىش؛ (2) 19-تۈەننىڭ 2-يېڭى توققۇزتارادىن يولغا چىقىپ نىلقىغا ياندىن ھۇجۇم قىلىش؛ (3) 19-تۈەننىڭ 2-لىيەنى ۋە 128-شى 383-تۈەننىڭ 3-يېڭى ياماتۇدىن يولغا چىقىپ بالاشىق داۋىنى ئارقىلىق نىلقىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ھۇجۇم قىلىش؛ (4) 19-تۈەننىڭ 6-لىيەنى كۈنەستىن يولغا چىقىپ نىلقىغا كەينى تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىش؛ (5) زاپاس 7-شى 21-تۈەننىڭ 3-يېڭى ئاچالدىن يولغا چىقىپ، سۇپتاي ئارقىلىق نىلقىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلىش. ساۋ رىلىڭ يەنە كۈچادا تۇرۇشلۇق ئاتلىق ئەسكەرلەر 4-تۈەنىگە مۇزات داۋانىدىن ئېشىپ تېكەس ناھىيىسىگە كېلىپ، جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ «قورشاپ يوقىتىش»قا ئۆتۈش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇ ئورۇنلاشتۇرۇش 11-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن باشلاپ يولغا قويۇلدى. كەسكىن ئېلىشىش ئارقىلىق، زاپاس 7-شى 19-تۈەننىڭ 2-يېڭى 11-ئاينىڭ 2-كۈنى نىلقا ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى. ئارقىدىنلا، پارتىزانلار قاراسۇدا دۈشمەننىڭ ھۇجۇمىنى

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 35-بەت.

توسۇش جېڭىدە، ئەكسىر ئىنقىر يارىلىنىپ، 11-ئاينىڭ 10-كۈنى قۇربان بولدى. 11-ئاينىڭ 3-كۈنى پارتىزانلار جالىڭغۇلدا ئۇلاستايغا ھۇجۇم قىلىشقا كەلگەن گومىنداڭ ئارمىيىسى بىلەن كەسكىن جەڭ قىلدى، قايتۇرما زەربىگە ئۇچرىغان گومىنداڭ قوشۇنى قاراسۇ ئارقىلىق مازار جىلغىسىغا چېكىندى. نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ ئاساسلىق كۈچىمۇ پۈتۈنلەي ئۇلاستاي تاغلىق رايونىغا قايتىپ كەلدى. بۇ چاغدا نىلقا ئەتراپىدا پارتىزانلار تەرىپىدىن ئىسكەنجىگە ئېلىنغان گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئادەم سانى 1600 گە يېقىنلىشىپ قالغانىدى، ئەمما گومىنداڭنىڭ غۇلجىدا قالدۇرۇلغان ھەربىي-ساقچىلىرى 1000 غا يەتمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرنەچچە مۇھىم تايانچ بازىلارغا بۆلۈۋېتىلگەنىدى. زاپاس 7-شى 19-تۈمەن 1-يېڭىنىڭ 1-لىيەنى ۋالىي مەھكىمىسىنى؛ 19-تۈەننىڭ 1-يېڭى (1-لىيەن بىلەن 2-لىيەن كەم) ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنى؛ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ يېڭى ئەسكەرلەر بىلەن تولۇقلانغان مۇستەقىل يېگى بىلەن ئالاھىدە ۋەزىپە ئۈتەش تۈەنىدىكى قىسمەن ئوفىتسېر-ئەسكەرلەر سانائەت شىركىتى ۋە ھەربىي قوماندانلىق شتابى، ھاۋا ئارمىيە جياۋداۋدۇيى قاتارلىق جايلارنى ساقلاشقا قويۇلغانىدى. بۇ يەردە تۇرۇشلۇق گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئەسكىرىي كۈچى ئاجىز، قورال-ياراغلىرى بىرقەدەر ناچار بولغانلىقى ئىنقىلابىي ئاممىنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشى ئۈچۈن ئىنتايىن ياخشى پۇرسەت بولدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسى مۇشۇ ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىچكى-تاشقى جەھەتتىن ماسلىشىپ، غۇلجا شەھىرىنى ئىگىلەشكە قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن، بىر تەرەپتىن، «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» ئارقىلىق غۇلجا شەھىرى ئىچىدە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە جىددىي تەييارلىق كۆرسە، يەنە بىر تەرەپتىن، 11-ئاينىڭ 4-كۈنى ئۇلاستاي تاغلىق رايونىغا ئادەم ئەۋەتىپ نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ مازار جىلغىسى ئەتراپىدا گومىنداڭ قوشۇنلىرى بىلەن جەڭ قىلىش پىلانىنى ئۆزگەرتىپ، باشقا يول بىلەن غۇلجىغا ھۇجۇم قوزغىشىنى تەلەپ قىلدى.

3. غۇلجا قوزغىلىڭىنىڭ غەلبە قىلىشى

غۇلجا ناھىيىسى ئىلى دەريا ۋادىسىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان، ئۇرۇمچىدىن قالسىلا شىمالىي شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ شەھەر، شۇنداقلا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت مەركىزى. غۇلجىنىڭ شەرق، جەنۇب تەرىپىگە چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان قازاق، قىرغىز مىللىتى توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان نىلقا، توققۇزتارا، كۈنەس، تېكەس، موڭغۇلكۇرە ناھىيىلىرى جايلاشقان. جەنۇب تەرىپىگە دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلغان شىبە مىللىتى توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان چاپچال ناھىيىسى جايلاشقان. غەرب تەرىپىگە ئەينى چاغدىكى ئىلى سانغۇن مەھكىمىسى تۇرۇشلۇق جاي — كۈرە قەلئەسى ۋە سۇيدۇڭ، قورغاس ناھىيىلىرى جايلاشقان. بۇ ناھىيىلەردە دېھقانچىلىق، قول ھۈنەرۋەنچىلىك ۋە سودىگەرچىلىكنى ئاساس قىلىدىغان ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۇزبېك، تاتار ۋە رۇسلار ئولتۇراقلاشقان. بۇ يەردە جۇڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىغا تۇتىشىدىغان تاشيول بار. تەڭرىتېغىنىڭ شىمال تەرىپىدە ئارىشاڭ، بورتالا ۋە جىڭ ناھىيىلىرى بار بولۇپ، ئەينى چاغدا بۇ ناھىيىلەرمۇ ئىلى ۋىلايىتىگە قارايتتى. بۇ ئۇچ ناھىيىنىڭ تاغلىق رايونلىرىدا چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان موڭغۇل، قازاقلار ئولتۇراقلاشقان، ناھىيە بازىرى ۋە تۇزلەڭلىكلەردە دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان، تەڭرىتېغىدىن باشلانغان قاش دەريا‌سى، كۈنەس دەريا‌سى، تېكەس دەريا‌سى غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرقىدىكى ياماتۇ دېگەن يەردە بىرلىشىپ ئىلى دەريا‌سىنى ھاسىل قىلىدۇ، بۇ دەريا شەرقتىن غەربكە ئېقىپ ئىلى دەريا‌سى ۋادىسى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقى تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئەينى چاغدىكى غۇلجا شەھىرىدە تەخمىنەن 100 مىڭ نوپۇس بار ئىدى. گومىنداڭنىڭ غۇلجىدىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ

تاشلاش ئىلى ۋىلايىتىگە ھەتتا پۈتۈن شىنجاڭغا زور تەسىر كۆرسىتەتتى.

ئىلى ۋىلايىتى شىنجاڭ بويىچە ئەڭ بايلىقات رايون، يەنە كېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن قوشنا بولغاچقا، شۇڭا شىمالىي سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن چاغدا، سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىدىن بىۋاسىتە غەلىجا ۋە ئۈرۈمچىگە تۇتىشىدىغان تاشيول ياساتقاندى، شۇڭا سوۋېت ئىتتىپاقى بۇ رايونغا ئەزەلدىن ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. بولۇپمۇ شۇڭا شىمالىي سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى چىققاندىن كېيىن، گومىنداڭ كۆچلىرى شىنجاڭغا كىرىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى مەنپەئىتىگە ئېغىر زىيان يەتكۈزۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېگرا رايونلىرىنىڭ مۇقىملىقى ۋە بىخەتەرلىكىگە تەھدىت سالغاندى. شۇڭا، سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدا مۇقىم بولغان سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن ھاكىمىيەتنى تۈرغۇزۇش ئۈچۈن، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ شۇڭا شىمالىي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرىشىنى ئىمكانقەدەر ئاكتىپ قوللاپ كەلدى. شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى تۈرلۈك ھەربىكەتلىرىنى تېزلەتتى. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئادەم ئەۋەتىپ، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا ئاخبارات توپلاش، مەخپىي تەشكىلاتلارنى قۇرۇش، سىياسىي، ھەربىي تايانچلارنى يېتىشتۈرۈش، تەشۋىقات بازىسى قۇرۇش، شۇڭا شىمالىي ۋە گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا دائىر تەشۋىقات بىلەن شۇغۇللاندى. شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنى ئاساسلىق پائالىيەت رايونى قىلغانىدى. 1943-يىلىدىن 1944-يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غەلىجىدا تۈرۈشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى تاباشىن، مۇئاۋىن كونسۇلى پولىسوپنى مەركەز قىلغان ھالدا ئىلىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە زاتلىرى ئارىسىدا تۈرلۈك مەخپىي تەشكىلاتلار قۇرۇلدى. بۇ تەشكىلاتلارغا تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلار ۋە ياش ئوقۇغۇچىلاردىن ئابدۇكېرىم ئابباسوپ (ئۇيغۇر، ئاتۇش ناھىيىسىدىن، 1921-يىل 9-ئايدا تۇغۇلغان. 1927-يىلى ئاپىسى بىلەن ئىلىغا كەلگەن. 1936-يىلى

ۋەزىپىسى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىغا تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ ۋە ئۇلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، ئىلى ۋىلايىتىدە قوراللىق قوزغىلاڭ ئېلىپ بېرىش ھەمدە پۈتۈن شىنجاڭدىكى شېڭ شىسەيگە ۋە گومىنداڭغا قارشى تەشكىلاتلار بىلەن ئالاقە باغلاپ، شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشتىن ئىبارەت ئىدى.

بۇ تەشكىلات قۇرۇلغاندىن كېيىن، تۇرلۇك شەكىللەر بىلەن مەخپىي ئالاقە باغلاش ۋە تەشۋىق قىلىش، ھەربىكەتلەندۇرۇش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ باردى. ئۇلار دىنىي شەكىل، دىنىي پائالىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسى ئارىسىدا تەشۋىقات-تەرغىبات ئېلىپ باردى. بۇ ھەربىكەتلەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقى شۇنىڭدەك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى فېئودال كۈچلەرنىڭ ۋەھشىيانە ئېكسپىلاتاتسىيىسى ۋە زۇلۇمى تۇپەيلىدىن ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بېشىغا چۈشكەن بارلىق كۈلپەتلەرنى «كاپىرلار» يەنى «خەنزۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى» كەلتۈرۈپ چىقاردى، دەپ قاراشتىن ئىبارەت. شۇڭا، كىشىلەرنى خەنزۇلارغا قارشى تۇرىدىغان ۋە خەنزۇلارنى چەتكە قاقىدىغان «غازات» ئېچىپ، شېڭ شىسەي ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، مىللىي مۇستەقىللىق ۋە ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈپ، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇشقا چاقىردى. يۇقىرى تەبىقە زاتلار ۋە زىيالىيلار، ياش ئوقۇغۇچىلار، گومىنداڭ قوشۇنلىرى ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان ئەسكەرلەر ئارىسىدىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ھەربىكەتلەرنى ئېلىپ باردى.

يۇقىرىقىدەك نۇرغۇن پائالىيەتلەر ئارقىلىق، غۇلجىدا ئىنقىلابىي قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنىڭ شارائىتى ئاساسىي جەھەتتىن ھازىرلاندى. 1944-يىل 11-ئاينىڭ باشلىرىدا، غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلىرىنىڭ زور بىر تۈركۈمى ئالتاي ۋىلايىتىدە ئىسكەنجىگە ئېلىنغانلىقى، ئىلى ۋىلايىتىدە تۇرۇشلۇق

قوشۇنلىرىنىڭ يېرىمىدەكى نىلقا ناھىيىسىنىڭ ئەتراپىغا جەلپ قىلىنغانلىقى، غۇلجىدىكى مۇداپىئە كۈچىنىڭ ئاجىزلاپ قالغانلىقىدەك ئەھۋاللارنى كۆزدە تۇتۇپ، پات ئارىدا غۇلجىدا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى قارار قىلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن، تۆۋەندىكى تۆت جەھەتتىن تەييارلىق كۆرۈلدى:

بىرىنچى، غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى قوزغىلاڭ توغرىسىدىكى تەشۋىقات ۋە تەشكىلىي تەييارلىق خىزمىتى، بولۇپمۇ دىن ۋە مىللەتچىلىكتىن پايدىلىنىپ گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش توغرىسىدىكى تەشۋىقاتنى تېزلەتتى. 11-ئاينىڭ 5-كۈنى غۇلجىنىڭ كوچا-كوچىلىرىدا «يوقالسۇن خەلقنى ئەزگەن ھۆكۈمەت»، «مۇسۇلمانلار بىرلىشىپ خىتايلارنى، شەرقىي شىمالىلىقلارنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقىرايلى»، «ياشىسۇن ئىنقىلابنىڭ غەلىبىسى» دېگەنگە ئوخشاش مەزمۇندىكى پلاكات ۋە تەشۋىقات ۋەرەقلىرى پەيدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، جۇڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىدىن مەخپىي يۆتكەپ كېلىنگەن قورال-ياراغ ۋە قوراللىق خادىملار غۇلجىغا كىرىپ، قوزغىلاڭچى قوشۇننىڭ مەخپىي تەشكىللەش خىزمىتى تېزلىتىلدى.

ئىككىنچى، فاتىي ئىمانوۋچ لېسكىن كەڭسايدا تەشكىللىگەن پارتىزانلار ئەترىتى 11-ئاينىڭ 6-كۈنى لوسىگۇڭ پەيجۇسوسىغا تۆيۈقسىز ھۇجۇم قىلىپ، گومىنداڭنىڭ رايون باشلىقىنى، پەيجۇسونىڭ سوجاڭىنى ۋە نەچچە ئون ساقچىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى، 53 مىلتىقنى ئولجا ئالدى، لوسىگۇڭ رايونىنى ئىشغال قىلدى. بۇ پارتىزانلار ئەترىتى ناھايىتى تېزلا 300 نەچچە ئادەمگە كۆپەيدى. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى غۇلجىدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن، گومىنداڭ ياردەمچى قوشۇنلىرى ئىلىغا بارىدىغان بىردىنبىر تاشيول — ئۈرۈمچى-ئىلى تاشيولىنىڭ كەڭسايۇ ئۆلۈكسىنى ئۈزۈپ تاشلاشتىن ئىبارەت.

ئۈچىنچى، 11-ئاينىڭ 4-كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسى غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتىنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشىگە ماسلىشىپ، ئىچكى-تاشقى جەھەتتىن بىرلىشىپ، غۇلجىنى

ئىشغال قىلىشقا قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن ئۇلاستاي رايونىغا ئادەم ئەۋەتىپ، نىلقا پارتىزانلىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ، نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىشىنى تەلەپ قىلدى. 11-ئاينىڭ 5-كۈنى نىلقا پارتىزانلىرى مازارغا ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى ئۆزگەرتىپ، ئاز بىر قىسىم ئەسكىرىي كۈچىنى مازار جىلغا ئېغىزىنى ساقلاشقا قالدۇرۇپ، ئەتىسى ئۆزىنىڭ ئاساسلىق كۈچىنى ئۈچ يولغا بۆلۈپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ تايانچ نۇقتىلىرىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، تاغ ئارىسىدىكى چىغىر يوللار بىلەن غۇلجىغا قاراپ ئاتلاندى.

ئۆتىنچى، 11-ئاينىڭ 6-كۈنى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىلەن پېتىر رومانئوچ ئالېكساندۇروپ 60 نەچچە كىشىلىك قوراللىق قوشۇننى باشلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قورغاسنىڭ چېگرىسىدىكى يېڭىتال ئارقىلىق يوشۇرۇن ھالدا غۇلجىغا كىردى. شۇ كۈنى كەچتە غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى بىلەن ئۇچرىشىپ، 11-ئاينىڭ 7-كۈنى، يەنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنى خاتىرىلەش كۈنى غۇلجىدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى بېكىتتى ھەمدە نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىشىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، ئالېكساندۇروپنى قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ مەسئۇلى قىلىشنى قارار قىلدى.

11-ئاينىڭ 7-كۈنى سەھەردە، غۇلجا قوراللىق قوزغىلىڭى رەسمىي باشلاندى. نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ 1-چوڭ ئەترىتى سەيتىنىڭ باشچىلىقىدا، غۇلجىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى دۆڭمەھەللىدىن، 2-چوڭ ئەترىتى غېنىنىڭ باشچىلىقىدا غۇلجىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى قارادۆڭدىن، 3-چوڭ ئەترىتى شۆتۈپ ئىۋان ۋە بايچۇرىنىڭ باشچىلىقىدا غۇلجىنىڭ شىمالىدىكى ئايرودرومدىن غۇلجا شەھىرىگە ھۇجۇم قوزغىدى. غۇلجا قوزغىلاڭچىلار زاپاس چوڭ ئەترىتى (ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ۋە ئالېكساندۇروپ باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ئەترىتى) غۇلجىنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىدىكى ئالتىشۇئار مەھەللىسىدىن شەھەرگە ھۇجۇم قىلدى. غۇلجا شەھىرىدىكى ھەر مىللەت ئاممىسىمۇ قولىغا تۈرلۈك قوراللارنى ئېلىپ قوزغىلاڭغا قاتناشتى. بىر كۈن كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق، ئىلگىرى-كېيىن

بولۇپ سايبويى، ئالتىشەھەر مەھەللىسى، سۇلتانكۆۋرۈك، تېلېفون ئىدارىسىنى ئىشغال قىلدى ھەمدە سايبويى كۆۋرۈكىنى تىزگىنلەپ، گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ساقچى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لىيۇ بىڭدېنى ئېتىپ ئۆلتۈردى. گومىنداڭنىڭ غۇلجىدىكى ھەربىي-ساقچىلىرى ئىنقىلابىي ساقچى ئىدارىسى، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىي قوماندانلىق شتابى، سانائەت شىركىتى (يەنى يەرلىك مەسئۇلاتلار شىركىتى) ۋە ۋالىي مەھكىمىسى قاتارلىق تايانچ نۇقتىلارنى جاھىللىق بىلەن ساقلىدى.

گومىنداڭنىڭ زاپاس 7-شىسىنىڭ سەنمۇجاڭى ساۋ رىلىڭ ئاچال ئېغىزى ۋە جىڭدا تۇرۇشلۇق 21-تۇەنگە غۇلجىغا كېلىپ ياردەم بېرىش ھەققىدە جىددىي تېلېگرامما بەردى. 11-ئاينىڭ 8-كۈنى، پارتىزانلار بىلەن قوزغىلاڭغا قاتناشقان ئامما يۇقىرىدا ئېيتىلغان جايلاردا گومىنداڭنىڭ ھەربىي - ساقچىلىرى بىلەن داۋاملىق كەسكىن جەڭ قىلدى. 11-ئاينىڭ 9-كۈنى، 21-تۇەننىڭ تۇەنجاڭى جياڭ شۇەنچۇەن تۇەنگە بىۋاستە قاراشلىق ئەترەت، 1-يىڭ ۋە 3-يىڭنىڭ بىر قىسىم ئەسكىرىنى باشلاپ، مازار جىلغىسىدىن ئۆتۈپ غۇلجىغا يېتىپ كېلىپ، غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى لەڭشالڭ بۇتخانىسىنى ساقلاپ ياتتى. نىلقا ناھىيىسىدىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرى نىلقا ناھىيە بازىرىنى تاشلاپ، غۇلجىغا ياردەمگە كەلدى. پارتىزانلار ۋە قوزغىلاڭچى ئامما يۇقىرىقى تايانچ نۇقتىلاردا گومىنداڭ ھەربىي-ساقچىلىرى بىلەن كەسكىن ئېلىشىش بىلەن بىرگە، 11-ئاينىڭ 9-كۈنى لېسكىن باشچىلىقىدىكى لوسىگۇڭ پارتىزانلىرى كەڭساي تاشيولىنى ئۇزۇپ تاشلاپ، كەڭساي بىلەن لوسىگۇڭلارنى كونترول قىلدى.

غۇلجا قوزغىلىڭى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي - مەمۇرىي دائىرىلىرىنى قاتتىق چۆچۈتتى. جۇ شاۋلىياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىن جىددىي يىغىن چاقىرىپ ئىلى ۋەزىيىتى توغرىسىدا كېڭەشكەندىن كېيىن، زاپاس 7-شى 19-تۇەن 3-يىڭنى غۇلجىغا ياردەم بېرىش توغرىسىدا؛ جىڭدىكى داخىلەنزىدە تۇرۇشلۇق 21-تۇەنگە بىر قىسىم ئەسكەرنى تەلكە ئېغىزىغا

ئەۋەتىپ، ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا بارىدىغان تاشيولنىڭ راۋان بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، ئىلىدا تۇرۇشلۇق قىسىملار بىلەن بولغان ئالاقىنى داۋاملىق ساقلاش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىلى ۋىلايىتى بويىچە ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈشنى جاكارلىدى ھەمدە ئەسكەر يۆتكەپ ئۇرۇمچى، شىخو قاتارلىق جايلارنىڭ مۇداپىئە كۈچىنى كۈچەيتىشنى قارار قىلدى.

11-ئاينىڭ 10-كۈنى سەھەردە، ئىلقا پارتىزانلىرى غۇلجا شەھىرىدىكى قوزغىلاڭچى قوراللىق كۈچلەر بىلەن ماسلىشىپ شەھەرنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا شىددەتلىك ھۇجۇم قوزغىدى. پارتىزانلار ئىككى يۆنىلىشكە بۆلۈنۈپ، 1-يۆنىلىشتىكى پارتىزانلار سېپىتىنىڭ باشچىلىقىدا 10-كۈنى ھەربىي قوماندانلىق شتابىنى ئىشغال قىلدى. سېپىت كەسكىن جەڭدە ئېغىر يارىلىنىپ، شۇ كۈنى كەچتە قۇربان بولغانلىقتىن، پارتىزانلار شۇتۇپ ئېۋان بىلەن ماناپقانىڭ قوماندانلىقىدا 12-كۈنگىچە جەڭ قىلىپ، غۇلجا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىلەن ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنى ئىشغال قىلدى. يەنە بىر يۆنىلىش پارتىزانلار غېنىنىڭ باشچىلىقىدا كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق، 12-كۈنى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى بىلەن سانائەت شىركىتىنى ئىشغال قىلدى. ئۇرۇش تازا كەسكىن بولۇۋاتقاندا، ئىلگىرى شېڭ شىسەينىڭ ھەربىي مەسلىھەتچىسى بولغان پالىنوپ (ئاق رۇس) 60 نەچچە نەپەر قوراللىق خادىم (ھەممىسى رۇسلار) نى باشلاپ ئىككى ئاپتوموبىل بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن غۇلجىغا كىرىپ ئۇرۇشقا قاتناشتى.

11-ئاينىڭ 7-كۈنى سەھەردىن باشلاپ ئالتە كۈن كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق 11-ئاينىڭ 12-كۈنى كەچ سائەت 8 گىچە، گومىنداڭ ھەربىي-ساقچىلىرىنىڭ غۇلجا شەھىرىدىكى بارلىق تايانچ نۇقتىلىرى پۈتۈنلەي پارتىزانلار ۋە قوزغىلاڭچى ئامما تەرىپىدىن ئىشغال قىلىندى. ئىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گاۋ ۋېي ئار ساندىكى ھەربىي-ساقچىلارنى باشلاپ چاپچال ناھىيىسىگە قاراپ قاچتى، كېيىن يەنە كۆرەگە قېچىپ بېرىۋالدى. گومىنداڭنىڭ قالغان ھەربىي-ساقچىلىرى،

ھەرقايسى جايلاردىن قېچىپ كەلگەن ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ۋە ئۇلارنىڭ بالا-چاقىلىرى، شۇنىڭدەك بىر قىسىم خەنزۇ ئاممىسى بولۇپ 8000دىن كۆپرەك ئادەم شەھەرنىڭ شىمالىدىكى ھەربىباغ ئېگىزلىكىگە چېكىنىپ، ئايرودروم، ھاۋا ئارمىيىسى جياۋداۋدۇيى ۋە لەڭشاڭ بۇتخانىسىدىن ئىبارەت ئۇچ تايانچ نۇقتىنى مۇستەھكەم ساقلاپ يارداەم كۈتۈپ ياتتى. شۇنىڭ بىلەن غۇلجا قوزغىلىڭى دەسلەپكى قەدەمدە غەلىبىگە ئېرىشتى.

ئىككىنچى باب
ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىرلىككە كېلىشى

بىرىنچى پاراگراف ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە پۈتۈن ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئازاد بولۇشى

1. ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى

قوراللىق قوزغىلاڭغا قاتناشقان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسى غۇلجا شەھىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىگىلىگەندىن كېيىن، دەرھال يېڭى ھاكىمىيەت تەشكىللەشكە تۇتۇش قىلدى. 1944-يىل 11-ئاينىڭ 12-كۈنى غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى ئىلىخان تۆرە، ھاكىمبەگ خوجا، ئابدۇرۇپ مەخسۇم، رەھىمجان

سابىرھاجى، مۇھەممەتجان مەخسۇم، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، خەبىپ يونىچىپ، ئەنۋەر مۇسابايوپ، پاۋىل پاپولوۋىچ موسكالىيوپ، ئوبۇلخەيرى تۆرە، پۈجە ئامبال، جانى يولداش، سالىجانباي باباجان، ئابدۇلمۇتالى خەلپەت، پېتىر رومانسۇچ ئالبكساندۇروپ، غېنى قاتارلىق 16 كىشىدىن تەركىپ تاپتى. ئىلىخان تۆرە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە، ھاكىمبەگ خوجا مۇتاۋىن رەئىسلىكىگە، ئابدۇرۇپ مەخسۇم باش كاتىپلىققا سايلاندى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى ئاساسلىقى تۆۋەندىكى بىرقانچە بۆلۈك ئادەملەردىن تەركىب تاپتى: بىرىنچى بۆلۈكتىكىلەر ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىق جۇڭگو كوممۇنىستلىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ئىنقىلابىي ئىدىيىسىنىڭ تەسىرىنى ئالغان تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلار، ئۇلار ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتتە ناھايىتى ئاز ساندا بولۇپ، چوڭ رول ئوينىشى قىيىن ئىدى؛ ئىككىنچى بۆلۈكتىكىلەر ئىلىخان تۆرە، ئابدۇلمۇتالى خەلپەت قاتارلىق ئىسلام دىنى يۇقىرى تەبىقە دىنىي زاتلىرى ۋە ھاكىمبەگ خوجا، ئوبۇلخەيرى تۆرە، جانى يولداش قاتارلىق ھەرقايسى مىللەتلەر ئىچىدىكى پومېشچىك، چارۋىدار، ھۈنەرۋەن سىنىپىدىكى يۇقىرى تەبىقە زاتلار؛ ئۈچىنچى بۆلۈكتىكىلەر رەھىمجان سابىرھاجى، ئەنۋەر مۇسابايوپ، ئابدۇرۇپ مەخسۇم، مۇھەممەتجان مەخسۇم قاتارلىق بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسىدىكى خاھىشى بار سودا-سانائەتچىلەر ئىدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت رەھبەرلىك تەركىبىدىكىلەرنىڭ زور بىر قىسمى ھېچقانداق ئېكسپىلاتاتورلار سىنىپى ۋە دىنىي يۇقىرى تەبىقە زاتلار بولغاچقا، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت «دۆلەت بايرىقى»نىڭ تېگى يېشىل، ئوتتۇرىسى سېرىق ھىلال ئاي ۋە يۇلتۇزلۇق بولىدىغانلىقىنى بەلگىلىدى، بۇ روشەن ئىسلام دىنى بەلگىسىگە ئىگە بايراق ئىدى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى ئۆزىنىڭ نۆۋەتتىكى ئاساسلىق ۋەزىپىسىنى مۇنداق بېكىتتى:

(1) شەھەر، يېزىلارنىڭ قوراللىق كۈچلىرىگە ۋە جايلاردا ئۇرۇش قىلىدىغان قوراللىق كۈچلەرگە بىر تۇتاش قوماندانلىق قىلىپ، پارتىزانلار

ئەترەتنىڭ ھەربىي تەمىناتى ۋە ماددىي ئەشيالىرىنى بىر تۇتاش ھەل قىلىش؛

(2) گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بارلىق مال-مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئۇلارنى يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مال-مۈلكى قىلىپ، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مالىيە ئاساسىنى تۇرغۇزۇش؛

(3) شەھەرلەرنىڭ جەمئىيەت تەرتىپىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى يەنە پارتىزانلار ئەترىتى باش قوماندانلىق شتابى قۇرۇشنى، پېتىر رومانۇچ ئالېكساندروۋىچنى ئۇنىڭ باش قوماندانلىقىغا تەيىنلەشنى قارار قىلدى. گومىنداڭ ئارمىيىسى ھەرەمباغ قاتارلىق جايلارنى مۇستەھكەم ساقلاپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ، يارەم كۆتۈپ تۇرغانلىقى، غۇلجا شەھىرىنىڭ ئەتراپىدىكى قورغاس، سۇيدۇڭ، كۆرە قاتارلىق جايلار يەنىلا گومىنداڭ ھەربىي ساقچىلىرىنىڭ ئىشغالىيىتىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئۇچۇن، باش قوماندانلىق شتابى تۆۋەندىكىلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى:

(1) گومىنداڭ ئارمىيىسىنى بۆلۈپ قورشاۋغا ئېلىپ، يەل ئاخىرىغىچە گومىنداڭنىڭ ئىلى رايونىدىكى قوراللىق كۈچلىرىنى ئۈزۈل-كېسىل تازىلاش؛

(2) ئاچال، كەڭسايۋە گومىنداڭ پارتىيەسىگە قوشۇن ئەۋەتىش ئېھتىمالى بولغان جايلاردا مۇداپىئە خىزمىتىنى كۈچەيتىش؛

(3) جايلاردا چېچىلىپ تۇرۇۋاتقان پارتىزانلار ئەترەتلىرىنى بىرلەشتۇرۇپ، تەرتىپكە سېلىش؛

(4) گومىنداڭ ئىشغالىيىتىدىكى جايلارغا رازۋېدكا قىسمىنى ئەۋەتىپ، كىچىك كۆلەمدىكى پارتىزانلار ئەترىتى تەشكىللەپ، شۇ جايدىكى خەلقنى گومىنداڭغا قارشى چىقىشقا قوزغاپ، گومىنداڭنى ئىلىغا يارەمگە ئەۋەتمەيدىغان قوشۇننى كۆپەيتەلمەيدىغان قىلىش، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ھۆجۇمنى جىددىيلەشتۇرۇپ، ئىلى ۋىلايىتىدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنى يوقىتىش.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قارمىقىدىكى فۇنكسىيىلىك ئاپپاراتلار، تارماقلار

ۋە نازارەت، ئىدارىلەر قەدەمىۋ قەدەم قوراللىغان. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى 11-ئاينىڭ 12-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قارمىقىدا نازارەت، ئىدارە، قوراللىقا تەييارلىق كۆرۈش توغرىسىدىكى 1-نومۇرلۇق قارارنى ماقۇللاپ، خەبىپ يونىچىپنىڭ ماڭارىپ نازارىتى قوراللىقا تەييارلىق كۆرۈشكە مەسئۇل بولۇشىنى؛ ئەنۋەر مۇسابايوپنىڭ مالىيە نازارىتى قوراللىقا تەييارلىق كۆرۈشكە مەسئۇل بولۇشىنى؛ ئوبۇلخەيرى تۆرىنىڭ چارۋىچىلىق ئىدارىسى قوراللىقا تەييارلىق كۆرۈشكە مەسئۇل بولۇشىنى؛ سالىجانباي باباجاننىڭ دېھقانچىلىق-ئورمانچىلىق-سۇچىلىق ئىدارىسى قوراللىقا تەييارلىق كۆرۈشكە مەسئۇل بولۇشىنى؛ ئابدۇلمۇتالى خەلپەتنىڭ دىنىي ساھەدىكى مۇتىۋەر زاتلاردىن تەركىب تاپقان دىنىي ئىشلار نازارىتى قوراللىقا تەييارلىق كۆرۈشكە مەسئۇل بولۇشىنى؛ مۇھەممەتجان مەخسۇمنىڭ ئالىي سوت مەھكىمىسى قوراللىقا تەييارلىق كۆرۈشكە مەسئۇل بولۇشىنى قارار قىلدى.

ھەرقايسى تارماقلار، ھەرقايسى نازارەت، ئىدارىلەرنىڭ بىرىنچى قول مەسئۇللۇقىنى ئاساسىي جەھەتتىن يەرلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى يۇقىرى تەبىقە زاتلار ئۈستىگە ئالدى، مۇئاۋىنلىقىنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن ئادەملەر ئۈستىگە ئېلىپ، ئەملىي ھوقۇقنى قولىغا ئالدى. ھەرقايسى ئاپپاراتلار قوراللۇپلا دەرھال خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇپ، ھوقۇقنى يۈرگۈزدى.

11-ئاينىڭ 17-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئورگان گېزىتى «ئازاد شەرقىي تۈركىستان گېزىتى» گېزىتخانىسى قوراللىدى. خەبىپ يونىچىپ گېزىتخانىنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلەندى. شۇ كۈنى مەزكۇر گېزىتنىڭ ئۇيغۇرچە، قازاقچە، رۇسچە، خەنزۇچە (گېزىتنىڭ خەنزۇچە نامى «ئەركىن شەرقىي تۈركىستان گېزىتى» دەپ ئاتالدى) تۆت خىل يېزىقتىكى نەشرى غۇلجىدا رەسمىي نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى.

11-ئاينىڭ 18-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ماڭارىپ نازارىتى رەسمىي قوراللىدى، خەبىپ يونىچىپ نازىرلىققا، سەيپىدىن ئەزىزى مۇئاۋىن نازىرلىققا تەينىلەندى.

11-ئاينىڭ 20-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت پەۋقۇلئاددە ھەربىي سوت قۇرۇپ، بۇلاڭچىلىق، ئوغرىلىق، ئالدامچىلىق، پىتنە-ئىغۋا تارقىتىش قاتارلىق خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال-مۇلكىنىڭ بىخەتەرلىكىگە ھەمدە نورمال تۇرمۇشىغا خەۋپ يەتكۈزگەن دېلولارنى بىر ياقلىق قىلىشقا مەسئۇل قىلىشنى قارار قىلدى. بۇ سوت 1945-يىل 1-ئاينىڭ 1-كۈنى كۈرەگە باستۇرۇپ كىرىپ، بىرمۇنچە بىگۇناھ خەنزۇ ئاممىسىنى ئۆلتۈرگەن لاتىپقا ئۆلۈم جازاسى بەردى.

11-ئاينىڭ ئاخىرى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئىچكى ئىشلار نازارىتى قۇرۇپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپنى نازىرلىققا تەيىنلىدى. ئىچكى ئىشلار نازارىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بەزى جايلاردا ئۆزلۈكسىز كۆرۈلگەن خەنزۇ ئەسىرلەرنى ۋە ئاممىسىنى ئۆلتۈرۈش، خەنزۇ ئاممىسىنىڭ مال-مۇلكىنى بۇلاش، خەنزۇ ئاياللىرىنىڭ نومۇسىغا تېگىش ۋەقەلىرىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىچكى ئىشلار نازارىتىدىكى خىزمەتچىلەرگە تەدبىر قوللىنىپ، بۇ خىل ۋەقەلەرنىڭ يۈز بېرىشىنى تېزرەك چەكلەش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى؛ ئىچكى ئىشلار نازارىتى ناممىدىن غۇلجا، قورغاس، چىڭسخوزا، لوسىگۈڭ قاتارلىق جايلاردىكى خەنزۇ ئاممىسىغا قوغدىنىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىش توغرىسىدا يولىيورۇق بەردى؛ بەزى خەنزۇ ئاممىسىنى ئىسمىنى ئاتاپ قويۇپ بەردى، بەزى خەنزۇ زاتلارنى ئۆز ئۆيىدە تۇرغۇزۇپ قوغدىدى. بەزى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىمۇ ئۆزلۈكىدىن ھەركەتكە كېلىپ خەنزۇ ئاممىسىنى قوغدىدى.

بۇلارنىڭ كەينىدىن يەنە دىنىيە نازارىتى قۇرۇلدى، ئابدۇلمۇتالىپ خەلپەت نازىرلىققا، جاپپار ھاجى مۇئاۋىن نازىرلىققا تەيىنلەندى، مۇھەممەتجان مەخسۇم ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى، زېرىپ قارى ھاجى ئالىي مەھكىمە شەرئىيە باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى ھەمدە ئازاد قىلىنغان ھەرقايسى ناھىيىلەردە مەھكىمە شەرئىيىلەر ئارقا-ئارقىدىن تەشكىللەندى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى، قاسىمجان قەمبىرى سەھىيە

نازارىتىنىڭ نازىرلىققا تەبىنلەندى؛ ئوبۇلخەيرى تۆرە چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى؛ ھۆسەيىن تارانوپ دۆلەت بانكىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى؛ ئەنۋەر مۇسابايوپ مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، فاتىخ ئاللايار بىلەن ئوسمان كېبىروپ مۇئاۋىن نازىرلىققا تەيىنلەندى. مالىيە نازارىتىنىڭ قارمىقىدىكى ئىشخانا، مالىيە، پۇل-مۇئامىلە ئىدارىسى، ھەربىي لاۋازىمەت ئارقا سەپ تەمىنات ئىدارىسى، ئىچكى - تاشقى باش باج ئىدارىسى، دۆلەت مال - مۈلكى ۋە ماددىي ئەشيالىرنى ستاتىستىكا قىلىش - باشقۇرۇش ئىدارىسى، دېھقانچىلىق-ئورمانچىلىق-سۇچىلىق ئىدارىسى، سودا-سانائەت ئىدارىسى، پوچتا-تېلېگراف، خەۋەرلىشىش ئىدارىسى قاتارلىق ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى ھەمدە ئىچكى-تاشقى باش باج ئىدارىسىنىڭ 10-كۈنىدىن باشلاپ ئىشقا چۈشىدىغانلىقى ھەمدە ھەرقايسى ناھىيىلىك باج ئىدارىلىرىنى، مۇزاپىق جايلاردا رايون دەرىجىلىك باج پونكىتلىرىنى تېزرەك قۇرۇپ چىقىدىغانلىقى، يېڭى باج نىزامىنى تۈزۈپ چىققۇچە بۇرۇنقى باج يىغىش ئۇسۇلى بويىچە باج يىغىدىغانلىقى، ھەر كۈنلۈك باج كىرىمىنى شۇ كۈنى دۆلەت بانكىسىغا تاپشۇرىدىغانلىقى؛ شۇنىڭدەك ئىچكى-تاشقى سودىغا دائىر باج يىغىش ئۇسۇلى، دائىرىسى ۋە باج سوممىسىنى تۈزۈپ چىقىدىغانلىقى قارار قىلىندى.

1945-يىل 1-ئاينىڭ 7-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى 5-نومۇرلۇق قارار ماقۇللاپ، باش قوماندانلىق شتابىنى ھەربىي ئىشلار نازارىتىگە ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى، پېتىر رومانوۋچ ئالېكساندروۋىنى نازىرلىققا، رەھىمجان سابىرھاجىنى مۇئاۋىن نازىرلىققا تەيىنلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي، دۆلەت رېۋىزىيە كومىتېتىنى قۇرۇپ، جانىي يولداشنى مۇدىرلىققا، ۋاقاس ھاجى مىرشانوپ، زۇنۇن تېيىپوپنى مۇئاۋىن مۇدىرلىققا تەيىنلىدى. ئەسلىدە مالىيە نازارىتىگە قاراشلىق دېھقانچىلىق-ئورمانچىلىق-سۇچىلىق ئىدارىسىنى ئايرىپ چىقىپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قاراشلىق يەر-سۇ نازارىتىنى قۇردى، سالىجانباي باباجاننى نازىرلىققا، مەخمۇت نىيازنى مۇئاۋىن نازىرلىققا تەيىنلىدى.

3-ئاينىڭ 13-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى بىر تۈركۈم كىشىلەرنى ۋەزىپىگە تەينىلەش ۋە ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش توغرىسىدا مۇھىم قارار ماقۇللىدى، يەنى ۋاققاس ھاجى مىرشانوپنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتىنىڭ ئەزالىقىغا تولۇقلاپ كىرگۈزۈش؛ خەبىپ يونىچىپ ۋاپات بولغانلىقتىن، ماڭارىپ نازارىتىنىڭ نازىرلىقىنى سەيپىدىن ئەزىزى ئۈستىگە ئېلىش؛ ھۈسەين ناسروپنى «ئازاد شەرقىي تۈركىستان گېزىتى» گېزىتخانىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلەش؛ زۇنۇن تېيىپوپنى ھەربىي ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەينىلەش؛ ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىنى رەھىمجان سابىرھاجى ئۈستىگە ئېلىش، موسكالىيوپ بىلەن نەبىجاننى مۇئاۋىن نازىرلىققا تەينىلەشنى قارار قىلدى ھەمدە مىللىي ئارمىيىنىڭ رەھبەرلىرىنى تەينىلىدى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر تۈركۈم مۇتەخەسسىسلىرىنى ھۆكۈمەتنىڭ تارماقلىرى، نازارەتلىرىدە مەسلىھەتچىلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلىپ، مۇھىسىنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە، گېرىپكىننى مالىيە نازارىتىنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە، ئەلىنى ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە، سۇلايمان روزىيوپنى ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە، ئابدۇللايوپنى ماڭارىپ نازارىتىنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە، زەپەر دامولىنى دىنىيە نازارىتىنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە، ئۆمەرنى دېھقانچىلىق-ئورمانچىلىق-سۇچىلىق ئىدارىسىنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە تەينىلىدى. 11-ئاينىڭ ئاخىرىدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ۋالادېمىر كوزلوپ ۋە ۋالادېمىر ستىپانوۋچ باشچىلىقىدىكى ئىككى ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكىنى غۇلجىغا كېلىشكە تەكلىپ قىلىپ، 1-نومۇرلۇق ئۈي ۋە 2-نومۇرلۇق ئۈي دېگەن مەخپىي نام بىلەن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ چوڭ-چوڭ سىياسىي، ھەربىي تەدبىرىنى بېكىتىشكە ۋە ئىجرا قىلىشقا قاتناشتۇردى.

بۇنىڭ بىلەن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قارمىقىدىكى فۇنكسىيىلىك

ئاپپاراتلار ئاساسەن قۇرۇلۇپ بولدى.

ھەربىي كۇرەشنىڭ غەلىبىلىك تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ پارتىزانلار ئالغان جايلاردا ئارقا-ئارقىدىن ناھىيە دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنى تەسىس قىلدى، دەسلەپتە ھاكىم مەھكىمىسى دەپ ئاتىغانىدى، كېيىن ھاكىم مەھكىمىسىنىڭ نامىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە ئۆزگەرتىش، ھاكىمنى ناھىيە باشلىقى دەپ ئاتاشنى قارار قىلدى.

1944-يىل 11-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ تېيىپئاخۇن غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، چاڭ دېشەن چاپچال ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، ئوسمان چوبان نىلقا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا (ئۇزۇن ئۆتمەي فاتىخ موسلىموپ نىلقا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى)، توق خوجا تېكەس ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، ئېچىر ئامبال موڭغۇلكۇرە ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، يەربېك كۈنەس ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، مۇھەممەت ھاجى قورغاس ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، جانپولات سورت توققۇزتارا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، ئابدۇللا ھاجى سۈيدۇڭ ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، ھاشىم ئوسمان بورتالا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، بۇدۇجاپ بۇجا ئارىشاڭ ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى. 1945-يىل 8-ئايدا چىاڭ زىدې يۈلتۇز (بۇگۈنكى بايىنبۇلاق) ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى. 9-ئايدا ئابدۇللا ۋەلى جىڭ ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلەندى.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئىلى ۋىلايىتىدىكى ھەرقايسى ناھىيىلەردە ناھىيە دەرىجىلىك ھاكىمىيەتلەر پۈتۈنلەي قۇرۇلۇپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە ھوقۇقنى يۈرگۈزۈشكە باشلىدى.

1945-يىل 1-ئاينىڭ 5-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى 4-سانلىق يىغىندا توققۇز تۈرلۈك خىتابنامىنى ماقۇللىدى:

«(1) شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدا جۇڭگونىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى تۈپ يىلتىزىدىن ئۆزۈل-كېسىل قومۇرۇپ تاشلاش؛

(2) شەرقىي تۈركىستان تەۋەسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى باپپاراۋەر

بولۇش ئاساسىدا ھەقىقىي ئەركىن، مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇش؛

(3) شەرقىي تۈركىستاننى ئىقتىسادىي جەھەتتە ئىتتىپاقلىق تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە خۇسۇسىي سودىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۈستۈرۈش؛

(4) شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ زور كۆپچىلىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان بولغانلىقتىن، بۇ دىننى ئالاھىدە تەشەببۇس قىلىش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، باشقا دىنلارغىمۇ ئەركىنلىك بېرىش ۋە ئۇلارنى قوغداش؛

(5) مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە ساقلىقنى ساقلاش، سەھىيە ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش؛

(6) دۇنيادىكى ھەرقايسى دېموكراتىك ئەللەر، بولۇپمۇ شەرقىي تۈركىستانىنىڭ قوشنىسى سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى بىلەن دوستانە مۇناسىۋەت ئورنىتىش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جۈملىگو ھۆكۈمىتى بىلەن بولغان سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئالاقىنىمۇ ئىلگىرى سۈرۈش؛

(7) شەرقىي تۈركىستانىنىڭ تىنچلىقىنى قوغداش ئۈچۈن، ھەر مىللەت خەلقىدىن ئەسكەر ئېلىپ قۇدرەتلىك ھەربىي قوشۇن تەشكىللەش؛

(8) بانكا، پوچتا، تېلېفون، تېلېگراف، ئورمان ھەمدە بارلىق يەر ئاستى بايلىقلىرى دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدا بولۇش؛

(9) دۆلەت ئورگان خىزمەتچىلىرى ئارىسىدا شەخسىيەتچىلىك، بيۈروكراتلىق، مىللەتچىلىك ۋە خىيانەت قىلىپ چىرىكلىشىشتەك ناچار ئىستىللارنى تۈگىتىش.»①

بۇ خىتابنامە ئەمەلىيەتتە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭدىن شۇنى

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 67 — 68-بەتلەر.

كۆرۈڭالغىلى بولىدۇكى، ئىلى ھەلقىنىڭ ئىنقىلابىي كۆرىشى باشلىنىش بىلەنلا شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ مىللىي زۇلۇم سىياسىتىگە قارشى تۇرۇپ، مىللىي ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش بولىدىكى ئىنقىلابىي كۆرەش بولدى، مانا بۇ — ئىلى ھەلقىنىڭ ئىنقىلابىي كۆرىشىدىكى ئاساسلىق تەرەپ. لېكىن، ئەينى چاغدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقى ئاساسلىقى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى فېئودال ئېكسپىلاتاتورلار سىنىپى ۋە دىنىي يۇقىرى تەبىقە زاتلىرىنىڭ قولىدا بولغانلىقى، بۇلارنىڭ بەزىلىرى پائىسلامىزمچى، پانتۈركىزمچى ۋە مىللىي بۆلگۈنچى ياكى يات مىللەتنى چەتكە قېقىش ئىدىيىۋى كەيپىياتى كۈچلۈك بولغانلىقى، ئۇنىڭدىن باشقا يېقىنقى زاماندىن بۇيان، شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى مىللەتلەرنى ئېزىشتەك ئەكسىيەتچىل سىياسەت يۈرگۈزۈپ، ھەر مىللەت ئارىسىدا چوڭقۇر ئاداۋەت ۋە ئۆچمەنلىك پەيدا قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئىلى ئىنقىلابى باشلانغاندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن، رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قولىغا ئېلىۋالغان ئاز ساندىكى پائىسلامىزمچى، پانتۈركىزمچى، مىللىي بۆلگۈنچىلەر ھەلقىنىڭ شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمىتىدىن كۈچلۈك نارازى بولغانلىقىدىن پايدىلىنىپ، مىللىي ئارازلىقنى ئۇلغايتىپ، مىللىي قارشىلىشىش ھەتتا ئاداۋەت بىلەن ئۆزئارا قېرىشىشنى پەيدا قىلىپ، شۇنىڭ بىلەن «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇپ، شىنجاڭنى ۋەتەندىن ئايرىپ چىقىش مەقسىتىگە يەتمەكچى بولدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بولغان ئادەتتىكى ئاممىنى ماركسىزم-لېنىنىزملىق سىنىپىي تەھلىل ئۇسۇلىنى تەتبىق قىلىپ، خەلقنىڭ ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمران سىنىپلارنى كەڭ خەلق ئاممىسىدىن پەرقلەندۈرەلمىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەينى چاغدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى ھەدەپ مىللەتچىلىكتىن پايدىلىنىپ، شىمالىي شىنجاڭ ۋە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى كۆرەش قوزغىدى. شۇڭا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى بىرقانچە يىلى چوڭ مەسىلىدە پرىنسىپال خاتالىق سادىر بولدى:

بىرىنچى، شىنجاڭنىڭ تارىخىنى بۇرمىلاپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى تەرغىب قىلىپ، شىنجاڭدىكى ۋە پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇپ مەنپەئىتى ۋە ئارزۇسىغا خىلاپ ھالدا «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇپ، شىنجاڭنى ۋەتەندىن ئايرىپ چىقىشقا ئۇرۇندى.

ئىككىنچى، پانئىسلامىزم ۋە پانتۈركىزمنى ھەدەپ تەرغىب قىلىپ، مىللەتچىلىك كەيپىياتىنى قوتراتىپ، خەلقلارغا قارشى تۇرۇپ ۋە ئۇلارنى چەتكە قېقىپ، ئىلى قاتارلىق جايلاردا بىگۇناھ خەلقنى قىرىش، بۇلاش ۋە خەلقنى ئايالىرىنىڭ نومۇسىغا تېگىشتەك ئىغىر ۋەقەلەرنى پەيدا قىلدى.

ئۈچىنچى، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىمگەكچى خەلقىنىڭ ئۆز مىللىتى ئىچىدىكى فېئودال ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ سىياسىي زۇلۇمى ۋە ئىقتىسادىي ئېكسپىلاتاتسىيىسىگە ئۇچراش ئەھۋالىنى ماھىيەت جەھەتتىن يەكۈنلىتەلمىدى ۋە ياخشىلىيالمىدى، ھەر مىللەت ئىمگەكچى خەلقى يەنىلا ئۆز مىللىتىدىن بولغان فېئودال ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيىسى ۋە زۇلۇمىدىن قۇتۇلالمىدى.

بۇ خىل ئېغىر خاتالىقلار ئىنقىلابنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىك تەركىبىدە ئۆزگىرىش بولغاندىن كېيىن، تەدرىجىي تۈزىتىلىشكە باشلىغان بولسىمۇ، لېكىن مەسىلىلەرنىڭ تۈپتىن ھەل قىلىنىشى يەنىلا تاكى 1949 - يىلى 8 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىۋاسىتە رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئىشقا ئاشتى.

2. ئىلى تەۋەسىنىڭ پۈتۈنلەي ئازاد قىلىنىشى

(1) «قورشاپ يوقىتىش» بىلەن «قورشاپ يوقىتىش» قا قارشى تۇرۇش

1944-يىل 11-ئاينىڭ 14-كۈنى، گومىنداڭ 29-جىتۇەنخۇنىنىڭ باش قوماندانى قوشۇمچە يېڭى 2-جۇننىڭ جۇنجاڭى لى تېبجۇن قۇمۇلدىن

ئايروپىلان بىلەن ئۇرۇمچىگە كېلىپ، ئىلىدىكى «توپىلاڭچىلارنى تازىلاش» ئىشىغا رىياسەتچىلىك قىلىشقا باشلىدى. شۇ كۈنى 8-ئۇرۇش رايونىنىڭ باش قوماندانى جۇ شاۋلىياڭ ئۇرۇمچىدە جىددىي ھەربىي ئىشلار يىغىنى ئېچىپ، بەش يولغا بۆلۈنۈپ غۇلجىغا يۈرۈش قىلىپ، ھەربىي باغ ئېگىزلىكىدىكى قورشاۋدا قالغان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا ياردەم بېرىپ، غۇلجىنى قايتۇرۇۋېلىشنى قارار قىلدى. ئۇنىڭ پىلانى مۇنداق ئىدى: بىرىنچى يول: يېڭى 45-شىدىكى تۆمۈرئاڭ خۇ ۋېنسى ئۆزىگە قاراشلىق كۆچەيتىلگەن بەش لىيەن ئەسكەرنى باشلاپ ئۇرۇمچى-ئىلى تاشيولىنى بويلاپ كەڭسايغا كىرىپ، كەڭسايدىن تاغ ئېغىزى بىلەن تەلكە ئېغىزىنى ساقلاۋاتقان ئىككى كۆچەيتىلگەن يىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ، سۈيدۇڭگە يۈرۈش قىلىپ، سۈيدۇڭنى ساقلاۋاتقان قىسىملار بىلەن بىرلىكتە غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش. ئىككىنچى يول: كۆچەيتىلگەن ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭى شىخو-جىڭ تاشيولى بىلەن ئاچال تاغ ئېغىزىنى مۇداپىئە قىلىپ تۇرۇۋاتقان قىسىملار بىلەن بىرلىكتە غۇلجىغا شىمال تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىش. ئۈچىنچى يول: كۆچەيتىلگەن ئىككى ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەنى قاراشەھەردىن يولغا چىقىپ، نارات داۋىنىدىن ئۆتۈپ، غەربىي جەنۇبقا يۈرۈش قىلىپ، توققۇزتارا ئارقىلىق غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش. تۆتىنچى يول: كۆچەيتىلگەن بىر ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭى ئاقسۇدىن يولغا چىقىپ مۇزات داۋىنىدىن ئۆتۈپ، موڭغۇلكۈرەنى ئىشغال قىلىپ، جەنۇب تەرەپتىن غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش؛ بەشىنچى يول: كۆچەيتىلگەن بىر يىڭ ئارىشاڭدىن يولغا چىقىپ، ئاقسۇ داۋىنىدىن ئېشىپ داشكۆغا بېرىپ، قورغاس ناھىيە بازىرىدا تۇرۇشلۇق قىسىملار بىلەن ئۇچرىشىپ، غەربىي شىمال تەرەپتىن غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش. شۇ چاغدا زىمىستان قىش مەزگىل يېتىپ كىرگەن بولۇپ، تاغ يوللىرى قار-مۇز بىلەن توسۇلۇپ كەتكەچكە، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قاراشەھەر، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردىن تەڭرىتاغنى ئاتلاپ ئۆتۈپ، ئىلى ۋىلايىتىگە كىرىش پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش زادى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، بەقەت جىڭ ۋې بورتالا، ئارىشاڭ قاتارلىق جايلاردىن تەڭرىتاغنى ئاتلاپ بارىدىغان بىرىنچى، ئىككىنچى، بەشىنچى يول پىلانىنىلا يولغا قويغىلى

بولاتتى. 15-كۈنى جۇ شاۋلىياڭ زاپاس 7-شى شتابى بىلەن بىۋاستە قاراشلىق قىسىم ھەمدە يېڭى 45-شى 3-تۈەنى (بىر يىڭ كەم) گە جەڭ ماشىنىلىرى كالونى ۋە ئوتۇل ئېتىلىدىغان ئىككى زەمبىرەك بىلەن شىجاڭ لى يۈشياڭنىڭ بىر تۈتاش قوماندانلىقىدا ئۈرۈمچىدىن ئايتوموبىلغا ئولتۇرۇپ، ئاۋۇال جىڭخا بېرىپ، ئاندىن ئىككى ئەترەتكە بۆلۈنۈپ پىيادە داخىيەنزە ئارقىلىق ئاچالدىن ئۆتۈپ غۇلجىغا يارەدەم بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. 16-كۈنى 8-ئۈرۈش رايونى قوماندانلىق شتابى ئۆز قارمىقىدىكى ھاۋا ئارمىيىسى باش پونكىتىغا جىڭدا ئايرودروم ياساپ، قۇرۇقلۇقتىكى قىسىملارنىڭ غۇلجىغا يارەدەم بېرىش ئۈرۈش ھەرىكىتىگە ماسلىشىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. 22-كۈنى جۇ شاۋلىياڭ زاپاس 7-شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى دۇ دېفۇنى يەنە بىر قېتىم ئايروپىلان بىلەن غۇلجىغا ئەۋەتتى، دۇ دېفۇ غۇلجا ئايرودرومىدا ساۋ رىلىڭ، پېڭ جۇنيې، جيالڭ شەنچۈەن قاتارلىقلار بىلەن بىرلەشمە ھەربىي قوماندانلىق شتابى تەشكىللەپ، غۇلجىدىكى ھەربىي ئېگىزلىكىدە تۈرۈۋاتقان گومىنداڭ ھەربىي-ساقچىلىرىنىڭ پارتىزانلار ۋە قوزغىلاڭچى ئاممىنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرۇشىغا قوماندانلىق قىلدى، ئەسكىرىي كۈچلەرنى كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇپ، قاتتىق مۇداپىئەدە تۇرۇپ، يارەدەم كۈتتى ھەمدە يارەدەمچى قوشۇنىنىڭ غۇلجىنى قايتۇرۇۋېلىشىغا ماسلاشماقچى بولدى.

گومىنداڭ دائىرىلىرى ھەربىي ئىشلار جەھەتتە «قورشاپ يوقىتىش» نى يولغا قويۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، سىياسىي جەھەتتە تەسەللى بېرىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى مۇقىملاشتۇرماقچى بولدى. 11-ئاينىڭ 17-كۈنى، ۋۇ جۇڭشىننىڭ رىياسەتچىلىكىدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 71-سانلىق ھەيئەت ئەزالىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىش، شىنجاڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتىنى مۇقىملاشتۇرۇش ئۈچۈن خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى دېڭ شياۋخەي مۇدىرلىقىدا، ئەلەن ۋاڭ، ئەزىر، لۇلىبىۋلارنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىدا، خۇ تىڭبىينىڭ باش كاتىبلىقىدا «جارچى-سىلاۋچىلىق ھەيئىتى» قۇرۇپ، شەرقىي يول، غەربىي يول،

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، قاراشەھەردىن ئىبارەت ئالتە چوڭ ئەترەتكە بۆلۈنۈپ جايلارغا بېرىپ جارچى-سلاۋچىلىق پائالىيىتى ئېلىپ بېرىش قارار قىلىندى.

سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان دىپلوماتىيە جەھەتتە 11-ئاينىڭ 11-كۈنى ۋۇ جۆڭشىن بىلەن جۇ شاۋلىياڭ بىرلىكتە جياڭ جىيشىغا تېلېگرامما يوللىدى. تېلېگراممىدا: ھازىرقى ۋەزىيەتتىن قارىغاندا، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى ئۈزۈل-كېسىل تەڭشەشنىڭ ئامالىنى قىلمىساق، ئىلى ۋەقەسىدىكى ۋەقەلەر كەينى-كەينىدىن چىقىپ تۇرىدۇ-دە، شىنجاڭنىڭ كەلگۈسى ۋەزىيىتىمۇ مۇقەررەر ئوسال‌لىشىپ كېتىدۇ، دېيىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ئىككى دۆلەت چېگرىسىنىڭ بۈرۈنقىدەك تىنچ بولۇشىنى توغرىسىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىگە دەپ قويۇشنى ۋاشىنگتون تەرەپكە ھاۋالە قىلىشنى تەكلىپ قىلدى ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلخانىسى بىلەن ھەقىقىي يوسۇندا كېڭىشىشكە قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئادەتتە يېقىن بولۇپ كېلىۋاتقان خادىملارنى تېزرەك شىنجاڭغا ئەۋەتىشنى ئۆتۈندى.① 14-كۈنى جياڭ جىيشى ۋۇ جۆڭشىنغا تېلېگراممىغا قايتۇرۇپ، لیۇ زېرۇڭنى تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىمى قىلىپ تەيىنلەشكە قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. 12-ئاينىڭ 20-كۈنى لیۇ زېرۇڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، شىنجاڭ ئۆلكىسىدە تۇرۇشلۇق ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىمى بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتىلغان دىپلوماتىيە پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

ئىلى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكىنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا، گومىنداڭنىڭ ھەربىي ئىشلار پىلانى بىلەن سىياسىي جەھەتتە جارچى-سلاۋچىلىق ئۇسۇلىغا قارىتا

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 44-بەت.

مۇناسىپ تەدبىرلەرنى قوللاندى:

بىرىنچى، غۇلجا شەھىرىدە ئىككى پارتىزانلار چوڭ ئەترىتى (بۇنىڭ بىرى ئاتلىق ئەسكەرلەر ئەترىتى) قۇرۇش، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ھەرەمباغ ئېگىزلىكىدىكى قورشاۋدا قالغان گومىنداڭ قالدۇق كۈچلىرىگە توسۇپ زەربە بېرىپ، دۈشمەن ئايروپىلانىنىڭ ھاۋادىن ياردەم بېرىشىدىن مۇداپىئە كۆرۈپ، دۈشمەننىڭ قورشاۋدىن بۆسۈپ چىقىشىدىن ساقلىنىپ، قورشاۋنى تەدرىجىي كىچىكلىتىپ، دۈشمەننى قاتتىق چارچىتىپ ئاندىن يوقىتىش.

ئىككىنچى، بىر پارتىزانلار چوڭ ئەترىتى (بۇنىڭ يېرىمى ئاتلىق ئەسكەر) تەشكىللەپ، سۇيدۇڭ ئەتراپىدا ھەربىكەت قىلىۋاتقان پارتىزانلارغا ياردەم بېرىش. بۇنىڭ ۋەزىپىسى: ئاۋۇال قورغاس، سۇيدۇڭ، كۈرەدىن ئىبارەت ئۈچ تايانچ پونكىتنى ساقلاپ ياتقان دۈشمەننى پارچىلاپ قورشاۋغا ئېلىپ، ئاندىن بىر-بىرلەپ يوقىتىش. شەھەر بازارلىرىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، يېڭى ئەرتەينى ساقلاۋاتقان قوراللىق كۈچلەرنىڭ جەڭ قىلىشىغا ماسلىشىپ، كەڭسای تاشيولىنى قاتتىق ساقلاش؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، غۇلجىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا باردىغان تاشيول قاتناش لىنىيىسىدىكى توسالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كېلىدىغان ياردەمنىڭ راۋان بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش.

ئۈچىنچى، بىر چوڭ ئەترەت قۇرۇپ، دۈشمەننىڭ ھۆجۇم نىشانى بولۇپ تۇرۇۋاتقان تەلكە داۋىنىدىكى پارتىزانلارغا ياردەم بېرىش. ئاساسلىق ۋەزىپىسى: تەلكە داۋىنىنى قاتتىق ساقلاپ ھەمدە ئاقسۇ داۋىنىنى ئىگىلەپ، ئارىشاڭ بىلەن بورتالا ناھىيە بازارلىرىنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن شارائىت ھازىرلاش.

تۆتىنچى، بىر ئاتلىق ئەسكەرلەر چوڭ ئەترىتى تەشكىللەپ ئاچال ئېغىزىنى ساقلاپ تۇرغان پارتىزانلارغا ياردەم بېرىش، بۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى: ئاچال ئېغىزىنى مەركەز قىلىپ، قوشئەمچەك، كۆكۈرچىن داۋىنىنى قامال قىلىپ ھەمدە كۈچ تەشكىللەپ، جىلك، داخىمەنزە قاتارلىق جايلاردا پارتىزانلىق ھەربىكتىنى قانات يايدۇرۇش.

بەشىنچى، كونەس، تېكەس، موڭغۇلكۇرە قاتارلىق جايلاردىكى خەلقنى مۇزات داۋىنىنى ساقلاشقا، قاراشەھەر، كۇچا، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئىلىغا كىرىپ قېلىشىدىن ساقلىنىشقا سەپەرۋەر قىلىش.

ئالتىنچى، ئازاد رايونلاردا ئامما‌نى ئارمىيىگە قاتنىشىش ۋە ئۇرۇشقا ياردەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىش. گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى جەنۇبىي شىنجاڭ رايونى، ئۇرۇمچى، ماناس، شىخو قاتارلىق جايلاردا پارتىزانلىق پائالىيىتى ئېلىپ بېرىش ھەمدە تارباغاتاي، ئالتاي، تاشقورغان قاتارلىق جايلاردىكى پارتىزانلار بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئۇزاتا ياردەم بېرىپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى جايلاردا پارتىزانلىق پائالىيىتىنى تىرىشىپ قانات يايدۇرۇش ۋەھاكازالار.

قىسقىسى، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ نۆۋەتتىكى ئاساسلىق ھەربىي ئىشلار ھەربىرىلىرى پائال كۈچ تەشكىللەپ، ھەرەمباغ ئېگىزلىكىنى قاتتىق مۇداپىئە بىلەن قوغداۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىش؛ كەڭسايى تاشيولىنى ھەمدە شىمالدا جىڭغا تۇتىشىدىغان ھەرقايسى تاغ ئېغىزلىرىنى زور كۈچ بىلەن قامال قىلىپ، ئىلىغا ياردەمگە كېلىدىغان گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ يولىنى توسۇش؛ قورغاس، سۇيدۇڭ، كۇرەنى ساقلاپ ياتقان گومىنداڭ ھەربىي-ساقچىلىرىنى تېزلىكتە يوقىتىشتىن ئىبارەت.

(2) قورغاس، سۇيدۇڭ، كۇرەلەرنى ئىشغال قىلىش جەڭلىرى

قورغاس، سۇيدۇڭ، كۇرە قاتارلىق شەھەر - بازارلارنى ساقلاپ ياتقان گومىنداڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شىسىنىڭ بىر تۈەنى، ئامانلىق ساقلاش 4-تۈەنىنىڭ سەككىز لىيەنى ۋە بىر لىيەن ساقچىغا تۈەنجاڭ چېن يۈلىڭ بىلەن ئىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گاۋ ۋېي قاتارلىقلار قوماندانلىق قىلىۋاتاتتى. ئەسكىرىي كۈچى ھەرەمباغ ئېگىزلىكىگە قارىغاندا ئاجىز ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇچ تايانچ پونكىتتا يەككە-يېگانە قورشاۋدا قالغانىدى. ئەگەر بۇ ئۇچ تايانچ پونكىتتىكى دۈشمەن بوقىتىلمىسا، شىمال تەرەپتە كەڭسايى تاشيولىدىكى توسۇپ زەربە بېرىشكە پايدىسىز بولۇپلا

قالماستىن، تېخىمۇ مۇھىم بولغىنى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن غۇلجىغا تۇتمىشىدىغان تاشيولنىڭ ئۇزۇپ تاشلىنىشى مۇمكىن ئىدى، بۇنداق بولغاندا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كېلىدىغان ھەربىي ياردەم ئوڭۇشلۇق يېتىپ كېلەلمەيدۇ-دە، ئىلىنىڭ پۈتكۈل ئۇرۇش ۋەزىيىتىگە تەسىر يەتكۈزۈشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا، 11-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا باش قوماندانلىق شتابى لوسىگۈڭدا شۆبە قوماندانلىق شتابى قۇرۇپ، غۇلجىدىن بىر پارتىزانلار چوڭ ئەترىتىنى ئەۋەتىپ، لوسىگۈڭ پارتىزانلىرى ئەترىتى، سۈيدۇڭ پارتىزانلىرى ئەترىتى، خۇيزۇ پارتىزانلىرى ئەترىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، تۆت چوڭ ئەترەت قىلىپ تەشكىللەش، ھەربىر چوڭ ئەترەتتە 400 چە ئادەم بولۇشنى، بۇ ئەترەتكە ئايرىم-ئايرىم ھالدا موگۇتنوپ، مەنسۇر لومىيوپ، مەخپىرتۇللا ۋە پالتىيوپ باشلىق بولۇشنى قارار قىلدى. ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى ئاۋۋال قورغاس ناھىيە بازىرى، سۈيدۇڭ ناھىيە بازىرى، كۆرە بازىرىدىكى گومىندالڭ قوشۇننىنى پارچىلاپ قورشاۋغا ئېلىپ، دۈشمەننى ئۆزئارا ياردەم بېرەلمەيدىغان قىلىپ قويۇش.

11-ئاينىڭ 20-كۈنى تاڭ سەھەردە، سوۋېت ئىتتىپاقىلىق ھەربىي مەسلىھەتچى گېنىرال كوزلوپ قوماندانلىقىدا موگۇتنوپ پارتىزانلار چوڭ ئەترىتى قورغاس ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلدى. تۆت سائەت كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق، مۇداپىئەدىكى دۈشمەن قوشۇننىنى پۈتۈنلەي يوقىتىپ، قورغاس ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى. ئارقىدىنلا پارتىزانلار ئۇچ يولغا بۆلۈندى. بىرىنچى يول كەڭداي تاشيولىنى قامال قىلىۋاتقان پارتىزانلارغا ياردەمگە ماڭدى، ئىككىنچى يول غۇلجىغا بېرىپ ئايرودرومغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىش ئۈرۈشىغا قاتناشتى، ئۈچىنچى يول موگۇتنوپنىڭ باشچىلىقىدا سۈيدۇڭ ناھىيە بازىرىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىش ئۈرۈشىغا قاتناشتى.

سۈيدۇڭ ناھىيە بازىرىنى گومىندالڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شىسىدىكى ئىككى لىيەن بىلەن ئامانلىق ساقلاش 4-تۈەندىكى بىر لىيەن ئەسكەر قوغداۋاتاتتى. غۇلجا قوزغىلىڭىدىن كېيىن ئۇلار دەرھال شەھەر مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەپ، بىرقەدەر تولۇق مۇداپىئە تەييارلىقى

كۆردى. 11-ئاينىڭ 19-كۈنى مەنسۇر لوسيوپنىڭ خۇيزۇ پارتىزانلار چوڭ ئەترىتى سۈيدۇڭ ناھىيە بازىرىنى قورشۇالغاندىن كېيىن، دەرھال شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلاندى. 11-ئاينىڭ 20-كۈنى موگۇتنوپ پارتىزانلار چوڭ ئەترىتىنىڭ بىر قىسمى سۈيدۇڭگە كېلىپ، خۇيزۇ پارتىزانلار بىلەن ئۇچرىشىپ، 12-ئاينىڭ 3-كۈنى ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى. سۈيدۇڭ بازىرىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرى جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەچكە، كۆپ قېتىم ھۇجۇم قىلىپمۇ شەھەرنى ئالغىلى بولمىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي مەسلىھەتچىسى كوزلوپ ھەربىي ئىشلار يېغىنى ئېچىپ، يەر ئاستى يولى بىلەن پارتلاتقۇ دورا قويۇپ شەھەر سېپىلىنى پارتلىتىش ئۇسۇلى ئارقىلىق شەھەرنى ئېلىشنى قارار قىلدى. 12-ئاينىڭ 25-كۈنى پارتىزانلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قۇرۇلۇش قىسمىنىڭ ياردىمىدە شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپىدىن يەر ئاستى يول كولاپ، پارتلاتقۇچ دورىسىنى شەھەر سېپىلىنىڭ تېگىگە كۆمۈپ، شەھەر سېپىلىنى پارتلاتتىپ، شەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ، ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى. شەھەرگە ھۇجۇم قىلىش ۋاقتى بىرقەدەر ئۇزۇن بولۇپ كەتكەنلىكى، جەڭ ئىنتايىن كەسكىن بولغانلىقى ئۈچۈن، پارتىزانلار شەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ كىرگەندىن كېيىن، بىرمۇنچە ئەسىرلەرنى ۋە خەنزۇ ئاممىسىنى ئۆلتۈردى ۋە يارلاندۇردى. سۈيدۇڭنى ئالغاندىن كېيىن، پارتىزانلار ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ، بىر يول يېڭى ئەرتەيدىكى مۇداپىئە كۈچىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، كەڭسايغا قاراپ يولغا چىقتى. يەنە بىر يول كۈرە بازىرىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىش جېڭىغا قاتناشتى.

غۇلجا شەھىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان كۈرە قەدىمىي شەھىرى ئەسلىدە چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا تەسىس قىلىنغان ئىلى سانغۇن مەھكىمىسى تۇرۇشلۇق جاي بولۇپ، شەھەر سېپىلى ئېگىز ھەم قېلىن، ساقلاش ئاسان، ھۇجۇم قىلىش تەس ئىدى. كۈرەنى گومىنداڭنىڭ ئامانلىق ساقلاش 4-تۈەنگە بىۋاستە قاراشلىق ئەترەت، ئىككى ئاتلىق ئەسكەرلەر لېيەنى، بىر زەمبىرەكچىلەر لېيەنى ۋە قىسمەن ساقچىلار ساقلاۋاتاتتى. بۇنىڭغا

ئامانلىق ساقلاش 4-تۈەنىنىڭ تۈەنجاڭى چېن بولياڭ بىلەن ئۇلجا، چاپچال تەرەپتىن قېچىپ كەلگەن ئىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گاۋ ۋېي قاتارلىقلار بىۋاسىتە قوماندانلىق قىلمۇاتاتتى. ئۇلار ئۇزۇن مۇددەت قورشاۋدا قالغانلىقتىن، ئوزۇق-تۇلۇكتىن ئىنتايىن قىسىلغانىدى. پارتىزانلار ئۇلارنى 12 سائەت ئىچىدە تەسلىم بولۇشقا بۇيرۇدى، بۇنىڭ بىلەن شەھەرنى ساقلاپ ياتقان گومىنداڭ ھەربىي - ساقچىلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدا تەۋرىنىش بولدى. 12-ئاينىڭ 31-كۈنى دۇشمەن تەسلىم بولۇشنى رەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئىسھاقبېك مونونوپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقى چۈشۈردى، سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن قوشۇنلار ۋە زەمبىرەكچىلەرنىڭ ماسلىشىشى ئارقىسىدا، كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق شەھەرنى ئالدى. چېن بولياڭ، گاۋ ۋېيلار ئۇزۇنىي ئۆلتۈرۈۋالدى. مۇداپىئەدىكى قوشۇن ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان 100 نەچچە ئەسكەر پارتىزانلار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغاندىن سىرت، قالغان ئەسىرلەر ۋە خەنزۇ ئاممىسىنىڭ كۆپ قىسمى ۋەتۈرۈلدى.

شۇنداق قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىدىن غۇلجىغا بارىدىغان ئاشىيول بويىدىكى ئۇچ مۇھىم شەھەر-بازار پارتىزانلار تەرىپىدىن ئىگىلەندى. بۇنىڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىلغا يارەمگە كېلىدىغان ھەربىي خادىملار ۋە ماددىي ئەشيالارنىڭ راۋان توشۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولۇپلا قالماستىن، يەنە بىر بۆلۈك ئەسكىرىي كۈچنى ئاجرىتىپ، شىمالدىكى كەڭسايغا، كۈچىنچى، ئاچال قاتارلىق تاغ ئېغىزلىرىدىكى مۇداپىئە كۈچلىرىنى كۈچەيتىپ، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ غۇلجىغا يارەم بېرىش ھەرىكىتىگە تاقابىل تۇرۇشىغا ئىمكانىيەت ھازىرلاندى.

(3) گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ غۇلجىغا قىلغان ھۇجۇمىنى تارمار قىلىش

غۇلجا شەھەر رايونى پارتىزانلار ۋە قوزغىلاڭچى ئامما تەرىپىدىن ئىگىلەنگەندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي - مەمۇرىي

دائىرىلىرى ھەربىي ئىشلار جەھەتتىن ئىلغا ياردەم بېرىش پىلانىنى بولغا قويۇش ئۈچۈن، جۇ شاۋلىياڭ جياڭ جېشىنىڭ يوليورۇقى بويىچە، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەربىي كۈچلىرىنى يېڭىۋاشتىن ئورۇنلاشتۇردى. 29-جىنۇەنجۇنگە پۈتۈن ئەسكىرىي كۈچنى غەربكە يۆتكەشكە بۇيرۇق بەردى، ئۇنىڭ كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇشى مۇنداق: بىرىنچى، يېڭى 2-جۇن شتابى ئۇرۇمچىدىن غەربكە قاراپ شىخوغا يۆتكىلىش، 29-جىنۇەنجۇن باش شتابى قۇمۇلدىن غەربكە قاراپ ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىش، 42-جۇن شتابى جيۇچۈەندىن غەربكە قاراپ قۇمۇلغا يۆتكىلىش. ئىككىنچىسى، گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ ۋۇۋېينى ساقلاپ ياتقان ۋاقىتلىق تەشكىللەنگەن 56-شىددىكى ئىككى تۈەنى شىنجاڭغا كىرىپ ئۇرۇمچىگە ياردەم بېرىش. ئۈچىنچى، لې تيېجۇن ئۇرۇمچىدە تۇرۇپ قوماندانلىق قىلىش، شې يىفېڭ قوشۇن باشلاپ غۇلجىغا ياردەم بېرىش، غۇلجىغا ياردەم بەرگۈچى قوشۇنلار توپلىشىپ تەييار بولۇشتىن ئىلگىرى زاپاس 7-شىنىڭ شىجاڭى لې يۈشياڭ ئالدىن ئەۋەتىلگەن قوشۇنغا قوماندانلىق قىلىپ، ئىلغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن باريدىغان يوللارنى راۋانلاشتۇرۇشقا مەسئۇل بولۇش.

1944-يىل 11-ئاينىڭ 15-كۈنى، جۇ شاۋلىياڭ تۆۋەندىكى بۇيرۇقلارنى چۈشۈردى. «(1) زاپاس 7-شى شتابى بىلەن بىۋاستە قاراشلىق قىسىملار ھەمدە يېڭى 45-شى 3-تۈەنى (تۈەنجاڭ خۇ ۋېنىسى) (بىر يىڭ كەم) بىلەن جەڭ ماشىنىلىرى چوڭ ئەترىتى ۋە ئۇدۇل ئېتىلىدىغان ئىككى زەمبىرەك شىجاڭ لې يۈشياڭنىڭ قوماندانلىقىدا بولىدۇ. (2) ھەرقايسى قىسىملار ئۇرۇمچىدىن ئايرىلىپ ئايرىم ئايرىم ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ ئاۋۋال جىڭغا بېرىپ، ئاندىن ئىككى ئەترەتكە بۆلۈنۈپ پىيادە داخىيەنزە، ئاچالدىن ئۆتۈپ ئىلغا ياردەم بېرىدۇ. (3) ئىلغا يېتىپ بارغاندىن كېيىنكى ھۇجۇم ئورۇنلاشتۇرۇشىنى شىجاڭ لې يۈشياڭ بېكىتىدۇ.»①

مۇشۇنداق ئەھۋالدا، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى، پارتىزانلار ۋە ئاز

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى، 49 — 50 - بەتلەر.

سانلىق مىللەت ئاممىسىنى گومىنداڭنىڭ ھەربىي ئىشلار جەھەتتىن غۇلجىغا يارداەم بېرىش پىلانىنى تارمار قىلىش يولىدا قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى.

بىرىنچىسى، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ كەڭسايدىن ئۆتۈپ غۇلجىغا يارداەم بېرىشىنى تارمار قىلىش ئۇرۇشى. ئىلى دەريا ۋادىسى شەرق، جەنۇب، شىمال ئۇچ تەرەپتىن تاغ بىلەن ئورالغان بولۇپ، بۇ يەردە ئۇلكە مەركىزى ئۇرۇمچىگە بارىدىغان بىرلا تاشيول بار، يەنى جىڭدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ ماڭغاندا، تەبىئىي خەتەرلىك جاي كەڭساي تاغ ئېغىزى، ئەرتەي داۋىنى ۋە يېڭى ئەرتەي داۋىنىدىن ئۆتۈپ كەڭساي ئارقىلىق چىڭگىخوزىغا بارىدىغان يول بولىدۇ، چىڭگىخوزىدىن غەربكە ماڭغاندا، قورغاس ئارقىلىق سۇيىت ئىتتىپاقىغا كىرگىلى بولىدۇ. چىڭگىخوزىدىن شەرققە ماڭغاندا، سۇيدۇڭ ئارقىلىق غۇلجىغا كىرگىلى بولىدۇ. كەڭساي تاغ ئېغىزى ۋە تەلكە داۋىنى غۇلجا ناھىيە بازىرىغا 120 كىلومېتىر بولۇپ، ئىلى دەريا ۋادىسىغا كىرىش-چىقىشتىكى ئىشىك بولۇپ، ئىككى تەرەپ تالىشىدىغان مۇھىم جاي ئىدى.

غۇلجا قوزغىلىڭى پارتلاشتىن بۇرۇن، گومىنداڭ قوشۇنلىرى تەلكە داۋىنىدا پوتەي قۇرغان، قوراللىق ساقچىدىن 30 نەچچە ئادەمنى تۇرغۇزۇپ، تاشيولنىڭ شىمال تەرىپىنى كونترول قىلغانىدى. كەڭسايدىن چىقىش ئېغىزىغا جايلاشقان لوسىڭ رايونىدا پەيچۇسو تەسىس قىلىپ، تاشيولنىڭ جەنۇب تەرىپىنى كونترول قىلغانىدى. 1944-يىل 10-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، سابىق كەڭساي تاشيول ئاسراش ئوچاستىكىسىنىڭ باشلىقى فاتى ئىۋانوۋىچ لېسكىن (رۇس) كەڭساي ئەتراپىدا مەخپىي ھالدا پارتىزانلار ئەترىتى تەشكىللىدى. 11-ئاينىڭ 6-كۈنى لېسكىن پارتىزانلارنى باشلاپ لوسىڭ رايونلۇق پەيچۇسوغا تۆيۇقسىز ھۇجۇم قىلغاندىن كېيىن، موگوتنوپ بىلەن لېسكىن باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ئەترىتى تەشكىللەندى. 11-ئاينىڭ 9-كۈنى، پارتىزانلار كەڭسايىنى قامال قىلىپ، ئۇرۇمچى-ئىلى تاشيولىنى ئۈزۈپ تاشلىدى. لېسكىننىڭ قوماندانلىقىدا 11-ئاينىڭ 12-كۈنى ئىلىگىرى-كېيىن بولۇپ يېڭى ئەرتەي، ئەرتەي داۋىنى

ۋە كەڭسای تاغ ئېغىزىدىن ئىبارەت ھەربىي جەھەتتىكى مۇھىم جايىنى ئىگىلەپ، دەرەخ شېخى، توپا-تاشلار بىلەن مۇداپىئە كۆرۈش ئاكوپى ياساپ، تار بولغان كەڭسای تاشيولىنى توسۇۋەتتى. گومىنداڭ زاپاس 7-شى 21-تۈەنى 1-يېڭى (بىر لىەن كەم) ئىككى برونېۋىك بىلەن 11-ئاينىڭ 13-كۈنى ھۇجۇمغا ئۆتۈپ كەڭسای تاغ ئېغىزىنى قايتۇرۇۋالدى؛ 14-كۈنى يەنە ئەرتەي داۋىنىنى قايتۇرۇۋالدى؛ 15-كۈنى گومىنداڭ قوشۇنلىرى يېڭى ئەرتەيگە ھۇجۇم قىلىپ مەغلۇپ بولدى، برونېۋىكى پاچاقلاپ تاشلانغاندىن كېيىن، ئەرتەي داۋىنىنى تاشلاپ، كەڭسای تاغ ئېغىزىنىڭ ساقلاشقا چېكىندى. شۇنىڭ بىلەن لوسىگۈڭ پارتىزانلىرى كەڭسای تاشيولىدىن ئىبارەت بۇ مۇھىم ئۆتەڭنى ئۇزۇپ تاشلىدى.

11-ئاينىڭ 29-كۈنى، زاپاس 7-شىنىڭ شىجاڭىڭ يۇشيالڭ قىسىملىرىنى باشلاپ جىڭخا يېتىپ كەلدى ھەمدە كەڭسايدىن ئىلى دەرياسى ۋادىسىغا ئېچىلىپ كىرىشتەك غۇلجىغا يارەم بېرىش ھەربىي پىلانىنى تۈزدى. 12-ئاينىڭ 1-كۈنى كەچتە سەنتەيدىن يېڭى 45-شى 3-تۈمەن 3-يىلڭ 8-لىيەنى يېڭى ئەرتەينىڭ ئولڭ ئارقا تەرىپىگە ئايلىنىپ، ئۇدۇل تەرەپتىن ئەرتەي داۋىنىغا ھۇجۇم قىلغۇچى قوشۇنغا ماسلاشتى. ئۇدۇل تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان زاپاس 7-شى 21-تۈەن 1-يېڭى 12-ئاينىڭ 2-كۈنى تاڭ سەھەردە ئەرتەي داۋىنىغا ھۇجۇم باشلىدى، كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق شۇ كۈنى سائەت 11دە ئەرتەي داۋىنىنى پۈتۈنلەي ئىشغال قىلدى. چۈشتىن كېيىن سائەت 2دە يېڭى ئەرتەيگە ھۇجۇم قوزغاپ، پارتىزانلارنىڭ قەيسەرلىك بىلەن توسۇپ زەربە بېرىشىگە ئۇچرىدى، بىر برونېۋىك پاچاقلاپ تاشلاندى، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ يېڭى ئەرتەيگە قىلغان ھۇجۇمى ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىدى. 12-ئاينىڭ 4-كۈنى زاپاس 7-شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى خۇ شېڭياڭ بىلەن يېڭى 45-شى 3-تۈەنىنىڭ تۈەنجاڭى خۇ ۋېنسى بىۋاستە كەڭسای تاغ ئېغىزىغا كېلىپ، يېڭى ئەرتەيگە قارىتىلغان ھۇجۇمغا قوماندانلىق قىلدى. سەھەر سائەت 7 دىن 9 غىچە، گومىنداڭ قوشۇنلىرى يېڭى ئەرتەينى تارتىۋېلىشنى نىشان قىلىپ، پارتىزانلار بىلەن كەسكىن ئېلىشتى، پارتىزانلار تەبىئىي

توسۇقتىن پايدىلىنىپ، قەيسەرلىك بىلەن توسۇپ زەربە بەردى. شۇ چاغدا ھاۋا قاتتىق سوغۇق بولۇپ، تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 30 گرادۇس ئەتراپىغا تۆۋەنلەپ، قار-شۇرغان تاغلارنى قاپلاپ، ئادەمنىڭ تىزىغا كەلگۈدەك قېلىن قار يېغىپ كەتكەن، كۆزنىمۇ ئاچقىلى بولمىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاشلىق، ئوق-دورا يېتىشمىگەنلىكى تۈپەيلىدىن، گومىنداڭ ئىسكەرلىرىدىن بەزىلىرى توڭلاپ ئاچلىقتىن ئۆلدى، بەزىلىرى قار بىلەن قاپلانغان چوڭقۇر ھاڭغا چۈشۈپ كەتتى، يەنە بەزىلىرى قارغا پېتىپ قېلىپ ھەربىكەت قىلالمىدى، شۇڭا ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىغان گومىنداڭ قوشۇنى كەڭسايغا تاغ ئېغىزىغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. زاپاس 7-شىنىڭ قوماندانلىق شتابى ئامالسىزلىقتىن 12-ئاينىڭ 12-كۈنى سەنتەيگە، 15-كۈنى جىڭخا چېكىندى. شۇنىڭ بىلەن يېرىم ئاي داۋام قىلغان كەڭسايغا تاشيولىنى راۋانلاشتۇرۇپ ئىلىغا ياردەم بېرىش ئۇرۇش پىلانى مەغلۇبىيەت بىلەن ئاياغلاشتى.

ئىككىنچىسى، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ بورتالا، ئارىشاڭدىن يولغا چىقىپ، ئاقسۇ داۋىنىدىن ئۆتۈپ، غۇلجىغا ياردەم بېرىش ئۇرۇش پىلانىنى تارمار قىلىش ئۇرۇشى.

بورتالا، ئارىشاڭ، جىڭ ناھىيىلىرى تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان. گومىنداڭ بورتالا، ئارىشاڭلار ئەتراپىدا ئاز مىقداردا قوشۇن تۇرغۇزغانىدى. گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ كەڭسايدىن ئۆتۈپ ئىلىغا ياردەم بېرىش ھەربىي ھەرىكىتىگە مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، بورتالا، ئارىشاڭلاردىن يولغا چىقىپ ئاقسۇ داۋىنى ۋە داشگۈدىن ئۆتۈپ قورغاسنى ئېگىلەپ ئىلىغا ياردەم بېرىش پىلانى ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ قالغانىدى، ئارىشاڭنى قولغا ئېلىش ئۈچۈن، 1944-يىل 12-ئاينىڭ 18-كۈنى، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى باش قوماندانلىق شتابى ئاقسۇ داۋىنىنى ئېگىلىگەن غەنى باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ئەترىتىنى بورتالا تاغلىرىدا ھەربىكەت قىلىۋاتقان ئىردەنى باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ئەترىتى بىلەن ئۈچرىشىپ، ئارىشاڭ ناھىيە بازىرىنى مۇھاسىرىگە ئېلىشقا ئەۋەتتى. 19-كۈنى ئارىشاڭ ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم باشلاندى. ناھىيە بازىرىدىكى ئامېرىكا ماسلىشىش

ئارقىسىدا، ئىككى كۈن كەسكىن جەڭ قىلغاندىن كېيىن، 20-كۈنى ئارىشاڭ ناھىيە بازىرىنى ئالدى، مۇداپىئەدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ 70 نەچچە ئادىمىنى يوقاتتى.

ئارىشاڭ ناھىيە بازىرىنى قايتۇرۇۋېلىپ، ئاقسۇ داۋىنىدىن ئىلىغا ياردەمگە بارىدىغان يولنى راۋانلاشتۇرۇش ئۈچۈن، 1944-يىل 12-ئاينىڭ 28-كۈنى زاپاس 7-شىنىڭ شىجائى لى يۈشياڭ مۇئاۋىن شىجاڭ خۇ شېڭياڭنى بورتالاغا ببرىپ، مۇشۇ سەپتىكى ئۇرۇش ئىشلىرىغا بىر تۈتاش قوماندانلىق قىلىشقا ئەۋەتتى. 1945-يىل 1-ئاينىڭ 11-كۈنى بىر يېڭ ئەسكىرىي كۈچنى بورتالاغا كىرىش ھەمدە ئارىشاڭغا قاراپ ئىلگىرىلەپ ھۇجۇم قىلىشقا ئەۋەتتى. كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق 12-كۈنى شياۋېگچەننى، 14-كۈنى لاۋشاۋفاڭنى ئىشغال قىلىپ، 16-كۈنى قارابۇقىغا ئىلگىرىلەپ باردى، 17-كۈنى قارابۇقىدا پارتىزانلارنىڭ شىددەتلىك توسۇپ زەربە ببرىشىگە ئۇچراپ، شاۋېگچەنگە چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن، گومىنداڭ قوشۇنى قارابۇقا ئەتراپىدا توسۇلۇپ، زادىلا ئىلگىرىلىيەلمىدى، شۇنىڭ بىلەن، بۇ يولدىكى ئىلىغا ياردەم ببرىش ھەربىي پىلانىمۇ مەغلۇبىيەت بىلەن ئاياغلاشتى.

ئۇچىنچىسى، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ كۆكۈرچىمن، ئاچال قاتارلىق تاغ ئېغىزلىرىدىن چىقىپ ئىلىغا ياردەم ببرىش پىلانىنى تارمار قىلىش ئۇرۇشى.

تەبىئىي خەتەرلىك ئەرتەي داۋىنىنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىدىكى تەخمىنەن 120 نەچچە كىلومېتىر كېلىدىغان جاي يىل بويى قار-مۇز بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدىغان، دېڭىز يۈزىدىن 3000 مېتىر يۇقىرى كېلىدىغان كۆكەرچىمن داۋىنى، توغراسۇ داۋىنى، كۆرچىمن داۋىنى ۋە ئاچال داۋىنى بولۇپ، ئوتتۇرىدا تار ھەم ئۇزۇن كەتكەن قوشئەمچەك يايلىقى بار ئىدى، مۇشۇ بىرنەچچە داۋاندىن ئۆتۈپ قوشئەمچەك يايلىقى ئارقىلىقمۇ غۇلجىنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىگە بارغىلى بولاتتى. گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ كەڭىيدىن ئىلىغا باردەم ببرىش ھەربىي پىلانى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، مۇھىم نۇقتىنى جىڭنىڭ جەنۇبىدىن كۆكۈرچىمن داۋىنى ئارقىلىق ئىلى

دەريا‌سى ۋادىسىغا كىرىش ھەربىي ھەرىكەتلىرىگە قارا‌تتى.

1944-يىل 12-ئاينىڭ 26-كۈنى، زاپاس 7-شىنىڭ شىجاڭى لى يۈشياڭ ئۇرۇش قىلىش پىلانىنى جۇ شاۋلياڭ تۈزگەن ئىلىغا يارىدەم بېرىش ئۇرۇشىنىڭ يېڭى لايىھىسىگە ئاساسەن ئۆزگەرتىپ، قوشۇنمەچەكتىكى پارتىزانلارغا ئاچال ۋە داخىيەنزىدىن قىستاپ ھۇجۇم قىلىشقا بىر لىيەن ئەسكەر ئەۋەتتى. ئۇلار بەش كۈن كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق قوشۇنمەچەكنى ئىشغال قىلدى، لېكىن چېكىنىپ ئاچالنىڭ شىمالىدىكى داۋانىنى ساقلاۋاتقان پارتىزانلارنىڭ قەيسەرلىك بىلەن توسۇپ زەربە بېرىشىگە ئۇچرىدى، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئىلىغا يارىدەم بېرىش سۇرۇتتى شۇنىڭ بىلەن ئارقىغا سۇرۇلدى.

ئاچال قاتارلىق تاغ ئېغىزلىرى ئارقىلىق ئىلىغا يارىدەم بېرىش ئۇرۇش پىلانىنى تېزدىن يولغا قويۇش ئۈچۈن، جۇ شاۋلياڭ 29-جىتۇەنجۇنىڭ باش قوماندانى لى تىيىجۇننى جىڭخا ئەۋەتىپ ئىلىغا يارىدەم بېرىش ئۇرۇشىغا قوماندانلىق قىلىشقا مەسئۇل قىلدى. 1945-يىل 1-ئاينىڭ 8-كۈنى، لى تىيىجۇن جىڭخا يېتىپ كېلىپ، دەرھال يېڭى 45-شىنىڭ شىجاڭى شېپ يىغىلىڭ، زاپاس 7-شىنىڭ شىجاڭى لى يۈشياڭ، يېڭى 45-شى 3-تۇەنىنىڭ تۇەنجاڭى خۇ ۋېنسى، زاپاس 7-شى 19-تۇەنىنىڭ مۇئاۋىن تۇەنجاڭى پەن يۈربن، 29-جىتۇەنجۇن ترانسپورت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى زېڭ شىسۈن، ھاۋا ئارمىيە ئەترىتىنىڭ باشلىقى شۇ يەنمۇ قاتارلىق كىشىلەردىن تەركىپ تاپقان يېڭى 2-جۇن ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق ئورنى تەشكىللىندى. لى تىيىجۇن يەنە مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن غۇلجا ھاۋا بوشلۇقىغا بېرىپ، جياڭ جېيشىنىڭ «ستالىنگراد روھىدىن ئىبارەت چۇشىدىغان روھ بىلەن ئاخىرىنچە چىڭ تۇرۇڭلار» دېگەن تېلېگراممىسىنى بۇيرۇقىنى ھەرەمباغ ئېگىزلىكى قاتارلىق تاياڭ پونكىتلارنى ساقلاپ ياتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا يەتكۈزدى. 1-ئاينىڭ 9-كۈنى، لى تىيىجۇن داخىيەنزىدە ئۇرۇش قىلىش بۇيرۇقى چۈشۈردى: «(1) مۇشۇ ئاينىڭ 11-كۈنى ئومۇمىي ھۇجۇمنى باشلاش. (2) شېپ يىغىلىڭ داخىيەنزە ئەترابىغا توپلانغان قىسىملارنى باشلاپ كۆكئورچىن داۋىنى ئارقىلىق غۇلجىغا يۈرۈش

قىلىش، يەنە بىر قىسىم توغراسۇ داۋىنىغا ھۇجۇم قىلىش. (3) پەن يۈرىن قوشۇن باشلاپ گۆرسايى ئېغىزى ئارقىلىق غۇلجىغا يۈرۈش قىلىش. (4) لى يۈشياڭ جىڭنىڭ غەربىدىكى جايلار ۋە تاشيولنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش، ئارىشاڭ بىلەن بورتالا ناھىيىلىرىدىكى توپىلاڭچىلارنى ھۇجۇم قىلىپ يوقىتىشقا مەسئۇل بولۇش. (5) خۇ ژېنسى يېڭى ئەرتەيگە يالغاندىن ھۇجۇم قىلىپ، پارتىزانلارنىڭ ئەسكىرىي كۈچىنى ئىسكەنجىگە ئېلىشقا مەسئۇل بولۇش. (6) ئومۇمىي ھۇجۇم مەزگىلىدە ھاۋا ئارمىيىسى ھەر كۈنى ھەربىر ئايروپىلانىنىڭ كۆپ قېتىم ئۇچۇشى ئارقىلىق قۇرۇقلۇقتىكى قىسىملارغا ماسلىشىش.»① بۇ ئۇرۇش قىلىش بۇيرۇقىنى چۈشۈرۈشتىكى ئاساسلىق غەرەز خۇ ژېنسى كەڭسايى تاشيولىدا يالغاندىن ھۇجۇم قىلىپ، يېڭى ئەرتەيدىكى پارتىزانلار ئەترىتىنى ئىسكەنجىگە ئېلىش؛ ئاساسلىق ھۇجۇم قىلغۇچى قوشۇنلار ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ، بىر يولغا شىنې يىغىلىپ بېۋاستە باشچىلىق قىلىپ، قوشئەمچەك ۋە كۆكۇرچىن داۋىنى ئارقىلىق ھۇجۇم قىلىپ ئالغا ئىلگىرىلەش، يەنە بىر يولغا پەن يۈرىن قوماندانلىق قىلىپ، گۆرسايى ئېغىزى ئارقىلىق جەنۇبىي ۋە شىمالىي قار داۋاندىن ئۆتۈپ مازار جىلغىسىغا يېتىپ بېرىپ، ئاندىن غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى پەنجىمە ئۇچرىشىپ، ھەرەمباغ ئېگىزلىكىدە قورشاۋ ئىچىدە قالغان دۇ دېفۇ قىسمى بىلەن ماسلىشىپ، ئىچكى ۋە تاشقى جەھەتتىن قىستاپ ھۇجۇم قىلىپ، غۇلجا شەھىرىنى ئىشغال قىلىش.

ئەينى ۋاقىتتا ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى يېڭى ئەرتەيدە ئەسكىرىي كۈچىنى كۆپەيتىپ، كەڭسايدىن ئىبارەت تەبىئىي توسۇقتىن پايدىلىنىپ، يېڭى ئەرتەينى قاتتىق ساقلاپ، ئاساسلىق ئەسكىرىي كۈچىنى ھەرەمباغ قاتارلىق مۇھىم تايانچ پونكىتلارنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىشقا قارىتاندى. شۇڭا، شىمالىي تاغ ئەتراپىدىكى ئەسكىرىي كۈچى ئاجىزراق ئىدى. گۆرسايىنى بىر ئاتلىق ئەسكەرلەر چوڭ

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 71 — 72-بەتلەر.

ئەترىتى بىلەن ئىلقا پارتىزانلار ئەترىتى ساقلاۋاتاتتى؛ قوشئەمچەكنى بىر قىسىم پارتىزانلار ساقلاۋاتاتتى؛ كۆكۈرچىن داۋىنىدا ئاز ساندىكى چارلىغۇچى ئەسكەردىن باشقا ئەسكىرىي كۈچى يوق ئىدى.

1945-يىل 1-ئاينىڭ 11-كۈنى، لى تېيجۇن ئۈرۈ قولى بىلەن تۈزۈپ چىققان ئىلىغا يارىدەم بېرىش ھەربىي ئىشلار پىلانى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. كەڭسايى تاغ ئېغىزىدا تۇرۇشلۇق يېڭى 45-شى 3-تۈەننىڭ ئىككى يىڭ ئەسكىرى تۈەنجاڭ خۇ ۋېنسىنىڭ قوماندانلىقىدا ئەرتەيدىكى پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ ئىستىھكامىنى كېچە-كۈندۈزلەپ شىددەت بىلەن توپقا تۇتۇپ، يېڭى ئەرتەيگە يالغاندىن ھۇجۇم قىلىپ، پارتىزانلارنىڭ ئەسكىرىي كۈچىنى ئىسكەنجىگە ئالدى. زاپاس 7-شى 19-تۈەننىڭ مۇئاۋىن تۈەنجاڭى پەن يۈربىن 3-يېڭىنىڭ ئىككى لىيەننى، 21-تۈەننىڭ 5-، 6-لىيەننى، زاپاس 7-شىغا بېۋاستە قاراشلىق قىسىم ۋە قۇرۇلۇش ئەسكەرلىرى لىيەننى باشلاپ گۈرسايى ئېغىزىدىن قار داۋىنىنىڭ شىمالىغا ھۇجۇم قىلدى. شېي يىغىلىڭ يېڭى 45-شى 1-تۈەن، 3-تۈەن 2-يېڭىنى تايانچ قوشۇن قىلىپ باشلاپ قوشئەمچەكتىن يولغا چىقىپ كۆكەرچىن داۋىنىغا يۈرۈش قىلدى. گەنسۇ دۇنخۇاڭدا تۇرۇشلۇق 191-شىنىڭ جۇ يۈجى تۈەننى يۆتكەپ كېلىپ، ئىلىغا يارىدەم بېرىشتىكى باش زاپاس قوشۇن قىلىپ، ھېلىقى قوشۇنلار كەينىدىن يۈرۈش قىلدۇردى، بۇنىڭ بىلەن ھۇجۇمدا غەلىبە قازانغاندىن كېيىن، تايانچ قوشۇن شېي يىغىلىڭ قىسىملىرى بىلەن شەرقتىكى تارماق قوشۇن پەن يۈربىن قىسىملىرى غۇلجىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى پەنجىمدە بىرلەشمەكچى بولدى.

گومىنداڭنىڭ ئىلىغا يارىدەم بېرىش قوشۇنلىرى نۆلدىن تۆۋەن 40 سېلىسىيە گرادۇس سوغۇقتا، قار-مۇز قاپلاپ كەتكەن ئېگىز تاغلار، جىلغىلار، تەبىئىي ئورمان ۋە ياياق، چۆللۈكلەردە ئۇرۇش قىلىش داۋامىدا، ئوزۇق-تۈلۈكى، ئوق-دورىسى يېتىشمىگەچكە، يەر شارائىتىنى پىششىق بىلمىگەچكە، يەنە كېلىپ پارتىزانلارنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىنىڭ باتۇرلۇق بىلەن تاقابىل تۇرۇشىغا ئۇچرىغاچقا، ناھايىتى ئاستا ئىلگىرىلىدى. شەرقىي يولدىكى پەن يۈربىن تارماق ئەترىتى 1-ئاينىڭ

12-كۈنى قار داۋانىنىڭ شىمالىنى ئالدى، 18-كۈنى قار داۋانىنىڭ جەنۇبىنى ئىگىلىدى. 19-كۈنى مازار جىلغىسىغا كىرگەندىن كېيىن، پارتىزانلار ۋە ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ توسۇپ زەربە بېرىشىگە ئۇچراپ ئالغا ئىلگىرىلىيەلمىدى. شۇي يىغىنىڭ تايانچ قوشۇنىنى باشلاپ، 11-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ھۇجۇم قىلىپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، چۈشتىن كېيىن كۆكۈرچىن داۋىنىنىڭ شىمالىي ئېتىكىنى ئىگىلىدى. 12-كۈنى ئەتىگەن يولغا چىقىپ، چۈشتە توغراسۇ داۋىنىنىڭ جەنۇبىي ئېغىزىنى ئىگىلىدى، كەچ سائەت 8 دە كۆكۈرچىن داۋىنىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىنى ئىگىلىدى. 13-كۈنى ئەتىگەن ھۇجۇم قىلىپ ئالغا ئىلگىرىلىدى، 14-كۈنى چۈشتە توغراسۇ داۋىنىنىڭ جەنۇبىي ئېغىزىنىڭ شەرقىي تەرىپىدە پارتىزانلار بىلەن كەسكىن توقۇشقاندىن كېيىن، پارتىزانلار چېكىندى، شۇي يىغىنىڭ قىسمى ئالغا ئىلگىرىلىدى. 15-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، شۇي يىغىنىڭ قىسمى توغراسۇ داۋىنىنىڭ جەنۇبىدىكى تاغ ئارىلىقىدا يەنە نەچچە يۈز پارتىزانىنىڭ باتۇرلۇق بىلەن توسۇپ زەربە بېرىشىگە ئۇچرىدى، شۇي يىغىنىڭ قىسمى پارتىزانلارنى چېكىنىدۈرگەندىن كېيىن، شۇ كۈنى ئاخشىمى غۇلجىنىڭ شىمالىغا 35 كىلومېتىر كېلىدىغان دۆڭلۈككە كەلدى. 16-كۈنى پەنجىمنىڭ شىمالىدىكى پىلىچى جىلغىسىغا يېتىپ كەلدى، بۇ جاي غۇلجىنىڭ شىمالىدىكى ئايرودرومغا 20 نەچچە كىلومېتىرلا كېلەتتى.

بۇ چاغدىكى ۋەزىيەت ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئۈچۈن ئىنتايىن پايدىسىز ئىدى. غۇلجا شەھىرى ئەتراپىدىكى ھەربىي ئېگىزلىكى ئۇزۇنغىچە ئىلىنماي كېلىۋاتاتتى. شۇي يىغىنىڭ گومىنداڭنىڭ يارەمچى قوشۇنلىرىنى باشلاپ پەنجىم ئەتراپىغا كېلىپ، غۇلجا شەھىرىگە يېقىنلاپ قالغانىدى. بۇنداق ئېغىر ۋەزىيەت ئاستىدا، پارتىزانلار باش قوماندانلىق شتابىنىڭ باش قوماندانى ئالىبكساندۇروپ ئولجا ئالغان نەرسە-كېرەكلەرنى ئاپتوموبىلغا قاچىلاپ، قورغاس چېگرا ئېغىزى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ كەتمەكچى بولدى. ئىلى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ئالىبكساندۇروپنىڭ باش قوماندانلىق ۋەزىپىسىنى دەرھال ئېلىپ تاشلاپ، پالىنوينى باش قوماندانلىققا تەيىنلىدى، ئىسھاقبېك ئاچال

تەرەپتىكى پەن يۇرىنىڭ تارماق قوشۇنىنى يوقىتىش ئۇرۇشىغا قوماندانلىق قىلدى. ھەرەمباغ ئېگىزلىكىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلىدىغان ئاتلىق ئەسكەرلەر چوڭ ئەترىتى ئاجرىتىلدى ھەمدە ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى قوللىرىغا قورال ئېلىپ، پەنجىم ۋە مازار جىلغىسىغا يېتىپ كېلىپ، ئۇرۇشقا قاتنىشىشقا جىددىي سەپەرۋەر قىلىندى. سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسىنىڭ دەرھال بىر قىسىم ئاتلىق ئەسكەرلەرنى ۋە توپچى قىسمىنى يۆتكەپ كېلىپ جەڭگە قاتناشتۇردى. 18-كۈنىدىن باشلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارمىيىسى ۋە پارتىزانلار ئەترىتى دۈشمەننى مىنامیوت بىلەن شىددەتلىك توپقا تۇتتى، ئاتلىق ئەسكەرلەر نۆۋەتلىشىپ ھۇجۇم قوزغىدى. قورشاۋ ئىچىدە قالغان شىپ يىغىلىق قىسمىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى چىقىم بولدى، تۇمانجاڭ شيا گوشۇەننىڭ ئىككى قولى مىنامیوتنىڭ ئوقىدا ئۇزۇۋېتىلگەچكە ئۆلدى. 19-كۈنى كەچ سائەت 8دە، شىپ يىغىلىق قىسمى قورشاۋنى بۆسۈپ ئۆتۈپ چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى، 20-كۈنى توغراسۇ داۋانىنىڭ جەنۇبىغا چېكىندى. شىپ يىغىلىق قىسمىغا ئەگىشىپ ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان، ئىلغا ياردەم بېرىشتىكى باش زاپاس ئەترەت قىلىنغان 191-شى 571-تۇەنى 2-يېڭى پىلىچى جىلغىسىغا قاپلىشىپ قالغاچقا، پارتىزانلار ئەترىتى ئۆلارنى ئۇزۇل-كېسىل يوقاتتى. شەرقىي تارماق ئەترىتى پەن يۇرىن قىسمىنىڭ 400 دىن كۆپرەك ئادەمنى پارتىزانلار ئەترىتى ۋە ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى مازار جىلغىسىدا ئوق-سول ئىككى تەرەپتىن قورشۇالدى، ئۇلار جاپالىق ئېلىشىش ئارقىلىق 21-كۈنى كەچتە قار داۋانىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي رايونىغا چېكىندى. شۇنىڭ بىلەن، گومىنداڭنىڭ ئىلغا ياردەم بېرىشتىكى يېڭى ھەربىي ئۇرۇش قىلىش ھەرىكىتى يەنە مەغلۇپ بولدى. بۇ ئۇرۇشتا پارتىزانلار گومىنداڭ قوشۇنىدىن 1300دىن كۆپرەك ئادەمنى ئېتىپ ئۆلتۈردى، يارىلاندۇردى، 161 ئادەمنى ئەسىرگە ئالدى ھەمدە بىرمۇنچە قورال-ياراغ، ئوق-دورا ۋە ماددىي ئەشيالارنى غەنىيمەت ئالدى.

ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ كەڭىيىشى، بورتالا، ئارىشاڭ ۋە كۆكۈرچىن داۋانى، گۈرسايى ئېغىزى قاتارلىق ئۇچ

يول ئارقىلىق ئىلغا ياردەم بېرىش ھەربىي پىلانىنى ئۈزۈل-كېسىل تارمار قىلغاندىن كېيىن، كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ ھەرەمباغ ئېگىزلىكىدە قورشاۋ ئىچىدە قالغان گومىنداڭنىڭ قالدۇق ھەربىي كۈچلىرىنى يوقىتالايدىغان بولدى.

(4) ھەرەمباغ قاتارلىق تايانچ نۇقتىلارنى ئېلىش جېڭى ۋە ئىلىنىڭ (جىڭدىن باشقا) پۈتۈنلەي ئازاد قىلىنىشى

1944-يىل 11-ئاينىڭ 22-كۈنى، جۇ شاۋلىياڭ زاپاس 7-شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى دۇ دېفۇنى ئايروپىلان بىلەن غۇلجىغا بېرىپ، ھەرەمباغ ئېگىزلىكىدە قورشاۋ ئىچىدە قالغان زاپاس 7-شىنىڭ سەنمۇجاڭى ساۋرىلىڭ، 19-تۇەننىڭ تۇەنجاڭى پېڭ جۇنيې، 21-تۇەننىڭ تۇەنجاڭى جياڭ شۇەنچۇەن، 128-شى 383-تۇەن 3-يىڭنىڭ يىڭجاڭى لى چى قاتارلىق كىشىلەردىن تەركىپ تاپقان بىرلەشمە قوماندانلىق شتابىنى قۇرۇشقا ئۇيۇشتۇرۇپ، مۇداپىئە ئۇرۇنلاشتۇرۇشنى تەكشۈدى: پېڭ جۇنيې 19-تۇەن 1-، 2-يىڭى ۋە مۇستەقىل يىڭنى باشلاپ ھاۋا ئارمىيىسى تەلىم-تەربىيە ئىترىتىنىڭ تۇرۇشلۇق جايىنى ساقلاش؛ جياڭ شۇەنچۇەن 21-تۇەن 2-يىڭ 4-لىيەننى ۋە 3-يىڭنى باشلاپ لەڭشاڭ بۇتخانىسىنى ساقلاپ، سول قانات تايانچ نۇقتىسىنى شەكىللەندۈرۈش؛ 128-شى 383 - تۇەن 3 - يىڭى ئايرودرومنى ساقلاپ، ئوڭ قانات تايانچ نۇقتىسىنى شەكىللەندۈرۈش. پارتىزانلار ئىترىتى ۋە ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ قورشاپ زەربە بېرىشى ئارقىسىدا، مۇھاسىرە ئىچىدە قالغان بۇ ئۇچ تايانچ پونكىتىكى گومىنداڭ ئوفىتسىر-ئەسكەرلىرى، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە خەنزۇ ئاممىسىنىڭ تۇرار جايى كۈنسېرى كىچىكلەپ، ئۈزۈق-تۈلۈكى، قورال-يارىغى، دورىلارنى ئايروپىلاندا توشۇپ بېرىشكە توغرا كەلگەچكە، ئۇلار بارغانسېرى قىيىن ئەھۋالدا قالدى، لېكىن باشقا چىقىش يولى بولمىغاچقا، جان تىكىپ تاقابىل تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى، پارتىزانلار ئىترىتى قايتا-قايتا ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ بۇ ئۇچ پونكىتنى ئۈزۈنىچە ئالالمىدى.

11-ئاينىڭ 25-كۈنى، پارتىزانلار ئايرودرومنىڭ سىمسىز تېلېگراممىا

ئىستانسىسىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، مىنامىيوت بىلەن ئايرودرومىنى شىددەتلىك توپقا تۇتتى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن گومىنداڭنىڭ ئايروپىلانلىرى قونالمايدىغان، ئۇچالمايدىغان بولدى. ئايروپىلان بىلەن توشۇلىدىغان ماددىي ئەشيالارنى ھاۋادىن تاشلاشقا ئۆزگەرتتى. پارتىزانلار ھاۋا بوشلۇقىنى ئوت كۈچى بىلەن قاتتىق قامال قىلغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇھاسىرە چەمبىرىكىنى بارغانسېرى تارايتقانلىقتىن، ھاۋادىن تاشلانغان ماددىي ئەشيالارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى پارتىزانلارنىڭ پوزىتسىيىسىگە چۈشتى. 12-ئاينىڭ 13-كۈنى گومىنداڭ ئايروپىلانى 12 پاراشوت بىلەن ھاۋادىن تاشلىغان ماددىي ئەشيانىڭ 11ى پارتىزانلارنىڭ قولىغا چۈشتى، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ ئاشلىق، قورال-ياراغ، دورا تەمىناتى بارغانسېرى تېخىمۇ قىيىن ئەھۋالدا قالدى.

1944-يىل 12-ئايدا، گومىنداڭنىڭ يارەمچى قوشۇنى غۇلجىغا يېقىنلاپ كەلدى، ئىلى پارتىزانلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى ئارمىيىسىنىڭ يارەم بېرىشى ئاستىدا ھەرەمباغ قاتارلىق تايانچ پونكىتلارنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، گومىنداڭنىڭ يارەمچى قوشۇنلىرى غۇلجىغا يېتىپ كېلىشتىن ئىلگىرى بۇ قىسىم گومىنداڭ ھەربىي-ساقچىلىرىنى يوقىتىشقا تىرىشتى. 12-ئاينىڭ 12-كۈنى دۇدېغۇ تېلېگراممىسىغا ئارقىلىق جۇ شاۋلياڭغا مۇنۇلارنى دوكلات قىلدى: «خېلى كۈنلەردىن بۇيان پارتىزانلار مىنامىيوت ۋە ئېغىر-يېنىك پىلىمۇتلار بىلەن ھەرەمباغ، ئايرودروم، لەڭشاڭ بۇتخانىسىدىكى تايانچ بازىلىرىمىزغا توختىماي شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىۋاتىدۇ، كۈنىگە ئېتىلغان زەمبىرەك ئوقى 1000 پايدىن ئاشىدۇ، ئىستىھكام ۋە ئۆي-ئىمارەتلەر ئاساسىي جەھەتتىن ۋەيران بولدى، بۇ يەرنى قوغدىغۇچى قوشۇنلار ئوق-دورا ۋە ئاشلىق تۇگىگەنلىكتىن، ئات-ئۇلاغلارنى سويۇپ جان بېقىشقا باشلىدى.»① 13-كۈنى كەچتە، پارتىزانلار ھاۋا ئارمىيىسى تەلىم-تەربىيە ئېتىرىسىگە ۋە

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈرۈمچە 1-نەشرى 61 — 62-بەتلەر.

لەڭشاڭ بۇتخانىسىغا ئومۇميۈزلۈك قاتتىق ھۇجۇم قوزغىدى ھەمدە تراكتوردىن ئۆزگەرتىلگەن تانكا ئارقىلىق زەربە بەردى. 12-ئاينىڭ 28-، 29-، 31-كۈنلىرى، پارتىزانلار ھەربىي ئېگىزلىكىگە ئۇدا بەش قېتىم كەڭ كۆلەمدە ھۇجۇم قىلدى، ھەربىر قېتىمقىسى بىر - بىرىدىن شىددەتلىك بولدى.

1945-يىل 1-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن كېيىن، پارتىزانلار مىنامیوت بىلەن ھەربىي ئېگىزلىكىنى شىددەتلىك توپقا تۇتتى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، پىيادە ئەسكەر، ئاتلىق ئەسكەرلەرمۇ قاتتىق ھۇجۇم قوزغىدى. 1-ئاينىڭ 14-كۈنى، دۇ دېفۇ جۇ شاۋلياڭغا مۇنداق دەپ تېلېگرامما بەردى: «قوشۇنىمىز مۇھاسىرە ئىچىدە قالغىنىغا ئىككى ئاي بولدى، ئوق-دورا تۈگەپ، ئوزۇق-تۈلۈكىمىز ئۈزۈلۈپ قالدى، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك كادىرلىرىمىز ۋە جەڭچىلىرىمىزنىڭ كۆپ قىسمى يارىلاندى، ئۆلدى، باندىتلار ھەربىر قېتىم ھۇجۇم قىلغاندا ئاتقان يېنىك-ئېغىر مىنامیوت، گىراناتومیوت ئوقلىرى ۋە مىلتىق بىلەن تاشلىغان بومبىلىرى بىزنىڭ مىلتىق، پىلىموتلىرىمىزدىن چىققان ئوقنىڭ سانىدىنمۇ كۆپ، ھازىر ھاياتىمىز قىل ئۈستىدە تۇرماقتا. . .»①

1-ئاينىڭ 20-كۈنىدىن باشلاپ، پارتىزانلار پۈتۈن كۈچىنى توپلاپ ھەربىي قاتارلىق تايانچ پونكىتلىرىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا شىددەتلىك ھۇجۇم قىلدى. 28-كۈنى ئومۇميۈزلۈك ھۇجۇم باشلىدى، كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق شۇ كۈنى چۈش ۋاقتى سائەت 3تە لەڭشاڭ بۇتخانىسىنى ئىگىلەپ، تۆۋەنجاڭ جىيالڭ شۇەنچۇەننى ئېتىپ ئۆلتۈردى. ئارقىدىنلا داۋاملىق ھاۋا ئارمىيىسى تەلىم-تەربىيە ئەترىتى ۋە ئايرودرومغا قاتتىق ھۇجۇم قوزغىدى، كەچ سائەت 22دە، ھاۋا ئارمىيىسى تەلىم-تەربىيە ئەترىتى مۇداپىئە قىلغان جايىنى ئالدى، تۆۋەنجاڭ پېلڭ جۇنيې قاتارلىقلار ئايرودرومغا قېچىپ كېتىپ، داۋاملىق جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى.

---

① گومىنداڭ زاپاس 7-شىتىنىڭ ھەربىي ئارخىپىدىن ئېلىندى.

1-ئاينىڭ 30-كۈنى چۈشتىن كېيىن، لى تيېجۈن جۇ شاۋلياڭنىڭ تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن، دۇ دېفۇغا قىسمەن باشلاپ، قورشاۋنى بۆسۈپ چىقىش توغرىسىدا تېلېگراممىا ئارقىلىق بۇيرۇق بەردى. كەچ سائەت 8دە، دۇ دېفۇ، ساۋ رىلىكلار 1000دىن كۆپرەك قالدۇق ئەسكەرلىرى ۋە 3000دىن كۆپرەك خەنزۇ ئاممىسىنى باشلاپ، قار-شۇۋرغانغا قارىماي ئايرودرومىدىن مۇھاسىرىنى بۇزۇپ جىڭغا قاراپ ماڭدى. 31-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت 10دا، پىلىچى جىلغىسىنىڭ غەربىي شىمالىغا يېتىپ كەلگەندە، پارتىزانلار تەرىپىدىن مۇھاسىرىگە ئېلىندى، 2-ئاينىڭ 1-كۈنىگىچە قاتتىق جەڭ بولۇپ، دۇ دېفۇ مېڭىسىگە ئوق تېگىپ ئۆلدى، ساۋ رىلىك، پېك جۇنيې قاتارلىقلار ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى، ھايات قالغانلار پۈتۈنلەي ئەسىرگە ئېلىندى. شۇنىڭ بىلەن ھەرەمباغ قاتارلىق تايانچ پونكىتلارغا ھۇجۇم قىلىش جېڭى ئاخىرلاشتى.

پارتىزانلار ھەرەمباغغا ھۇجۇم قىلىپ دۈشمەننى يوقىتىش جېڭىدە بۇ جايىنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ 1500دىن كۆپرەك ئەسكىرىنى يوقاتتى، 3700دىن كۆپرەك ئادەم(بۇنىڭ كۆپىنچىسى گومىنداڭ قوشۇنىدىكىلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە خەنزۇ ئامما)نى ئەسىرگە ئالدى، مىلتىقتىن 2100نەچچىنى، مىنامیوتتىن بەشنى، ئېغىر-يېنىك پىلىموتتىن 98نى، ئايروپىلاندىن 54(شۇ جايىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرى بۇزۇۋەتكەن)نى، ئاپتوموبىلدىن 16نى، راتسىيىدىن سەككىزنى ۋە باشقا ھەربىي ماددىي ئەشيالارنى غەنىيمەت ئالدى.

ھەرەمباغ ئېگىزلىكىدىكى ئۇرۇش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ غۇلجىدىكى قالدۇق ھەربىي، مەمۇرىي كۈچلىرىنىڭ ھەممىسى تازىلىۋېتىلدى. 1945-يىل 2-ئاينىڭ 20-كۈنى، بورتالانى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ ئارمىيىسى پارتىزانلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ چېكىنىدى، پارتىزانلار بورتالا ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى، جېڭنىڭ غەربىي قىسمىدىكى داخىيەنزىدە ھەر ئىككى تەرەپ تىركىشىپ قالدى. ۋاقتىلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت جېڭدىن باشقا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ھەممە يېرىنى بىرلىككە كەلتۈردى.

قىسقىسى، 1944-يىل 8-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى نىلقا قوزغىلىڭى پارتلاپ تاكى 1945-يىل 2-ئاينىڭ 1-كۈنىگىچە ھەرمىباغ قاتارلىق تاياڭ پونكىتلىرىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى يوقىتىپ، ئىلىنىڭ پۈتۈن دائىرىسىنى (جىڭدىن باشقا) ئازاد قىلغانغا قەدەر، ئىلى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ھەربىي ئىشلار جەھەتتە بىر قاتار غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈردى ھەمدە ھەربىي كونترول قىلىش رايونلىرىدا ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت قۇردى. ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى بۇنداق غايەت زور غەلىبىگە ئېرىشەلەشتە كۆپ تەرەپتىكى سەۋەبلەر بار:

بىرىنچىدىن، غۇلجا قوزغىلىڭى پايدىلىق جاي ۋە پۇرسەتنى تاللىغان. ئىلى دەريا‌سى ۋادىسى شىنجاڭدىكى ئەڭ باي، ئاۋات رايون، ئۇنىڭ شىمالىي، شەرقىي ۋە جەنۇبىي قىسمىنى تەڭرىتاغنىڭ ئاسمانغا تاقاشقان ئېگىز تاغ، ھەيۋەتلىك چوققىلىرى ئوراپ تۇرىدۇ، يىل بويى قار قاپلاپ تۇرغاچقا، قىش پەسلىدە ئۇ يەرلەردىن ئۆتكىلى بولمايدۇ، پەقەت غەربىي تەرىپىلا تۇزلەڭلىك بولۇپ، تاشيول ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئىچىدىن قورغاسقا كېلىپ غۇلجىغا كىرگىلى بولىدۇ. يەر تۇزۇلۇشى مۇشۇنداق بولغانلىقتىن، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئىلىغا ھۇجۇم قىلىشى ئىنتايىن قىيىن، لېكىن ئىلى تەرەپ ئۆچۈن ئېيتقاندا، بۇنداق ھاۋارايى ۋە يەر تۇزۇلۇشى شارائىتى گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا قارشى جەڭ قىلىشقا قولايلىق يارىتىپ بەردى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي ئىشلار، ماددىي ئەشيا جەھەتلەردىكى ياردىمىگە بېۋاستە ئېرىشىشىمۇ ئىنتايىن قولايلىق بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تارىخ، مىللەت، ئىقتىساد، مەدەنىيەت قاتارلىق سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن، ئىلىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىدىكى مىللەتلەر بىلەن بولغان ئالاقىسى بىرقەدەر قويۇق بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرىگە كۆپرەك ئۇچرىغانىدى. شۇڭا، ئىلى ۋىلايىتى ئىنقىلابى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە تاللىنىشتا جۇغراپىيىلىك شارائىت ۋە ئىجتىمائىي شارائىت جەھەتتىن بىرقەدەر كۆڭۈلدىكىدەك جاي ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، غۇلجا قوزغىلىڭىمۇ بىرقەدەر ياخشى پەيتتە پارتلىدى. ئۇزاق مۇددەتتىن بۇيان، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە موڭغۇلىيە

خەلق جۇمھۇرىيىتى ئالتايدىكى قازاق مىللىتىنىڭ ۋە تاشقورغاندىكى قىرغىز، تاجىك مىللەتلىرىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش كۆرۈشىنى قانات يايدۇرۇشىنى قوللاپ كەلدى، ئىلى كۆرۈنۈشتە بىرقەدەر تىنچ ئىدى. گومىنداڭ تەرەپ دىققەت ـ ئېتىبارىنى ئالدى بىلەن ئالتاي ۋىلايىتىگە، ئۈنىڭدىن قالسا جەنۇبىي شىنجاڭغا مەركەزلەشتۈرگەن بولۇپ، ئىلى ۋىلايىتىگە بولغان مۇداپىئەگە سەل قاراپ، ئەسكىرىي كۈچىنى ئاز ئورۇنلاشتۇرغانىدى. نىلقا قوزغىلىڭى پارتلىغاندا دەل ۋۇ جۇڭشىن بىلەن شىڭ شىسەي ئورۇن ئالماشتۇرۇش مەزگىلى بولغانلىقتىن، ئۇلار ئىچكى قىسىمدىكى ھوقۇقلارنى ئۆتكۈزۈۋېلىش ۋە تەڭشەش بىلەن بولۇپ كەتكەچكە، بارلىق كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، كۈچلۈك تەدبىر قوللىنىپ، ئىنقىلاب قوزغىلىڭىنىڭ لاۋۇلداپ يانغان يالقۇنىنى ئۆچۈرۈشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. غۇلجا قوزغىلىڭى غەلىبىگە ئېرىشكەندە، گومىنداڭ ئەھۋالنىڭ ئېغىرلىقىنى ھېس قىلىپ، دەرھال ئەسكىرىي كۈچىنى يۆتكەپ باستۇرماقچى بولسىمۇ كېچىككەنىدى.

ئىككىنچىدىن، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى بىرقەدەر توغرا ئىستراتېگىيە ۋە تاكتىكا قوللانىدى. نىلقا قوزغىلىڭى پارتلاشتىن ئىلگىرى گومىنداڭ قوشۇنلىرى كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئالتاي قازاق مۇختار ئوبلاستىنىڭ قورالىنى كۆرۈشىنى باستۇرۇرۇش بىلەن بولۇپ كەتكەچكە، ئىلىدا ئەسكەر كۈچى بىرقەدەر ئاجىز ئىدى. نىلقا قوزغىلىڭى گومىنداڭنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كۆپ قىسىم ھەربىي ساقچىلىرىنى نىلقا ئېتراپىغا جەلپ قىلدى، غۇلجا شەھىرى ئىچىدە ئەسكىرىي كۈچى ئانچە قالمىدى، ئىنقىلابىي ئاممانى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، بىر يولىلا مۇڭەپپەقىيەت قازاندى. غۇلجا قوزغىلىڭى غەلىبە قازانغاندىن كېيىن، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى گومىنداڭنىڭ ئىلىغا ھۇجۇم قىلىش ھەربىي ھەرىكىتىگە قارىتا توغرا ئۇرۇش پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى، يەنى بىر قىسىم ئەسكەر كۈچىنى توپلاپ، تەبىئىي توسۇقتىن پايدىلىنىپ، يېڭى ئەرتەي داۋىنىنى قاتتىق ساقلاپ، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ كەڭسای تاشيولى ئارقىلىق ئىلىغا باردەم بېرىشىنى توسۇش؛ چېكىنىپ ھەرەمباغ ئېگىزلىكىنى ساقلاۋاتقان

گومىنداڭ قوشۇنىنى تەرەپ-تەرەپتىن قورشاپ، سىرت بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ، ئۆزئارا ماسلىشالمايدىغان، ياردەم بېرەلمەيدىغان دەرىجىگە چۈشۈرۈپ قويۇپ، ئوق-دورا، ئوزۇق-تۈلۈكىنى ئۈزۈپ، جەڭگىۋارلىقتىن مەھرۇم قىلغاندىن كېيىن ئاندىن يوقىتىش؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاساسلىق كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ئاۋۋال بۆلەكلەرگە بۆلۈپ قورشاپ، غۇلجا سىرتىدىكى قورغاس، سۇيدۇڭ، كۆرەلەردە تۇرۇشلۇق دۇشمەنلەرنى يوقىتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن غۇلجىغا بارىدىغان تاشيول قاتناش لىنىيىسىنىڭ راۋان بولۇشىغا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىنىڭ تېز ۋە ئوڭۇشلۇق يېتىپ كېلىشىگە كاپالەتلىك قىلىش. بۇنى سېلىشتۇرغاندا، گومىنداڭ ھەربىي ئىشلارغا قوماندانلىق قىلىش جەھەتتە ئېغىر سەۋەنلىك سادىر قىلىپ، پاسسىپ، تاياق يېيىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى.

ئۈچىنچىدىن، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ تۇرلۇك ئاجىزلىقلىرىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئۆز ئۈستۈنلۈكىنى جارى قىلدۇردى. گومىنداڭ قوشۇنى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قورال بولغاچقا، خەلق ئاممىسىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشەلمىدى، ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت بولسا كەڭ ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشتى. گومىنداڭ قوشۇنىدىكى ئوفىتسېر-ئەسكەرلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئىچكىرىدىن شىنجاڭغا يۆتكەپ كېلىنگەچكە، شىنجاڭلىقلارنىڭ مىجەز-خۇلقى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرىنى بىلمەيتتى، كېيىم-كېچەكلىرى يالاڭ بولغاچقا، شىنجاڭنىڭ زېمىستان سوغۇقلىرىغا ئۆيغۇنلىشالمىدى؛ پارتىزانلار ئەتىرىتىدىكى كوماندىر-جەڭچىلەرنىڭ كۆپ قىسمى شۇ جايىنىڭ ئۆزىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىدىن بولغان بولۇپ، ئادەم ۋە يەرلەر بىلەن تونۇش، جابدۇقلىرى ۋە يېمەك-ئىچمەكلىرى ئېگىز تاغ، قەھرىتان سوغۇقلارغا ماس كېلەتتى. شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ، ئادەمى شالاڭ، قاتنىشى قولايسىز، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ ئاساسلىق كۈچى پىيادە ئەسكەرلەر (ئاز قىسمى ئاتلىق ئەسكەرلەر بولۇپ، شېكى شىمەيدىن قېپقالغان كونا ئۆلكە ئارمىيىسى ئىدى)، قاتناش قوراللىرى كەمچىل.

ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭدا ئاران 150 ئاپتوموبىل بار بولۇپ، ئۇنىڭ 50ى كونىراپ، رېمونتسىز قالغاچقا، ھەيدىگىلى بولمايتتى، لېكىن شىنجاڭدىكى گومىنداڭ قوشۇنى ئۈچۈن ئاز دېگەندە 500 ئاپتوموبىل بولسا نورمال ھەرىكەت قىلالايتتى. شۇڭا، قوشۇننىڭ ئۇرۇش قىلىشتىكى ھەرىكەتچانلىقى كۈچلۈك ئەمەس، ئوفىتسېر-ئەسكەرلەر ئۈزۈن يول يۈرگەچكە ھالسىراپ كەتكەن، ئاشلىق، جابدۇق قاتارلىق ھەربىي ھازىرلىقلارنى ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بېرىشكە مۇمكىنچىلىك بولمىغان. ئەكسىچە، پارتىزانلار ئەترىتى ئاساسلىقى ئاتلىق ئەسكەرلەر بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەت كوماندىر-جەڭچىلىرى كىنچىكىدىن تارتىپلا ئات ئۈستىدە چوڭ بولغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئات ئۈستىدە قارىغا ئېتىشقا ماھىر، ھەرىكەتچانلىقى كۈچلۈك. ئۇلار ئۈزۈق-تۈلۈك، يەم-بوغۇزلارنى ئاساسەن شۇ جايىنىڭ ئۆزىدىن ھەل قىلالايتتى، سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ئۇلارغا ئوق-دورا، ماددىي ئەشيا جەھەتلەردىن ياردەم بېرەتتى. گومىنداڭ قوشۇننىڭ ئەسكىرىي كۈچى كەمچىل، تارقاق بولۇپ، كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئۇقتىلىق بۆسۈش ھاسىل قىلغىلى بولمايتتى، پارتىزانلار جانلىق، ھەرىكەتچان بولۇپ، چەكلىك ئەسكىرىي كۈچىنى ئاساسلىق ياكى ئاساسلىق ئەمەسلىككە قاراپ ئىلگىرى-كېيىن، مەركەزلىك ھالدا بىرەر جەڭ مەيدانىغا ئىشلىتىپ، بىر-بىرلەپ تارمار قىلىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولاتتى.

تۆتىنچىدىن، پارتىزانلار ئەترىتىدىكى كوماندىر-جەڭچىلەرنىڭ جاسارىتى ئۈستۈن بولۇپ، باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلدى. ھەمدە ئىلى ۋىلايىتىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشىغا ئېرىشتى، بۇ قوراللىق ئۇرۇشتا غەلىبە قازىنىشتىكى مۇھىم سەۋەبتۇر. غۇلجا قوزغىلىڭى ۋە گومىنداڭنىڭ ئىلىغا ياردەم بېرىش ھەربىي ئىشلار ھەرىكىتىنى تارمار قىلىشتا ھەل قىلغۇچ رول ئوينىغان ئەرتەي داۋىنىدىكى توسۇپ زەربە بېرىش جېڭىدە پارتىزانلار نۆلدىن تۆۋەن 35 گرادۇس ئەتراپىدىكى قەھرىتان سوغۇقتا قارىماي، باغاچ-تاشلار بىلەن مۇداپىئە سىپى ياساپ، كەڭسای تاشيولىنى ئېتىپ، ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەپ تۇرۇۋاتقان

گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا قەيسەرلىك بىلەن توسۇپ زەربە بەردى، دۈشمەنلەر برونېۋىكىنىڭ قوغدىشى ئاستىدا يېڭى ئەرتەي داۋىنىغا ھۇجۇم قوزغىغان جىددىي ئەھۋالدا، 18 ياشلىق بىر پارتىزان برونېۋىكىنى گىرانات بىلەن پارتلىتىپ، ئىستېھكامنى قاتتىق ساقلاپ، دۈشمەننىڭ ھۇجۇمىنى كېچىكتۈرۈپ، ئاخىرىدا ئۆزىمۇ شەرەپ بىلەن قۇربان بولدى. دۈشمەنلەر ھۇجۇمىنى غۇلجا شەھىرىگە ئاڭ يېقىن بولغان پەنجىم ئەتراپىدىكى پىلىچى جىلغىسى ۋە مازار جىلغىسىغا كېلىپ، داۋاملىق ھۇجۇم قىلىپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكچى بولغان ئىنتايىن خەۋپلىك پەيتتە ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى دەرھال ئەسكەر يۆتكىدى ھەمدە خەلق ئاممىسىنى ئۇرۇشقا قاتناشتۇرۇپ سەپەرۋەر قىلدى. يېقىن ئەتراپتىكى يېزىلاردىكى خەلق ئاممىسى قوللىرىغا توقماق، كەتمەنلەر ئېلىپ ئۇرۇشقا قاتناشىپ، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ بۇ قېتىمقى ئاڭ چوڭ كۆلەملىك ئىلىغا يارىدەم بېرىش ھەرىكىتىنى تارمار قىلىپ، غۇلجا قوزغىلىڭىنىڭ غەلىبە مېۋىلىرىنى قوغداپ قالدى.

بەشىنچىدىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي قاتارلىق جەھەتلەردىن بېۋاستە قوللىشى ھالقىلىق رول ئوينىدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى پىلانلىغان ۋە ئۇنىڭغا تەييارلىق كۆرۈلگەن مەزگىلدىن باشلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقى كۆپ تەرەپتىن قوللىدى. ئىلقا قوزغىلىڭى پارتلىغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى يەنە ئىلىغا ھەربىي مەسلىھەتچىلەر ئۈمىكى ۋە زور تۇرکۈم ھەربىي خادىملارنى ئەۋەتىپ، ھەربىي ئىشلارغا قوماندانلىق قىلىشقا ۋە جاڭ قىلىشقا بېۋاستە قاتناشتۇردى ھەمدە پارتىزانلارنى ئۇرغۇنلىغان قورال-ياراغ، ئوق-دورا قاتارلىق ھەربىي جابدۇقلار بىلەن تەمىنلىدى. بولۇپمۇ گومىنداڭ قوشۇنى پەنجىم ئەتراپىغا يېقىن كەلگەندە، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى خەۋپ ئىچىدە قالغانىدى، سوۋېت ئىتتىپاقى تېزدىن قوراللىق قوشۇن ئەۋەتىپ، جەڭگە بېۋاستە قاتناشتۇرۇپ، پارتىزانلار ئەترىتى ۋە ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىغا غايەت زور يارىدەم بېرىپ، ئىلى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنى قىممەتلىك ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى.

ئىككىنچى پاراگراف قوراللىق كۈرەشنىڭ غەلىبىلىك تەرەققىي قىلىشى ۋە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ بىرلىككە كېلىشى

1. ئىلى پۈتۈنلەي ئازاد بولغاندىن كېيىن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قوللانغان تەدبىرلەر

1945-يىل 2-ئاينىڭ 1-كۈنى، ئىلى پارتىزانلىرى ھەربىي قاتارلىق تايانچ پونكىتلىرىنى ئىگىلەپ، ئۇ يەرنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنىنى پۈتۈنلەي يوقاتتى، بۇ ئىلى ئىنقىلابىي كۈرىشىنىڭ يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا كىرگەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

بىرىنچىدىن، ئىلى ۋىلايىتى پۈتۈنلەي (جىڭ ناھىيىسىدىن باشقا) بىرلىككە كەلدى، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ھۆكۈمەت قارمىقىدا نازارەت، ئىدارىلەرنى قۇرۇپلا قالماي، يەنە ناھىيىلەردە ھاكىمىيەت قۇرۇپ، پۈتكۈل ئىلى ۋىلايىتىدە مەمۇرىي ھوقۇقنى يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. گومىنداڭنىڭ كونا ھاكىمىيىتى، كونا تۈزۈمى، كونا تەرتىپى ئاغدۇرۇپ تاشلانغاندىن كېيىن، يېڭى تۈزۈم، يېڭى تەرتىپ ئورنىتىشقا تېخى ئۇلگۈرمىگەچكە، جەمئىيەت تەرتىپى بىرقەدەر قالايمقان، كىشىلەرنىڭ كۆڭلى تېخى خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ئەمدىلا قۇرۇلغان ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەتلەرنىڭ ئالدىغا تۇرلۇك ئاپپاراتلارنى تېزدىن ئورنىتىش، مۇكەممەللەشتۈرۈش، تۇرلۇك قائىدە-تۈزۈملەرنى تۈزۈپ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىپ، نورمال ئىجتىمائىي تەرتىپنى ئەسلىگە

كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت مۇھىم ۋەزىپە قويۇلدى.

ئىككىنچىدىن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشى ئاستىدا پۈتۈن ئىلىنى ئازاد قىلغان، ھەربىي جەھەتتە ناھايىتى زور غەلىبىنى قولغا كەلتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئىلغا قوشنا باشقا ۋىلايەتلەرنى يەنىلا گومىنداڭ قوشۇنلىرى ئىگىلەپ تۇراتتى، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ ھەر ۋاقىت ئىلىغا ھۇجۇم قىلىشى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى. ئىلىدا يوقىتىلغان گومىنداڭ قوشۇنلىرى پەقەت گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قوشۇنىنىڭ ئاز قىسمىلا بولۇپ، ئۇلارنىڭ شىنجاڭدا يەنىلا خېلى ئەمەلىي كۈچى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىچكىرىدىن ياردەمچى قوشۇن يۆتكەپ كېلەلەيتتى. شۇڭا، ئۇچ ۋىلايەت گومىنداڭنىڭ ھەربىي بېسىمىغا يەنىلا ئۇچرايتتى، ئۇلار ھەربىي كۈچىنى داۋاملىق زورايتىپ، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ ھۇجۇمىدىن ھەر ۋاقىت ھوشيار تۇرۇشنى كېرەك ئىدى.

ئۇچىنچىدىن، ئىلى ۋىلايىتى شىنجاڭ بويىچە ئەڭ بايلىقى رايون بولۇپ، بايلىقى مول، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن سودىلىشىشنا قولايلىق شارائىتقا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن، شەك شىسەي، گومىنداڭنىڭ ھەر مىللەت خەلقىنە قىلغان ۋەھشىيانە ھۆكۈمرانلىقى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىسى دەستىدىن ئىشلەپچىقىرىش ئاقساپ، خەلق گادايلىشىپ، خەزىنە قۇرۇپ قالغانىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇرۇشنىڭ ۋەيرانچىلىقى تۆپەيلىدىن، ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىنىڭ تۇرمۇشى ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالغانىدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مالىيە، ئىقتىساد جەھەتتە ئېغىر قىيىنچىلىقتا دۇچ كەلگەنىدى، شۇڭا ئىشلەپچىقىرىشنى زور كۈچ بىلەن ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇپ، مالىيە كىرىمىنى ئاشۇرۇشقا ھەمدە خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ئىمكانقەدەر ياخشىلاشقا توغرا كېلەتتى.

ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى يۇقىرىقى ئەمەلىي ئەھۋاللارنى چىقىش قىلىپ، بىر قاتار مۇھىم تەدبىرلەرنى قوللىنىپ ۋەزىيەتنى مۇقىملاشتۇردى، ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملىدى.

بىرىنچى، ھەربىي ئىشلار جەھەتتە، گومىنداڭ قوشۇنىنى يوقىتىش قوراللىق كۈرىشى يەنىلا نۆۋەتتىكى ئاساسلىق ۋەزىپە بولغاچقا، قوراللىق كۈچلەرنى ئىمكانقەدەر زورايتىش كېرەك. شۇڭا، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مىللىي ئارمىيە تەشكىللەپ، پارتىزانلار باش قوماندانلىق شتابىنى مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى قىلىپ ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى. ھەربىي خىزمەت قانۇنى ئېلان قىلىپ، 20 ياشتىن 22 ياشقىچە بولغانلىكى پۇقرالارنى ئەسكەرلىككە چاقىرىش، ھەربىي خىزمەت ئۆتەش مۇددىتى ئۇچ يىل بولۇش؛ ھازىر ئومۇمىي سەپەرۋەرلىك قىلىش مەزگىلى بولغاچقا، 23 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغان پۇقرالارمۇ ئەسكەر بولۇپ ھەربىي خىزمەت ئۆتەش؛ مەيلى ئوفىتسىر ياكى ئەسكەر بولسۇن، ھەربىي تەرەپ ئۇلارنى كېسىم-كېچەك، يېمەك-ئىچمەك بىلەن تەمىنلىگەندىن باشقا، يەرلىك ھۆكۈمەتلەر ئۇلارنىڭ ئائىلىسىگە جان سانىغا قاراپ قوشۇمچە يارەم بېرىشنى بەلگىلىدى. يەنە ئىلىدىكى ھەرقايسى ناھىيىلەردىن 500 ئەسكەر ئېلىشنى، ھەربىي ماددىي ئەشيا تەمىناتى مەسىلىسىنى ھەل قىلىش مەقسىتىدە ھەرقايسى ناھىيىلەردىن 1300 تۈياق ھەربىي ئات ئېلىشنى ھەمدە شەخسلەردىن ئاپتوموبىل، ماي ماتېرىياللىرى ۋە زاپچاسلارنى ئېلىپ ئىشلىتىشنى، يوشۇرۇشقا ئۇرۇنغانلارنى ھەربىي قانۇن بويىچە جازالاشنى، ھەربىي كۈچنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىلىرى يەغۇالغان 1944-يىللىق ئۆشرە ۋە زاكاتنى پۈتۈنلەي ھەربىي راسخوت قىلىشنى بەلگىلىدى.

ئىككىنچى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئىجتىمائىي تەرتىپنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش جەھەتتىمۇ بىرمۇنچە تەدبىرلەرنى قوللاندى. 1944-يىل 11-ئاينىڭ 20-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئېلان چىقىرىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: جەمئىيەتتە بۇلاڭچىلىق، ئوغرىلىق، ئالدامچىلىق، پىتنە-ئىغۋا تارقىتىش قاتارلىق ئەھۋاللار يۈز بېرىپ تۇرۇۋاتقانلىقتىن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەر مىللەت ئاپرۇيلۇق زاتلىرىدىن تەركىب تاپقان بەۋقۇلئاددە ھەربىي سوت قۇرۇپ، خەلقنىڭ نورمال تۇرمۇشىغا خەۋپ يەتكۈزگەن بارلىق دېلولارنى تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلىشقا-ۋە يامان

ئادەملەرنى جازالاشقا مەسئۇل قىلىشنى قارار قىلدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت يەنە خەنزۇ ئاممىسىنىڭ ئۆيلىرىگە باستۇرۇپ كىرىپ بۇلاڭچىلىق قىلىش، باسقۇنچىلىق قىلىشتەك جىنايى قىلمىشلارنى قاتتىق جازالاشنى ھەمدە قىلمىشى ئېغىر جىنايەتچىلەرگە ئۆلۈم جازاسى بېرىشنى قارار قىلدى. جەمئىيەتتە ئېقىپ يۈرگەن ئىگە-چاقسىز خەنزۇ يېتىم بالىلارغا قارىتا، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت دارىلئېتام قۇرۇپ مەخسۇس خەنزۇ يېتىم بالىلارنى يىغىۋېلىپ بېقىشنى، خىراجەتنى مالىيە نازارىتى ئاجرىتىپ بېرىشنى، باشقۇرۇشقا مائارىپ نازارىتى مەسئۇل بولۇشنى بەلگىلىدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت «جىنايى ئىشلار دەۋاسى توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە»نى ئېلان قىلدى، ئۇنىڭدا پۇقرالارنىڭ ھوقۇقى، مەجبۇرىيىتى، جىنايى ئىشلار دەۋاسى تەرتىپى ۋە سىياسىي جىنايەت، ئوغرىلىق جىنايىتى، مەسئۇلىيەتسىزلىك جىنايىتى، باسقۇنچىلىق جىنايىتى قاتارلىقلارنىڭ مەزمۇنى توغرىسىدا تەپسىلىي بەلگىلىمە چىقىرىلدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت يەنە ناھىيە، رايون، يېزا، كەنتلەرنى مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىشتا بىردەك بۇرۇنقى ھالەت ساقلاپ قېلىنىدۇ، ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر يەنىلا ئىسلىدىكى تەۋەلىك دائىرىسى بويىچە ئالىدۇ ۋە ھوقۇق يۈرگۈزىدۇ، دەپ بەلگىلىدى.

ئۇچىنچى، مالىيە، ئىقتىساد جەھەتتە، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مۇنداق قارار چىقاردى: خەلقنىڭ قولىدىكى شىنجاڭ ئۆلكە پۇلى ۋە گومىنداڭنىڭ مەركىزىي بانكىسى تارقاتقان قەغەز پۇلىنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت تامامەن ئېتىراپ قىلىدۇ ۋە قوغدايدۇ، بۇ پۇللارنىڭ قىممىتى ئۆزگەرمەيدۇ، ئەگەر پۇلنىڭ كۆرسىنى چۈشۈرۈپ، مال باھاسىنى ئۆستۈرگۈچىلەر بولىدىكەن، خەلقنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتىگە زىيان سالغۇچىلار قاتارىدا بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. 1945-يىل 1-ئايدا، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت يەنە پۇلنىڭ ئوبوروت مىقدارىنى ئىمكانقەدەر تىرىشىپ كونترول قىلىش، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇش ئۈچۈن، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ پۇلى ۋە گومىنداڭنىڭ قەغەز پۇلىنى ئوبوروت قىلىشقا يول قويغاندىن باشقا، ئۆز ئالدىغا قەغەز پۇل، يەنى قەرەللىك چەك تارقاتتى، ئۇ 100 سوملۇق، 300 سوملۇق،

500 سومۇق، 1000 سومۇق تۆت خىل پۇل بولۇپ، ئاساسلىقى ئىلى ئۆلكىسىدە ئوبوروت قىلىنىدى، كېيىن تارباغاتاي، ئالتاي ئۆلكىسىدىمۇ ئوبوروت قىلىنىدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت يەنە باج ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، مالىيە كىرىمىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن، جايلارغا مال سېتىۋالغىلى بارىدىغان ۋە تۇرلۇك تاۋارلارنى ساتىدىغان سودىگەرلەرنىڭ سودىگەرلەر بىرلەشمىسىدىن ئىجازەتنامە ئېلىشى ھەمدە بەلگىلىمە بويىچە باج تاپشۇرۇشى كېرەكلىكىنى، چارۋىچىلىق ئىشلىرىدىنمۇ باج ئېلىش كېرەكلىكىنى، باج ئىدارىسى ئوت-چۆپ بېجى ئېلىش، قويدىن بەش پىرسەنت، ئات، كالىدىن ئۈچ پىرسەنت باج ئېلىش كېرەكلىكىنى بەلگىلىدى.

تۆتىنچى، ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش جەھەتتە، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئىشلەپچىقىرىشنى تېزدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، دۆلەتكە تەۋەللۇق چوڭ-كىچىك زاۋۇتلار، كارخانىلار، دۇكان، ماگىزىنلارنى سودا-سانائەت ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىش، سودا-سانائەت ئىدارىسى شەخسىلەرنىڭ باشقۇرۇشىغا ئىجارىگە بېرىش ياكى سېتىپ بېرىشكە مەسئۇل بولۇشنى بەلگىلىدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا قارىتا 1945-يىل 2-ئاينىڭ 15-كۈنى چىقارغان قارارىدا: «بۇ يىللىق ئاساسلىق ۋەزىپە ئەتىيازلىق تېرىلغۇ خىزمىتىنى ئىمكانقەدەر ئوبدان ئىشلەپ، ئىلى ئۆلكىسىدىكى تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ ھەممىسىگە زىرائەت تېرىش كېرەك» دەپ كۆرسەتتى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئەتىيازلىق تېرىلغۇ خىزمىتىنى ئوبدان ئىشلەش ئۈچۈن بىر قاتار تەدبىرلەرنى قوللاندى، مەسىلەن، مالىيە نازارىتى 1000 ئات ۋە 1500 پۇت بۇغداي ئۇرۇقىنى ئاجرىتىپ، دېھقانچىلىق سايمانلىرى ۋە ئۇرۇقى يېتىشمەيدىغان دېھقانلارغا تارقىتىپ بەردى. 4-ئاينىڭ 2-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت يەنە دېھقانلارنىڭ ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىشى ئۈچۈن 16 مىڭ پۇت بۇغداي ئۇرۇقى، 1200 پۇت قوناق ئۇرۇقى، 4000 پۇت شال ئۇرۇقى كۆپەيتىپ ئاجرىتىپ بېرىشنى ھەمدە پۇل ئاجرىتىپ مەخسۇس چوڭ-كىچىك ئاق ئۆستەڭلەرنى رېمونت قىلىش، ئېتىز-ئېرىق سۇ ئىنشائاتى

ئىشلىرىنى ياخشى ئېلىپ بېرىشقا ئىشلىتىشنى قارار قىلدى.

بەشىنچى، پوچتا-تېلېگراف خەۋەرلىشىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش جەھەتتە، ئۇرۇش داۋامىدا ئۇزۇلۇپ قالغان خەۋەرلىشىش ئالاقىلىرىنى ئىمكانقەدەر تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مالىيە نازارىتى بۈيرۇق ئېلان قىلىپ، پوچتا-تېلېگراف، خەۋەرلىشىش-قاتناش ئىدارىسىنىڭ تېزدىن غۇلجا، سۈيدۇڭ، قورغاس، نىلقا، توققۇزتارا، تېكەس، موڭغۇلكۈرە، كۇنەس، چاپچال قاتارلىق ناھىيە بازارلىرىدا پوچتا مۇلازىمەت ئاپپاراتلىرىنى تەسىس قىلىش، غۇلجا بىلەن ھەرقايسى ناھىيىلەر ئوتتۇرىسىدىكى تېلېفون ئارقىلىق خەۋەرلىشىش ئىشلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى ھەمدە تېلېگراممىلا، ئاددىي خەت، زاكاز خەت، پۇل پېرېۋوت قىلىش قاتارلىق كەسىپلىرىنى يولغا قويۇشنى، سابىق گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ جۇڭخۇا پوچتا ماركىسى، پۇل پېرېۋوت ماركىسى ۋە باج ماركىسى ئۈستىگە رومبا شەكىللىك تامغا بېسىپ، ئۇنى ھەم پوچتا ماركىسى، ھەم باج ماركىسى قىلىپ ئىشلىتىشنى قارار قىلدى.

ئالتىنچى، ماتارىپ جەھەتتە، مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئوقۇغۇچىلارنى داۋاملىق ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ماتارىپ نازارىتىدىن ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىشنى، ھەربىي، مەمۇرىي ئورگانلاردا ئىشلەۋاتقان ئوقۇتقۇچىلاردىن نازىر، بۆلۈم باشلىقى بولغانلىرىدىن باشقا خادىملارنى مەكتەپكە ئىشلەشكە قايتۇرۇش، ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىنى تاشلاپ سودىگەرچىلىك بىلەن شۇغۇللانغانلاردىن مەكتەپكە قايتمىسا، ئۇلارنى ئۇرۇش مەزگىلىدە دۆلەتنىڭ بۈيرۇقىغا بويسۇنۇشنى رەت قىلغانلار قاتارىدا بىر تەرەپ قىلىشنى تەلەپ قىلدى ھەمدە بارلىق مەكتەپلەردە ئىسلام دىنى دەرسى تەسىس قىلىشنى بەلگىلىدى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ بۇ تەدبىرلىرى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاش، ئىقتىسادى، مەدەنىيەت، ماتارىپ ئىشلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە مۇھىم رول ئوينىدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە مىللىي ئارمىيىگە كۆچلۈك ياردەم بېرىپ، مىللىي ئارمىيىنى

جايلاردا ئېلىپ بارغان قوراللىق كۆرەشتە داۋاملىق غەلبە قازىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

2. مىللىي ئارمىيىنىڭ تەشكىللىنىشى ۋە «ئۇچ يۆنىلىش بويىچە ئۇرۇش قىلىش» ھەربىي پىلانىنىڭ تۈزۈپ چىقىلىشى

(1) مىللىي ئارمىيىنىڭ تەشكىللىنىشى

1945-يىل 4-ئاينىڭ 8-كۈنى، غۇلجا شەھىرىدىكى غەربىي باغچىدىكى مەيداندا، تەنتەنىلىك ھالدا مىللىي ئارمىيە قۇرۇش يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ قۇرۇلغانلىقى رەسمىي جاكارلاندى. مىللىي ئارمىيىنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقىدا تەدرىجىي تەرەققىي قىلىش جەريانى بار ئىدى، ئۇ — نۇرغۇن تارماق پارتىزانلار ئىتتىرىتى ئاساسىدا قۇرۇلغان مۇنتىزىم قوشۇن.

1944-يىل 8-ئايدا قۇرۇلغان ئۇلاستاي پارتىزانلار ئەترىتى نىلقا ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن تەرتىپكە سېلىپ تەشكىللەنگەن نىلقا پارتىزانلار ئەترىتى بولۇپ، ئىلى ۋىلايىتىدىكى ئالۋ بۇرۇن قۇرۇلغان قوراللىق كۈچ، شۇنداقلا غۇلجا قوزغىلىڭىدا شەھەر سىرتىدىن شەھەر رايونىغا ھۇجۇم قىلغان ئاساسلىق ھەربىي كۈچ بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. غۇلجا قوزغىلىڭىنىڭ ھارپىسىدا (11-ئاينىڭ 6-كۈنى) ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىلەن ئالىبكساندۇروپ باشلامچىلىق قىلغان سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئېچىدە رەتكە سېلىنىپ مەشىقلەندۈرۈلگەندىن كېيىن، يوشۇرۇن ھالدا غۇلجىغا كىرگەن پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ ئادەم سانى كۆپ بولمىسمۇ، ئەمما قوراللىرى بىرقەدەر ياخشى، جەڭگىۋارلىقى خېلى كۈچلۈك ئىدى. غۇلجا قوزغىلىڭىنى قوزغاپ، شەھەر رايونىنى ئېلىپ، گومىنداڭ ھەربىي-ساقچىلىرىنى شەھەر سىرتىدىكى ھەربىي باغ ئېگىزلىكىگە قوغلىۋەتكەنلەر ئاساسلىقى مۇشۇ ئىككى پارتىزانلار ئەترىتى ۋە قوزغىلاڭغا ئاۋاز قوشقان ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە بىر ئاساسلىق ھەربىي كۈچ بار بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ غۇلجا قوزغىلىڭىدىن

ئىلگىرى قۇرۇلغان، غۇلجا قوزغىلىڭى پارتلىغاندىن كېيىن دەرھال كەڭسای تاشيولىنى ئۇزۇۋېتىپ، تەبئىي توسۇق ئەرتەي داۋىنىنى ئىگىلەپ، گومىنداڭنىڭ ئىلىغا ياردەم بەرگۈچى قوشۇنىغا توسۇپ زەربە بەرگەن لوسىگوڭ پارتىزانلىرى ئىدى. بۇ پارتىزانلار ئاساسلىقى سۇيدۇڭ ناھىيىسىدىكى يەرلىك رۇسلاردىن تەركىپ تاپقان، ئاساسلىق رەھبەرلىرى لېسكىن بىلەن موگۇتنوپ ئىدى. غۇلجا قوزغىلىڭىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، بۇ ئۇچ پارتىزانلار ئەترىتى مۇھىم رول ئوينىدى. 11-ئاينىڭ 6-كۈنى كەچتە قۇرۇلغان، ئالىيكساندۇروپ مەسئۇل بولغان، ھەربىي ئىشلار ۋاقىتلىق قوماندانلىق شتابى غۇلجا قوزغىلىڭىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ھەربىي ئىشلار قوماندانلىق شتابى ئىدى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن باش قوماندانلىق شتابىنى تەشكىللەشنى قارار قىلدى، ئالىيكساندۇروپ باش قوماندان بولۇپ، جايلاردىكى پارتىزانلار ۋە قوراللىق كۈچلەرگە بىر تۇتاش قوماندانلىق قىلىپ، گومىنداڭنىڭ ھەرەمباغ قاتارلىق تاياڭچ پونكىتلىرىغا چېكىنىپ، ئۇ يەرنى ساقلاۋاتقان ھەربىي-ساقچىلارغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىشنى تېزلەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىيلىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ھەربىي تەلىم-تەربىيە ئالغان شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت قوراللىق خادىملىرى ئۇزلۇكسىز ھالدا ئىلىغا كېلىپ ئۇرۇشقا قاتناشتى. 1944-يىل 11-ئاينىڭ 16-كۈنى، ئالىيكساندىر (تەخەللۇسى ئىسكەندەر)، ئىۋان ياكوۋلېۋىچ پالىنوپ بىلەن ئىسھاقبېك مونونوپ قاتارلىقلار بىر يىلغا ئاتلىق ئەسكەرنى باشلاپ غۇلجىدىكى ئۇرۇشقا قاتناشتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقى يەنە تەكلىپكە بىنائەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئارمىيىسىنىڭ جۇكجياڭى كوزلوپ، شاۋجياڭى ۋېكتور گولىبىنىك قاتارلىق كىشىلەردىن تەركىپ تاپقان ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكىنى ئەۋەتىپ، ھەربىي قوماندانلىق ئىشلىرىغا قاتناشتۇردى. قوراللىق كۈرەشنىڭ غەلىبە قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىلى پارتىزانلىرىنىڭ كۈچى ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىپ زورايدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكى يېتەكچىلىك قىلغاچقا ۋە ياردەم

بەرگەچكە، مۇنتىزىم قوراللىق كۈچ بەرپا قىلىش ئۈچۈن ئاساس سېلىندى.

1945-يىل 1-ئاينىڭ 5-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئېلان قىلغان خىتابنامىنىڭ 7-ماددىسىدا شەرقىي تۈركىستانىنىڭ تىنچلىقىنى قوغداش ئۈچۈن، ھەر مىللەت خەلقىدىن ئەسكەر ئېلىپ، قۇدرەتلىك ھەربىي قوشۇن تەشكىللەش كېرەك، دەپ كۆرسىتىلدى. ئارقىدىنلا، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەربىي ئىشلار نازارىتى قۇرۇشنى قارار قىلدى، نازىرلىققىنى ئالىبكساندۇروپ ئۈستىگە ئالدى ھەمدە ئۇ ھەربىي ئىشلار نازارىتىنى تەشكىللەش لايىھىسى ۋە تۈرلۈك ھەربىي ئىشلار تۈزۈمىنىڭ لايىھىسىنى تۈزۈپ چىقىشقا مەسئۇل بولدى، يەنە مۇنتىزىم ئارمىيە قۇرۇپ، ھەربىي ئۇنۋان تۈزۈمىنى يولغا قويۇش، ھەربىي ئۇنۋانىنى ئەسكەر، ۋېيگۇەن (تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسىر)، شياۋگۇەن (ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوفىتسىر)، جياڭجۇن (يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسىر) دىن ئىبارەت تۆت دەرىجىگە ئايرىش، پاگون ۋە ھەربىي فورمىنى سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسىنىڭكىگە تەقلىد قىلىپ ئىشلەش، پاگون جىمىكىدىكى كۆك، قىزىل، ئاق رەڭلەر ئارقىلىق ئاتلىق ئەسكەر، پىيادە ئەسكەر، توپچى ئەسكەرنى پەرقلەندۈرۈش؛ كاكارنى تۆمۈردىن ياساش، ئوتتۇرىسىنىڭ چەمبىرىكىنى ھاۋارەڭ قىلىش، مەركىزىگە قىزغۇچ سېرىق رەڭدە ھىلال ئاي ۋە بەش بۇرجەكلىك يۇلتۇز سۈرىتىنى ئېلىش بەلگىلەندى.

مۇنتىزىم قوشۇننى ئىمكانقەدەر تېز قۇرۇش ئۈچۈن، 1945-يىل 1-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقىدىن بىر تۈركۈم ھەربىي خادىملارنى ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىپ، قورغاستا ئوفىتسېرلارنى يېتىشتۈرۈش كۇرسى ئاچتى، ھەربىر قارارلىق كۇرسنىڭ ۋاقتى ئۈچ ئاي بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە بايانداپا ئۈچ قارار كۇرس ئېچىپ، جەمئىي 450 كۇرسانتنى تەربىيىلىدى، كۇرسانتلار كۇرسنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، پارتىزانلار ئەترەتلىرىگە تەقسىم قىلىنىپ ھەربىي كوماندىر قىلىپ تەينىلەندى.

3-ئاينىڭ 6-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مىللىي ئارمىيە قۇرۇپ، پارتىزانلار باش قوماندانلىق شتابىنى مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق

شتابىغا ئۆزگەرتىش؛ مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى قارمىقىدا ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى، سىياسىي بۆلۈم، ھەربىي سوت مەھكىمىسى، ھەربىي تەپتىش مەھكىمىسى، رازۋېدكا باشقارمىسى، جەڭ قىلىش باشقارمىسى، كادىرلار باشقارمىسى، خوجىلىق باشقارمىسى قاتارلىق ئاپپاراتلارنى تەسىس قىلىشنى، زۇنۇن تېيىپوپنى ھەربىي ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، ئىۋان ياكوۋلېۋچ پالنوپنى مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانلىقىغا تەيىنلەش، ۋارسانوپ مىخايلوۋچ ماژاروپنى سەنمۇجاڭلىققا، رۇسۇلوپ پەخىردىن خوجانى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرلىقىغا، ئابدۇكېرىم ئىبباسوپنى سىياسىي بۆلۈمنىڭ مۇدىرلىقىغا، غېنىنى ھەربىي سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، ئابدۇغوپۇر سابىرھاجىنى ھەربىي تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە تەيىنلەشنى، رازىيوپ دامۇللانى مىللىي ئارمىيىنىڭ دىنىي ئىشلار مەسئۇلى قىلىشنى قارار قىلدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ رەھبەرلىك ئاپپاراتلىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆز قارمىقىدىكى پارتىزانلار ئەترەتلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ، مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيە تەشكىللەپ چىقتى.

1945-يىل 4-ئاينىڭ 8-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مىللىي ئارمىيىنىڭ قۇرۇلغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن غۇلجىدا تەنتەنىلىك ھالدا يىغىن ئۆتكۈزدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ئىلىخان تۆرە قاتارلىق ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ۋە قىسىم مەسئۇللىرى شۇنىڭدەك ھەر مىللەتتىن بولغان 10 نەچچە كۆپرەك ئادەم يىغىنغا قاتناشتى. ئىلىخان تۆرە يىغىندا پائىسلامىزم، پانتۈركىزم ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلىك مەزمۇنىنى ئالغان قۇتراتقۇلۇق خاراكتېرلىك نۇتۇق سۆزلىدى. ھەمدە قىسىملارغا ئىسلام دىنىنىڭ يۇلتۇز، ئاي بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن «شەرقىي تۈركىستانىنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن ئالغا» دېگەن خەت يېزىلغان بايراق ۋە ئايەت يېزىلغان ئاق رەڭلىك ئىسلام دىنى بايرىقىنى تەقدىم قىلدى. بايراق تەقدىم قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ھەربىي كۆرەك ئۆتكۈزۈلۈپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى.

ئەينى ۋاقىتتا مىللىي ئارمىيىنىڭ ئەسكىرىي كۈچى تەخمىنەن 15 مىڭ ئادەم بولۇپ، ئاساسلىقى پىيادە ئەسكەر ۋە ئاتلىق ئەسكەرلەر ئىدى. يەنە ئاز مىقدارداً توپچى ئەسكەرلەرمۇ بار ئىدى. غۇلجا شەھەر ئەتراپىدىكى ھەربىي باغ ئېگىزلىكىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلىش جېڭىگە قاتناشقان پارتىزانلار ئەترىتى ئىلى پىيادە ئەسكەرلەر 2-تۈەنى، زاپاس 4-تۈەن، تېكەس ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-تۈەنى، تېكەس ئاتلىق ئەسكەرلەر 2-تۈەنى قىلىپ ئۈزگەرتىلدى؛ قورغاس، سۇيدۇڭ قاتارلىق جايلاردىكى جەڭگە قاتناشقان پارتىزانلار ئەترىتى سۇيدۇڭ پىيادە ئەسكەرلەر 1-تۈەنى ۋە خۇيزۇ ئاتلىق ئەسكەرلەر مۇستەقىل يېڭى قىلىپ ئۈزگەرتىلدى؛ كەڭسايى، ئەرتەي داۋۇنىدا توسۇپ زەربە بېرىش جېڭىگە قاتناشقان پارتىزانلار ئەترىتى يېڭى ئەرتەي ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈەنى قىلىپ ئۈزگەرتىلدى؛ ئارشاڭ، بورتالادا جەڭ قىلغان پارتىزانلار ئەترىتى موڭغۇل ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭى قىلىپ ئۈزگەرتىلدى. سۈمۈل ناھىيىسىدە شىبە مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەنى قۇرۇلدى. يەنە يېڭىدىن توققۇزتارا ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى، توپچى ئەسكەرلەر يېڭى، مۇھاپىزەتچىلەر يېڭى قاتارلىق قىسىملار قۇرۇلدى.

پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ تۈزۈلۈشى مۇنداق بولدى: بىر تۈەننىڭ قارمىقىدا ئىككى يىڭ، بىر يېڭنىڭ قارمىقىدا ئۈچ لىيەن، بىر لىيەننىڭ قارمىقىدا ئۈچ پەي، بىر پەينىڭ قارمىقىدا تۆت بەن بار بولۇپ، بىر تۈەندە 2500 ئادەم بار ئىدى. ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەننىڭ تۈزۈلۈشى پىيادە ئەسكەرلەر تۈەننىڭكىگە سەل ئوخشاشمايتتى، ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەننىڭ قارمىقىدا تۆت ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەنى، بىر پىلىموتچىلار لىيەنى بار بولۇپ، بىر تۈەندە مىڭدەك ئادەم بار ئىدى. تۈەندە شتاب، سىياسىي باشقارما، ئارقا سەپ تەمىناتى باشقارمىسى تەسىس قىلىنغان. ھەربىر تۈەندە تۈەنجاڭ، ھەربىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن تۈەنجاڭ، سىياسىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن تۈەنجاڭ، دىنىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن تۈەنجاڭ قويۇلۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسىنىڭ باشقۇرۇش تۈزۈمىگە ئوخشاش بىر باشلىقلىق تۈزۈم يولغا قويۇلغانىدى.

مىللىي ئارمىيە مۇنتىزىم ئۇرۇش ۋە ئاتاكا ئۇرۇشىنى ئاساسلىق ئۇرۇش شەكلى قىلىپ پارتىزانلىق ئۇرۇشىنى شۇنىڭغا ماسلاشتۇراتتى. ئۇلارنىڭ قورال-ياراغلىرىنىڭ بىر قىسمى گومىنداڭ قوشۇنىدىن ئولجا ئېلىنغان مىلتىق، زەمبىرەكلەر ئىدى، يەنە بىر قىسمى سوۋېت ئىتتىپاقى ياردەم بەرگەن ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن سېتىۋالغان قورال-ياراغلار ئىدى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ ئەسكەرلىرى ۋە تۈۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ھەر مىللەت دېھقان-چارۋىچىلىرىدىن كېلىپ چىققان. ئەمما ئونتۇرا، يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلارنىڭ مەلۇم سانىدىكىلىرى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدىكى فېئودال يۇقىرى قاتلام زاتلىرىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بەزى كىشىلەرنىڭ پانئىسلامىزم، پانتۈركىزم ئىدىيىسى كەيپىياتى بىرقەدەر ئېغىر ئىدى، يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىرىنىڭ كۆپ قىسمى رۇسلار ئىدى، بۇلار ئارىسىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەنلەرمۇ، مۇھاجىر بولۇپ شۇ جايدا ئولتۇراقلىشىپ قالغانلارمۇ بار ئىدى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ ئەسكەر مەنبەسى ئاساسلىقى ھەربىي خىزمەت ئۆتەش قانۇنىغا ئاساسەن ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئېلىنىدى. ئارمىيىنىڭ تەمىناتى ئاساسلىقى تۇرلۇك باجلاردىن، جايلاردىن يۆتكەپ كېلىنگەن ماددىي ئەشيالاردىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋە ئەمەلدارلىرىدىن مۇسادىرە قىلىنغان مال-مۈلۈكتىن ھەم سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىدىن كېلەتتى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ بىر مۇنتىزىم قوشۇنغا ئىگە بولۇپ، ھەربىي ئىشلار جەھەتتە ئىلگىرىكى پارتىزانلىق ئۇرۇشىنى ئاساس قىلىشتىن مۇنتىزىم ئۇرۇشنى ئاساس قىلىش، مۇداپىئەنى ئاساس قىلىشتىن ھۇجۇم قىلىشنى ئاساس قىلىش باسقۇچىغا ئۆتكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

(2) «ئۇچ يۆنىلىش بويىچە ئۇرۇش قىلىش» ھەربىي پىلانىنىڭ تۈزۈلۈپ چىقىلىشى

1945-يىل 1-ئاينىڭ ئاخىرى، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ ئىلىغا ياردەم

بېرىش ئۇرۇش پىلانى مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، ھەرەمباغ قاتارلىق تايانچ پونكىتلىرىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنى يوقىتىلغاندىن كېيىن، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى بىلەن شىنجاڭدىكى گومىنداڭ قوشۇنى ئوتتۇرىسىدىكى قوراللىق كۈرەش ۋەزىيىتىدە غايەت زور ئۆزگىرىش بولدى.

جىيالڭ جېيشى شىنجاڭدىكى ھەربىي ئىشلار جەھەتتىكى مەغلۇبىيەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، 2-ئاينىڭ 8-كۈنى جۇ شىياۋلىياڭغا تېلېفون بېرىپ مۇنداق دېدى: «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى ھالىتىدىن قارىغاندا، چىڭخەيدىكى ئىككى شى ئاتلىق ئەسكەرنىڭ كىرگىنى مۇۋاپىق.»① 2-ئاينىڭ 11-كۈنى جۇ شىياۋلىياڭغا يەنە مۇنداق بۇيرۇق بەردى: «ئومۇمەن جىڭنىڭ غەربىدىكى قىسىملارنى ئەڭ مۇۋاپىق چارە قوللىنىپ، ئاۋۋال جىڭ ۋە شىخو قاتارلىق بىخەتەر رايونلارغا چېكىنىدۇرۇڭلار، ئاندىن بىمالال ھالدا مۇداپىئە كۈچلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، پېقىر ئالدىن بەلگىلەنگەن فاڭجېنغا ھەقىقىي ئەمەل قىلىڭلار. مۇشۇ كۈنلەردە شىنجاڭغا قارىتىلغان پىلاندا كېيىنچە ھەممە زېمىننى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنىڭ بازىسى قىلىش ئۈچۈن مۇھىم تايانچ بازىلارنى چىڭ ساقلاپ قولدىن بېرىپ قويماسلىققا كاپالەتلىك قىلىڭلار. ئەگەر ھەممە يەرنى زورمۇزور ساقلاپ قېلىشقا زورۇقماڭلار، پۈتۈن شىنجاڭنى قولدىن كېتىدۇ.دە، ئۇنى يېغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ... قانداقلا بولمىسۇن جىڭنىڭ غەربىدىكى قىسىملارنى مۇۋاپىق تۇردە تېز سۈرئەت بىلەن چېكىنىدۇرگەن تۈزۈك.»②

چىڭخەيدىن شىنجاڭغا ئىككى شى ئاتلىق ئەسكەر يۆتكەش گەنسۇ، چىڭخەي ئۆلكىلىرىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان مىللىتارىست ما بۇفاڭ ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەلۋەتتە تېپىلماس پۇرسەت ئىدى. چۈنكى ما بۇفاڭ ئاللىبۇرۇن ئۆزىنىڭ تەسىر كۈچىنى شىنجاڭغا كېڭەيتىپ، كەلگۈسىدە

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 82-بەت.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 82-بەت.

چىڭخەي، گەنسۇ، شىنجاڭ ئۆلكىلىرىنى كونترول قىلىپ، ئىمپى جىسمىغا لايىق «غەربىي شىمال پادىشاھى» بولۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلىنىپ، شىنجاڭغا كېلىش ئۈچۈن گەنسۇدىن ئۆتكەندە، ما بۇفاڭغا شىنجاڭغا ئەسكەر كىرگۈزۈش تەلىپىنى قويغانىدى، شۇڭا، ئۇ ما بۇفاڭ قىسمىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى قارشى ئالاتتى. لېكىن، چىڭخەيدىن شىنجاڭنىڭ شىمالىغا ئاتلىق ئەسكەر يۆتكەش ئۈچۈن، ئادەمزات ئايىغ باسمىغان، سۇ ۋە ئوت-چۆپ قىس بولغان كۆز يەتكۈسىز چۆللۈك ۋە قۇملۇقتىن ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتىى، ئوزۇق-تۈلۈك، يەم-خەشەك، كىيىم-كېچەك تەييارلاش ئۈچۈن ۋاقىت كېرەك ئىدى، شۇڭا بۇ پىلاننى ئورۇنداش ئۈچۈن، ھېچبولمىغاندا يېرىم يىل ۋاقىت كېتەتتى. جياڭ جېيشىنىڭ بۇ قارارىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆرە 2-ئاينىڭ 12-كۈنى چىڭخەي ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ما بۇفاڭغا خەت يېزىپ مۇنداق دېدى: «ھۆرمەتلىك ما بۇفاڭ ئالىيلىرى:

ھەممىمىزگە مەلۇم، خىتاي ھۆكۈمىتى ئىسلام دىنىمىزغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئورۇنۇۋاتىدۇ، مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان باي سودىگەر ۋە ئاخۇنلىرىمىزنى ۋەھشىيلىك بىلەن ئۆلتۈردى، بىز مۇسۇلمانلار خۇدانىڭ تەلىمى بويىچە بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن جەڭ قىلدۇق. خۇدانىڭ تەلىمى ئىسپاتلاندى، خىتاي ھۆكۈمىتى ئاغدۇرۇپ تاشلاندى، ئىسلام دىنى ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. بىز ئىسلامنىڭ مۇقەددەس بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈردۇق، خۇددى پەيغەمبىرىمىز ئېيتقاندەك: مۇسۇلمانلار ئىتتىپاقلاشتۇق. بۇ ئۇرۇشلاردا خۇيزۇ قېرىنداشلىرىمىز ناھايىتى باتۇرلۇق كۆرسەتتى. بىز سىزنىڭ ئىسلام بايرىقىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى قوغدىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز. سىز بىزدىن خېلى يىراقتا بولسىڭىزمۇ، ياردەمچىڭىزگە مۇيەسسەر بولۇش ئۈمىدىمىز بار، چۈنكى بىزنىڭ ئېتىقادىمىز بىر..... ئىسلام بايرىقىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى قوغداش - بىز مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس

بۇرچى. ئىسلام ئۈممەتلىرى ئۆزئارا ئۇرۇشسا، ئىسلام قائىدىسىگە خىلاپ، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كېتىشتىن، بىز مۇسۇلمانلارنى ئۆزئارا قارمۇ قارشى قىلىپ قويۇشتىن قاتتىق ساقلىنىش لازىم. بۇنىڭدىن چوقۇم ھوشيار بولۇش كېرەك. ئەگەر بىر-بىرىمىزنى ئۆلتۈرسەك، ئۇ ئالەمگە بارغاندا خۇدا ئالدىدا نېمە دەيمىز؟ مەن مەككە، بۇخارادا ئون يىل ئوقۇدۇم، ھازىر 58 ياشقا كىردىم. مەن مۇقەددەس كىتابلارنى تەرجىمە قىلدىم، بۇلار بىلىمىنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ. يۇقىرىدا ئېيتقانلىرىمنىڭ ھەممىسى ئاللا ۋە مۇھەممەتنىڭ سۆزلىرى. مەن پەقەت بۇلارنى سىزگە يەتكۈزۈپلا قويدۇم. شۇڭا، بىز خىتايلارنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كەتمەيلى. ئەگەر ئۇلار سىلەرنى بىز بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا زورلىسا، قوراللىرىڭلارنى كۆتۈرۈپ بۇ يەرگە قېچىپ كېلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز. بىز دۈشمەنلەرنىسى تەلتۆكۈس يوقاتقاندىن كېيىن، ئاندىن سىلەرگە يارەدەم بېرىمىز. بىز ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، سىزنى ئىسلام دىنىمىزنىڭ بۇزرۇكۇارلىقىغا كۆرسىتىمەن.

ئىسلام دىنىغا ئەگەشكۈچىلەرگە ھۆرمەت بىلدۈرۈپ:

جەڭچىلەر ۋە بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆرە.»①

ئېلىخان تۆرە ئېتىقادسىز بىر، ھەممىمىز ئىسلام دىنى ئۈممەتلىرى دېگەن دىنىي مۇناسىۋەتتىن پايدىلىنىپ، ما بۇفالڭ گۈرۈھىنى ئۆزىگە تارتماقچى بولدى. لېكىن ئېلىخان تۆرىنىڭ بۇ خىل غەرىزىنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ كەتمىنىنى چېپىشقا ئۇلىسىمۇ نىيىتىدىن يانمايدىغان قارا نىيەتچى، مىلىتارىست ما بۇفالڭ ئۈچۈن ئۈنۈمى بولمىدى. 1945-يىل 9-ئايدا، ما بۇفاڭنىڭ جىيەنى ما چېڭشياڭ شجالڭ بولغان ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شىسى (ئەسلىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر 5-جۇنى) نىڭ يول باشلىغۇچى قىسمى ئۈرۈمچىگە كىردى، ئۇنىڭ بىر قىسمى گۇچۇڭغا

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داڭىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 83-بەت.

ئورۇنلىشىپ، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ مۇداپىئە ئىشلىرىنى كۈچەيتتى.

ۋۇ جۇڭشىن جياڭ جيېشىنىڭ جەنۇبىدىكى قىسىملارنى چېكىندۈرۈش توغرىسىدىكى بۇيرۇقىغا قارىتا باشقىچە پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 2-ئاينىڭ 19-كۈنى ۋۇ جۇڭشىن جياڭ جيېشىگە مۇنداق تېلېگرامما يوللىدى: «شىنجاڭدا ھازىر بار قاتناش، ئاشلىق، قورال-ياراغ، ئەسكەر كۈچى بىلەن تايانچ بازىلارنى ساقلىماق تەس. ئەگەر جەنۇبىدىكى غەربىدىكى تاغ ئېغىزلىرى قولدىن كەتسە، جەنۇبنى ساقلاپ قالغىلى بولمايدۇ-دە، پۈتۈن شىنجاڭدا چوڭ قالايمىقانچىلىق يۈز بېرىپ، شەرقىي شىمالدىكىگە ئوخشاش ئەھۋال كۆرۈلىدۇ. مەسىلىنى دىپلوماتىيە يولى ئارقىلىق ئۈنۈملۈك ھەل قىلغاندىلا، ئاندىن ھازىرقى ۋەزىيەتنى ئۆزگەرتىلى بولىدۇ.»① شىنجاڭنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى جايلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشىدىن قارىغاندا، ئۇرۇمچى بىلەن ئالتاي، تارباغاتايلار ئارىلىقىدا توسۇپ ئايرىپ تۇرىدىغان ئېگىز تاغلار يوق، پەقەت ئىلى بىلەن ئۇرۇمچى ئارىلىقىدىلا توغرىسىغا كېسىلگەن دېگىز يۈزىدىن 3000 مېتىرچە ئېگىزلىكتىكى تەڭرىتاغ تىزمىلىرى بار. ئىلى دەرياسى ۋادىلىرىغا كىرىپ-چىقىشتا، جەنۇبنىڭ غەربىدىكى كەڭسايى تاشيولى بىردىنبىر ئاپتوموبىل قاتنىيالايدىغان ۋە زور قوشۇنلار ئوتەلەيدىغان يول ئىدى. شۇڭا، گومىنداڭ قوشۇنى جەنۇبنىڭ غەربىدىكى تاغ ئېغىزلىرىدىن ئۆزلۈكسىدىن چېكىنىپ چىققاندىن كېيىن، جەنۇب، شىخولار ئەتراپىدىكى تۈزلەڭلىكلەردە ساقلىغۇدەك تەبىئىي توسۇقلار قالمىدى، بۇنداق يەر تۈزۈلۈشى مىللىي ئارمىيە ئاتلىق ئەسكەرلىرىنىڭ ھۇجۇم قوزغىشىغا ئىنتايىن پايدىلىق ئىدى. جياڭ جيېشىنىڭ ھەربىي قوماندانلىق جەھەتتىكى بۇ چوڭ سەۋەنلىكى گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ شىمالىي شىنجاڭ رايونىدا ئۇدا مەغلۇپ بولۇشىدىكى سەۋەبلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

جياڭ جيېشىنىڭ بۇيرۇقى چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن، گومىنداڭ

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 85-بەت.

قوشۇنى پارتىزانلار ئەترىتى تېخى ئىگىلىمىگەن جىڭنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى تاغ ئېغىزلىرىدىن چېكىنىدى، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى بۇ پايدىلىق پۇرسەتنى چاڭ تۆتۈپ، يېڭى ئەرتەي پارتىزانلىرىنىڭ ئەسكىرىي كۈچىنى كۈچەيتىپ، ئەرتەي، كەڭسايى تاغ ئېغىزى، سەنتەي، سىتەي، ۋۇتەي ۋە ئارىشاڭ، بورتالا قاتارلىق جايلاردىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا ئومۇميۈزلۈك ھۇجۇم قوزغاپ، جىڭنىڭ غەربىدىكى مۇھىم ھەربىي بازىلارنى قايتۇرۇۋالدى.

2-ئاينىڭ 10-كۈنى، يېڭى ئەرتەي پارتىزانلىرى فاتىي ئۇۋانوۋېچ لېسكىننىڭ قوماندانلىق قىلىشى ئارقىسىدا، ھۇجۇم قىلىپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، 2-ئاينىڭ 15-كۈنى، تەلكە داۋىنىنى ئىگىلىدى. 2-ئاينىڭ 16-كۈنى سايرام كۆلى ئارقىلىق توغراسۇ داۋىنىدىن ئۆتۈپ، دۈشمەننىڭ ئارقىسىغا كېلىپ، سەنتەينى قاتتىق ساقلاۋاتقان دۈشمەن 3-تۈەنى بىلەن ۋۇتەي، داخىيەنزىلەرنى قوغداۋاتقان دۈشمەن 2-تۈەننىڭ قاق بەلدىن بۆلۈۋەتتى. 2-ئاينىڭ 17-كۈنى، ئىلى پارتىزانلىرى سەنتەينى ساقلاۋاتقان دۈشمەنلەرگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلدى، جەڭ ئىنتايىن كەسكىن بولدى. 2-ئاينىڭ 18-كۈنى، جۇ شياۋلياڭ سەنتەينى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا جىڭغا چېكىنىشكە بۇيرۇق قىلدى؛ سەنتەيگە ياردەمگە كېتىۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىمۇ لۈەنشەنزىگىچە بېرىپ، شۇ كۈنى كەچتە داخىيەنزىگە چېكىنىپ كەلدى. لېسكىن پارتىزانلىرى ئىز قوغلاپ زەربە بېرىپ، 2-ئاينىڭ 19-كۈنى سەنتەينى ئالدى. دۈشمەن 2-تۈەنى ئالاقزادە بولۇپ ئارقىسىغا چېكىندى، ئىلى پارتىزانلىرى غەلىبىسىرى قوغلاپ زەربە بېرىپ، سىتەي، ۋۇتەيلەرنى ئېلىپ، داخىيەنزىگە قىستاپ كەلدى. ئىلى پارتىزانلىرى كەڭسايى تاغ ئېغىزى، سەنتەيلەرنى ئىشغال قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، گومىنداڭ زاپاس 7-شىسىنىڭ مۇئاۋىن شتابىنى خۇ شىگىياڭ بورتالانى ساقلاۋاتقان قوشۇنىغا جىڭغا چېكىنىشكە بۇيرۇق قىلدى. 2-ئاينىڭ 21-كۈنى، ئېرەدەنى موڭغۇل پارتىزانلىرىنى باشلاپ، بورتالا ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى. ئاندىن، غېنىي قوماندانلىقىدىكى پارتىزانلار ئەترىتى بىلەن بىرلىشىپ، 2-ئاينىڭ

30-كۈنى ئامبال جاڭزىسى (موڭغۇللار ۋاڭىنىڭ ئوردىسى) غا يېتىپ كېلىپ، ئامبال جاڭزىسىنى ساقلاۋاتقان گومىندالڭ قوشۇنلىرىغا شىددەتلىك ھۇجۇم قىلدى. 3-ئاينىڭ 3-كۈنى دۈشمەنلەر ئامبال جاڭزىسىنى تاشلاپ، شىمالدىكى مۇزداۋان ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىگە قېچىپ كىرىپ قوراللىرىنى تاپشۇردى، پارتىزانلار ئامبال جاڭزىسىنى ئالدى.

3-ئاينىڭ باشلىرىدا ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى پارتىزانلىرى ئەرتەي، سەنتەي، سىتەي، ۋۇتەي ۋە ئارشالڭ، بورتالالارنى پۈتۈنلەي ئىگىلىدى، گومىندالڭ قوشۇنى جىڭغا چېكىندى. ئىككى تەرەپ جىڭنىڭ غەربىدىكى داخىيەنزىنى چېگرا قىلىپ تىركىشىپ تۇردى.

4-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، جۇ شياۋلياڭ شىخونى پۈختا ساقلاشنى مەركەز قىلىپ، مۇداپىئەنى كۈچەيتىش، ئىلى ھەربىي كۈچلىرىنىڭ شەرققە يۈرۈش قىلىشىنى توسۇش، ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتاي قوراللىق كۈچلىرىنىڭ بىرلىشىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇشنى تەكشۈردى. شىخو ناھىيە بازىرى شەرقتىن ئۇرۇمچىگە 260 نەچچە كىلومېتىر بولۇپ، شىمالىي شىنجاڭدىكى قاتناش توگۈنى ئىدى. ئۇلكە مەركىزى ئۇرۇمچى شەھىرىدىن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايلارغا بېرىش ئۈچۈن جەزمەن شىخودىن ئۆتۈش كېرەك ئىدى، تاشيولى ھەممە تەرەپكە تۇتىشىپ كەتكەنىدى. جەنۇب تەرەپتە يەنە بىر تاغ يولى بار بولۇپ، تەلەمەت داۋىنىدىن ئۆتۈپ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قاراشەھەر ۋە كۇچاغا بارغىلى بولاتتى؛ غەربىي جەنۇب تەرىپىدىمۇ تاغ يولى بار بولۇپ، ئىلى دەرياسى ۋادىسىدىكى نىلقا قاتارلىق جايلارغا بارغىلى بولاتتى. بۇ جايلارنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئورنى مۇھىم بولۇپلا قالماستىن، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئورنىمۇ مۇھىم ئىدى، شىخونىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى 20 كىلومېتىر كېلىدىغان مايناغدىن نېفىت كۆپ چىقاتتى. شۇڭا بۇ جاي ئەزەلدىنلا ھەممە ھەربىي ئالىملار تالىشىدىغان جاي بولۇپ قالغانىدى. جىڭ شەرقتىن شىخوغا 150 نەچچە كىلومېتىر كېلىدۇ، ئەتراپى تۆپىتۇز چوڭ جۇڭلۇك بولۇپ، ساقلىغۇچىك تەبىئىي توسۇقلار يوق ئىدى. غەربىي جەنۇب تەرىپى يىل بويى قار بىلەن قاپلانغان تەڭرىتاغ تىزمىلىرى بولۇپ، تاشيول

ئارقىلىق غۇلجا، بورتالا، ئارىشاڭ قاتارلىق جايلارغا بارغىلى بولاتتى. شەرقى شىمال تەرىپى شىنجاڭدىكى داڭلىق تۇز چىقىدىغان يەر — خۇڭيەنچى (تۇز كۆلى) ئىدى. شىخونى مەركەز قىلىپ مۇداپىئە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئىلى مىللىي ئارمىيىسىنىڭ شەرقە تەرەققىي قىلىشىنى توسۇش ئۈچۈن، چوقۇم جەڭنى ئالدىنقى سەپ ئىستىھكامى قىلىش كېرەك ئىدى. شۇڭا جۇ شاۋلياڭ 29-جىتۈەنجۈن باش قوماندانلىق شتابى بىلەن يېڭى 2-جۈن شتابىنى ئۈرۈمچىدىن شىخو ناھىيىسى بازىرىغا يۆتكەش، ئەسلى شىخو ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق يېڭى 45-شى 1 - تۈەننى جەڭگا يۆتكەش، ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شى شتابى داۋاملىق شىخودا تۇرۇش، لېكىن ئۈنىڭ 1-تۈەننى چېپەيزە، گەنجاخۇ، بەشبۇلاق قاتارلىق جايلارغا يۆتكەش، زاپاس 7-شى شتابىنى كونا شىخودا تۇرۇشقا يۆتكەش، ۋاقىتلىق 2-شىنجاڭ 2 - تۈەننى مايتاغ، گۈرتۇ، چىكشور قاتارلىق جايلارغا بۆلۈپ ئورۇنلاشتۇرۇش، يېڭى 2-جۇننىڭ جۇنجاڭى شېپ يېنىكى 29-جىتۈەنجۇننىڭ باش قوماندانى لى تىيىجۇنگە ھەمكارلىشىپ شىخودا تۇرۇپ، شىخو ۋە جەڭدىكى ئۇرۇشلارغا قوماندانلىق قىلىشقا مەسئۇل قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. يەنە يېڭى 45-شى شتابىنى جىڭ ناھىيە بازىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇش، شىنجاڭ گو چىنى جىڭ ئالدىنقى سەپنىڭ قوماندانى قىلىپ، جىڭ ناھىيە بازىرى، باجاخۇ قاتارلىق جايلارغا ۋە جەڭنىڭ جەنۇبىي تاغلىق رايونلىرىغا ئورۇنلاشقان تۆت تۈەنگە قوماندانلىق قىلىشقا مەسئۇل قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. گومىنداڭنىڭ شىخو، جەڭلاردا تۇرۇشلۇق قوشۇنلىرى تەخمىنەن 10 مىڭ كىشىدىن كۆپرەككە يېتەتتى. ئۇلار مىللىي ئارمىيىنىڭ ھۇجۇمىنى توسۇش ئۈچۈن، مۇستەھكەم مۇداپىئە ئاكوپلىرىنى قۇردى.

شىخو بىلەن جەڭلاردىن باشقا گومىنداڭنىڭ تارباغاتاي ۋىلايىتىدە ئىككى تۈەندىن كۆپرەك ئەسكەر كۆچى؛ ئالتاي ۋىلايىتىدە تۆت تۈەندىن كۆپرەك ئەسكەر كۆچى؛ جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرىدا توققۇز تۈەنگە يېقىن ئەسكەر كۆچى بار ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭدا گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ تەخمىنەن 90 مىڭ ئەسكىرى بار بولۇپ، تۆت ئاتلىق ئەسكەرلەر شىسى

(تەخمىنەن 22 مىڭ كىشى) دىن باشقا ھەممىسى پىيادە ئەسكەرلەر ئىدى. جۇ شاۋلىياڭ ئىچكىرىدىن كەلگەن گومىنداڭ قوشۇنىنى ئاساسلىقى شىخو، جىڭخا مەركەزلەشتۈردى؛ ئالتاي ئۆلايىتى، جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە قۇمۇل قاتارلىق جايلاردىمۇ ئىچكىرىدىن كەلگەن بىرقىسىم گومىنداڭ قوشۇنلىرى بار ئىدى، لېكىن كۆپ قىسمى شېڭ شىسەيدىن قېچىقالغان كونا ئۆلكە قوشۇنى ئىدى؛ تارباغاتاي ئۆلايىتىدىكى قوشۇننىڭ ھەممىسى شېڭ شىسەي دەۋرىدىكى كونا ئۆلكە قوشۇنى ئىدى. ئىچكىرىدىن كەلگەن گومىنداڭ قوشۇننىڭ قورال - ياراغ، جابدۇقلىرى ياخشى، جەڭگىۋارلىقى كۈچلۈك بولسىمۇ، لېكىن ئاساسەن ھەممىسى دېگۈدەك پىيادە ئەسكەرلەر ئىدى؛ شېڭ شىسەيدىن قېچىقالغان كونا ئۆلكە قوشۇنىنىڭ قورال-ياراغ جابدۇقلىرى ناچار، جەڭگىۋارلىقى ئاجىز بولسىمۇ، ئەمما ئاتلىق ئەسكەرلەر كۆپرەك ئىدى.

ئەينى ۋاقىتتا ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى كونترول قىلغان ئىلى ۋىلايىتىدىن باشقا، ئالتاي ۋىلايىتىدە ئوسمان ۋە دەلىلقان پارتىزانلىرى چىڭگىل، كۆكتوقاي ناھىيە بازىرى ۋە قارا توڭكې، ئۈلۈنگۇر مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، ئەرتەي، داربوسۇن قاتارلىق جايلارنى ئىگىلىدى. جەمئىيەتچى ناھىيىسىدە موللائىسلام پارتىزانلىرى ھەربىكەت ئېلىپ بېرىۋاتاتتى. تارباغاتاي ۋىلايىتىدە دىياپوپ، رامازانوپ قاتارلىق بىرقانچە پارتىزانلار ئەترىتى كىچىك تېپتىكى قوراللىق كۈرەشلەرنى ئېلىپ بارغانىدى. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ تاشقورغان ناھىيىسىدە ئىسھاقبېك تەشكىللىگەن پارتىزانلار ئەترىتى ئىزچىل تۇرده قوراللىق كۈرەشنى داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. قىسقىسى، ئىلى ئىنقىلابى غەلىبىسىنىڭ تەسىرى ۋە تۇرتكىسى ئارقىسىدا، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى بەس-بەستە قوزغىلىپ، تۇرلۇك شەكىللەر ئارقىلىق گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئىنقىلابىي كۈرەشنى قانات يايدۇردى.

بۇنداق ۋەزىيەتتە، 1945-يىل 4-ئاينىڭ 8-كۈنى مىللىي ئارمىيە رەسمىي قۇرۇلغاندىن كېيىنلا، سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي ئىشلار

مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكىنىڭ ياردىمى ئاستىدا ئۇرۇش پىلانى تۈزۈشكە تۇتۇش قىلدى. 6-ئاينىڭ باشلىرىدا، جەنۇب، شىمال ۋە ئوتتۇرا بولۇپ ئۇچ سەپ بويىچە ئۇرۇش قىلىش ھەربىي پىلانى تۈزۈپ چىقىلدى.

بىرىنچى، شىمالىي سەپتە جەڭ قىلىشتا كەڭسای ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈەنى شىمالغا قاراپ يۈرۈش قىلىش، ئۈنىڭ ۋەزىپىسى بورتالانىڭ شىمالى ئارقىلىق شىخو بىلەن تارباغاتاي، ئالتايلار ئوتتۇرىسىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، شىخونىڭ تارباغاتاي، ئالتايلار بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، شۇ جايدىكى پارتىزانلار بىلەن بىرلىشىپ، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنى ئىگىلەش.

ئىككىنچى، ئوتتۇرا سەپتە جەڭ قىلىش ۋەزىپىسىنى ئىلى پىيادە ئەسكەرلەر 2-تۈەنى، تېكەس ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-تۈەنى، ئىلى زاپاس 4-تۈەنى، خۇيزۇ مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭى، مىنامىيوت يېڭى، شىبە ئاتلىق ئەسكەرلەر لىەنى قاتارلىق قىسىملار ئۈستىگە ئېلىپ، غەربىي تەرەپتىن جىڭغا ھۇجۇم قىلىش. ئۈنىڭدىن باشقا يەنە سۇيدۇڭ پىيادە ئەسكەرلەر 1-تۈەنى، توپچى ئەسكەرلەر لىەنى شىخوغا ھۇجۇم قىلىپ، ئاندىن ئۇرۇمچىگە قاراپ يۈرۈش قىلىش.

ئۇچىنچى، جەنۇبىي سەپتە جەڭ قىلىدىغانلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنى قوزغىلىپ گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىش، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرىدىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ قويۇش، بۇ ئارقىلىق ئىلى ۋىلايىتىنىڭ بىخەتەرلىكىگە ۋە شىمالىي سەپ، ئوتتۇرا سەپتىكى ئۇرۇشتا غەلىبە قازىنىشقا كاپالەتلىك قىلىش. كېيىن، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى ۋە سوپاخۇن سوپىروپلار بىر ئاتلىق پارتىزانلار ئەترىتىنى باشلاپ، باي، ئاقسۇ كونىشەھەر ئارقىلىق ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىش؛ يەنە قۇربانوپنى بىر پارتىزانلار ئەترىتىنى باشلاپ سۇۋېت ئىتتىپاقى چېگرا ئىچى ئارقىلىق تاشقورغانغا كىرىپ، تاشقورغان پارتىزانلىرىنىڭ پائالىيەتلىرىگە ياردەم بېرىشكە ئەۋەتىش.

ناھايىتى روشەنكى، شىمالىي، ئوتتۇرا ۋە جەنۇبىي سەپ بولۇپ ئۇچ

يۆنىلىشتە ئۇرۇش قىلىش ھەربىي پىلانى ئىلى ئىنقىلابىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، قوراللىق كۈرەشنى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىشۋاتقان تارباغاتاي، ئالتاي ۋە جەنۇبىي شىنجاڭغا كېڭەيتىپ، ئۇزلۇكسىز يېڭى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرىدىغان ئىجابىي ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇشتۇر.

3. قوراللىق كۈرەشنىڭ غەلىبىلىك تەرەققىي قىلىشى

(1) شىمالىي سەپ — تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنى ئىشغال قىلىش جېڭى

1945-يىل 2-ئايدا، گومىنداڭ قوشۇنلىرى جېڭنىڭ غەربىدىكى تا ئېغىزلىرىدىن چېكىنگەندىن كېيىن، شىخو، جېڭدىن ئىبارەت ئىككى مۇھىم تايانچ بازىنى يىرىك ھەربىي كۈچلەر بىلەن نۇقتىلىق ساقلىدى. مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكىنىڭ ياردىمى ئاستىدا، ۋاقتىنچە قىسمەن ئەسكىرىي كۈچى ئارقىلىق جىلك، شىخولاردىكى دۈشمەنلەرنى كۆزىتىش، ئىسكەنجىگە ئېلىش ۋە ئۇلارغا پاراكەندىچىلىك سېلىشنى، يەنە بىر قىسىم ئەسكىرىي كۈچى ئارقىلىق ئاۋۋال تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا ھۇجۇم قىلىپ، تارباغاتاي، ئالتايلارنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئاندىن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ تەرەپتىن جىلك بىلەن شىخوغا ئومۇمىي ھۇجۇم قىلىشنى قارار قىلدى.

تارباغاتاي ۋىلايىتى شىنجاڭنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا ئۇنىڭ قارمىقىدا چۆچەك، دۆربىلجىن، چاغانتوقاي، قوبۇقسار، ساۋەن، شىخو قاتارلىق ئالتە ناھىيە بار ئىدى. نوپۇسى 170 مىڭ ئەتراپىدا بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قازاقلارنىڭ نوپۇسى تەخمىنەن 100 مىڭ ئىدى، بۇنىڭدىن قالسا ئۇيغۇر، موڭغۇل، خەنزۇ، تاتار ۋە رۇس قاتارلىق مىللەتلەر بار ئىدى. چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلاتتى، ئۇنىڭدىن قالسا دېھقانچىلىق ئىدى. تارباغاتاينىڭ غەربىي قىسمى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش بولۇپ، شىنجاڭدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا باردىغان

ئاساسلىق سودا يولىدىن بىرى ئىدى. شەرقىي شىمال تەرىپى ئالتاي ۋىلايىتى بىلەن قوشنا، غەربىي جەنۇب تەرىپى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ بورتالا، جىڭ ناھىيىلىرى بىلەن قوشنا، شەرقىي جەنۇب تەرىپىدە قۇربانتوڭغۇت چوڭ قوملۇقى بار ئىدى.

گومىنداڭ قوشۇنلىرى ئاساسلىق ئەسكىرىي كۈچىنى شىخوغا ئورۇنلاشتۇرغاچقا، تارباغاتاينىڭ باشقا جايلىرىدىكى ئەسكەر كۈچى ئاجىز ئىدى، چۈچەكتە ئالتىق ئەسكەرلەر 3-تۈەنى، ۋاقىتلىق تەشكىللەنگەن 3-شى 7-تۈەننىڭ بىر لىيەنى بار ئىدى، دۆربىلجىندە 7-تۈەننىڭ شتابى بىلەن بىر پىلىموتچىلار لىيەنى، يەنە ۋاقىتلىق تەشكىللەنگەن 3-شى 9-تۈەننىڭ ئىككى پىيادە ئەسكەرلەر لىيەنى ۋە ئالاھىدە ۋەزىپە ئۈتەش تۈەنى مۇھاپىزەت يىگىننىڭ ئىككى لىيەنى بارئىدى. چاغانتوقاي ناھىيىسىدە ئالتىق ئەسكەرلەر 3-تۈەننىڭ بىر پەي بار ئىدى. شامالئۈتەكتە مۇھاپىزەتچىلەر يىگىننىڭ بىر لىيەنى بارئىدى. ئۈزۈنبۇلاقتا 7-تۈەننىڭ بىر لىيەنى، تولىدا 7-تۈەننىڭ بىر لىيەنى بار ئىدى. قوبۇق ۋە قوبۇقسارىدا ئالتىق ئەسكەرلەر 11-شىسى 31-تۈەننىڭ بىر يىگى بىلەن موڭغۇللار ۋاڭىننىڭ ئوردىسىنى توغداش ئەترىتى بار ئىدى. شىخودىن باشقا، تارباغاتاينىڭ باشقا جايلىرىدا جەمئىي ئىككى تۈەندىن كۆپرەك ئەسكەر كۈچى بار بولۇپ، ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى تارقاق، جەڭگىۋارلىقى ئاجىز ئىدى، بۇلارنى بىر-بىرلەپ يوقىتىش ئوڭاي ئىدى.

تارباغاتاي ۋىلايىتىدە مىللىي ئازادلىق تەشكىلاتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئالتايدىكى جەمئىيەتلەر بىلەن ماسلىشىپ، ئاللىبۇرۇن كەچىك كۆلەمدىكى قورالىق كۈرەشلەر ئېلىپ بېرىلغانىدى. 1945-يىل 2-ئايدا، پارتىزانلار ئارىسىدا، بورتالالارنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ غەربىي جەنۇب ۋە جەنۇبىي تاغلىق رايونلىرىدىكى قازاق، موڭغۇل چارۋىچىلارمۇ پارتىزانلار ئەترىتى تەشكىللىدى. ئۇلار بورتالا موڭغۇل ئالتىق ئەسكەرلەر يىگى باشلامچى لىيەننىڭ يارىدىمى ئاستىدا 200 كىشىگە كۆپەيتىپ، چاغانتوقاي ناھىيىسىدىكى ئۈزۈنبۇلاق قاتارلىق جايلاردا گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا تۈيۇقسىز زەربە بەردى. 6-ئاينىڭ

16-كۈنى بۇ پارتىزانلار گەترىتى كۆپىيىپ 300 نەچچە كىشىگە يېتىپ، مايلى پارتىزانلار گەترىتى بولۇپ رەسمىي قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا نۇرساپا سېيىتجانوپ بىلەن قالى مەسئۇل بولدى. 1945-يىل 7-ئاينىڭ 1-كۈنى، مايلى پارتىزانلار گەترىتى بىلەن توختى ھەلىموپ باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار گەترىتى بىرلىشىپ مايلى پارتىزانلار گەترىتىنى چوڭايتىپ قۇردى، توختى ھەلىموپ گەترەت باشلىقى، نۇرساپا سېيىتجانوپ بىلەن قالى مۇئاۋىن گەترەت باشلىقى بولدى. ئۇلار چاغانتوقاي، تولىلار گەتراپىدا ھەربىكەت قىلىپ گومىنداڭ ھەربىي-ساقچىلىرىغا زەربە بېرىپ تۇردى.

1945-يىل 5-ئاينىڭ ئاخىرى، ساۋەننىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى شاۋگۈەي رايونىدا ئىمىنوپ، دېنسوپ بىلەن جېنسوپ قاتارلىق كىشىلەر باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار گەترىتى مەيدانغا كەلدى. بۇ پارتىزانلار گەترىتى 6-ئايدا شاۋگۈەيدىكى گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسىگە تۈيۈقسىز زەربە بېرىپ، ئولجا ئالغان قورال-ياراغلىرى بىلەن ئۆزىنى قوراللاندۇرۇپ، 70 كىشىگە كۆپەيدى. ئۇلار ئۇرۇمچىدىن ئالتايغا بارىدىغان تاشيول لىنىيىسىنى ئۈزۈۋەتتى ھەمدە شىمالىي تەرەپتىن گومىنداڭنىڭ شىخودا تۇرۇشلۇق قوشۇنلىرىغا تەھدىت سالدى.

بۇنىڭ ئالدى - كەينىدە، تارباغاتاينىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى قىزىلبېيت دېگەن يەردە لىياۋايابوپ رەھبەرلىكىدىكى 130 نەچچە كىشىلىك پارتىزانلار گەترىتى ۋە رامازانوپ پارتىزانلار گەترىتى بار ئىدى؛ قوۋۇق ۋە قىرىقئوچاق دېگەن جايدا موللا ئىسلام ۋە خوجىئەخمەت باشچىلىقىدىكى جېمىنەي پارتىزانلار گەترىتى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ 300 نەچچە ئادەمى بار ئىدى.

قىسقىسى، مىللىي ئارمىيە تارباغاتاي ۋىلايىتىگە مۇنتىزىم قوشۇن كىرگۈزۈپ ئۇرۇش قىلىشتىن ئىلگىرى، تارباغاتاينىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كەڭ كۆلەمدە قوراللىق كۈرەش قانات يايدۇرۇلغانىدى.

1945-يىل 5-ئايدا، بورتالا، چاغانتوقاي، تولىلار گەتراپىدا ھەربىكەت قىلىۋاتقان پارتىزانلار گەترىتى غۇلجىغا ئادەم ئەۋەتىپ، مىللىي ئارمىيە

باش قوماندانلىق شتابىغا تارباغاتاي ۋىلايىتىدە قانات يايدۇرۇلغان قوراللىق كۈرەشنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى دوكلات قىلغاندىن كېيىن، تارباغاتاي ۋىلايىتىدىكى ھۆجۇم قىلىش شارائىتى پىشىپ يېتىلدى، دەپ قارىدى. 7-ئاينىڭ بېشىدا، مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى پالىنوپ لېسكىننىڭ كەڭسەي ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈەنى، ئېردەنى مىنيانوپنىڭ موڭغۇل ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭى ۋە مۇھاپىزەتچىلەر يېڭىنى باشلاپ سەنتەي، بورتالا قاتارلىق جايلار ئارقىلىق جېڭنىڭ شىمالىدىكى قىزىلتۇزدىن ئۆتۈپ تارباغاتاي ۋىلايىتىگە كىردى. 7-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، موڭغۇل مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭى تولىنىڭ ئۇزۇنبۇلاق رايونىغا يېتىپ كېلىپ، مايلى پارتىزانلار ئەترىتى بىلەن بىرلىشىپ، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىنىڭ تارباغاتايىنى ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى بۇيرۇقىنى ئىلان قىلدى ھەمدە كونكرېت ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ باردى. تارباغاتاي ۋىلايىتىنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشى ئومۇمىيۈزلۈك باشلاندى.

مىللىي ئارمىيە بىلەن پارتىزانلار ئاۋۇال ئۇزۇنبۇلاق تاغ بېشى ۋە ئۇچسۇنى ئىگىلىدى، 7-ئاينىڭ 15-كۈنى چاغانتوقاي ناھىيىسىنى ئالدى. 18-كۈنى موڭغۇل مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭى بىلەن مايلى پارتىزانلار ئەترىتى تارباغاتاي-شىخو تاشيولىدىكى مۇھىم تايانچ پونكىت — ئۇنتى ئىگىلىدى. 24-كۈنى كەڭسەي ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈەنى جامانتۇغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، مايلى پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ بىر قىسمىغا كۆلدېلىگە بېرىش، قالغان قىسىملارغا دەرھال تولىغا ھۆجۇم قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. 25-كۈنى كەڭسەي ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈەنى بىلەن مايلى پارتىزانلار ئەترىتى دۆربىلجىندىن يارداملىشىپ ئۆتىلگەن دۈشمەنلەرنى تولىدا قورشۇالدى، كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق، دۈشمەننى پۈتۈنلەي تارمار قىلىپ تولىنى ئىگىلىدى، 27-كۈنى شامالئۆتكىنى ئېلىپ، دۆربىلجىنگە غەلىبىسىرى ھۆجۇم قىلدى.

مىللىي ئارمىيە خەت يېزىپ شەھەرگە ئادەم كىرگۈزۈپ دۆربىلجىن ناھىيە بازىرىنى ساقلاۋاتقان قوشۇننى تەسلىم بولۇشقا ئۈندىدى، ئۇلار رەت قىلغاندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيە شەھەرگە ھۆجۇم قىلدى. شىددەتلىك

زەمبىرەك ئوقى ئاستىدا، كەڭسايغا ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈەنىنىڭ 1-يېڭى شەھەرنىڭ شىمالىغا تەرىپىدىن، 2-يېڭى شەھەرنىڭ جەنۇبىغا تەرىپىدىن، 3-يېڭى شەھەرنىڭ شەرقىغا تەرىپىدىن ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغاپ، تۆت سائەت كەسكىن جەڭ قىلىپ، 29-كۈنى چۈشتىن كېيىن شەھەر سىپىلىنى پارتلىتىپ بۇزۇۋېتىكەندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيە ناھىيە بازىرىنى ئىگىلىدى ھەمدە ئالتايدىن كەلگەن ئون نەچچە ھەربىي ئاپتوموبىلىنى ئولجا ئالدى.

مىللىي ئارمىيە دۆربىلجىننى ئىگىلىگەندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ چۆچەكتىكى ئوفىتسىر-ئەسكەرلىرى يەككە-يېگانە، يارەمسىز قىلىپ ئالاقزادە بولۇپ كەتتى. 7-ئاينىڭ 29-كۈنى مىللىي ئارمىيىنىڭ باشلامچى قىسمى چۆچەكنىڭ جەنۇبىغا يېتىپ باردى ھەمدە دۆربىلجىنىدە تەسلىم بولغان گومىنداڭنىڭ ھاكىمى جياۋ نەيچىڭ قاتارلىقلارنى شەھەردىكىلەرنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش ئۈچۈن شەھەرگە كىرگۈزدى. گومىنداڭنىڭ تارباغاتاي ۋالىيسى پېڭ رۇڭ ئادەتتە مال-دۇنيا توپلاپ ئەيش-ئىشرەت قىلىپلا يۈرەتتى، دۆربىلجىننىڭ قولدىن كەتكەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھودۇقۇپ كېتىپ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالدى. ئۇ مىللىي ئارمىيە ئەۋەتكەن تەسلىم بولۇشقا ئۈندىگۈچىلەرنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، چۆچەكتىكى ھەربىي-مەمۇرىي ئورگانلارنىڭ باشلىقلىرىنى چاقىرىپ جىددىي يىغىن ئاچتى. يىغىندا بىرلىككە كېلەلمىگەندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ پاناھلىق تىلەش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چۆچەكتە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىغا ئادەم ئەۋەتتى، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ ئوفىتسىر-ئەسكەرلەرنىڭ قورال-ياراغنى تاپشۇرغاندىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا كىرىشىگە يول قويدى. 30-كۈنى مىللىي ئارمىيە چۆچەكنى قورشىۋالدى. شۇ كۈنى كەچتە پېڭ رۇڭ ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى، شەھەرنى ساقلاۋاتقان ئوفىتسىر-ئەسكەرلەر ۋە خەنزۇ ئاممىسىدىن بولۇپ 1400 نەچچە كىشىنى باشلاپ باقتۇ چېگرا ئېغىزىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ كەتتى. 31-كۈنى چۆچەك شەھىرى ئازاد بولدى.

مىللىي ئارمىيە چاغانتوقاي، تولى، دۆربىلجىن، چۆچەكلەرنى ئىشغال قىلىش جەڭىدە، دۇشمەننىڭ ئىككى تۈمەندىن كۆپرەك ئەسكىرىي كۈچىنى يوقاتتى، ئولجا ئالغان قورال-ياراغلار بىلەن قوشۇنىنى قوراللاندۇردى ھەمدە تارباغاتايدىكى پارتىزانلار ۋە دېھقان - چارۋىچىلارنى قوبۇل قىلىپ مىللىي ئارمىيىگە قاتناشتۇردى. 8-ئاينىڭ 10-كۈنى، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى بۆيرۇق چۈشۈرۈپ كەڭسای ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈمەنى، دۆربىلجىن ئاتلىق ئەسكەرلەر 4-تۈمەنى ۋە مايلى پارتىزانلار ئەترىتىدىن ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن چۆچەك ئاتلىق ئەسكەرلەر 6-تۈمەننى بىرلەشتۈرۈپ مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر لۇيى قىلىپ تەشكىللىدى. ئومۇمىي ئەسكىرىي كۈچى تەخمىنەن 2400 نەچچە كىشى بولدى، لېسكىن لۇيجاڭ بولدى. ئاندىن بىر قىسىم ئەسكىرىي كۈچى شىخوغا يۈرۈش قىلدى، ئاساسلىق قوشۇن نەچچە يولغا بۆلۈنۈپ، قوبۇق بىلەن قوبۇقسار ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلدى.

قوبۇق بىلەن قوبۇقسار دۆربىلجىندىن شەرقىغە تەخمىنەن 200 كىلومېتىر كېلىدىغان يەرگە جايلاشقان، ئۇرۇمچىدىن ئالتايغا بارىدىغان تاشيول لىنىيىسىگە يېقىن بولۇپ، تارباغاتايدىن ئالتايغا كىرىدىغان مۇھىم تايانچ پونكىت ئىدى. قوبۇقنى گومىندانڭنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر 11-شتى 31-تۈمەننىڭ بىر يېڭى ساقلاۋاتاتتى، مۇستەھكەم مۇداپىئە ئاكوپلىرىغا تايىنىپ، جاھىللىق بىلەن مۇداپىئە قىلىۋاتاتتى. مىللىي ئارمىيىنىڭ باشلامچى قىسمى 8-ئاينىڭ 9-كۈنىدىن باشلاپ قوبۇقنى قورشىۋالدى، ئارقىدىن ئەسكىرىي كۈچىنى ئۈزلۈكسىز كۆپەيتىپ، زەمبىرەك بىلەن قاتتىق توپقا تۇتقاندىن كېيىن، پىيادە ۋە ئاتلىق ئەسكەرلەر ھۇجۇم قىلىپ تۈرۈپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، 21-كۈنى قوبۇقنى ئىشغال قىلدى. قوبۇقسار ناھىيە بازىرىنى موڭغۇللار ۋاڭىنىڭ ئوردىسىنى قوغداش ئەترىتى ساقلاۋاتاتتى. 8-ئاينىڭ 6-كۈنىدىن باشلاپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئالدىن يۈرگۈچى قىسمى شۇ جايدىكى موڭغۇل، قازاق، ئۇيغۇر قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت پارتىزانلىرى بىلەن بىرگە شەھەرنى قورشىۋالدى. 8-ئاينىڭ 11-كۈنى، مىللىي ئارمىيە مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر لۇيىدىكى 600

نەچچە كىشى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىسى دوسكايېنوپنىڭ يېتەكچىلىكىدە قوبۇقسارغا يېتىپ كېلىپ، شەھەرنى قورشاپ تۇرغان قىسىملار بىلەن بىرلەشكەندىن كېيىن، 14-كۈنى شەھەرگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلدى. دۇشمەن قوشۇنى ئوق-دورىسى، ئوزۇق-تۇلۇكى توگەپ قېلىپ ئەھۋالدا قالغاچقا، 8-ئاينىڭ 22-كۈنى قاش قارايغان چاغدا شەھەرنىڭ شىمالىدىن مۇھاسىرىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، جىياڭجۇنگويى چۆللۈكىنى كېسىپ ساۋەنگە قېچىپ كەتمەكچى بولدى. مىللىي ئارمىيە ئىز قوغلاپ زەربە بېرىپ دۇشمەننىڭ كۆپ قىسمىنى يوقىتىپ، قوبۇقسار ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ تارباغاتاي ئارقىلىق ئالتايغا يۇرۇش قىلىدىغان مۇھىم قاتناش يولى ئېچىلدى.

شۇنىڭ بىلەن، تارباغاتاي ئۆلايىتىنىڭ شىخو ناھىيىسى بىلەن ساۋەن ناھىيىسىدىن باشقا ھەممە يېرىنى مىللىي ئارمىيە ئىگىلىدى.

مىللىي ئارمىيە تارباغاتايىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئالتاينى كىرىپ شۇ يەردىكى قازاق قوراللىق كۈچلىرى بىلەن بىرلىشىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان رايونلارغا ھۇجۇم قىلدى.

ئالتاي ئۆلايىتى شىنجاڭنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقىي شىمال تەرىپى موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى بىلەن، غەربىي شىمال تەرىپى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش. ئەينى ۋاقىتتا ئالتاي ئۆلايىتىگە سارسۇمبە، بۇرچىن، قابا، جېمىنەي، بۇرۇلتوقاي، كۆكتوقاي، چىڭگىل قاتارلىق ناھىيىلەر ۋە ئۇلۇنگۇر مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قارايتتى. پۈتۈن ئۆلايەتنىڭ يەر كۆلىمى 159 مىڭ 374 كۋادرات كىلومېتىر، نوپۇسى 83 مىڭدىن كۆپرەك ئىدى. ئاھالىلەرنىڭ ئاساسلىقى قازاق، ئۇنىڭدىن قالسا موڭغۇل بولۇپ، ئاساسلىقى چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىناتتى، دېھقانچىلىق ۋە سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاز ساندىكى خەنزۇلار ھەم ئۇيغۇرلارمۇ بار ئىدى. ئالتاينىڭ شىمالىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتكەن ئالتاي تېغىدىن ئالتۇن، ياقۇتلار ۋە ھەر خىل ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللار كۆپ چىقاتتى.

ئوسمان ۋە دەلىلقان قاتارلىقلار باشچىلىقىدىكى ئالتاي قوراللىق

كۆچلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ياردىمى ئاستىدا كۈندىن - كۈنگە زورىيىپ، ئالتاينىڭ ھەرقايسى جايلىرىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا ئۈزلۈكسىز زەربە بېرىپ، شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ھەربىي دائىرىلىرىنى 1945-يىل 2-ئاينىڭ 24-كۈنى كۆكتوقاي، ئۈلۈنگۈر مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، دابسۇن قاتارلىق جايلاردىن گۈچۈڭغا چېكىنىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈشكە مەجبۇرلىدى. ئەينى ۋاقىتتا، دەل قار يېغىپ مۇز تۇتۇپ كەتكەن قەھرىتان سوغۇق پەسلى ئىدى، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ كۆپ قىسمى پىيادە چېكىنىۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ ئاشلىقى يېتىشمەي ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئالتاي ۋىلايىتىدىكى قازاق قوراللىق كۈچلىرى يول بويىدا توسۇپ ۋە ئېز قوغلاپ زەربە بېرىپ، گۈچۈڭغا چېكىنىۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى ئېغىر چىقىمغا ئۇچراتتى. كۆكتوقاي، ئۈلۈنگۈر مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، قاراتوغگى، ئەرتەي، دابسۇن قاتارلىق جايلارنى ئالتاي قازاق پارتىزانلىرى ئىگىلىدى.

1945-يىل 2-ئاينىڭ 20-كۈنى، جېمىنەي پارتىزانلىرى جېمىنەي ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى. 6-ئاينىڭ باشلىرى گومىنداڭنىڭ بۇرۇلتوقاي ناھىيىسىدىكى ھەربىي، مەمۇرىي خادىملىرى شەھەرنى تاشلاپ بۇرچىن ناھىيىسىگە قاچتى. ئالتاي قوراللىق كۈچلىرى بۇرۇلتوقاينى ئازاد قىلدى.

6-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، دەسلىگەن 1200 نەچچە كىشىلىك ئالتاي پارتىزانلار ئېتىرىتىنى باشلاپ ئۇچ يولغا بۆلۈنۈپ تۇتقىچ قېتىم سارسۇمبە ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلدى، شەھەرنى ساقلاۋاتقان دۇشمەنلەر جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەنلىكتىن، ئۇدا يەتتە كېچە-كۈندۈز جەڭ قىلىپمۇ ناھىيە بازىرىنى ئالالمايى، چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. 6-ئاينىڭ 25-كۈنى، دەسلىگەن سارسۇمبە ناھىيە بازىرىغا قايتا ھۇجۇم قىلىۋاتقاندا، ئىككى چوڭ ئېتىرىتنىڭ باشلىقى نۇرقوجاي بىلەن سۇلايمان گومىنداڭ ھەربىي-مەمۇرىي دائىرىلىرىنىڭ كۈشكۈرتىشى بىلەن جەڭ باشلىنىش ئالدىدا يۈز ئۆرۈپلا، سارسۇمبىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ

قوشۇنلىرىغا تەسلىم بولغانلىقتىن، ئالتاي پارتىزانلىرى چىڭگىل ناھىيىسىگە چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى.

8-ئاينىڭ 5-كۈنى، ئالتاي پارتىزانلىرى سارسۇمبە ناھىيە بازىرىنى قايتا مۇھاسىرىگە ئالدى. جۇ شاۋلىياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىن ئالاھىدە ئايروپىلان ئەۋەتىپ ئەلەن ۋاڭ، جاڭ مىڭ، نۇرقوجاي، سۇلايمان قاتارلىقلارنى سارسۇمبىدىن ئۇرۇمچىگە ئەكەلدۇردى ھەمدە جياڭ جېيشىغا تېلېگراممۇ يوللاپ ئالتاي، شىخو، جىمسار قاتارلىق جايلاردا ئۇرۇش قىلىش ياكى چېكىنىش توغرىسىدا يولىيورۇق سوردى. جياڭ جېيشى دەرھال تېلېگراممۇ ئەۋەتىپ: «مەيلى جىمسار ياكى ئالتاي بولسۇن قەتئىي ساقلاش كېرەك، چېكىنىشكە بولمايدۇ»① دەپ بۇيرۇق بەردى. 6-كۈنى جۇ شياۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىنلار ئالتايىنى ساقلاپ قېلىش جەددىي چارىسى ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىپ، مۇنۇلارنى بېكىتتى: مەركەزدىن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ھاۋا قاتنىشىنى كۈچەيتىشىنى ئىلتىماس قىلىش، ئوسمان ئىسلامنى تېزلىكتە تەسلىم بولۇشقا دالالەت قىلىش، ئايروپىلاننى ئىشقا سېلىپ، دۇربىلجىننى بومبارداىمان قىلىش، ساۋەننى ساقلاپ قېلىشقا كاپالەتلىك قىلىش، ماناس ناھىيىسىنىڭ غەربىي تاغلىرىدىكى قالمىيەك پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ ھەربىكتىنى توسۇش. 7-كۈنى دەلىللەن سۇگۇربايوپ ئالتاي پارتىزانلار ئەترىتىدىكى 1000 دىن ئارتۇق كىشى ۋە موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ 50 نەچچە ھەربىي خادىمىگە قوماندانلىق قىلىپ، سارسۇمبە ناھىيە بازىرىغا يەنە بىر قېتىم ھۇجۇم قىلدى. ۋۇ جۇڭشىن ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيىسى گاۋ بويۇگە تېلېگراممۇ ئەۋەتىپ مۇنداق دېدى: «ئالتاي شىمالىي چېگرىدىكى توسۇق، ئۇنىڭ قانداق بولۇشى پۈتكۈل ۋەزىيەتكە مۇناسىۋەتلىك، ھەربىي جەھەتتە ئۆزئارا ماسلىشىپ، چەت جايلارنى تىنچىتىپ قوللىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.»② ئالتاي

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 123-بەت.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 124-بەت.

پارتىزانلار ئەترىتى 10-كۈنى چۈشتىن كېيىندىن باشلاپ سارسۇمبە ناھىيە بازىرىنى توپقا تۇتتى، سارسۇمبىنى ساقلاۋاتقان قوشۇن ئېغىر چىقىمغا ئۇچرىدى. پارتىزانلار سارسۇمبە ئەتراپىدىكى تايانچ پونكىتلارنى ئىگىلىدى. ئالتاينىڭ ۋالىيسى گاۋ بويۇ، ئاتلىق ئەسكەرلەر 11-شىسىنىڭ شىجاڭى ۋەن لىڭيۈنلەر جۇ شياۋلياڭ، ۋۇ جۈڭشىنلارغا ئارقا-ئارقىدىن جىددىي تېلېگرامما ئەۋەتىپ: «سارسۇمبە خەۋپ ئىچىدە قالدى، ئوزۇق-تۈلۈك، ئوق-دورىلار تۈگىدى، دەرھال ياردەم بېرىڭلار، ئايروپىلان! ئايروپىلان! ئايروپىلان ئەۋەتىڭلار!»① دەپ قۇتقۇزۇشنى تىلىدى. 16-كۈنى گومىنداڭنىڭ ياردەمگە ئەۋەتىلگەن بىر قىسىم قوشۇنى يېتىپ كەلدى، موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەربىي خادىملىرى چېكىندى. دەلىلقانمۇ ئالتاي پارتىزانلار ئەترىتىنى شەھەردىن 15 — 20 كىلومېتىر يىراق جايغا چېكىنىدۇرۇپ ئارام ئالغاچ، مىللىي ئارمىيە چۆچەكتىن يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، سارسۇمبە ناھىيە بازىرىغا يەنە ھۇجۇم قىلىشنى كۈتتى.

8-ئاينىڭ 26-كۈنى، قابا ناھىيە بازىرىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرى پارتىزانلار ۋە قازاق چارۋىچىلار ئاممىسىنىڭ كۈچلۈك بېسىمى ئاستىدا شەھەرنى تاشلاپ سارسۇمبىگە چېكىندى، ئالتاي پارتىزانلار ئەترىتى قابانى ئىگىلىدى. 9-ئاينىڭ 3-كۈنى، گومىنداڭنىڭ بۇرچىن ناھىيە بازىرىنى ساقلاۋاتقان ۋاقىتلىق 3-شىسىنىڭ بىر قىسمى ۋە 300 دىن ئارتۇق كىشىدىن تەركىب تاپقان قوغدىنىش ئەترىتى چۆچەكتىن كەلگەن مىللىي ئارمىيە مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر لۈيىنىڭ بىر قىسمى ۋە قوبۇقسار پارتىزانلار ئەترىتى، جېمىنەي پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ بىرلىشىپ ھۇجۇم قىلىشى ئارقىسىدا تەسلىم بولدى، مىللىي ئارمىيە بىلەن ئالتاي پارتىزانلار ئەترىتى بۇرچىن ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن سارسۇمبىگە قاراپ ئىلگىرىلىدى.

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈرۈمچە 1-نەشرى 125-بەت.

9-ئاينىڭ 5-كۈنى، مىللىي ئارمىيە مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر لۈيىنىڭ بىر قىسمى سارسۇمبىنىڭ جەنۇبىغا 18 كىلومېتىر كېلىدىغان داشەمچەك (ھازىرقى نامى «كېمىچى») كە يۈرۈش قىلىپ، دەلىللىقان باشچىلىقىدىكى ئالتاي پارتىزانلار ئەترىتى بىلەن غەلىبىلىك ئۇچراشتى.

6-كۈنى مىللىي ئارمىيە بىلەن ئالتاي پارتىزانلار ئەترىتى سارسۇمبىنى يەنە مۇھاسىرىگە ئالدى ھەمدە شەھەرگە ئادەم ئەۋەتىپ تەسلىم بولۇشقا ئۈندىدى. گاۋبويۇ ۋە ۋەن لىگۈن قاتارلىقلار تەسلىم بولۇشنى رەت قىلىپ، سارسۇمبىنى ساقلاۋاتقان قوشۇن بىلەن 3000دىن ئارتۇق خەنزۇ ئاممىسىنى باشلاپ شەھەرنى تاشلاپ شىمالغا قاراپ قېچىپ، چېگرىدىن ئۆتۈپ، موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىگە كەتمەكچى بولدى. مىللىي ئارمىيە بىلەن ئالتاي پارتىزانلار ئەترىتى شۇ كۈنى كەچتە سارسۇمبە ناھىيە بازىرىغا كىرىپ، تېزدىن قوشۇن ئەۋەتىپ، شىمالغا قاچقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا قوغلاپ زەربە بەردى. 9-كۈنى جۇڭگو - موڭغۇلىيە چېگرىسىدىكى ئورغات داۋىنىدا مۇھاسىرە ئىچىدە قالغان گومىنداڭ قوشۇنلىرى قورال تاشلاپ تەسلىم بولدى. مىللىي ئارمىيە بىلەن ئالتاي پارتىزانلار ئەترىتى گاۋ بويۇ، ۋەن لىگۈن قاتارلىق 1130دىن كۆپرەك ئوفىتسىر-ئەسكەرنى ئەسىرگە ئالدى، 48 يېنىك ۋە ئېغىر تېپتىكى پىلىموت، 1000دىن ئارتۇق ھەر خىل مىلتىق، 300 مىڭ پاي ئوق ۋە باشقا نۇرغۇن ھەربىي ماددىي ئەشيالارنى غەنىيمەت ئالدى.

ئالتاي ۋىلايىتى پۈتۈنلەي ئازاد بولغاندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيىنىڭ شىمالىي سەپ ئۇرۇشى ۋەزىپىسى شۇنىڭ بىلەن ئورۇندالدى.

9-ئاينىڭ 20-كۈنى، ئالتاي قازاق قوراللىق كۈچلىرى ئاساسىدا ئالتاي قازاق ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى قۇرۇلدى. دەلىللىقان سۈگۈربايوپ تۈەنجاڭ، مۇھەممەتجان سىنبايوپ سىياسىي كومىسسار بولدى.

(2) ئوتتۇرا سەپ — شىخو، جىڭلارنى ئىشغال قىلىش جەڭگى

جىڭ گومىنداڭ قوشۇنى بىلەن ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قوراللىق كۈچلىرى بىۋاسىتە تىركىشىدىغان ئالدىنقى فرونت ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا جىڭدا بىر شى شتابى ۋە تۆت تۈەن ئەسكەر كۈچى بولۇپ، يەنى يېڭى

45-شىنىڭ 1-، 3-تۈەنى، 191-شىنىڭ 571-تۈەنى، زاپاس 7-شىنىڭ 21-تۈەنى بار بولۇپ، ئومۇمىي ئەسكەر كۈچى 3000 كىشىدىن كۆپرەككە يېتەتتى، ئۇلار جىڭ ناھىيە بازىرى ۋە بازارنىڭ سىرتىدىكى ھەرقايسى مۇھىم ئايانچ پونكىتلارنى ئايرىم-ئايرىم ھالدا ساقلايتتى. 1945-يىل 4-ئاينىڭ 25-كۈنى گو چى يېڭى 45-شىنىڭ شىجاڭلىقىغا ئەينىلەنگەندىن كېيىن، بىر قاتار جىددىي تەدبىرلەرنى قوللاندى: بىرىنچى، جىڭ ناھىيىسىنىڭ ھاكىمىغا ئورگان خادىملىرى ۋە خەلق ئاممىسىنى باشلاپ شىخودىن جىڭغا قايتىپ كېلىپ، ھەربىي قوشۇننىڭ جىڭ ناھىيە بازىرىدا مۇداپىئە كۆرۈشىگە ياردەم بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. ئىككىنچى، گومىنداڭ قوشۇننىڭ جىڭدىكى مۇداپىئە ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، جىڭ ناھىيە بازىرىنىڭ ئىچى-سىرتىدىكى بارلىق ئىستىھكاملارنىڭ قېلىنلىقىنى ئىككى مېتىردىن ئاشۇرۇپ پۈختىلاپ، ئەتراپىغا ئۈچ مېتىر كەڭلىكتە ئايلانما خەندەك كولاپ سۇ قويۇۋېتىپ، خەندەك سىرتىغا زىچ مىنا كۆمۈش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

1945-يىل 4-ئاينىڭ 28-كۈنى، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئىلى پىيادە ئەسكەرلەر 2-تۈەنى قاتارلىق قوشۇنلار جىڭ ناھىيىسىنىڭ غەربىگە 25 كىلومېتىر كېلىدىغان داخىيەنزىنى ئىگىلەپ، جىڭ ناھىيە بازىرىغا 15 كىلومېتىر كېلىدىغان پايدىلىق ئېگىزلىك ئورنىنى ساقلىنىپ يۇرۇش قىلىپ، ئۇ يەرنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا ئىغىر تەھدىت سالدى. گو چى يېڭى 45-شى 1-تۈەنگە 5-ئاينىڭ 17-كۈنى كەچتە ساقلىنىپ ئۇشتۇمتوت ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇداپىئەسى قاتتىق بولمىغاچقا، 300 نەچچە كىشى يارىلىنىپ ۋە ئۆلۈپ، ساقلىنىنى گومىنداڭ قوشۇنلىرى ئىگىلىۋالدى. ئاندىن كېيىن، يەنە يۈزلىگەن ئىنىڭ سۇ مەنبەسىنى ئۇزۇپ تاشلاپ، بۇ يەردە تۇرۇشلۇق مىللىي ئارمىيىنى چېكىنىشكە مەجبۇرلىدى.

شىخونى گومىنداڭ يېڭى 2-جۇنىنىڭ جۇنجاڭى شىي يىفېڭنىڭ بىر جۈن شتابى ۋە بىر شىدىن كۆپرەك ئەسكەر كۈچى ساقلاۋاتاتتى. شىخو ناھىيە بازىرى ۋە شەھەر ئەتراپى رايونىنى يېڭى 2-جۇن شتابىغا بىۋاستە

قاراشلىق ئالاھىدە ۋەزىپە ئۆتەش يىگى ۋە زاپاس 7-شى 21-تۆەنىنىڭ بىر يىگى ساقلاۋاتاتتى؛ شىخونىڭ غەربىدىكى چىگشورنى ۋاقتىلىق 3-شىنىڭ بىر تۆەنى ساقلاۋاتاتتى. شىخونىڭ شىمالىدىكى چېپەيزىنى ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شىسىنىڭ بىر ئاتلىق ئەسكەرلەر تۆەنى ساقلاۋاتتى؛ ئۇنىڭدىن باشقا، شىخونىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئەنجىخەي، مايتاغ نەپىت كېنى، بايىنگو قاتارلىق جايلاردا تەخمىنەن ئىككى يىڭ ئەسكەر كۆچى بار بولۇپ، مۇداپىئە ئاكوپلىرى مۇستەھكەم ئىدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ شىخوغا ھۇجۇم قىلىش قىسمىدا 4000دىن ئارتۇق كىشى بار بولۇپ، ئۇلارغا پالىنوپ قوماندانلىق قىلدى ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسىنىڭ مەلۇم ساندىكى پىيادە ئەسكەرلىرى، توپچى ئەسكەرلىرى، برونېۋىك ۋە ئايروپىلانلىرى ئۇرۇشقا قاتناشتۇرۇلدى.

1945-يىل 4-ئايدىن باشلاپ، مىللىي ئارمىيە بىلەن گومىنداڭ قوشۇنلىرى جىلە، شىخو سەپلىرىدە تىركىشىپ ئۇرۇش قىلدى، ھەر ئىككى تەرەپتە يېڭىش، يېڭىلىش بولدى.

6-ئايدا مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى جىلە، شىخو ئۇرۇشى ۋەزىيىتىنىڭ تىركىشىش ھالىتىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇرۇش ئورۇنلاشتۇرۇشنى تەكشەپ، «ئۈچ سەپ» ئۇرۇشى پىلانىنى يولغا قويدى: بىر قىسىم ئەسكەر كۆچى ئارقىلىق جىلە، شىخولاردىكى دۇشمەنلەرنى ئەسكەنجىگە ئېلىش، نازارەت قىلىش؛ پارتىزانلار ئەترىتىنى ئەۋەتىپ، جېڭىنىڭ جەنۇبىدىكى ئاچال ئارقىلىق جىلە، شىخو ناھىيىلىرى تەۋەسىگە كىرىپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا ئۇزلۇكسىز زەربە بېرىش، پاراكەندىچىلىك سېلىش، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ شىخو بىلەن جىلە ئارىلىقىدىكى چىگشور كۆۋرۈكى، ساۋەن بىلەن شىخو ئارىلىقىدىكى ئەنجىخەي كۆۋرۈكىنى كۆيدۈرۈپ تاشلاپ، جىلە، شىخو، ساۋەن، ماناسلار ئارىلىقىدىكى تاشيول لىنىيىلىرى ۋە تېلېفون سىملىرىنى ئۈزۈۋېتىپ، دۇشمەننىڭ ئەسكەر كۆچى يۆتكىشى ۋە ماددىي ئەشيا يەتكۈزۈپ بېرىشىگە ئېغىر قىيىنچىلىق تۇغدۇرۇش؛ بىر قىسىم ئەسكەر كۆچى ئارقىلىق ئاۋۇال تارياغاتاي، ئالتايلارنى ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن جىلە بىلەن

شىخولارغا ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغاش، لېكىن ئالدى بىلەن كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ شىخوغا قاتتىق ھۇجۇم قىلىپ، جېڭدىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ چېكىنىش يولىنى ئۈزۈۋېتىش.

1945-يىل 8-ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا، مىللىي ئارمىيە شىخو بىلەن جېڭلارغا ئومۇمىي ھۇجۇم قىلىش جېڭىنى باشلىۋەتتى. 8-ئاينىڭ 26-كۈنى، مىللىي ئارمىيىنىڭ 100-دىن ئارتۇق ئەسكىرى شىخونىڭ شىمالىدىكى شاۋساۋخۇ كۆلىنى ئىشغال قىلىپ، شىخو شەھىرىنىڭ سۇ مەنبەسىنى ئۈزۈپ تاشلىدى. 8-ئاينىڭ 27-كۈنى، مىللىي ئارمىيىنىڭ پىيادە ئەسكەرلىرى، ئاتلىق ئەسكەرلىرى، توپچى ئەسكەرلىرىدىن بولۇپ 1000-دىن ئارتۇق كىشى شىخونىڭ غەربىي شىمال بۇلۇڭىغا 50 كىلومېتىر كېلىدىغان چېپەيزىنى مۇھاسىرىگە ئالدى ھەمدە چېپەيزە بىلەن شىخو ئارىلىقىدىكى قاتناشنى ئۈزۈپ تاشلىدى. تەكرار ئېلىشىش ئارقىلىق، 9-ئاينىڭ 2-كۈنى كەچتە، گومىنداڭ قوشۇنلىرى چېپەيزە دەرياسىنى كۆۋرۈكىنى كۆيدۈرۈۋېتىپ شىخوغا قېچىپ كەتتى، مىللىي ئارمىيە شىخونىڭ سىرتىدىكى مۇھىم تايانچ پونكىتى بولغان چېپەيزىنى ئىگىلىدى. 9-ئاينىڭ 3-كۈنى، مىللىي ئارمىيە شىخونىڭ يېقىن ئەتراپىغا يېتىپ كەلدى.

9-ئاينىڭ 4-كۈنى، مىللىي ئارمىيە شىخو ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىش جېڭىنى قوزغىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى ئارمىيىسىنىڭ ياردەمى ئارقىسىدا، سۈيدۈك پىيادە ئەسكەرلەر 1-تۈەنى، چۆچەك ئاتلىق ئەسكەرلەر 6-تۈەنى، موڭغۇل مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭى ئاساسلىق ھۇجۇمنى ئۈستىگە ئالدى، مۇھاپىزەتچى يېڭى زاپاس قوشۇن بولدى، ئۇلار غەربىي شىمال، شەرقىي شىمال تەرەپتىن ھۇجۇم قوزغىدى. شىددەتلىك جەڭ قىلىش ئارقىلىق، 5-كۈنى شىخونى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ بىرىنچى مۇداپىئە سېپىنى بۆسۈپ ئۆتتى، بەشكۆۋرۈك تايانچ پونكىتىنى ئىشغال قىلىش جەريانىدا، مىللىي ئارمىيىدە تالاپەت ناھايىتى ئېغىر بولدى. 7-كۈنى مىللىي ئارمىيە ئاساسلىق كۈچىنى بۆتكەپ كېلىپ يەنە بىر قېتىم ھۇجۇم قوزغىدى ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۆرەشچى

ئايروپىلانىنىڭ ماسلىشىشى بىلەن جەڭ قىلىپ، دۈشمەننىڭ ئىككىنچى مۇداپىئە سىپىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، گۈەنيىنگې بۇتخانىسى تاياڭ پونكتىنى ئىگىلىدى. 8-كۈنى تاڭ سۈزۈلگەندە، دۈشمەننىڭ ئۈچىنچى مۇداپىئە سىپىنىمۇ بېسىپ ئۆتۈپ، شىمالىي قوۋۇققا بېسىپ كىرىپ، شىخو ناھىيە بازىرىنى ئىگىلىدى. يېڭى 2-جۈننىڭ جۈنجاڭى شيې يىنفىڭ قالدۇق قىسمىنى باشلاپ شەرقە قاراپ قاچتى. مىللىي ئارمىيە بىر تەرەپتىن ئاساسىي كۈچىنى ئەۋەتىپ توختىماي قوغلاپ قانتتىق زەربە بېرىپ، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ كۈيتۇن، شىخو ئايرودرومى، مايتاغ نېفىت كېنىنى ئىگىلىدى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئەنجىخەي، سەنداۋ خېزىلارنى ئىگىلەپ، تاكى ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغچە كەلدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن جەڭ ناھىيىسىدىكى دۈشمەنلەرنىڭ شەرقە قاراپ قېچىشىنى توسۇش ئۈچۈن، موڭغۇل مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭى ۋە چوڭەك ئاتلىق ئەسكەرلەر 6-تۈەننىڭ بىر قىسمىنى جەڭ ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلىش جېڭىگە ماسلىشىپ، شىخونىڭ غەربىگە 30 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا مۇداپىئە قىلىشقا ئەۋەتتى.

شىخو جېڭىدە مىللىي ئارمىيە گومىنداڭنىڭ 900دىن كۆپرەك ئوفېتسىر-ئەسكەرلىرىنى ئوللۇۋردى ۋە يارلاندۇردى، 1000دىن كۆپرەك ئادەمنى ئەسىرگە ئالدى، زور بىر تۇركۈم قورال-ياراغ، ئوق-دورا غەنىيمەت ئالدى.

مىللىي ئارمىيە شىخوغا قاتتىق ھۇجۇم قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، 9-ئاينىڭ باشلىرىدا جېڭگا ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغاشنىڭ تۈرلۈك تەييارلىق خىزمەتلىرىنىمۇ پۈتتۈردى. 9-ئاينىڭ 5-كۈنى مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى ئىسھاقبېك مونونوپ سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي خادىملىرىنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا، ئىلى پىيادە ئەسكەرلەر 2-تۈەنىي، تېكەس ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-تۈەنى، ئىلى زاپاس 4-تۈەنىي، خۇيزۇ مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭى، شىبە ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەنى ۋە توبجىلار سېڭى قاتارلىقلار بولۇپ 4000دىن كۆپرەك ئادەمنى باشلاپ، جەڭ ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىش جېڭىنى قوزغىدى. شۇ كۈنى يۈكجىخۇنى

ئىگىلىدى، 7-كۈنى باجياخۇنى ئىگىلەپ، جەنۇبىي ناھىيە بازىرىغا غەلىبىسىرى ھۇجۇم قىلدى. شىخودىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرى شەرققە قېچىشقا باشلىغاچقا، ئۇنىڭ ئۇستىگە جىڭنىڭ ئەترايىدىكى تايانچ پونكىتلارنىمۇ مىللىي ئارمىيە ئىگىلىگەچكە، گو چى شيې يېڭىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن جىڭنى تاشلاپ مۇھاسىرىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ شەرققە قاراپ قاچتى. 9-ئاينىڭ 8-كۈنى مىللىي ئارمىيە جەنۇبىي ناھىيە بازىرىنى ئىگىلىدى ھەمدە قاچقان دۈشمەنلەرگە قوغلاپ شىددەت بىلەن زەربە بەردى. يېڭى 45-شىنىڭ 1-تۈەنى ماناس دەرياسىنىڭ شەرقىغە قېچىپ كەتكەندىن باشقا، قالغان ئۇچ تۈەننىڭ ھەممىسى ئاساسەن يوقىتىلدى. يېڭى 45-شىنىڭ شىجائى گو چىمۇ 9-ئاينىڭ 19-كۈنى ئەنجىخەي ئەترايىدا ئەسىرگە چۈشتى.

جەنۇبىي ئۇرۇشىدا مىللىي ئارمىيە گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ 1000دىن ئارتۇق ئادەمنى يوقاتتى، زور بىر تۈركۈم قورال-ياراغ، ئوق-دورا غەنىيمەت ئالدى. شىخو، جىڭلارنى ئىشغال قىلىش ئۇرۇشى ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى تارىخىدىكى ئەڭ چوڭ ئۇرۇش. بۇ ئىككى قېتىملىق ئۇرۇشتا غەلىبە قازىنىشتىكى سەۋەب ھەربىي ئىشلار پىلانى ۋە قوماندانلىق توغرا بولغان، سوۋېت ئىتتىپاقى زور كۈچ بىلەن ياردەم بەرگەندىن سىرت، ئەڭ مۇھىمى مىللىي ئارمىيىنىڭ قوماندان ۋە جەڭچىلىرى باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلدى، قۇربان بېرىشتىن قورقمىدى. شىخونى ئىشغال قىلىش داۋامىدا گومىنداڭ زور تۈركۈمىدىكى قوغدىغۇچى قوشۇن يۆتكەپ سۈيدۈڭ پىيادە ئەسكەرلەر 1-تۈەنىگە ئىككى قېتىم قايتۇرما ھۇجۇم قىلدى، پىيادە ئەسكەرلەر 1-تۈەنى دۈشمەننىڭ قايتۇرما ھۇجۇمىنى چېكىندۈرۈپ بازىنى ساقلاپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئېغىر بەدەل تۆلىدى. بەزى لىيەن-پەيلەردە لىيەنجاڭ، پەيجاڭلارنىڭ ھەممىسى قۇربان بولغاندىن كېيىن، خوجىلىق باشلىقى، كاتىپلار لىيەنجاڭلىق، پەيجاڭلىقنى ۋەكالىتەن ئۆتەپ، قالغان جەڭچىلەرگە قوماندانلىق قىلىپ داۋاملىق جەڭ قىلدى. جىڭنى ئىشغال قىلىش ئۇرۇشىدا زاپاس 4-تۈەن 1-بىڭدىكى بىر بەنجاڭ بەش جەڭچىنى باشلاپ، دۈشمەن ئىستىھكامىنى پارتلىتىشنى

تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىلتىماس قىلدى. ئۇلار تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن، ئوت ئېچىۋاتقان يوشۇرۇن ئىستىھكامغا باتۇرلۇق بىلەن يېقىنلاشتى. بىر جەڭچى قۇربان بولغان، ئۇچ جەڭچى ئېغىر يارىلانغان بولسىمۇ، قالغان جەڭچىلەر ئاخىرىدا دۈشمەننىڭ يوشۇرۇن ئىستىھكامىنى گىرانات بىلەن پارتلىتىپ، ئۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى، قىسمەننىڭ داۋاملىق ھۇجۇم قىلىشى ئۈچۈن توسالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلىدى. دەل جەڭچىلەرنىڭ مۇشۇنداق خەۋپ-خەتەردىن قورقماسلىق، باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىش روھى مىللىي ئارمىيىنىڭ غەلىبە قازىنىشىغا ئىلھام بولدى.

شىخو، جىڭ ئۇرۇشىدا غەلىبە قازانغاندىن كېيىن، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرى پۈتۈنلەي ئازاد بولدى، مىللىي ئارمىيە ئۇرۇش سەپىنى ئۇرۇمچىگە 150 نەچچە كىلومېتىر كېلىدىغان ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا ئىلگىرىلەتتى. مىللىي ئارمىيە شىمالىي سەپ ۋە ئوتتۇرا سەپ ئۇرۇشىدا پۈتۈنلەي غەلىبە قىلدى. ھەربىي ئىشلار جەھەتتە گۇللەپ ياشناش دەۋرىگە كىردى.

(3) جەنۇبىي سەپتە ئاقسۇ، تاشقورغان قاتارلىق جايلارغا ھۇجۇم قىلىش جېڭى

جەنۇبىي سەپتە ئاساسلىقى ئىككى رايوندا ئۇرۇش بولدى: بىرى ئىلىنىڭ جەنۇبىدىن تەڭرىتاغ داۋىنىنى ئاتلاپ، باي، كۇچا، ئاقسۇ كونىشەھەرلەر ئارقىلىق ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىش؛ يەنە بىرى، ئىلىدىن سۇۋېت ئىتتىپاقىغا كىرىپ، سۇۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق تاشقورغانغا ئۆتۈپ، ئاندىن شىمالىي تەرەپكە قاراپ قەشقەرگە، جەنۇبىي تەرەپكە قاراپ خوتەنگە ھۇجۇم قىلىش. ئۇنىڭ ئىستراتېگىيىلىك مەقسىتى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، شىخو، جېڭلارغا يۆتكىيەلمەيدىغان قىلىش ۋە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ بىخەتەرلىكىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىش ھەمدە ئىنقىلابنى جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرىغىچە كېڭەيتىش.

بىرىنچى، ئاقسۇ ۋىلايىتىدە ئۇرۇش قىلىش ئەھۋالى توغرىسىدا. ئاقسۇ — جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مۇھىم ھەربىي بازا ۋە ئاشلىق ئىشلەپ

چىقىرىدىغان مۇھىم رايون، ئۇ — ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان يېزا ئىگىلىك رايونى، شۇنداقلا ئۇرۇمچىدىن قەشقەرگە ۋە خوتەنگە بېرىشتا ئۆتمىسە بولمايدىغان مۇھىم جاي. ئۇنىڭ شىمالىي تەرىپىدە ھەيۋەتلىك تەڭرىتېغى بولۇپ، ئىلىغا تۇتىشىدىغان نۇرغۇن تاغ يوللىرى بار، ئۇنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە دۇنياغا داڭلىق تەكلىماكان قۇملۇقى بار. مۇنداق قوزغىلىڭى پارتلىغاندىن كېيىن، گومىندالڭ دائىرىلىرى ئىلىدىكى ئىنقىلابىي كۈچلەرنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىغا سىڭىپ كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، بۇ جايدىكى ھەربىي كۈچلىرىنى كۈچەيتتى. ئەينى ۋاقىتتا جەنۇبىي شىنجاڭنى مۇداپىئە قىلىۋاتقانلار ئاتلىق ئەسكەرلەر 2-شىسى بولۇپ، ئۇلار قاراشەھەردىن ئاقسۇغىچە بولغان تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى ئىلىغا تۇتىشىدىغان بارلىق تاغ ئېغىزلىرىنى كونترول قىلدى. مەزكۇر شىنىڭ 4-تۇمىنى كۈچانى، 4-تۇمىنىڭ 3-لىيەنى تەلەمەت داۋۇنىنى، 4-تۇمىنىڭ 1-لىيەنى قىيسىر تېغى ئېغىزىنى؛ 5-تۇمىنى ئاقسۇنى، مەزكۇر تۇمىنىڭ كۈچەيتىلگەن لىيەنى ئاقسۇ كونىشەھەرنىڭ شىمالىدىكى مۇزات داۋۇنىنى ساقلاپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ تەڭرىتاغ تىزمىلىرىدىكى ھەرقايسى داۋانلاردىن ئۆتۈپ ئاقسۇ ۋىلايىتىگە كىرىشىدىن قاتتىق مۇداپىئە كۆردى.

1945-يىل 6-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى جەنۇبىي سەپتە ئۇرۇش قىلىش پىلانىغا تۈزىتىش كىرگۈزۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىسى ناسىروپ قاتارلىقلارنى قوشۇننى باشلاپ كۆنەستىن بايىنبۇلاق ئارقىلىق بايغا ھۇجۇم قىلىپ، ئاندىن كېيىن كۈچانى ئىشغال قىلىشقا ئەۋەتىش؛ ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى ۋە سوپاخۇن سوپىروپ قاتارلىقلارنى قوشۇننى باشلاپ موڭغۇلكۈرەدىن يول ئېلىپ مۇزات داۋۇنى ئارقىلىق قوغان تاغ ئېغىزىدىن چىقىپ ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيە بازىرىغا، كېيىن ئاقسۇ ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىشنى قارار قىلدى.

6-ئاينىڭ 27-كۈنى، ناسىروپ مىنامىيوت ۋە يېنىك، ئېغىر تېپتىكى پىلىموتلار بىلەن قورالىلانغان بىر بىڭنى باشلاپ، كۈنەستىن چىقىپ يۇلتۇزغا يېرىپ، كۈچاغا بارىدىغان مۇھىم تاغ ئېغىزى تەلەمەت داۋۇنىغا

شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، گومىنداڭنىڭ شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قوشۇنىنى تارمار قىلىپ، تەلەمەت داۋىنىنى ئىشغال قىلدى. 7-ئاينىڭ باشلىرىدا، كۈچادا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ئىككى لەينى خاسرىيار ۋە قارىغاي داۋىنىدا ئىككى تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ تەلەمەت داۋىنىنى يەنە قايتۇرۇۋالدى.

7-ئاينىڭ 18-كۈنى، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىنى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، قاسىمجان قەمبىرى ۋە سوپاخۇن سوپىروپلارغا 150 ئاتلىق ئەسكەردىن تەركىپ تاپقان پارتىزانلار ئەترىتىنى باشلاپ تەكرىتاغدىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇق چۈشۈردى. لېكىن ئېگىز تاغ، ھەيۋەتلىك چوققىلاردىن ئۆتۈش قىيىن بولغاچقا، نەچچە قېتىم يولىنى ئۆزگەرتتى، كېيىن تېكەستىن جەنۇبقا قاراپ يول ئالدى. 8-ئاينىڭ 8-كۈنى، باي ناھىيىسىنىڭ شىمالىدىكى قىيىر تېغىنى ئىشغال قىلىپ دۈشمەننىڭ بىر لەينىنىڭ كۆپ قىسىم ئادىمىنى يوقاتتى. 8-ئاينىڭ 14-كۈنى كەچتە، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىقلار باشچىلىقىدىكى ئاتلىق پارتىزانلار ئەترىتى ناسىروپ قىسمى بىلەن بىرلەشكەندىن كېيىن، باي ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىپ، مۇداپىئەدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ بىر كۆچەيتىلگەن لەينىنى يوقىتىپ، باي ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ جەنۇبىي سەپ قىسىملىرى بايىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، بۇرۇنقى پىلان بويىچە ئۇرۇش قىلىشنى قارار قىلدى. يەنە ناسىروپ قىسمى كۆچاغا ھۇجۇم قىلىش، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قىسمى تەكرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىنى بويلاپ غەربىي تەرەپكە يۇرۇش قىلىپ، ئاقسۇ كونىشەھەر ۋە ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىشنى قارار قىلدى.

8-ئاينىڭ 21-كۈنى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قىسمى قوغانغا ھۇجۇم قىلدى، ئەمما قوغانىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ قاتتىق قارشىلىشىغا ئۇچرىدى. بۇ چاغدا كۆچادىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ 20-كۈنى باي ناھىيە بازىرىنى قايتىدىن بېسىۋالغانلىقى ھەمدە بايدىن قوغانغىچە بولغان يولنى قامال قىلغانلىقى، ناسىروپنىڭ كىرو جىلغىسى ئەتراپىغا چېكىنگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلدى. بۇنىڭ بىلەن

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قىسمى ئىمكانقەدەر تېزلىكتە قوغانىنى ئېلىپ، مۇزات داۋۇنىنى كونترول قىلىپ، ئىلىنىڭ يارىمىنى قولغا كەلتۈرۈشنى قارار قىلدى. 24-كۈنى سەھەردە، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قوشۇنىنى باشلاپ قوغانىنى ئالغاندىن كېيىن، دەرھال شىمالغا يۈرۈش قىلىپ، مۇزات داۋۇنىنى ساقلاۋاتقان دۈشمەننى يوقىتىپ، ئىلىدىن ئاقسۇغىچە بولغان يولنى ئاچتى. جەنۇبىي سەپتە ئۇرۇش قىلىۋاتقان قىسىملارغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قۇربانجان تېكەس ئاتلىق ئەسكەرلەر 2-تۈەنىنىڭ بىر كۆچەيتىلگەن يېگىنى باشلاپ، جەنۇبقا قاراپ تەڭرىتېغىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، 9-ئاينىڭ 2-كۈنى باي ناھىيە بازىرىنى يەنە بىر قېتىم ئىشغال قىلدى. ئاقسۇ كونىشەھەر ۋە ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن، بىر قىسىم ئەسكىرىي كۈچ باي ناھىيە بازىرىنى ساقلاپ تۇرغاندىن باشقا، قالغانلىرى تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىنى بويلاپ غەربكە قاراپ ئىلگىرىلەپ، قوغاندا ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ قوشۇنلىرى بىلەن ئۇچراشتى. 9-ئاينىڭ 4-كۈنى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىر پەي ئەسكىرىي كۈچنى قوغانىنى ساقلاشقا قالدۇردى، قالغان قوشۇن 9-ئاينىڭ 6-كۈنى ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى. 9-ئاينىڭ 7-كۈنى، مىللىي ئارمىيە بىلەن پارتىزانلار ئەترىتى ئاقسۇ ناھىيە بازىرىنى قورشۇالدى. ئەتىسى شەھەرگە ھۇجۇم قىلىش جېڭىنى قوزغىدى، گومىنداڭنىڭ شۇ يەرنى ساقلاۋاتقان ئاتلىق ئەسكەرلەر 5-تۈەنى جان تىكىپ قارشىلىق كۆرسەتتى ھەمدە ياش ئۇيغۇر شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ باشچىلىقىدىكى ئىلغار تەشكىلات «ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» نىڭ 28 ئەزاسىنى قەتلى قىلدى. 9-ئاينىڭ 12-كۈنى كەچتە، گومىنداڭنىڭ شۇ يەرنى ساقلاۋاتقان قوشۇنى ئىككى يولغا ئايرىلىپ شەھەردىن چېقىپ قاچىتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى، مىللىي ئارمىيە پارتىزانلار ئەترىتى يېتەرلىك دەرىجىدە ھوشيار بولماي، ئالمان-تالمان جەڭگە ئاتلانغاچقا ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى. 9-ئاينىڭ 14-كۈنى مىللىي ئارمىيە ۋە پارتىزانلار ئەترىتى ئاقسۇ ۋە ئاقسۇ كونىشەھەردىن قوغلاپ ئەتراپىغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. گومىنداڭ قوشۇنى ئاقسۇ كونىشەھەر

ناھىيە بازىرىنى قايتا تارتىۋالدى.

9-ئاينىڭ 21-كۈنى، مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابى ياردەمگە ئەۋەتكەن ئەسكەرلەر مۇزات داۋىنىدىن ئۆتۈپ، قوغان ئەتراپىدا ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قىسمىلىرى بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن، تۆت يولغا بۆلۈنۈپ ئاقسۇ كونىشەھەرگە قورشاپ ھۇجۇم قىلدى. 9-ئاينىڭ 22-كۈنى ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيە بازىرىنى قايتا ئىگىلىدى. 9-ئاينىڭ 23-كۈنى ئاقسۇ ناھىيە بازىرىغا يەنە بىر قېتىم قاتتىق ھۇجۇم قىلىپ، دۈشمەن قوشۇنى بىلەن كەسكىن جەڭ قىلىشتى. 10-ئاينىڭ 6-كۈنى سەھەردە، ئاقسۇ ناھىيە بازىرىنى ساقلاۋاتقان دۈشمەن قوشۇنلىرى يەنە بىر قېتىم ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ شەھەردىن چىقىپ ئۇشتۇمتۇت زەربە بەردى، مىللىي ئارمىيە زىيانغا ئۇچراپ قوغان ئەتراپىغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. گومىنداڭ قوشۇنى يەنە ئارقا-ئارقىدىن ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيە بازىرى ۋە باي ناھىيە بازىرىنى ئىگىلىۋالدى. ئاسىروپنىڭ قوشۇنلىرىمۇ قاراباغ، قىيىرتاغ ئەتراپىغا چېكىندى. دەل مۇشۇ چاغدا، مىللىي ئارمىيە ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئۇرۇمچىگە گومىنداڭ دائىرىلىرى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە ۋەكىل ئەۋەتتى، ھەربىي ھەرىكەتلەر توختىتىلسۇن، دېگەن بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالدى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىقلار 10-ئاينىڭ 19-كۈنى قوغاندىن مۇزات داۋىنى ئارقىلىق ئىلىغا قايتىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى ئاياغلاشتى.

مىللىي ئارمىيە ۋە پارتىزانلار ئەترىتى ئاقسۇ ۋىلايىتىدە ئۇرۇش قىلىپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا مەلۇم زەربە بېرىپ، ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى دۈشمەن ئارمىيىسىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ شىمالغا يۆتكىلىۋېدىغان قىلىپ قويدى، شۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرا سەپتىكى ئۇرۇشنىڭ يۈكىنى يەڭگىللەشتۈردى. لېكىن، ئاقسۇ ۋىلايىتىنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقان گومىنداڭ قوشۇنى جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، مىللىي ئارمىيە كۆزلىگەن نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى.

ئىككىنچى، تاشقورغان ئەتراپىدىكى ئۇرۇش ئەھۋالى توغرىسىدا

1945-يىل 8-ئاينىڭ باشلىرىدا، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى قۇربانوپ باشچىلىقىدىكى قوراللىق كۈچنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق ئىلىدىن تاشقورغانغا ئەۋەتتى. 8-ئاينىڭ 22-كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئىچىدىكى توختامىشنى بازا قىلغان تاشقورغان پارتىزانلار ئەترىنى سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي مەسلىھەتچىسى غۇلامخان قوقانبايوپ بىلەن قەھرىمانشاھلارنىڭ باشچىلىقىدا چۆلكۈنويدىن چېگرىدىن ئۆتۈپ، بۇلۇڭكۆل، سۇبېشى، تاغارما، دەفتەر، مىڭتىكە قاتارلىق قاراۋۇل پونكىتى ۋە تاشقورغان ناھىيە بازىرىنى ئىگىلىدى. 8-ئاينىڭ 27-كۈنى تاشقورغان ناھىيە بازىرىدا ئامىۋى چوڭ يىغىن ئېچىپ، تاشقورغان ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. تاغارمىدا تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى، غۇلامخان قوقانبايوپ باش قوماندان، قەھرىمانشاھ مۇتاۋۇن باش قوماندان بولدى. باش قوماندانلىق شتابى قارمىقىدا قىرغىزلار تۈەنى ۋە تاجىكلار تۈەنى تەسىس قىلىندى. قىرغىزلار تۈەنگە ئىسھاقبېك غالىبىيەت تۈەنى دەپ نام بېرىلدى، ئۇبۇلقاسىم تۈەنجاڭ بولدى، ئەيسا سىياسىي كومىسسار بولدى. تاجىكلار تۈەنگە لەشكەر تۈەنجاڭ، ئابدۇراخمان مۇتاۋۇن تۈەنجاڭ، ئابدۇللا روسولۇپ سىياسىي كومىسسار بولدى. ھەربىر تۈەنىڭ قارمىقىدا ئىككى لىيەن، ئىككى تۈەندە تەخمىنەن 400 دەك ئادەم بولدى.

قىسىم قىسقا مۇددەتلىك تەلىم - تەربىيىنى ئاياغلاشتۇرغاندىن كېيىن، 8-ئاينىڭ 31-كۈنى تۆربۇلۇڭنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئەسكەرلەرنى ئىككى يولغا بۆلدى: قىرغىزلار تۈەنى يېڭىسار ۋە قەشقەرلەرگە ھۇجۇم قىلىشقا مەسئۇل بولدى؛ تاجىكلار تۈەنى قاغىلىق ۋە يەكەنگە ھۇجۇم قىلىشقا مەسئۇل بولدى. ئەينى ۋاقىتتا قەشقەر، يەكەن ۋە خوتەنلەرنى ساقلاۋاتقان قوشۇنلار گومىنداڭنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر 12-شى، 1-شى بولۇپ، تەخمىنەن تۆت تۈەنىڭ ئەسكىرىي كۈچى بار ئىدى.

يېڭىسارغا قاراپ ئىلگىرىلىگەن قىرغىزلار تۈەنى 9-ئاينىڭ 15-كۈنى ئاقدالا داۋىنىنى ئىگىلىدى. 16-كۈنى يېڭىسارنىڭ جەنۇبىدىكى ئېڭىز يارنى

ئىگىلىدى. 19-كۈنى يېڭىسار ناھىيە بازىرى ئەتراپىغىچە ئىلگىرىلەپ بارغاندا، گومىنداڭنىڭ يېڭىسارنى ساقلاۋاتقان ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شى 2-تۈەننىڭ قاتتىق قايتۇرما زەربىسىگە ئۇچرىدى، ئاخىرى قىرغىزلار تۈەنى تاغقا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى.

قەشقەرگە ھۇجۇم قىلغان ئىككىنچى يول تاشقورغان پارتىزانلار ئەترىتى قەشقەر كونىشەھەر ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىغا 50 كىلومېتىر كېلىدىغان تاشمىلىققا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ قەشقەر كونىشەھەرنى ساقلاۋاتقان قوشۇننىڭ مۇداپىئەسى قاتتىق بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە يېڭىساردا ئۇرۇش ۋەزىيىتى جىددىي بولغانلىقى ئۈچۈن، دەرھال نىشانىنى ئۆزگەرتىپ يېڭىسارغا يۇرۇش قىلدى ھەمدە قۇربانوپ باشچىلىقىدىكى قوراللىق كۈچ بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلار بىلەن بىرگە يېڭىسار ناھىيە بازىرىغا قىستاپ كەلدى، گومىنداڭنىڭ يارەمچى قوشۇنى كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، پارتىزانلار ئەترىتى تۇرىبۇلۇڭ ئەتراپىغا قايتىشقا مەجبۇر بولدى.

يەكەنگە ھۇجۇم قىلغان تاجىكلار تۈەنى 9-ئاينىڭ 27-كۈنى يەكەن ناھىيىسىدىكى قوشراپ ئەتراپىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، ئەسكىرىي كۈچى يېتەرلىك بولمىغاچقا داۋاملىق ئىلگىرىلىيەلمىدى.

قىسقىسى، يېڭىسار، قەشقەر ۋە يەكەنلەرگە ھۇجۇم قىلغان تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسى گومىنداڭنىڭ شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قوشۇنلىرىنىڭ جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىشىگە ئۇچرىغانلىقى تۈپەيلىدىن ئوڭۇشلۇق ئالغا ئىلگىرىلىيەلمىدى. 10-ئاينىڭ 14-كۈنى جاڭ جىجۇڭ ئۇرۇمچىگە يېتىپ كېلىپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەتلىشىشكە باشلىدى. گومىنداڭ تەرەپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى يېۋسېيېپ بىلەن كۆرۈشۈپ تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسى مەسلىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، 10-ئاينىڭ ئاخىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشقورغان ئارمىيىسى ئىجىدىكى مەسلىھەتچىلىرى ۋە ھەربىي خادىملىرى بۇيرۇقىغا بىنائەن ۋەتىنىگە قايتتى، تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسى باش

قوماندانلىق شتابى ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇشنى تەكشەپ، قوشۇننى تۆربۇلۇڭ ئەتراپىغا مەركەزلەشتۈرۈپ، ھۇجۇمنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى يەكەنگە قارىتتى.

12-ئاينىڭ 6-كۈنى، تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسى يەكەن تەرەپكە ھۇجۇم قىلدى. 14-كۈنى يەكەن ناھىيە بازىرىنى قورشىۋالدى ھەمدە قاغىلىق ۋە پوسكام تەرەپلەرگە قاراپ ئىلگىرىلىدى. 1946-يىل 1-ئاينىڭ 2-كۈنى قاغىلىقنى، 4-كۈنى پوسكامنى ئىگىلەپ، شىمالىي تەرەپكە قاراپ يەكەنگە، جەنۇبىي تەرەپكە قاراپ گۇما ۋە خوتەنلەرگە ھۇجۇم قىلماقچى بولدى. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرى بىر تەرەپتىن ئۇچ ۋىلايەتنىڭ سۆھبەتكە كەلگەن ۋەكىللىرىگە بېسىم ئىشلەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن كۆچا، ئاقسۇ، قەشقەر، چاقىلىق ۋە گۇما قاتارلىق جايلاردىن يەكەنگە ئەسكەر يۆتكىدى. 1-ئاينىڭ 27-كۈنى گومىنداڭنىڭ يارده‌مگە كەلگەن قوشۇنى ۋە يەكەننى ساقلاۋاتقان قوشۇننىڭ قىستاپ زەربە بېرىشىگە ئۇچرىغان تاشقورغان ئىنقىلابىي قوشۇنى يەكەندىن پوسكامغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. گومىنداڭ قوشۇنى 1-ئاينىڭ 29-كۈنى پوسكامنى، 30-كۈنى قاغىلىقنى قايتۇرۇۋالدى.

3-ئاينىڭ باشلىرىدا، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىنى ئىسھاقبېك مونۇنوپنى 400 نەچچە كىشىنى باشلاپ ئىلىدىن چىقىپ سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق تاشقورغانغا بېرىپ، تاشقورغان ئىنقىلابىي قوشۇنىغا بىۋاستە قوماندانلىق قىلىپ، قايتىدىن يەكەن، خوتەن ۋە قەشقەر قاتارلىق جايلارغا ھۇجۇم قىلىشقا ئەۋەتتى. گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ توسۇپ زەربە بەرگەنلىكى ۋە تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، 1946-يىل 6-ئايدا، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى ئىسھاقبېك مونونوپقا تاشقورغاندىكى ھەربىي پائالىيەتلەرنى توختىتىپ ئىلىغا قايتىپ كېلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى. ئىسھاقبېك مونونوپ قېيقالغان ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، بىر قىسىم خادىملارنى باشلاپ سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق ئىلىغا قايتىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيىنىڭ تاشقورغاندىكى ئورۇش ئىشلىرى تامامەن ئاياغلاشتى.

ئۇچەنچى، بايىنبۇلاق (يۇلتۇز دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئەتراپىدىكى ئۇرۇش ئەھۋالى توغرىسىدا

بايىنبۇلاق تەۋەلىك جەھەتتىن قاراشەھەر ۋىلايىتىنىڭ خېجىلىك ناھىيىسىگە قارايدۇ. قاراشەھەر ۋىلايىتى شىنجاڭنىڭ مۇھىم دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق رايونى بولۇپ، بايلىق ۋە مەھسۇلاتلار ناھايىتى مول. ئاھالىلىرى ئاساسلىقى موڭغۇل، خۇيزۇ، ئۇيغۇر ۋە خەنزۇلاردىن تەركىب تاپقان. قاراشەھەر ۋىلايىتىنىڭ شىمالىي تەرىپىنى تەڭرىتاغ تىزمىلىرى توغرىسىدىن كېسىپ تۇرسىمۇ يەنىلا ئىلى ۋىلايىتى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ، نۇرغۇن تاغ يوللىرى بۇ ۋىلايەتنى تېكەس، توققۇزتارا ۋە كۆنەس قاتارلىق ناھىيىلەر بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ خېجىلىك ناھىيىسىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان بايىنبۇلاق يايلىقىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ، بۇ يەرنى كونترول قىلسا، ھەم كۆچا ۋە قاراشەھەرلەرگە ھۇجۇم قىلغىلى، ھەم ئۇرۇمچى بىلەن ئاقسۇلارنىڭ قاتناش لىنىيىسىنى ئۈزۈۋەتكىلى بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ۋە مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى ئۇ يەردىكى موڭغۇل خەلقىنىڭ گومىندالڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوراللىق كۈرىشىگە ئىنتايىن زور ئەھمىيەت بەردى ۋە ئۇنى قوللىدى.

نىلقا قوزغىلىڭى ۋە غۇلجا قوزغىلىڭى بايىنبۇلاق يايلىقىدىكى موڭغۇل چارۋىچىلارغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسەتتى. 1944-يىل 12-ئايدا بايىنبۇلاق يايلىقىدىكى موڭغۇل چارۋىچى چالڭ زىدىي نىلقا ناھىيىسىگە بېرىپ فاتىخ مۇسلىموپقا ئۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنى دوكلات قىلىپ، بىر تۈركۈم قورال-ياراغ، ئوق-دورىلارنى ئېلىپ قايتىپ، بايىنبۇلاق پارتىزانلار ئەترىتىنى تەشكىللەپ، بايىنبۇلاقنى ئىگىلەپ، گومىندالڭ قوشۇنلىرىنىڭ قاراشەھەردىن ئىلغا يارىدەم بېرىش يولىنى ئۈزۈپ تاشلىدى.

1945-يىل 3-ئايدا، خېجىلىك ۋە خوشۇتلارنىڭ ۋەزىيىتى جىددىي بولۇۋاتقان چاغدا، موڭغۇللارنىڭ كونا تورغات جەنۇبىي قەبىلىسىنىڭ ۋاڭى مانجۇكزابونىڭ رەپىقىسى ۋۇجىگىبىن (چوجاپ) 300 نەچچە كىشىلىك موڭغۇل قوغدىنىش ئەترىتىنى تەشكىللەپ، كىچىك يۇلتۇز، قورغۇستاي

قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، بايىنبۇلاق پارتىزانلىرىغا ھۇجۇم قىلماقچى بولدى. 4-ئاينىڭ 9-كۈنى بايىنبۇلاق پارتىزانلىرى قورغۇستايدىكى موڭغۇل قوغدىنىش ئەترىتىگە ھۇجۇم قىلدى، مەزكۇر ئەترەتنىڭ باشلىقى بايۇشاڭ ھالقىلىق پەيتتە ھەقىقەتكە قايتتى، موڭغۇل قوغدىنىش ئەترىتى تىرىپىرەن بولۇپ كەتتى، 220 نەچچە كىشى ئەسىرگە ئېلىنىدى، ئون نەچچە ئاتەملا خېجىڭ ناھىيىسىگە قېچىپ كەتتى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بايىنبۇلاق پارتىزانلار ئەترىتى كۈنسېرى زورايدى.

1945-يىل يازدا، مىللىي ئارمىيە ئۇچ سەپتە ئۇرۇش قىلىش پىلانىنى يولغا قويغاندىن كېيىن، بايىنبۇلاق پارتىزانلار ئەترىتىمۇ ئىلى مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ياردىمى ئاستىدا پات-پات ھۇجۇمغا ئۆتۈپ تۇردى، كۈچا، بۈگۈر، قاراشەھەردىن تارتىپ تا توقسۇنغىچە بولغان جايلاردىكى گومىنداڭنىڭ ھەربىي، ساقچىلىرىغا پاراكەندە سېلىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ شىمالىي سەپ، ئوتتۇرا سەپ بولۇپمۇ جەنۇبىي سەپتىكى كۈچاغا ھۇجۇم قىلىش جەڭگىگە يېقىندىن ماسلاشتى. 8-ئايدا ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى بايىنبۇلاق رايونىنى يۇلتۇز ئالاھىدە ناھىيىسى قىلىپ بېكىتىشنى قارار قىلدى.

قىسقىسى، قوراللىق كۈرەش غەلىبىسىرى ئالغا ئىلگىرىلىگەچكە، 1945-يىل 9-ئايدا ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەت بىرلىككە كەلدى. ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ تەۋەلىكىدىكى جايلارنىڭ كۆلىمى 280 نەچچە مىڭ كۋادرات كىلومېتىرغا، نوپۇسى 700 نەچچە مىڭغا يەتتى.

4. تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە ئىنقىلابىي ھاكىمىيەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى ۋە ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىرلىككە كەلتۈرۈلگەنلىكى

مىللىي ئارمىيە شۇ جايدىكى پارتىزانلارنىڭ ماسلىشىشى ئارقىسىدا، تارباغاتاي، ئالتايلارنى ئىشغال قىلدى ھەمدە شىخو، جىمىسار، ئۈرۈمچىنىڭ

غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئۇرۇش سىپىنىڭ ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىچە ئىلگىرىلەتتى. قوراللىق كۈرەشنىڭ غەلىبىسىگە ئەگىشىپ، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت ئارقا-ئارقىدىن قۇرۇلۇپ، ئۇچ ۋىلايەت بىرلىككە كەلدى.

(1) تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە ئىنقىلابىي ھاكىمىيەتنىڭ ئارقا-ئارقىدىن قۇرۇلغانلىقى

1945-يىل 7-ئاينىڭ 31-كۈنى، سىللىي ئارمىيە چۆچەكنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، 8-ئاينىڭ 4-كۈنى ئىلىخان تۆرە، ئەخمەتجان قاسىمى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەسلىھەتچىسى مۇھسىن ئەپەندى قاتارلىقلار چۆچەككە كېلىپ، ئۇلاردىن بۇرۇن چۆچەككە كەلگەن مۇھەممەتجان مەخسۇم، سەپىدىن ئەزىزى قاتارلىقلار بىرلىكتە تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن كېڭەشكەندىن كېيىن، 8-ئاينىڭ 6-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتىنىڭ سەييارە يىغىنىنى چاقىردى. يىغىندا تارباغاتاي ۋىلايىتى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» نىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى دەپ ئېلان قىلىندى، يىغىن باسىباي چولاق ئوغلى باپىنىي تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيلىقىغا، قاسىمئاخۇن ئىسمايىلوپ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەسلىھەتچىسى مەنسۇر روزىيوپنى مۇئاۋىن ۋالىيلىققا، ئابلىمىت ھاجىيوپنى باش كاتىپلىققا تەيىنلىدى ھەمدە تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ھەرقايسى بۆلۈم، ئىدارىلىرىنىڭ رەھبىرلىرى كادىرلىرىنى تەيىنلىدى.

8-ئاينىڭ باشلىرىدىن باشلاپ تارباغاتاي ۋىلايىتىدىكى ناھىيىلەردە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلدى، ناھىيە باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقلار تەيىنلەندى. ئۇمەرئاخۇن چۆچەك ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، قالدىباي قۇناپىيە چاغانتوقاي ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، نازاربېك تۇرسىبەك دۆربىلجىن ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، گۈڭچىڭ لاما قوبۇقسار ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى. 1945-يىل 9-ئاينىڭ 15-كۈنى، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى شىخو ناھىيىسىنى تارباغاتاي ۋىلايىتىگە ئايرىپ بېرىش، نەسرەددىنى ناھىيە باشلىقلىقىغا تەيىنلەش،

مايتاغ نەپىت كانىنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ سودا-سانائەت تەرەققىيات شىركىتىگە ئوتكۈزۈپ بېرىپ، مايتاغ نەپىت كانى باشقۇرۇش باشقارمىسى قۇرۇش، ئادىلبېك يۈسۈپبېكوپنى مەسئۇللۇققا تەيىنلەش؛ جىڭ ناھىيىسى ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قاراش، ئابدۇۋەلىنى ناھىيە باشلىقلىقىغا تەيىنلەشنى قارار قىلدى. 9-ئاينىڭ 18-كۈنى ساۋەن ناھىيىسىدىكى گومىنداڭنىڭ ئارمىيە، ھۆكۈمەت خادىملىرى شەھەرنى تاشلاپ ماناسقا قاچتى، سابىت بۇۋاھاجى باشچىلىقىدىكى ساۋەن پارتىزانلار ئەترىتى بىلەن دېنسوپ باشچىلىقىدىكى شاۋگۈەي پارتىزانلار ئەترىتى ساۋەن ناھىيە بازىرىغا كىردى. 9-ئاينىڭ 28-كۈنى تارباغاتاي ۋالىيى مەھكىمىسى ساۋەن ناھىيىلىك ھۆكۈمىتىنى تەشكىللەپ، سابىت بۇۋاھاجىنى ناھىيە باشلىقلىقىغا تەيىنلىدى. شۇنىڭ بىلەن تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ھەممە ناھىيىسىدە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلدى.

1945-يىل 9-ئاينىڭ 6-كۈنى، مىللىي ئارمىيە بىلەن ئالتاي قازاق قوراللىق كۈچلىرى سارسۇمبە ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى، بۇنىڭ بىلەن ئالتاي ۋىلايىتى پۈتۈنلەي ئازاد بولدى. ئىلىخان تۆرە قاتارلىقلار سارسۇمبىگە كېلىپ، ئالتاي قازاق مىللىي ئاقارتىش كومىتېتىنىڭ رەھبىرى دەلىلقان سۈگۈربايوپ قاتارلىقلار بىلەن كېڭىشىپ، 9-ئاينىڭ 23-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتىنىڭ سەييارە يىغىنىنى ئېچىپ مۇنۇلارنى قارار قىلدى: بىرىنچى، ئالتاي ۋىلايىتى — «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» نىڭ تەركىبىي قىسمى. ئىككىنچى، ئوسمان ئىسلام، دەلىلقان سۈگۈربايوپ ۋە زاكىقان ئەلەننى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتىنىڭ ئەزالىقىغا تولۇقلاش. ئۈچىنچى، ئالتاي ۋالىيى مەھكىمىسى ۋە ئونىڭ قارمىقىدىكى ھەرقايسى بۆلۈم، ئىدارىلەرنى قۇرۇش. ئوسمان ئىسلامنى ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىغا، ئارىپباي ئالىمجان (سوۋېت ئىتتىپاقى پۇقراسى) نى مۇئاۋىن ۋالىيلىققا تەيىنلەش، كېيىن شامشى مامىيوپنىمۇ مۇئاۋىن ۋالىيلىققا تەيىنلەش؛ خۇمار جاكەينى (سوۋېت ئىتتىپاقى پۇقراسى) باش كاتىپلىققا تەيىنلەش. تۆتىنچى، ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ھەرقايسى ناھىيىلىرىنىڭ باشلىقلىرى، مۇئاۋىن ناھىيە باشلىقلىرىنى

تەيىنلەش، موللائىسلام ئىسمايىلوپنى سارسۇمبە ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، رىشات ئابلاھاجى ئۆمەرتاينى بۇرچىن ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، كۆكىنەي دابۇنى قابا ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، ماقان قابىلنى جېمىنەي ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، نازىرنى چىڭگىل ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، مالىك مۇقامەتجاننى بۇرۇلتوقاي ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، سالىقنى كۆكتوقاي ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەش.

بۇنىڭ بىلەن، تارباغاتاي ۋە ئالتايدىن ئىبارەت ئىككى ۋىلايەتتە ۋالىي مەھكىمىسى ۋە ئۇنىڭ قارمىقىدىكى بۆلۈم، ئىدارىلەر قۇرۇلدى. ھەمدە ناھىيىدە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا پۈتۈنلەي بىرلىككە كەلدى.

(2) ئۇچ ۋىلايەت بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەت ئورۇنلاشتۇرۇشى

1945-يىل 9-ئايدا ئۇچ ۋىلايەت بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت شۇ ۋاقىتتىكى ۋەزىيەتكە ئاساسەن، ھەرقايسى تەرەپنىڭ خىزمەتلىرىنى ئەستايىدىل ئورۇنلاشتۇردى.

بىرىنچىدىن، ھەربىي ئىشلار جەھەتتە. 1945-يىل 9-ئايدا مىللىي ئارمىيە بۇرۇش قىلىپ ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا يېتىپ كەلدى. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرى قاتتىق ئالاقزادە بولۇپ، ھەربىي ئىشلارنى قايتىدىن ئورۇنلاشتۇردى. 8-ئۇرۇش رايونىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى، قوشۇمچە باش سەنمۇجاڭى گو جىچياۋ بۇيرۇقتا بىنائەن ئورۇمچىگە يېتىپ كېلىپ، جۇ شياۋلىياڭ، ۋۇ جۇڭشىنلارغا يارەملىشىپ ماناس دەرياسىنى ئالدىنقى سەپ قىلغان، «ئورۇمچىنى قاتتىق ساقلاش» مەركەز قىلىنغان ھەربىي پىلاننى تۈزۈپ چىقتى. شۇنىڭدىن كېيىنلا، گو جىچياۋ پۈتۈن شىنجاڭنىڭ مۇداپىئە ئىشلىرى ئۈستىدە بەنە مۇنۇلارنى ئورۇنلاشتۇردى: 46-شىغا 9-ئاينىڭ 12-كۈنى ماناسقا يۆتكىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈش، ماناس ناھىيە

بازىرىدا ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابى قۇرۇش، 46-شىنىڭ شىجاڭى شۇي رۇچېڭنى ئالىي قوماندانلىققا تەيىنلەش، ماناس دەرياسىنى بىرىنچى مۇداپىئە سىپى قىلىش؛ شىي يىڭگا يېڭى 2-جۇن شتابىنى ماناس ناھىيە بازىرىدىن قۇتۇبى ناھىيە بازىرىغا يۆتكەپ ئىككىنچى مۇداپىئە سىپى قۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈش؛ چىڭخەيدىن شىنجاڭغا كىرگەن ئاتلىق ئەسكەرلەر تولۇق 1-شىسىنىڭ شىجاڭى ما چېڭشياڭغا ۋاقىتلىق 3-شىنىڭ مۇداپىئە رايونىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئۇرۇمچى، گۇچۇڭ ۋە قۇتۇبىلار ئەتراپىغا ئورۇنلىشىپ، مۇداپىئەنى كۈچەيتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈش؛ ۋاقىتلىق 3-شىنى قاراشەھەرگە يۆتكەپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قەشقەر، ئاقسۇ ۋە كۇچا قاتارلىق جايلارنىڭ مۇداپىئە كۈچىنى ئاشۇرۇش؛ شەرقىي شىنجاڭ رايونىدا، 42-جۇنىنىڭ جۇنجاڭى يالڭ دېلياڭغا يېڭى 45-شىسىنىڭ بىر قىسمىغا قوماندانلىق قىلىپ، ئاراتۇرۇك، بارىكۆل ۋە قۇمۇل ئەتراپىنىڭ مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىش، شۇي داغا يېڭى 45-شىنىڭ بىر قىسمىغا قوماندانلىق قىلىپ، يەتتەقۇدۇق ئەتراپىنى مۇداپىئە قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىش.

ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ماناس دەرياسى سېپىنى قاتتىق ساقلاشنىڭ غەلىبىنى مۇستەھكەملەش ۋە ھەربىي ئىشلار جەھەتتە تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ھۇجۇمغا ئۆتۈشتىكى مۇھىملىقىنى چوڭقۇر بىلگەچكە، ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى ئەسكىرىي كۈچنى پائال تۇردە كۈچەيتتى. مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى شىخەنزىدە ئوتتۇرا يۇنىلىش قوماندانلىق شتابى تەسىس قىلدى، مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى ئىۋان ياكوۋلېۋىچ پالىنوپ قوشۇمچە ئوتتۇرا يۇنىلىش قوماندانلىقىغا، داۋۇتوپ سىياسىي كومىسارلىققا تەيىنلەندى. ئۇنىڭ قارمىقىدىكى پىيادە ئەسكەرلەر 1-لۇيى ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا تۇرغۇزۇلدى، بۇ لۇينىڭ لۇيجاڭى موگۇتنوپ، سىياسىي كومىسارى مەرغۇپ ئىسھاقوپ؛ پىيادە ئەسكەرلەر 2-لۇيى ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا تۇرغۇزۇلدى، بۇ لۇينىڭ لۇيجاڭى پىداپوپ، سىياسىي كومىسارى موللاخۇن؛ مۇستەقىل مىنامىيوت يېڭى ماناس

دەريا سىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا تۇرغۇزۇلدى؛ چۆچەك ئاتلىق ئەسكەرلەر 6-تۈەنى شىخەنزىدە تۇرغۇزۇلدى؛ توققۇزتارا ئاتلىق ئەسكەرلەر 5-تۈەنى ۋە ئاتلىق ئەسكەرلەر 7-تۈەنى چاۋگەيدە تۇرغۇزۇلدى. ئومۇمىي ئەسكىرىي كۈچى 10 مىڭ كىشىدىن ئاشتى.

مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى موڭغۇلكۇرەدە جەنۇبىي يۆنىلىش قوماندانلىق شتابى تەسىس قىلدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى ئىسھاقبېك مونونوپ قوشۇمچە جەنۇبىي يۆنىلىش قوماندانلىق شتابىنىڭ قوماندانى بولدى. ئۇنىڭ قارمىقىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-لۇبى موڭغۇلكۇرەدە تۇرغۇزۇلدى، لۇيجاڭلىقنى ئىسھاقبېك قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى. مىڭ جىلقىيوپ سىياسىي كومىسسار بولدى؛ ئاتلىق ئەسكەرلەر 2-لۇبى يۈلتۇزدا تۇرغۇزۇلدى، لۇيجاڭى نۇربايوپ، سىياسىي كومىسسارى داكايىپ بولدى؛ ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-تۈەنى مۇزات داۋۇتتا تۇرغۇزۇلدى؛ ئاتلىق ئەسكەرلەر 2-تۈەنى شوتىدا تۇرغۇزۇلدى؛ ئاتلىق ئەسكەرلەر 12-تۈەنى موڭغۇلكۇرەدە تۇرغۇزۇلدى؛ ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئىلىنى قوغداش ھەمدە جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە تەرەققىي قىلىپ، كۈچا، بايى، ئاقسۇ، تاشقورغان، يەكەن ۋە قاغىلىقلاردا ئەتراپىدىكى ئۇرۇشنى قوللاش.

ئالتاينى دەلىللەن سۇگۇربايوپ تۈەنجاڭلىقىدىكى مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى ساقلىدى.

10-ئاينىڭ باشلىرىدا، ماناس دەريا سىپىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر كۈچىنىڭ يېتەرسىزلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، يەنە مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر لۇيىنى يۆتكەپ ساۋەندە تۇرغۇزدى، لۇيجاڭ فاتى ئۇئانوۋچ لېسكىن، سىياسىي كومىسسار مولداغالى. ئۇنىڭ قارمىقىدىكى دۆربىلجىن ئاتلىق ئەسكەرلەر 4-تۈەنى، ۋە كەڭساي ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈەننى ماناس دەريا سىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا، خۇيزۇ ئاتلىق ئەسكەرلەر 10-تۈەننى شىخەنزىدە، موڭغۇل ئاتلىق ئەسكەرلەر 8-تۈەننى ساۋەندە، پىيادە ئەسكەرلەر 4-تۈەننى ئەنجىخەبدە، خەۋەرلىشىش لىيەننى شىخەنزىدە تۇرغۇزۇپ، ئوتتۇرا سەپتىكى ئەسكىرىي كۈچنى تېخىمۇ ئاشۇردى.

بۇ چاغدا مىللىي ئارمىيىنىڭ ئەسكىرىي كۈچى ئاز كەم 20 مىڭ كىشىگە يەتتى، مۇنتىزىملىشىش دەرىجىسى ۋە قوراللىنىش ئەھۋالى تېخىمۇ ياخشىلاندى، جەڭگىۋارلىقىمۇ بىرقەدەر زور دەرىجىدە ئاشتى.

ئىككىنچىدىن، ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى جەھەتتە. 1945-يىل 7-ئاينىڭ 25-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى 70-نومۇرلۇق قارار ماقۇللاپ، ھەرقايسى ناھىيىلەردىكى ھاكىم مەھكىمىلىرىنىڭ نامىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت دەپ ئۆزگەرتىشنى، ھاكىمنى ناھىيە باشلىقى دەپ ئۆزگەرتىشنى بەلگىلىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتىنىڭ قارمىقىدا بۆلۈملەر تەسىس قىلىندى، ئۇلار ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قارمىقىدىكى نازارەت، بۆلۈملەرگە ماسلاشتۇرۇلۇپ تۇرلۇك ھوقۇقنى يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. 1945-يىل 9-ئايدا ئۇچ ۋىلايەت بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەت قارايدىغان؛ ئىلى ۋىلايىتىگە غۇلجا، نىلقا قاتارلىق 11 ناھىيە دەرىجىلىك ھاكىمىيەت قارايدىغان؛ تارباغاتاي ۋىلايىتىگە چۆچەك، قوبۇقسار قاتارلىق ئالتە ناھىيە دەرىجىلىك ھاكىمىيەت قارايدىغان؛ ئالتاي ۋىلايىتىگە سارسۇمبە، جېمىنەي قاتارلىق يەتتە ناھىيە دەرىجىلىك ھاكىمىيەت قارايدىغان بولدى؛ يۇلتۇز پەۋقۇلئاددە ناھىيە قىلىندى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت جەمئىي 25كە يەتتى. بۇ يەرلىك ھۆكۈمەتلەر ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە يەرلىك ئاماتلىق ساقلاش، ئالدىنقى سەپتىكى ئۇرۇشقا ياردەم بېرىش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇھىم رول ئوينىدى، لېكىن فېئودال پومىشچىكلار، چارۋىدارلار ۋە دىنىي ساھەدىكى يۇقىرى تەبىقە كىشىلىرىنىڭ نامرات دېھقان - چارۋىچىلارغا قارىتان ئېزىش ۋە ئېكسپىلاتاتسىيسى يەنىلا داۋاملىشىۋەردى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇرۇش ئېھتىياجى تۈپەيلىدىن ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىنىڭ ئاشلىق، ئوت-چۆپ، باج-سېلىق تاپشۇرۇش، مەجبۇرىي ئەمگەك قىلىش ۋە ھەربىي خىزمەت ئۈتىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى يۈكى يەنىلا ناھايىتى ئېغىر بولدى.

ئۇچىنجىدىن، مالىيە، ئىقتىساد، مەدەنىيەت-مائارىپ قاتارلىق جەھەتلەردە. بىرلىككە كەلگەن مالىيە، پۇل مۇئامىلە باشقۇرۇش ئاپپاراتى،

يەنى مالىيە نازارىتى ۋە دۆلەت بانكىسى قۇرۇلۇپ، ئۇيغۇر ئاپتونوم مالىيە، پۇل مۇئامىلە ئىشلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1945-يىل 10-ئاينىڭ 2-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 99-نومۇرلۇق قارار ماقۇللاپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم تامغىسى بېسىلمىغان پۇلنى ئۇيغۇر ئاپتونوم دائىرىسىدە ئوبوروت قىلىش قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ، ئۇيغۇر ئاپتونوم تامغىسى بېسىلمىغان پۇللار 1945-يىل 10-ئاينىڭ 3-كۈنىدىن 18-كۈنگىچە دۆلەت بانكىسى تەرىپىدىن يىغىۋېلىنىدۇ، پۇل قىممىتىنىڭ 90 پىرسەنتىلا نەقلەشتۈرۈپ بېرىلىدۇ دەپ قارار قىلدى. تارباغاتاي، ئالتاي ئاپتونوم رايونلىرىدا پۇلغا قوشۇمچە تامغا بېسىش خىزمىتى 11-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن بۇرۇن ئاخىرلاشتى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قىسىملىرىنىڭ تەمىناتى ۋە مالىيە قېينىچىلىقى مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، 1945-يىل 7-ئاينىڭ 25-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 30 مىليون سومۇق قەغەز پۇلنى كۆپەيتىپ بېسىش ۋە 100 مىليون سومۇق زايوم تارقىتىشنى قارار قىلدى. 8-ئاينىڭ 20-كۈنى ھەربىي ئاتالارنىڭ يەم-خەشەكنى ھەل قىلىش ئۈچۈن يەنە 100 مىليون سومۇق قەغەز پۇلنى كۆپەيتىپ باستى. 8-ئاينىڭ 22-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت يەنە غالىبىيەت زايومىدىن 300 مىليون سومۇق تارقىتىش، مۇددىتىنى بەش يىل قىلىش، ھەر يىلى 20 پىرسەنتىنى قايتۇرۇش، 1950-يىلى ھەممىنى قايتۇرۇپ بولۇش، ئىلى ۋىلايىتىگە 150 مىليون سومۇق، تارباغاتاي ۋىلايىتىگە 100 مىليون سومۇق، ئالتاي ۋىلايىتىگە 50 مىليون سومۇق تەقسىم قىلىشنى قارار قىلدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مالىيە، پۇل مۇئامىلە خىزمىتىگە بولغان باشقۇرۇشنى تېخىمۇ كۈچەيتىش ئۈچۈن، 11-ئاينىڭ 20-كۈنىدىن 120-نومۇرلۇق قارارنى ماقۇللاپ، سابىق مالىيە نازارىتىنىڭ قارمىقىدىكى بانكىنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ بىۋاسىتە قارمىقىغا ئۆتكۈزۈش، ھۆسىيىن تارانوپنى بانكا باشلىقلىقىغا تەيىنلەش، دۆلەت بانكىسىغا ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ خام چوت، كىرىم-چىقىم ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش، نازارەت قىلىش، مالىيە-ئىقتىساد تۈزۈمىگە خىلاپلىق قىلىش ۋە دۆلەت مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزۈش قىلمىشىنى بىر تەرەپ قىلىش ھوقۇقى بېرىش ھەمدە ھەر

ئايلىق ھېساب - كىتابنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئىشخانىسىغا يوللاپ، شۇنىڭ بىلەن مالىيە، پۇل مۇئامىلە خىزمىتىنى تەدرىجىي توغرا يولغا چۈشۈرۈشنى بەلگىلىدى.

ئارمىيە، ھۆكۈمەت ۋە خەلق ئىمىسىنىڭ ئاساسىي تۈرمۇش مەنبەسىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش يەنىلا ئىقتىسادىي خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىدى. 1945-يىل 9-ئاينىڭ 8-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت سودا-سانائەت تەرەققىيات شىركىتى قۇرۇش، ئۇنىڭغا مالىيە نازارىتى رەھبەرلىك قىلىش، ئىسمىتۇللا مەزىمبايوپنى دىرېكتور قىلىشنى قارار قىلدى. 9-ئاينىڭ 15-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت شىخو، مايتاغلاردىكى نېفىت كانلىرىنى مالىيە نازارىتى سودا-سانائەت تەرەققىيات شىركىتىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىش، تەدبىر قوللىنىپ، مايتاغ نېفىت كانلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قارار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودىنى پائال ئۇاجلاندۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ھەمكارلاشتۇرۇش ئېكسپورت قىلدى، ھەربىي ماددىي ئەشيالار ۋە خەلق تۇرمۇشى ئۈچۈن ئېھتىياجلىق بولغان بۇيۇملارنى ئىمپورت قىلدى.

مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە قاتارلىق خىزمەتلەرگىمۇ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ناھايىتى ئەھمىيەت بەردى. 1945-يىل 8-ئاينىڭ 2-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 78-نومۇرلۇق قارارنى ماقۇللاپ، مەدەنىيەت، مائارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدا مەخسۇس كونكرېت بەلگىلىمىلەرنى چىقاردى. مائارىپ جەھەتتە، ئوقۇتقۇچىلار كەم بولغاچقا، بىر تەرەپتىن ھەرقايسى ئورۇنلار ئۆز ئورنىدا ئىشلەۋاتقان ئوقۇتقۇچىلارنى ۋە باشقا ئوقۇتۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان (ئاساسلىق رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقانلاردىن باشقىلىرىنى) مائارىپ نازارىتىگە قايتۇردى، مائارىپ نازارىتى بىر تۇتاش خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى؛ يەنە بىر تەرەپتىن ئوقۇتقۇچىلار تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، ئوقۇتقۇچىلارنى يېتىشتۇردى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەققى، مەكتەپنىڭ تۇرلۇك خىراجىتى دۆلەت

مالىيىسىدىن چىقىم قىلىندى. كەمبەغەللەرنىڭ پەرزەنتلىرى ۋە يېتىم بالىلارنىڭ ئوقۇش بەدىل پۇلى كەچۈرۈم قىلىندى. 1945-يىل 10-ئاينىڭ 15-كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 108-نومۇرلۇق قارارنى ماقۇللاپ، ماۋارىپ ئىشلىرى تەرەققىياتى توغرىسىدا نۇرغۇن مۇھىم بەلگىلىمىلەرنى چىقاردى: ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارغا مەجبۇرىي ماۋارىپنى يولغا قويۇش، شەھەرلەردە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەجبۇرىي ماۋارىپنى (1-يىللىقتىن 7-يىللىققىچە)، يېزىلاردا باشلانغۇچ مەجبۇرىي ماۋارىپنى (1-يىللىقتىن 4-يىللىققىچە) يولغا قويۇش، مەكتەپكە كىرگەن بارلىق ئوقۇغۇچىلاردىن بىردەك ئوقۇش بەدىلىنى ئالماسلىقنى بەلگىلىدى.

مەدەنىيەت جەھەتتە، ماۋارىپ نازارىتى كىنو، تىياتىر ۋە باشقا ئەدەبىيات-سەنئەت، ئويۇن قويۇشنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. كىنو فىلىمى تارقىتىش پونكىتى قۇردى، كىنوخانىلار، تىياتىرخانىلار ۋە ئورۇنلار بىردەك كىنو فىلىمى تارقىتىش پونكىتى ئارقىلىق فىلىمنى ئىجارىگە ئېلىپ قويدى. غۇلجىدا كۈتۈپخانا قۇردى. مالىيە نازارىتى ئۆي ۋە خىراجىتىنى ھەل قىلىشقا مەسئۇل بولدى.

سەھىيە جەھەتتە، يەرلىك ۋە ئارمىيىنىڭ دوختۇرخانىلىرىنى داۋاملىق ئوبدان باشقۇرغاندىن باشقا، يۇقۇملۇق كېسەللەرنىڭ يۈز بېرىشى ۋە تارقىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن مۇھىت تازىلىقى ئالاھىدە تەكىتلەندى.

ئۇچىنچى باب
ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلغان تىنچلىق سۆھبىتى

بىرىنچى پاراگراف تىنچلىق سۆھبىتى پەيتىنىڭ پېتىپ كېلىشى

1. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلبە قىلغاندىن كېيىنكى ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەت

1945-يىل 8-ئاينىڭ 15-كۈنى، ياپونىيە پادىشاھى شەرتسىز تەسلىم بولۇشنى ئېلان قىلىپ، 9-ئاينىڭ 2-كۈنى تەسلىمنامىگە رەسمىي ئىمزا قويدى. خەلقئارا فاشىزمغا قارشى ئۇرۇش جۇڭگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا غەلبە قىلىشى بىلەن ئاخىرلاشتى. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، پۈتكۈل خەلقئارا

ۋەزىيەتتە زور ئۆزگىرىش بولدى. دۇنيادىكى دېموكراتىك كۈچلەر ناھايىتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. پۈتۈن دۇنيا ئۇرۇش ھالىتىدىن تىنچلىق ھالىتىگە ئۆتۈشكە باشلىدى، خەلقئارا ۋەزىيەتنىڭ ئاساسىي ئېقىمى جىددىيلىكتىن يەڭىلەشكە يۈزلەندى، تىنچلىق، دېموكراتىيە ۋە مىللىي ئازادلىق توسۇۋالغىلى بولمايدىغان دەۋر ئېقىمىغا ئايلاندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئامېرىكىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ھەربىي كۈچلىرى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى جەريانىدا ئىنتايىن زور دەرىجىدە چوڭىيىپ كەتتى، ئامېرىكا جاھانگىرلىكى دۇنيادىكى ئەكسىيەتچىل كۈچلەرنىڭ مەركىزىگە ئايلاندى.

ئۇرۇشتىن كېيىنكى خەلقئارا سىنىپىي كۈرەشنىڭ كۈچ سېلىشتۇرمىسىدىن قارىغاندا، جاھانگىر كۈچلىرى زور دەرىجىدە ئاجىزلاپ كەتتى، خەلقئارادىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر مىسلىسىز زورايدى. گېرمانىيە، ئىتالىيە ۋە ياپونىيەدىن ئىبارەت ئۈچ فاشىستىك دۆلەت گۇمران بولدى، ئەنگلىيە، فرانسىيەدىن ئىبارەت ئىككى دۆلەتنىڭ ھاياتىي كۈچى خاراب بولدى. سوۋېت ئىتتىپاقى بولسا قاتتىق ئۇرۇش سىنىقىغا بەرداشلىق بېرىپ، تېخىمۇ كۈچەيىپ دۇنيادىكى قۇدرەتلىك دۆلەتكە ئايلاندى. شەرقىي ياۋروپا ۋە ئاسىيادا بىر تۈركۈم خەلق دېموكراتىك دۆلەتلەر ئارقا-ئارقىدىن بارلىققا كەلدى، ئاسىيا، ئافرىقا ۋە لاتىن ئامېرىكىسىدا مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى ئەۋج ئالدى، غەربىي ياۋروپا، شىمالىي ئامېرىكىدىكى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە ئىشچىلار ھەرىكىتى يېڭى دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى. قىسقىسى، پۈتۈن دۇنيادا تىنچلىق، دېموكراتىيە، مىللىي ئازادلىق ۋە سوتسىيالىزم كۈچلىرى غايەت زور بىر ئېقىم بولۇپ شەكىللىنىپ، جاھانگىرلارنىڭ ۋە دېموكراتىيىگە قارشى لاگېردىكىلەرنىڭ كۈچىدىن ئېشىپ كەتتى. بۇنداق ۋەزىيەت جۇڭگو سىياسىي ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى، جۇڭگو خەلقىنىڭ جۇملىدىن شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ كۈرىشىگە پايدىلىق بولدى.

ئۇرۇشتىن كېيىن، خەلقئارا كۈرەش ۋەزىيىتىدىمۇ زور ئۆزگىرىش

بولدى. ئامېرىكا ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت ئىككى ئاساسلىق چوڭ دۆلەت ئۇرۇش مەزگىلىدە ئىتتىپاقداش دۆلەت بولسىمۇ، ئۇرۇشتىن كېيىن بىراقلا پۈتۈن دۇنيا ئىستراتېگىيىسىدىكى رەقىبلەرگە ئايلاندى. ئامېرىكا بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قارىمۇ قارشىلىق ۋەزىيىتى خەلقئارا مەسىلىلەرنىڭ مەركىزى بولۇپ قالدى، ئېغىر ھەم مۇرەككەپ كۆرەشلەر ساقلىنىپ كەلدى، ئاز ساندىكى چوڭ دۆلەتلەر دۇنيا سىياسىي ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىشتەك ۋەزىيەت كۆرۈلدى.

1945-يىل 2-ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا ۋە ئەنگلىيىنىڭ باشلىقلىرى ستالىن، روزۋېلت ۋە چېرچىل سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قىرىم يېرىم ئارىلىدىكى يالتادا يىغىن ئۆتكۈزۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياپونىيىگە قارشى ئۇرۇشقا قاتنىشىشى، ئۇرۇشتىن كېيىن گېرمانىيە ۋە بېرلىننى ئىگىلىشى، ئۇرۇشتىن كېيىن دۇنيا ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش مەسىلىسى ئۈستىدە مۇزاكىرە ئېلىپ بارىدى ھەمدە مەخپىي ھالدا «يالتا كېلىشىمى» نى ئىمزالىدى. بۇ كېلىشىم فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشنىڭ بالدۇراق غەلىبىگە ئېرىشىشىگە ئىجابىي تەسىر كۆرسەتكەن بولسىمۇ، جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا زىيان يەتكۈزگەنىدى. ئەينى ۋاقىتتا، سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگو گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق ئەرتنامىسىنى ئىمزالاپ، تاشقى مۇڭغۇل (يەنى مۇڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى، تۆۋەندىمۇ ئوخشاش) نىڭ ھازىرقى ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش، جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىغا ۋە شىنجاڭغا زېمىن تەلىپى قويماسلىق، جۇڭگونىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىق قاتارلىق ئىشلار توغرىسىدا ئىپادە بىلدۈرگەنىدى. 5-ئاينىڭ 28-كۈنى، ستالىن يەنە ئامېرىكا زۇڭتۇڭى تروممېننىڭ پەۋقۇلئاددە ئەلچىسى خوپكىنسقا ئەگەر جۇڭگو يالتا مەخپىي كېلىشىمىدىكى شەرتلەرگە ماقۇل بولسا، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارمىيىسىنىڭ دەرھال ئەسكەر چىقىرىپ، شەرقىي شىمالدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىدىغانلىقىنى ھەمدە جياڭ جېيشى رەھبەرلىكىدىكى جۇڭگونىڭ بىرلىككە كېلىشىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللايدىغانلىقىنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودىن،

مەيلى شىنجاڭدا ياكى باشقا جايلاردا زېمىن تەلەپ قىلمايدىغانلىقىنى ئېنىق بىلدۈردى. شۇ يىلى 8-ئاينىڭ 14-كۈنى، يەنى ياپونىيە شەرتسىز تەسلىم بولۇشنى ئېلان قىلغان كۈنىنىڭ ھارپىسىدا، گومىندالڭ ھۆكۈمىتى تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى ۋاڭ شىجېي بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى مولوتوپ ئىككى دۆلەت ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن موسكۋادا «جۇڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقى دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچە كېلىشىملىرىنى ئىمزالىدى. بۇ شەرتنامىنىڭ قوشۇمچە ھۆججەتلىرىدە گومىندالڭ ھۆكۈمىتى تاشقى مۇڭغۇلىيىنىڭ مۇستەقىللىقىنى ئېتىراپ قىلدى. سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى بولسا مۇنداق دەپ ئېنىق بايان قىلدى: «شىنجاڭدا يېقىندا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر (ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى كۆرسىتىدۇ) توغرىسىدا، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسىنىڭ 5-ماددىسىدا ئېيتىلغاندەك، جۇڭگونىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىش نىيىتىدە بولمايدىغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ.»[1] سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونىغا تۇتقان پوزىتسىيىسى ۋە سىياسىتى شىنجاڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنىڭ ئۆزگىرىشى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تەرەققىياتىغا شۇنىڭدەك گومىندالڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا تۇتقان پوزىتسىيىسىگە ئىنتايىن مۇھىم تەسىر كۆرسەتتى.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ئىچكى ۋەزىيەتنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى مۇنداق بولدى: بىر تەرەپتىن، خەلق ئىنقىلابىي كۈچلىرى ناھايىتى زورايدى، تىنچلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ جىددىي ئېھتىياجى ۋە ئوبيېكتىپ ئىمكانىيىتى بارلىققا كەلدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى زورىيىپ 1 مىليون 200 مىڭ ئەزاغا ئىگە، سىياسىي جەھەتتە پىشىپ يېتىلگەن پرولېتارىيات پارتىيىسىگە ئايلىنىپ،

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈرۈمچە 1-نەشرى 128-بەت.

100 مىليون نوپۇسى، 1 مىليون 200 مىڭ كىشىلىك ھەربىي قوشۇنى ۋە 2 مىليون 200 مىڭ خەلق ئەسكىرى بار ئازاد رايونلارغا ئىگە بولدى. جۇڭگو خەلقىنىڭ ئويغىنىش دەرىجىسى ۋە تەشكىللىنىش دەرىجىسى مىسلىسىز ھالدا يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. مەملىكەت خاراكتېرىنى ئالغان ۋەتەنپەرۋەرلىك دېموكراتىك ھەرىكەتلەر كۈنسايىن يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلۈپ تۇردى. پۈتۈن مەملىكەت خەلقى تىنچلىققا تەشنا بولۇپ، مۇستەقىل، ئەركىن، دېموكراتىك، قۇدرەتلىك يېڭى جۇڭگو قۇرۇشنى جىددىي تەلەپ قىلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە زور ئىلھام بەخش ئەتتى، شىنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا زور مەدەت بەردى، شىنجاڭنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ غەلبىسىنى ئىنتايىن پايدىلىق شارائىت بىلەن تەمىن ئەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئامېرىكا جاھانگىرلىرى بىلەن جىياڭ جېيشى تىل بىرىكتۈرۈپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ غالىبىيەت مېۋىسىنى تالاشتى، جىياڭ جېيشى ئىچكى ئۇرۇش قىلىش، ئىستىبدادتلىق يۈرگۈزۈش، ۋەتەننى سېتىش سىياسىتىدە چىڭ تۇردى، ئومۇمىيۈزلۈك ئىچكى ئۇرۇش قوزغىلىشتەك ئېغىر خەۋپ ۋە قىسمەن ئىچكى ئۇرۇش بولۇشتەك پاكىت مەۋجۇت ئىدى. بۇلار ئۆز نۆۋىتىدە جۇڭگو ئىنقىلابىغا بىر تالاي ئېغىر قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇردى.

ئۇرۇش ئاياغلاشقاندىن كېيىنكى دەسلەپكى مەزگىلدىكى مۇرەككەپ خەلقارا ۋەزىيەت ۋە ئىچكى ۋەزىيەت ئالدىدا، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى تىنچلىق، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، تىنچلىق، دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش، جىياڭ جېيشىنىڭ ئىچكى ئۇرۇش قىلىش، ئىستىبدادتلىق يۈرگۈزۈشىگە قارشى ئۇرۇش ئاساسىي فاكتورىنى بېكىتتى. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ جىياڭ جېيشىنىڭ ئىچكى ئۇرۇش قوزغاش سۇيىقەستىنى ئېچىپ تاشلىغانلىقى ۋە ئىچكى ئۇرۇش قوزغىشىغا قارشى كۈرەش قىلغانلىقى، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تىنچلىقنى تەلەپ قىلىش، ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى ئۇرۇشتەك غايەت زور بېسىم شەكىللەندۈرگەنلىكى، جىياڭ

جيېشىنىڭ ۋاقتىنچە يېتەرلىك ئەسكىرىي كۈچىنى ئىچكى ئۇرۇشنىڭ ئالدىنقى سەپىگە يۆتكىيەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، جياڭ جېشى ئومۇمىيۈزلۈك ئىچكى ئۇرۇش قىلىشقا جىددىي تەييارلىق كۆرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە تىنچلىق ئىقابىغا كىرىۋالغان بولۇپ، 1945-يىل 8-ئايدا ئارقا-ئارقىدىن ئۈچ پارچە تېلېگراممىا بېرىپ، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى ماۋ زېدۇڭنى چۆچىتىغا تىنچلىق سۆھبىتىنى ئۆتكۈزۈشكە تەكلىپ قىلدى. ئۇنىڭ مەقسىتى ئەگەر ماۋ زېدۇڭ چۆچىتىغا كېلىشنى رەت قىلسا، ئىچكى ئۇرۇشنىڭ مەسئۇلىيىتىنى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە ئىتتىرىپ قويۇش ئىدى. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى جياڭ جېيشىنىڭ تىنچلىق ئىقابىغا كىرىۋېلىپ ئۇرۇشقا ھەقىقىي تەييارلىق كۆرۈش سۈيىقەستىنى بىلىپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تىنچلىققا بولغان سەمىمىيلىكىنى بىلدۈرۈش، ئىچكى ئۇرۇشتىن ساقلىنىش، ئىمكانقەدەر تىنچلىقنى قولغا كەلتۈرۈش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا جياڭ جېيشىنىڭ تىنچلىق ئالدامچىلىقىنى ئېچىپ تاشلاش، خەلقنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش ۋە تەربىيىلەش ئۈچۈن، 8-ئاينىڭ 25-كۈنى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسى يىغىن ئېچىپ ماۋ زېدۇڭ، جۇ ئېنلەي ۋە ۋاڭ روفېيلارنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا ۋەكالىتەن چۆچىتىغا دەرھال بېرىپ، گومىنداڭ بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلدى. 8-ئاينىڭ 28-كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ماۋ زېدۇڭ، جۇ ئېنلەي، ۋاڭ روفېي قاتارلىق ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭ، خۇرلېينىڭ ھەمراھلىقىدا مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن چۆچىتىغا يېتىپ باردى. چۆچىتىڭ سۆھبىتى 8-ئاينىڭ 29-كۈنى باشلىنىپ، 10-ئاينىڭ 10-كۈنى ئاياغلاشتى. سۆھبەت مەزگىلىدە تەكرار-تەكرار كۆرەشلەر ئېلىپ بېرىلدى. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللىرى تىنچ يول بىلەن دۆلەت قۇرۇش فاكتىجىندا چىڭ تۇردى؛ جياڭ جېيشى بۇ قېتىمقى سۆھبەتتە سىياسىي جەھەتتە دېموكراتىيە، ئەركىنلىككە يول ئېچىپ بېرىش توغرىسىدا بەزى قۇرۇق ۋەدىلەرنى بېرىش، لېكىن «سىياسىي پەرمان،

ھەربىي بۇيرۇق بىرلىككە كېلىش» باھانىسىدە ئازاد رايون ۋە خەلق ئارمىيىسىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش فاكتىنى بېكىتتى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللىرى سۆھبەتنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ئازاد رايوندىكى خەلق ھاكىمىيىتىنىڭ قانۇنىي ئورنىدا چىڭ تۇرۇش ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، نۇرغۇن جەھەتلەردە يول قويدى. لېكىن گومىنداڭ تەرىپ ھېچقانداق ئىمكانىيەت قالدۇرمىغاچقا، سۆھبەت ئارقىغا سۈرۈلۈپ كەتتى، ھەتتا قاتمال ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. سۆھبەت جەريانىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى كەڭ كۆلەمدە ھەرقايسى تەرەپتىكى تىنچلىق، دېموكراتىك كۈچلەرنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە ئىتتىپاقلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئازاد رايوندىكى ئارمىيە، خەلق گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئارمىيىسىنىڭ ھەربىي ئىشلار جەھەتتىكى چېقىلىشىغا غەلىبىلىك قايتۇرما زەربە بەردى. بۇلارنىڭ ھەممىسى سۆھبەتتە كۈچلۈك ماسلىشىش رولىنى ئويناندى. 10-ئاينىڭ 10-كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللىرى بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللەر ئۈمىكى بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ سۆھبەت مۇھىم خاتىرىسى» (يەنى «10-ئۆكتەبىر كېلىشىمى») گە ئىمزا قويدى. «سۆھبەت مۇھىم خاتىرىسى»دە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللىرى ئوتتۇرىغا قويغان تىنچ يول بىلەن دۆلەت قۇرۇش ئاساسىي فاكتىنى قوبۇل قىلىنغان بولۇپ، ئىككى تەرەپ: «ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىش، تىنچلىق، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق، بىردەكلىكنى ئاساس قىلىش»[1]، «ئىچكى ئۇرۇشتىن قەتئىي ساقلىنىپ، مۇستەقىل، ئەركىن، باي، قۇدرەتلىك يېڭى جۇڭگو قۇرۇش»[2] دېگەن كېلىشىم ھاسىل قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئازاد رايوننىڭ ھاكىمىيىتى ۋە ئارمىيىسى قاتارلىق تۈپ مەسىلىلەردە جىياڭ جېيشى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مۇۋاپىق تەشەببۇسىنى رەت

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 159-بەت.

② يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش.

قىلىپ، «سۆھبەت مۇھىم خاتىرىسى»گە ئىككىسى تەرەپ داۋاملىق كېڭىشىش ياكى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ھەل قىلىشىغا سۇنۇش، دەپ خاتىرە قالدۇردى. بۇ قېتىمقى سۆھبەت ئامېرىكا جاھانگىرلىكى ۋە جياڭ جيېشى ئەكسىيەتچىل گۇرۇھىنىڭ، كومىۋنىستىك پارتىيە تىنچلىقنى ۋە ئىتتىپاقلىقنى كېرەك قىلمايدۇ، دەپ بوھتان چاپلىغان پىتنە-ئىغۋالىرىگە رەددىيە بەردى، ئۇلارنىڭ يالغان تىنچلىق سۆيىقەستىنى ئېچىپ تاشلاپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەتراپىغا تېخىمۇ زىچ ئۇيۇشۇپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە ۋە جياڭ جيېشى ئەكسىيەتچىل گۇرۇھىغا قارشى ئىنقىلابىي كۈرەشكە پائال قاتنىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. ماۋ زېدۇڭ: «سۆھبەت نەتىجىسىدە گومىنداڭ تىنچلىق-ئىتتىپاقلىق فاكتىنىنى ئېتىراپ قىلدى. بۇ ناھايىتى ياخشى بولدى. گومىنداڭ يەنە ئىچكى ئۇرۇش قوزغايدىغان بولسا، ئۇلار پۈتۈن مەملىكەت ۋە پۈتۈن دۇنيا ئالدىدا داۋالىدا ئۇنتۇرۇپ قويىدۇ، بىز ئۇلارنىڭ ھۇجۇمىنى قوغدىنىش ئۇرۇشى بىلەن تارمار قىلىشتا تېخىمۇ كۆپ ئاساسقا ئىگە بولىمىز»① دەپ كۆرسەتتى.

شىنجاڭدا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى بىلەن گومىنداڭ دائىرىلىرى ئوتتۇرىسىدا تىركىشىپ تۇرۇش ۋەزىيىتى شەكىللەندى. 1945-يىل 9-ئاينىڭ باشلىرىدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ھەربىي ئىشلار جەھەتتە تېزا زوربىيش مەزگىلىگە قەدەم قويدى. شىمالىي شىنجاڭدىكى ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەت بىر - بىرىگە تۇتىشىپ تولۇق ئازاد بولدى. جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا مىللىي ئارمىيە بىر مەھەل بايى، ئاقسۇ كونىشەھەرلەرنى ئازاد قىلدى ھەمدە ئاقسۇنى مۇھاسىرىگە ئېلىۋالدى، تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسى قەشقەر، يېڭىسار تەرەپكە قاراپ يۈرۈش قىلدى؛ ئوتتۇرا سەپتە مىللىي ئارمىيە گومىنداڭنىڭ جىلگە، شىنخو مۇداپىئە سېپىدىن بۆسۈپ ئۆتۈپ، ئۇرۇمچىگە ئاران 150 كىلومېتىر

---

① «چۇڭچىلىڭ سۆھبىتى توغرىسىدا» ۔ «ماۋزېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى» 4-توم، 1967-يىل 11-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 75-بەت.

كېلىدىغان ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا كەلدى. گومىنداڭنىڭ شۇ يەرنى ساقلاۋاتقان قوشۇنلىرى ماناس دەرياسى كۆۋرۈكىنى كۆيدۈرۈۋەتتى، بۇنىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيە بىلەن گومىنداڭ ئارمىيىسى دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدا تىركىشىپ تۇرۇشتەك ۋەزىيەت شەكىللەندى. ئەينى ۋاقىتتا، گومىنداڭنىڭ ئۇرۇمچىدە قالغان ھەربىي كۈچى ئالتە يېڭىلا بولۇپ، ئاشلىق، ئوق-دورا جەھەتلەردىن ناھايىتى قىسىلىپ كەتكەن بولۇپ، ھەربىي ئاشلىق زاپىسى ئاران ئون كۈنگىلا يېتەتتى، ئوق-دورىلىرىدىن پەقەت مىلتىق، پىلىموت ئوقىدىن 100 نەچچە مىڭ پايلا قالغانىدى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا گومىنداڭنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق 8-ئۇرۇش رايونىنىڭ باش قوماندانى جۇ شاۋلىياڭ ھېچقانداق يول تاپالماي ئامالسىزلىقتىن تىت-تىت بولۇپ، سەككىز سائەت ئىچىدە جىيالڭ جىيېشىغا ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ قېتىم جىددىي تېلېگىرامما ئەۋەتىپ مۇنداق دېدى: «. . . ئىچكى جەھەتتە كارغا كېلىدىغان قوشۇن كەمچىل، سىرتتىن ياردەم بەرگۈدەك بىرەر ھەربىي قوشۇنمۇ يوق، . . . ئۇرۇمچى خەۋپ ئىچىدە قالدى، پىرقىمىزگە ۋە دۆلىتىمىزگە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن دۆلەت زېممىسى بىلەن ھايات-ماماتتا بىللە بولۇپ، شۇ يولدا ئۆزۈمنى قۇربان قىلماقتىن باشقا چارە قالمىدى. . . ئالىيلىرىنىڭ تېزلىكتە ئاقىلانە تەدبىر كۆرسىتىشىنى سەمىمىي ئۆتۈنىمەن.»① ناھايىتى روشەنكى، بۇنداق ۋەزىيەت گومىنداڭغا ئىنتايىن پايدىسىز ئىدى. ئەگەر گومىنداڭ ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقى ئۆزۈل-كېسىل بەربات بولۇپ كېتەتتى.

2. ئىنچىلىق سۆھبىتى توغرىسىدىكى غۇلغۇلا

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىنكى

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 143-بەت.

خەلقنىڭ ۋەزىيەت ۋە ئىچكى ۋەزىيەتنە، ھەربىي ئىشلار جەھەتتىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى باستۇرۇشقا ئىنتايىن پايدىسىز بولۇۋاتقان ئۇرۇش شارائىتى ئاستىدا، جياڭ جيېشى قىيىن ئەھۋالدا قېلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا بولغان تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولدى. شىنجاڭ مەسلىسىدىمۇ خۇددى پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە مۇئامىلە قىلغىنىغا ئوخشاش، بىر تەرەپتىن تىنچلىق سۆھبىتى ئېلىپ بېرىش، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇرۇش قىلىشقا تەييارلىق كۆرۈش تاكتىكىسىنى قوللاندى. جياڭ جيېشى شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەسلىسىنى ھەل قىلىشتا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھالقىلىق رول ئويناۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر بىلگەچكە، گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى دائىمىي يىغىنىدا سۆز قىلىشتىن بۇرۇن، دىپلوماتىيە يوللىرى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋە شىنجاڭ مەسلىسىگە تۇتقان پوزىتسىيەسىنى ئىگىلەپ كۆرگەنىدى. 7-ئاينىڭ 5-كۈنى جياڭ جيېشى چۇڭچىڭدا يىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلىپ، جۇڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقى سۆھبىتىگە ئالاقىدار مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلغاندا، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمال ۋە شىنجاڭدىكى زېمىنغا ۋە مەمۇرىي ئىگىلىك ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلالىشىنى ھەمدە جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە ۋە «شىنجاڭ توپىلىڭى» غا ھېچقانداق ياردەم بەرمەيدىغان بولسا، جۇڭگو ھۆكۈمىتى ئاندىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشقى مۇڭغۇلىيەگە ئالاقىدار تەلەپلىرىنى ئويلىشىدۇ، دەپ بەلگىلىگەن. يىغىندىن كېيىن، جياڭ جيېشى موسكۋادا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن سۆھبەت ئۇتكۈزۈۋاتقان سۇڭ زىۋېنغا ئارقا-ئارقىدىن ئىككى پارچە مەخپىي تېلېگراممىنى ئەۋەتىپ مۇنداق يوليورۇق بەرگەن: «تاشقى مۇڭغۇلىيەنىڭ ئۇرۇشتىن كېيىن مۇستەقىل بولۇشىغا يول قويۇش» قا بولىدۇ، لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ «شەرقىي شىمال زېمىنىمىزنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى ۋە مەمۇرىي پۈتۈنلۈكىنى ئېتىراپ قىلىشى، جۇڭگو كومۇنىستىك

پارتىيىسى ۋە 〈شىنجاڭ توپىلىڭى〉غا ھېچقانداق ياردەم بەرمەسلىكى كېرەك»① . سۇئ زىۋېن جياڭ جېيشىنىڭ تېلېگراممىسىغا يولىۇرۇقسىغا ئاساسەن، ستالىننىڭ مۇئاۋىنى ئوتتۇرىغا قويدى، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ئەگەر جۇڭگونىڭ «شىنجاڭ توپىلىڭى»نى تىنچىتىشىغا ياردەم بېرىش قاتارلىق مەسىلىلەردە ۋەدە بەرسە، جۇڭگو ھۆكۈمىتى تاشقى مۇئامىلىسىدە مەسىلىسىدە يول قويسا بولىدۇ. ستالىن: مەيلى يەنئەن، شىنجاڭ بولسۇن بىردەك ۋېيىۋەنجاڭ جياڭ جېيشىنىڭ رەھبەرلىكىگە بويسۇنىدۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى پەقەت مىللىي ھۆكۈمەتنىلا قوللايدۇ، جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن بايانات ئېلان قىلىشقا بولىدۇ، دەپ ئىپادە بىلدۈردى ھەمدە سۇئ زىۋېننىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا «ئوغرىلىقچە» قورال-ياراغ توشۇشىنى توسۇش توغرىسىدىكى تەلىپىگە ماقۇل بولدى. «جۇڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقى دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى» ئىمزالانغاندىن كېيىن، 9-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، مولوتوپ بىلەن ۋاڭ شىجيې ئەنگلىيىنىڭ لوندون شەھىرىدە «شىنجاڭ غۇلجا ۋەقەسى»نىڭ كۈنىيىن كېچىسىپ كېتىۋاتقانلىقى ئۈستىدە مەسلىھەتلەشكەندە، مولوتوپ بۇ ۋەقەنىڭ بولۇشى ۋاقىتلىق ھادىسە، ئۇزۇن ئۆتمەي بېسىقىدۇ، دېدى. جياڭ جېيشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر قاتار ۋەدىلىرىنى ئالغاندىن كېيىن، 10-ئاينىڭ 10-كۈنى رادىئو نۇتقى ئېلان قىلىپ، شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى رەسمىي بىلدۈردى. يۇقىرىقىلاردىن شۇنى بىلىۋېلىشقا بولىدۇكى، جياڭ جېيشىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قارىتىلغان تاكتىكىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە، كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، مۇنداق بىرنەچچە تەرەپتىكى ئامىل تۈرتكە بولغان: بىرىنچىدىن، جياڭ جېيشى ئەسكىرىي كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، باشقا جايدىن چاتاق چىقىپ ئۆزىنىڭ

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 112-بەت.

كوممۇنىستلار پارتىيىسىگە قارشى شەكىلدىكى ئۇرۇش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا چەكلىمىگە ئۇچرىمىدى. جياڭ جيېشى شىنجاڭدىكى يېگانە ۋەرىسلىق ئۇكىسى، شىنجاڭنى ئىككىنچىدىن بالدۇراق تىنچلاندۇرۇپ، داۋاملىق بىلەن شەكىلدىكى ئۇرۇشنى قوزغاپ ئۇيغۇر، تاتارلارنى ئۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. شۇنىڭدىن، ئۆزىنى ۋاقىتلىق ئۇرۇمچى خەلقارلىقى ئەمەلدار قالغان بولۇپ، ئەگەر ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ھەرىپ جەھەتتىن داۋاملىق باستۇرالمىغان دەپدىغان بولسا، خېلى كۆپ ئەسكىرىي كۈچ يۆنىلىشكە توغرا كېلەتتى. ئەمما ئۆزى ۋاقىتلىق جياڭ جيېشى شەرقىي شىمال، شىمالىي جۇڭگودىكى جايلارغا ئەسكىرىي كۈچ يۆتكەپ، كوممۇنىستلار پارتىيىسىگە قارشى ئالدىنقى سەپتىكى ئەسكىرىي كۈچىنى كۈچەيتىش بىلەن بەند بولغاچقا، شىنجاڭغا چولىسى تەگمىگەندى؛ شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ئارقا سەپ تەمىناتى 1000 چاقىرىم يىراقلىقتىكى خېشى كارىدورىدىن كېلەتتى، ترانسپورت لىنىيىسى بەك ئۇزۇن، بىردىنبىر قاتناش يولى — لەنجۇ ـ شىنجاڭ تاشيولى ئۇزاق يىللار رېمونتسىز قېلىپ قاتناش يۈزلۈپ كەتكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ماشىنا، بېنزىن ئېغىر دەرىجىدە كەمچىل بولغانلىقى گومىنداڭنىڭ قىينىچىلىقىنى ئېغىر دەرىجىدە ئاشۇرۇۋەتكەن، شۇڭا، خەتەرلىك ۋەزىيەتكە ناقابىل تۇرۇش ئۈچۈن تىنچلىق سۆھبىتىنى ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولغان. ئۇچىنچىدىن، جۇڭگو كوممۇنىستلار پارتىيىسى ۋە دۆلەت ئىچىدكى تەرەققىيپەرۋەر جامائەت پىكرى گومىنداڭنى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقىگە زۇلۇم سالماقتا دەپ بەس-بەس بىلەن ئەيىبلەپ، مىللىي باراۋەرلىك ۋە تىنچلىق دېموكراتىيىنى يولغا قويۇشنى مۇراجىئەت قىلدى. ماۋ زېدۇڭ چۇڭچىڭدا سۆھبەت ئۆتكۈزگەن مەزگىلدىمۇ گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلدى. يۇتۇن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى تىنچلىق دېموكراتىيىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەلەپ قىلىۋاتقان كەيپىياتتا، جياڭ جيېشىنىڭ شىنجاڭدىكى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى باستۇرۇشنى داۋاملىق جىددىيلەشتۈرۈشى ۋەزىيەتكە ئۇيغۇن كەلمەيتتى، پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ۋە چېگرا رايونىدكى

ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەپرىتىگە ۋە قارشى تۇرۇشىغا تېخىمۇ ئۇچرايتتى، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە تارتىش ئۈچۈنمۇ تىنچلىق سۆھبىتى ئېلىپ بېرىش بايرىقىنى كۆتۈرۈشىگە توغرا كېلەتتى. تۆتىنچىدىن، جۈڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى مۇناسىۋىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، جۈڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقى دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى ئىمزالىنىپ بولغان، جياڭ جيېشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنىڭ ئىشلىرىغا قوراللىق كۈچ بىلەن ئارىلاشمايمىز، دېگەن ۋەدىسىنى ئالغاندىن كېيىن، ئەندىشىنى توگەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جياڭ جيېشى تىنچلىق سۆھبىتىدىن پايدىلىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشمايمىز دېگەن ۋەدىسىگە بولغان سەمىمىيلىكىنى سىناپ باقماقچى ھەمدە بۇنىڭ بىلەن ۋاقتىنچە شىنجاڭنى مۇقىملاشتۇرۇش مەقسىتىگە يەتمەكچى بولغان. يۇقىرىقىدەك ئارقا كۆرۈنۈش بولغان ئەھۋالدا، جياڭ جيېشى ئاندىن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قارىتان تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولۇپ، شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشقا ماقۇل بولغان.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئىچكى-تاشقى ۋەزىيەتنى ئەستايىدىل مۇھاكىمە قىلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تىنچلىق ئارزۇسىغا ماسلىشىپ، شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشقا ماقۇل بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ئۆتكۈزگەن چوڭچىلىق سۆھبىتى ۋە ئىمزالىغان «10-ئۆكتەبىر كېلىشىمى»، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى بىردەك تىنچلىق دېموكراتىيىنى تەلەپ قىلىش ۋەزىيىتى، جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تىنچلىق دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش توغرىسىدىكى ئاڭچىنى ۋە دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇش توغرىسىدىكى چاقىرىقى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ كۆزىنى تاكتىكىسىغا مۇھىم تەسىر كۆرسەتتى. ھەربىي ئىشلار جەھەتتە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى خەلق قوراللىق كۈچىنى شىددەت بىلەن تەرەققىي قىلغان ھەمدە گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قاقشاتقۇچ زەربە بەرگەن بولسىمۇ،

لېكىن يالغۇز ئۆز كۈچىگىلا تايىنىپ ئۇرۇمچىگە قاراپ داۋاملىق يۈرۈش قىلىشىمۇ ئوڭاي ئىش ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ تەكلىپى ۋە كېلىشتۈرۈشىنى قوبۇل قىلىپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە قوشۇلۇپ، بۇ ئارقىلىق گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھاكىمىيىتىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇرلاپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي كۈرىشىنىڭ غالىبىيەت مېۋىسىنى قوغدىماقچى ھەمدە تىنچلىق سۆھبىتى ئارقىلىق دېموكراتىك ئاساستا ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش مەقسىتىگە يەتمەكچى بولدى.

تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ شارائىتى كۈنسېرى پىشىپ يېتىلگەن چاغدا، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەيئىتى 10-ئاينىڭ 2-كۈنى 100-نومۇرلۇق قارار ماقۇللاپ، رەھىمجان سابىرھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەتجان قاسىمنى سۆھبەت ۋەكىللىرى قىلىپ ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىپ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ تىنچلىق سۆھبىتىگە بولغان سەمىمىيلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ماناس دەريالىسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا تۇرۇۋاتقان مىللىي ئارمىيىگە شۇ جايدا بۈيرۇق كۈتۈپ تۇرۇش، ۋاقتىنچە يېڭى ھۇجۇمنى قوزغىماسلىق توغرىسىدا بۈيرۇق بەردى ھەمدە جەنۇبىي سەپتە ئۇرۇش قىلىۋاتقان قىسىملارنى قايتۇرۇپ كەلدى.

ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئۆتكۈزگەن تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ پۈتۈن جەريانى سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى ۋاستىچى بولغان ھالدا ئېلىپ بېرىلدى.

1945-يىل 9-ئاينىڭ 13-كۈنى، جاڭ جىجۇڭ جىيىشىنىڭ بۈيرۇقىغا بىنائەن گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ دائىمىي ئەزاسى مەسئۇد، قانۇن تۈرغۇزۇش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ئەيسا ۋە ۋاڭ زېڭشەن، سىياسىي بۆلۈم 1-نازارىتىنىڭ نازىرى دېڭ ۋېنيى، گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ كاندىدات

ئەزاسى جاڭ جىڭيۇ، گومىنداڭ مەركىزىي رېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى مۇھەممەتئىمىن، ئۇچ مەسلەك ياشلار ئۆمىكى مەركىزىي كومىتېتى كاتىبات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لىيۇبىڭچۈن قاتارلىق كىشىلەرنى باشلاپ ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلدى. ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى: «جەڭگىۋارلىقنى ئۈرغۈتۈپ، كىشىلەرنىڭ قەلبىنى تىنچلاندۇرۇش، بۇ قېتىمقى ۋەقەنىڭ ئەينەن ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، مەسىلىنى ھەل قىلىشتا پايدىلىنىش ئۈچۈن دوكلات ئوتتۇرىغا قويۇش» تىن ئىبارەت ئىدى.① شۇ كۈنى كەچتە جۇ شاۋلياڭ، ۋۇ جۈڭشىن، گو جىچياۋ، لى تىبجۈن قاتارلىقلار بىلەن شىنجاڭنىڭ ھەربىي، سىياسىي، دىپلوماتىيە، تەمىناتى قاتارلىق مەسىلىلىرى ئۈستىدە تەپسىلىي مۇزاكىرىلەشتى. ئۇلار بىردەك: ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، ھەربىي ئىشلار جەھەتتىن مەسىلىنى ھەل قىلىشتىن قىلچە ئۈمىد يوق، چۈنكى ئۇلكە مەركىزى شەھىرىدە ئەسكىرىي كۈچ يېتەرلىك ئەمەس، جەڭگىۋارلىقى تۆۋەن، ترانسپورت كۈچى ئاجىز، مۇداپىئە ئىشلىرى بوش، شۇڭا سىياسىي يول بىلەنلا ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. سىياسىي يول بىلەن ھەل قىلىش دېگەنلىك، ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش دېگەنلىك. سىياسىي يول بىلەن ھەل قىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى ۋاستىچى سوۋېت ئىتتىپاقى دەپ قارىغان. 9-ئاينىڭ 14-كۈنى، جاڭ جىجۇڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ مۇۋەققەت كونسۇلى يېۋسىيېپ بىلەن كۆرۈشۈپ شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش توغرىسىدا ئۈنىڭدىن پىكىر ئالدى. يېۋسىيېپ مۇنداق ئىپادە بىلدۈردى: غۇلجا ۋەقەسى شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ ئىچكى ئىشى، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن جۇڭگو موسكۋادا شەرتنامە ئىمزالىغاندا، سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشمايدىغانلىقىنى رەسمىي بايان قىلغانىدى. سوۋېت

① جاڭ جىجۇڭ: «ئۈرۈمچى سۆھبىتىدىن شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىغا قەدەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1987-يىل 12-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 4-بەت.

ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنىڭ زېمىنىغا قارىتا قارا نىيىتى يوق. لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ شەخسىي قارىشى بويىچە ھازىرقى ئەڭ ياخشى چارە، تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش، دېدى. جاڭ جىجۇڭ يېڭىسىيېپتىن ناۋادا ھەربىي ھەرىكەت كېڭىيىپ كەتسە، تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش پۈرسىتىمۇ قالمايدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىككى تەرەپ ۋەكىل چىقىرىپ رەسمىي سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن، تىنچ ئۈسۇل بىلەن ھەل قىلىش يولىدىكى توسالغۇلارنى تۈگىتىش يۈزىسىدىن، ئاۋۋال غۇلجا تەرەپنىڭ ھەربىي ھەرىكىتىنى دەرھال توختىتىشنى خالايدىغان-خالىمايدىغانلىقىنى سورىدى. يېڭىسىيېپ شەخسەن ئۆزى يارىدەم بېرىشنى ناھايىتى خالايدىغانلىقىنى، لېكىن بۇ ئىشنى جۇڭگو ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ ئالدىغا قويسا، ئۇنۇملۇك بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. جاڭ جىجۇڭ شۇ كۈنى جياڭ جىيشىغا تېلېگرامما يوللاپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىگە شىنجاڭ ۋەزىيىتى مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويۇش ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئوتتۇرىغا چىقىپ ياراشتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىش توغرىسىدا جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى ۋۇ بىچاڭغا تېلېگرامما بېرىشنى تەۋسىيە قىلدى.

9-ئاينىڭ 16-كۈنى، جاڭ جىجۇڭ ئۇرۇمچىدىن ئايروپىلان بىلەن چۇڭچىڭغا بېرىپ، جياڭ جىيشىغا شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى دوكلات قىلدى. جاڭ جىجۇڭ ئۇرۇمچىگە قايتىپ، ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشتىن ئىلگىرى، جياڭ جىيشىغا ئۆزىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىگە بولغان پىكرىنى بايان قىلدى، يەنى: بىرىنچىدىن، شىنجاڭ مەسىلىسى مىللىي مەسىلىدىن ئىبارەت. شۇڭا مىللەتلەر باپباراۋەر دېگەن پرىنسىپ بويىچە ئۇلارغا سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتلەردە باراۋەرلىك ھوقۇقى، ئالدى بىلەن سىياسىي جەھەتتىكى باراۋەرلىك ھوقۇقىنى بېرىشىمىز كېرەك؛ ئىككىنچىدىن، شىنجاڭ مەسىلىسى يەنە دىپلوماتىيە مەسىلىسىدۇر. شۇڭا، شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ شەكىللىنىشىگە مۇتلەق بولمايدۇ،

ئەكسىچە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىناق مۇناسىۋەتنى تىرىشىپ بەرپا قىلىشىمىز كېرەك. جياڭ جېيشى جياڭ جىجۇڭنىڭ قارىشىنى مۇئەييەنلەشتۈردى ھەمدە «شىنجاڭ مەسىلىسىنى تولۇق ھوقۇق بىلەن ھەل قىلىڭلار، مەسىلە بولسا، تېلېگراممۇ بەرسىڭلار بولىدۇ»[1] دېدى.

9-ئاينىڭ 17-كۈنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى پېتروپ سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، مىللىي ھۆكۈمەت تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىغا مۇنۇلارنى ئۇقتۇردى: يېقىندا بىرمۇنچە مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنى شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ ۋەكىلى دەپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىغا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ ۋاستىچى بولۇپ، ئۆزلىرى بىلەن جۇڭگو دائىرىلىرى ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن توقۇنۇشنى يارىشتۇرۇپ قويۇشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى ئاستىرتىن بىلدۈردى ھەمدە قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ ئەسلىدىنلا جۇڭگودىن ئايرىلىپ چىقىش نىيىتى يوق، ئۇلارنىڭ مۇددىئاسى مۇسۇلمانلار شىنجاڭدىكى كۆپ سانلىق ئىگىلىگەن جايلاردا ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش مەقسىتىگە يېتىشتىن ئىبارەت، دەپ ئىزھار قىلدى.[2] پېتروپ مۇنۇلارنى بىلدۈردى: سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش بولغان رايونلىرىنىڭ تىنچ بولۇشى ۋە تەرتىپلىك بولۇشىغا كۆڭۈل بۆلىدۇ، شۇڭا جۇڭگو ھۆكۈمىتى خالىسا، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى ئۇڭشاشقا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنى جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە ئىمكانىيەت يار بەرگەن ئاساستا ھەمكارلىشىشقا ئۆتەتمەكچى. مىللىي ھۆكۈمەت تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى جياڭ جېيشىدىن يولىورۇق سورىغاندىن كېيىن دەرھال مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى: شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار قوزغىلىڭى توغرىسىدا، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى

---

① جياڭ جىجۇڭ: «ئۇرۇمچى سۆھبىتىدىن شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانغا قەدەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1987-يىل 12-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 9 — 11-بەتلەر.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 150-بەت.

يارەملىشىشنى خالىسا، ھۆكۈمەتسىز بۇنىڭدىن تولىمۇ مەنەنەتدار بولىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ مەسلىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش چارىسىنى مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن، ۋەقە تۇغدۇرغۇچىلارنىڭ ئۇرۇمچىگە ۋەكىل ئەۋەتىپ سىياسىي بۆلۈم باشلىقى جالاڭ جىجۇڭ بىلەن كۆرۈشۈشنى ئۇقتۇرۇپ قويسا.

سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ كېلىشتۇرۇشى ئارقىسىدا، ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى تىنچلىق سۆھبىتى ئۈتكۈزۈشكە قوشۇلدى. 10-ئاينىڭ 12-كۈنى چۈشتىن كېيىن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ سۆھبەت ۋەكىللىرىدىن رەھىمجان سابىرھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەھمەتجان قاسىملار غۇلجىدىن يولغا چىقىپ ماناس ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى. ئىككى كۈندىن كېيىن، يەنى 10-ئاينىڭ 14-كۈنى، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى جالاڭ جىجۇڭ جىيالاڭ جيېشىنىڭ «شىنجاڭ مەسىلىسىنى تولۇق ھوقۇق بىلەن ھەل قىلىشكىز بولىدۇ» دېگەن بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى لىياڭ خەنساۋ، گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېت تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى پىياڭ شاۋشيەن شۇنىڭدەك چۇي ۋۇ، دىياڭ ۋېنيى، لىيۇ مېڭچۈن، جالاڭ جىڭيۇ، ۋالاڭ زېڭشەن قاتارلىقلارنى باشلاپ ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلدى. ئۇلار يولغا چىقىشتىن ئىلگىرى جۇ ئېنلەي بىلەن دىياڭ يىڭچاۋ چۈڭچىياڭ شاڭچىڭسەندىكى جالاڭ جىجۇڭ سارىيىغا بېۋاستە بېرىپ، جالاڭ جىجۇڭغا خىزمەت ئىشلەپ، جالاڭ جىجۇڭنىڭ قوراللىق كۈچ ئىشلەتمەي، مەسىلىنى تىنچلىق سۆھبىتى ئارقىلىق ھەل قىلىشىنى ئۈمىد قىلدى، جالاڭ جىجۇڭ جۇ ئېنلەينىڭ پىكرىگە قوشۇلدى. جۇ ئېنلەي يەنە جالاڭ جىجۇڭغا شىياڭ شىسەي دەۋرىدە شىنجاڭ تۇرمىسىگە قامالىپ قويۇلغان بىر تۈركۈم جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزالىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى قويۇپ بېرىشنى ھەمدە ئۇلارنى بىخەتەر ھالدا يەنىگنجە ئەكېلىپ بېرىشنى يۇزتۇرانە ھاۋالە قىلدى.

تىنچلىق سۆھبىتى ھارپىسىدا جالاڭ جىجۇڭ ئۇچ ۋىلايەت سۆھبەت

ۋەكىللىرىنىڭ «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» نىڭ ئىزنىكىنى تاقاپ، بىز شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى، جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزىمىز، جاڭ جىجۇڭ بىلەن ئىككى دۆلەت سۆھبەت ۋەكىللىرى گۇۋاھنامىلەر ئالماشتۇرىمىز دېگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، 10-ئاينىڭ 15-كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۈرۈشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ مۇۋەققەت باش كونسۇلى يېۋسېيېپ بىلەن كۆرۈشتى. جاڭ جىجۇڭ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۈرۈشلۇق باش ئەلچىسى پېتروپىنىڭ ھۆكۈمەتكە سۇنغان بايانىتامىسىدە شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ ۋەكىلى سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ ياراشتۇرۇپ قويۇشىنى ئىلتىماس قىلدى ھەمدە قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ ئەسلىدىلا جۇڭگودىن ئايرىلىپ چىقىش نىيىتى يوق، دەپ ئىزھار قىلىنغان. ھۆكۈمەتنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپكە بەرگەن جاۋابىدىمۇ ھەل قىلىش چارىسى ئۇستىدە سۆھبەتلىشىشكە قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، ۋەقە تۇغدۇرغۇچىلارنىڭ ئۈرۈمچىگە ۋەكىل ئەۋەتىپ پىكرىنى بايان قىلىسا بولىدۇ، دېيىلگەن، شۇڭا مەن مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ ۋەكىلىنى قوبۇل قىلىمەن، ئاتالمىش شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلالمايمەن. يېۋسېيېپنىڭ ئۈچ ئۆلايەت سۆھبەت ۋەكىللىرىگە ئۇنداق تەلەپتىن ۋاز كېچىشىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشىنى ئىلتىماس قىلدى. يېۋسېيېپ دەسلەپىدە ئەلۋەتتە ياخشىسى بۇنى سىز ئۆلار بىلەن تونجى قېتىم كۆرۈشكەندە بېۋاستە دەڭ، دېدى. جاڭ جىجۇڭ: سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ھۆكۈمىتىمىزگە ھەمكارلىشىپ، ۋەقە مەسلىسىنى ھەل قىلىپ بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن، سىزنىڭ بۇنى يەتكۈزۈش مەسئۇلىيىتىڭىز بار، دېدى. يېۋسېيېپ دەرھال يەتكۈزىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇيغۇر ئۆلايەت ۋەكىللىرى سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلىنىڭ نەسىھەت قىلىشى ئارقىسىدا، ئەسلىدىكى پوزىتسىيىدە چىڭ تۇرمىدى، بۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ئىشقا ئاشتى. شۇنىڭدىن كېيىنكى سۆھبەتتە ۋە ئىمزالىغان

ھۆججەتلەردە «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى» ۋە «خەلق ۋەكىللىرى» دېگەن نام قوللىنىلدى.

ئىككىنچى پاراگراف تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ جەريانى ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب

1. تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ بىرىنچى باسقۇچى

1945-يىل 10-ئاينىڭ 17-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت بىلەن گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ئۇرۇمچىدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت غەربىي بىناسىدا رەسمىي باشلاندى. جياڭ جيېشى ھۆكۈمىتىنىڭ خۇددى ئەينى چاغدا پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا ئىلىپ بېرىلغان گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ سۆھبىتىگە سەمىمىيلىكى بولمىغىنىدەك، ئۇچ ۋىلايەت بىلەن بولغان سۆھبەتكىمۇ سەمىمىيلىكى بولمىغان، بۇنداق قىلىشتىمۇ ئاخىرقى ھېسابتا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى يوقىتىشقا قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن، ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قورغىنىدىكى كۈچنى پارچىلاپ ۋە ئاجىزلاشتۇرۇپ، قايتۇرما ھۇجۇم ئۈچۈن پۇرسەت كۆتۈشنى مەقسەت قىلغانىدى. شۇڭا، تىنچلىق سۆھبىتى جەريانىدا، ئۇچ ۋىلايەت خەلقى بىلەن گومىنداڭ دائىرىلىرى ئوتتۇرىسىدىمۇ كەسكىن كۈرەشلەر بولدى. تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ بىرىنچى باسقۇچى 1945-يىل 10-ئاينىڭ 17-كۈنىدىن 1946-يىل 1-ئاينىڭ 2-كۈنىگىچە بولۇپ، جەمئىي 78 كۈن داۋام قىلدى، ئىككى تەرەپ شىنجاڭ

ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلىي چارىسى، شۇنىڭدەك ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىغا دائىر بەزى مۇھىم مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆھبەت ئېلىپ باردى. 10-ئاينىڭ 17-كۈنى ئۆتكۈزۈلگەن تۈنجى قېتىملىق يىغىندا جاڭ جىۋۇڭ «قېرىنداشلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىناقلىق ۋە ئائىلىۋى ئىتتىپاقلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرەيلى» دېگەن تېمىدا سۆز قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «بىز شۇنىمۇ ئىنكار قىلمايمىزكى، بىر ئائىلىدە ئۆتۈڭانلار قېرىنداشلارنىڭمۇ، بەزى مەسىلىلەرگە نىسبەتەن پىكىر-كۆز قارىشى بىردەك بولمايدۇ، ھەتتاكى شۇ تۈپەيلىدىن جېدەل-ماجىرالاردىن خالىي بولۇشىمۇ تەس؛ لېكىن مۇنداق جېدەل-ماجىرالار قېرىنداشلارنىڭ ئىناقلىقىنى ۋە ئائىلىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى بۇزالمايدۇ. شۇڭا، بىز ئىشىنىمىزكى، ئۆتكەندە قېرىنداشلار ئارا پىكىرلەر تۈغۈلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭ ھەممىسى ۋاقىتلىق، تاسادىپىي ئىشلار بولۇپ، قېرىنداشلار ئارىسىدىكى ئىناقلىق ۋە ئائىلە ئىتتىپاقلىقىغا تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. . . مەركەز بۇنىڭدىن كېيىن مۇقەررەر ھالدا شىنجاڭنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، قېرىنداشلارنى ئاسراش روھىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ، مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ئۆستۈرىدۇ؛ ئىقتىسادىي، سىياسىي، مائارىپ جەھەتلەردە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ تەلىپىگە لايىقلىشىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ.»① ئۇ سۆزىنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن، قارشى تەرەپتىن مەسىلىنى ھەل قىلىش توغرىسىدا پىكىر ئالدى، ئۇچ ۋىلايەت سۆھبەت ۋەكىللىرى «خەلقىمىزگە تولۇق ئەركىنلىك بېرىڭلار»، مەركىزىي ھۆكۈمەت دۆلەتنىڭ مۇداپىئە ئىشلىرى ۋە دىپلوماتىيە ئىشلىرىدىن باشقا ئىشلىرىمىزغا ئارىلاشمىسۇن، دېگەن تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپلەر قوبۇل

① جاڭ جىۋۇڭ: «ئۇرۇمچى سۆھبىتىدىن شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانغا قەدەر». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1987-يىل 5-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى، 13 — 14-بەتلەر.

قىلىنمىدى. ئۇچ ۋىلايەت سۆھبەت ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ بېقىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

10-ئاينىڭ 18-كۈنى، جاڭ جىجۇڭ جۇ شاۋلياڭ، ۋۇ جۇڭشىن، گو جىچياۋ، لىيۇ مېڭچۈن، لياڭ خېنساۋ، پېڭ جاۋشيەن، چۈي ۋۇ، جاڭ جىڭيۇ، ۋاڭ زېڭشەن، دېڭ ۋېنيى، لىيۇ زېرۇڭلارنى چاقىرىپ يېغىن ئېچىپ، «مەركەزنىڭ شىنجاڭدا يۈز بەرگەن قىسمەن ۋەقەنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى كۆرسەتمە لايىھىسى» نىڭ كۆپىيىسىنى تۈزۈپ چىقتى ھەمدە لىيۇ زېرۇڭغا رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ، پىكىر ئېلىش يۈزىسىدىن سۆزبەت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىغا ئاپىرىپ بېرىشنى بۇيرۇدى. ئەتىسى جاڭ جىجۇڭ «مەركەزنىڭ شىنجاڭدا يۈز بەرگەن قىسمەن ۋەقەنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى كۆرسەتمە لايىھىسى» نى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىگە بەردى. «كۆرسەتمە لايىھىسى» نىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) شىنجاڭ خەلقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت جەھەتلەردە تەرەققىي قىلىشىغا يار-يۆلەك بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئېچىكىرىدىكى خەلقلەر بىلەن ئوخشاش مۇئامىلىگە ئېرىشتۇرۇش؛

(2) ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا ھۆرمەت قىلىش، ھەرقايسى دىنلارنىڭ چېركاۋ، مەسچىت، بۇتخانىلىرىنى مۇڭلاپىق قوغداش؛

(3) ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئەسلىدىن بار بولغان مەدەنىيەت، ئۆرپ-ئادەت، تىل-يېزىقىغا ھۆرمەت قىلىش؛

(4) ھەرقايسى مىللەت خەلقلىرىنىڭ جىسمانىي، مال-مۈلۈك، سۈز-ھەرىكەت، ماكانلىشىش، مەتبۇئات، يىغىلىش، تەشكىلاتلارغا ئۈيۈشۈش ئەركىنلىكىنى قانۇنىي جەھەتتىن كاپالەتلەندۈرۈش؛

(5) يەرلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش، ئۇنىڭ چارىسى مۇنداق:

A. ھازىر قالايمىقانچىلىق ئىچىدە تۇرۇۋاتقان ناھىيىلەردە تەرتىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى ئۇچ ئاي ئىچىدە، يېزا-بازارلاردا بوجىبالارنى سايلاش، ئالتە ئاي ئىچىدە ناھىيىلىك مەسلىھەت كېڭىشىنى سايلاش ئىشىنى تاماملاش، دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇش؛

B. ناھىيىلىك مەسلىھەت كېڭەشلىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك مەسلىھەت كېڭىشى تەشكىلىي قانۇنىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ئۇلارنىڭ يەرلىك خەلقنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرىنى تارماقلار بويىچە يۇقىرىغا يوللاپ تەكلىپ بېرىش ھوقۇقى بولۇش، يەرلىك مەمۇرىي خادىملارنىڭ قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلىرىنى پاش قىلىش ۋە ئۇنىڭغا نازارەت قىلىش ھوقۇقى بولۇش؛

C. ناھىيىلىك مەسلىھەت كېڭەشلىرى قۇرۇلۇپ ئالتە ئايدىن كېيىن، يەرلىك خەلقتىن ئىناۋەتلى يۇقىرى، بىلىملىك ھەم ئىقتىدارلىق ئىككى ئادەمنى سايلاپ بېرىش، ھۆكۈمەت تەرەپ ئۇلاردىن بىرىنى تاللاپ ناھىيىنىڭ ھاكىملىقىغا قويۇش؛

D. ھاكىمنىڭ ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى بىر ياقلىق قىلىشىغا يارەمدە بولۇش ئۈچۈن ھۆكۈمەت مۇئاۋىن ھاكىم تەيىنلەش؛

E. ھەرقايسى ۋىلايەتلەرنىڭ مەمۇرىي ۋالىيلىرىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كۆرسىتىش، مەركەز تەيىنلەش ھەمدە ئۇنىڭغا يەرلىك زاتلاردىن تاللاش؛ باشقا مەمۇرىي خادىملارنىڭ كۆپىنچىسىنى يەرلىك زاتلاردىن تاللاپ ئىشلىتىشنى پرىنسىپ قىلىش.

(6) بۇنىڭدىن كېيىن ھۆكۈمەت باج-سېلىقنى يېڭىلىتىشنى ھەقىقىي ئويلىشىش، ئالۋان چېچىشنى قەتئىي چەكلەش ھەمدە خەلقنىڭ يېزا ئىگىلىك، سودا-سانائەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشىغا پائال يارەم بېرىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش؛

(7) ھەر دەرىجىلىك مەكتەپلەرنى ئومۇميۈزلۈك ئېچىپ، ئىجتىمائىي تەلىم-تەربىيىنى كېڭەيتىپ، خەلقنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە ئايرىم-ئايرىم ھالدا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۆز تىل-يېزىقىنى قوللىنىش؛

(8) قالايمىقانچىلىق يۈز بەرگەن رايونلاردا بارلىق ھەربىي ھەربىكەتلەرنى توختىتىش ھەمدە بىر ئاي ئىچىدە ۋەقە يۈز بېرىشنىڭ ئالدىدىكى ھالەت ۋە تەرتىپنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ۋەقە يۈز بەرگەن مەزگىل ئىچىدىكى بارلىق قانۇنسىز تەشكىلاتلارنى بىكار قىلىش؛

(9) ۋەقەگە قاتناشقان قوراللىق تەشكىلاتلارنىڭ خادىملىرىنىڭ مۇڭاپىق خىراجەت بىلەن دەرھال ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇپ، خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش؛

(10) ۋەقەگە قاتناشقانلارنى بىردەك سۇرۇشتۇرمەسلىك ھەمدە ئۇلارنىڭ ھاياتى، ئولتۇراق ئۇيىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش؛

(11) ۋەقەگە قاتناشقانلىقى تۈپەيلىدىن تۇتۇپ تۇرۇلۇۋاتقان، قاماپ قويۇلغانلارنى ئىككىلا تەرەپ تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ قويۇپ بېرىش، ئۇلارنىڭ مال-مۈلكى مۇسادىرە قىلىنغان بولسا تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ ئۆزىگە قايتۇرۇپ بېرىش؛

(12) قانۇنسىز تەشكىلاتلارغا قاتناشقان خادىملاردىن ئۆز يۇرتىغا قايتىشنى خالىغۇچىلارنى بىردەك راسخوت بېرىپ قايتۇرۇش، قالغانلىرىنى ھۆكۈمەت سىناپ كۆرۈپ، ئايرىم-ئايرىم ئىشقا قويۇپ، ئۇلارنى دۆلەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش پۈرسىتىگە تولۇق ئىگە قىلىش.①

جالاڭ جىجۇڭنىڭ «كۆرسەتمە لايىھىسى»دە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەزمۇنلار، ئالايلۇق، مىللىي باراۋەرلىكنى يولغا قويۇش، ئىقتىساد، مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، خەلىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-ئادىتى، تىل-يېزىقى ۋە دىنىي ئېتىقادىغا ھۆرمەت قىلىش، يەرلىك ئاپتونومىيە ۋە دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇش دېگەنلەرنى ھەرمىللەت خەلقى ئۆزاقتىن بۇيان ئارزۇ ۋە تەلەپ قىلىپ كەلگەن، ئەپسۇسكى، بۇ يېقىملىق سۆزلەر گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئىنقىلابىي خەلقىنىڭ ئەڭ مۇھىم تۈۋرۈكى بولغان ئۇچ ۋىلايەت قوشۇنى ۋە ھاكىمىيەت مەسىلىسىگە مۇئامىلە قىلىشتا ساختىلىق ۋە ئالدامچىلىق قىلغانلىقىنى ئاشكارىلىدى. «كۆرسەتمە لايىھىسى»نىڭ 8-ماددىسىدا «بىر ئاي ئىچىدە ۋەقە يۈز بېرىشنىڭ ئالدىدىكى ھالەت ۋە تەرتىپىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ۋەقە يۈز بەرگەن مەزگىل ئىچىدىكى بارلىق قانۇنسىز

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 164 — 165-بەتلەر.

تەشكىلاتلارنى بىكار قىلىش» ، 9-ماددىسىدا «ۋەقەگە قاتناشقان قوراللىق تەشكىلاتلارنىڭ خادىملىرىنى مۇۋاپىق خىراجەت بىلەن دەرھال ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇپ، خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش» دەپ بەلگىلەنگەن. روشەنكى، بۇ يەردە دېيىلمۇاتقان «بارلىق قانۇنسىز تەشكىلاتلار» ۋە «قوراللىق تەشكىلاتلار» ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھاكىمىيەتلىرى قۇرغان قوراللىق كۈچىنى بىكار قىلغۇزۇش، ئاغدۇرۇۋېتىلگەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيەتلىرى قايتىدىن باش كۆتۈرگۈزۈپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىللىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن ئازاد قىلىنغان ئۇچ ۋىلايەت خەلقىگە قايتىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلغۇزۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى، بۇنى ئۇچ ۋىلايەت خەلقى ئىلۇۋتتە قوبۇل قىلالمايتتى. ئەمما ھەر ئىككى تەرەپ قايتا قان تۆكمەسلىكنى، تىنچ يول بىلەن مەسىلىنى ھەل قىلىشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىردەك بىلدۈردى. شۇڭا ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى غۇلجىغا قايتىپ بېرىپ مۇھاكىمە قىلغاندىن كېيىن ئاندىن جاۋابىنى بېرەيلى، دېگەن. يېڭىسىپىمۇ ئۇچ ۋىلايەت جۇڭگودىن ئايرىلىپ بولمايدىغانلىقىنى، بۇ ئاساسىي پرىنسىپ ئىكەنلىكىنى، لېكىن «كۆرسەتمە لايىھىسى» نىڭ ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ تەلىپىنى قاندۇرالمايدىغانلىقىنى، ۋەكىللەر ئاۋۋال غۇلجىغا كېتىپ، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن سۆھبەتنى داۋاملاشتۇرسا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. 10-ئاينىڭ 22-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت سۆھبەت ۋەكىللىرى غۇلجىغا قايتىپ كەتتى.

11-ئاينىڭ 14-كۈنى «كۆرسەتمە لايىھىسى» نى غۇلجىغا ئەكېتىپ مۇھاكىمە قىلغاندىن كېيىن، ئىككىنچى قېتىم ئۇرۇمچىگە كەلگەن ئۇچ ۋىلايەت سۆھبەت ۋەكىللىرى مەركەزنىڭ «كۆرسەتمە لايىھىسى» نوغرىسىدا جاۋاب جىجۇڭغا 11 ماددىلىق «غۇلجا تەرەپنىڭ مەركەزنىڭ كۆرسەتمە لايىھىسىگە بولغان پىكرى ۋە تەلەپلىرى» نى ئوتتۇرىغا قويدى . ئاساسلىق مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

1. مەركەزنىڭ شىنجاڭدا يۈز بەرگەن قىسمەن ۋەقەنى ھەل قىلىش

توغرىسىدىكى كۆرسەتمە لايىھىسىنى مۇھاكىمە قىلىپ چىققاندىن كېيىن شۇنداق ھېسابلىدۇقكى، بۇنىڭدا مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ئارزۇسىغا قىلچىلىك ئېتىبار بېرىلمىگەن ھەمدە ئۇ بىزلەرنىڭ تەلەپلىرىمىزنىمۇ قانائەتلەندۈرەلمەيدۇ. كۆرسەتمە لايىھىسىدىكى ئاتالمىش: «جۇڭگودىكى مىللەتلەر پۈتۈنلەي باراۋەر، بۇ — دۆلەت ئاتىمىز ئۇچ مەسلەكتە ئوچۇق كۆرسىتىپ ئۆتكەن پرىنسىپ، مەركەز دۆلەت ئاتىمىزنىڭ ۋەسىيىتىگە ئەمەل قىلىپ، چېگرا رايوندىكى مىللەتلەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتلەردە تەكشى تەرەققىي قىلىشىغا يار-يۆلەكتە بولۇپ، مىللىي باراۋەرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىجرا قىلىپ كېلىۋاتقان ئىزچىل سىياسىتى» دېگەن ئاتالمىش سۆز-ئىبارىلەر شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ئاللىبۇرۇن تونۇشلۇق بولۇپ كەتكەن، لېكىن ھازىرغىچە ئەملىگە ئاشمىدى. بۇرۇن يۇرگۈزۈلگەن ۋەھشىيانە سىياسەتلەرنى ھەرگىزمۇ خەلقچىل سىياسەت دەپ ئېيتقىلى بولمايدۇ. بىز باش قوماندان جياڭ جېبشى ۋېيۇەنجاڭنىڭ 1945-يىل 8-ئاينىڭ 24-كۈنى ئالىي دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى دائىمىي ھەيئىتىنىڭ ۋاقىتلىق بىرلەشمە يىغىنىدا بەرگەن يولىيورۇقىنى ئېھتىرام بىلەن ئوقۇپ چىقتۇق، بۇ يولىيورۇقتىن چوڭقۇر رازى بولغانىدۇق.

2. شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار يۇقىرىقى يولىيورۇققا ئاساسەن، ئۆزىمىزنى-ئۆزىمىز ئىدارە قىلىش جەھەتتە خېلى تەجرىبىگە ئىگە ئىكەنلىكىمىزگە ئىشىنىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار زور كۆپچىلىكنى ئىگىلىگەن بارلىق رايونلاردا ھەقىقىي يۇكسەك ئاپتونومىيە ھوقۇقى تەلەپ قىلىشنى قانۇنىي ھەرىكەت دەپ قارايمىز.

يۇقىرىقى پرىنسىپقا ئاساسەن، بىز تۆۋەندىكى تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويىمىز:

(1) يۇقىرىدا بايان قىلىنغان يۇكسەك ئاپتونومىيە دائىرىسى ئىچىدە شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان خەلقە ئۆزلىرى ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىقىغا سايلاشقا سايلام ھوقۇقى بېرىلسۇن.

(2) دىنغا قىلىنغان كەمسىتىشلەر بىكار قىلىنسۇن ھەمدە تولۇق

دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى بېرىلسۇن.

(3) دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ ھۇججەت-ماتېرىياللىرى مۇسۇلمان خەلقنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان تىل-يېزىقى بىلەن يېزىلسۇن.

(4) باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەر ۋە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە مۇسۇلمان خەلقنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان تىل-يېزىقى بىلەن دەرس ئۆتۈلسۇن، خەلق ماتارىپى كەڭ كۆلەمدە راۋاجلاندۇرۇلسۇن.

(5) مىللىي مەدەنىيەت ۋە مىللىي سەنئەتنىڭ ئەركىن راۋاج تېپىشى كاپالەتلەندۈرۈلسۇن.

(6) مەتبۇئات، يىغىلىش ئۆتكۈزۈش، سۆز ئەركىنلىكى كاپالەتلەندۈرۈلسۇن.

(7) ھەر قانداق خەلقنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى بويىچە ھەم شۇنىڭ كۆچىگە قاراپ باج نىسبىتى بەلگىلەنسۇن. بىز خەلقنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە ھۆكۈمەت ئالدىدا ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى بارلىقىنى، ھەركىم ئۆز ھالىغا يارىشا مەجبۇرىيەت ئۆتىشى كېرەكلىكىنى ئېنىق بىلگەنىدۇق. لېكىن، بۇ مەجبۇرىيەت سانى شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان خەلقنىڭ ۋە باشقا خەلقلەرنىڭ تۇرمۇشىغا ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا دەخلى يەتكۈزمەسلىكنى ئۆلچەم قىلىشى كېرەك.

(8) سودىگەرلەرگە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا سودا قىلىش ئەركىنلىكى بېرىلسۇن.

(9) ھەرقايسى ئۆلايەتلەردە مىللىي ئارمىيە تەشكىل قىلىشقا رۇخسەت قىلىنسۇن. بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭغا قاتناشقان ھەربىي قوشۇن دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ شتاتى بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنسۇن، لېكىن ئۇنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قېلىش شەرت.

(10) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەشكىلىگە مۇسۇلمان خەلقنىڭ نوپۇس سانىغا ئاساسەن، مۇسۇلمان خەلق ۋەكىللىرىنىڭ قاتنىشىشىغا رۇخسەت قىلىنسۇن.

(11) ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئۈچۈن بۇ قوزغىلاڭغا قاتناشقان

شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان زاتلار بىردەك سۈرۈشتە قىلمىسۇن ھەمدە بۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارغا ھەرقانداق باھانە-سەۋەبلەر بىلەن زىيانكەشلىك قىلماسلىققا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىنسۇن. قوراللىق توقۇنۇش ۋەقەسى ھەل قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇچ كۈن ئىچىدە ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئۈچۈن كۈرەشكە قاتناشقانلىق سەۋەبىدىن قاماپ قويۇلغانلار تامامەن قويۇپ بېرىلسۇن.»①

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مەركەزنىڭ كۆرسەتمە لايىھىسىگە بەرگەن قايتۇرما لايىھىسىدە باشلىنىشى بىلەنلا «كۆرسەتمە لايىھىسى» شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنىڭ تەلىپى ۋە ئارزۇسىنى قاندۇرالمايدۇ. ئاتالمىش مىللەتلەر بىردەك باراۋەر دېگەنلەر بولسا قۇرۇق تەشۋىقات دېيىلگەن ھەمدە ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئەزگەنلىكىدەك جىنايىتى كۆرسىتىلگەن. يۈكسەك ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش تەلەپ قىلىنغان. ئۇنىڭ كونكرېت مەزمۇنىدىكى دىنىي ئېتىقاد، مەدەنىيەت، سۆز ئەركىنلىكىگە ھۆرمەت قىلىش، باج نىسبىتىنى يېنىكلىتىش، ۋەقەگە قاتناشقان كىشىلەرنى سۈرۈشتۈرمەسلىك قاتارلىق بەش تۈرلۈك تەلەپ يېزىق جەھەتتە مەركەزنىڭ كۆرسەتمە لايىھىسىدىن پەرقلەنمەيتتى. پەرقلىنىپ تۇرىدىغان يېرى مۇنۇلاردىن ئىبارەت ئىدى: بىرىنچى، يۈكسەك ئاپتونومىيە دائىرىسى ئىچىدە مۇسۇلمان خەلقىگە ئۆزى ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى مەمۇرىي ئەمەلدارلىققا سايلاش ھوقۇقىنى بېرىش؛ ئىككىنچى، دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ ھۆججەت-ئالاقىلىرىدە بىردەك شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ئەزەلدىن بار تىل-يېزىقىنى قوللىنىش؛ ئۈچىنچىسى، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەر ۋە ئالىي مەكتەپلەردە شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ئەزەلدىن بار تىل-يېزىقىنى قوللىنىپ ئوقۇتۇش ھەمدە خەلق ماتارىپىنى كەڭ كۆلەمدە تەرەققىي قىلدۇرۇش؛

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 172 — 174-بەتلەر.

تۆتىنچى، سودىگەرلەرگە ئىچكى-تاشقى سودا بىلەن شۇغۇللىنىش ھوقۇقىنى بېرىش؛ بەشىنچى، ھەرقايسى ۋىلايەتلەردە مىللىي ئارمىيە تەشكىللەشكە يول قويۇش، بۇ قېتىمقى ۋەقەگە قاتناشقان ھەربىي قوشۇننى دۆلەت ئارمىيىسى شتاتى بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش، لېكىن مىللىي شەكىلنى ساقلاپ قېلىش؛ ئالتىنچى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىللەشتە شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان خەلقنىڭ نوپۇس سانىغا ئاساسەن، مۇسۇلمان خەلقنىڭ ۋەكىللىرىنىڭ قاتنىشىشىغا يول قويۇش.

11-ئاينىڭ 25-كۈنى، جاڭ جىجۇڭ ئۇچ ۋىلايەت ئوتتۇرىغا قويغان 11 ماددىلىق تەلەپنى كۆزدە تۇتۇپ، مەركەزنىڭ «كۆرسەتمە لايىھىسى» گە تۆزىتىش كىرگۈزۈش لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى، ئۇنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

«مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ۋەقە يۈز بەرگەن قىسمەن جايلاردىكى خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىغا قويغان تۆرلۈك تەلەپلەرگە بەرگەن جاۋابى:

(1) ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئۆزى ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى مەمۇرىي ئەمەلدارلىققا سايلاش ھوقۇقى بېرىدۇ. ئۇنى يولغا قويۇش تەرتىپى مۇنداق بولىدۇ: ۋەقە ھەل بولغاندىن كېيىنكى ئۇچ ئاي ئىچىدە ھەرقايسى ناھىيىدىكى خەلق ناھىيىنىڭ كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاپ چىقىپ، ناھىيىلىك كېڭەش قۇرىدۇ، ئاندىن كېيىن ناھىيىلىك كېڭەشلەر ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىرىنى سايلايدۇ. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن ھاكىملىرىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەۋەتكەندىن باشقا، ئۇنىڭ ھەر دەرىجىلىك خادىملىرىنى بىردەك ھاكىملار كېپىللىككە ئېلىپ تونۇشتۇرۇپ ئىشلىتىدۇ. ھاكىملارنى خەلق سايلاش چارىسى يولغا قويۇلۇشتىن بۇرۇن، ھازىر ۋەقە كۆرۈلگەن رايونلاردا خەلق ۋەكىللىرى شۇ جايدىكى ئەخلاقلىق، ئىناۋىتى يۇقىرى، ئوقۇمۇشلۇق ھەم ئىقتىدارلىق بولغان زاتلارنىڭ ئىسىملىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە كېپىللىككە ئېلىپ تونۇشتۇرىدۇ. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەكشۈرۈپ ۋەزىپىگە تەيىنلەيدۇ. ھەرقايسى ۋىلايەتلەرنىڭ مەمۇرىي تەپتىش ۋالىلىرى ئۆلكىلىك

ھۆكۈمەت ئالدىدا جاۋابكار بولىدۇ، ئۇلارنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەركەزگە كېپىللىككە ئېلىپ تونۇشتۇرۇپ ئىشلىتىدۇ. ھەرقايسى ناھىيىلەردە ناھىيىلىك كېڭەش قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلقنىڭ ئومۇمىي ئارزۇسىغا ۋەكىللىك قىلىپ، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمىر-پەرمانلارنى يولغا قويۇشىغا نازارەت قىلىش ۋە يارەملىشىش ئۈچۈن، قانۇن بويىچە ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ ئەزالىرىنى سايلاپ چىقىپ، ئۆلكىلىك كېڭەشكە قاتناشتۇرىدۇ.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسىنى خەلق سايلاش-سايلىماسلىق، مەركەز مىللىي قۇرۇلتاي ئېچىپ ئاساسىي قانۇن تۈزۈپ ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ئاساسىي قانۇندىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن بىر تەرەپ قىلىنىدۇ

(2) ھۆكۈمەت دىنغا بولغان كەمسىتىشنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ ھەمدە دىنغا ئېتىقاد قىلىشقا تولۇق ئەركىنلىك بېرىدۇ.

(3) دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ ھۈججەت-ئالاقىلىرىدە دۆلەت تىل-يېزىقى ۋە مۇسۇلمانلار تىل-يېزىقى تەڭ قوللىنىلىدۇ، خەلقنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا سۇنىدىغان ھۈججەت، ئالاقىسىدە يالغۇز شۇ مىللەتنىڭ تىل-يېزىقىنى ئۆز ئالدىغا ئىشلىتىشكە بول قويۇلىدۇ.

(4) باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش ئىشىدا شۇ مىللەتنىڭ تىل-يېزىقى قوللىنىلىدۇ؛ ئوتتۇرا مەكتەپلەردە دۆلەت يېزىقى چوقۇم ئۆگىنىدىغان دەرس قىلىنىدۇ؛ ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇتۇش ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ئوقۇتۇشتا دۆلەت تىل-يېزىقى ۋە مۇسۇلمانلار تىل-يېزىقى① تەڭ قوللىنىلىدۇ.

(5) ھۆكۈمەت مىللىي مەدەنىيەت ۋە سەنئەتنىڭ ئەركىن راۋاجلاندۇرۇشنى بەلگىلەيدۇ.

(6) ھۆكۈمەت مەتبۇئات، يەغلىش، سۆز ئەركىنلىكى بولۇشنى بەلگىلەيدۇ.

(7) ھۆكۈمەت خەلقنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ئاساسەن

① مۇسۇلمانلارنىڭ تىل-يېزىقى — ئۇيغۇر يېزىقىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىش قىلىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ مادارىغا قاراپ باج نىسبەتنى بەلگىلەيدۇ. خەلق ھۆكۈمەت ئىقتىسادىدا ئۆزى ئۈستىگە ئېلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتنى ئېنىق چۈشىنىشى، ئۇنى ئۆز مادارىغا قاراپ ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك؛ لېكىن، بۇ يۈكنىڭ سانى شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇش ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلماسلىقنى ئۇلچەم قىلىشى كېرەك.

(8) ھۆكۈمەت سودىگەرلەرگە ئىچكى سودا ئەركىنلىكى بېرىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ تاشقى سودا بىلەن شۇغۇللىنىشىغا يول قويىدۇ، لېكىن ئۇلار دۆلەتنىڭ تاشقى سودا توختاملىرىدا بەلگىلەنگەن بەلگىلىمىگە ئەمەل قىلىشى كېرەك.

(9) ھۆكۈمەت بۇ قېتىمقى ۋەقەگە قاتناشقان قىسىملاردىكى يېشى، تەن سالامەتلىكى ئۇلچەمگە توشمايدىغان ۋە ھەربىي خىزمەت بىلەن داۋاملىق شۇغۇللىنىشنى خالىمايدىغانلارنى ئۆز جايىغا قايتۇرغاندىن باشقا، قالغانلارنى ھازىر بار ئادەم، قورال-ياراغ ئەملىي سانىغا قاراپ، ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ بېكىتكەن سانى بويىچە، ئالدى بىلەن ئامانلىقنى ساقلاش تۈمنى ۋە ئەتىرىتى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەيدۇ. ئەگەر كۆپ بولسا، يەنە دۆلەت ئارمىيىسى شتاتى بويىچە، دۆلەت ئارمىيىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەيدۇ. ئۇلارنىڭ شتاتىدا تۈمەن ئەڭ چوڭ بىرلىك قىلىنىدۇ. لېكىن مىللىي شەكىل ساقلاپ قېلىنىشى، كېيىن سان جەھەتتە كېمىيىپ كېتىش ئەھۋالى كۆرۈلگەندە، ئۇنى شۇ مىللەت خەلقىدىن تولۇقلاش؛ ئۇلارنى تەربىيىلەش ۋە ئۇلارغا ھەربىي بۇيرۇق چۈشۈرۈشتە شۇ مىللەتنىڭ تىل-يېزىقىنى قوللىنىش پرىنسىپ قىلىنىشى كېرەك. ئۇلارنىڭ ھەر دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىرى يەنىلا ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى ئوفىتسېرلىرىدىن بولىدۇ، لېكىن ئۇلار مۇددەت بويىچە ۋەزىپە بىلەن ئوفىتسېرلەر مەكتەپلىرىگە ئەۋەتىلىپ ئېلىشقا تېگىشلىك ھەربىي ئەمەلدارلار تەربىيىسىگە ئىگە قىلىنىدۇ، مۇددىتى توشقاندىن كېيىن ئەسلىدىكى ۋەزىپىسىگە قويۇلىدۇ، قىسىملارنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ھۆكۈمەت تەربىيىلىگۈچى خادىملارنى ئەۋەتىپ تەربىيىلەشكە يارەملىشىدۇ.

ئۇلار دۆلەت ئارمىيىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەندىن كېيىن، ھەرقانداق ۋاقىتتا يۆتكەشكە بويسۇنۇشى كېرەك.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان قىسىملارنىڭ يىغىلىدىغان جايى ۋە ئۇلارنىڭ تەكشۈرۈش، ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش چارىسى ئايرىم بەلگىلىنىدۇ.

(10) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىللەشتە مۇسۇلمانلار ۋەكىللىرىنىڭ قاتنىشىشىغا يول قويۇلىدۇ.

(11) ھۆكۈمەت ۋەقەگە قاتناشقان كىشىلەرنىڭ بىردەك سۈرۈشتۈرمەيدۇ، مۇشۇ ۋەقە تۈپەيلىدىن قولغا ئېلىنغان ھەر ئىككى تەرەپ زاتلىرىنى ئۆزئارا ئېنىقلاپ قويۇپ بېرىش، ئۇلارنىڭ مال-مۇلكىنى قايتۇرۇپ بېرىش، بۇنىڭدىن كېيىن ھەر خىل باھانە - سەۋەبلەر بىلەن ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلماسلىققا ئۆزئارا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىش كېرەك.①

يۇقىرىدا ئېيتىلغان مەركەزنىڭ «كۆرسەتمە لايىھىسى»گە تۈزىتىش كىرگۈزۈش لايىھىسىدە، جالاڭ جىجۇڭ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ تەلىپىنى ھەقىقىي تۈردە ئويلىشىپ كۆردى ۋە قوبۇل قىلدى، ئۇنىڭدا ئىسلىدىكى «كۆرسەتمە لايىھىسى»گە بىرقەدەر زور تۈزىتىش كىرگۈزدى ۋە ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە بىرقەدەر زور دەرىجىدە يول قويدى، بولۇپمۇ مىللىي ئارمىيە مەسىلىسى ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسىگە مۇئامىلە قىلىشتا پوزىتسىيە جەھەتتە كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش ھاسىل قىلدى. چۈنكى ھەربىي قوشۇننى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى، يەنى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇش مەسىلىسى بىرقەدەر مۇرەككەپ مەسىلە ئىدى ھەم سۆھبەتنىڭ چىگىش نۇقتىسى ئىدى. تۈزىتىش كىرگۈزۈش لايىھىسىگە بۇ ئىككى تۈرلۈك تەلەپكە بېرىلگەن جاۋابنىڭ ماددىلىرىنى سىغدۇرۇش ۋە ئۇنى بايان قىلىشقا ئامال

① جالاڭ داجۈن: «شىنجاڭدا بوران-چاپقۇنلۇق 70 يىل» (12)، لەنشى نەشرىياتى چەكلىك شىركىتى 1982-يىل 3-ئاي خەنزۇچە نەشرى 6831 — 6833-بەتلەر

بولمىغاچقا، ئىككى قوشۇمچە ھۆججەت كۆپەيتىلدى.

جاڭ جىجۇڭ بۇ تۈزىتىش كىرگۈزۈش لايىھىسىنى ئۇنتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، «بۇ مەركەزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى، ئەڭ چوڭ يول قويغانلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ» دېدى.

شۇ كۈنى يېڭىسىپ جاڭ جىجۇڭغا مۇنۇلارنى بىلدۈردى: سىز ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىگە تاپشۇرغان «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىكى شىنجاڭدىكى ۋەقە يۈز بەرگەن قىسمەن جايلاردىكى خەلق ۋەكىللىرى ئۇنتۇرىغا قويغان تۈرلۈك تەلەپلەرگە بەرگەن جاۋابى»نى، يەنى تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن لايىھىنى مەسلىنى ھەل قىلىشنىڭ ئاساسى قىلىشقا بولىدۇ.

11-ئاينىڭ 17-كۈنىدىن 18-كۈنگىچە، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ سۆھبەت ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭ بىلەن ئىككى كۈن سۆھبەتلىشىش ئارقىلىق، كۆپ قىسىم ماددىلار ئۈستىدە بىردەك تونۇش ھاسىل قىلدى، لېكىن تۆت چوڭ مەسىلىدە يەنىلا ئوخشاش بولمىغان پىكىر ساقلاندى:

بىرىنچى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەشكىللەش مەسىلىسى توغرىسىدا

ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى تولۇق ئەركىنلىك بولغان سايلام ھوقۇقى بېرىشنى، ئۆلكە رەئىسىدىن تارتىپ ھاكىملارغىچە بولغان ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسىنى خەلق سايلاپ چىقىشنى تەلەپ قىلىشتا چىڭ تۇردى؛ ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ قارشى لايىھىسىدە يۇقىرىدا بايان قىلىنغان يوكسەك ئاپتونومىيە دائىرىسىدە، مۇسۇلمان خەلقىگە ئۆزلىرى ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى مەمۇرىي ئەمەلدار قىلىپ سايلاش ھوقۇقى بېرىلسۇن، دەپ ئۇنتۇرىغا قويۇلدى.

بۇنىڭغا قارىتا جاڭ جىجۇڭ مۇنۇ پىكىرنى ئۇنتۇرىغا قويدى: ئۆلكە رەئىسىنى خەلق سايلاشقا بولۇش-بولماسلىق مەسىلىسى مىللىي قۇرۇلتاي ئاساسىي قانۇن تۈزۈپ ئېلان قىلغاندىن كېيىن ئاساسىي قانۇندىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ؛ مەركەز ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خادىملىرىنى تەيىنلىگەندە، ھەر مىللەت مۇتەۋەللىرىنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىشلىرىغا قاتنىشىشىغا تولۇق پۇرسەت يارىتىپ بېرىدۇ. جاڭ

جىجۇڭ يەنە «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىك شىنجاڭدىكى ۋەقە يۈز بەرگەن قىسمەن جايلاردىكى خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپنىڭ 10-ماددىسىغا ببرىلگەن جاۋاب» تا مۇنداق كونكرېت ئۇسۇلنى ئوتتۇرىغا قويدى: «(1) مەركىزىي ھۆكۈمەت شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلىنى كېڭەيتىدۇ ۋە تولۇقلايدۇ، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ سانى 25 بولىدۇ (ئەسلىدىكى سانى 13 ئىدى). (2) ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 25 نەپەر ئەزاسىنىڭ ئون نەپىرىنى مەركىزىي ھۆكۈمەت بېۋاستە تەيىنلەيدۇ، 15 نەپىرىنى ھەرقايسى ئۆلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى كۆرسەتكەندىن كېيىن مەركىزىي ھۆكۈمەت تەيىنلەيدۇ. (3) مەركىزىي ھۆكۈمەت بېۋاستە تەيىنلەيدىغان ئون نەپەر ئەزا رەئىس، باش كاتىپ، خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ماارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە ئىككى نەپەر مەخسۇس ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (4) ھەر قايسى ئۆلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرىنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن مەركەز ۋەزىپىگە تەيىنلەيدىغان 15 نەپەر ئەزا مۇئاۋىن رەئىس، ماارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باش كاتىپ، خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە يەتتە نەپەر مەخسۇس ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (5) ھەرقايسى ئۆلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى مەركەزنىڭ ۋەزىپىگە تەيىنلىشىگە كۆرسىتىدىغان ئەزالار ھازىر شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتكە قاراشلىق ئۆلايەتلەرگە تۆۋەندىكىچە تەقسىم قىلىنىدۇ: A. ۋەقە يۈز بەرگەن ئۇيغۇر ئۆلايەت ئالتە كىشىنى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىقىغا كۆرسىتىدۇ. ئۇ ماارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى ياكى قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرىنى، خەلق ئىشلار نازارىتى ياكى مالىيە نازارىتىنىڭ بىر نەپەر مۇئاۋىن نازىرىنى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقىنى ياكى ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ بىر نەپەر مۇئاۋىن باشلىقىنى، ئۇيغۇر نەپەر مەخسۇس ئەزانى

ئۇز ئىچىگە ئالىدۇ. B. باشقا يەتتە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىقىغا توققۇز ئادەم كۆرسىتىدۇ، لېكىن ھەربىر ئۆلكىتتىن بىردىن ئەزا بولۇشى شەرت. ئۆلار بىر نەپەر مۇئاۋىن رەئىسنى ۋە قالغان بىر نەپەر مۇئاۋىن باش كاتىپ، بىر نەپەر نازىر، بىر نەپەر مۇئاۋىن نازىر، بىر نەپەر باشقارما باشلىقى ياكى مۇئاۋىن باشقارما باشلىقىنى، تۆت نەپەر مەخسۇس ئەزانى ئۇز ئىچىگە ئالىدۇ.①

ئىككىنچى، مىللىي قىسىم تەشكىللەش مەسىلىسى توغرىسىدا.

ئۇيغۇر ئۆلكىسىنى مىللىي قىسىم تەشكىللەش، مىللىي شەكىلنى ساقلاپ قېلىشتا چىڭ تۇردى. ئۇيغۇر ئۆلكىسى ھۆكۈمىتىنىڭ قارشى لايىھىسىدە: ھەرقايسى ئۆلكىلەردە مىللىي ئارمىيە تەشكىللەشكە يول قويۇلسۇن. بۇ قېتىمقى ۋەقەگە قاتناشقان ھەربىي قوشۇن دۆلەت ئارمىيىسى شتاتى بويىچە ئۇزگەرتىپ تەشكىل قىلىنسۇن ھەمدە ئۇنىڭدا مىللىي شەكىل ساقلاپ قېلىنسۇن، دەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

بۇنىڭغا قارىتا، جاڭ جىجۇڭ مۇنۇ پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدى: ۋەقەگە قاتناشقان قىسىملارنى ئامانلىقنى ساقلاش تۈمەن-دۇبى قىلىپ ئۇزگەرتىپ تەشكىللەشكە يول قويۇلىدۇ، ئۆلار دۆلەت ئارمىيىسى قىلىپ تەشكىللەشكە ئۇنىسا، شۇنداق قىلىشقىمۇ بولىدۇ. بىراق يۆتكەشكە بۇيرۇنۇشى كېرەك. شۇنداقلا ئادەم كەم بولغان ئورۇننى شۇ مىللەتنىڭ ئۇزىدىن تولۇقلاشقا بولىدۇ. تەلىم-تەربىيە مەشقى ئېلىپ بېرىش ۋە ھەربىي بۇيرۇق چۈشۈرۈشتە ئەسلىدىكى تىل-يېزىقنى قوللىنىشقا بولىدۇ. جاڭ جىجۇڭ يەنە «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلىنىڭ شىنجاڭدىكى ۋەقە يۈز بەرگەن قىسمەن جايلاردىكى خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپنىڭ 9-ماددىسىغا بېرىلگەن كونكرېت جاۋاب» تا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: (1) ۋەكىللەرنىڭ چۈشەندۈرۈشچە، بۇ يەردە ئېيتىلغان مىللىي قىسىم يەرلىك تۈمەن-دۇيلەرنى كۆرسىتىدىكەن. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يەرلىك

① جاڭ داجۈن: «شىنجاڭدا بوران-چاپقۇنلۇق 70 يىل» (12)، لەنشى نەشرىياتى چەكلىك شىركىتى 1982-يىل 3-ئاي خەنزۇچە نەشرى 6836-بەت.

ئامانلىقنى ساقلاش تۈمەن-دۇيلىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە قىسقارتىشنى بەلگىلىگەن ھەمدە ئۇنى ئاللىبۇرۇنلا يولغا قويۇشقا باشلىغان، پرىنسىپ جەھەتتە قايتىدىن تەشكىللەش ئارقىلىق، خەلقنىڭ يۈكىنى كۆپەيتىۋەتمەسلىك كېرەك ئىدى. لېكىن ئەمەلىيەتكە ئېتىبار بېرىشنى كۆزدە تۇتۇپ، ۋاقتىنچە ئالاھىدە يول قويۇپ، بۇ قېتىمقى ۋەقەگە قاتناشقان قىسىملارنى يەرلىكنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ، ئامانلىقنى ساقلاش قىسمى قىلىپ تەشكىللەشكە قوشۇلدۇق. (2) ۋەقەگە قاتناشقان قىسىملار ئىچىدىكى يېشى، تەن سالامەتلىكى ئۆلچەمگە توشمايدىغان ۋە ھەربىي خىزمەت ئىشلەشنى خالىمىغانلار بىردەك ئۆز جايىغا قايتۇرۇلدۇ. (3) ئامانلىقنى ساقلاش تۈمەن-دۇيلىرى ھازىر بار ئادەم، قورال-ياراغ ئەمەلىي سانىغا قاراپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىنغاندىن كېيىن، ھازىر بار بولغان شتات بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىدۇ. (4) ئامانلىقنى ساقلاش تۈمەن-دۇيلىرىنى تەشكىللىگەندە، ئادەتتە ئوتتۇرا ئەترەت بىرلىك قىلىنىدۇ، لېكىن ئەگەر زۆرۈر تېپىلسا بىرلەشتۈرۈپ دادۇي قىلىپ تەشكىللىنىدۇ، ئەڭ چوڭ بىرلىك تۈمەن شتاتىدىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك. (5) يۇقىرىدىكى تەلەپ بويىچە، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ قىسىمدىكى بوش قالغان ئورۇن شۇ مىللەت خەلقى تەرىپىدىن تولۇقلىنىدۇ، تەلىم - تەربىيە مەشغۇلى ۋە بۇيرۇقلىرىدا شۇ مىللەتنىڭ تىل-يېزىقىنى قوللىنىش پرىنسىپ قىلىنىدۇ، دېگەن ھەرقايسى نۇقتىلارنى شۇ بويىچە بىر تەرەپ قىلىشقا بولىدۇ. (6) مەزكۇر قىسمىنىڭ ئوفىتسىرلىرى مۇددەت بويىچە خىزمەت بىلەن تەلىم-تەربىيىگە قاتناشتۇرۇلىدۇ ۋە ھۆكۈمەت تەلىم - تەربىيە بېرىدىغان خادىملارنى ئەۋەتىدۇ، دېگەن نۇقتىلارنىڭ مەزكۇر قىسمىدىكىلەر شۇ بويىچە ئىشقا ئاشۇرۇشى كېرەك.①

ئۇچىنچى، ئەركىن سودا مەسىلىسى توغرىسىدا

ئۇيغۇر ئۆلايەت ۋەكىللىرى، سودىگەرلەر چەت ئەللەر بىلەن ئەركىن-

① جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدا بوران-چاپقۇنلۇق 70 يىل» (12)، لەنشى نەشرىياتى چەكلىك شىركىتى 1982-يىل 3-ئاي خەنزۇچە نەشرى 6834 — 6835-بەتلەر.

سودا قىلسا بولىدۇ، دېگەن پىكىردە چىڭ تۇردى.

بۇنىڭغا قارىتا جاڭ جىجۇڭ مۇنۇ پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدى: ھۆكۈمەت سودىگەرلەرنىڭ چەت ئەللەر بىلەن سودا قىلىشىغا يول قويىدۇ، لېكىن جۇڭگو بىلەن چەت ئەللەرنىڭ ئوزئارا سودا قىلىش چارىسى بويىچە ئىش كۆرۈلۈشى كېرەك.

تۆتىنچى، ھۆكۈمەت ھۇججەت-ئالاقىسى مەسلىسى توغرىسىدا

ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ھۆكۈمەت ئورگىنىنىڭ ھۇججەت-ئالاقىسىدە بىر دەك ئۇيغۇر تىل-يېزىقىنى قوللىنىش، ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش ئىشلىرىدا بىر دەك ئۇيغۇر تىل-يېزىقىنى قوللىنىشتا چىڭ تۇردى.

بۇنىڭغا قارىتا جاڭ جىجۇڭ مۇنۇ پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدى: ھەر دەرىجىلىك ئورگانلار دۆلەتكە تەۋە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھۇججەت-ئالاقىسىدە دۆلەت يېزىقىنى قوللانماي بولمايدۇ، شۇڭا ئىككى خىل يېزىقنى تەڭ قوللىنىش كېرەك، لېكىن خەلق ھۆكۈمەت تەرىپىگە ئالاقە يازغاندا، ئۆز مىللىتىنىڭ يېزىقىنى قوللىنىشى كېرەك. ئالىي مەكتەپلەردە ئېھتىياجغا ئاساسەن ھەر خىل تىل-يېزىقنى تەڭ قوللىنىشقا بولىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان تۆت مۇھىم مەسىلىدە يەنىلا ئوخشاش بولمىغان پىكىر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى قايتىپ كېتىپ ۋاقتىلىق ھۆكۈمەتتىن يوليورۇق سوراشقا توغرا كەلدى. ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى «تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن لايىھە»نى ئېلىپ 11-ئاينىڭ 27-كۈنى غۇلجىغا قايتىپ باردى.

1945-يىل 12-ئاينىڭ 15-كۈنى، ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ قۇرۇلتىيى غۇلجىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتاي رەھىمجان سابىرھاجىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتتى. بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتىنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىگە (تۆۋەندە قىسقارتىپ ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى دەپ ئاتىلىدۇ) ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى.

شۇ يىلى 12-ئاينىڭ 25-كۈنى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەكىللىرى ئۈچىنچى قېتىم غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە كەلدى. 12-ئاينىڭ 26-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى جالاڭ جىجۇڭنىڭ «تۇزىتىش كىرگۈزۈلگەن لايىھە»سى توغرىسىدىكى قارشى لايىھىنى ئوتتۇرىغا قويدى، ئۇنىڭ مەزمۇنىدا ئاساسلىقى ئۈلارنىڭ 11-ئاينىڭ 14-كۈنى مەركەزنىڭ «كۆرسەتمە لايىھە»سى توغرىسىدىكى قارشى لايىھىدە ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپلىرى قايتا تەكىتلەندى، بەزى تەلەپلەر تېخىمۇ كونكرېت، تېخىمۇ تەپسىلىي ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ تەلەپلەرنىڭ بەزىسىدە جالاڭ جىجۇڭنىڭ «تۇزىتىش كىرگۈزۈلگەن لايىھە»سىدىكى مۇھىم مەسىلىلەرگە نىسبەتەن تېخىمۇ-تېخ پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. مەسىلەن، ئۈلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلىي مەسىلىسىدە، جالاڭ جىجۇڭ «تۇزىتىش كىرگۈزۈلگەن لايىھە»نىڭ قوشۇمچە(2) ھۆججىتىدە، يەنى «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىنىڭ شىنجاڭدىكى ۋەقە يۈز بەرگەن قىسمەن جايلاردىكى خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپنىڭ 10-ماددىسىغا بېرىلگەن جاۋاب» تا: ھەرقايسى ۋىلايەت خەلق ۋەكىللىرى كېپىللىككە ئىلىپ كۆرسىتىشى بىلەن، مەركەز ۋەزىپىگە تەينىلەيدىغان ئەزالار بىر نەپەر مۇئاۋىن رەئىس، بىر نەپەر ماۋارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، بىر نەپەر قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى، بىر نەپەر سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، بىر نەپەر مۇئاۋىن باش كاتىپ، بىر نەپەر خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، بىر نەپەر مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، بىر نەپەر ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە يەتتە نەپەر مەخسۇس ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ دەپ ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى 1945-يىل 12-ئاينىڭ 25-كۈنى ئۇچىنچى قېتىم ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن، جالاڭ جىجۇڭغا جاۋاب بەرگەن ھۆججىتىدە ئېنىق ھالدا مۇنداق دەپ ئوتتۇرىغا قويدى: «ئۇلكە رەئىسى ۋە مۇئاۋىن رەئىسى ئۇلكىلىك كېڭەش يىغىنىدا

سايلانسۇن»① ، «مەركەز بېكىتىپ ئەۋەتكەندىن ئۇن نەپەر ئەزا ئايرىم-ئايرىم هالدا مۇئاۋىن رەئىسلىك، باش كاتىپلىق، مالىيە نازارەتلىك نازىرلىقى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنلىك باشلىقلىقى، خەلق ئىشلىرى نازارەتلىك مۇئاۋىن نازىرلىقى، قۇرۇلۇش نازارەتلىك مۇئاۋىن نازىرلىقى، ماتارىپ نازارەتلىك نازىرلىقى، سەھىيە باشقارمىسىنلىك مۇئاۋىن باشلىقلىقى ۋە ئىككى نەپەر هەيئەت ئەزالىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالسۇن.»② «شۇ جايدىكى خەلق سايلىغان هۆكۈمەت ئەزاسى ئايرىم-ئايرىم هالدا ئۆلكە رەئىسى، خەلق ئىشلار نازارەتلىك نازىرى، ماتارىپ نازارەتلىك نازىرى، قۇرۇلۇش نازارەتلىك نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنلىك باشلىقى، مۇئاۋىن باش كاتىپ، مالىيە نازارەتلىك مۇئاۋىن نازىرى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنلىك مۇئاۋىن باشلىقى بولسۇن هەمدە ئۇلاردىن يەتتە نەپىرى ئەزا بولسۇن».③

ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇچ ۋىلايەت هۆكۈمىتى بۇ قارشى لايىھىنىڭ ئاخىرىدا يەنە شىنجاڭدىكى سىياسىي ساقچىلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلسۇن، گومىنداڭ دائىرىلىرى 1945-يىلىدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە شىنجاڭغا يۆتكەپ كەلگەن گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى پۈتۈنلەي چېكىنىدۇرۇپ ئاچىقىپ كەتسۇن، شىنجاڭ ساقچى نازارىتى ئۆز جايىدىكى مۇسۇلمان خەلقتىن تەشكىللەنسۇن دېگەن ئۇچ تۈرلۈك پىكىر تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى. جاڭ جىجۇڭ ئۇچ ۋىلايەت هۆكۈمىتى بۇ قارشى لايىھىدە پىكىر كۆپەيتكەن ئۇچ تۈرلۈك پىكىر تەلەپنى دەرهال رەت قىلدى. ئۇچ ۋىلايەت هۆكۈمىتى بۇ قارشى لايىھىدە ئوتتۇرىغا قويغان ئۆلكە رەئىسىنى گومىنداڭ

---

① جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدا بوران-چاپقۇنلۇق 70 يىل» (12)، لەنشى نەشرىياتى چەكلىك شىركىتى 1982-يىل 3-ئاي خەنزۇچە نەشرى 6843-بەت.

② جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدا بوران-چاپقۇنلۇق 70 يىل» (12)، لەنشى نەشرىياتى چەكلىك شىركىتى 1982-يىل 3-ئاي خەنزۇچە نەشرى 6845-بەت.

③ جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدا بوران-چاپقۇنلۇق 70 يىل» (12)، لەنشى نەشرىياتى چەكلىك شىركىتى 1982-يىل 3-ئاي خەنزۇچە نەشرى 6845-بەت.

مەركىزىي ھۆكۈمىتى بېكىتىپ ئەۋەتىشكە بولمايدۇ، ئۇلكە رەئىسىنى ئۆز جايىدىكى خەلق سايلاپ ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشى كېرەك، دېگەن تەلەپكىمۇ قوشۇلمىدى. جاڭ جىجۇڭ دەرھال يېڭىپىپ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ ۋەكالىتەن كېلىشتۈرۈپ قويۇشىنى ئۆتۈندى. يېڭىپىپ كېلىشتۈرۈپ قويغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىزنىڭ بۇ تەلەپنى قايتۇرۇۋېلىش ھوقۇقىمىز يوق، بۇنىڭدا غۇلجىدىن يولىورۇق سورىشىمىز كېرەك، دېدى، لېكىن يېڭىدىن قوشۇلغان ئۇچ مادداىنى قويۇپ تۇرۇشقا قوشۇلدى. 12-ئاينىڭ 29-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى كۆپ قېتىم جاڭ جىجۇڭ بىلەن قايتا-قايتا مەسلىھەتلىشىپ ۋە مۇزاكىرە قىلىپ، «تۇزىتىش كىرگۈزۈلگەن لايىھە» دىكى 11 ماددىنىڭ رەسمىي نۇسخىسىنى دەسلەپكى قەدەمدە مۇئەييەنلەشتۈردى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىللەش ۋە مىللىي قىسمىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسلىسىنى باشقىدىن ئىككى قوشۇمچە ھۇججەت تەييارلاپ ھەل قىلىشقا بىرەك قوشۇلدى.

1946-يىل 1-ئاينىڭ 1-كۈنى، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئالاھىدە كۈتۈۋېلىش ئورنىدا جاڭ جىجۇڭ «تىنچلىق بىتىمى» نىڭ خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە رەسمىي نۇسخىسىنى سېلىشتۇرۇشقا ئەۋەتكەن ۋاڭ زېڭشەن، لىيۇ مېڭچۇنلەرگە يەنە مۇنداق بىر نەچچە تۈرلۈك تەلەپ قويدى: «(1) ئۇچ ۋىلايەت سۆھبەت ۋەكىللىرى ئەكەلگەن پىكىرنامىنىڭ ئەسلى ماۋزۇسىنى، يەنى ‹مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى› ۋە ‹قوراللىق توقۇنۇش› قاتارلىق سۆزلەرنى ساقلاپ قېلىش؛ (2) قوزغىلاڭ بولغان رايونلار ئاقسۇ ۋە قەشقەر قاتارلىق ۋىلايەتلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئېلىش؛ (3) ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، گېزىتخانىنىڭ باشلىقىنى يەرلىك مۇسۇلمانلاردىن سايلاش؛ (4) بىتىمدىكى ‹ھازىرقى مەمۇرىي ئەمەلدارلارنىڭ ساقلاپ قېلىنىشىغا يول قويۇلىدۇ› ھەمدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەكشۈرۈپ تەيىنلىشىگە سۇنۇلىدۇ› دېگەن سۆزلەرنى ئۆزگەرتىش؛ (5) رەسمىي ھۇججەتنىڭ كەينىگە تۆۋەندىكى بايانانى قوشۇپ قويۇشنى تەلەپ قىلدى: مەركەزنىڭ قىسمىلىرىنى چېكىنىدۇرۇش، ساقچى ئاپپاراتلىرىنى بىكار قىلىش، ئۇلكە رەئىسىنى خەلق سايلاش توغرىسىدىكى ئۇچ پىكىر ئوتتۇرىغا

قويۇلغاندىن كېيىن، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى گېنېرال جاڭ جىجۇڭ ئۇنى رەت قىلدى، لېكىن خەلق ۋەكىللىرى يۇقىرىقى ئۇچ شەرتنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئېتىراپ قىلمىدى، كېيىن، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى گېنېرال جاڭ جىجۇڭ خەلق ۋەكىللىرىگە ھۆكۈمەتكە ئۆز پىكرىنى ئەركىن بايان قىلىش ھوقۇقى بېرىشكە ماقۇل بولۇشى كېرەك.»①

يۇقىرىقى تەلەپلەر ئۈستىدە ئىككى تەرەپ تۆت سائەت تالاش-تارتىش قىلىپ، ئاخىرى كېلىشىم ھاسىل قىلالمىدى. سۆھبەت ئۈستىلىدە قايتا-قايتا مۇنازىرىلىشىش ۋە كېڭىشىش، شۇنىڭدەك سۆھبەت ئۈستىلى سىرتىدا ھەرقايسى تەرەپتىن خىزمەت ئىشلەش ئارقىلىق، ئاخىرىدا 1946-يىل 1-ئاينىڭ 2-كۈنى رەھىمجان سابىرھاجى قاتارلىقلار جاڭ جىجۇڭ بىلەن بىتىمنىڭ رەسمىي نۇسخىسى ۋە قوشۇمچە ھۆججىتى (1) گە رەسمىي ئىمزا قويدى. قوشۇمچە ھۆججەت(2) يەنى مىللىي ئارمىيىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى داۋاملىق سۆھبەت ئۈتكۈزۈش ئۈچۈن قالدۇرۇلدى.

رەسمىي ئىمزالانغان تىنچلىق بىتىمنىڭ رەسمىي نۇسخىسى ۋە قوشۇمچە ھۆججىتى(1) تۆۋەندىكىچە:

تىنچلىق بېتىمنىڭ رەسمىي ھۆججىتى

«مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونى خەلقىنىڭ ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بېتىم»

1. ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئۆزلىرى ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى مەمۇرىي ئەمەلدارلىققا سايلاش ھوقۇقى بېرىدۇ.

بۇ ھوقۇقنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تۆۋەندىكىدەك تەرتىپلەر

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 184-بەت.

بەلگىلەندى:

ۋەقە ھەل قىلىنغاندىن كېيىنكى ئۇچ ئاي ئىچىدە ھەرقايسى دائىرە خەلقى ناھىيىلەردىكى كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاپ، ناھىيىلىك كېڭەش قۇرىدۇ؛ ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىمنى ناھىيىلىك كېڭەش سايلايدۇ. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىكى بۆلۈم باشلىقلىرىدىن يۇقىرى خادىملارنى ھاكىم تەيىنلەيدۇ.

بۇ سايلام يولغا قويۇلۇشتىن بۇرۇن ۋەقە يۈز بەرگەن رايونلاردا ۋىلايەت ۋە ناھىيىلەردىكى ھازىرقى مەمۇرىي ئەمەلدارلار ساقلاپ قېلىنىدۇ.

ۋىلايەتلىك مەمۇرىي تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى بىلەن مۇئاۋىن ۋالىيسىنى شۇ يەردىكى خەلق كۇرسىتىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بېكىتىشىگە سۇنىدۇ.

ۋالىي مەھكىمىنىڭ خىزمەتچىلىرىنى ۋالىي تەيىنلەيدۇ.

ناھىيىلەردە كېڭەش قۇرۇلغاندىن كېيىن قانۇن بويىچە ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ ئەزالىرى سايلىنىپ، ئۆلكىلىك كېڭەش قۇرۇلىدۇ، ئۇ خەلقنىڭ ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى نازارەت قىلىدۇ ھەمدە ئۇنىڭغا ياردەملىشىدۇ.

ئاساسىي قانۇن ئېلان قىلىنىش، ئومۇمىي سايلام بېكىتىلىشتىن بۇرۇن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش چارىسى 9-ماددىدىكىدەك بولىدۇ.

2. ھۆكۈمەت دىنىي كەمسىتىشنى بىكار قىلىدۇ ھەمدە خەلقنىڭ دىنغا ئېتىقاد قىلىشىغا تولۇق ئەركىنلىك بېرىدۇ.

3. دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ خەت-ئالاقىلىرىدە دۆلەت تىل-يېزىقى بىلەن مۇسۇلمان تىل-يېزىقى تەڭ قوللىنىلىدۇ. خەلقنىڭ ھۆكۈمەت ئورگىنىغا سۇنغان خەت-ئالاقىلىرىدە ئۆز مىللىتىنىڭ تىل-يېزىقىنىلا قوللىنىشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ.

4. باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئۆز مىللىتىنىڭ تىل-يېزىقىدا دەرس ئوتۇلىدۇ. لېكىن، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە دۆلەت تىل-يېزىقى ئاساسىي دەرس قىلىنىدۇ؛ ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇتۇش ئېھتىياجىغا ئاساسەن دۆلەت تىل-يېزىقى بىلەن مۇسۇلمان تىل-يېزىقى تەڭ قوللىنىلىدۇ.

5. ھۆكۈمەت مىللىي مەدەنىيەت ۋە سەنئەتنىڭ ئەركىن راۋاجلىنىشىنى بەلگىلەيدۇ.

6. ھۆكۈمەت مەتبۇئات، يېغىلىش، سۆز ئەركىنلىكى بولۇشىنى

بەلگىلەيدۇ.

7. ھۆكۈمەت باج نىسبىتىنى خەلقنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ھەمدە ئۇلارنىڭ ھالىغا قاراپ بەلگىلەيدۇ.

خەلق ھۆكۈمەت ئالدىدا ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، سىلىقنى ئۆزى كۆتۈرىدۇ، ئەمما، سىلىق مىقدارى جەھەتتە خەلقنىڭ تۆرمۇشىغا ۋە ئىقتىسادىي نەرەقىياتقا دەخلى يەتكۈزمەسلىك شەرت قىلىنىدۇ.

8. ھۆكۈمەت سودىگەرلەرگە ئىچكى-تاشقى سودا ئەركىنلىكى بېرىدۇ، ئەمما تاشقى سودىدا سودىگەرلەر مەركىزىي ھۆكۈمەت چىت ئەللەر بىلەن تۈزۈشكەن سودا شەرتنامىسىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئەمەل قىلىشى كېرەك.

9. شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەركىبىنى مەركەز كۆپەيتىدۇ. ھەيئەت ئەزاسى 25 بولىدۇ. ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 25 ئەزاسىدىن ئوننى مەركەز بىۋاستە بەلگىلەيدۇ، قالغان 15نى ۋىلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى كۆرسىتىدۇ، مەركەز تەيىنلەيدۇ.

مەركەز بىۋاستە بەلگىلەيدىغان ئون ئەزا رەئىس، باش كاتىپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ماارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە ئىككى مەخسۇس ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ۋىلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى كۆرسىتىپ، مەركەز تەيىنلەيدىغان 15 ئەزا ئىككى مۇئاۋىن رەئىس، ئىككى مۇئاۋىن باش كاتىپ، ماارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە بەش مەخسۇس ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

قالغانلىرى توغرىسىدا قوشۇمچە ھۆججەت(1)گە قارالسۇن.

10. مىللىي ئارمىيە تەشكىللەشكە رۇخسەت قىلىنىدۇ، بۇ قىسمنىڭ خادىملىرى پرىنسىپ جەھەتتىن مۇسۇلمان خەلقلەردىن تولۇقلىنىدۇ.

بۇ قىسىم بۇ قېتىمقى ۋەقەگە قاتناشقان ھەربىي قوشۇنلار بولۇپ، دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ شتاتىدىن پايدىلىنىپ قايتىدىن ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىدۇ. بۇ قىسمنىڭ ئادەم سانى ۋە تۇرار جايى ئايرىم مۇزاكىرە قىلىنىدۇ،

قوشۇمچە ھۆججەت (2) ئىمزالانغاندىن كېيىن كۆچكە ئىگە بولىدۇ.

بۇ قىسمىنىڭ تەلىم-تەربىيە ۋە كومانداا بېرىش ئىشلىرى پرىنسىپ جەھەتتىن ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىدا بولىدۇ.

بۇ قىسمىدىكى ھەر دەرىجىلىك ئوفىتسىرلارنىڭ بۇرۇنقى ۋەزىپىسى ۋە ئۇنۋانى ساقلاپ قېلىنىدۇ، مۇددەتكە بۆلۈپ ھەربىي مەكتەپكە ئەۋەتىلىپ تەلىم تولۇقلىنىدۇ.

بۇ قىسمغا ھۆكۈمەت تەلىم-تەربىيە خادىملىرىنى ئەۋەتىپ، مەشىق ئىشلىرىغا يارەملەشتۇرىدۇ.

شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق مەركەز ئارمىيىسى بۇ قىسىم بىلەن بىر يەردە تۇرمايدۇ، ئۇزاڭارا دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى ساقلايدۇ، بىرى-بىرى بىلەن ئۆچەكىشىدىغان ئىشلارنى قىلىشقا بولمايدۇ.

قالغان ئىشلار توغرىسىدا قوشۇمچە ھۆججەت(2)گە قارالسۇن.

11. ۋەقە يۈز بەرگەندىن تارتىپ ھازىرغىچە ئىككى تەرەپ قولغا ئالغان زاتلار ۋەقە ھەل قىلىنغاندىن كېيىنكى ئون كۈن ئىچىدە قويۇپ بېرىلىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق باھانە-سەۋەبلەر بىلەن كەمسىتىلمەسلىكىگە كاپالەتلىك قىلىنىدۇ.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى جالاڭ جىجۇڭ

خەلق ۋەكىللىرى رەھىمجان سابىرھاجى

ئوبۇلخەيرى تۆرە

ئەخمەتجان قاسىمى

جۇڭخۇا مىنگونىڭ 35-يىلى 1-ئاينىڭ 2-كۈنى، ئۈرۈمچى[1]

قوشۇمچە ھۆججەت (1)

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونى خەلقىنىڭ ۋەكىللىرى ئىمزالىغان «قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم»نىڭ 9-ماددىسىدا بەلگىلەنگەن شىنجاڭ

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 184 — 187-بەتلەر. تىنچلىق بىتىمىنىڭ رەسمىي نۇسخىسىدا شىنجاڭ ئىلى ئوبلاستلىق ئارخىپىخانىدا ساقلانغان ئىسلىندىكى ھۆججەتكە ئاساسەن رەسمىي نۇسخىسى بىلەن سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئايرىم تۈزىتىشلەر كىرگۈزۈلدى.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىللەش چارىسى توغرىسىدا، ھەر ئىككىسى تەرەپنىڭ ماقۇللىشى بىلەن تۆۋەندىكى قوشۇمچە بەلگىلىمە تۈزۈلدى:

1. ئۆلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى كۆرسىتىپ، مەركەز تەيىنلەيدىغان 15 نەپەر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسىنىڭ ئالتە نەپىرىنى ۋەقە يۈز بەرگەن ئۇچ ئۆلايەت كۆرسەتسە بولىدۇ.

2. يۇقىرىقى ئالتە ئەزا بىر مۇئاۋىن رەئىس، بىر مۇئاۋىن باش كاتىپ، ماتارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى ياكى قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ياكى مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ياكى ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە بىر مەخسۇس ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3. قالغان يەتتە ئۆلايەت توققۇز ئەزا كۆرسىتىدۇ، بۇ بىر مۇئاۋىن رەئىسنى شۇنىڭدەك مەركەز بىۋاستە تەيىنلەيدىغان ۋە يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئۇچ ئۆلايەت كۆرسىتىدىغانلىرىدىن باشقا بىردىن نازىر، باشقارما باشلىقى ياكى مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، مۇئاۋىن باش كاتىپ، مۇئاۋىن نازىر ۋە تۆت مەخسۇس ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى	جاڭ جىجۇڭ
خەلق ۋەكىللىرى	رەھىمجان سابىرھاجى
	ئوبۇلخەيرى تۆرە
	ئەخمەتجان قاسىمى

جۇڭخۇا مىنگوىنىڭ 35-يىلى 1-ئاينىڭ 2-كۈنى، ئۇرۇمچى»①

1-ئاينىڭ 3-كۈنى، جاڭ جىجۇڭ بۈيرۇقنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن چۆچەكنى قايتتى، لېۋ مېڭچۈن، پېڭ جاۋشېەن، ژاڭ زېڭشەنلەرنى رەھىمجان سابىرھاجى قاتارلىقلار بىلەن داۋاملىق

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىنقىلابنىڭ دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈرۈمچە 1-نەشرى 187 — 188-بەتلەر. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدا شىنجاڭ ئىلى ئوبلاستلىق ئارخىپخانىدا ساقلانغان ئىسلىدىكى ھۆججەتكە ئاساسەن، قوشۇمچە ھۆججىتى (1) بىلەن سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئايرىم تۈزىتىشلەر كىرگۈزۈلدى.

ئۇچرىشىشقا ئالاھىدە قالدۇردى. ئايرودرومدا جاڭ جىجۇڭ ئۆزىنىڭ ئۇزاتقىلى چىققان رەھىمجان سابىرھاجى قاتارلىقلار بىلەن سۆزلىشىپ مۇنداق دېدى: سىلەرنىڭ جۇڭگولۇقلارنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ ۋەتەننى قوغدايدىغانلىقىڭلارغا ئىشىنىمەن، بۇ — دەۋرنىڭ سىلەرگە يۈكلىگەن مەسئۇلىيىتى. رەھىمجان سابىرھاجى قاتارلىقلار: بىز جۇڭگولۇقلار، بىز چوقۇم ۋەتىنىمىزنى ھىمايە قىلىمىز، دېدى.

يۇقىرىدىكىلەر تىنچلىق سۆھبىتى جەريانىنىڭ بىرىنچى باسقۇچى بولدى. بۇ باسقۇچتا تىنچلىق بىتىمىنىڭ رەسمىي نۇسخىسى ۋە قوشۇمچە ھۆججەت (1) (يەنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىللەش چارىسى) ئۇستىدە كېلىشىم ھاسىل قىلىندى.

2. تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى

1946-يىل 1-ئاينىڭ 10-كۈنى غۇلجىغا قايتىپ كەتكەن ئۇچ ۋىلايەت سۆھبەت ۋەكىللىرى 3-ئاينىڭ 25-كۈنى تۆتىنچى قېتىم غۇلجىدىن ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلدى. بۇ مەزگىلدە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى مىللىي ھۆكۈمەت تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىغا بېرىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ دوكلاتىنى يەتكۈزۈپ، غۇلجا ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭنىڭ قاچان ئۈرۈمچىگە كېلىدىغانلىقىنى سوراۋاتقىدۇ، ئەگەر جاڭ جىجۇڭ يېقىندا ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلەلمىسە، غۇلجا تەرەپ، سۆھبەت يۈزۈلدى، ئىمزالانغان بارلىق بىتىم بىردەك ئىناۋەتسىز بولدى، دەپ قارايدىكەن، دېدى. 1-ئاينىڭ 3-كۈنى جياڭ جىيشىنىڭ تېلېگراممىسى تارقىلىق چاقىرىشى بىلەن چۇڭچىڭغا قايتىپ كەلگەن جاڭ جىجۇڭ 4-ئاينىڭ 4-كۈنى چۇڭچىڭدىن ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلدى. 4-ئاينىڭ 5-كۈنىدىن 6-ئاينىڭ 6-كۈنگىچە ئىككىنچى باسقۇچلۇق تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈلدى، بۇ سۆھبەت جەمئىي 63 كۈن داۋاملاشتى، ئاساسلىقى مىللىي ئارمىيىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش

مەسلىسى ئوستىدە سۆھبەت ئوتكۈزۈلدى.

بىرىنچى قېتىملىق مىللىي ئارمىيىنى ئۈزگەرتىپ تەشكىللەش مەسلىسى ئوستىدىكى سۆھبەت

4-ئاينىڭ 5-كۈنى ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمەت بىلەن قوشۇمچە ھۆججەت (2) ئوستىدە، يەنى ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي ئارمىيىنى ئۈزگەرتىپ تەشكىللەش مەسلىسى ئوستىدە سۆھبەتلەشتى، ئۇيغۇر ئاپتونوم ھۆكۈمەتلىرى ئالدى بىلەن جاڭ جىجۈڭنىڭ قوشۇمچە شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ رەئىسى بولغانلىقىنى قارشى ئالمىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەمدە گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى ۋە پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنىنىڭ شتابلىغا دائىر بىر پارچە ماتېرىيالنى ئىگە بولۇشنى تەلەپ قىلدى، ئاندىن كېيىن كونكرېت سان ۋە شتابنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئارقىدىن ئۇيغۇر ئاپتونوم ھۆكۈمەتلىرى «قەشقەر ۋە غۇلجىدا بىردىن پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى، ئاقسۇ، كۇچا، قاراشەھەر، ئۈرۈمچى، سۈيدۇڭ، كۇرە، شىخو، سارسۇمبە ۋە چۆچەكتە بىردىن ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى تۇرغۇزۇش، دۆربىلجىندە بىر پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى تۇرغۇزۇش، جەمئىي 21 مىڭچە ئادەمنى بار ئون ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى، ئۇچ پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى تۇرغۇزۇش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. جاڭ جىجۈڭ: ئۇچ ئاپتونوم رايونغا ۋەقە يۈز بەرمىگەن قەشقەر، ئاقسۇ، كۇچا، قاراشەھەر، ئۈرۈمچى قاتارلىق ئاپتونوم رايونلاردىكى ناھىيە (شەھەر) لەردە ئەسكەر تۇرغۇزسا بولمايدۇ، ئارمىيىنىڭ ئومۇمىي سانى بەك كۆپ بولۇپ كېتىپتۇ، پەقەت ئىككى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى ۋە ئۇچ ئامانلىق ساقلاش دادۇيى تەشكىللەشكىلا بولىدۇ، ئەك كۆپ بولغاندا، ئۇچ ئامانلىق ساقلاش دادۇيىنى ئۇچ ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى قىلىپ ياكى ئىككى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى، بىر پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى قىلىپ تەشكىللەشكىلا بولىدۇ. ئۈزگەرتىپ تەشكىللەنگەندىن كېيىن پەقەت ۋەقە يۈز بەرگەن ئۇچ ئاپتونوم رايونلۇق تەۋەسىدىلا تۇرغۇزۇشقا بولىدۇ، دېدى. ئۇچ ئاپتونوم ئۆكىللىرى مىللىي ئارمىيىنى 13 تۈەندىن قىسقارتىپ ئون تۈەن قىلىشقىلا بولىدۇ، دەپ چاڭ تۇردى. سۆھبەت قاتتال ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

4-ئاينىڭ 15-كۈنى جاڭ جىجۇڭ يېۋسىيېپ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭدىن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە كېلىشتۇرۇش خىزمىتى ئىشلەشنى ئۆتۈندى. يېۋسىيېپ مۇنداق دېدى: مىللىي ئارمىيە بەش تۈەنگە قىسقارتىلسا ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ قوبۇل قىلالمايدۇ. ئالتە تۈەن قىلىپ بېكىتىلسە بولامدۇ، يوق؟ جاڭ جىجۇڭ مۇنداق دېدى: ئەگەر ئالتە تۈەن قىلىپ تەشكىللەشكە يول قويۇلسا، ئۇنىڭ ئۇچ تۈەنلا دۆلەت ئارمىيىسى بولالايدۇ، قالغان ئۇچ تۈەنى ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش ئەترىتى بولىدۇ، بەلكى بىر يىلدىن كېيىن دۆلەت ئارمىيىسىنى ئىككى تۈەن، ئۇچ ئامانلىقنى ساقلاش دادۇيى قىلىپ قىسقارتقاندا، ئاندىن ھۆكۈمەت بەلگىلىگەن سانغا ئۇيغۇن كېلىدۇ. ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭنىڭ پىكرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھەربىي قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى توغرىسىدىكى سۆھبەت ئەھۋالىنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن غۇلجىغا قايتتى. ئۇلار مېڭىشتىن بۇرۇن، جاڭ جىجۇڭ مۇنداق دېدى: ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنى دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ ئۇچ تۈەنى، ئۇچ ئامانلىق ساقلاش تۈەنى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ئاڭ چوڭ، ئاڭ ئاخىرقى يول قويۇش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، تېزلىكتە ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىپ ئىمزا قويۇشۇڭلارنى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ئۈچۈن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.

4-ئاينىڭ 22-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ھەيئىتى يېغىن ئۆتكۈزۈپ، رەھىمجان سابىرھاجىنىڭ مىللىي ئارمىيىنى رەتكە سېلىپ تەشكىللەش ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەركىبى مەسىلىسىگە دائىر سۆھبەت ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتتى. بۇ قېتىمقى يىغىن 271-نومۇرلۇق قارارنى ماقۇللىدى. قارارىدا ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنى ئالتە تۈەن قىلىپ قىسقارتىشقا، ئومۇمىي ئادەم سانىنى 12 مىڭ 700 قىلىپ بېكىتىشكە بولىدۇ، رەھىمجان سابىرھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەتجان قاسىملارغا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ھاسىل قىلىنغان يۇقىرىقى كېلىشىمگە ئىمزا قويۇش ھوقۇقى بېرىلىدۇ، دەپ

بەلگىلەندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مۇنۇلار قارار قىلىندى: ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە ئۆتەيدىغان كونكرېت ۋەزىپىلىرى ۋە بۇ ۋەزىپىلەرنى كونكرېت ئۈستىگە ئالىدىغان ئادەملەر مۇنۇلار: ①ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى، قوشۇمچە مۇئاۋىن رەئىسى: ئەخمەتجان قاسىمى؛ ②ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى، قوشۇمچە خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى: رەھىمجان سابىرھاجى؛ ③ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى: دەلىلخان سۈگۈربايوپ؛ ④ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى، قوشۇمچە ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى: ئوسمان ئىسلام؛ ⑤ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى، قوشۇمچە قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى: ئىسھاقبەك مونونوپ؛ ⑥ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى، قوشۇمچە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى: ئىلىخان تۆرە؛ ⑦ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى، قوشۇمچە مۇئاۋىن باش كاتىپ: ئابدۇكېرىم ئاباباسوپ؛ ⑧ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى، قوشۇمچە ماتارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى: سەيپىدىن ئەزىزى.

ئىككىنچى قېتىمقى مىللىي ئارمىيىنى ئۈزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى ئۈستىدىكى سۆھبەت

4-ئاينىڭ 24-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بەشىنچى قېتىم غۇلجىدىن ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، جاڭ جىجۇڭ بىلەن داۋاملىق سۆھبەتلەشتى، ئۇلار: مىللىي ئارمىيىنى رەتكە سېلىپ ئون تۆەن قىلىپ تەشكىللەش، تۈرۈشلۇق جايلارنى قەشقەر، ئاقسۇ قاتارلىق جايلارغىچە كېڭەيتىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. جاڭ جىجۇڭ دەرھال رەت قىلدى. سۆھبەت يەنە قاتمال ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

5-ئاينىڭ 1-كۈنى جاڭ جىجۇڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ يېڭىدىن تەيىنلەنگەن باش كونسۇلى ساۋلىيېپ بىلەن كۆرۈشۈپ، مىللىي ئارمىيىنى ئۈزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى ئۈستىدە ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن كېلىشتۈرۈپ قويۇشنى ئۆتۈندى، ساۋلىيېپ: يەتتە تۆەنگە قىسقارتىشقا بولىدۇ، لېكىن، ئۈرۈمچى، قەشقەردە بىردىن تۆەن تۇرىدۇ. ئەگەر گومىنداڭ ھۆكۈمىتى يەنە قوبۇل قىلمىسا، ئەمدى كېلىشتۈرەلمەيمەن، دېدى.

5-ئاينىڭ 3-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭ بىلەن سۆھبەتلىشىپ مۇنۇلارنى ئوتتۇرىغا قويدى: ①مىللىي ئارمىيە ئۇچ پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى ۋە تۆت ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى قىلىپ تەشكىللەنسۇن، بىر تۈمەن قەشقەردە، بىر تۈمەن ئۈرۈمچىدە، بىر تۈمەن ئاقسۇدا تۇرغۇزۇلسۇن؛ ②قوماندانلىق غۇلجا تەرەپ كۆرسىتىدۇ ھەمدە مەزكۇر ئۇلكىدىكى ئالىي قوماندانلىق ئورگىنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قىلىپ تەيىنلىنىدۇ؛ ③دۆلەت ئارمىيىسى ئۇچ ۋىلايەتتە تۇرمايدۇ؛ ④سىياسىي ساقچىلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ، جايلاردىكى ساقچىلار شۇ جايدىكى خەلقتىن بولىدۇ؛ ⑤دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى سانى 1944-يىلىدىن بۇرۇنقى سانغا چۈشۈرۈلسۇن.

جاڭ جىجۇڭ ساۋلىيېۋنىڭ كۆپ قېتىم كېلىشتۇرۇشى، خىزمەت ئىشلىشى ئارقىسىدا، مەلۇم دەرىجىدە يول قويۇلغان مۇنداق مۇناسىپ لايىھىنى ئوتتۇرىغا قويدى: ①مىللىي ئارمىيە ئالتە تۈمەن قىلىپ تەشكىللىنىدۇ، بۇ ئالتە تۈەنىڭ ئۈچى پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى، ئۈچى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى قىلىنىدۇ؛ ②ئۇلار ئۇچ ۋىلايەتنىلا تۇرىدۇ؛ ③مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق تەسىس قىلىش ھەمدە يۇقىرىدىكى ئالتە تۈەنگە قوماندانلىق قىلىش ۋە ئۇلارنى تىزگىنلەش ئۈچۈن، مىللىي ئارمىيىنىڭ قوماندانلىقىغا ئۇلكىلىك ئامانلىق ساقلاش گارنىزونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى دېگەن مەنسەپ بېرىلىدۇ.

ئۈچىنچى قېتىمقى مىللىي ئارمىيىنى ئۈزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى ئۈستىدىكى سۆھبەت

5-ئاينىڭ 11-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭ بىلەن يەنە بىر قېتىم سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ، جاڭ جىجۇڭ ئوتتۇرىغا قويغان مۇناسىپ لايىھىگە ئاساسىي جەھەتتىن قوشۇلىدىغانلىقىنى، ئۇنى بىرنەچچە كۈن ئىچىدە رەتلەپ يازما ھۈججەت قىلىپ چىققاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئىمزا قويۇشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئاندىن كېيىن ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن جاڭ جىجۇڭ قوشۇمچە ھۈججەت(2) توغرىسىدا بىردەك پىكىرگە كېلىپ دەسلەپكى كۆپىيىنى يېزىپ چىقتى.

5-ئاينىڭ 25-كۈنى ئۇيغۇر ئۆلكىسى ھەيئىتى يىغىن ئۆتكۈزۈپ، 24-كۈنى غۇلجىغا قايتىپ كەلگەن ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ئېلىپ بېرىلىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتتى، 287-نومۇرلۇق قارار ماقۇللاپ ئۇيغۇر ئۆلكىسى سۆھبەت ۋەكىللىرىگە «تىنچلىق بىتىمى» قوشۇمچە ھۆججىتى(2)گە ئىمزا قويۇش ھوقۇقىنى بەردى. ئۇيغۇر ئۆلكىسى ۋەكىللىرى 6-ئاينىڭ 4-كۈنى ئالتىنچى قېتىم غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە كەلدى.

6-ئاينىڭ 5-كۈنى جاڭ جىجۇڭ لیۇ زېرۇڭغا تۆزۈپ چىققان ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەندىن كېيىنكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكىنى ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلارغا ئاپىرىپ بېرىشنى بۇيرۇدى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار بۇ ھەقتە لیۇ زېرۇڭغا مۇنداق ئۇيغۇر تۆرلۈك پىكىر بەردى: ①جاڭ جىجۇڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 25 نەپەر ئەزاسىنىڭ بىرى بولۇشى كېرەك. ②مۇھەممەتئىمىننىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇشىغا قارشى تۇرىمىز. ③غۇلجا تەرەپ ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇشىنى ئوتتۇرىغا قويدى. جاڭ جىجۇڭ ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئۆزىنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى بولسا بولىدىغانلىقىنى، مۇھەممەتئىمىننىڭ ئورنىغا بۇرھان شەھىدىنى قويۇشقا، ئەخمەتجان قاسىمىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قىلىپ تەيىنلەشكە بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

6-ئاينىڭ 6-كۈنى ئۇيغۇر ئۆلكىلىرى جاڭ جىجۇڭ بىلەن «تىنچلىق بىتىمى» نىڭ قوشۇمچە ھۆججىتى(2)گە رەسمىي ئىمزا قويدى ھەمدە ھۆكۈمەت مۇھاپىزىت باشقارمىسىنى ئۆزلۈكىدىن ئەمەلدىن قالدۇرۇش (يەنى ئۇيغۇر ئۆلكىسى تەرىپىدىن سىياسىي ساقچىلار دەپ ئاتالغان) مەسلىسى؛ پۈتۈن ئۆلكىدىكى ساقچىلارنى يەرلىك خەلقتىن تولۇقلاپ قويۇش قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆھبەت ئۆتكۈزدى ھەمدە سۆھبەت خاتىرىسى شەكىللەندۈرۈپ ئەنگە ئالدۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر ئۆلكىسى ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا

ئېلىپ بېرىلغان تىنچلىق سۆھبىتى پۈتۈنلەي ئاياغلاشتى.

ئىككى تەرەپ ئىمزا قويغان قوشۇمچە مۇججەت(2) تۆۋەندىكىچە:

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى بىلەن شىنجاڭدىكى ۋەقە يۈز بەرگەن قىسمەن جايلاردىكى خەلق ۋەكىللىرى بۇ يىل 1-ئاينىڭ 2-كۈنى ئىمزالىغان «قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش بىتىمى» نىڭ 10-ماددىسىدىكى ۋەقە يۈز بەرگەن رايونلاردىكى ۋەقەگە قاتناشقان قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسلىسى توغرىسىدا ئىككى تەرەپ مەسلىھەتلىشىپ تۆۋەندىكى قوشۇمچە بەلگىلىمىنى چىقىرىشقا قوشۇلدى:

(1) ۋەقەگە قاتناشقان مىللىي قىسىملار دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ تۈزۈلۈشى بويىچە ئۇچ ئاتلىق ئىسكەرلەر تۈەنى، ئۇچ پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى قىلىپ تەشكىللىنىدۇ، ئومۇمىي ئادەم سانى 11 مىڭدىن 12 مىڭغىچە بولىدۇ.

بۇ ئالتە تۈەننىڭ ئىككى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى بىلەن بىر پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى دۆلەت ئارمىيىسى بولىدۇ، ئىككى پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى بىلەن بىر ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قىسمى بولىدۇ.

(2) ھۆكۈمەت ئىلى تەرەپنىڭ شۇ يەردىكى مۇسۇلمانلاردىن بىر ئادەمنى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۇچ ۋىلايەتتىكى قىسىملارنىڭ قوماندانى قىلىپ كۆرسىتىشىگە رۇخسەت قىلىدۇ، ئۇ يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئالتە تۈەنگە قوماندانلىق قىلىدۇ. بۇ قوماندان غەربىي شىمال بارگاھى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن شتات بويىچە قوماندانلىق شتابىنى تەشكىللەيدۇ، بۇ قوماندان شىنجاڭ ئۆلكىلىك گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى ۋە ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش گارنىزونى باش قوماندانىنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنىدۇ ھەمدە ھۆكۈمەت تەرىپىدىن قوشۇمچە ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش گارنىزونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانلىقىغا تەيىنلىنىدۇ.

(3) يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئالتە تۈمەن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىلا تۇرىدۇ، ھۆكۈمەت مۇشۇ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش ئىشىنى شۇ قوماندانلىق قارمىقىدىكى ئالتە تۈەنگىلا تاپشۇرىدۇ.

دۆلەت چېگرىسىنى ساقلاشقا مەركەزنىڭ چېگرا مۇداپىئە ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئارمىيىسى مەسئۇل بولىدۇ. بۇنىڭ چارىسى ۋەقە يۈز بېرىشتىن ئىلگىرىكى چارە بويىچە بولىدۇ.

(4) بۇ قوماندان تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ئاقسۇ، قەشقەر ۋىلايەتلىرىنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش قوشۇنىنى رەتكە سېلىپ تەشكىللەشكە ئەۋەتىدۇ. تولۇقلاشتا بىردەك يەرلىك مۇسۇلمانلاردىن تولۇقلاش چارىسى قوللىنىلىدۇ.

(5) بۇ ئالتە تۈەنگە قىلىنىدىغان مۇئامىلە، ئۇلارنىڭ تەمىناتى ۋە ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدىكى قورال-جابدۇقلىرىغا كەلسەك، ئۇنىڭ دۆلەت ئارمىيىسى بولغان ئۇيغۇر تۈەنىنى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ قائىدە-نىزامى ۋە ئۇلچەملىرى بويىچە مەركەز تەمىنلەيدۇ؛ ئامانلىقنى ساقلايدىغان ئۇيغۇر تۈەنىنى ئۇلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرىنىڭ قائىدە-نىزامى ۋە ئۇلچەملىرى بويىچە ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىق شتابىنىڭ تەمىنلىشىگە تاپشۇرىدۇ.

(6) ۋەقەگە قاتناشقان مىللىي قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ئىشىنى شۇ قوماندان ھۆكۈمەت ئالدىدا جاۋابكار بولغان ھالدا ئىشلەيدۇ، بۇ قىسىملار ئالتە تۈەن قىلىپ تۈزۈلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ تۇرار جايى ئايرىم-ئايرىم ھالدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك گارنىزون باش قوماندانلىق شتابى ۋە ئۇلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىق شتابىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە مەلۇم قىلىنىدۇ. مۇشۇ ئالتە تۈەننىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن قورال-جابدۇقلىرىنىڭ نەق سانى شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى ۋە ئۇلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش گارنىزونىنىڭ قومدانىغا مەلۇم قىلىپ ئەنگە ئالدۇرۇلىدۇ.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى
خەلق ۋەكىللىرى

جاڭ جىجۇڭ
رەھىمجان سابىرھاجى
ئوبۇلخەيرى تۆرە
ئەخمەتجان قاسىمى

جۇڭخۇا مىنگونىڭ 35-يىلى 6-ئاينىڭ 6-كۈنى، ئۈرۈمچى[1]

3. تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ دائىرىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىق سۆھبىتى 1945-يىل 10-ئاينىڭ 17-كۈنى باشلىنىپ، 1946-يىل 6-ئاينىڭ 6-كۈنى ئاياغلاشتى، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ سەككىز ئاي داۋاملاشتى. بۇ ئارىلىقتا كۆرۈش ئىنتايىن جىددىي، مۇساپە ئىنتايىن ئەگرى-توقاي بولدى، ئىككى تەرەپ 18 قېتىم رەسمىي سۆھبەتلەشتى، نەچچە ئون قېتىم غەيرىي رەسمىي سۆھبەتلەشتى، ۋەزىيەت گاھى پەسىيىپ، گاھى جىددىيلىشىپ كەلدى، تۆت-بەش قېتىم قاتمۇقاتمال قالدى. بىز يۇقىرىدا ئېيتىلغان سۆھبەت جەريانىدىن شۇنى كۆرۈۋالالايمىزكى، ئىككى تەرەپ سۆھبىتىنىڭ چىگىش نۇقتىسى ھاكىمىيەت مەسىلىسى ۋە ئارمىيە مەسىلىسىدىن ئىبارەت بولدى، ئارمىيە مەسىلىسىدىكى سۆھبەت تېخىمۇ ئۆزۈن، تېخىمۇ مۇشكۈل، تېخىمۇ كەسكىن بولدى. ھاكىمىيەت مەسىلىسىدە، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ مەيدانى ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتىنى ئۆز قولىدا چىڭ تۇتۇپ، گومىنداڭنىڭ قول تىقىشىغا يول قويماسلىق؛ ئۆز كۈچىنى تىرىشىپ يەتتە ۋىلايەتكە، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭغا قاراپ تەرەققىي قىلدۇرۇش؛ بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئېچىدە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە كۆپرەك ئورۇن، كۆپرەك ئەمەلىي ھوقۇق ئىگىلەپ، سىياسىي جەھەتتە گومىنداڭنىڭ بىلەن قارشىلىشىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشتىن ئىبارەت بولدى. گومىنداڭنىڭ مەيدانى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھاكىمىيىتىنى ئاجىزلىتىش، پارچىلاش ۋە ئەمەلدىن

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 222—223-بەتلەر. تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ قوشۇمچە ھوججىتى(2)دە يەنە شىنجاڭ ئىلى ۋىلايىتىلىق ئارخىپخانىدا ساقلانغان ئەسلىدىكى ھوججەتكە ئاساسەن، سەلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئايرىم تۈزىتىشلەر كىرگۈزۈلدى.

قالدۇرۇش؛ ئۇچ ۋىلايەت كۇچلىرىنىڭ يەتتە ۋىلايەتكە سىڭىپ كىرىشىنى چەكلەپ، يەتتە ۋىلايەتكە بولغان كونترول‌للۇقىنى كۇچەيتىش؛ بىرلەشمە ھۆكۈمەتتە مۇتلەق ھوقۇقنى قولغا كەلتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنى تىزگىنلەش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشتىن ئىبارەت بولدى. ھەربىي قوشۇن مەسلىسىدە، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ مەيدانىي ئۇچ ۋىلايەت قىسىملىرىنىڭ مىللىي خىسلىتىنى ساقلاپ قېلىش، مۇستەقىل قوماندانلىق سىستېمىسىغا ئىگە بولۇش، بىرقەدەر كۆپ سانغا ئىگە شتاتنى ۋە گومىنداڭ مۇنتىزىم ئارمىيىسىگە ئوخشاش تەمىناتنى قولغا كەلتۈرۈش، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە كىرىشىنى رەت قىلىش ھەمدە ئۆزىنىڭ ھەربىي كۇچىنى تىرىشىپ يەتتە ۋىلايەتكىچە كېڭەيتىشتىن ئىبارەت بولدى. گومىنداڭنىڭ مەيدانى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھەربىي كۇچىنى تارقىتىۋېتىش، ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىش، كىچىكلىتىش ئىدى، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىنى تارقىتىۋېتىشنى قەتئىي رەت قىلغاندىن كېيىن، ئۇلارغا ئازغىنە مۇنتىزىم ئارمىيە شتاتى بېرىش؛ مىللىي ئارمىيىنىڭ پەقەت ئۇچ ۋىلايەتنىلا تۇرۇشىغا يول قويۇش، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھەربىي كۇچىنى يەتتە ۋىلايەتكە قاراپ تەرەققىي قىلىشىنى چەكلەش ھەمدە ئۇلارنى ئۆلكىلىك گارنىزون باش قوماندانلىق شتابىنىڭ كونترول قىلىشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشتىن ئىبارەت بولدى. پۈتكۈل تىنچلىق سۆھبىتىدىكى كۆرەش يۈزىسىدا ئېيتىلغان ئىككى مەسىلىنى چۆرىدەپ ئېلىپ بېرىلدى. ئىككىسى تەرەپنىڭ قايتا-قايتا مەسلىھەتلىشىشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قايتا - قايتا كېلىشتۇرۇشى ئارقىلىق ئىككىلا تەرەپ يول قويدى ۋە مۇرەسسە قىلدى، بۇنىڭ بىلەن ئارىلىق تەدرىجىي كىچىكلىدى، ئاخىرىدا «تىنچلىق بىتىمى» ئىمزالاندى.

«تىنچلىق بىتىمى»نىڭ ئىمزالىنىشى خەلقئارادىكىسى ۋە دۆلەت ئىچىدىكى پايدىلىق ۋەزىيەتتە، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ گومىنداڭ دائىرىلىرىگە قارشى بىرلىكتە ئېلىپ بارغان كۈرىشىنىڭ نەتىجىسى، شۇنداقلا ئىككى تەرەپنىڭ يول قويغانلىقى، مۇرەسسە قىلغانلىقىنىڭ مەھسۇلى. گەرچە مۇنداق مۇرەسسە قىلىش

چەكلىك، ۋاقىتلىق ۋە تۇراقسىز بولسىمۇ، گومىنداڭ ئومۇميۈزلۈك ئىچكى ئۇرۇش قوزغىماقچى بولغان ئەھۋالدا مەملىكىتىمىزنىڭ قىسمەن جايلىرىدا تىنچلىق ئەمەلگە ئاشقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇرەسسە قىلىش، يول قويۇشنىڭ ئارقىسىدا يەنە جىددىي، مۇرەككەپ كۈرەش ساقلىنىۋاتقان بولسىمۇ، شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، «تىنچلىق بىتىمى»نىڭ ئىمزالىنىشى شىنجاڭ رايونى ئۈچۈن قىسقىغىنە تىنچلىق ۋەزىيىتى يارىتىپ بەردى، بۇ يەردىكى بەزى ئىجتىمائىي زىددىيەتلەرنى پەسەيتتى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن بەزى دېموكراتىيە ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈپ بەردى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە مال-مۈلكىگە بولىدىغان زىيانىنى ئازايتتى ھەمدە ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ۋە مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشتا مۇھىم رول ئوينىدى.

ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىق سۆھبىتىدە نېمە ئۈچۈن كېلىشىم ھاسىل قىلىندى ۋە ئۇنىڭدا ۋاقىتلىق مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىلدى؟

بىرىنچى، بۇنىڭدىكى سەۋەب شۇكى، جىياڭ جېيشى ئامېرىكىنىڭ مەدەت بېرىشى ئارقىسىدا كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى ئومۇميۈزلۈك ئىچكى ئۇرۇش قوزغاشقا ئالدىراپ كەتتى. گومىنداڭ كوممۇنىستىك پارتىيىنى ئۆزىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا تەھدىت سالىدىغان چوڭ دۈشمەن ۋە ئەڭ ئاساسلىق كۈرەش نىشانى دەپ قاراپ، ئۇنى ئۆلۈم گىردابىغا ئىتتىرىۋېتىپ خۇشال بولماقچى بولدى ۋە ئىچكى ئۇرۇش جەريانىدا ئۆزىنىڭ ئۇزاقتىن بۇيانقى كوممۇنىستىك پارتىيىنى يوقىتىش خام خىيالىنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا ئۇرۇندى. جىياڭ جېيشى گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىق سۆھبىتىنى ئىچكى ئۇرۇش قوزغاشنىڭ تۈتەك پەردىسى قىلدى، كوممۇنىستىك پارتىيە خەلقىنىڭ مەنپەئىتىنى چىقىش قىلىپ، ئىنتايىن زور دەرىجىدە يول قويغان بولسىمۇ، جىياڭ جېيشى يەنىلا ماقۇل بولمىدى. گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىق سۆھبىتى 1946-يىل 6-ئايدا ئۇزۇل-كېسىل بەربات بولۇپ ئاخىرلاشتى. جىياڭ جېيشى

كومىۇنىستىك پارتىيىگە قارشى ئومۇميۈزلۈك ئىچكى ئۇرۇش قوزغىماقچى بولغانىكەن، ئۇنىڭ نۇرغۇن ئادەم كۆچى، ماددىي كۆچ، مالىيە كۆچى، بولۇپمۇ ھەربىي كۆچ ئاجرىتىشىغا، بارلىق كۆچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ كومىۇنىستىك پارتىيىگە ۋە ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدىكى خەلق ئارمىيىسىگە ئاقابىل تۇرۇشىغا توغرا كېلەتتى. شۇڭا ئۇ شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر ئۆلايەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بەزى قىسىمەن رايونلاردا چەكلىك يول قويۇش ئۈسۈلىنى قوللىنىپ، زىددىيەتنى پەسەيتىپ، ۋاقىتلىق تىنچ ۋەزىيەتنى قولغا كەلتۈرۈپ، بۇ ئارقىلىق كومىۇنىستىك پارتىيىگە قارشى جەڭ قىلىش ئىمكانلىقى كۆچىنى ئاشۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابى دۆلىتىمىزنىڭ شىنجاڭدەك ئەڭ يىراق غەربىي شىمال رايوندا يۈز بەرگەنلىكى، ئۇ يەر بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكنىڭ ئارىلىقى تولىمۇ يىراق بولغانلىقى ئۈچۈن، جياڭ جىيشىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىغا ئېغىر ئەنسىزلىك پەيدا قىلىمىۇ، لېكىن ئۇنىڭ مەركىزىي ھاكىمىيىتىگە ۋە پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھۆكۈمرانلىقىغا بىۋاسىتە ئېغىر تەھدىد سالالمايتتى، جياڭ جىيشىنىڭ قارىشىچە، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابى تەرەپ مۇقىملاشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ھەربىي ھەرىكىتى شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىغا تەرەققىي قىلىپ كەتمىسىلا، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقى ساقلاپ قېلىنسىلا، پۈتۈن مەملىكەت خاراكتېرلىك كومىۇنىستىك پارتىيىگە قارشى ئىچكى ئۇرۇشتا غەلىبە قازانغاندىن كېيىن، يەنە كۆچ ئاجرىتىپ ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىغا ئاقابىل تۇرسىمۇ كېچىكىپ قالمايتتى.

ئىككىنچى، تىنچلىق سۆھبىتىگە قاتناشقان ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى مەسلىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشنى تەشەببۇس قىلاتتى، مەسلىنى ئۇرۇش ئارقىلىق ھەل قىلىشنى تەشەببۇس قىلمايتتى. جاڭ جىجۇڭ گومىنداڭنىڭ ئىچىدىكى بىرقەدەر تەرەققىيپەرۋەر زات بولۇپ، مەسلىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشنى ئۈمىد قىلدى. ھەم ھەربىي باستۇرۇش ئارقىلىق ھەل قىلىشقا قارشى تۇردى. شۇڭا، جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭدىكى گومىنداڭ دائىرىلىرى ئىچىدىكى ھەربىي باستۇرۇشتا چەك

تۈرغان ئۇرۇشقاقلارغا نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى ھەمدە ئەنجىدىكى گومىنداڭ ئىچىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كومموپىستىك پارتىيىسىگە، خەلققە قارشى جاھىللارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. لېكىن جاڭ جىجۇڭ ئۆزىنىڭ تەشەببۇسىدىن ۋاز كەچمىدى. ئۇ ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئىككىنچى كۇنىلا جياڭ جىيېشىغا تېلېگرامما يوللاپ: «ھازىر بۇ يەردىكى ئەھۋال ئىنتايىن جىددىي، غۇلجا قىسىملىرى ئالغا ئىلگىرىلەشنى توختاتمىسا، ئۇرۇمچىنى ھەقىقىي تۈردە ساقلاپ قېلىشقا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ» دېدى.① بۇنىڭدىن جاڭ جىجۇڭنىڭ ھەربىي باستۇرۇشنىڭ قىلچە ئىستىقبالى يوقلۇقىنى، پەقەت تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشتىن ئىبارەت بىرلا يولنىڭ بارلىقىنى تونۇپ يەتكەنلىكىنى ئېنىق كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ئۇ كۆپ قېتىم «تۇپ ئاساسىنىڭ تۇپ ئاساسى جۇڭگونى سۆيۈش، جۇڭگونى ھىمايە قىلىش، شىنجاڭنىڭ جۇڭگونىڭ زېمىنى بولۇشىنى ھىمايە قىلىش مۇستەقىللىققا، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش» دېدى. ئۇ يەنە «ھەممىمىز بىر ئىش، يەنى شىنجاڭدىن ئىبارەت مۇشۇ زېمىننى قوغداپ قېلىش مەقسەت قىلىنىدۇ»② دېدى. دېمەك ئۇنىڭ قارىشىچە، باشقا جەھەتتە يول قويغىلى بولسىمۇ، لېكىن ۋېتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ۋە دۆلەت زېمىنىنىڭ پۈتۈنلۈكىنى قوغداش جەھەتتە ھەرگىز يول قويغىلى بولمايتتى. دەرۋەقە، جاڭ جىجۇڭنىڭ تىنچلىق ۋە بىرلىكتە چىڭ تۇرۇشى ۋە بەزى جەھەتلەردە يول قويۇشى سوۋېيېكتىپ جەھەتتە جياڭ جىيېشى، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداشنى ئاساس قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئوبيېكتىپ جەھەتتە تارىخنىڭ تەرەققىيات يۈزلىنىشىگە ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازرۇسىغا ئۇيغۇن ئىدى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە پايدىلىق ئىدى. جاڭ جىجۇڭ سۆھبەت داۋامىدا توغرا ھالدا، يېقىنقى 100 يىلدىن بۇيانقى شىنجاڭنىڭ تارىخى

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 147-بەت.

② «غەربىي زېمىندىكى سېرىق قۇم» گۇيجۇ خەلق نەشرىياتى، 1994-يىل 4-ئاي خەنزۇچە 1-نەشرىنىڭ 2-3-بەتلىرىگە قارالسۇن.

مىللىي زۇلۇم ۋە مىللىي زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش تارىخىدىن، دەپ كۆرسىتىپ، ھۆكۈمرانلارنىڭ مىللىي زۇلۇم سىياسىتىگە رەددىيە بەردى، شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا مىللىي باراۋەرلىك پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش كېرەك، دەپ تەكىتلىدى، بۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ئورتاق سىياسىي ئاساسقا ئىگە بولدى. ئۇ توغرا ھالدا ئىچكى جەھەتتە تىنچ ئۇتۇش ۋە تاشقى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۇتۇشتىن ئىبارەت ئىككى چوڭ سىياسەتنى شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتىكى بارلىق تەدبىرنىڭ ئاساسى قىلىشنى بەلگىلىدى ھەمدە بۇنىڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنى ۋاستىچى قىلىپ شىنجاڭ مەسىلىسىنى كېلىشتۇرۇش ۋە تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشنىڭ ئاڭچىنىنى، شۇنىڭدەك «شىنجاڭغا بېرىپ قارشى تەرەپ بىلەن سۆھبەتلىشىشنىڭ ئالدىن بېكىتىلگەن قىسقىچە تاكتىكىسى»① نى تۇزۇپ چىقتى. جاڭ جىڭۇنىڭ «ئالدىن بېكىتىلگەن قىسقىچە تاكتىكا» دا سىياسىي، ھەربىي ئىشلار ۋە ئىقتىساد قاتارلىق جەھەتلەردە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى سۆھبەت ئاۋامىدا ئوتتۇرىغا قويۇشى مۇمكىن بولغان تەلەپلەرنى شۇنىڭدەك ئۆزى قوللىنىدىغان تەدبىرلەرنى ئالدىن بېكىتتى. ئۇ بۇ «ئالدىن بېكىتىلگەن قىسقىچە تاكتىكا» نى جياڭ جېيشىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە يوللىدى ۋە بۇ ئارقىلىق سۆھبەتنى ئالدىن بېكىتىلگەن دائىرە ئىچىدە ئېلىپ بارماقچى بولدى؛ ئۇ دۆلەتنىڭ بىرلىكى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئالدىنقى شەرت قىلىپ، ئىتتىپاقلىق ۋە بىرلىككە پايدىسىز بولغان بارلىق تەلەپلەرنى رەت قىلدى؛ ئۇ ھېرىش-جارچاشقا قارىماي، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى ئارازلىقنى توگىتىش، سۆھبەتنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش يولىدا نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى.

يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىمۇ ئىچكى-تاشقى ۋەزىيەتنى ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر

① شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپخانىدا ساقلانغان ئارمىيە 1-1-5 تومىدىكى ئىسلىدىكى نۇسخىدىن نەقىل كۆچۈرۈلگەن.

مىللەت خەلقىنىڭ تىنچ ئۆتۈشى، دېموكراتىيىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە بىرلىككە كېلىشتىن ئىبارەت ئارزۇسىغا ئۇيغۇنلىشىپ، شىنجاڭ مەسلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇچ ئۆلكىنىڭ تەرەپ ئۆزىنىڭ سۆھبەتكە بولغان سەمىمىي نىيىتىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا تۇرۇۋاتقان مىللىي ئارمىيىگە شۇ جايدا تۇرۇپ بۇيرۇق كۈتۈش، ۋاقتىنچە يېڭى ھۇجۇم قوزغىماسلىق ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى ھەمدە جەنۇبىي سەپتە جەڭ قىلىۋاتقان قىسىملارنى چېكىندۈردى. 1945-يىل 10-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئۇچ ئۆلكىنىڭ مىللىي ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانلىق شتابى ئاقسۇغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىۋاتقان ئاتلىق ئەسكەرلەر پارتىزانلار ئەترىتىگە تېلېگراممىا ئارقىلىق: «ۋاقتىلىق ھۆكۈمەت گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى، ئاتلىق ئەسكەرلەر پارتىزانلار ئەترىتى ئۇرۇشنى دەرھال توختىتىپ، ئارقىغا ئون كىلومېتىر چېكىنىپ بۇيرۇق كۈتۈشى كېرەك» دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. تىنچلىق سۆھبىتى مەزگىلىدە، ئۇچ ئۆلكىنىڭ ھۆكۈمىتى تىنچلىق سۆھبىتى ۋەكىللىرى ئىچىدە ئەخمەتجان قاسىمى ئەمەلىيەتتە باش ۋەكىللىك رولىنى ئوينىدى (ئەخمەتجان قاسىمى 1914-يىل 4-ئاينىڭ 14-كۈنى شىنجاڭ غۇلجا ناھىيىسىدە تۇغۇلغان، بالىلىق دەۋرىدە تاغىسى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بارغان، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ، قازان ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە موسكۋا شەرق سوتسىيالىزمچىلىق ئەمگەكچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان، بۇ مەزگىلدە، ئۇ ماركسىزم-لېنىنىزم تەربىيىسىگە ئىگە بولغان، يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى زاۋۇت، كولخوزلارغا بېرىپ ئېكسكۇرسىيە ۋە پراكتىكا قىلغان، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشىنىڭ ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئۈستىدە غايەت زور تەربىيە ۋە ئىلھام بەرگەن. ئۇنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۆگىنىشى ۋە تۇرمۇشى ئۇنىڭ كېيىنكى چاغلاردا ئىنقىلاب يولىغا مېڭىشىغا پۈختا ئىدىيىۋى ئاساس سېلىپ بەرگەن. ئەخمەتجان قاسىمى 1941-يىل 8-ئايدا موسكۋادىكى شەرق سوتسىيالىزمچى

ئەمگەكچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئوقۇشنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ۋەتەنگە جاۋاب قايتۇرۇش قىزغىنلىقى بىلەن تارباغاتايدىكى باقتۇ ئېغىزى ئارقىلىق چېگرا ئىچىگە كىرىپ، ئايرىلغىنىغا كۆپ يىل بولغان ۋەتىنگە قايتىپ كەلگەن. ئەينى ۋاقىتتا شېڭ شىسەي سىياسىي جەھەتتە ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئەخمەتجان قاسىمىدەك سىياسىي ئارقا كۆرۈنۈشى بار ئادەملەرنىڭ ئۇنىڭ ئىشپىيونلۇق ئاپپاراتلىرىنىڭ نازارەت قىلىشى، كۆزىتىش ئوبيېكتى بولۇپ قېلىشى ناھايىتى تەبىئىي ئىش ئىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇ نەزەربەند قىلىنىپ، ئۇرۇمچىدە قامالغان. 1944-يىل 10-ئايدا ئەخمەتجان قاسىمى قويۇۋېتىلگەن. ئۇ غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي غۇلجا قوزغىلىڭىغا قاتناشقان، ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ گېزىت تەھرىرلىكى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپلىقى، ھەربىي ئىشلار نازارىتى ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. 1945-يىل 10-ئاينىڭ 2-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىكىگە تەيىنلىنىپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ۋەكىلى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئېلىپ بارغان) . ئۇ تىنچ يول بىلەن سۆھبەتلىشىش ئارقىلىق شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئورنىنى ياخشىلاشنى، مىللىي ئاپتونومىيە ۋە مىللىي باراۋەرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى كۆچىنىڭ بارىچە تەشەببۇس قىلغان. ئۇ 1945-يىل 10-ئاينىڭ 17-كۈنى جاڭ جىجۇڭ بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبىتىتە ئېنىق ھالدا: ھازىر دۇنيا تىنچلاندى، بىز ھەرقانداق بۇلۇڭ-پۇچقاقتا قان ئېقىشنى، پۈتكۈل تىنچلىق ۋەزىيىتىنىڭ بۇزۇلۇشىنى ھەرگىز خالىمايمىز، دېدى. ئۇ 1946-يىل 5-ئاينىڭ 25-كۈنى «ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ھەيئىتى يىغىنىدا بەرگەن تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدىكى دوكلات» تا ئەينى ۋاقىتتا نېمە ئۈچۈن گومىنداڭ داىرىلىرى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە قوشۇلغانلىقىنى ئەسلەپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ باشلىقى جياڭ جېيشى ئەپەندى چېگرا رايون ۋە چېگرا رايوندىكى ھەر مىللەت خەلقىگە قىلغان سۆزىدە چېگرا رايوندىكى ھەرقايسى مىللەتلەرگە تولۇق

ئاپتونومىيە ھوقۇقى بېرىلىدۇ، دەپ ۋەدە بەرگەندىن كېيىن، خەلقىمىز قان ئاقىدىغان كۈرەشنى ئۆز بېشىدىن كەچۈرمەيمۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش مۇمكىنچىلىكى مەۋجۇت ئىكەن دەپ قارىدى، ئەلۋەتتە. ھازىرقى پۈتكۈل ۋەزىيەتتىن ئويلاشقاندا، مەسىلىنى تىنچلىق سۆھبىتى ئاساسىدا ھەل قىلىش كېرەك.»① مۇشۇنداق يېتەكچى ئىدىيەگە ئاساسەن، ئەخمەتجان قاسىمى تىنچلىق سۆھبىتى جەريانىدا ھەم ھەققانىي مەيداندا چىلىق تۇرۇپ، پرىنسىپتا يول قويمىدى، ھەم ئومۇمىي ۋەزىيەتكە ئېتىبار بېرىپ، ئۇششاق-چۈششەك مەسىلىلەر ئۈستىدە تالاش-تارتىش قىلىپ يۈرمىدى، تىنچلىق كېلىشىمى ھاسىل قىلىش يولىدا ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. ئۇ ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ئىنقىلابى ھۆكۈمىتىنىڭ باشقا سۆھبەت ۋەكىللىرى بىلەن بىرلىكتە، ئىچكى قىسىمدىن كەلگەن كاشىلا ۋە قارشىلىقلارنى كۆزدە تۇتۇپ، نۇرغۇن خىزمەت ئىشلەپ، ئاخىرىدا تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنى قولغا كەلتۈردى.

قىسقىسى، جاڭ جىجۇڭ باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ سۆھبەت دائىرىلىرى جىياڭ جېيشى ئۆزىگە بەرگەن شىنجاڭ مەسىلىسىنى پۈتۈن ھوقۇق بىلەن ھەل قىلىش ھوقۇقىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، پۈتكۈل سۆھبەت جەريانىدا تىنچ ئۆتۈش، بىرلىككە كېلىش، سۆھبەت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش قاتارلىق تەشەببۇسلاردا چىڭ تۇردى؛ ئۇيغۇر ئۆلكىلىرىنىڭ سۆھبەت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشى ۋە كېلىشتۇرۇشى بىلەن شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ ئۆتۈش، دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش، بىرلىككە كېلىش ئاساسىدا ھەل قىلىشقا تىرىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەر ئىككى تەرەپ ئۆز تەرىپىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى كاشىلا ۋە قارشىلىققا تىرىشىپ خاتىمە بېرىپ، نۇرغۇن خىزمەت ئىشلەپ، تىنچلىق سۆھبىتىنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈردى.

ئۇچىنچى، ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ

① «ئازاد شەرقىي تۈركىستان گېزىتى» 1946-يىل 6-ئاينىڭ 25-كۈنىدىكى سانىنىڭ 1-بېتىدە بېسىلغان.

مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ مۇڭدىپىقىيىتى قازىنىشنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشى ۋە كېلىشتۇرۇشىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا پارتلىغان ۋە تەرەققىي قىلغان. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش ياكى ئۇرۇش قىلىشقا تۇتقان پوزىتسىيىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقى ھالقىلىق رول ئويناندى. ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلغان تىنچلىق سۆھبىتى، تەييارلىق قىلىشتىن تارتىپ رەسمىي سۆھبەتلىشىشكىچە بولغان پۈتكۈل جەريانىدا، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرىنى ۋاستىچى قىلىش يولى بىلەن ئېلىپ بېرىلدى. ئەينى ۋاقىتتىكى خەلقئارا ۋەزىيەت ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىچكى ۋەزىيىتى تۈپەيلىدىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىگە بەكرەك ئارىلىشىشى ئېنىپ ئىدى ۋە ئۇنداق قىلىشىغا بولمايتتى. بولۇپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقى «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دوستلۇق، ئىتتىپاقداشلىق شەرتنامىسى»نى ئىمزالىغان چاغدا شىنجاڭ مەسىلىسى توغرىسىدا توختىلىپ، بىزنىڭ جۇڭگونىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىش نىيىتىمىز يوق، دەپ ۋەدە بەرگەنىدى. ئەگەر مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەڭشىمەي، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھەربىي ھەرىكىتىنى كېڭەيتىشنى داۋاملىق قوللاۋەرسە، خەلقئارادا ئۆزىنىڭ ئىناۋىتىنى يوقىتىپ قويىاتتى ھەم ئامېرىكىنىڭ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغاپ، ئۆزىنىڭ ئامېرىكا بىلەن بولغان زىددىيىتىنى جىددىيلەشتۈرۈپ قويىاتتى، سىياسىي جەھەتتە مەلۇم دەرىجىدە تەۋەككۈلچىلىك قىلىشتىن ساقلانغىلى بولمايتتى. دەرۋەقە، سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ئۆز دۆلىتىنىڭ ئىچىگە، بولۇپمۇ شىنجاڭ بىلەن چېگرىداش بولغان ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ھەر قايسى جۇمھۇرىيەتلىرىگە كۈرسىتىدىغان تەسىرىنىمۇ ئويلىشىپ كۆرمەي قالمايتتى. شۇڭا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى گومىنداڭغا قاتتىق زەربە بەرگەن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھاكىمىيىتى پۈت تىرەپ تۇرالايدىغان بولغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەتنى كونترول قىلىش ھوقۇقىغا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى

مەلۇم دېموكراتىيە ھوقۇقىغا ئىگە قىلىش ۋە شىنجاڭدىكى يەرلىك ھاكىمىيەتنى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىناق ئۆتۈش سىياسىتىنى يولغا قويۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، مەسىلىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش سوۋېت ئىتتىپاقىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا بىرقەدەر پايدىلىق ئىدى. دېمەك، سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ شىنجاڭ رايونىنىڭ تىنچ بولۇشىنى، بىرلىككە كېلىشىنى ئۈمىد قىلاتتى، ئۇرۇش بولۇش ۋە پارچىلىنىپ كېتىشنى ئۈمىد قىلمايتتى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بۇنداق پوزىتسىيىسى تىنچلىق، دېموكراتىيە ۋە بىرلىكنى تەلەپ قىلىدىغان ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن، بولۇپمۇ ئۇچ ۋىلايەتتىكى ئەرەققىيپەرۋەر كۆچلەر ئۈچۈن بىر خىل غايەت زور مەدەت بولدى؛ تىنچلىق سۆھبىتىگە قارشى تۇرغان، مۇستەقىل بولۇش، بۆلگۈنچىلىك قىلىشتا چەك تۇرغان، «شەرقىي تۈركىستان» بايرىقىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى خالىمىغان مىللىي بۆلگۈنچىلەر، پانتۈركىزمچىلار، پانئىسلامىزمچىلارغا نىسبەتەن قاقشاتقۇچ زەربە بولدى. ئۇلار تىنچلىق سۆھبىتىگە كاشىلا سالغان، بۇزغۇنچىلىق قىلغان بولسىمۇ، ئۇزۇنىڭ مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرالمىدى. پۈتكۈل تىنچلىق سۆھبىتى داۋامىدا سۆھبەتكە قاتناشقان ئىككى تەرەپ تالاش-تارتىش قىلىپ بىرلىككە كېلەلمىگەن مەسىلەردە سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ ئاكتىپ كېلىشتۇرۇش خىزمىتى ئىشلىدى. 1945-يىل 9-ئايدىن 1946-يىل 6-ئايغىچە، ئىككى تەرەپ ۋەكىللىرى ئايرىم-ئايرىم ھالدا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ ۋەكىللىرى بىلەن ياكى سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ ۋەكىللىرى تەشەببۇسكارلىق بىلەن سۆھبەتلىشىۋاتقان ئىككى تەرەپ ۋەكىللىرى بىلەن 19 قېتىم ئالاقىلىشىپ، تالاش-تارتىشنى كېلىشتۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ كېلىشتۇرگەن مەسىلىلەر مۇنۇلاردىن ئىبارەت: سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ۋاستىچىسى بولۇشىنى ئۈمىد قىلىش مەسىلىسى؛ ئۇچ ۋىلايەت سۆھبەت ۋەكىللىرىنىڭ ئۇرۇمچىگە كېلىش ۋاقتى ۋە يولى مەسىلىسى؛ ئىككى تەرەپ سۆھبەت ۋەكىللىرىنىڭ سالاھىيىتىنى بېكىتىش مەسىلىسى، جالاڭ جىجۇلاڭ ئوتتۇرىغا قويغان

«مەركەزنىڭ شىنجاڭدا يۈز بەرگەن قىسمەن ۋەقەنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى كۆرسەتمە لايىھىسى» توغرىسىدىكى تالاش-تارتىش مەسىلىسى؛ مىللىي ئارمىيىنى ئۈزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى؛ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىرىنى ۋە ئۆلكە رەئىسىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش چارىسى قاتارلىقلار. بولۇپمۇ كېيىنكى ئىككى مەسىلىدە ئىككى تەرەپنىڭ تالاش-تارتىشى جىددىي بولدى، ھەتتا تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىغا تەسىر يەتتى. دەل سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كېلىشتۈرۈشى شۇنىڭدەك باشقا ئامىللارنىڭ تەسىرى بىلەن، تىنچلىق سۆھبىتىدىكى يۇقىرىدا ئېيتىلغان مەسىلىلەردە تەدرىجىي ھالدا ئىككى تەرەپنىڭ بىرلىككە كەلدى.

ئۇنىڭدىن باشقا، تىنچلىق سۆھبىتى ئاياغلىشىش، شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلۇش ھارپىسىدا سوۋېت ئىتتىپاقى مۇستەقىللىق، بۆلگۈنچىلىكتە چىڭ تۇرغان پانتۈركىسزمچى، پانتۈركىسزمچى ئېلىخان تۆرە قاتارلىقلارنى مەجبۇرىي ھالدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتۇرۇپ كەتتى ھەمدە ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىدىغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا چىڭ تۇرىدىغان، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەشەببۇسىنى ھىمايە قىلىدىغان تەرەققىيپەرۋەر زات ئەخمەتجان قاسىمىنى ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىشقا قويدى. بۇ زور ئۆزگىرىشنىڭ ئىچكى سەۋەبى بار ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ تىنچلىق سۆھبىتى مەزگىلىدە قايتا-قايتا كۆرۈش قىلىش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجە ئىدى. سەپىيدىن ئەزىزى «پارلاق ئەتە ئۈچۈن» دېگەن ماقالىسىدە: «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى — شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى تۇرۇش يولىدىكى قوراللىق كۈرىشى، لېكىن ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ياخشى-يامانلار ئارىلىشىپ كەتتى، بەزى ئەكسىيەتچىلەر، فېئودالىلار، يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر بىر قىسىم رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قولىغا ئېلىۋېلىپ، ئاتالمىش شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، پانئىسلامىزم، پانتۈركىسزمنى قوتراتىپ، ئىنقىلابنى

نابۇت قىلغىلى تاس قالدى»① دەپ كۆرسەتتى. ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى رەھبەرلىك قاتلىمىنىڭ بۇ ئەھۋالى ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىنىڭ ئىچكى قىسمىدا تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر بىلەن ئەكسىيەتچىل كۈچلەر ئوتتۇرىسىدا كۆرەش مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشنىڭ تولىمۇ تەبىئىي ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ كۆرەش تىنچلىق سۆھبىتىدىن بۇرۇنلا باشلانغان ھەمدە ئۇ تىنچلىق سۆھبىتى جەريانىنىڭ باش-ئاخىرىغا سىڭگەن. بۇ يەردە ئىلىخان تۆرەنىڭ ئەھۋالىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈشنى زۆرۈر تاپتۇق. ئىلىخان تۆرە (1885 — 1976-يىل) روسىيەنىڭ توقماق دېگەن يېرىدىكى بىر دىندار ئائىلىدە تۇغۇلغان، مىللىتى ئۇزبېك. ئۇ ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ سەئۇدى ئەرەبىستان قاتارلىق جايلاردا دىن ۋە تېبابەتچىلىكنى ئۆگەنگەن. 1929-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭنىڭ غۇلجا ناھىيىسىگە كېلىپ ماكانلىشىپ دىن تارقىتىش ۋە دوختۇرلۇقنى ئۆز كەسپى قىلغان. 1937-يىلى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ تۈرمىگە تاشلانغان. 1941-يىلى تۈرمىدىن چىقىپ، غۇلجىدىكى ئەڭ چوڭ مەسچىت — بەيتۇللا مەسچىتىنىڭ ئىمامى بولغان. ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق دەسلەپكى مەزگىللىدە «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى»نىڭ رەئىسى، ئۇيغۇر ئاپتونوم ئوبلاستلىق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. ئىلىخان تۆرە ئۆزىنىڭ ۋەتەنىنىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش مەيدانىدا چىققان تۈرغان، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇيغۇر ئاپتونوم جۇڭگونىڭ سىرتىدىكى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قىلىپ قۇرۇشتا چىققان تۈرغان، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىغا بۆلگۈنچىلىك ۋە بۆزغۇنچىلىق قىلغان. ئۆزىنىڭ پۈختا رەھبەرلىك ئورنىنى كۆز-كۆز قىلىش ئۈچۈن، تىنچلىق سۆھبىتى باشلىنىشىنىڭ ئالدى-كەينىدە نۇرغۇن سىياسىي ئويۇن ئوينىغان. 1945-يىل 10-ئاينىڭ 17-كۈنى رەھمەجان سابىرھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەتجان قاسىملارنىڭ جاڭ جىجۇڭ

① سەيپىدىن ئەزىزى: «يارلاق ئەتە ئۈچۈن»، 1984-يىل 8-ئاينىڭ 27-كۈنىدىكى «خەلق گېزىتى»نىڭ 5-بېتىدىن ئېلىندى.

بىلەن بولغان سۆھبىتىنىڭ باشلىنىشى ئىلىخان تۆرەنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىنىنى پارچىلاش سىياسىي تەشەببۇسىنىڭ بەربات بولغانلىقىدىن دېرەك بەردى. لېكىن سىياسىي قارا نىيەتنى بار بارلىق ئۇنسۇرلارنىڭ ھوقۇق تۇتۇش نەپسى ئىنتايىن چوڭ بولىدۇ، سىياسىي تارىخ سەھنىسىدىن ھەرگىز ئۆزلۈكسىز چۈشۈپ كەتمەيدۇ. ئىلىخان تۆرە 10-ئاينىڭ 14-كۈنى، يەنى جاڭ جىجۇڭ چۆكچىكتىن ئۇرۇمچىگە كەلگەن كۈنى، جىددىي ئاقابىل تۇرۇش ۋاستىسى سۈپىتىدە، ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ھەيئىتى يىغىنى ئېچىپ، ئىسھاقبېك مونونوپىنى جۇڭجىيالىلىققا ئۆستۇردى. شۇنىسى شۇبھىسىزكى، بۇ ھەرىكەت ئىلىخان تۆرە ئۆزىنىڭ نوپۇزى تېخى بارلىقىنى نامايان قىلىدىغان بىر خىل ئۇسۇل ئىدى. 10-ئاينىڭ 22-كۈنى ئىلىخان تۆرە يەنە ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ تەنچلىق سۆھبىتىگە قاتنىشىۋاتقان ۋەكىللىرى ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا قايتىپ كەلگەن كۈننى تاللاپ، ئالدىراپ-تېنەپ ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ھەيئىتى يىغىنى ئېچىپ، 114-نومۇرلۇق قارار ماقۇللاپ، ئىلىخان تۆرەگە يۈەنشۇەي (مارشال) دېگەن ھەربىي ئۇنۋان بېرىشنى؛ ئىلىخان تۆرە رەئىسلىكىدىكى ھەربىي ئىشلار كومىتېتى قۇرۇشنى قارار قىلدى. ئۇ يەنە بۇنىڭدىن كېيىنكى بارلىق ھەربىي ھەرىكەتلەرنى ۋە مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى ھەربىي ئىشلار كومىتېتىغا يوللاپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن، ئاندىن يولغا قويۇشقا بولىدۇ، دەپ قارار چىقاردى. شۇ يىلى 11-ئاينىڭ 4-كۈنى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ باشچىلىقىدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى قۇرۇلۇپ، ئۆزىنىڭ تولۇپ تاشقان جۇشقۇن ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلدى ھەمدە قويۇق ئىلغار تۇس ئالدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتىغا ئۇيۇشقان بۇ يېڭى ھاياتىي كۈچ ئىلىخان تۆرەنىڭ ۋەتەننى پارچىلايدىغان سىياسىي ھەرىكىتى بىلەن ئۇزەكتىن سوقۇشتۇرىدىغان كۈچ بولۇپ قالدى. ئىلىخان تۆرە ۋە ئۇنىڭ شېرىكلىرىمۇ ئوخشاش بولغان رېتىم بىلەن ئۆزىنىڭ سىياسىي ئورنىنى مۇستەھكەملەپ ماڭدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى قۇرۇلۇپ بىر ئايدىن كېيىن، 12-ئاينىڭ 15-كۈنى، ئىلىخان تۆرە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ

نامىنى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى» دەپ ئۆزگەرتكەنلىكىنى جاكارلاپ، جۇڭگونىڭ زېمىنى پارچىلاندى دېگەن پاكىتنى ئويدۇرۇپ چىقىرىشقا ئۇرۇندى. لېكىن، ئېلىخان تۆرە قاتارلىقلارنىڭ سۇيىقەستى ئەملگە ئاشمىدى. ئەينى ۋاقىتتا ئۇچ ۋىلايەتنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ۋەكىللىرى ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار 12-ئاينىڭ 25-كۈنى ئۈچىنچى قېتىم ئۈرۈمچىگە كېلىپ، 12-ئاينىڭ 26-كۈنى «تىنچلىق بىتىمى»نىڭ تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن لايىھىسىنى پرىنسىپ جەھەتتىن قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بۇنىڭ بىلەن «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى» دىن ئىبارەت دەۋرنىڭ بۇ غەلىتە تۆرەلىسى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشتىكى قانۇنىي ئاساستىن مەھرۇم قالدى. گەرچە ئېلىخان تۆرە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىك ھوقۇقىنىڭ يۆتكىلىشىگە ۋە سىياسىي جەھەتتىكى دېموكراتىيە، مىللىي باراۋەرلىك ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ قولغا كەلتۈرۈلۈشىگە ھەمدە دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى قوغداش سىياسىي يۈزلىنىشىگە توسقۇنلۇق قىلىشقا قايتا-قايتا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرى ئاستىدا، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىق تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرنىڭ قەتئىي كۈرىش قىلىشى بىلەن ئېلىخان تۆرە قاتارلىقلارنىڭ قەستى قايتا-قايتا مەغلۇپ بولدى، ئەخمەتجان قاسىمى ۋەكىللىكىدىكى ۋەتەنپەرۋەر ئىلغار كۈچلەر ئارقا-ئارقىدىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ھوقۇق مەركىزىگە كىردى، بولۇپمۇ 1946-يىل 6-ئاينىڭ 5-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى جالاڭ جەجۈلۈك بىلەن ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەندىن كېيىنكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئىسىملىكى توغرىسىدا سۆھبەتلەشكەندە، جالاڭ جەجۈلۈك غۇلجا تەرەپ ئوتتۇرىغا قويغان، ئەخمەتجان قاسىمى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇشى كېرەك، دېگەن پىكىرگە قوشۇلدى، ئىككى تەرەپ بۇ چوڭ مەسىلىدە ئورتاق تونۇش ھاسىل قىلدى. بۇ ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ جامائەت ئىچىرا‌ۋ قىلىدىغان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي رەھبەرلىك كوللېكتىپىنىڭ يادروسى بولۇپ قالغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. تىنچلىق

سۆھبىتى مەزگىلىدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئىنقىلاب رەھبەرلىك ھوقۇقىنىڭ بۇ توغرا يۆتكىلىشىنى ئىشقا ئاشۇرغانلىقى ھەم تىنچلىق سۆھبىتىدە مۇئەييەنلەشتا پايدىلىق بولدى، ھەم ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى خاتالىقنى تۈزىتىپ، داۋاملىق ئالغا ھەرىكەت قىلىشىدىكى ئەڭ زور كاشىلا ۋە توسالغۇغا خاتىمە بەردى.

تۆتىنچى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىق سۆھبىتىدە مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى مەزگىلىدە ئىلىپ بارغان ھەربىي كۈرىشىنىڭ غەلىبىسىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى تىنچلىق سۆھبىتى مەزگىلىدە گومىنداڭ دائىرىلىرى بىلەن جىددىي سىياسىي كۈرەش ئىلىپ بارغان پەيتتە، ھەربىي كۈرىشتىن ۋاز كەچمىدى، ئۇلار بىر تەرەپتىن ماناس دەرياسىنىڭ غەربىدىكى مىللىي ئارمىيىگە ھوشيارلىقنى ساقلاش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى، يەنە بىر تەرەپتىن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەربىي كۈرەشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىنقىلابىي كۈچلەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، گومىنداڭنىڭ ئارقا سەپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، ئاممىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ئىلىپ بېرىش خىزمىتىگە تېخىمۇ ياخشى يار-يۆلەك بولدى.

1945-يىل 10-ئاينىڭ 22-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى ئىسھاقبېك مونونوپىسى تاشقورغانغا بېرىپ، جەنۇبىي سەپتىكى جەڭ مەيدانىدىكى قوراللىق كۈرەشكە بىۋاسىتە رەھبەرلىك قىلىشقا ئەۋەتتى.

10-ئاينىڭ ئاخىرىدا تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن مەسلىھەتچىلىرى ۋە ھەربىي خادىملىرى بۇيرۇقنا بىنائەن ئۆز دۆلىتىگە قايتتى، باش قوماندانلىق شتابى تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسىنى تەڭشەپ، يېڭىدىن تولۇقلانغان مىڭغا يېقىن ئادەمگە 40 نەچچە كۈن ھەربىي تەلىم-تەربىيە

ئىلىپ باردى، ھەربىي ھۆجۇمنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى يەكەن ئۆلكىسىگە قارىتىشنى قارار قىلدى. 12-ئاينىڭ 12-كۈنى ۋە 16-كۈنى تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسى ئايرىم-ئايرىم ھالدا قاغىلىق ۋە پوسكام ناھىيە بازىرىغا ھۆجۇم قىلىشقا باشلىدى، 1946-يىل 1-ئاينىڭ 2- ۋە 4-كۈنلىرى قاغىلىق ۋە پوسكام ناھىيە بازارلىرىنى ھۆجۇم بىلەن ئالدى، ئارقىدىنلا تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسىدىن 500 نەچچە ئادەم يەنە يەكەن ناھىيە بازىرىغا ھۆجۇم قىلىپ، ناھىيە بازىرى سىرتىدىكى ئايرودروم ۋە سودا شىركىتىنى ئىگىلىدى. قەشقەردىن ياردەمگە كەلگەن گومىنداڭ قىسىملىرى يەكەنگە يېتىپ كەلدى ۋە يەكەننى ساقلاپ تۇرغۇچى قىسىملار بىلەن بىرلىكتە تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسىگە ئىككى تەرەپتىن شىددەتلىك ھۆجۇم قىلدى، تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسى پوسكام تەرەپكە چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. 1-ئاينىڭ 30-كۈنى گومىنداڭ ئارمىيىسى ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ پوسكام ۋە قاغىلىقنى ئىگىلىدى. تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسى غۇلجىغا قاراپ چېكىندى. 3-ئاينىڭ باشلىرىدا مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانلىق شتابى ئىسھاقبېك مونونوپنى 400دىن ئارتۇق ئادەمنى باشلاپ 240دىن ئارتۇق پىلىموت ۋە مىلتىق، 16 زەمبىرەك بىلەن ئىلىدىن چىقىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئۆتۈپ تاشقورغانغا بېرىپ پايدىسىز ۋەزىيەتتە تۇرغان تاشقورغان قوراللىق كۈرىشىگە بۇاستە تەشكىلاتچىلىق قىلىش ۋە رەھبەرلىك قىلىشقا ئەۋەتتى. 4-ئايدا ئىسھاقبېك مونونوپ تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسىنى ئۇرۇشقا ئاتلىنىشتىن بۇرۇن سەپەرۋەر قىلىپ: ھازىر ئۇيغۇر ئۆلكىسى ھۆكۈمىتى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بىلەن سۆھبەتلىشىۋاتىدۇ، ئەگەر بىز يەكەننى ئىگىلىۋالالىساق، سۆھبەت ئۈچۈن كۈچلۈك يارىدەم بولىدۇ، دەپ كۆرسەتتى. 5-ئاينىڭ ئاخىرىدا تاشقورغانغا بارغان ئىسھاقبېك مونونوپ يەكەننى ھۆجۇم قىلىپ ئىلىشنىڭ مۇنۇ ھەربىي پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى: (1) ئۆزى باش قوماندانلىقىدىكى «مۇزتاغ ئاتاسى» باش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلۇپ، ئۇ تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانلىق شتابىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىلىدۇ؛ (2) تاشقورغان

ئىنقىلابىي ئارمىيىسى مۇنتىزىم ئارمىيە شتاتى بويىچە تەرتىپكە سېلىنىدۇ، ئۇچ جەڭگىۋار لۇيې قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىدۇ. يەكەن جەڭگىۋار لۇيى كاچۇڭ قاتارلىق جايلاردا تۇرىدۇ ۋە يەكەنگە ھۇجۇم قىلىدۇ؛ خوتەن جەڭگىۋار لۇيى چارەك، ماندالىق قاتارلىق جايلاردا تۇرىدۇ ۋە خوتەنگە قاراپ يۈرۈش قىلىدۇ؛ ئۇيتاغ جەڭگىۋار لۇيى ئېلىشقودا تۇرىدۇ ۋە قەشقەرگە ھۇجۇم قىلىدۇ. (3) ئىمىن سايىتباي ئۇلۇغچات ناھىيىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلىنىدۇ، ئۇلۇغچات ناھىيىلىك خىزمەت ئۆمىكى تەشكىللىنىدۇ ۋە قىسىملار بىلەن بىرلىكتە ئۇلۇغچاتقا كىرگۈزۈلىدۇ. ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بۇ ھەربىي ھەرىكەتلىرى گومىندالڭ دائىرىلىرىگە مەلۇم بېسىم بولدى، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتىگە مەدەت بەردى.

ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىلەن گومىندالڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ مۇۋاپىقلىشىش قارىشىچە — يۇقىرىدىكى كۆپ تەرەپلىمىلىك سەۋەبلەرنىڭ ئۈنۈمىرسال تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنىڭ نەتىجىسى. تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ مۇۋاپىقلىشىش ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھاكىمىيىتىنى ۋە مىللىي ئارمىيىنى قانۇنىي ئورۇنغا ئىگە قىلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى مەلۇم دېموكراتىيە ھوقۇقىغا ئىگە قىلدى. ئۇچ ۋىلايەت بىلەن گومىندالڭ ھۆكۈمرانلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى پەسەيتتى، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى مۇقىملاشتۇرۇش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشتا مۇھىم رول ئوينىدى.

تۆتىنچى باب
شىنجاڭ ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە يىمىرىلىشى

بىرىنچى پاراگراف شىنجاڭ ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئۇچ ۋىلايەت خىزمەتلىرىنىڭ راۋاج تېپىشى

1. شىنجاڭ ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى

1946-يىل 6-ئاينىڭ 6-كۈنى تىنچلىق بېتىمى قوشۇمچە ھۆججىتى (I) نىڭ ئىمزالىنىشى تىنچلىق سۆھبىتى خىزمەتلىرىنىڭ ئاياغلاشقانلىقى ۋە شىنجاڭدا ۋاقىتلىق تىنچلىق ۋەزىيىتىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنىڭ بەلگىسى بولدى. 6-ئاينىڭ 18-كۈنى نەنجىڭدىكى مىللىي ھۆكۈمەت پەرمان ئېلان قىلىپ، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغانلىقىنى جاكارلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە شىنجاڭ ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى ۋە ئۇلارنىڭ

قوشۇمچە ئۆتەيدىغان ۋەزىپىلىرىنىمۇ ئېلان قىلدى. سابىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە ماۋارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى شۇي لىيەنشى، ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى شيې لىڭيۈن، ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە باش كاتىپى زېڭ شياۋلۇ، ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى جۇكۇنتيەن، جاڭ شۇنزې، ھاشىم، تېپپىن جاغىستاي، جانىمقان، يۈيدالار بىردەك ئەزالىقتىن ۋە قوشۇمچە ۋەزىپىلىرىدىن قالدۇرۇلدى. سابىق ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھۆكۈمىتى تارقىتىۋېتىلگەن بولۇپ، مۇستەقىل ھاكىمىيەت قاتارىدا ھېسابلانمايدىغانلىقى، بەلكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتى سۈپىتىدە «بۇ ۋاستە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قارمىقىدا بولىدىغانلىقى»[1] جاكارلاندى.

تىنچلىق بىتىمىنىڭ 9-ماددىسى ۋە قوشۇمچە ھۆججەت (I) دىكى بەلگىلىمە بويىچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزا سانى 25 قىلىپ بېكىتىلدى. تەقسىمات پرىنسىپى مۇنداق بولدى: ئۇلاردىن ئون كىشىنى (بۇلار بىر رەئىس، بىر باش كاتىپ ۋە خەلق ئىشلار نازارىتى، مالىيە نازارىتى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسى قاتارلىق نازارەتلەرنىڭ نازىرى، باشقارما باشلىقى، ماۋارىپ نازارىتى، قۇرۇلۇش نازارىتى، سەھىيە باشقارمىسى قاتارلىق نازارەتلەرنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى ۋە ئىككى نەپەر مەخسۇس ۋەزىپىدىكى ئەزادىن تەركىب تاپقان) نەنجىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بۇ ۋاستە ئەۋەتىدىغان، ئالتە كىشىنى (ئۇلارنىڭ بىرى مۇئاۋىن رەئىس، بىرى مۇئاۋىن باش كاتىپ، قالغانلىرى باشقا نازارەت، باشقارمىلارنىڭ مەسئۇللىرى) شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي تەرەپ كۆرسەتكەندىن كېيىن، مەركىزىي ھۆكۈمەت تەيىنلەيدىغان، توققۇز كىشىنى (بۇلارنىڭ بىرى مۇئاۋىن رەئىس، بىرى

---

① «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تارقىتىۋېتىلگەنلىكى توغرىسىدا ئىككى قېتىملىق سۆز» گە قارالسۇن. ئۇ 1946-يىل 7-ئاينىڭ 2-كۈنىدىكى «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان گېزىتى» گە بېسىلغان.

مۇئاۋىن باش كاتىب، قالغانلىرى باشقا نازارەت، باشقارمىلارنىڭ مەسئۇللىرى) گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ كونتروللۇقىدىكى يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەندىن كېيىن، مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەزىپىگە تەيىنلەيدىغان بولدى. ھۆكۈمەت تەشكىللەش داۋامىدا، تۆرلۈك سەۋەبلەر كۆرۈلگەنلىكتىن، ھۆكۈمەتنى ئاخىرىدا ئەمەلىي قۇرۇش ۋاقتىدا ئازراق ئۆزگىرىش بولدى. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە مەركىزىي ھۆكۈمەت يەتتىلا ئادەمنى ئەۋەتتى، دېمەك ئەسلى پىلاندىكىدىن ئۇچ ئادەمنى كەم ئەۋەتتى. ئۇچ ۋىلايەتتىن كىرگۈزۈلىدىغانلارنىڭ سانى سەككىزگە يەتكۈزۈلۈپ ئەسلى پىلاندىكىدىن ئىككى ئادەم كۆپەيتىلدى؛ يەتتە ۋىلايەتتىن كىرگۈزۈلىدىغانلارنىڭ سانى ئونغا يەتكۈزۈلۈپ ئەسلى پىلاندىكىدىن بىر ئادەم كۆپەيتىلدى. ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ ئىسىم-فامىلىسى ۋە قىسقىچە ئەھۋالى مۇنداق بولدى:

(1) ئەزا، قوشۇمچە رەئىس: جاڭ جىڭخۇا، خەنزۇ، ئەنخۇي ئۆلكىسى چاۋشيەن ناھىيىسىدىن، غەربىي شىمال بارگاھىنىڭ مۇدىرى،① مەركەز بىۋاستە ئەۋەتكەن.

(2) ئەزا، قوشۇمچە مۇئاۋىن رەئىس: ئەخمەتجان قاسىمى، ئۇيغۇر، شىنجاڭ غۇلجا ناھىيىسىدىن، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ۋەكىلى، ئۇچ ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(3) ئەزا، قوشۇمچە مۇئاۋىن رەئىس: بۇرھان شەھىدى، ئۇيغۇر، شىنجاڭ ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىسىدىن، 1945-يىلى ئۆلكىلىك خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ۋىلايەت (ئۇرۇمچى ۋىلايىتى) نىڭ مەمۇرى تەپتىش ۋالىيسى بولغان. يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(4) ئەزا، قوشۇمچە خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى: ۋاڭ زېڭشەن، خۇيزۇ، سەندۇڭ ئۆلكىسىدىن، مىللىي ھۆكۈمەت قانۇن

① 1946-يىل 7-ئاينىڭ 17-كۈنى مىللىي ھۆكۈمەت ئالىي دۆلەت مۇداپىئەسى كومىتېتى يىغىنىدا جايلاردىكى مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنى ۋېيىزەنجاڭنىڭ بارگاھىنى مىللىي ھۆكۈمەت رەئىسىنىڭ بارگاھى دەپ ئۆزگەرتىپ ئاتاش قارار قىلىنغان.

تۈرغۇزۇش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەركەز ئەۋەتكەن.

(5) ئەزا، قوشۇمچە خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى: رەھىمجان سابىرھاجى، ئۇيغۇر، شىنجاڭ غۇلجا ناھىيىسىدىن، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ۋەكىلى، ئۇچ ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(6) ئەزا، قوشۇمچە مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى: لۇ يۈۋېن، خەنزۇ، خېبېي ئۆلكىسىدىن، سابىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، مەركەز ئەۋەتكەن.

(7) ئەزا، قوشۇمچە مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى: ما تىڭشياڭ، خۇيزۇ، شىنجاڭ پىچان ناھىيىسىدىن، سابىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(8) ئەزا، قوشۇمچە ماارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى: سەيپىدىن ئەزىزى، ئۇيغۇر، شىنجاڭ ئاتۇش ناھىيىسىدىن، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ماارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، ئۇچ ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(9) ئەزا، قوشۇمچە ماارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى: سەي زۇڭشيەن، خەنزۇ، شىنجاڭ شىخو ناھىيىسىدىن، ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنىڭ مۇدىرى، يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(10) ئەزا، قوشۇمچە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى: مۇھەممەتئىمىن، ئۇيغۇر، شىنجاڭ خوتەن ناھىيىسىدىن، گومىنداڭ مەركىزىي رېئىزىيە كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(11) ئەزا، قوشۇمچە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى: گۇ چيەنجى، خەنزۇ، جياڭسۇ ئۆلكىسى ۋۇشى ناھىيىسىدىن، شىنجاڭ قان زەردابى زاۋۇتىنىڭ باشلىقى، مەركەز ئەۋەتكەن.

(12) ئەزا، قوشۇمچە باش كاتىب: لىيۇ مېڭچۈن، خەنزۇ، گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىدىن، غەربىي شىمال بارگاھىنىڭ باش كاتىبى، مەركەز ئەۋەتكەن.

(13) ئەزا، قوشۇمچە مۇئاۋىن باش كاتىب: ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ئۇيغۇر، شىنجاڭ ئاتۇش ناھىيىسىدىن، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى تەشۋىقات

بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۇچ ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(14) ئەزا، قوشۇمچە مۇئاۋىن باش كاتىپ: سالىس، قازاق، شىنجاڭ دۆربىلجىن ناھىيىسىدىن، ئۆلكىلىك قازاق-قىرغىز ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى، يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(15) ئەزا، قوشۇمچە ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى: جاۋ جيەنفېڭ، خەنزۇ، خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسى خۇلەن ناھىيىسىدىن، شىنجاڭغا كەلگىنىگە ئۇزاق بولغان، 5-ۋىلايەت (تارباغاتاي) نىڭ مەمۇرىي باشلىقى بولغان، سابىق ئۆلكىلىك جارچى-سىلاۋچىلىق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(16) ئەزا، قوشۇمچە ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى: ئەبدەنى، موڭغۇل، شىنجاڭ خېجىڭ ناھىيىسىدىن، قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن نازىرى بولغان، يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(17) ئەزا، قوشۇمچە سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى: دەللىلقان سۇگۇربايوپ، قازاق، شىنجاڭ ئالتاي ناھىيىسىدىن، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ شاۋجياڭ دەرىجىلىك مۇئاۋىن باش قوماندانى قوشۇمچە شىمالىي سەپ قوماندانلىق شتابىنىڭ باش قوماندانى، ئۇچ ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(18) ئەزا، قوشۇمچە ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى: چۈي ژۇ، خەنزۇ، شەنشى ئۆلكىسىدىن، سابىق شەنشى ئۆلكىلىك قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى، مەركەز ئەۋەتكەن.

(19) ئەزا: گۇمن زېلياڭ، خەنزۇ، خۇبېي ئۆلكىسىدىن، مەركەز ئەۋەتكەن (ۋەزىپىگە ئولتۇرمىغان).

(20) ئەزا، قوشۇمچە ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى: ئىسھاقبېك مونونوپ، قىرغىز، شىنجاڭ ئۇلۇغچات ناھىيىسىدىن، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ جۇڭجياڭ دەرىجىلىك باش قوماندانى، ئۇچ ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(21) ئەزا، قوشۇمچە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى: ئىلىخان تۆرە، ئۇزبېك، شىنجاڭ غۇلجا ناھىيىسىدىن، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ

رەئىسى، ئۇچ ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(22) ئەزا، قوشۇمچە ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيىسى: ئوسمان ئىسلام، قازاق، شىنجاڭ كۆكتوقاي ناھىيىسىدىن، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيىسى، ئۇچ ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(23) ئەزا: ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن، ئۇيغۇر، شىنجاڭ يېڭىسار ناھىيىسىدىن، ئەنجۇمەن مىللىي ھۆكۈمەت قانۇن تۈرغۈزۇش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(24) ئەزا، قوشۇمچە قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيىسى: ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم، ئۇيغۇر، شىنجاڭ قەشقەر شەھىرىدىن، ئاتاقلىق زات، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ھېسداشلىق قىلغان ۋە مەدەت بەرگەن. 1933-يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» ماۋارىپ مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى بولغان، 1938-يىلى 3-ۋىلايەت (قەشقەر) نىڭ مۇۋەققەت مەمۇرىي باشلىقى بولغان، يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

(25) ئەزا: جۇڭ دىخۇا، شىبە، شىنجاڭ ئىلىدىن، ئۆلكىلىك جارچى-سىلاۋچىلىق كومىتېتى سىلاۋچىلىق باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، يەتتە ۋىلايەت كۆرسەتكەن.

25 ئەزانىڭ 17سى ئاز سانلىق مىللەتتىن (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر سەككىز، قازاق ئۈچ، خۇيزۇ ئىككى، موڭغۇل بىر، قىرغىز بىر، ئۆزبېك بىر، شىبە بىر) بولۇپ، ئومۇمىي ئەزا سانىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىدىن سەل كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇنىڭدەك شىنجاڭدىكى ئاساسلىق مىللەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ۋەكىلى بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە كىردى. شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بولغان ھەر ساھە زاتلىرىدىن شۇنچىلىغان كۆپ كىشىنىڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتتە مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئېلىشى شىنجاڭ تارىخىدا تۇنجى قېتىم كۆرۈلگەن ئىش. بۇ — ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى كۆرىشىنىڭ نەتىجىسى.

1946-يىل 7-ئاينىڭ 1-كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتى رەسمىي قۇرۇلدى. شۇ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ يېڭىدىن بولغان ئەزالىرى غەربىي بىنادا ۋەزىپە

تاپشۇرۇۋېلىش قەسەمياد مۇراسىمى ئۆتكۈزدى، ئەنجاڭ مىللىي ھۆكۈمەت ئاتايىن ئەۋەتكەن رېئونزىيە مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى يۇ يۈرېن شىنجاڭغا كېلىپ قەسەمياد مۇراسىمىغا نازارەت قىلىپ، ئۆزىنىڭ بۇ ئىشقا ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. مۇراسىمغا ئۆلكە مەركىزىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە زاتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، شۇنىڭدەك يەنە سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگلىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇللىرى بولۇپ جەمئىي 1000دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى. يىغىندا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى جاڭ جىجۇڭ ۋە مۇئاۋىن رەئىسلىرى ئەخمەتجان قاسىمى، بۇرھان شەھىدىلەر قەسەم بېرىشكە رەھبەرلىك قىلدى. قەسەم تېكىستىدە مۇنۇلار تەكىتلەندى: «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە، پۈتۈن ئۆلكىمىزنىڭ تىنچلىقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىمىز، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىمىز، دېموكراتىيىنى يولغا قويۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىمىز ھەمدە خىيانەتچىلىكنى ھەقىقىي تۈردە مەنئى قىلىپ، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى قەتئىي مەنئى قىلىپ، قىمارۋازلىقنى قەتئىي مەنئى قىلىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، ئۇچ مەسلەك (سەنمىنجۇيى) يولغا قويۇلىدىغان يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش ئۈچۈن ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنى تىنچلىققا، ھۆرلۈك، گۈللىنىش ۋە بەخت-سائادەتتىن بەھرىمەن قىلىمىز...»[1] يۇ يۈرېنمۇ سۆزگە چىقتى، ئۇ مۇنداق كۆرسەتتى: «يېڭى ھۆكۈمەتتە دېموكراتىيە، باراۋەرلىك، مىللىي ئىناقلىق روھى تولۇق ئىپادىلەندى»، «ھەرقايسىلارنىڭ سىياسىي ئىشلارنى ئوچۇق بايان قىلىپ، تىرىشىپ قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىپ، بىر نىيەتتە ھەمكارلىشىپ، مۇساپىنى قوشلاپ بېسىپ يېڭى شىنجاڭنى بالدۇر بارلىققا

① جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدا بوران-چاپقۇنلۇق 70يىل» (12)، لەنشى نەشرىيات چەكلىك شىركىتى 1982-يىلى 3-ئاي نەشرى خەنزۇچە 6920-بەت.

كەلتۈرۈشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن». ①

قەسەمياد مۇراسىمىدىن كېيىن، بىنا ئالدىدىكى مەيداندا 30نەچچە مىڭ ئادەم قاتناشقان تىنچلىقنى تەبرىكلەش يىغىنى چاقىرىلدى. جالاڭ جىجۈڭ يىغىندا «غۇلجا ۋەقەسىنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەل بولغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلارغا مۇراجىئەتنامە ــ بىز ئورتاق تىرىشىپ مەڭگۈللۈك تىنچلىقنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز كېرەك» دېگەن تېمىدا سۆز قىلدى، ئۇ ئۆز سۆزىدە ئالدى بىلەن ئۇلۇغ دوستانە قوشنىمىز سوۋېت ئىتتىپاقى «ئوتتۇرىدا كېلىشتۈرۈشكە ماقۇل بولۇپ»، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى «ياندىن يارەم بېرىپ، بىزگە ناھايىتى كۆپ دوستانىلىك كۆرسەتتى ۋە ناھايىتى زور يارەم بەردى»، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ۋەكىللىرى «ۋەقەنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىنىشى ئۈچۈن، ئىلى بىلەن ئۇرۇمچى ئوتتۇرىسىدا چېپىپ يۈرۈپ، ھەقىقەتەن ئىنتايىن زور تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ، نۇرغۇن تۆھپە ياراتتى» دەپ مۇئەييەنلەشتۈردى. ئاندىن يەنە مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «ھازىر شىنجاڭدا تىنچلىق قولغا كەلدى، بىز ئۇنى ئوبدان ساقلىشىمىز، ئاسرىشىمىز، راۋاجلاندۇرۇشىمىز لازىم؛ شىنجاڭدىكى تىنچلىقنى ئومۇمىيۈزلۈك تىنچلىق، مەڭگۈلۈك تىنچلىققا ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك.» ئومۇمىيۈزلۈك تىنچلىق، مەڭگۈلۈك تىنچلىقنى قانداق ساقلاش كېرەكلىكى ئۈستىدە توختالغاندا، جالاڭ جىجۈڭ: «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشتەك تۆت ئىشنى چوقۇم ئىشقا ئاشۇرۇش كېرەك. . . يۇقىرىدىكى تۆت ئىشنى ئەملگە ئاشۇرۇشتا يالغۇز ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكىلا تايانغان بىلەن بولمايدۇ، چوقۇم پۈتۈن ئۆلكە خەلقى سەمىمىيلىك بىلەن ھىمايە

① جالاڭ داجۈن: «شىنجاڭدا بوران-چاپقۇنلۇق 70 يىل» (12)، لەنشى نەشرىيات چەكلىك شىركىتى 1982-يىلىنىڭ 3-ئاي نەشرى خەنزۇچە 6921-بەت.

قىلىشى ۋە بىرلىكتە كۈچ چىقىرىشى كېرەك» دېدى. جاڭ جىجۇڭ ئاخىرىدا يەنە مۇنداق كۆرسەتتى: «غۇلجا ۋەقەسى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىنغاندىن كېيىن، بىز ئەمدى دەۋر بۆلگۈچ قۇرۇلۇش باسقۇچىغا قەدەم قويۇپ... بىزنىڭ شىنجاڭنىڭ تىنچلىق، بىرلىك، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق بىلەن تولغان يېڭى تارىخىنى يارىتىمىز! بۇ مەڭگۈلۈك تىنچلىق، بىرلىك، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق بىلەن تولغان يېڭى تارىخ بولىدۇ! بىز ئەمدى بۇ يېڭى تارىخنىڭ بىرىنچى بابىنىڭ بىرىنچى جۈملىسىنى يېزىشقا باشلىشىمىز كېرەك!»①

جاڭ جىجۇڭ 1945-يىل 9-ئاينىڭ 13-كۈنى چۇڭچىڭدىن شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، سەككىز ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت تىرىشىپ، كۆپ قېتىملاپ كېڭىشىش ئېلىپ بېرىپ، ئاخىرىدا تىنچلىق كېلىشىمىنى ئىمزالاشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنى تەشكىللەپ قۇرۇپ چىقتى. «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش» تىن ئىبارەت تۆت ئىشنى شىنجاڭنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك مەڭگۈلۈك تىنچلىقنى ساقلاش ۋە يېڭى شىنجاڭ قۇرۇشنىڭ ئاڭچىنى قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويدى، شۇ چاغدىن ئېيتقاندا، بۇ تەشەببۇسلار بىرقەدەر رېئال، تەرەققىيپەرۋەر تەشەببۇسلار ئىدى. ئۇنىڭ قوللانغان بۇ كونكرېت تەدبىرلىرى ئۇنىڭدىن بۇرۇن شىنجاڭغا باشلىق بولغانلارنىڭكىگە ئوخشىمايتتى، ئوبيېكتىپ جەھەتتە ئېيتقاندا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئارزۇسى ۋە مەنپەئىتىگە بىرقەدەر ئويغۇن كېلەتتى. شۇنىڭدەك، ئۇ شىنجاڭ-رايونىنىڭ قىسمەن مەنپەئىتىنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى مەنپەئىتى بىلەن ۋاقتىنچە مۇرەسسەلەشتۇرگەن ۋە بىرلىككە كەلتۈرگەنلىكتىن، ئۇنىڭ تەدبىرلىرى

① «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، تارىخىي ماتېرىياللار نەشرىياتى 1985-يىل نەشرى، 468 — 469 بەتلىرى.

جياڭ جېشىنىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچرىمىغاندى.

تەبرىكلەش يىغىنىدا، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئۇيغۇر ئىنقىلابىنىڭ ۋەكىلى ئەخمەتجان قاسىمىمۇ نۇتۇق سۆزلەپ: «شىنجاڭدىكى قېرىنداشلىرىمىز ئازاب-ئوقۇبەت ئىچىدە، كۆپ مۇشكۈل تاريخىي جەريانىدا، ئەزەلدىن قۇل بولۇشنى خالىمايدىغان ھاياتىدا جاپالىق كۈرەشلەرنى قىلدى، بۇنىڭدىن كېيىن داۋاملىق تىرىشىپ، ھەقىقىي دېموكراتىك سىياسىي يولغا قويۇلغان شىنجاڭ، ئەركىن، باراۋەر ۋە بەخت-سائادەتلىك شىنجاڭ قۇرۇش ئۈچۈن داۋاملىق تىرىشىشىمىز كېرەك»① دېدى.

شۇ كۈنى ئۇيغۇر ئىنقىلابىتىن كەلگەن ۋەكىللەردىن ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مونونوپ، سەيپىدىن ئەزىزى، رەھىمجان سابىرھاجىي، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىق سەككىز كىشى بىرلىشىپ «پۈتۈن ئۆلكىدە ئازادلىق، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك ۋە دېموكراتىك سىياسىينى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ‹تىنچلىق بىتىمى› ئىمزالانغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە مۇراجىئەتنامە» دېگەن ماۋزۇدا ماقالە ئېلان قىلىپ مۇنۇلارنى ئېنىق بىلدۈردى: ‹شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى› ھۆكۈمىتى ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىپ بولدى، ئۇيغۇر ئىنقىلابىت ئايرىم-ئايرىم ھالدا بىۋاستە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە قارايدۇ»، «خەلقىمىزنىڭ ھازىرقى ۋەزىپىسى ئاسان قولغا كەلمىگەن ‹تىنچلىق بىتىمى› دا بېرىلگەن ھوقۇقتىن پايدىلىنىش»، «مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن ئىمزالىغان ‹تىنچلىق بىتىمى› گە تامامەن رىئايە قىلىشتىن ئىبارەت». ②

تەبرىكلەش يىغىنىدىن كېيىن، ئامما نامايىش قىلدى، ھەر مىللەت ئامما ئۆزلىرىنىڭ مىللىي كىيىملىرىنى كىيىشتى ھەمدە گىرىم قىلىپ،

---

① «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1946-يىل 7-ئاينىڭ 2-كۈنىدىكى سانىدىن ئېلىنغان.

② تارباغاتاي «خەلق ئاۋازى گېزىتى» 1946-يىل 8-ئاينىڭ 8-كۈنىدىكى سانىدىن ئېلىنغان.

تىنچلىق پەرىشتىسى ياكى كومېدىيىلىك پېرسوناژلاردىن بولۇپ ياسىنىپ ئويۇن كۆرسەتتى، ئاممىنىڭ كەيپىياتى ئىنتايىن قىزغىن بولدى. شۇ كۈنى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ناھىيىلەرنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك نامايىش قىلىنىپ، تەبرىكلەش يېغىنلىرى ئېچىلدى ھەمدە ئۇلار ئۇلۇغلىق بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە تەبرىك تېلېگراممىسى ئەۋەتتى.

7-ئاينىڭ 5-كۈنى يەنىدە چىقىدىغان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى — «ئازادلىق گېزىتى» 1-بېتىگە «شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئاپتونومىيە ھەرىكىتى غەلىبىگە ئېرىشتى، غۇلجا ۋەقەسى تىنچ يول بىلەن ھەل بولدى، يەرلىك ھاكىمىيەت، مىللىي ئارمىيە توغرىسىدا كېلىشىم ھاسىل قىلىندى» دېگەن ماۋزۇدا خەۋەر باستى. 7-ئاينىڭ 13-كۈنى، ئىلى ۋىلايىتى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ئورگان گېزىتىمۇ سابىق ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ھەيئىتى ئېلان قىلغان «پۈتۈن خەلققە مۇراجىئەتنامە»نى بېسىپ، خەلقنى «تىنچلىق بىتىمى»دا بەلگىلەنگەن ھوقۇقلاردىن تولۇق پايدىلىنىپ، پات ئارىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان سايلامدا خەلقنىڭ بەختلىك تۇرمۇشى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئىتى ۋە ھاياتىنى قۇربان قىلىشتىن ئايانمايدىغان، رەھبەرلىك ئىقتىدارىغا ئىگە ئىلغارلارنى سايلاپ چىقىپ، ھەقىقىي باراۋەرلىك ئاساسىدىكى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى مۇستەھكەملەش يولىدا تىرىشىشقا چاقىردى.

گەرچە ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى ۋە كونا ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتلىرىنىڭ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغانلىقى، شۇ چاغدىكى سىنىپىي زىددىيەت ۋە مىللىي زىددىيەت جەھەتتە ۋاقتىنچە مۇرەسسەچىلىك قىلىنغانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئاساسلىق نەتىجىسى ۋەتەنىڭ بىرلىكىنى قوغداشقا، مىللىي ئىناقلىققا، ئىجتىمائىي مۇقىملىققا، ئىگىلىك ۋە مەدەنىيەت قاتارلىق ئىشلارنى راۋاجلاندۇرۇشقا پايدىلىق بولدى. لېكىن بۇ ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ھەقىقى دېموكراتىك ھۆكۈمەت ئەمەس ئىدى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، شىنجاڭدىكى سىنىپىي زىددىيەت

ۋە مىللىي زىددىيەتنى ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۆپ تەلەپلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ھەتتا مۇئەييەن شارائىتتا، زىددىيەتلەر يەنە ئۆتكۈرلىشىشى مۇمكىن ئىدى. بۇ ھال ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى قىسمىنىڭ تىنچ بولۇپ كەتمەيدىغانلىقىنى، كۈرەشنىڭ مۇقەررەر رەۋىشتە داۋاملىشىدىغانلىقىنى، بەزىدە ئىنتايىن كەسكىنلىشىپ كېتىدىغانلىقىنى، تەرەققىي قىلىپ مۇئەييەن باسقۇچقا يېتىپ زىددىيەتنى مۇرەسسە قىلىشقا بولمىغاندا، بۇ ھۆكۈمەتنىڭ يىمىرىلىپ كېتىشى مۇمكىنلىكىنى بەلگىلىدى.

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى، تەشكىللىي ئاپپاراتنىڭ تەڭشىلىشى ۋە خادىملىرىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى بىر ياخشى باشلىنىش ھېسابلانسىمۇ، لېكىن تىنچلىق بىتىمىنى ئومۇميۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇش، ئۇچۇن ئۇنى كاپالەتلەندۈرىدىغان بىر ياخشى ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى بولۇشى كېرەك ئىدى، شۇڭلاشقا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپلا رېئاللىق ھەم ياخشىراق بىر ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى تۈزۈپ چىقىشنى ئۆزىنىڭ بىرىنچى تۇرلۇك ۋەزىپىسى قىلدى.

يېڭى ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشى بىلەنلا شىنجاڭنىڭ كېيىنكى قۇرۇلۇش فاكتورىنى بېكىتىپ، قەدەمنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ئورتاق قۇرۇلۇش ئىلىپ بېرىشقا پايدىلىق بولسۇن ئۈچۈن، جاڭ جىجۇڭ 1946-يىل 4-ئايدىلا، يەنى تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچىدىلا يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنىڭ كونكرېتىنى تۈزۈپ چىقىشقا تۈتۈش قىلغان بولۇپ، ئۇچ ئايدىن ئارتۇقراق ۋاقىت تىرىشىپ، ھەرقايسى تەرەپلەردىن كۆپ قېتىم پىكىر ئىلىپ، ئاندىن بىر لايىھىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ لايىھىنى دەرھال ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇزاكىرىسىگە سۇندى. يىغىندا ئەزالار بۇ لايىھىنى ناھايىتى ئەستايىدىل، قىزغىن مۇزاكىرە قىلدى، ئۇدا بەش قېتىم ئەزالار يىغىنى چاقىرىپ،

تۈزىتىش كىرگۈزۈش ئارقىلىق 7-ئاينىڭ 18-كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 2-قېتىملىق ئەزالار يىغىندا بىرەك ماقۇللاندى.

شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنىڭ مەزمۇنى سىياسىي، مىللەت، دىپلوماتىيە، ئىقتىساد، مالىيە، قاتناش، ماۋارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە قاتارلىق توققۇز باب، 85ماددىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭدا كۆزلىنىدىغان مەقسەتلەر تامامەن ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغان چاغدىكى قەسەم سۆزى بويىچە بېرىلغان. جاڭ جىجۇڭ مۇنداق دېگەن: «بۇ پروگراممىنىڭ ھەممىنى روھى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىرى ۋەزىپىنى تاپشۇرۇۋالغان چاغدىكى قەسەم سۆزىدە ئىپادىلىغان. پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش، دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، دېموكراتىك سىياسىتىنى يولغا قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش دېگەنلەردىن سىرتقا چىقىپ كەتمەيدۇ. بۇ تۆت جۈملە سۆزنىڭ بىرىنچى جۈملىسى بىر باش نىشان.»①

ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنىڭ توققۇز چوڭ تۈرىدىكى مەزمۇنى تامامەن 11ماددىلىق تىنچلىق بىتىمىنىڭ كونكرېتلاشتۇرۇلۇشى بولۇپ، ئۇنىڭدا پۈتۈن ئۆلكىنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش فاكتورىنى ۋە مۇھىم قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى ئىنچىكە ھەم ئېنىق بەلگىلەنگەن. مەسىلەن:

بىرىنچى باب سىياسىي. بۇ باب جەمئىي 11ماددىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئاساسلىقى: «دېموكراتىك سىياسىي يولغا قويۇلۇپ، خەلق سىياسىي ئىشلارغا تولۇق قاتنىشىش ھوقۇقىغا ئىگە قىلىنىدۇ»، «خەلقنىڭ ئىدىيە، سۆز، مەتبۇئات، يىغىلىش ئۇتكۈزۈش، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش، ئولتۇراقلىشىش، كۆچۈش، جىسمانىي، مال-مۈلۈك جەھەتتە تولۇق ئەركىنلىككە ئىگە بولۇشى قانۇن بويىچە كاپالەتكە ئىگە قىلىنىدۇ»،

① «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، تارىخىي ماتېرىياللار نەشرىياتى 1985-يىل نەشرى خەنزۇچە 478-بەت.

«قانۇن ئارقىلىق ئىدارە قىلىش بولغا قويۇلۇپ، خەلقتە قانۇنغا رىئايە قىلىش ئادىتى يېتىلدۇرۇلىدۇ»، «ھەر دەرىجىلىك خەلق پىكىرىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئورگانلار سايلاپ چىقىلىدۇ» ۋە ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي كادىرلار سايلاپ چىقىلىدۇ، خەلقنىڭ ۋە مىللىيچە يېزىقلار تەڭ قوللىنىلىدۇ، خىيانەتچىلىك ۋە خىزمەتتىكى مەسئۇلىيەتسىزلىك قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ، قىمار ئويناش، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى چېكىش قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ دېگەنگە ئوخشاش مەزمۇنلار بار.

ئىككىنچى باب مىللەت بۇ باب ئالتە ماددىغا بۆلۈنگەن، ئۇنىڭدا ئاساسلىقى: «مىللەتلەر سىياسىي، ئىقتىساد، قانۇن، ماتارىپ جەھەتلەردە بىردەك باراۋەر»، «مىللەتلەر ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىشى، ئۆزئارا ئىناق ئۆتۈشى، ئۆزئارا ياردەملىشىشى، سەمىمىي، ئىتتىپاق ئۆتۈشى لازىم.»، «مىللەتلەرنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان تىل -يېزىقى، مۇزىكىسى، تىياتىرى، سەنئىتى ۋە بارلىق مەدەنىيىتىنى جارى قىلدۇرۇش كېرەك» ھەم «مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادى»، «ئۆرپ-ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش كېرەك» دەپ بەلگىلەنگەن، ۋەھاكازا.

ئۈچىنچى باب دىپلوماتىيە دېگەن باب بولۇپ بەش ماددىغا بۆلۈنگەن، ئاساسلىقى «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دوستلۇقىنى ھەقىقىي تۇرىدە كۈچەيتىش»، «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىسادىي ھەمكارلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش» دېگەن مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

تۆتىنچى باب ئىقتىساد. بۇ باب ئەڭ ئۇزۇن، يەنى ئون ماددىغا بۆلۈنگەنىدى، ئۇنىڭدا ئاساسلىقى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، «ئەمگەكچىلەر بىلەن كاپىتالىستلارنىڭ ماسلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئەمگەك شارائىتىنى ياخشىلاش»، «مۇددەتكە بۆلۈپ پىلان تۈزۈپ، سىمونت سانائىتى، ئېلېكتر سانائىتى، پولات-تۆمۈر سانائىتى، ماشىنىسازلىق سانائىتى قاتارلىق ئاساسىي سانائەتلەرنى بەرپا قىلىش»، «تۇرلۇك مەدەنلەرنى پائال تۇرىدە قېزىپ پايدىلىنىش» ۋە ئىچكى-تاشقى سودا قاتارلىق مەزمۇنلار بار.

بەشىنچى باب مالىيە. بۇ باب يەتتە ماددىغا بۆلۈنگەن، ئاساسلىقى «ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىشنى يۇكسەلدۇرۇش ئارقىلىق مالىيە جەھەتتە ئۆزىنى ئۆزى قامداش مەقسىتىگە يېتىش»، «پۇلنى بىرلىككە كەلتۈرۈش»، «شىنجاڭ سودا بانكىسىنى ئۆلكىلىك بانكىغا ئۆزگەرتىش»، «تۈرلۈك قانۇنسىز سېلىق ۋە شەكلى ئۆزگەرگەن بارلىق ئالۋان-ياساقنى قەتئىي مەنئى قىلىش» قاتارلىق مەزمۇنلار بار.

ئالتىنچى باب قاتناش. بۇ باب توققۇز ماددىغا بۆلۈنگەن، ئاساسلىقى «ئۆلكە ئىچى ۋە سىرتى بىلەن بولغان قاتناش ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش، شۇ ئارقىلىق ئۆلكىنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش»، «لىيەنيۈنگاڭ-لەنجۇ تۆمۈريولىنى تېزدىن شىنجاڭغىچە ئۇزارتىپ ياساش»، ئۆلكە تەۋەسىدە دۆلەت تاشيولى، ئۆلكە تاشيولى، ناھىيە تاشيولى ياساش، «ئۆلكە سىرتى بىلەن بولغان ھاۋا قاتنىشى ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ھەم ئۆلكە ئىچىدە ھاۋا قاتنىشى لىنىيىلىرىنى ئېچىشنى پىلانلاش»، «قاتناش تېخنىكا خادىملىرى ۋە باشقۇرۇش خادىملىرىنى زور كۈچ بىلەن يېتىشتۈرۈش» قاتارلىق مەزمۇنلار بار.

يەتتىنچى باب ماتارىپ. بۇ باب جەمئىي 12 ماددىغا بۆلۈنگەن، ئاساسلىق مەزمۇنى «دۆلەت قارىشى، مىللەت ئېڭىغا ئىگە، ئىنسانىيەت خىسلىتى جەھەتتىن ساغلام بولغان دۆلەت پۇقرالىرىنى يېتىشتۈرۈش»، «مەجبۇرىي خەلق ماتارىپىنى يولغا قويۇپ، ماتارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش»، «ئۆلكىلىك ئۇنىۋېرسىتېت قۇرۇش»، ھەر خىل مەخسۇس پەن ئوقۇتۇش تېخنىكۇملىرى ياكى كەسپىي مەكتەپلەرنى قۇرۇش، «دارىلمۇئەللىمىنلەرنى كۆپەيتىپ قۇرۇش»، «چوڭلار ئىچىدە قوشۇمچە ئوقۇتۇش ماتارىپىنى يولغا قويۇش»، «تۈركۈمگە بۆلۈپ ئىچكى ئۆلكىلەر ۋە چەت ئەلگە ئوقۇغۇچى ئەۋەتىپ ئوقۇتۇش» قاتارلىقلاردىن تۈزىلىرت.

سەككىزىنچى باب مەدەنىيەت. بۇ باب جەمئىي يەتتە ماددىغا بۆلۈنگەن، ئاساسلىق مەزمۇنى «ئىلىم ئەركىنلىكىنى كاپالەتلەندۇرۇش، ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىغا ئىلھام بېرىش»، «مىللەتلەرنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان مەدەنىيىتىنى جارى قىلدۇرۇش، مىللىي ئەدەبىيات - سەنئەت،

كونسېرت-ئۇسسۇل، رەسساملىق ۋە ھەر خىل سەنئەتنىڭ تەشەببۇس قىلىش» ، «چوڭ كۆلەمدە تەھرىرلىك-تەرجىمە ئاپپاراتى تەسىس قىلىش» ، «رايونلار بويىچە مۇزىي، كۆرگەزمىلەرنى قۇرۇش» ، «مۇددەتكە بۆلۈپ تۇرلۈك مىللىي سەنئەت سارايلىرى، تىياتىرخانىلار، كونسېرتخانىلارنى قۇرۇش» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

توققۇزىنچى باب سەھىيە. بۇ باب ئون ماددىغا بۆلۈنگەن، ئاساسلىق مەزمۇنى «ساقلىقنى ساقلاش تەدبىرلىرىنى كۈچەيتىش، خەلق تەنتەربىيەسىنى تەشەببۇس قىلىش» ، «ئاممىۋى تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىش، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىنى كۈچەيتىش» ، «ھۆكۈمەت پۈلىغا داۋالىنىش تۈرۈمىنى يولغا قويۇش» ، «تېبابەتچىلىك-دورىگەرلىك ئىختىساسلىق خادىملىرىنى كۆپلەپ يېتىشتۇرۇش» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئەينى ۋاقىتتىكى ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشقا پايدىلىق، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئارزۇسى ۋە مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن كېلەتتى ھەم شۇ چاغدىكى شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئەھۋالى قاتارلىقلارنىڭ ئەمەلىيىتىگە ئۇيغۇن كېلەتتى. شۇڭا جاڭ جىجۇڭ بۇ پروگراممىنى ماقۇللانغاندىن كېيىن شۇنداق دېگەن: «پروگراممىنىڭ ماقۇللانغانلىقىدىن خېلىلا مەمنۇن بولدۇم، شۇنداق قارايمەنكى، مۇشۇ پروگراممىنى يولغا قويۇلسىلا، چوقۇم ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىنى ئىچكى قىسىمغا مايىل قىلىپ، دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىدىغان، زېمىن ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى قوغدايدىغان قىلىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ شىنجاڭ خەلقىنىڭ 1000 يىل، 10مىڭ يىل گۈللەپ ياشنىشى ۋە بەخت-سائادەتلىك بولۇشى ئۈچۈن ئاساس سالغىلى بولىدۇ» . بۇ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى ئىنتايىن ئەستايىدىل تەرتىپلەر ئارقىلىق ماقۇللاندى، ئۇنىڭ ھەربىر سۆزى، ھەربىر جۈملىسىنى ھەممەيلەن ئىنچىكە ئويلىدۇق ۋە قىزغىن مۇزاكىرە قىلدۇق، شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، بۇ پروگراممىنى

شۇ چاغدا مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن مۇئاۋىن رەئىس بۆرھان شەھىدىمۇ بۇ پروگراممىنى ئالقىشلىغان ھەمدە ئۇنىڭغا ئۈمىد باغلىغانىدى. ئەخمەتجان مۇنداق دېگەنىدى: «ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنىڭ ئىجرا قىلىنغانلىقى تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئىجرا قىلىنغانلىقى بولىدۇ، ئۇنىڭدىن مەقسەت ئۆلكىمىزنى باغۇبوستانغا ئايلاندۇرۇش. ھازىر ئالدىمىزدا ئۇلۇغ ئىنقىلاب، يەنى مەدەنىيەت ئىنقىلابى، ماۋاربې ئىنقىلابى، پەن ياكى تېخنىكا ئىنقىلابى تۇرۇپتۇ؛ بۇ ئىنقىلاب ھەرقانداق جايدىكى، ھەرقانداق جەمئىيەتتىكى ئىنقىلابتىن قېيىن، چۈنكى ئۆلكىمىز ئوتتۇرا ئەسىردىن بېرگى باسقۇچ دەۋرىگە ئۆتىدۇ.» «مەن ئەزالارنىڭ بىزنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىمىزنى ناھايىتى تىزلىكتە ھەقىقىي تۇردە ئىجرا قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.»[2] 8-ئاينىڭ 24-كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى غۇلجىدىكى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز كۆلۈبىدا ئۆتكۈزۈلگەن چوڭ يىغىندا يەنە تەكىتلەپ: «ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىدىكى ماددىلارنىڭ مەزمۇنلىرى خەلقىمىز ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپلەرنى تولۇق قاندۇردى»[3] دېدى. بۆرھان شەھىدىمۇ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى ماقۇللانغان يىغىندا نۇتۇق سۆزلىدى، ئۇ مۇنداق دېدى: «بۇ پروگرامما ھەقىقەتەن شىنجاڭ ئۇزاقتىن مۇپتىلا بولغان كېسەللىكلەرگە قارىتا بىرلىگەن دورا ھېسابلىنىدۇ، بۇ دورا بىرلىگەندىن تارتىپ كېسەل ساقايغانغا قەدەر، يېگى تەقدىر، يېگى بەخت ئالدىمىزدا كۆرۈنۈپ تۇردى. لېكىن بۇ ۋەزىپە ناھايىتى مۇشكۈل، ئالاھىدە ئېغىر، كۆپچىلىك ئەقىل-پاراسەت كۆرسىتىپ، كۈچ چىقىرىپ، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە تىرىشقاندا، ئاندىن ئەچچە ئون يىللىق

---

① «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، تارىخىي ماتېرىياللار نەشرىياتى 1985-يىل نەشرى خەنزۇچە 470-، 478-بەتلەر.

② «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، تارىخىي ماتېرىياللار نەشرىياتى 1985-يىل نەشرى خەنزۇچە 480-بەت.

③ «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان گېزىتى» 1946-يىل 8-ئاينىڭ 28-كۈنى سانىنىڭ 1-بېتىدىن ئېلىنغان.

قاراڭغۇ-زۇلمەتنى يىمىرىپ تاشلاپ، كوننى ئۆزگەرتىپ يېڭىلىق يارىتقىلى، شۇ ئارقىلىق خەلق ئىدارە قىلىش، خەلق بەھرىمەن بولۇش، خەلق ئىگىدارچىلىق قىلىش يولىغا ماڭغىلى بولىدۇ. بىزنىڭ بارلىق ئەزالىرىمىز، سەمىمىي-سادىقلىق بىلەن، باشتىن-ئاخىر، بۇ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنى كەم-كۈتسىز ئەملىگە ئاشۇرۇپ، پەيدىنپەي يولغا قويۇپ، خەلقنىڭ سەمىمىي ئۈمىدىنى ئاقلىشى لازىم.»①

بۇ يەردە كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدىغىنى شۇكى، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئاساسلىق رەھبىرى، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى پروگراممىنى يولغا قويۇش ۋە سايلامنى ئېلىپ بېرىش داۋامىدا دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش مەسىلىسىنى كۆپ قېتىم تەكىتلىگەنىدى. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ 'ئۆزاق ئۆتمەي، يەنى 8-ئاينىڭ 22-كۈنى ئۆتكۈزۈلگەن ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئەزالىرى سۆھبەت يىغىنىدا ئۇ: «شەرقىي تۈركىستان دېگەن سۆز جۇغراپىيە ئاتالغۇسىدىنلا ئىبارەت، ئۇنى سىياسىي ھەرىكەت نەزەرىيىسى قىلمۇھلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر بەزى كىشىلەر ئۇنى سىياسىي ھەرىكەت نەزەرىيىسى قىلمۇالىدىكەن، ئۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ دۈشمىنى، شۇنداقلا پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭمۇ دۈشمىنى بولىدۇ» دېگەنىدى ھەم: «شىنجاڭ جۇڭگونىڭ تەركىبىي قىسمى، ئۇيغۇر ئۆلايەت شىنجاڭنىڭ تەركىبىي قىسمى، جۇڭگو بىزنىڭ ۋەتىنىمىز، بىزنىڭ ئانا يۇرتىمىز»② دېگەنىدى. 8-ئاينىڭ 24-كۈنى ئۇ غۇلجىدىكى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز كۆلۈمىدا «تىنچلىق بىتىمى»نى ئىجرا قىلىش ۋە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ھەر مىللەت ئاممىسىغا ئۇتۇق سۆزلەپ، «بىزنىڭ ۋەزىپىمىز مىللەت ئوتتۇرىسىدىكى باراۋەرلىك ۋە

① «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، تارىخىي ماتېرىياللار نەشرىياتى 1985-يىل نەشرى خەنزۇچە 480-بەت.

② «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئايدىكى ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 246 — 247-بەتلەر.

ئىتتىپاقلىقنى كاپالەتلىك قىلىش، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ «تىنچلىق بىتىمى» نى ۋە ئۇنىڭغا ئاساسەن تۈزۈلگەن «ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى» نى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا تىرىشىشتىن ئىبارەت» دەپ كۆرسەتتى. ① 9-ئاينىڭ 4-كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى يەنە ئىلى ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ئورگان گېزىتىدە: «خەلق بىزدىن نېمىلەرنى كۈتىدۇ؟» دېگەن ماۋزۇدا ماقالە ئېلان قىلىپ: «تىنچلىق بىتىمى» نى يولغا قويۇشتا، شەك-شۈبھىسىزكى پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە تايىنىش كېرەك. بىرلا مىللەتنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشىگە قارشى تۇرمىز، بىز ئۇچۇن ئېيتقاندا، مەيلى ئۇيغۇر بولسۇن، قازاق بولسۇن، قىرغىز بولسۇن، خۇيزۇ بولسۇن، موڭغۇل بولسۇن، خەنزۇ بولسۇن ياكى باشقا مىللەت بولسۇن، ھەممىسلا ئوخشاش. ھەممىز باراۋەر بولۇشىمىز كېرەك. بۇ بىزنىڭ ئەڭ ئاساسىي تەلىپىمىز. دېمەك، بارلىق مىللەتلەرنىڭ ھوقۇق ۋە مەنپەئىتى تۇرمۇشتا ھەقىقىي تۇردە باراۋەر بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش كېرەك. دەل مۇشۇنداق تەلىپىمىز بولغانلىقى ئۇچۇن، ھەر قانداق چاغدا، مەلۇم بىر مىللەتنى يامان مىللەت دېگىلى بولمايدۇ. مەلۇم بىر مىللەتنى كەمسىتىشكە تېخىمۇ بولمايدۇ» دېگەنىدى. ②

بىرىنچى، پروگراممىنىڭ تەشۋىق قىلىنىشى ۋە سايلامنىڭ سۈنئىي بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىشى

ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى 1946-يىل 7-ئاينىڭ 20-كۈنى رەسمىي ئېلان قىلىندى. ئۇنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئەملىيلەشتۈرۈش ئۇچۇن، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت مەخسۇس گۇرۇپپىلارنى تەشكىل قىلىپ، تۈرلۈك كونكرېت لايىھىلەرنى تۈزدى. 7-ئاينىڭ 11-كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تۇنجى قېتىملىق ئومۇمىي يىغىنىدا «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىن قائىدىسى» ماقۇللاندى، بۇ قائىدە

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ كىشىلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 1-نەشرى، ئۇيغۇرچە 247-بەت.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ كىشىلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىلى 1-نەشرى، ئۇيغۇرچە 252 — 253-بەتلەر.

20ماددىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئاساسلىقى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرى يېغىنى رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك بىرقانچە دېموكراتىك پرىنسىپ بەلگىلەنگەن. 8-ئاينىڭ 27-كۈنىدىن 9-ئاينىڭ 1-كۈنىگىچە، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 8-قېتىملىق يىغىنىدا «ئۇلكىلىك ۋە ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرى، ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىرىنى سايلاش چارىسى» مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللاندى ۋە ئۇلكىلىك سايلام كومىتېتى قۇرۇش، خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى ۋاڭ زېڭشەن بۇ كومىتېتنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈتەش، مۇئاۋىن نازىر رەھىمجان سابىرھاجى بۇ كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈتەش، لېۋ مېڭچۈن، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، سالىس، ئىبرەھىم، جۇڭ دىخۇالار كومىتېت ئەزاسى بولۇش قارار قىلىندى.

9-ئاينىڭ 1-كۈنى سايلام چارىسى رەسمىي ئېلان قىلىندى، بۇ چاقە تۆت باب، 61ماددىغا بۆلۈنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۇلكە ھەم ناھىيە دەرىجىلىك جايلاردا سايلام كومىتېتى قۇرۇش، يېزا-بازارلاردا شۆبە سايلام كومىتېتى تەسىس قىلىش تەلەپ قىلىنغان، شۇ كۈنى يەنە جايلارغا تېلېگرامما بېرىلىپ، تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، بىر ھەپتە ئىچىدە سايلام كومىتېتىنى قۇرۇپ بولۇش بۇيرۇق قىلىندى. ئۇلكىلىك سايلام كومىتېتى سايلام نازارەت گۇرۇپپىلىرىنى جايلارغا سايلامنى نازارەت قىلىشقا ئەۋەتتى. ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرىنىڭ نامزات سانى نوپۇس سانىنىڭ ئاز-كۆپلۈكى ۋە مىللىي تەركىبىنىڭ نىسبىتى بويىچە بەلگىلەندى ھەمدە 8-ئاينىڭ 31-كۈنى سايلام مۇھىم نۇقتىلىرى ۋە ئۇلكىلىك، ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرى نامزات سانىنىڭ تەقسىم قىلىنىش ئەھۋالى ئېلان قىلىندى. ھاكىملارنى ناھىيىلەرنىڭ كېڭەش يىغىنلىرىدا سايلايدىغان بولدى. سايلانغۇچىنىڭ سايلىنىش سالاھىيىتى: جۇڭگو تەۋەلىكىدە بولۇش، بىر خىل يېزىقنى بىلىدىغان بولۇش، ھاكىمىيەت يۈزگۈزۈش پروگراممىسىنى سادىقلىق بىلەن ھىمايە قىلىدىغان بولۇش، يېشى 25تىن 45كىچە بولۇش، مىللەت، دىن، يۇرت، ئەر-ئايال دەپ ئايرىماي، ھەممە كىشىنى سايلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە قىلىش، دەپ بەلگىلەندى.

سايلامغا نازارەت قىلىش ئوچۇن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 9-ئاينىڭ 13-كۈنىدىكى 9-قېتىملىق يىغىنىدا يەنە «ئۆلكىلىك سايلام كومىتېتىنىڭ تەشكىلىي نىزامنامىسى» ماقۇللاندى ھەمدە ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى ۋە ھاكىملار سايلىمى نازارەت گۇرۇپپىلىرىنىڭ تەشكىللىنىشى ۋە ئۇۋەتىلىدىغان خادىملار بەلگىلەندى. سايلام نازارەت گۇرۇپپىلىرى ۋىلايەتلەر بويىچە تەشكىل قىلىندى. بۇلاردىن لىيۇ مېڭچۇن باشلىقلىقىدىكى سايلام نازارەت 2-گۇرۇپپىسى ئىلى ۋىلايىتىگە؛ جۇڭ دىخۇا باشلىقلىقىدىكى سايلام نازارەت 5-گۇرۇپپىسى تارباغاتايغا؛ جانمىقان باشلىقلىقىدىكى سايلام نازارەت 6-گۇرۇپپىسى ئالتايغا سايلامغا نازارەت قىلىش ئوچۇن باردى. ئوچ ۋىلايەتنىڭ ۋەكىللىرىدىن ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، سەيدۇللا سەيپۇللايوپلارمۇ ئايرىم-ئايرىم ھالدا، قەشقەر ۋىلايىتىگە باردىغان سايلام نازارەت 3-گۇرۇپپىسى بىلەن ئاقسۇ ۋىلايىتىگە باردىغان سايلام نازارەت 4-گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى قىلىندى. ①

9-ئاينىڭ 18-كۈنى رەئىس جاڭ جىجۇڭ ۋە مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قاسىمى، بۇرھان شەھىدىلەر يەنە بىرلىشىپ «ئۆلكىلىك، ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرى ۋە ھاكىملارنى سايلاش مۇناسىۋىتى بىلەن پۈتۈن ئۆلكە پۇقرالىرىغا مۇراجىئەت» دېگەن ماۋزۇدا بىر مۇراجىئەتنامە ئېلان قىلىپ مۇنداق تەكىتلەپ كۆرسەتتى: بۇنداق ھوقۇق ئاسان قولغا كەلمىدى، ئۇ پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ يۈز يىل، مىڭ يىللار كۆرەش قىلىشى نەتىجىسىدە قولغا كەلدى، بىز ئۇنى ئەتىۋارلىشىمىز، قەدىرلىشىمىز لازىم. . . ھەممە ئادەم ئىشىنىدىغان، خەلقنىڭ مەنپەئىتىگە

① 9-ئاينىڭ 19-كۈنى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ 10-قېتىملىق ئەزالار يىغىنىدا يەنە سايلام نازارەت گۇرۇپپىلىرىنىڭ ئەزالىرىنى تەڭشەش، يەنى تارباغاتايغا باردىغان سايلام نازارەت 5-گۇرۇپپىسىغا سالىس باشلىق بولۇش؛ ئىلىغا باردىغان سايلام نازارەت 2-گۇرۇپپىسىغا جۇڭ دىخۇا باشلىق بولۇش؛ ئالتايغا باردىغان سايلام نازارەت 6-گۇرۇپپىسىغا ئويغۇر تورکىستان باشلىق بولۇش؛ قەشقەرگە باردىغان سايلام نازارەت 3-گۇرۇپپىسىغا سەيپىدىن ئەزىزى باشلىق بولۇش؛ ئاقسۇغا باردىغان سايلام نازارەت گۇرۇپپىسىغا ئابدۇرېھىم ئەيسا باشلىق بولۇش قارار قىلىندى ھەمدە ۋىلايەتلەرنىڭ ۋالىلىرى، مۇئاۋىن ۋالىلىرى ئومۇمەن شۇ ۋىلايەت سايلام نازارەت گۇرۇپپىسىغا كىرگۈزۈلمەسلىك بەلگىلەندى.

تولۇق ۋەكىللىك قىلالايدىغان ئادەملەرنى ئۆلكىلىك، ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىقىغا ۋە ھاكىملىققا سايلاش لازىم.»①

كېيىن ناھىيىلەردە ناھىيىلىك كېڭەش ئارقا-ئارقىدىن قۇرۇلدى. ھاكىملارمۇ سايلاپ چىقىلدى، پۈتۈن ئۆلكىدىكى ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىرىنىڭ ھەممىسى يەرلىك مىللەت زاتلىرىدىن سايلاندى، خەلق سايلىغان كېڭەش ئەزالىرى ئىچىدە ئۇيغۇرلار 31 . 59 پىرسەنتنى تەشكىل قىلدى.

سايلام خىزمىتى پەقەت ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلەنگەن بىر تۈرلۈك خىزمەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ھەقىقەتەن دېموكراتىك سىياسىيىنى يولغا قويۇش بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ھوقۇقنى كىم تۇتۇش بىلەن مۇناسىۋەتلىك مەسىلە ئىدى. شۇڭا، سايلام داۋامىدا، ساقلانغۇسىز ھالدا كەسكىن كۈرەشلەر بولدى، بولۇپمۇ ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاشتا ئىككى تەرەپنىڭ كۈرىشى ئۆتكۈرلىشىپ كەتتى-دە، ئاخىردا بۇ ئىش بۇزۇلدى (تەپسىلاتىنى كەينىدىن كۆرۈڭ)

ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى ماقۇللاندى، ئەمما ئۇنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا مۇقەررەر ھالدا مۇرەككەپ كۈرەشلەر بولىدۇ. ئۇ يولغا قويۇلۇش داۋامىدا بىرمۇنچە توسالغۇ ۋە مەسىلىلەرگە دۇچ كەلدى.

ئىككىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتمۇ دۇشمەن كۈچلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىقى بىلەن چوڭقۇر تەسىرگە ئۇچراپ، دوستلۇقنى ئىلگىرى سۈرۈش مەقسىتىگە يېتەلمىدى

شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدا تارىخ، مىللەت، ئىقتىساد، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە ئۇزاق مۇددەتلىك ئالاقە ساقلىنىپ كەلدى، شۇڭا شۇ چاغلاردا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان دوستلۇق ناھايىتى مۇھىم رېئال مەسىلە ئىدى. تىنچلىق سۆھبىتى داۋامىدا

① «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، تارىخىي ماتېرىياللار نەشرىياتى 1985-يىل نەشرى خەنزۇچە 483 — 484 ، 485-بەتلەر.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ياراشتۇرۇپ قويۇشتا مۇھىم رول ئوينىغانلىقى شىنجاڭدا «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دوستلۇقىنى كۈچەيتىش»، «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىسادىي ھەمكارلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش» تەك فاڭجېننىڭ يولغا قويۇلۇشىنىڭ توغرا بولغانلىقى ۋە مۇھىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ فاڭجېن ھەم شىنجاڭنىڭ مەسلىسىنىڭ ھەل بولۇشىغا پايدىلىق، ھەم شىنجاڭنىڭ ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە تەرەققىياتقا ئىھتىياجىمۇ پايدىلىق ئىدى. لېكىن جياڭ جېشىنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىزمغا قارشى تۇرىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۇستىگە شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتى پەقەت يەرلىك ھاكىمىيەتلا بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۆز ئالدىغا دىپلوماتىيە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، شۇ سەۋەبتىن مۇقەررەر ھالدا گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ تۈرلۈك چەكلىمىلىرىگە ئۇچرايتتى، بولۇپمۇ جياڭ جېشى ئۇمۇمىيۈزلۈك ھالدا كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى ئىچكى ئۇرۇش قوزغىغان ۋە ئامېرىكا بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدىكى سوغۇق ئۇرۇش مۇناسىۋىتى جىددىيلىشىپ كەتكەندىن كېيىن، شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش سىياسىتىنى يولغا قويۇشى تېخىمۇ زور چەكلىمىگە ئۇچرىدى. بىر مەزگىل، ئالتايدىكى ئوسمان ئىسلام ئامېرىكا ۋە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قۇتراتمىشى ھەم قوللىشى ئارقىسىدا، جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدا ئۆزلۈكسىز تۇرە زىددىيەت تېرىپ ۋە زىددىيەت پەيدا قىلىپ يۈردى، چېگرا ۋە كان ئېچىش قاتارلىق مەسىلىلەردە باھانە تېپىپ مۇناسىۋەتنى بۇزۇپ ھەتتا سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلىپ، شۇ ۋەجىدىن جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت مۇناسىۋىتىنىڭ بىر مەھەل جىددىيلىشىشىنى پەيدا قىلدى. ئەمما ئومۇمىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، بۇ مەزگىلدە شىنجاڭ يەرلىك داىرىلىرى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بولۇپمۇ ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت جەھەتلەردىكى ئالاقە بۇرۇنقىدىن ياخشىلاندى. ئالايلۇق، شىنجاڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىكىشىيا ۋە

قۇمۇلدا بەسلىپ قالغان ۋولفرام، قەلەي، چاي، قوي يۇڭى قاتارلىق 3100تونىنا ماددىي ئىشياسىنى توشۇپ ئەكېتىشكە يارەملەشتى، ئۇرۇمچى جۇڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقى مەدەنىيەت جەمئىيىتىنىڭ پائالىيەتلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، شىنجاڭغا پۇقرا بولۇپ كەلگەن رۇسلار مەدەنىيەتنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، سوۋېت ئىتتىپاقى پۇقرالىرى ئۇيۇشمىسىنى تەشكىللىدى، جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش توغرىسىدا كېڭەشتى. ئامېرىكا ھەربىي ئايروپىلانلىرىنىڭ شىنجاڭغا كېلىپ «ساياھەت قىلىشى»نى توستى، ۋەھاكازا. گەرچە بۇ جەھەتلەردە كۆپ خىزمەت ئىشلەنمىگەن بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا ئەنجاڭ ھۆكۈمىتى ۋە شىنجاڭ ئۇلكىسى ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىلەرنىڭ توسقۇنچىلىق قىلىشىغا ئۇچرىدى، بۇ ھال جاڭ جىجۇڭنى ناھايىتى تەڭلىكتە قالدۇردى، شۇڭا ئۇ: «شىنجاڭ مەسلىسى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، مەن چېگرا رايونىنىڭ ئىشلىرىغا مەسئۇل ئادەم بولسامۇ، لېكىن دىپلوماتىيە فاكىجىنى جەھەتتە مېنىڭ تۇتقان بولۇم ئەنجاڭ ھۆكۈمىتىنىڭكى بىلەن بىردەك بولمىغاچقا، ئاساسلىق باشقۇرغۇچى مىنىستىرلىقنىڭ قوللىشىغا ئېرىشەلمىدى، بۇ ھەل قىلماق ناھايىتى تەس بىر زىددىيەت ئىدى»① دېدى.

ئۇچىنچى، ئىقتىسادىي جەھەتتە بەزى خىزمەتلەر ئىشلەنگەن ھەمدە بەزى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن، خەلقنىڭ ئارزۇسى ۋە تەلىپىدىن كۆپ يىراق ئىدى

ئىقتىساد مەسلىسى ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىدىكى مۇھىم مەزمۇن بولۇپ، بۇ بابتىكى ماددىلار كۆپ بولۇپلا قالماي، بەلكى ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ بۇ جەھەتتە كۆتىدىغان ئۈمىدىمۇ ناھايىتى چوڭ ئىدى. لېكىن، ئەمەلىيەتتە، نۇرغۇن

① «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» 3-كىتاب، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1987-يىل 12-ئاي 1-نەشرى خەنزۇچە 452-بەت.

جەھەتلەرنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولمايتتى، دەرۋەقە، ئۇلار قۇربىنىڭ يېتىشچە يەنىلا بەزى ئىشلارنى قىلدى، ئالايلۇق، سۇ ئىشلىرى جەھەتتە، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئەسكەرلەر يەيدىغان ئاشلىق مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئۇرۇمچىدە تىنچلىق ئۆستىگىنى چاپتۇرۇپ، خۇڭيەنچى سۇ ئامبىرىنىڭ سۈيىنى باشلاپ، ئۇرۇمچىگە يېقىن چىڭگىداغۇ دېگەن جايىنىڭ ئەتراپىدىكى 100مىڭ مو بوز يەرنى ئۆزلەشتۈردى. ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى قۇمئېرىق دەريالىدا پاچىتاش كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشىنى قىلدى. فۇكاڭدا سىگۈڭچې ئۆستىگىنى چاپتۇردى، قۇمۇلدا تۇداۋگۇ سۇ قۇرۇلۇشىنى قىلدى. 1946-يىل 8-ئاينىڭ 1-كۈنى شىنجاڭ كارخانا شىركىتى خەلق بىلەن مەنپەئەت تالاشقانلىقىنى ئۈچۈن، ئۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، باشقىدىن غەربىي شىمال خەلق تۇرمۇشى سانائەت شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ باش شتابى لەنجۇدا بولۇپ، ئۇرۇمچىدە شۆبە شىركىتى قۇرۇلدى. بۇ شىركەت دەسلەپكى چاغلاردا ئىچكى ئۆلكىلەردىن چاي، قەنت-شەكەر، رەخت قاتارلىق كۈندىلىك تۇرمۇش لاۋازىمەتلىكلىرىنى شىنجاڭغا ئەكىلىپ بازاردىكى جىددىچىلىكنى پەسەيتىش جەھەتتە بەلگىلىك رول ئوينىدى.

تىنچلىق بىتىمىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئۇچ ۋىلايەتكە ھەربىي، مەمۇرىي خىراجەتنى سابىق ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئۆز ئالدىغا تەيىارلاشتىن ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئاجرىتىپ بېرىدىغان بولدى، تارباغاتاي، ئالتايلارنىڭ خىراجىتىنى ئىلى ئاجرىتىپ بېرىدىغان بولدى. ئەسلىدىكى ئۇچ ۋىلايەت «دۆلەت بانكىسى» شىنجاڭ سودا بانكىسى ئىلى شۆبە بانكىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، سابىق بانكا باشلىقى ھۈسەيىن تارانوپ 1946-يىل 9-ئاينىڭ 21-كۈنى شىنجاڭ سودا بانكىسى باش بانكىسىنىڭ يارەمچىلىكىگە قويۇلدى. 8-ئاينىڭ 1-كۈنى، ئۇچ ۋىلايەت دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق بانكىسى غۇلجىدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ كەينىدىن تارباغاتاي، ئالتايلاردا شۆبە بانكا، ناھىيىلەردە تارماق بانكا قۇرۇلدى. بىرلەشمە ھۆكۈمەت رەھبەرلىك قىلغان مەزگىللەردە پۇلنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، سابىق ئۇچ ۋىلايەت بانكىسى قەرزلىرىنى

بېسىشنى توختىتىش بۇرۇن تارقىتىلغان چەكنى ئۆلكىلىك پۇلغا ئالماشتۇرۇش ئۈستىدە كېڭىشىش بولغانىدى. شۇ چاغدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى بولغان ئابدۇكېرىم ئابباسوپمۇ 10-ئاينىڭ 22-كۈنى سودا بانكىسى باش بانكىسىغا: «ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرى تارقاتقان قەغەز پۇل ئىشلىتىلىشتىن توختىتىلىدۇ، ئۇنى يۇقىرىقى جايلارغا ئايرىم-ئايرىم ھالدا بانكائىلار ۋە مالىيە نازارىتى ئۈچتىن ئادەمنى تېزدىن ئەۋەتىپ، ئالاقىدار ئاپپاراتلار بىلەن بىرلىشىپ، مۇددەت بەلگىلەپ يىغىۋالسا بولىدۇ» ① دەپ يازما يوليورۇق بەردى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مالىيە نازارىتى، سودا بانكىسى ۋەكىللىرىنىڭ ئەۋەتىپ، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن بىرلىكتە كېڭەشتى ھەمدە ئۇچ ۋىلايەت پۇلىنى ئالماشتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن 200مىليون يۈەنلىك شىنجاڭ قەغەز پۇلىنى ئاجرىتىپ بېرىشنى قارار قىلدى. 1947-يىلى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن كېيىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۇچ ۋىلايەت مالىيىسىگە پۇل ئاجرىتىپ بېرىشنى توختاتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇچ ۋىلايەت پۇل مۇئامىلە جەھەتتە يەنە تىنچلىق سۆھبىتىدىن بۇرۇنقى ھالەتكە قايتتى.

شۇ چاغلاردا قاتناش مەسىلىسى ئىنتايىن رېئال ۋە كەسكىن ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە ئىدى. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ماناس دەرياسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قاتناشنى، پوچتا ئالاقىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئاساسىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قامداش كېرەك ئىدى. ھاكىمىيەت يۇرگۈزۈش پروگراممىسى ئېلان قىلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ پوچتا-تېلېگراف ۋەكىلى مالىك 7-ئاينىڭ 16-كۈنى ئۆلكە مەركىزىي ئۇرۇمچىگە كېلىپ، ئۆلكىلىك پوچتا ئىدارىسى ۋە تېلېگراف ئىدارىسى بىلەن كېڭەشتى. تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۇچ

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى، 267-بەت.

ۋىلايەت بىلەن يەتتە ۋىلايەت ئوتتۇرىسىدىكى قاتناش ۋە پوچتا-تېلېگراف ئالاقىسى تەدرىجىي يوسۇندا ئەسلىگە كەلدى. لېنىنۇنگاڭ-لەنجۇ تۆمۈر-يولىنى شىنجاڭغىچە ياساش، ئۆلكە ئىچىدە دۆلەت تاشيولى، ئۆلكە تاشيولى ياساشقا كەلسەك، شۇ چاغدىكى مالىيە كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە پەن-تېخنىكا كۈچىدىن ئېيتقاندا، ئۇنى ئىشقا ئاشۇرۇش تۈپتىن مۇمكىن بولمايتتى.

تۆتىنچى، ماۋارىپ، مەدەنىيەت ۋە سەھىيە خىزمىتىدە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت مەزگىلىدە قالايمىقانچىلىق ۋە ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقاچقا، بەزى خىزمەتلەر ئىشلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن نەتىجە دېگەندەك كۆرۈنەرلىك بولمىدى، بەزىلىرى ۋاقتىنچە كۆرۈنۈشكىلا ئىشلەنگەنىدى.

ھاكىمىيەت يۆرگۈزۈش پروگراممىسى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، 1946-يىل 11-ئاينىڭ 26-كۈنى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ماۋارىپ، ئىلىم-پەن كىتابلىرىنى تەھرىرلەش-تەكشۈرۈش كومىتېتى قۇرۇپ، قارمىقىدا تەھرىر، تەرجىمە، تەكشۈرۈش، خوجىلىق بۆلۈمى تەسىس قىلىشنى قارار قىلدى. بۇنىڭدىن باشقا، تەھرىرلىك، تەرجىمە خىزمىتى جەھەتتە، ئۇرۇمچىدە تەھرىرلىك - تەرجىمە يۇرتى قۇرۇلۇپ، ئۇيغۇر، خەنزۇ يېزىقلىرىدا «تېيانشان رەسىملىك ژۇرنىلى» ۋە ئۇيغۇر ياشلىرىنى ئويىيىكت قىلغان «ئىدەئېلى تەرمىلەر»، «ئۆسمۈرلەر ساۋاتلىرى»، «تېيانشان ئەدەبىيات -سەنئەت مەجمۇئەسى» دېگەنگە ئوخشاش ژۇرناللار نەشىر قىلىندى. ئۇرۇمچىدە ئاساسلىقى ئۇيغۇرچە، قازاقچە كىتابلارنى باسىدىغان ئوتتۇرا تىپلىق بىر باسما زاۋۇت قۇرۇلدى. كىنو جەھەتتە، غەربىي شىمال كىنو شىركىتى ۋە بىرقانچە سەييارە كىنو ئەتىرىتى قۇرۇلدى ھەمدە ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدا دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن بەزى كىنولار ۋە ھۆججەتلىك فىلىملەر قويۇلدى. سەييارە مەدەنىيەت خىزمەت ئەترەتلىرى تەشكىللەندى، ئۇلار كىنو فىلىملىرى، سۈرەتلەر ۋە خەنزۇچە-ئۇيغۇرچە كىتاب -ژۇرناللارنى ئېلىپ جايلارغا بېرىپ كىنو قويدى، سۈرەتلەرنى كۆرگەزمە قىلدى ۋە ئاغزاكى تەشۋىق قىلدى.

غەربىي شىمال مەدەنىيەت تەمىنات كوپىراتىپى قۇرۇلدى، بۇ كوپىراتىپ تۇرلۇك يېڭى كىتاب-ژۇرناللار بىلەن تەمىن ئېتىپ تۇردى. شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئانسامبىلى ئەنجىلىك، شاڭخەي، بېيپىڭ، تەيۋەن قاتارلىق جايلارغا ئويۇن قويۇشقا ئەۋەتىلدى. شۇنىڭدەك ئىچكى ئۆلكىلەردىكى مۇزىكا ئۆمەكلىرى ۋە مەشھۇر پىئانىنو ئارتىسى، ئىسكىرىپكىچىلار، ناخشىچىلار شىنجاڭغا كېلىپ ئويۇن قويۇشقا تەكلىپ قىلىندى.

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، بىر مەھەل سىياسىي ۋەزىيەت بىرقەدەر مۇقىم بولدى، جايلاردىكى مەكتەپلەر ئارقا-ئارقىدىن دەرسنى ئىسلىگە كەلتۈردى، لېكىن پروگراممىدا بەلگىلەنگەن تۇرلۇك ۋەزىپىلەر شۇ چاغدىكى ئەھۋالدا پەقەت قۇرۇق خىيال بولغانىدى. پۈتكۈل شىنجاڭدا بىرىنچىدىن، مەبلەغ كەم، ئىككىنچىدىن، ئوقۇتقۇچىلار كەمچىل، ئۈچىنچىدىن، دەرسخانا، ئۈسكۈنىلەر ئاز تۇرۇقلۇق، ماتارىپ ئىشلىرىنى قانداقمۇ راۋاجلاندۇرغىلى بولسۇن. 1946-يىل 9-ئاينىڭ 2-كۈنى «شىنجاڭ گېزىتى» گە بېسىلغان ماقالىلەردىن قارىغاندا، شۇ چاغدا ئۆلكە بويىچە ساۋاتسىزلار ئۆلكە نوپۇسىنىڭ 80پىرسەنتىنى تەشكىل قىلاتتى، ماتارىپ ئىشلىرى ۋەيرانە ھالەتتە ئىدى. ئالىي ئوقۇش يۇرتى بولغان شىنجاڭ ئىنستىتۇتى قۇرۇق نامىلا بار مەكتەپ بولۇپ قالغان، مەكتەپ قىرائەتخانىسىدا ئاران 6000پارچىلا كىتاب بار ئىدى، ئوقۇغۇچىلارغا دەرسلىك يېتىشمەيتتى، ئوقۇيدىغانغا گېزىت-ژۇرنال تاپىلاق تەس ئىدى. پۈتۈن مەكتەپتە ئۈچلا فاكۇلتېت يەنى جۇڭگو ئەدەبىياتى فاكۇلتېتى، بىناكارلىق قۇرۇلۇش فاكۇلتېتى، ماتارىپ فاكۇلتېتىلا بار ئىدى؛ بۇ فاكۇلتېتلاردا ئالتىلا سىنىپ، 300دىن ئازراق قىز-ئوغۇل ئوقۇغۇچى بار ئىدى.

تېببىي داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش خىزمىتىدە ئاز ساندىكى تېببىي داۋالاش خادىملىرى سەييارە مەدەنىيەت خىزمەت ئەترەتلىرى بىلەن بىللە كېسەل داۋالاشقا ئەۋەتىلدى ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىنى كۆچەيتىشكە ئېتىبار بېرىلدى.

قىسقىسى، ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى ئۆلكىلىك

بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ «تىنچلىق بىتىم»نى ئىجرا قىلىشتىكى كونكرېت ھەرىكەت پىلانى بولۇپ، ئەگەر راستىنلا ئىشقا ئاشۇرۇلغان بولسا، شىنجاڭنىڭ دېموكراتىيە سىياسىيسى، ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، مەدەنىيىتىنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان بولاتتى. لېكىن شۇ چاغدىكى تارىخىي شارائىت ئاستىدا، ئاممىنىڭ ئارزۇسى ئارزۇ پېتىچە قېلىۋەردى، كۆپ خىل سەۋەبلەرنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ئۇ ئارزۇلارنىڭ ئىشقا ئېشىشى تۈپتىن مۇمكىن بولمىدى.

2. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇيغۇر ئۆلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا قوللىنىلغان سىياسىي، ئىقتىسادىي تەدبىرلەر

ئۇيغۇر ئۆلايەت ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن مەمۇرىي ئاپپاراتلارنى قۇرۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، زۆرۈر بولغان قانۇن، ئەمىر-پەرمانلارنى ۋە قائىدە-نىزاملارنى ئېلان قىلىپ ھەمدە تۈرلۈك سىياسىي خاراكتېر ئالغان ئاممىۋى تەشكىلاتلارنى قۇرۇپ، ئۇيغۇر ئۆلايەت ھۆكۈمىتى ئەمىر-پەرمانلىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىنى، ئۇيغۇر ئۆلايەتنىڭ ئىنقىلاب ئىشلىرىنىڭ داۋاملىق ئالغا قاراپ راۋاجلىنىشىنى كاپالەتلەندۈرگەنىدى. 1946-يىل 7-ئايدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، سابىق ئۇيغۇر ئۆلايەت ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدىكى ئۇيغۇر ئۆلايەتكە ئۆزگەرتىلگەن ھەم شۇ سەۋەبتىن سىياسىي، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە مۇقەررەر رەۋىشتە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىغانىدى. ئەمما، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئۆز نۆۋىتىدە ئۆزىنىڭ پۈتۈن مەمۇرىي ئاپپاراتلىرى ۋە ھەربىي تەشكىلاتلىرىنى ساقلاپ قالغانلىقىدىن، كېيىنكى چاغلاردا بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەت ۋە كۆرەشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئۇيغۇر ئۆلايەت يەنىلا بەزى زۆرۈر تەدبىرلەرنى

قوللىنىپ مۇستەقىل، ئۆز-ئۆزىگە خوجا بولغان ھالدا بەزى سىياسىي، ئىقتىسادىي پائالىيەت ۋە مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىۋەردى.

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنلا، يەنى 1945-يىل 11-ئايىڭ 15-كۈنىدىلا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى غۇلجىدا «شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى» (تۆۋەندە قىسقارتىپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى دەپ ئاتىلىدۇ) نى قۇرغانىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، سەيدۇللا سەيپۇللايوپ بۇ تەشكىلات مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى ۋە مۇئاۋىن رەئىسى بولغان، مەركىزىي كومىتېت ئەزالىرى ئىچىدە سەيپىدىن ئەزىزى، ئەنۋەرخانبابا، ئابدۇللا زاكىروپ قاتارلىق كىشىلەر بار ئىدى. ئۆزاق ئۆتمەي تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرى ۋە ھەرقايسى ناھىيىلەردە ئارقا-ئارقىدىن بۇ تەشكىلاتنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى. 1946-يىل 1-ئايدا تەشكىلات مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورگان ژۇرنىلى «كۆرەش» (ئۇيغۇرچە ئايلىق ژۇرنال) غۇلجىدا نەشر قىلىندى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ باش مۇھەررىر بولدى.

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ پائالىيىتى توختىمايلا قالماي، بەلكى تېخىمۇ تەرەققىي قىلدى. يەتتە ۋىلايەتتىكى بەزى ئەھۋاللارغا قارىتا ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى غۇلجا كومىتېتى 1946-يىل 12-ئاينىڭ 15-كۈنى ئۆزىنىڭ قارارىدا: «تىنچلىق بىتىمى» ئىمزالانغاندىن كېيىن، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى يەتتە ۋىلايەتتە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىنمىدى، دەپ كۆرسىتىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىدىن چارىلەرنى قوللىنىپ، بىتىمنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلماسلىق ئەھۋاللىرىنى توغىتىشنى تەلەپ قىلىپ، ياشلار تەشكىلاتى ئەزالىرىنى ھوشيارلىققا ئۈستۈرۈپ، ئاممىنى ئارىسىدا تەشۋىقات خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ سۈيىقەستلىك ھەرىكەتلىرىنى پاش قىلىشقا چاقىردى.

1947-يىل 1-ئاينىڭ 1-كۈنى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى مەركىزىي كومىتېتى ئۇنجى قېتىملىق قۇرۇلتىينىنى

ئاچتى. قۇرۇلتايغا بىۋاستە قاتناشقىنى ناھىيىلەر، رايونلار ۋە مىللىي ئارمىيە ياشلار تەشكىلاتى كومىتېتىنىڭ ۋەكىللىرى بولۇپ جەمئىي 106كىشى قاتناشتى. قۇرۇلتايدا جايلارنىڭ بىر يېرىدىن بۇيانقى خىزمەتلەردىن قىلغان دوكلاتى ۋە تەشكىلات مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى سەيدۇللا سەيپۇللايوپنىڭ سىياسىي دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. قۇرۇلتاي ئاخىرىدا قارار ماقۇللاپ مۇنۇلارنى قارار قىلدى: (1) ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى مەركىزىي كومىتېتى ئىككى ۋىلايەتتىكى ھەرقايسى ناھىيىلىك تەشكىلات كومىتېتلىرىغا داۋاملىق بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدۇ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى ئىلى ۋىلايەتلىك كومىتېتى قاتىتا قۇرۇلمايدۇ. (2) «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ ۋاقتىلىق نىزامنامىسى» رەسمىي تەشكىلات نىزامنامىسى قىلىنىدۇ. (3) ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى يەتتە ۋىلايەتتە ئۆز تەشكىلاتىنى ئاشكارا تەرەققىي قىلدۇرۇپ خىزمەت ئىشلەيدۇ. ①

1947-يىل 4-ئايدا، رەئىس سەيدۇللا سەيپۇللايوپ يەنە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە ئىلتىماس سۇنۇپ پۈتۈن شىنجاڭدا ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتىنى قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت رەھبەرلىك قىلغان مەزگىلدە ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ پائالىيەتلىرىمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى ئۇرۇمچى، قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەن، قومۇل، يەكەن، قاراشەھەر قاتارلىق يەتتە ۋىلايەتكىمۇ تارقالدى، بولۇپمۇ ئۇرۇمچى ۋە قەشقەر ۋىلايەتلىرىدە ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلىپ گومىنداڭ كۈچلىرى بىلەن ئېلىشىدىغان مۇھىم كۈچكە ئايلاندى.

ئۇچ ۋىلايەت خانىم -قىزلار جەمئىيىتىمۇ 1946-يىل 2-ئاينىڭ 4-كۈنى غۇلجىدا قۇرۇلدى، ئەزىز پاشا② جەمئىيەت باشلىقى بولدى.

ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 279-بەت.

② ئەزىز پاشا — ئېلىخان تۆرەنىڭ قىزى.

قاتناشقانلىقتىن، 1946-يىل 12-ئايدا ئەنجىلىك ھۆكۈمىتى «مىللىي قوزغىلىڭ» چاقىرغاندا ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەكىللىرى شىنجاڭنىڭ باشقا ۋەكىللىرى بىلەن بىللە «مىللىي قوزغىلىڭ»غا قاتناشتى. شۇ چاغدا شىنجاڭدىن جەمئىي 24 ۋەكىل قاتناشقان بولۇپ، بۇلاردىن 12 ئادەم شىنجاڭ رايونىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە قاتناشقانىدى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ئەنۋەر سالمجان، خەمىت سۇلتانلار ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەكىلى ئىدى. ئالتە ئادەم كەسپىي ساھە ۋەكىللىرى سۈپىتىدە قاتناشقان بولۇپ، كېرىمجاجى، زىيا سەمەت ئىككىيلەن ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەكىلى ئىدى. شۇ قوزغىلىتايدا ئەخمەتجان قاسىمى «مىللىي قوزغىلىڭ» ھەيئەت رىياسىتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى.

ئەنجىگدە تۇرۇۋاتقان مەزگىلدە ئابدۇكېرىم ئابباسوپ مېنىۋەن يېڭى كەنتىگە بېرىپ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەنجىگدە تۇرۇشلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ مەسئۇلى دۇڭ بىۋۇ بىلەن سەمىمىي كۆرۈشۈپ، جۇڭگو كومپارتىيەسى بىلەن دەسلەپكى ئەمما ئىنتايىن مۇھىم مۇناسىۋەتنى ئورناتتى (بۇ جەھەتتىكى تەپسىلىي ئەھۋالنى كېيىن مەخسۇس بايان قىلىمىز).

ئەنجىگدە تۇرۇۋاتقان مەزگىلدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ جياڭ جىيېشى، سۇن كې قاتارلىق مەسئۇللىرىمۇ ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپلارنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ شىنجاڭ ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتنى ئاڭلىدى. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئالتە ۋەكىلى «مىللىي قوزغىلىتاي»غا «جۇڭخۇا مىنگو ئىچىدە شىنجاڭنىڭ نامىنى (شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى) دەپ ئۆزگەرتىپ يۇكسەك دەرىجىدە ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ھوقۇقىنى بېرىشنى مۇراجىئەت قىلىمىز» دەپ تەكلىپ لايىھىسى سۇندى. كېيىن ئەنجىلىك تەرەپنىڭ نەسىھەت قىلىشى ئارقىسىدا ئەخمەتجان قاسىملار ئۆزىنىڭ تەكلىپ لايىھىسىنى ئۆزلۇكسىدىن قايتۇرۇۋالدى. ئەخمەتجان قاسىمى شىنجاڭغا قايتىپ كېلىپ ئۆزاق ئۆتمەي، يەنى 1947-يىل 2-ئاينىڭ 17-كۈنى ئۆلكىلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى چاقىرغان بىر

قېتىملىق ئاممىۋى يىغىندا مىللىي قوزغىلىڭغا قاتنىشىش ئەھۋالىنى تونۇشتۇرغاندا، يۇقىرىدىكى ئىشقا ئائىت بەزى پاكىتلارنى ئايدىڭلاشتۇردى ھەمدە شۇ چاغدا ساقلانغان بەزى خاتا ئىدىيە ۋە مۇجمەل نۇقتىلىنەزەرلەرگە، بولۇپمۇ مىللىي بۆلگۈنچىلىككە مەردانىلىك بىلەن رەددىيە ۋە تەنقىد بەردى. ئۇ مۇنداق كۆرسەتتى: «بىز مىللىي قوزغىلىڭنى شىنجاڭدىكى مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش كەبىرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. لېكىن بۇ مۇستەقىل بولۇش دېگەن مەنىنى بىلدۈرمەيدۇ. بىزنىڭ موھتاج بولۇۋاتقىنىمىز مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشى، بۇ ھەرگىز بىر مىللەت بىلەن چەكلەنمەيدۇ، . . . ئۇ يەنىلا پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ بىردەك باراۋەر بولۇشى ئاساسىدىكى مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشىدۇر. مىللىتىمىزنىڭ دۈشمىنى خەنزۇلار ئەمەس، بەلكى ئىلگىرىكى مۇستەبىت تۈزۈم شارائىتىدىكى چىرىك خەنزۇ ئەمەلدارلار، ئەگەر كىمكى خەنزۇلارغا ۋە ۋەتەنىنىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇرسا، (تىنچلىق بىتىمى) ۋە (ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى) غا قارشى تۇرغان بولىدۇ. ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز ئەمەس.»

ئىقتىسادىي جەھەتتە، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قوزغىلاڭدىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت گەرچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىنى بىر تۇتاش قوبۇل قىلغان بولسىمۇ، لېكىن قىينىچىلىقلارنى يېڭىش ئۈچۈن يەنىلا ئۆزىنىڭ ئەمەلىيىتىگە ئاساسەن، قىلىشقا تېگىشلىك بەزى ئىشلارنى قىلدى. مەسىلەن:

1946-يىل 7-ئايدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قوزغىلاڭدىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت بانكىلىرى ئايرىم-ئايرىم ھالدا شىنجاڭ سودا بانكىسىنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەتلىك بانكىلىرىغا ئۆزگەرتىلدى، سابىق ئۇچ ۋىلايەت «دۆلەت بانكىسى» مەۋجۇت بولۇشتىن قالدى، ئىلگىرىكى تارقىتىلغان چەك بەلگىلىمە بويىچە 10 — 11-ئايلار ئىچىدە ئالماشتۇرۇلىدىغان ھەمدە قايتىدىن بېسىلمايدىغان بولدى. 1947-يىل 8-ئايدا تىنچلىق ۋەزىيىتى قاتمالاشقاندا، گومىنداڭ ئۇچ ۋىلايەتكە

بېرىدىغان خىراجەتنى توختاتقانلىقتىن، ئۇچ ۋىلايەت ئۆلكىلىك سودا بانكىسى ئىلى شۆبە بانكىسى دېگەن نامنى قوللىنىپ ئىككىنچى قېتىم 2000دوللارلىق، 2500دوللارلىق، 3000دوللارلىق چەك تارقىتىشقا مەجبۇر بولدى، بۇ چەكنىڭ ئوڭ يۇزىنىڭ تۆۋەن ئوڭ تەرەپ بۇرجىكىگە بانكا باشلىقى ئابدۇرۇپ مەخسۇمنىڭ ئۇيغۇرچە ئىمزاسى، تەتۇر يۇزىنىڭ تۆۋەن سول بۇرجىكىگە باش خەزىنىچى قۇمارىبەك ھاجىنىڭ ئىمزاسى بېسىلدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ گومىنداڭنىڭ 100يۈەنلىك پۇلىغمۇ تامغىنى قوشۇمچە بېسىش چارىسىنى قوللىنىپ، ئۇنىڭ تارقىلىش سانىنى چەكلىدى.

1946-يىل 8-ئايدا، ئۇچ ۋىلايەت يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، يەنە يېزا ئىگىلىك بانكىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى. بانكا قۇرۇش نىزامنامىسىنىڭ «مەقسەت» دېگەن 1-بابىدا «دېھقانچىلىق -چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىغا مەدەت بېرىش مەقسەتتە قۇرۇلىدۇ» دەپ ئېنىق بەلگىلەندى. باش بانكا غۇلجىدا بولۇپ، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە شۆبە بانكا تەسىس قىلىندى. غۇلجا، سۈيدۇڭ، سۇمۇل، توققۇزتارا، قورغاس، نىلقا، تېكەس، جىڭ، بورتالا، ئارىشاڭ قاتارلىق جايلاردا ناھىيىلىك تارماق بانكا قۇرۇلدى. 1947-يىلى قابا، جېمىنەي، بۇرچىن ناھىيىلىرىدىمۇ يېزا ئىگىلىك بانكىسى قۇرۇلدى. يېزا ئىگىلىك بانكىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن دېھقان -چارۋىچىلارغا پارەملىشىپ، مەبلەغ، ئۇرۇق، يېزا ئىگىلىك ماشىنا-سايمانلىرى جەھەتتىكى ئېھتىياجىنى قامداش جەھەتتە، ئاشلىق بازىرىنى مۇقىملاشتۇرۇش، يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىنى قوغداش جەھەتتە ۋە ئېكسپورت قىلىش، كۇندىلىك سانائەت بۇيۇملىرىنى تېگىشۈبلىش، بازارنىڭ تەلەپ ۋە تەمىنلەش مۇناسىۋىتىنى تەڭشەش قاتارلىق جەھەتلەردە ئاكتىپ رول ئوينىدى.

مەدەنىيەت -ماارىپ جەھەتلەردە، بۇ مەزگىلدە ئىسلامدىكى تەشۋىقات ژۇرناللىرى داۋاملىق ئوبدان چىقىرىلغان، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ماارىپ خىزمىتىگە ئوبدان رەھبەرلىك قىلىنغاندىن باشقا، يەنە 1946-يىل

10-ئاينىڭ 17-كۈنى شىبەچە «ئەركىنلىك ئاۋازى گېزىتى» نەشىر قىلىندى.

شۇ يىلى 12-ئاينىڭ 22-كۈنى ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى ئورگىنىغا قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرى بىرلەشمە كېڭەيتىلگەن يىغىن ئېچىپ، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ 1947-يىللىق مائارىپ، سەھىيە، دېھقانچىلىق ـ ئورمانچىلىق ـ چارۋىچىلىق، شەھەر مەمۇرىي قۇرۇلۇشى، پوچتا-تېلېگراف، پۇل مۇئامىلىسى، قاتناش، سودا، ئەدلىيە، جامائەت خەۋپسىزلىكى قاتارلىق خىزمەتلەرنىڭ پىلانىنى ماقۇللىدى.

ئىككىنچى پاراگراف شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتى ھۆكۈم سۈرگەن مەزگىلدە ئىككى تەرەپ ئېلىپ بارغان كۈرەشلەر

1. قوراللىق كۈرەشتىن سىياسىي كۈرەشكە ئۆتۈش

كۆرۈنۈشىدىن قارىغاندا، «تىنچلىق بىتىمى»نىڭ ئىمزالىنىشى ۋە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن مەسىلە ھەل بولغاندەك، شىنجاڭ شۇنىڭدىن ئېتىبارەن تىنچ تەرەققىي قىلىش ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش باسقۇچىغا قەدەم قويغاندەك تۇرىدۇ. گەرچە ھەر تەرەپلەر ئاشكارا ھالدا بايانات ئېلان قىلىپ بىلله ئىناق ئۆتىدىغانلىقى، تىنچ ھالدا ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بۇنداق ۋەزىيەت ئۇزۇنغىچە داۋاملاشمىدى. ئۇلار ئارىسىدا ئۆزئارا ئىشەنچ يوق ئىدى. ئۇلار ئۆز ئارا ئىتتىپاقلىشىپ ئۆز رەقىبىگە قارشى كۈرەش قىلىشنى ئۆز ئالدىغا ئاساسلىق ۋەزىپە قىلىپ بەلگىلىگەن ئىدى. ئۇلار ئۆز ئارا ئىتتىپاقلىشىپ ئۆز رەقىبىگە قارشى كۈرەش قىلىشنى ئۆز ئالدىغا ئاساسلىق ۋەزىپە قىلىپ بەلگىلىگەن ئىدى. ئۇلار ئۆز ئارا ئىتتىپاقلىشىپ ئۆز رەقىبىگە قارشى كۈرەش قىلىشنى ئۆز ئالدىغا ئاساسلىق ۋەزىپە قىلىپ بەلگىلىگەن ئىدى.

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت بىلەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنىڭ ئالاھىدىلىكى قوراللىق كۈرەشتىن سىياسىي كۈرەشكە ئۆتۈشتىن ئىبارەت بولدى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تىنچلىق، بىرلىك، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق شوئارىدىن پايدىلىنىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھاكىمىيىتىنى پارچىلاش، يىمىرىپ تاشلاش ۋە يوقىتىشقا ئۇرۇندى، دەرۋەقە، ئۇچ

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلار ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلىشتا ئاساسىي قانۇن ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ئورگانلىرى توغرىسىدىكى نىزامنامىگە ئاساسەن ئىش كۆرىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنى ۋە ئۇنىڭ مەسئۇللىرىنى سايلايدۇ، ئۇلارنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتىغا ئىشلىرىنى دوكلات قىلىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ نازارىتىنى قوبۇل قىلىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتىنىڭ قارارلىرىنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلايدۇ ۋە تەكشۈرىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتىنىڭ قارارلىرىنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلايدۇ ۋە تەكشۈرىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتىنىڭ قارارلىرىنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلايدۇ ۋە تەكشۈرىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتىنىڭ قارارلىرىنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلايدۇ ۋە تەكشۈرىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتىنىڭ قارارلىرىنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلايدۇ ۋە تەكشۈرىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتىنىڭ قارارلىرىنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلايدۇ ۋە تەكشۈرىدۇ.

بېرىدىغان بولسا، ئۇ قولىنى قوشتۇرۇپ تۇرۇپ ئۆلۈمنى كۈتكەنلىك بولاتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە جياڭ جېشى 1946-يىل 6-ئايدىن باشلاپ، يەنى تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغان مەزگىللەردە، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن ئىمزالىغان «10-ئۆكتەبىر كېلىشىمى»نى يىرتىپ تاشلاپ، ئازاد رايونلارغا كەڭ كۆلەمدە ھۇجۇم قىلىشقا باشلىغان بولۇپ، ئىچكى ئۇرۇش ئومۇميۈزلۈك پارتلىغانىدى. شۇنداق ئىكەن، كىممۇ شىنجاڭدا تىنچلىق ۋەزىيىتىنىڭ ئۇزاق داۋاملىشىشىغا كاپالەتلىك قىلالايدۇ دەيسىز. شۇڭلاشقا ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ تەبىئىي ھالدا ئارمىيىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشكە تېخىمۇ تاقابىل تۇردى.

تىنچلىق بىتىمى قوشۇمچە ھۇججىتى (I) دىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە، شۇ چاغدىكى غەربىي شىمال بارگاھىنىڭ سەنمۇجاڭى سۈڭ شىلىمەن، شىنجاڭ گارنىزون قىسىملىرىنىڭ باش قوماندانى تاۋ سىيۈ، شىنجاڭ تەمىنات ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خاۋ جياجۈن، غەربىي شىمال بارگاھىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك مەسلىھەتچىسى لو كەيجيا قاتارلىقلار بۈيرۇقنا بىنائەن ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھەربىي قوماندانى ئىسھاقبېك مونونوپ بىلەن كۆپ قېتىم ئۇچراشقان ۋە كېڭەشكەن بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭدىن ماھىيەتلىك نەتىجە چىقمىدى.

دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، گومىنداڭ تەرەپ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن ئۇچ ۋىلايەتتىن تىنچلىق بىتىمى قوشۇمچە ھۇججىتى (I) بويىچە ئارمىيىنى رەتكە سېلىپ تەشكىل قىلىشنى تەلەپ قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزلىرى قىلچە تەپ تارتماستىن ئۆز ئارمىيىسىنى زورايتتى. 1946-يىل 9-ئايدا سۈڭ شىلىمەن ئاتايىن نەنجىڭگە بېرىپ جياڭ جېشى بىلەن كۆرۈشۈپ ئەسكىرىي كۆچنى كۆپەيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. كېيىن باش سەنمۇجاڭ چېن چېڭ شىنجاڭ ئارمىيىسىگە 15مىڭ ئادەمنى كۆپەيتىپ بېرىشنى، ئالدىنى بىلەن تۆت چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئېتريتى قۇرۇش، بىر ئاپتوموبىل تۈەنى (300ئېغىر تېپتىكى يوڭ ئاپتوموبىلىغا ئىگە) ئۈەتتىش، 3000 ھەربىي

ئات كۆپەيتىپ بېرىش، بىر قىسىم قورال-ياراغ، ئوق-دورا بېرىشنى تەستىقلىدى.① 11-ئاينىڭ 3-كۈنى جياڭ جيېشىنىڭ جانجىگەرلىرى سىستېمىسىدىن بولغان سۇڭ شىلىەن شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانلىقىغا تەينىلەندى، ئۇنىڭ ئەكسىچە، جياڭ جيېشىنىڭ جانجىگەرلىرى سىستېمىسىدىن بولمىغان سابىق گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى تاۋ سيۈ لەنجۇغا غەربىي شىمال بارگاھىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا يۆتكەلدى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەربىي جەھەتتىن تەييارلىق قىلىپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا تاقابىل تۇرۇش ئىكەنلىكى ناھايىتى روشەن ئىدى.

سۇڭ شىلىەن ۋەزىپىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي كۈچىدە ئۆزگىرىش بولدى ھەمدە بۇ كۈچلەر قايتىدىن ئورۇنلاشتۇرۇلدى. مەسىلەن، كۆپ مىقداردىكى ئەسكىرىي كۈچ ئۇچ ۋىلايەت بىلەن قارشىلىشىۋاتقان ئالدىنقى سەپ ئىستېمكاملىرىغا ئەۋەتىلدى، ئالتايدىكى ئوسمانغا ئاستىرتىن قورال-ياراغ، ئوق-دورا بېرىپ، ئۇنىڭ ئۇچ ۋىلايەت بىلەن قارشىلىشىشىغا ياردەم بېرىلدى، ۋەھاكازا. بۇنىڭ بىلەن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ تىنچلىق بېتىمىنىڭ قوشۇمچە ھۇججىتى (I) دىكى بەلگىلىمىلەرنى ئىجرا قىلماسلىقتا چىڭ تۇرۇش توغرىسىدىكى ئاساسى تېخنىكىنى كۆچەيدى ھەمدە تەدبىرلەرنى قوللىنىپ ھەربىي قىسىملىرىنى زورايتتى. 1946-يىل 12-ئاينىڭ 1-كۈنى ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ئورگان گېزىتى مىللىي ئارمىيە سىياسىي بۆلۈمىنىڭ ئەسكەر ئېلىش خىزمىتى توغرىسىدىكى «بارلىق قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت» نى پۈتۈن تېكىستى بىلەن باستى، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: بىز ھازىر بار مىللىي ئارمىيىنى ساقلاپ قېلىپلا قالماي، بەلكى يەنە ئاقسۇ، قەشقەر قاتارلىق جايلاردىمۇ مىللىي ئارمىيە قۇرۇشىمىز كېرەك. كەلگۈسى ياشلار ئۇلۇغ ۋە شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغان مىللىي ئارمىيىگە قىزغىنلىق بىلەن بىر-بىرىنى قاتتىشىپ ھەربىي تەلىم-تەربىيە

① سۇڭ شىلىەن «25-فېۋرال ۋەقەسىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى»، «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى» 1-نەشرى، خەنزۇچە 102-بەت.

ئېلىشى لازىم. جاڭ جىجۇڭنىڭ مىللىي ئارمىيىنى رەتكە سېلىپ تەشكىل قىلىش ئۈستىدە توختالغاندا، بۇ نۇقتىنى ئېتىراپ قىلغان ھەم: «ئەسلىدە دەسلەپكى مەزگىللەردە ئۇيغۇر ئۆلكىسى ھەربىي ئىشلار توغرىسىدىكى بەلگىلىمىلەرنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا قارىتا خېلى سەمىمىيلىك قىلغانىدى، ئەمما ئالتاي مەسلىسى (يەنى گومىنداڭ ئوسمانلىڭ ئۇيغۇر ئۆلكىسىنى ئاسىيلىق قىلىپ، ئۇيغۇر ئۆلكىسىگە ھۇجۇم قىلىشىنى قوللىغان ئالتاي ۋەقەسى — نەقىل كەلتۈرگۈچىدىن) يۈز بەرگەچكە، ھەممە ئىش توختاپ قالدى» دېگەنىدى.①

ئىككىنچى، ھاكىمىيەت مەسلىسى ئۈستىدىكى كۈرەش. ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى ۋە ھەرقايسى ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرى سايلىنىمۇ ئىككى تەرەپنىڭ ھاكىمىيەت مەسلىسى ئۈستىدىكى كۈرىشىنىڭ بىر تۈگۈنى ئىدى. سايلام قانۇنى ماقۇللانغان ۋە ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا سايلام خىزمىتىگە تەييارلىق كۆرۈلدى. 9-ئاينىڭ 13-كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئىتىنىڭ 9-قېتىملىق يىغىنىدا ئۆلكىلىك سايلام كومىتېتىنىڭ تەشكىللىي نىزامنامىسى ماقۇللاندى ھەمدە ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى سايلىمى ۋە ھاكىملار سايلىمى نازارىتى گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى گۇرۇپپىلارغا ئايرىلدى ۋە ئۇلار باردىغان جايلار بېكىتىلدى. شۇ چاغدا ھەرقايسى گۇرۇپپا ئەزالىرىدىن ئۇرۇمچى، ئىلى، تارباغاتاي، قاراشەھەر (يەنى بۈگۈنكى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قارىسەندىكى جايلار) دىن ئىبارەت تۆت ئۆلكەتتە تۇرغانلىرى 9-ئاينىڭ 18-كۈنىدىن بۇرۇن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە يىغىلىپ بولۇشى، 22-كۈنى يولغا چىقىپ ئۆلكەتلەرگە بېرىپ سايلامغا نازارەت قىلىشى لازىم، دەپ بەلگىلەندى. كېيىن ئۇيغۇر ئۆلكىسى ۋە باشقا قىسمەن ئۆلكەتنىڭ ئەمەلدارلىرى دېگەن مۇددەتتە يېتىپ

① جاڭ جىجۇڭ: «نۆۋەتتىكى شىنجاڭ مەسلىسى ۋە بىزنىڭ تۇتقان قارىشىمىز ھەم پوزىتسىيىمىز»، 1947-يىل 3-ئاينىڭ 30-كۈنى غەربىي شىمال بارگاھى تۇرۇشلۇق يەردە ئۇيغۇرچىدىكى پارتىيە-ھۆكۈمەت مەسئۇل كادىرلىرىغا قىلغان سۆزىدىن.

كېلەلمىگەنلىكىدىن، 9-ئاينىڭ 19-كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئىتىنىڭ 10-قېتىملىق يىغىنىدا سايلام نازارىتى خادىملىرىنى تەكشەش يەنە بىر قېتىم مۇزاكىرە قىلىپ قارار قىلىنىدى ھەمدە ۋىلايەتلەرنىڭ ۋالىيلىرى ۋە مۇئاۋىن ۋالىيلىرىنىڭ سايلامنى نازارەت قىلىشقا قاتنىشىشىغا بولمايدىغانلىقى قارار قىلىندى.

سايلام خىزمىتى ئەسلىدە دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇشتىكى بىر مۇھىم خىزمەت ئىدى، ئەگەر بۇ خىزمەت ياخشى ئىشلەنسە، شۇبھىسىزكى، شىنجاڭدا سىياسىي دېموكراتىيىنى يولغا قويۇشقا نىسبەتەن تۈرتكىلىك رول ئويناپتتى. ئەينى ۋاقىتتىكى شارائىتتا ھەقىقىي دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەمما گومىنداڭ دائىرىلىرى سايلامدىن پايدىلىنىپ ھەمدە پو ئېتىپ، ئۆزىنى پەردازلىدى. مەسىلەن، «شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، بۇ سايلام قانۇنى شىنجاڭ دېموكراتىك سىياسىيىسىنىڭ ئانىسى.»① ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرى ۋە ھاكىملارنى سايلاش دەۋر بۆلگۈچ ئىجادىيەت... بۇ ھەر قانداق دېموكراتىك ئىلغار دۆلەتلەرنىڭ تەدبىرلىرى بىلەن پارلاقلىقتا تەڭ تۇرالايدۇ»② ۋەھاكازا. دەپ جامائەت پىكرىنى ئالداپ، ئاممىنى ئەخمىق قىلماقچى بولدى.

ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ گومىنداڭنىڭ ئالدامچىلىق تەشۋىقاتىنى پاش قىلدى ھەمدە ھەر مىللەت خەلقىنى ئامما ھىمايە قىلىدىغان كىشىلەرنى سايلاپ چىقىشقا چاقىردى. بۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچى، تۇرپان، كۇچا، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا بەزى ئۇيغۇرچە تەشۋىقات ۋەرەقلىرى پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭدا «ھەممەيلەن بىرلىشىپ، سايلامدا ھەممىگە چات كىرىۋالغانلارنى يوقىتايلى، پارىخورلۇق قىلىپ سايلانغان ئاخۇن، بەگلەرنى ئاغدۇرايلى»

---

① جالال داجۇن: «شىنجاڭدا بوران-چاپقۇنلۇق 70يىل» (12)، لەنشى نەشرىيات چەكلىك شىركىتى، 1982-يىلى 3-ئاي نەشرى خەنزۇچە 7148-بەت.

② جالال داجۇن: «شىنجاڭدا بوران-چاپقۇنلۇق 70يىل» (12)، لەنشى نەشرىياتى چەكلىك شىركىتى، 1982-يىلى 3-ئاي نەشرى خەنزۇچە 7149-بەت.

دەپ چاقىرىق قىلدى.① 1946-يىل 9-ئاينىڭ 16-كۈنى غۇلجىدا نەشر قىلىنغان ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ئورگان گېزىتى «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان گېزىتى» ماقالە ئېلان قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «ئۇرۇمچىدە ئومۇمىي خەلق سايلام رىقابىتى قوزغالدى. قوللىرىدا دېموكراتىيە بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈۋېلىپ، ئاغزىدا دېموكراتىك سىياسىي دەپ توۋلىغان بىلەن، يەنىلا بەزى فېئودال پومېشچىك ۋە باي، ئاخۇنلار سايلاندى، ئۇلار خەلقنىڭ بەخت - سائادىتىنى كۆزلىمەيدۇ. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار جاللاتلىق قىلىچىنى مەڭگۈ تاشلىمايدۇ، سايلامغا قارشى تۇرمايمىز، ئەكسىچە سايلامغا تېخىمۇ قىزغىن ئاۋاز قوشىمىز، لېكىن، بىز ئۆزىمىز ھىمايە قىلىدىغان ئادەملەرنى سايلايمىز.»② روشەنكى، سايلام باشلىنىش بىلەنلا ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا كۈرەش بولدى، سايلامنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىغا ئەگىشىپ، سايلام داۋامىدا كۈرەشمۇ كۈنسايىن كەسكىنلىشىشكە ۋە ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى، ئەمەلىيەتتە كۈرەش گېزىتتە تەشۋىق قىلىنغاندىنمۇ كۆپ مۇرەككەپ بولدى.

سايلام داۋامىدىكى كۈرەش، ماھىيەت جەھەتتىن ئېيتقاندا، ھەرقايسى تەرەپ قانۇنلۇق سايلام ئېلىپ بېرىش ۋاستىسىنى قوللىنىش ئارقىلىق رەھبەرلىك ھوقۇقىنى تالىشىش مەقسىتىگە يېتىش ئىدى. چۈنكى ھەممەيلەنگە مەلۇمكى، ئۆزلىرىنىڭ كادىرلىرى تەختكە چىقىپ ھوقۇق ئىگىلىسىلا، ئۆزىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلالايدۇ. ئەلۋەتتە، جايلاردا سايلام داۋامىدىكى كۈرەشنىڭ ئۇسۇلى ۋە ئېپادىلىنىش شەكلى بىر-بىرىگە ئوخشىمايتتى. ئاقسۇ، يەكەن ۋىلايەتلىرىدە كۈرەشنىڭ تۈگۈنى ئاساسلىقى ئامما بىلەن ئارمىيە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ كەسكىنلىشىپ كەتكەنلىكى بولدى. ئاقسۇدا تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىملار گومىنداڭ

① جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدا بۇزۇلۇپ چاپقۇنلۇق 70يىل» (12)، لەنشى نەشرىياتى چەكلىك شىركىتى 1982-يىل 3-ئاي خەنزۇچە 1-نەشرى 7150-بەت.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 255-بەت.

ئەكسىيەتچىل كۈچلىرىگە ۋەكىللىك قىلاتتى، ئۇلار سايلام داۋامىدا سىياسىيغىلا ئارىلىشىپ قالماستىن، بەلكى سايلامنىمۇ ئۆز ئالدىغا تارتىۋېلىپ، سىياسىي جەھەتتە داۋاملىق ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا، خەلقنى ئېزىشكە ئۇرۇندى، شۇڭا، ئامما ئۇلارغا قارشى تۇردى. شۇ چاغدا سايلام نازارىتى 4-گۇرۇپپىسى ئاقسۇغا بېرىشى بىلەنلا، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيە ئۇلارنى قوغداش ۋە بىخەتەرلىكنى ساقلاشنى باھانە قىلىپ قاتتىق نازارەت ئاستىغا ئېلىپ، ئاممىنىڭ ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىشىنى مەنئى قىلدى. ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە مايىل ۋالىيسى ئابلىز مەخسۇمنىمۇ نەزەربەند ئاستىغا ئالدى. يەنە ھاكىم ۋە ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزاسى، سايلام رىقابىتىگە قاتناشماقچى بولغان ئىلغار ياشلار ۋە دېموكراتىك زاتلاردىن ئون نەچچە كىشىنى ئەيىۋن چەككەن، قىمار ئوينىغان دېگەن بەتنام بىلەن قولغا ئالدى ھەمدە ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ سايلام سورۇنى ئەتراپىغا پۇقراچە كىيىنگەن قوراللىق كۈچلەرنى ئورۇنلاشتۇردى. 11-ئاينىڭ 19-كۈنى گومىنداڭنىڭ كۈچادا تۇرۇشلۇق ئارمىيىسى داۋۇت ۋاڭنى سايلاشنى خالىمىغان كۈچا ئاممىسىغا ئوق چىقىرىپ، شۇ مەيداندىلا يەتتە-سەككىز كىشىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. كېيىن، جاڭ جىنجۇڭنىڭ، ھەربىيلەر سىياسىيغا ئارىلاشسا بولمايدۇ، دەپ بۇيرۇق بېرىشى ئارقىسىدا، سايلامدىكى كۆرەش ئاز-تولا پەسەيدى. ئۇنىڭدىن باشقا، سايلام نازارىتى گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى مۇسەييىپ دامۇللا شۇ جايدىكى پومبىچىك، بايلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۇچ ۋىلايەتكە مايىل زاتلارنىڭ سايلىنىشىغا كۈچىنىڭ بارىچە توسقۇنلۇق قىلغاچقا، ئاقسۇ، ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىلىرىدە ھاكىم ۋە ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى سايلىنىپ چىقمىدى. ئاۋات ناھىيىسىدىن باشقا ناھىيىلەردە سايلانغان ھاكىم ۋە ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنىڭ كۆپىنچىسى گومىنداڭ پەرەسلەر بولدى.

يەكەن ۋىلايىتىدە تۇرۇشلۇق قوشۇننىڭ شىجاڭىمۇ قوراللىق كۈچىگە تايىنىپ، جاڭ جىنجۇڭنىڭ بۇيرۇقىغا پىسەنت قىلماي، سايلام نازارىتى گۇرۇپپىسىنىڭ ئاپتوموبىلىنى قانۇنسىز تەكشۈردى ھەمدە جاسۇس

ئور ۇنلاشتۇر ۇپ سايلام نازارىتى گور ۇپپىسى چۇشكەن جاينى نازارەت قىلىپ، ئاممىغا سايلام نازارىتى گۇر ۇپپىسىدىكىلەر بىلەن ئۇچرىشىشقا بولمايدۇ، دەپ تەھدىت سېلىپ، ھەر خىل ئاماللارنى قوللىنىپ سايلامغا بۇزغۇنچىلىق قىلدى. يەكەن ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى ئابدۇسالام سايلام نازارىتى گۇر ۇپپىسىدىكىلەرنى قارشى ئالمىز، دېگەن سۆزنى قىلغانلىقى ئۈچۈن، يەكەن ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى جۇ فاڭگاڭ ئۇنى خىيانەت قىلدى دېگەن بەتنام بىلەن ئەيىپلەپ، سوت مەھكىمىسىگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭغا 12يىللىق قاماق جازاسى بەرگۈزدى. مەكىت ناھىيىسىنىڭ خەلق سايلاپ چىققان ھاكىمى مويدىن نىياز ۋەزىپىگە ئولتۇر ۇپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا، جۇ فاڭگاڭ تەرىپىدىن ۋەزىپىسىدىن قالدۇر ۇۋېتىلدى. ھەربىيلەرنىڭ سىياسىيغا ئارىلاشقانلىقى ۋە خىيانەتچى ئەمەلدارلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن، يەكەن ۋىلايىتىدە ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىقىغا ۋە ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزالىقىغا سايلانغانلارنىڭ ئىچىدە گومىنداڭ پەرەسلەر كۆپ سانلى ئىگىلىدى. قەشقەر ۋىلايىتىدە يەرلىك كىشىلەر بىلەن باشقا جايلاردىن كەلگەن كىشىلەر، ئۇچ ۋىلايەتكە مايىل كىشىلەر بىلەن گومىنداڭ پەرەس كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت گەۋدىلىك بولدى. سەيپىدىن ئەزىزى باشچىلىقىدىكى سايلام نازارەت 3-گۇر ۇپپىسى ھەربىي تەرەپكە ۋە يەرلىك ئەكسىيەتچى كۈچلەرگە قارشى كۈرەش قىلغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە قەشقەرنىڭ ۋالىيسى ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم «تىنچلىق بىتىم» نى ھىمايە قىلىپ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە مايىل بولغانلىقى ئۈچۈن، يوپۇرغا، پەيزاۋات ناھىيىلىرىدىكى سايلامدا ئۇچ ۋىلايەتكە مايىل، باشقا جايلاردىن ۋاقتىنچە كۆچۈپ كەلگەن كىشىلەر ئۇلكىلىك، ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىقىغا ھەم ھاكىملىققا سايلاندى. ۋىلايەت بويىچە ئېلىپ ئېيتقاندا، ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىقىغا ۋە ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزالىقىغا سايلانغانلار ئارىسىدىمۇ ئۇچ ۋىلايەتكە مايىل كىشىلەر كۆپ سانلى ئىگىلىدى.

خوتەن ۋىلايىتى ئەسلى مۇھەممەتئىمىن پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان رايون بولغاچقا، تەبىئىي ھالدا ئۇلارنىڭ تەسىرى بىرقەدەر زور بولدى،

سايلام نەتىجىسىدە، ئاز ساندىكى ناھىيىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۆپ ساندىكى ناھىيىلەرنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە مايىل كىشىلەر چاڭگىلىغا ئېلىۋالدى، شۇڭا، ھەرقايسى ناھىيىلەردە سايلانغان ھاكىملار ۋە ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنىڭ كۆپىنچىسى گومىنداڭ پەرەسلەر بولدى. بىر قىسىم ناھىيىلەردە، مەسىلەن، قارىقاش ناھىيىسىدە ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش كەسكىن بولغاچقا، قاتتال ۋەزىيەت شەكىللىنىپ، 1947-يىل 3-ئايغىچە سايلام خىزمىتى ئورۇندالمىدى. ئۇنىڭدىن باشقا، ۋالىي نۇربەگ (خەنزۇچە ئىسمى خاۋ دېڭبالڭ) نىڭ شۇ يەردىكى باي سودىگەر، ئاخۇن، موللا قاتارلىق يۇقىرى تەبىقە فېئودال كۈچلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرگەنلىكى ۋە ئۇچ ۋىلايەتكە مايىل دېموكراتىك تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنىڭ سايلىنىشىغا توسقۇنلۇق قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىي قوشۇنمۇ سايلامغا ئارىلىشىپ، ھاكىم، كېڭەش ئەزاسى سايلام رىقابىتىگە قاتناشماقچى بولغان ئىلغار ياشلار ۋە دېموكراتىك تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنى تۇرلۈك بەتنامىلار بىلەن خالىغانچە قولغا ئالغانلىقى تۈپەيلىدىن، 12-ئاينىڭ 20-كۈنى كېرىيە ناھىيىسىدە شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىي قوشۇن سايلام سورۇنىغا ئوق چىقىرىش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، نەق مەيداندا تۆت ئادەم ئۆلتۈرۈۋېتىلدى.

شىمالىي شىنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەتتىمۇ سايلام ئوڭۇشلۇق بولۇپ كەتمىدى. 10-ئاينىڭ 15-كۈنى دۇربىلجىن ناھىيىسىدە ئالتايغا كېتىۋاتقان سايلام نازارىتى 6-گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى تۆيۈرۈپ (قازاق)، گۇرۇپپا ئەزاسى كامالبېك ئوڭاسۇپ (قازاق، خەنزۇچە ئىسمى كې بىنچۈەن)، شوپۇر سۇلۇك قاتارلىق ئۇچ كىشىنىڭ شۇ يەردىكى ئامما ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىش ۋە گۇرۇپپىدىكى باشقا ئەزالارنى يارلاندۇرۇش ۋەقەسى يۈز بەردى. كۆپ تەرەپلىمە تىرىشىش ئارقىلىق، بولۇپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ كونسۇلى ساۋېلىيېۋ ۋە غۇلجا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى تاباشىننى ئوتتۇرىغا چىقىپ كېلىشتۇرۇشكە تەكلىپ قىلىش ئارقىلىق ۋەقە ئاران پەيدىنپەي بېسىقتۇرۇلدى ھەمدە سايلام خىزمىتى ئورۇندالدى.

ئۇچ ۋىلايەتتە ئېلىپ بېرىلغان سايلامدا تارباغاتاي ۋىلايىتىدىكى ئالتە ناھىيىنىڭ سايلىمى ئەڭ ئوڭۇشلۇق بولدى، بىر ئاي ۋاقىت سەرپ قىلىپلا سايلام خىزمىتى ئاخىرلاشتۇرۇلدى. سايلام نازارىتى گۇرۇپپىسى باشلىقىنىڭ دوكلات قىلىشىچە، ئىلى ۋىلايىتىدىكى ئون ناھىيىنىڭ سايلىمى بېلەت تاشلاش ئۇسۇلىنى قوللىنىش ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى يىغىندا ئۆزئارا كۆرسىتىش ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلغان. ئالتاي ۋىلايىتىگە سايلام ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن سايلام نازارىتى خادىملىرى دۇربىلجىندە ئۆلتۈرۈلگەنلىكتىن، كېيىن گەرچە شۇ يىلى 12-ئاينىڭ 28-كۈنىدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 18-قېتىملىق يىغىنىدا ۋە شۇ يىلنىڭ ئىككىنچى يىلى 3-ئاينىڭ 27-كۈنىدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 22-قېتىملىق يىغىنىدا ئىككى قېتىم مۇزاكىرە ۋە قارار قىلىش ئارقىلىق، سايلام نازارىتى گۇرۇپپىسىنىڭ خادىملىرى ئالماشتۇرۇپ ئەۋەتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن، ئوسمانلىنىڭ بۇزغۇنچىلىق قىلىشى تۈپەيلىدىن ئۇ كىشىلەر ئالتايغا بارالماي، ئالتايدىكى سايلام خىزمىتىنى ۋاقتىنچە توختىتىپ قويغان.

ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاش ۋە ئۆلكىلىك كېڭەش يىغىنى ئېچىشقا كەلسەك، تېخىمۇ قاتمۇ قات زىددىيەت پەيدا بولدى، كۆرۈش تېخىمۇ جىددىي بولدى، گەرچە جايلاردا ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاش جەھەتتە مەسىلە ناھايىتى كۆپ بولسىمۇ، بەزىلىرىدە ھەتتا ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش قىيىن بولسىمۇ، لېكىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت پەردازلاش ئۈچۈن، يەنىلا 1947-يىل 5-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئۇرۇمچىدە ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ 1-سانلىق يىغىنىنى ئاچماقچى بولدى. ئەينى چاغدا ئۇچ ۋىلايەتتىن بولغان ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزاسى 35نەپەر، ئۇنىڭ 20سى ئىلى ۋىلايىتىدىن بولۇپ، ئۇلار: ئابدۇللا سەيدۇللا سەيپۇللايوپ، نۇردۇلەت، قىيازبېك، كۇنپولات، ئىرىدەنى، نۇرساپا، ياسىن خۇدابەردى، مېيىرمان قوجابايېپ، ئەبىجان يۈسۈپ، پوجە مۇمۇزى، دىلىن، مېھرىمان، چاكەن، ئەنۋەر خانبابا، نىسا، ئەسئەت ئىسھاقۇپ، ناۋەن ئارىن، ئىبراھىمباي قاتارلىقلار. ئالتاي ۋىلايىتىدىن يەتتە كىشى بولۇپ، ئۇلار:

مامۇت قوبابايوپ، ئابدۇراخمان توختايوپ، ئاقسۇ زاڭگى، ئىبراھىمخان ئۇكۇرتاي، قالمان ئاقمەت، ئەنۋەر ئاقبايوپ، قىزىر قاجىنابىي قاتارلىقلار. تارباغاتاي ۋىلايىتىدىن سەككىز كىشى بولۇپ، ئۇلار: ئابلىمىت ھاجىيوپ، ئابلىز راخمانوپ، نىزامىدىن، نۇرساپا سەيىتجانوپ، ئابىت، ئۇندۇرقان، چياڭبو، گۇڭچاڭ لاما قاتارلىقلار. ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزاسى بولۇپ سايلانغان بۇ كىشىلەر 5-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىلگىرى -كېيىن بولۇپ ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئۇلكىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك كېڭەش يىغىنغا قاتناشتى.

5-ئاينىڭ 29-كۈنى ئۇلكىلىك كېڭەش تەييارلىق يىغىنى ئېچىپ، ئاۋۋال ھەيئەت رىياسىتى قۇرۇشنى قارار قىلدى، ھەيئەت رىياسىتى تەركىبىدە 11ئەزا بولدى، ئۇلار: ئۇرۇمچى ۋىلايىتىدىن چىن فاڭبو، ئۇرۇمچى شەھىرىدىن مالەنسۇن، قاراشەھەر ۋىلايىتىدىن موھىددىن، ئالتاي ۋىلايىتىدىن قالمان ئاقمەت، تارباغاتاي ۋىلايىتىدىن ئابلىمىت ھاجىيوپ، ئاقسۇ ۋىلايىتىدىن يۈسۈپ، قەشقەر ۋىلايىتىدىن ئەسئەت ياقۇپ، قۇمۇل ۋىلايىتىدىن ئىسمايىل، ئىلى ۋىلايىتىدىن سەيدۇللا سەيپۇللايوپ، خوتەن ۋىلايىتىدىن قەيۇم ھوشۇر، يەكەن ۋىلايىتىدىن ئابدۇرېھىم. يىغىندا چىن فاڭبو بىلەن سەيدۇللا سەيپۇللايوپ (ئايرىم -ئايرىم ھالدا يەتتە ۋىلايەت ۋە ئۇچ ۋىلايەتكە ۋەكىللىك قىلىدۇ) ھەيئەت رىياسىتىنىڭ باش ۋەكىلى ۋە يىغىن رىياسەتچىلىكىگە كۆرسىتىلدى.

ھەيئەت رىياسىتى يىغىنى باشلىنىش بىلەنلا كەسكىن كۆرەشلەر يۈز بەردى. 5-ئاينىڭ 31-كۈنى، ھەيئەت رىياسىتى تۇنجى قېتىملىق يىغىن ئېچىپ، يىغىننىڭ كۈنتەرتىپىنى مۇزاكىرە قىلدى، ئىلىنىڭ ۋەكىلى سەيدۇللا سەيپۇللايوپ كېڭەش ئەزالىرى ئاۋۋال مەمۇرىي دوكلات بېرىشى كېرەك ھەمدە دوكلات كۈنتەرتىپكە كىرگۈزۈلۈشى كېرەك، دەپ ئوتتۇرىغا قويدى. يەتتە ۋىلايەتنىڭ كېڭەش ئەزالىرىدىن يۈسۈپ ئىسمايىل، مالەنسۇن قاتارلىقلار ئۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇردى، قايتا-قايتا تالاش -تارتىش قىلىش ئارقىلىق- ئۇ كۈنتەرتىپكە كىرگۈزۈلدى.

6-ئاينىڭ باشلىرىدا ھەيئەت رىياسىتى 2-قېتىملىق يىغىن ئېچىپ،

كېڭەش ئەزالىرىنىڭ لايىقىنى تەكشۈردى. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەكىللىرى، ھەيئەت رىياسىتى تەكشۈرۈش ئارقىلىق لايىقەتلىك دەپ قارىغانلارنى يېغىنغا قاتناشتۇرسا بولىدۇ، دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى. يەتتە ۋىلايەتتىن بولغان كېڭەش ئەزالىرى، سايلام ئىشلىرى ئورنى تەكشۈرىدۇ، ھەيئەت رىياسىتىنىڭ تەكشۈرۈش ھوقۇقى يوق، دەپ تەشەببۇس قىلدى، مۇزاكىرە نەتىجىسىدە ھەيئەت رىياسىتىنىڭ باش ۋەكىلى سەيدۇللا سەيپۇللايوپ، چىن فاڭبو بىلەن سايلام ئىشلىرى ئورنى بىرلىكتە ھەيئەت رىياسىتىنىڭ 3-قېتىملىق يىغىنىنى ئېچىش ۋاقتىنى ۋە مەسىلىنى ھەل قىلىش چارىسىنى بېكىتمەكچى بولدى، كېڭەش ئەزالىرىنىڭ لايىقىتىنى تەكشۈرۈپ بېكىتەلمىگەنلىكتىن يىغىن تارقىلىپ كەتتى.

ئەينى چاغدا كېڭەش ئەزالىرىنىڭ لايىقىتى جەھەتتە قالايمىقانچىلىق ھەققىتەن مەۋجۇت ئىدى، بەزىلەر مۇنۇلارنى ئوتتۇرىغا قويدى: ئىلى ۋىلايىتىدىن ئەسلىدە 12ئادەم ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىقىغا سايلانغانىدى، لېكىن ھازىر ئەھۋالىيەتتە 20ئادەم تىزىمغا ئالدۇردى، بەلگىلەنگەن ساندىكىدىن سەككىز ئادەم ئارتۇق، ئۇنىڭ ئۈستىگە 20ئادەمنىڭ ئىچىدە ئون ئادەمنىڭ ئىسىم-فامىلىسى ئەسلىدىكى ئىسىم-فامىلىسىگە ئۇيغۇن كەلمەيدى. تارباغاتاي ۋىلايىتىدىن ئەسلى سايلانغىنى ئاران يەتتە ئادەم ئىدى، لېكىن سەككىز ئادەم تىزىمغا ئالدۇرىدى، بۇنىڭدا بىر ئادەم ئارتۇق، بۇلارنىڭ ئىچىدە بەش ئادەمنىڭ ئىسىم-فامىلىسى ئەسلىدە سايلانغانلارنىڭ ئىسىم-فامىلىسىگە ئۇيغۇن كەلمەيدى. قەشقەر ۋىلايىتىدىن ئەسلى 20ئادەم سايلانغانىدى، لېكىن يىغىنغا تىزىمغا ئالدۇرغىنى 22ئادەم بولۇپ، ئەسلىدە بېكىتىلگەن ساندىكىدىن ئىككى ئادەم ئارتۇق، بۇلارنىڭ ئىچىدىمۇ يەتتە ئادەمنىڭ ئىسىم-فامىلىسى ئەسلىدە سايلانغانلارنىڭ ئىسىم-فامىلىسىگە ئۇيغۇن كەلمەيدى. بۇ يەردە ئۇچ ۋىلايەتتىن ياكى يەتتە ۋىلايەتتىن بولسۇن، يىغىنغا قاتناشقىلى كەلگەن ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنىڭ سانى ئەسلىدە بەلگىلەنگەن ساندىن كۆپ بولۇپلا قالماي، بەلكى، كېڭەش ئەزاسى بولۇپ سايلانغانلار يىغىنغا قاتناشقىلى كەلمەيدى، يىغىنغا قاتناشقىلى كەلگەنلەر سايلامدا قېپقالغانلار ئىكەن، شۇڭا، ئاۋۇال

ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنىڭ لاياقىتىنى تەكشۈرگەندىن كېيىن، رەسمىي يىغىننى ئېچىشقا توغرا كېلەتتى. لېكىن، شۇ چاغدا ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، قەشقەر قاتارلىق ۋىلايەتلەردىن بولغان ھەيئەت رىياسەتچىلىك ئەزالىرى يىغىنغا كەلگەن ۋەكىللەرنى قانۇنىي ئادەم سانى دەپ قاراش ھەمدە ئۇلارنىڭ ۋەكىللىك لاياقىتىنى ئېتىراپ قىلىش كېرەك، ئۇنداق بولمىسا شۇ ۋىلايەتتىن كەلگەن ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى يىغىنغا قاتنىشىشنى رەت قىلىدۇ، دېگەننى تەشەببۇس قىلدى. ۋەكىللەرنىڭ لاياقىتى مەسىلىسىدىلا ھەر ئىككى تەرەپ توختىماي تالاش-تارتىش قىلدى، بۇنىڭ بىلەن ۋەكىللەرنىڭ لاياقىتى بېكىتىلگەندىن كېيىن يىغىننى ئېچىش ئۇچۇن، ئۇلكىلىك كېڭەش يىغىننىڭ ۋاقتى ئۇزارتىلغانلىقىنى ئېلان قىلىشقا مەجبۇر بولدى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىن بولغان ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى يەنە بىرلىشىپ، «پۈتۈن ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى ۋە قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت» ئېلان قىلىپ، ئاقسۇ، خوتەن، يەكەن ۋىلايەتلىرىنىڭ ھاكىم ۋە ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاش جەريانىدىكى كۆز بويامچىلىق قىلغان «سايلامنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى» نى ئېچىپ تاشلىدى ھەمدە «تىنچلىق بىتىمى» ئاقسۇ، خوتەن، يەكەن ۋىلايەتلىرىدە ئەمەلگە ئاشمايلا قالماستىن، شۇ يەردىكى خەلقنىڭ «تىنچلىق بىتىمى» نى ئېغىزغا ئېلىشىغىمۇ يول قويۇلمىدى، جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقى تارتقان زۇلۇمنى ناھايىتى قېلىن كىتاب قىلىپ يازسىمۇ يېزىپ بولغىلى بولمايدۇ، دەپ كۆرسەتتى.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇلكىلىك كېڭەش ھەيئەت رىياسىتى يىغىنىدا يەنە گومىنداڭ قوشۇننىنى چېكىندۈرۈپ كېتىشنى تەلەپ قىلىش ۋە مەسئۇد (1947-يىل 5-ئاينىڭ 20-كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى جاڭ جىجۇڭنى شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ رەئىسلىكىدىن قالدۇرۇپ، مەسئۇدنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە تەينىلىدى) نى ئۇلكىنىڭ رەئىسى قىلىشقا قارشى تۇرۇش قاتارلىق مەسىلىلەردە كەسكىن كۆرەش ئېلىپ بېرىلدى.

6-ئاينىڭ 9-كۈنى، جاڭ جىجۇڭ ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزاسى ئوسمان داموللا قاتارلىق ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ 40 نەچچە ئەزاسىنىڭ بىرلىشىپ يازغان خېتىگە جاۋاب خەت يېزىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «(1) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنىشى ‹تىنچلىق بىتىم› نىڭ ئىجرا قىلىنىشىغا ھەرگىزمۇ تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. لېكىن، ئۆلكە ئىچىدىكى ھەرقانداق ۋىلايەت، ھەرقانداق ئادەم ئۇنىڭ چەكلىمىسىدە بولۇشى شەرت، بۇنىڭدىن چەتتە قېلىشقا بولمايدۇ. (2) ‹تىنچلىق بىتىم› دە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىل قىلىش ئۈستىدە نامزات چەكلىمىسى يوق. مەركەزمۇ ۋە ئۇچ ۋىلايەتمۇ ئۆزى كۆرسەتكەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ سانى ئىچىدە خالىغان ۋاقىتتا يۆتكەپ تەڭشەپ بولىدۇ. (3) مەركەز ئۆزى چىقارغان بۇيرۇقنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ. (4) ئۆزۈم ‹تىنچلىق بىتىم› نىڭ تولۇق ئىجرا قىلىدۇرۇلۇشىغا داۋاملىق مەسئۇل بولىمەن. (5) ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ ئالاھىدە بولۇۋېلىشى تېخى تۈگىتىلمىدى، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ قوشۇنلىرىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش، ساناپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ۋە دۆلەت چېگرىسىنى قوغداش قوشۇنلىرىنى كىرگۈزۈش قاتارلىق ماددىلار تېخى تولۇق ئىجرا قىلىنمىدى. ھەرقايسىلىرىنىڭ خەلق ۋەكىلى سۈپىتىدە، ‹تىنچلىق بىتىم› نى بالدۇراق تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۆپرەك يول كۆرسىتىپ، ھەيدەكچىلىك قىلىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن. (6) ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ يىغىنىنى ئوڭۇشلۇق ئېچىپ دېموكراتىك سىياسىي ۋە تىنچ قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئاساس سېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.»①

قاتمال ۋەزىيەتنى بۇزۇپ تاشلاپ، ئۆلكىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك كېڭەش يىغىنىنى بالدۇراق ئېچىش ئۈچۈن، لېۋ مېڭچۇننىڭ تەكلىپى بىلەن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەھمەتجان قاسىمى باشچىلىقىدىكى لېۋ مېڭچۇن، ژاڭ

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داغدۇم چوڭ ئىشلار خاتىرىسى». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 9-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 311 — 312-بەتلەر.

زېخشەن، رەھىمجان سابىرھاجى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، لىيۇ زېرۇڭ، چۇي ۋۇلاردىن تەركىپ تاپقان يەتتە كىشىلىك گۇرۇپپا قۇرۇشنى قارار قىلدى، ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى ئومۇمەن يىغىندا گوتتۇرىغا چىققان بارلىق مەسىلىلەردىن ھەيئەت رياستى ھەل قىلالمىغانلىرىنى يەتتە كىشىلىك گۇرۇپپىنىڭ يىغىندا مەسلىھەتلىشىشكە سۇنۇش، قارار قىلىنغان ھامان ھەيئەت رياستىنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاپشۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى.

6-ئاينىڭ 11-كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى يەتتە كىشىلىك گۇرۇپپىنىڭ 1-قېتىملىق يىغىنىنى چاقىرىپ مۇنۇلارنى قارار قىلدى: (1) ئىلى، تارباغاتاي، قەشقەر ۋىلايەتلىرىدىن بولغان ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكىدىن ئەسلى سايلانغانلارنىڭ ئىسىملىكى بىلەن ئوخشاش چىقمىغانلارنىڭ سالاھىيىتى سايلامغا نازارەتچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ئېتىراپ قىلغان ۋە ئۇلار تۇرۇشلۇق ناھىيىلىك كېڭەش ئىسپاتلىغاندىن كېيىن ئېتىراپ قىلىنىدۇ. (2) ئىلى، تارباغاتاي، قەشقەر ۋىلايەتلىرىدىن بولغان ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىدىن سايلىنىدىغان ساندىن ئېشىپ كەتكەنلىرى ئېتىراپ قىلىنمايدۇ. لېكىن، يىغىنغا سىرتتىن قاتنىشىشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ. (3) ئىلىدىن كېلىپ ئۆزىنى تىزىمغا ئالدۇرغان خوپىزۇ، شىبە، داغۇر، مانجۇ مىللىتىدىن بولغان بىردىن ۋەكىل ئۇستىدە تەييارلىق باشقارمىسى خوپىزۇ، شىبە، داغۇر، مانجۇ باش مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ پىكرىنى ئالىدۇ. (4) ئىلى، تارباغاتاي، قەشقەر ۋىلايەتلىرىدىن بولغان ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى ئىچىدىكى ھازىر ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ئەمەلدارلار ۋە ئوفىتسېرلار، ساقچى ئەمەلدارلاردىن سايلانغانلار ئۆلكىگە كېلىپ بولغان بولسا، ئۇلارنىڭ قاتنىشىشىغا رۇخسەت قىلىنىدۇ. (5) سالاھىيىتى توشمىغانلارنىڭ يىغىنغا سىرتتىن قاتنىشىشىغا رۇخسەت قىلىنىدۇ.①

6-ئاينىڭ 13-كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى يەنە بىر قېتىم يەتتە كىشىلىك

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داڭلىق چولاق ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 313-بەت.

گۇرۇپپىنىڭ يىغىنىنى چاقىرىپ مۇنۇلارنى قارار قىلدى: «(1) ئىلى ۋىلايىتىدىن بولغان ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنىڭ ئىسمىلىكىدىن ئەسلى سايلانغانلار ئىسمىلىكى بىلەن ئوخشاش بولمىغانلارنىڭ سالاھىيىتىنى ھەرقايسى ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ ئىسپاتى بولسا ياكى تېلېگرامما ئارقىلىق ئۇقتۇرۇلغان بولسا، ئېتىراپ قىلىشقا بولىدۇ. (2) تارباغاتاي ۋىلايىتىدىن بولغان تۆت نەپەر ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزاسىنىڭ كۆپىنچىسى ھازىر ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ئەمەلدار بولغانلىقى ئۈچۈن، يىغىنغا قاتناشسا بولمايدۇ. شۇ يەردىن ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىقىغا يېڭىدىن سايلانغانلىرى بولسا، ئۇلارنىڭ يىغىنغا قاتنىشىشىغا رۇخسەت قىلىنمىدۇ. قەشقەر ۋىلايىتىدىن بولغان ئىسمى ئوخشاش چىقمىغان يەتتە نەپەر ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزاسىغا كەلسەك، ھەرقايسى ناھىيىلىك كېڭەشكە تېلېگرامما بېرىپ سوراپ، ئىسپاتلايدىغان جاۋاب تېلېگرامما ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن ئۇلار يىغىنغا قاتناشسا بولىدۇ. (3) ئىلىدىكى خوتەن، شەنبە، داغۇر، مانجۇ مىللىتىدىن سايلىنىدىغان ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى نامزاتىنى ئۆلكىلىك كېڭەش يىغىنى ھەيئەت رىياسىتى شۇ مىللەتنىڭ باش مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى بىلەن بىۋاستە مەسلىھەتلەشسە بولىدۇ. (4) سالاھىيىتىدە مەسىلە كۆرۈلگەن ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى ۋاقتىنچە يىغىنغا سىرتتىن قاتناشسا بولىدۇ.»① ناھايىتى روشەنكى، بۇ تۆت تۈرلۈك قارارنى چىقىرىشتىكى مەقسەت مادارا قىلىش ئۈسۈلى ئارقىلىق يىغىنىنىڭ باشلىنىشىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئىدى. لېكىن، شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ ھەر ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى تالاش-تارتىش يەنىلا توختىمىدى، شۇڭا، قاتنال ۋەزىيەت يەنىلا بۇزۇپ تاشلانمىدى.

20كۈندىن كېيىن، يەنى 7-ئاينىڭ 3-كۈنى جاڭ جىڭۇ يەنە ئۆلكىلىك كېڭەش ھەيئەت رىياسىتىنىڭ ئەزالىرى ۋە ئەمەتجان قاسىمى

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 313-بەت.

رىياسەتچىلىكىدىكى يەتتە كىشىلىك گۇرۇپپىنى چاقىرىپ، بىرلەشمە سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، قارشىلىشۋاتقان ھەر ئىككى تەرەپنى ئۆزئارا يول قويۇپ، نۆۋەتتە يىغىن ئېچىلمايۋاتقان قاتمال ۋەزىيەتنى يۇمشىتىشقا دەۋەت قىلدى. ئۇدا ئۇچ قېتىم مەسلىھەتلەشكەن بولسىمۇ نەتىجە چىقمىدى. بۇ چاغدا مۇسۇلمانلارنىڭ روزا ھېيتى يېقىنلىشىپ قالغاچقا، قەشقەردىن كەلگەن ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى يىغىننى ۋاقتىنچە توختىتىش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى، بۇ تەكلىپ يىغىنغا قاتنىشىدىغان ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ قوشۇلۇشىغا ئېرىشتى. 7-ئاينىڭ 9-كۈنى قەشقەر ۋىلايىتىدىن بولغان 24نەپەر ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزاسى بىلەن ئاقسۇ ۋىلايىتى، خوتەن ۋىلايىتى، قاراشەھەر ۋىلايىتىدىن بولغان بىردىن ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزاسى ۋە تۇرپان ناھىيىسىدىن بولغان ئىككى نەپەر ۋەكىل بولۇپ جەمئىي 29كىشى ئىلگىرى-ئاخىرى بولۇپ ئايروپىلان بىلەن ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا كەتتى. باشقا ۋەكىللەرمۇ ئۆز جايىغا قايتىپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن بىر مەھەل داۋاڭ سالغان ئۆلكىلىك تۈنجى نۆۋەتلىك كېڭەش يىغىنى توختىمايلا تالاش-تارتىش بولغان ئىككى ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن كېيىن ئېچىلمايلا بەربات بولدى.

شۇ چاغدىكى تارىخىي شارائىتتا ھەقىقىي دېموكراتىك سايلام ئېلىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۈنكى، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت — ھەر خىل كۈچلەرنىڭ ۋاقتىلىق مۇرەسسە قىلغانلىقىنىڭ مەھسۇلى، ئۇ مۇقەررەر ھالدا ئۆز مەنپەئىتىنىڭ ۋەكىللىرىنى سايلاش ئۈچۈن جىددىي كۈرەش قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ۋاقىت جەھەتتىكى تەييارلىق تولۇق بولمىدى، سايلام داۋامىدا كۆرۈلگەن بەزى مەسىلىلەرمۇ مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىنمىدى. شۇڭا، ئۆلكىلىك كېڭەش يىغىنىنى ئېچىشنىڭ بەربات بولۇشى مۇقەررەر ئىدى.

ئۇچىنچى، ئۇرۇمچىدىكى «25-فېۋرال ۋەقەسى». 1947-يىلى ئۇرۇمچىدە يۈز بەرگەن «25-فېۋرال قانلىق ۋەقەسى» مۇ بىر قېتىملىق ئىنتايىن كەسكىن كۈرەش بولۇپ، ئۇ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن گومىنداڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنىڭ ئەسلىدىكى بىردەم ئاشكارا، بىردەم يوشۇرۇن

بولۇشتىن ئاشكارا بولۇش، كەسكىن بولۇشقا قاراپ تەرەققىي قىلغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

بۇ قېتىمقى ۋەقەنىڭ ۋاقتى قىسقا، كۆلىمى ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ، لېكىن بۇ قېتىمقى قانلىق ۋەقە يۇز بېرىشنىڭ چوڭقۇر يىلتىزى بولۇپ، ئۇنىڭدا ھەم ئىچكى ئامىل، ھەم تاشقى ئامىل بار، ئاساسلىقى ئىككى تەرەپ زىددىيىتىنىڭ كەسكىنلىشىپ كەتكەنلىكىدىن بولدى.

پۈتۈن مەملىكەت ۋەزىيىتىدىن ئېيتقاندا، ئامېرىكا جاھانگىرلىكى بىلەن جىياڭ جېشى گۇرۇھى يەنمۇ تىل بىرىكتۈرۈپ، ئىچكى ئۇرۇشنى جىددىيلەشتۈردى، بۇ مۇقەررەر ھالدا شىنجاڭنىڭ قىسمەن جايلىرىنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتىدە مۇقىمسىزلىق پەيدا قىلدى، شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىمۇ مۇقەررەر ھالدا پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ۋەزىيىتىگە ماسلىشىپ، كومۇنىستىك پارتىيە پەرەس، سوۋېت پەرەس ئېلغار كۈچلەرگە ھۇجۇم قىلىپ، تىنچلىق بىتىمىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا بۇزغۇنچىلىق قىلدى. «25-فېۋرال» ۋەقەسى يۇقىرىقىدەك تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشتە يۈز بەردى.

«25-فېۋرال» قانلىق ۋەقەسى دېگىنىمىز، 1947-يىل 2-ئاينىڭ 25-كۈنى ئۆلگە مەركىزى بولغان ئۇرۇمچىدە ئامما يىغىلىپ نامايىش قىلىش تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان توقۇنۇشتا يۈز بەرگەن بىر مۇنچە ئادەم ئۆلۈش، يارىلىنىش سىياسىي ۋەقەسىنى كۆرسىتىدۇ.

1947-يىل 2-ئاينىڭ 20-كۈنى، ئۇرۇمچى شەھىرىدە 500چە ئۇيغۇر ياشلىرى ئۆلكىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدا يىغىن ئاچتى، يىغىنغا ئۆلكىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئابدۇلئەخەت مەخسۇم ① رىياسەتچىلىك قىلدى ھەم يىغىندا نۇتۇق

① ئابدۇلئەخەت مەخسۇم (1915 — 1970) : شىنجاڭ ئاتۇشتىن، ئۇيغۇر، زىيالىي، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىغىلىشىنىڭ ئالدىدا ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا بېرىپ، «ئويغان» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى بولغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تورلۇك مالىلار-يىمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. 1970-يىلى ئۇرۇمچىدە كېسەل سەۋەبى بىلەن ۋاپات بولغان.

سۆزلەپ گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىرىنىڭ شىنجاڭ خەلقىگە كەلتۈرگەن خىلمۇ خىل ئازاب -ئوقۇبەتلىرىنى قاتتىق ئەيىبلىدى، گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا خاتىمە بېرىشنى، مەركەز قوشۇنىنىڭ شىنجاڭدىن چىقىپ كېتىشىنى قاتتىق تەلەپ قىلدى. ئۇنىڭ سۆزى يىغىنغا قاتناشقانلارنىڭ قوللىشى ۋە ھىمايە قىلىشىغا ئېرىشتى. يىغىندىن كېيىن، ياشلار ئۇنلۇك شۇئار توۋلاپ، نامايىش ئۆتكۈزدى، نامايىشچىلار قوشۇنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىبى لیۇ مېڭچۇنگە 30نەچچە تۈرلۈك تەلەپ قويدى، ئۇلار چۈشتىن كېيىن سائەت بەشكە بارغاندا ئاندىن تارقاشتى.

ئەتىسى ئۆلكىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى يەنە نەچچە يۈز كىشى قاتناشقان نامايىش تەشكىللىدى، نامايىشچىلار قوشۇنى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئالدىغا بېرىپ، باش كاتىبقا 50نەچچە ماددىلىق تەلەپ قويدى ھەم 72سائەت ئىچىدە جاۋاب بېرىشنى تەلەپ قىلدى. بۇ تەلەپلەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنۇلاردىن ئىبارەت:

مەركەز قوشۇنى ئىچكىرىگە قايتىپ كەتسۇن؛

ئاقسۇ، قەشقەرلەردە سىلىي ئارمىيە قۇرۇلسۇن؛

ئارمىيە ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا ئارىلاشمىسۇن، ھەربىي - ساقچىلارنىڭ خەلقنى ئېزىشى قاتتىق مەنئى قىلىنسۇن؛

ھەربىي ئوفىتسېرلەر مەكتىپى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت باشقۇرىدىغان كادىر تەربىيىلەش كۇرسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلسۇن؛

مەركەزنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلىرى بىردەك ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە تەۋە بولسۇن؛

«تىنچلىق بىتىم» ئىجرا قىلىنىپ، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ 70 پىرسەنتى يەرلىك ئادەملەردىن بولسۇن؛

خەلق سايلام خىزمىتى قايتىدىن دېموكراتىك ئۇسۇل بىلەن ئېلىپ بېرىلسۇن، ۋىلايەتلەرنىڭ ۋالىيلىرى يەرلىك كىشىلەردىن بولسۇن؛

ئۇرۇمچى ۋالىيسى خادىۋالىق، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى سالىس، قۇمۇل ۋالىيسى يولۋاس، يەكەن ۋالىيسى جۇ فاڭگالىق،

خوتەن ۋالىيسى نۇربەگ (خەنزۇچە ئىسمى خاۋ دېڭباڭ) لەر يەكۈنلىۋېتىلسۇن؛

ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ باشلىقلىرى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلسۇن، ئەدلىيىنى خەلق ئۆزى باشقۇرسۇن؛

دىنىي نازارەت تەسىس قىلىنسۇن؛

مالىيە نازارىتى دېھقانلارغا ئون ئايلىق پۇل قەرز بېرىشى ھەمدە ئۇرۇق، كالا، قوي، دېھقانچىلىق سايمانلىرىغا قەرز بېرىشى، قول ھۈنەرۋەنلەرگە بىر يىللىق پۇل قەرز بېرىپ تۇرۇشى، سودىگەرلەرگە ئالتە ئايلىق پۇل قەرز بېرىپ تۇرۇشى كېرەك؛

سودا بانكىسىدا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلسۇن؛

ئىشسىز قالغان خەلق قۇتقۇزۇلسۇن؛

ئۆلكىلىك دوختۇرخانىلار تەرتىپكە سېلىنسۇن؛

ئىلىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا بارىدىغان مۇزداۋان يولى تېز ئېچىۋېتىلسۇن؛

«شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ خەنزۇچە نەشرى توختىتىلسۇن؛

باج ئىدارىسى، سۇچىلىق ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلسۇن؛

ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ پۇللىرى ئۆزۈل-كېسىل ئېنىقلانسۇن.

ئەينى چاغدا، باش كاتىب لىيۇ مېڭچۈن بۇ ناھايىتى زور مۇھىم ئىشلار بولغاچقا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئىتى يېغىنى مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن جاۋاب بېرىشكە توغرا كېلىدۇ، دېدى. بۇنىڭ بىلەن غەزىپى ئۆرلىگەن ئىمما ۋاقتىنچە ئاستا - ئاستا تارقىلىپ كېتىشتى.

22-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئىتىنىڭ جىددىي يېغىنىنى ئاچتى. جالالىدىن نەجمىگە يېغىنغا كەتكەنلىكى ئۈچۈن، يېغىنغا مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قاسىمى رىياسەتچىلىك قىلدى. يېغىندا مۇئاۋىن رەئىس بۇرھان شەھىدى ئىمىنىڭ شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيە بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ سايلامغا توسقۇنلۇق قىلغان يەكەننىڭ ۋالىيسى جۇ فاڭگاڭنى يەكۈنلىۋېتىش توغرىسىدىكى

پىكرىنى قوبۇل قىلىشنى تەشەببۇس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ يەنە سەككىز تۈرلۈك تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويدى، ئۇنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى گومىنداڭ پەرىس ۋالىيلارنى يەڭگۈشلىۋېتىش ئىدى. كېيىن، لىيۇ مېڭچۈن، ۋاڭ زېڭشەن، جانىمقان قاتارلىقلار بۇنىڭغا قارشى چىقتى، ئىككى تەرەپنىڭ توختىماي تالاش-تارتىش قىلىشى ئارقىسىدا، ھېچقانداق نەتىجىسى بولمىدى. يىغىن چۈشتىن كېيىن داۋاملاشقان بولۇپ، يىغىندا ئەخمەتجان قاسىمى تەلەپ قويغۇچىلارنىڭ ۋەكىلى ئۆز پىكرىنى بايان قىلىشۇن، دەپ تەكلىپ بەردى. ئابدۇلئەخەت مەخسۇم يىغىندا يەنە تۇنۇگۈن نامايىش قىلغاندا ئوتتۇرىغا قويۇلغان تەلەپلەرنى قايتا تەكىتلىدى ھەمدە شۇ سورۇننىڭ ئۆزىدىلا ئەزالاردىن «سىلەر شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن ئاز-تولا ئىش قىلىپ بېرىشنى ئويلامسىلەر ياكى خەلقنىڭ شىللىسىگە مىنىۋېلىپ زورلۇق-زومبۇلۇق قىلىشنى ئويلامسىلەر؟» دەپ سورىدى، زىددىيەتنى پەسەيتىش ئۈچۈن، ئەخمەتجان قاسىمى خوتەننىڭ ۋالىيسى خاۋ دېڭبالڭ (ئۇيغۇرچە ئىسمى نۇربەگ) بىلەن يەكەننىڭ ۋالىيسى جۇ فاڭگاڭنى، شۇنىڭدەك ئاقسۇنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى توشلىيالڭ (قىرغىز، توختامىش) نى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى، بۇ تەكلىپ شۇ ھامان ماقۇللاندى.

شۇ كۈنى كەچتە گومىنداڭنىڭ پىرقىسى ھۆكۈمەت، ئارمىيە، ئىشپىيونلارنىڭ مۇھىم ئەمەلدارلىرىدىن سۇڭ شىلىيەن (شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى)، لىيۇ رېن (غەربىي شىمال بارگاھىنىڭ سەنمۇجانى)، چېن شىخاۋ (گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىسىنىڭ مۇدىر ئەزاسى)، شىيې يۈڭسۈن (گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىجانى)، لىيۇ مېڭچۈن (ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىبى)، ۋاڭ زېڭشىن (ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى)، لياڭ كېشۇن (شىنجاڭ گارنىزونى باش شتابى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى)، شېن جىڭ (شىنجاڭ گارنىزونى قوماندانلىق شتابىنىڭ سەنمۇجانى)، ياڭ ژېي (گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىسىنىڭ ئەزاسى، «جۇڭتۇڭ» ئىشپىيونلىرىنىڭ تايانچىسى)

لىۋ ياجيې (ئۇرۇمچى شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى)، ماچىڭشياڭ (ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شىنىڭ شىجاڭى)، يې چېڭ (78-جۇننىڭ جۇنجاڭى)، لو شۇرېن (46-شىنىڭ شىجاڭى قوشۇمچە ئۇرۇمچى گارنىزونىنىڭ قوماندانى)، شې ۋەنشۇەن، ياۋ تيېشەن (ھەربىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشلىقى، ھەر ئىككىسى «جۇنتۇڭ» ئىشپيونلىرىنىڭ تايانچىسى) قاتارلىق كىشىلەر يەنىن ئېچىپ تاقابىل تۇرۇش تەدبىرىنى مۇھاكىمە قىلدى. يىغىندا نامايىش ئارقىلىق نامايىشقا تاقابىل تۇرۇش، تەلەپ قويۇش ئارقىلىق تەلەپ قويۇشقا تاقابىل تۇرۇش فاكتىكىسىنى بېكىتتى، لىۋ مېڭچۈن، شېي يۈڭسۈن، لياڭ كېشۇنلەر كېچىلەپ بىر تۈركۈم گومىنداڭ ھەربىي - ساقچىلىرى، گومىنداڭ ئۆلكىلىك پىرقىسىنىڭ خىزمەتچىلىرى، غەربىي شىمال بارگاھىنىڭ خىزمەتچىلىرى، سەنچىگتۈمەن ئەزالىرىنى تايانچ قىلىپ، مۇساپىرلار قىياپىتىچە ياساندۇرۇپ، ئۇچ ۋىلايەتتىن ئۆلكە مەركىزىگە قېچىپ كەلگەن خادىملار ئارىسىغا كۆز بويىپ كىرىۋېلىپ ھەرىكەت قىلىشقا تەشكىللەشنى كونكرېت ئورۇنلاشتۇردى. ئۇنىڭدىن باشقا، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ئارقىلىق «ئۇرۇمچى شەھەر خەلق تىنچ يول بىلەن بىرلىككە كەلتۈرۈشنى تەلەپ قىلىش ئۆسكى» تەشكىللىدى، قازاق، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنمۇ ئورۇنلاشتۇردى. بۇنىڭ بىلەن، 24-كۈنى قازاق، خۇيزۇ ئاممىسىدىن تەركىپ تاپقان 5000 — 6000 كىشىلىك قوشۇن شەھەر ئەترابى رايونلىرى ۋە باشقا ناھىيىلەردىن ئۆلكە مەركىزىگە ئاتلىق كەلدى. ئۇلار نامايىش قىلىش داۋامىدا يول بويى «مەركىزىي ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىمىز!» «شىنجاڭ 14 مىللەتنىڭ، ئۇيغۇرلارنىڭلا شىنجاڭى ئەمەس!» «ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ ئالاھىدە بولۇۋېلىشىغا قارشى تۇرايلى!»، «ئەخمەتجان، ئابباسوپلارنى يوقىتايلى!» دېگەن شوئارلارنى توۋلاشتى ھەمدە 21-كۈنى ئاممىۋى ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپنىڭ مەزمۇنىغا قارىتىپ ئەخمەتجان قاسىمىغىتمۇ 26 ماددىلىق تەلەپنى قويدى. قازاقلار يەنە خادىۋاڭ، سالىس، ئوسمانىنى ھىمايە قىلىمىز، دەپ ئوتتۇرىغا قويدى ھەمدە ھۆكۈمەت خەلقىنىڭ پىكرىنى

قوبۇل قىلمىسا، مەسىلىلەرنى ئۆزىمىزنىڭ دىنىي ئۆرپ-ئادىتى ۋە شەكلى بويىچە ھەل قىلىمىز، دەپ جار سالدى.

25-كۈنى ئۆلكە مەركىزىنىڭ ۋەزىيىتى تېخىمۇ جىددىيىلەشتى، خەنزۇ، خۇيزۇ، قازاق ئاممىسى ۋە ئاسما ئارىسىغا سوۋۇنۇپ كىرىۋالغان پۇقراچە كىيىنىۋالغان ھەربىي-ساقچى خادىملىرى، سەنچىكۇمن ئەزالىرى قاتارلىقلار بولۇپ 10 مىڭدىن ئارتۇق كىشى ئۆلكىلىك خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى باشلىقىنىڭ باشچىلىقىدا تەشكىللىنىپ ھالدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئالدىغا تەلەپ قويۇشقا باردى. تەلەپ قويغۇچى ئاسما كۆرسەتكەن ئون نەچچە نەپەر ۋەكىل 26 ماددىلىق تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ جاۋاب بېرىشى ۋە ھەل قىلىشىنى تەلەپ قىلدى. بۇ تەلەپلەرنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنلىرى مۇنۇلاردىن ئىبارەت:

تىنچلىق بىتىمىنى ئۆزۈل-كېسىل يولغا قويۇپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئالاھىدە بولۇۋېلىشىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش؛

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ چېگرىسىنى دۆلەت ئارمىيىسى مۇھاپىزەت قىلىشى كېرەك؛

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ يەرلىك قوراللىق كۈچلىرىنى تىنچلىق بىتىمىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن ھەقىقىي ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش كېرەك؛

غۇلجا ۋەقەسى مەزگىلىدە شۇ جايدىكى بىگۇناھ ئاھالىلەرنى ئۆلتۈرگەن قاتىللارنى قاتتىق جازالاش كېرەك؛

زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بىلەن نەپىقە بېرىش كېرەك؛

مۇساپىرلارغا قۇنۇقۇرۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىش ۋە ئۇلارنى مۇڭدايىق ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەك؛

شىنجاڭنى جۇڭگودىن ئايرىپ چىقىشقا ئۇرۇنغان «شەرقىي تۈركىستان» بىلەن شۇغۇللىنىش ھەرىكىتىگە قارشى تۇرۇش كېرەك؛

مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، مىللەتلەر ئارىسىدا كەمسىتىش

ۋە ئۆچمەنلىكنى قوزغىتىشقا قارشى تۇرۇش كېرەك؛

جەمئىيەت تەرتىپىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغان ئۇنسۇرلارنى قاتتىق جازالاش كېرەك؛

شۇنىڭدەك قانۇن ئارقىلىق ئىدارە قىلىشنى يولغا قويۇش، ضىيانەتچىلەرنى قاتتىق جازالاش ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يېغىنىدا ماقۇللانغان ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنى ھەققىي تۇردە يولغا قويۇش دېگەنگە ئوخشاش تەلەپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

ئەخمەتجان قاسىمى ۋەكىللەرنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، ۋاقتىنچە بىرقانچە ئۇستەل بىلەن جابدۇلغان سەھنىگە چىقىپ، ئاممىغا بىر-سائەتچە نۇتۇق سۆزلىدى، لېكىن، ئاما ئارىسىغا كۆز بويىپ كىرىۋالغان بۇزۇق ئۇنسۇرلار كىشىلەر ئارىسىدىكى ۋارالىق -چۇرۇكىدىن پايدىلىنىپ چوقان كۆتۈردى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ پوزىتسىيىسى بارغانسېرى قاتتىق بولدى. ئەخمەتجان قاسىمى نۇتقىنى داۋاملاشتۇرالماي، سەھنىدىن چۈشۈپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشقا بەزى ئەزالىرى بىلەن بىرگە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. دەرھال ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت دەرۋازىسى مەھكەم تاقىۋېتىلىشۇن دەپ بۇيرۇق بېرىلدى. ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى داڭ بىڭاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قورۇسىدا مۇھاپىزەتچىلىك قىلىۋاتقان 40 — 50 ئەسكەرگە بېۋاستە قوماندانلىق قىلىپ، قورالنى ئوقلاپ، مۇھاپىزەتنى چىڭىتتى.

ئارقىدىنلا مەيداندا ئاممىا ئۆزئارا ئۇرۇشۇش ۋەقەسى كۆرۈلدى. بىر ئۇيغۇر ئاممىا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىلدى، ئىككى — ئۈچ ئادەم يارىلاندى. كېيىن ساقچىلارنىڭ ئارىلىشىشى ئارقىسىدا بۇ مەيدان قالايمىقان ئادەم ئۇرۇش ھەرىكىتى توسۇپ قېلىندى.

تەلەپ قويىدىغان «ئاممىا» ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا داۋاملىق غوۋغا كۆتۈردى. بۇ چاغدا ئەخمەتجان قاسىمى ئۆزىنى قاتتىق بېسىۋېلىپ، بەزىلەرنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئارقا قورۇسىدىكى ياتاق ئۆيىنىڭ تۆۋلۈكىدىن چىقىپ كېتىڭ، دېگەن تەكلىپىنى رەت قىلدى ھەمدە

مۇنداق دېدى: «ئۇلار بېسىپ كىرسە، مېنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرسۇن، مەن قورقمايمەن!»① ئۇ يەنە ئۆلكىلىك ئامانلىقىنى ساقلاش قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى داڭ بىگاڭغا مۇنداق دېدى: «سېنىڭ ئالدىڭدا ئىككى يول بار، بىرى، سەن چىقىپ ئوفىتسېر-ئەسكەرلىرىڭنى ئارقىغا ياندۇرۇپ ھۆرمەت قەدەم بىلەن قايتۇرۇپ كەت، بىزمۇ ئەنگۈەنگە بېرىپ خەلق ئاممىسىنى تارقىلىپ كېتىشكە دەۋەت قىلمىمىز، بۇ تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش چارىسى؛ يەنە بىرى، دەرۋازىنى چوڭ ئېچىۋېتىپ، ئوفىتسېر-ئەسكەرلىرىڭگە بىزنى ئۆلتۈرگۈزۈۋەت. بۇنىڭ بىلەن بۈگۈن ئۇرۇمچىدە، ئەتە پۈتۈن شىنجاڭدا قان تۆكۈلمەيدۇ، بۇ ئىككى يولنى ئۆزۈڭ تاللىغىل.»② بۇ چاغدا سۇڭ شىلىەن ۋەقەنىڭ ئېغىرلىقىنى ھەم ئۆز مەسئۇلىيىتىنىڭ ئېغىرلىقىنى، ئەگەر ۋەقە يەنمۇ كېڭىيىپ كەتسە، يېغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى لىيۇ ياجيېنى بىۋاسىتە ئوتتۇرىغا چىقىپ نەسىھەت قىلىش ۋە بۇ خىل زوراۋانلىق ھەرىكەتنىى توسۇشقا مەسئۇل بولۇشقا ئەۋەتىشكە ھەمدە ئۇرۇمچى گارنىزونىنىڭ قوماندانى لو شۇرېنغا دەرھال ئەسكەر چىقىرىپ، ئېھتىيات قىلىش ھەققىدە بۇيرۇق بېرىشكە مەجبۇر بولدى.

شۇ كۈنى سۇڭ شىلىەن ئۇرۇمچىدە يۇز بەرگەن ۋەقەنى جياڭ جېيشىغا تېلېگراممىا ئارقىلىق مەلۇم قىلدى ھەمدە ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈشنى تەستىقلاشنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تېلېگراممىا ئارقىلىق نەنجىڭدىكى جياڭ جىجۇڭغا خەۋەر قىلىپ، ئۇنىڭدىن بالدۇرراق ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىشىنى ئۆتۈندى.

2-ئاينىڭ 27-كۈنى، جياڭ جېشى سۇڭ شىلىەنگە تېلېگراممىا ئەۋەتىپ، ۋەزىيەتنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىشنى تاپىلىدى ھەمدە ھەربىي

① سۇڭ شىلىەننىڭ بايانى: «قولچوماق گېنېرال»، خەنزۇچە 232-بەت، جۇڭگو تارىخى ماتېرىياللار نەشرىياتى، 1986-يىل 7-ئاي نەشرى.

② ئابدۇگەپپار ئابباسوپ: «ئۇرۇمچىدە يۈز بەرگەن 25-فېۋرال قانلىق ۋەقەسى ھەققىدە خاتىرە»، «شىنجاڭ تارىخى ماتېرىياللىرى» 12-سانىنىڭ خەنزۇچە 57 — 58-بەتلىرىگە قارالسۇن.

ھالەت يۈزگۈزۈشنى تەستىقلىدى، سۇڭ شىلىين تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، دەرھال لو شۇرېنغا ئۇرۇمچى گارنىزون قوماندانلىقى ئىتابىي نامىدىن پۈتۈن شەھەردە ھەربىي ھالەت يۈرگۈزىدىغانلىقىنى ئېلان قىلىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى. ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈشتە مۇنداق بەلگىلەندى: ئومۇمەن كوچىغا چىققان ماشىنا، ھارۋا، ئاتلىق ئادەم ۋە باشقا قاتناش قوراللىرىنىڭ، شۇنىڭدەك ھەربىي قوشۇن، سانائەتچى، سودىگەرلەرنىڭ ئاپتوموبىللىرىنىڭ يولخېتى بارلىرىدىن باشقا ھەممىسى بىردەك تەكشۈرۈلىدۇ؛ ئومۇمەن يىغىلىش ئۆتكۈزۈش، جەمئىيەت بولۇپ ئۈيۈشۈش قاتارلىقلار بىردەك چەكلىنىدۇ؛ پوچتا يوللانمىلىرى، خەت-چەك، تېلېگراممۇ قاتارلىقلار خالىغانچە ئېچىپ كۆرۈلىدۇ، تۈتۈپ قېلىنىدۇ ياكى مۇسادىرە قىلىنىدۇ؛ ئومۇمەن تىنچلىق، ئىتتىپاقلىق ۋە ھەربىي ئىشلارغا دەخلى يەتكۈزىدۇ، دەپ قارالغان خەۋەر، ژۇرنال، ئېلان، لوزۇنكا قاتارلىقلار ئېلىپ تاشلىنىپ، گۇمانلىق دەپ قارالغان ئىمارەتلەر تەكشۈرۈلىدۇ. ھەربىي ھالەت يۈزگۈزۈش بۇيرۇقىدا يەنە مۇنداق بەلگىلەندى: خىلاپلىق قىلغۇچىلار بولسا، ئىچكى مالىمانچىلىق تۇغدۇرۇش جىنايىتى، تاشقى ئاپەت كەلتۈرۈش جىنايىتى، تەرتىپكە كاشىلا قىلىش جىنايىتى، جاسۇسلۇق ھېيىم-خەتەر يەتكۈزۈش جىنايىتى، ھۇججەت ئالاقە، قىممەتكە ئىگە ئاكسىيە ۋە تامغا-مۆھۈر ئويدۇرۇپ ياساش جىنايىتى، قاتىللىق جىنايىتى، ئەركىنلىككە كاشىلا يەتكۈزۈش جىنايىتى، بۇلاڭچىلىق جىنايىتى، ئوغرىلىق جىنايىتى، تەھدىت سېلىش ۋە ئادەم باغلاپ ئەكېتىش، قاقتى-سوقتى قىلىش جىنايىتى، بۇزۇپ تاشلاپ زىيان سېلىش جىنايىتى قاتارلىق خىلمۇ خىل جىنايەتلەر بىلەن ئۇرۇمچى گارنىزون قوماندانلىقى شتابى ياكى سوت مەھكىمىسى تەكشۈرۈپ ھۆكۈم قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، باش كاتىپ لىيۇ مېڭچۈن، دىپلوماتىيە ئالاھىدە خادىمى لىيۇ زېرۇڭ، شەھەر باشلىقى چۇي ۋۇ قاتارلىقلار مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئەنلياڭدىكى ئۆيىگە بېرىپ، ئۇلارغا ئەھۋال ئاخىرەتلىك ئىشلىرى ئۈستىدە مەسلىھەتلەشتى.

3-ئاينىڭ 5-كۈنى، ژاندارما ئەترىتى، ساقچى ئىدارىسى بوجاڭ، جياجاڭلار بىلەن بىرلىكتە ئۇرۇمچى شەھەر رايونىدا نوپۇس تەكشۈرۈشنى باشلىدى ھەمدە ئەنىياڭ رايونىدا پاراكەندە سېلىق ۋە ئادەم تۇتۇپ، خاتىرجەمسىزلىك پەيدا قىلىپ، ئاق تېررورلۇق پەيدا قىلدى، بۇنىڭ بىلەن مىللەتلەر مۇناسىۋىتى تېخىمۇ يامانلاشتى. 6-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت 8دە ئاندىن ھەربىي ھالەتنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش بۇيرۇقى ئېلان قىلىندى.

2-ئاينىڭ ئاخىرى، دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسى «خەنزۇ قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت» دېگەن تەشۋىقات ۋەرەقىسىنى تارقىتىپ، «25-فېۋرال قانلىق ۋەقەسى» نىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى پاش قىلدى. خەنزۇ قېرىنداشلارغا ئاز سانلىق مىللەت قېرىنداشلار بىلەن ئۇزاقتىن بۇيان داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان يېقىن دوستلۇقنى ئالاھىدە قەدىرلەشنى، ھەرگىز گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشمەسلىكنى، «دوستنى يېغلىتىپ، دۈشمەننى كۈلدۈرىدىغان» ئىشنى قىلماسلىقنى تەۋسىيە قىلدى.

3-ئاينىڭ 21-كۈنى، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىق ئۇيغۇر ۋىلايەت تەرىپىدىن بولغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرى «25-فېۋرال قانلىق ۋەقەسى» مۇناسىۋىتى بىلەن «پۈتۈن ئۆلكە خەلقىغە مۇراجىئەت» ئېلان قىلىپ، «پۈتۈن ئۆلكە خەلقىغە تىنچلىقنى قوغداش يولىدا پائال تىرىشىش، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا دوستلۇق ئورنىتىش يولىدا تىرىشىش» نى مۇراجىئەت قىلدى. ئۇيغۇر ۋىلايەت تەرەپ «تىنچلىق بىتىمى» غا ھەرگىز خىلاپلىق قىلمايدۇ، «بىزنىڭ گېپىمىزگەپ، بىز (تىنچلىق بىتىمى) غا تامامەن ئەمەل قىلىمىز» دەپ ئىپادە بىلدۈردى.①

3-ئاينىڭ 15-كۈنى، جاڭ جىجۇڭ ئەنجىگدىن لەنجۇ ئارقىلىق ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلدى ھەمدە ئۇنىڭ رىياسەتچىلىكىدە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ 22-قېتىملىق ئەزالار يىغىنى چاقىرىلدى. يىغىندا

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈرۈمچە 1-نەشرى 293-بەت.

«تىنچلىققا زىيان يەتكۈزىدىغان دېلولارنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ كونكرېت ئۇسۇلى» ماقۇللاندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە رەئىس جالاڭ جىجۇڭ، مۇئاۋىن رەئىسلەر ئەخمەتجان قاسىمى، بۇرھان شەھىدى ۋە شۇ چاغدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئومۇمىي يىغىنىغا قاتناشقان ئەزالاردىن ۋالاڭ زېڭشەن، رەھىمجان، جانسىقان، بەي ۋېنيۇ، مۇھەممەتئىمىن، سەيپىدىن ئەزىزى، سەي زۇڭشيەن، ليۇ مېڭچۇن، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، سالىس، چۇي ۋۇ، ليۇ شياۋلى، ئەيسا، جۇڭ دىخۇالار ئىمزا قويۇپ «بىزنىڭ ھەقىقىي پوزىتسىيىمىز» دېگەن تېمىدا پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلارغا مۇراجىئەتنامە ئېلان قىلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پوزىتسىيىسى ۋە ماھىيىتىنى شەرھلىدى. «قېرىنداشلارغا مۇراجىئەتنامە» ئون نۇقتىغا بۆلۈنگەن بولۇپ، 7-نۇقتىسىدا «25-فېۋرال ۋەقەسى» تىلغا ئېلىنىپ، «ئالدىنقى ئايىنىڭ 21-كۈنى ئۈرۈمچى ئاممىسىنىڭ نامايىش قىلىپ تەلەپ قويۇش، ھۆكۈمەتكە تەھدىت سېلىش، ھۆكۈمەتكە دۈشمەنلىك قىلىش ھەرىكىتى ۋە 25-كۈندىكى نامايىش قىلىش، تەلەپ قويۇش، پاجىئە پەيدا قىلىشتەك تەرتىپنى قالايمىقانلاشتۇرىدىغان، تىنچلىقنى بۇزىدىغان بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ھەم 3-ئايىنىڭ 5-كۈنىدىكى نوپۇس تەكشۈرۈپ سىللىي ھېسسىياتىغا تېگىشكە ئوخشاش ۋەقەلەردىن بىز ناھايىتى ئەپسۇسلىنىمىز، ئۇنى تۈپتىن تۈزىتىش كېرەك. ئەگەر ھۆكۈمەت ۋە خەلق مۇشۇنداق توغرا تونۇشقا ئىگە بولسا، ئۆلكىمىزنىڭ دېموكراتىك سىياسىيسىنىڭ ئىستىقبالىدا مۇتلەق مەسىلە كۆرۈلمەيدۇ. ئىلگىرىكى ھەرقانداق كەمچىلىككە مۇشۇنداق توغرا ئاقىلانە قاراش بويىچە قارىغاندا، ئۇنى تېز تۈزىتىپ كەتكىلى بولىدۇ»① دەپ جاكارلاندى. 8-نۇقتىسىدا ھەربىيلەرنىڭ سىياسىي ئىشلارغا ئارىلىشىۋېلىش مەسىلىسى ئەپىلىنىپ مۇنداق دەپ كۆرسىتىلدى: «ئارمىيە سىياسىي ئىشلارغا ئارىلاشماسلىقى كېرەك ۋە، ئۇلارنىڭ سىياسىي ئىشلارغا ئارىلىشىش ھوقۇقى يوق. خەلقنىڭ

① «بىيانات قوزغۇتقۇچى دولقۇن» 1947-يىل خەنزۇچە نەشرى، 1-توم 4-، 5-جىلد 20-بەت.

دۆلەت ئارمىيىسىگە دۈشمەنلىك بىلەن قاراش ئاساسى يوق، ئەلۋەتتە، بەلكى ئۇلارنى ھۆرمەتلىشى كېرەك، خەلقنىڭ قانۇنلۇق ئەركىنلىكىگە دەخلى-تەرۇز يەتكۈزسە، تەبىئىي ھالدا خەلق ئۇلاردىن بىزار بولىدۇ، تېخىمۇ مۇھىمى ئۇلكىمىزنىڭ دېموكراتىك سىياسىيسىغا داغ تەگكۈزىدۇ، بۇ ھەرگىزمۇ مەركەزنىڭ مەقسىتى ئەمەس، دانا ھەربىي رەھبەرنىڭ مەقسىتى ئەمەس، بىز ئاز ساندىكى جايلاردا ئىپادىلەنگەن نامۇۋاپىق ئىشلارنىڭ تېز تۈزىتىلىشىنى ھەقلىقي ئۈمىد قىلىمىز، بىز سەمىمىيلىك بىلەن ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ ھەمكارلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى خالايمىز.»① 9-نۆقتىسىدا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى مەسىلىسى نۇقتىلىق تىلغا ئېلىنىپ مۇنداق دەپ كۆرسىتىلدى: «ئىلگىرى سىياسىي كەيپىيات ياخشى بولمىغانلىقتىن، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ھەر خىل ئۆچمەنلىكلەر پەيدا بولدى، ھەتتا ئۆزئارا ئۆچمەنلىك بىلەن قاراش، قىرغىنچىلىق بەردى، ھازىر دېموكراتىك سىياسىي يولغا قويۇلغان دەۋر، بۇ ئېچىنىشلىق تارىخنىڭ بۇگۈنكى كۈندە قايتا كۆرۈلۈشىگە يول قويۇلمايا شۇڭا، ئۇلكىمىزنىڭ مەڭگۈلۈك تىنچلىقىنى ساقلاش ئۈچۈن، بىز ئالد بىلەن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى — ھەرقايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدكى ئىتتىپاقلىق ۋە مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدكى ئىتتىپاقلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز كېرەك.»② ئەڭ ئاخىرقى 10-نۆقتىسىدا ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پوزىتسىيىسى بىلدۈرۈلۈپ مۇنداق دەپ قارالدى: «ئىجابىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، بىز تىنچلىق بىتىمى ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنى پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن تولۇق، كەم - كۈتىسىز ئىزچىللاشتۇرىمىز؛ سەلبىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، بىز تىنچلىق بىتىمىغا ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغان ئۇنسۇرلار ۋە بۆلگۈنچىلەرنى پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ئەڭ قاتتىق ھەم ئۇنۇملۇك چارە

---

① «بىپايان قۇملۇقتىكى دولقۇن» دېگەن كىتابنىڭ 1947-يىل خەنزۇچە نەشرى، 1-توم 4-، 5-جىلد 20-بېتى.

② «بىپايان قۇملۇقتىكى دولقۇن» دېگەن كىتابنىڭ 1947-يىل خەنزۇچە نەشرى 1-توم 4-، 5-جىلد 20 — 21-بەتلىرى.

قوللىنىپ جازالايمىز.»①

«تىنچلىققا زىيان يەتكۈزىدىغان دېلولارنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ كونكرېت چارىسى»دا مۇنداق دەپ ئېنىق بەلگىلەندى: «ئەمەلدارلار ۋە خەلقنى يوشۇرۇن ئۇلتۇرگەنلەر؛ ئاممىنى ئاشكارا يېغىپ زورلۇق بىلەن ئەگەشتۈرۈپ باشقىلار ياكى ھۆكۈمەت مەھكىمىلىرىگە زىيان يەتكۈزگەن، جامائەت تەرتىپىگە دەخلى-تەرۇز يەتكۈزگەنلەر؛ جامائەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇشنى مەقسەت قىلىپ، تېررورلۇق ۋاستىسىنى قوللانغانلار؛ پىتنە-ئىغۋا تارقىتىپ، مىللىي ھېسسىياتقا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ، باشقىلارنى جامائەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇشقا قۇتراتقانلار؛ كۆپ ئادەم توپلىشىپ قولىغا قورال ئېلىپ بۇلاڭچىلىق قىلغان ياكى باشقىلارنىڭ مال-مۈلكى ۋە جىسمانىي ئەركىنلىكىگە دەخلى-تەرۇز يەتكۈزگەنلەر» بىردەك «تىنچلىققا زىيان يەتكۈزگەنلەر قاتارىدا بىر تەرەپ قىلىنىدۇ». «تىنچلىققا قەستەن زىيان يەتكۈزۈپ، تېررورلۇق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ، جەمئىيەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرغانلار»غا «ئېچكى قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلغان جىنايەتچىلەر قاتارىدا ئېغىر قانۇنىي جىنايى ئىشلار جازاسى بېرىلىدۇ.»②

«25-فېۋرال ۋەقەسى» يۈز بەرگەندىن كېيىن، دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئۇرۇمچىدە يېغىن چاقىرىپ، ئۇرۇمچى ۋەزىيىتىنىڭ يامانلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، مەركىزىي كومىتېتنى غۇلجىغا چېكىنىدۇرۇشنى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسىنىڭ ئۇرۇمچى ۋىلايەتلىك كومىتېتىنى قۇرۇپ، ئۇنى ئۇرۇمچىدە قالغان خادىملارنىڭ داۋاملىق پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا رەھبەرلىك قىلىشقا مەسئۇل قىلىشنى قارار قىلدى. لو جى ئۇرۇمچى ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ

① «بىپايان قوملۇقتىكى دولقۇن» دېگەن كىتابنىڭ 1947-يىل خەنزۇچە نەشرى 1-توم 4-، 5-جىلد، 20 — 21-بەتلىرى.

② «بىپايان قوملۇقتىكى دولقۇن» دېگەن كىتابنىڭ 1947-يىل خەنزۇچە نەشرى، 1-توم 4-، 5-جىلد 21-بېتى.

ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن، دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسىنىڭ بىر تۈركۈم مۇھىم ئەزالىرى لى تەييۇ، چېن شىخۇا قاتارلىقلار يېڭى چاڭگۇي بىلەن بىرگە ئۈرۈمچىدىن غولجىغا يوشۇرۇن ھالدا چىكىندى.

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى جەنۇبىي جۇڭگو بيۈروسىنىڭ چۈچىڭدا چىقىدىغان ئورگان گېزىتى «شىنخۇا گېزىتى» ئۈرۈمچىدىكى «25-فېۋرال ۋەقەسى» مۇناسىۋىتى بىلەن 3-ئايدا ماقالە ئېلان قىلىپ، گومىنداڭ تەرەپنىڭ «تىنچلىق بېتىمى» غا خىلاپلىق قىلغان ۋەھشىيانە قىلمىشلىرىنى ئەيىپلىدى.

1947-يىلى يۇز بەرگەن «25-فېۋرال ۋەقەسى» ھەقىقەتەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچى كۈچلىرى بىلەن ئۇچ ۋىلايەتتىكى ئىنقىلابىي كۈچلەر ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي كۈرەشنىڭ بىر قېتىملىق ئېلىشىشى ئىدى. ۋەقە ۋاقتىنچە تىنچىغان بولسىمۇ، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋە كۈرەش پەسەيمەي، تېخىمۇ جىددىيلىشىپ كەتتى، ئاخىرى ئۇ بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ يىمىرىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

2. ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ يىمىرىلىشى

ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىنكى سىياسىي كۈرەش 1947-يىلىدىكى «25-فېۋرال قانلىق ۋەقەسى» نى بەلگە قىلىپ ئاشكارىلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىمۇ شۇندىن ئېتىبارەن يەنىمۇ ناچارلاشتى، ئاساسلىق سەۋەب شۇكى، گومىنداڭ دائىرىلىرى بىر قاتار بۇلگۇنچىلىك، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى جىددىيلەشتۈرۈپ، ئۇچ ۋىلايەت كۈچلىرىنى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ يوقىتىشقا ئۇرۇندى.

بىرىنچى، ئوسمانلىنىڭ توپىلىڭىنى قوللاش. ئوسمان ئەسلىدە ئالتاي ۋىلايىتىدە ھەممىدىن ئاۋۋال شېڭ شىسەيگە قارشى تۇرغان قازاق چارۋىچى بولۇپ، 1943-يىلى ئالتاي مىللىي ئاقارتىش كومىتېتى قۇرۇلغاندا، بۇ تەشكىلاتنىڭ ئاساسلىق رەھبىرى بولغانىدى، 1945-يىل 9-ئايدا ئۇچ

ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئالتايىنى ئازاد قىلغاندىن كېيىن، ئۇ يەنە ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىغا كۆرسىتىلدى. 1946-يىل 7-ئايدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا، ئۇ ئۇچ ۋىلايەت تەرىپىدىن بولغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى ئىدى. گومىندالڭ تەرىپ مۇنداق بىر مۇھىم ئەربابنى يېنىمىزغا تارتىپ پايدىلىنىدىغان بولساق، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش مەقسىتىگە يەتكىلى ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىش رولىنى جارى قىلدۇرغىلى بولىدۇ، دەپ قارىدى. گومىندالڭ دائىرىلىرىدىكى بەزى ئادەملەر دەل مۇشۇ نۇقتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئوسمان بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن پايدىلىنىپ، ئوسمان بىلەن ياكى ئاشكارا، ياكى يوشۇرۇن باردى -كەلدى قىلىپ، ئۇنى يېنىغا تارتىپ، ئۇنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە قارشى ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكىتىنى پىلانلىدى ۋە قوللىدى.

1946-يىل 8-ئاينىڭ باشلىرىدىلا، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ ئۈزۈن ئۆتمەي، ئوسمان قاناتباي، كاكاشا سۇلتان قاتارلىقلارنى ۋەكىل قىلىپ خەت ئەكېلىپ جالڭ جىجۇڭ بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ئۇ چاغدا جالڭ جىجۇڭ ئۇنى يالغۇز قوبۇل قىلسا، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلارنىڭ گۇمانىنى قوزغاپ قويۇشتىن قورقۇپ، ئىككى مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قاسىمى، بۇرھان شەھىدى بىلەن بىرلىكتە قاناتباي قاتارلىقلارنى قوبۇل قىلدى. ئوسمان ئۆز خېتىدە ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپلەر ئادەتتىكى مەسىلىلەر بولىمۇ، مەسىلەن، قازاقلارنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئوقۇمۇشلۇق ئەربابلىرىدىن ئەلەن ۋالڭ، جانمىقان، سۇلايمان قاتارلىقلارنىڭ ئالتايغا قايتىپ بېرىپ خىزمەت ئىشلىشىنى تەلەپ قىلىش؛ «تىنچلىق بىتىمى» دىكى مەزمۇنلارنى تولۇق ئىزاھلاشنى ئۈمىد قىلىش؛ ئالتايدىكى يەرلىكنىڭ ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقىغا ياردەم بېرىشنى سوراش؛ ئالتاي چېگرا مۇداپىئەسى مۇھىم بولۇپ، دۆلەت ئارمىيىسىدىن ئالتايغا ئەسكەر ئەۋەتىشنى سوراش ۋەھاكازالار بولسىمۇ، لېكىن، بۇ قېتىم جالڭ جىجۇڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە ئايرىم ئادەم ئەۋەتكەنلىكىنىڭ ئۈزى ئوسمان بىلەن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىكى باشقا رەھبەرلەر ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت

بارلىقىدىن شەپە بەردى، بۇ كېيىن گومىنداڭ تەرەپنىڭ كاۋاك ئىزدىشى ۋە يەنمۇ بۇزغۇنچىلىق ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن ياخشى پۇرسەت يارىتىپ بەردى.

جاڭ جىجۇڭ قاتارلىقلارنىڭ ئوسمان ئەۋەتكەن ۋەكىلنى تۇنجى قېتىم قوبۇل قىلىشى گەرچە ئاشكارا ۋە قانۇنلۇق بولسىمۇ، لېكىن، سىناپ كۆرۈش خاراكتېرلىك بۇ باشلىنىشقا ئەگىشىپ باردى ـ كەلدى ۋە ئۇچرىشىش كۆپەيدى، بەلكى ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلىپ بىر-بىرىدىن پايدىلىنىش دەرىجىسىگە يېتىپ يەتتى. بولۇپمۇ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ۋە ھەربىي تەرەپ ھەربىي ماددىي ئەشيا ۋە قورال-ياراغ بىلەن ئۇزلۇكسىز تەمىنلەپ، ئوسمانىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە قارشى كۈچىنى ئاشۇردى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەت كەسكىنلىشىپ، ئەسلىدىكى چاك ئۇزلۇكسىز چوڭىيىشقا باشلىدى.

1946-يىل 8-ئاينىڭ ئاخىرلىرى، ئوسمانىنىڭ ۋەكىلى قاناتباي يەنە باش كاتىپ لىيۇ مېڭچۇن بىلەن ئايرىم كۆرۈشۈشنى ئىلتىماس قىلدى ھەم ئىككى تۈرلۈك تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويدى: بىرىنچىسى، سوۋېت ئىتتىپاقى شېڭ شىسەي بىلەن شەرتنامە ئىمزالىدۇق، دېگەننى باھانە قىلىپ، كۆكتوقاي ناھىيىسىگە بىر تۈركۈم ئادەم ئەۋەتىپ ۋولفرام كېنى ئېچىۋاتىدۇ، 100گە يېقىن يۈك ماشىنىسى كېچە-كۈندۈز توختىماي رۇدا توشۇۋاتىدۇ، ئوسمان قوراللىق كۈچ ئىشلىتىپ ئۇلارنى قوغلىماقچى، بۇنداق قىلسا بولامدۇ، يوق؟ ئىككىنچىسى، چېگرا مۇداپىئە قىسمىنىڭ نامىدا ئالتاي ۋىلايىتىگە يارەدەم بېرىشكە قىسىم ئەۋەتىلسە ھەمدە قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورا جەھەتتە يارەدەم بېرىلسە.

سۇئال شىلىەن قاتارلىقلار كۈچىنىڭ بارچە ئالتاي بىلەن ئىلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن پايدىلىنىپ، ئوسمانغا ئىنكاسقەدەر يارەدەم بېرىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى پارچىلىماقچى، ئاجىزلاشتۇرماقچى بولدى. لېكىن، تىنچلىق بىتىمىغا زىت بولۇشتىن قورقۇپ، بۇنداق چاغدا ئالتاي ۋىلايىتىگە بىۋاستە ئەسكەر ئەۋەتىش مۇۋاپىق ئەمەس دەپ قارىدى. چۈنكى تىنچلىق بىتىمىغا ئاساسەن، بۇ مەسىلە ئۇچ ۋىلايەت مەسلىسىنىڭ

بىر قىسمىغا يانقاچقا، ئۇچ ۋىلايەت قوشۇنىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسلىسى بىلەن بىر ۋاقىتتا ھەل قىلىشقا توغرا كېلەتتى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۆكتوقايدا ۋولفرام كېنى ئېچىش مەسلىسىگە كەلسەك، دىپلوماتىيە يولى ئارقىلىق ئېھتىياتچانلىق بىلەن ھەل قىلىش تۈزۈك، قوراللىق كۈچكە تايىنىپ ھەل قىلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ، دەپ قارىدى. جاڭ جىجۇڭ ئەينى چاغدا ئوسمانىنى قوللىغاندا، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ قارشىلىقىنى قوزغاپ قويۇشتىن ئەنسىرەپ، دەسلەپتە ئىككىلىنىپ يۈرەكلىك ھالدا قوللاشقا جۈرئەت قىلالمىغانىدى، لېكىن، كېيىن يەنىلا گومىنداڭ تەرەپتە تۇرۇپ پىكىر يۈرگۈزۈپ، بەزى ماددىي ئەشيا ۋە قوراللارنى بەردى، ئوسمانىنىڭ ۋەكىلى ئۈنى 8-ئاينىڭ 26-كۈنى ئەكەتتى.

9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، ئوسمانىنىڭ ئىككىنچى ۋەكىلى نۇسىپباي ئۇرۇمچىگە كېلىپ، جاڭ جىجۇڭغا يەنە بەش تۈرلۈك تېخنىكۇ كونكرېت تەلەپ قويدى: (1) ھۆكۈمەت ئالتايغا ھەربىي قوشۇن ئەۋەتسە؛ (2) ھۆكۈمەت قورال-ياراغ بىلەن ياردەم بەرسە؛ (3) ئالتاي رايونىغا دائىم تۈرۈشلۇق ۋەكىل ۋە راتسىيە ئەۋەتسە؛ (4) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئالتاي ۋىلايىتىگە راسخوتنىنى بېۋاستە ئاجرىتىپ بەرسە؛ (5) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئاشلىق، گەزمال، چاي قاتارلىقلارنى ئاجرىتىپ بەرسە. بۇنىڭدىن باشقا، ئوسمان يەنە ئۆزىگە پۈتۈن شىنجاڭغا ھۆكۈم سۈرىدىغان دىنىي ھوقۇقنى ھەمدە ئەۋلادىمۇ ئەۋلاد ۋارىسلىق قىلىدىغان ۋاقلىق ئىمتىياز بېرىشنى تەلەپ قىلدى. بۇنىڭغا قارىتا جاڭ جىجۇڭ گومىنداڭنىڭ ئالاقىدار تەرەپلىرىنى چاقىرىپ، كۆپ قېتىم مەسلىھەتلىشىپ، ئىلگىرىكى ئىككىلىنىش پوزىتسىيىسىنى ئۆزگەرتىپ، ئۈنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە قوللاشنى قارار قىلدى. ئۇ ئالتاي ۋالىي ئەھكىمىسىنىڭ مەمۇرىي راسخوتنى ئىلى تەرەپ ئارقىلىق ئەۋەتىپ بەرمەي، بېۋاستە ئاجرىتىپ بېرىش، ئالتاي ۋالىيسىنىڭ تامغىسىنى ئوسمانىنىڭ ۋەكىلىنىڭ ئەكېتىشىگە بېرىش ھەمدە ئالتاي ۋىلايىتىگە بىر قىسىم ئاشلىق، گەزمال، چاي ۋە باشقا كۇندىلىك لاۋازىمەتلىكلەرنى

بېرىش ھەققىدە يولىيورۇق بەردى. شۇنداق بىلەن بىر ۋاقىتتا، سۇڭ شىلىەنگە ئوسمان قىسىملىرىغا مىلتىق، پىنىك پىلىموت، ئوق -دورا ھەمدە ۋاقتى-ۋاقتىدا ئالاقىلىشىشكە قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن راتسىيە بېرىش ھەققىدە يولىيورۇق بەردى. جاڭ جىجۇڭ ئوسمانىنىڭ پۈتۈن شىنجاڭنىڭ دىنىي ھوقۇقىنى بېرىش ۋە ئەۋلادىمۇ ئەۋلاد ۋارىسلىق قىلىدىغان ۋاكالىتى ئىمتىياز بېرىش توغرىسىدىكى تەلىپىگە جاۋاب قايتۇرمىدى. جاڭ جىجۇڭ، بۇ — بىر خىل قالاق سىياسىي مەيدان ۋە ئىدىيۇى ئىپادە، دەپ قارىدى.

ئىلى تەرەپ گومىنداڭ تەرەپنىڭ ئوسماندىن پايدىلىنىش ۋە ئۇنى قوللاش ھەرىكىتىگە قارشى تۇردى ۋە ئۇلارغا جاۋاب بېرىش تەلىپىنى قويدى. 1946-يىل 10-ئاينىڭ 26-كۈنى جاڭ جىجۇڭ، مەسئۇد، ئەخمەتجان قاسىمى بىرلىشىپ 1000دىن ئارتۇق ھەر مىللەت ۋەكىلىنى تەكلىپ قىلىپ چاقىرغان سۆھبەت يىغىنىدا بەزى كىشىلەر جاڭ جىجۇڭدىن: «ئالتاي نېمە ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە ۋەكىل ئەۋەتمەدۇ؟ سىلەر نېمە ئۈستىدە سۆزلەشتىڭلار؟ نەتىجە قانداق بولدى؟» دەپ سورىغاندا، جاڭ جىجۇڭ ئوسمانىنى قوللىغانلىقىنى ئىنكار قىلىپ، ئۆزۈمنىڭ پوزىتسىيەم «ئوچۇق -ئاشكارا» دېدى ھەمدە سوئال سورىغانلارغا رەددىيە بېرىپ: «پىتنە-ئىغۋا تارقىتىپ بوھتان چاپلىماقچى، ئارازلىق پەيدا قىلماقچى»، «ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈۋەردى» دېدى.① 1947-يىل 12-ئاينىڭ 9-كۈنى جاڭ جىجۇڭ ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھىمجانلارغا يازغان خېتىدە يەنە: «سىلەر بىز تەرەپنى ئوسمانغا ھەربىي جەھەتتە ياردەم بېرىپسىلەر دەپسىلەر، بۇ پۈتۈنلەي ئەھمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس» دېدى.②

كېيىن، ئوسمان ئىلى، تارباغاتاي مىللىي ئارمىيىسى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى بىلەن ئۈرۈش قىلىپ ئوكۇشسىزلىققا ئۇچرىغاندا، سۇڭ شىلىەن بەيتىكتە تۈرۈشلۇق ئاتلىق ئەسكەرلەر لىەنگە تېلېگراممما

① جاڭ جىجۇڭ: «مېنىڭ سەمىمىي جاۋابىم ۋە تەنتەنىلىك نەسىھىتىم».
② «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1987-يىل 12-ئاي خەنزۇچە 1-نەشرى، 3-قىسىم 480-بەت.

ئارقىلىق «ئوسمان بىلەن زىچ ئالاقىلىشىڭلار ھەمدە ئۇنىڭغا زۆرۈر ياردەم بېرىڭلار» دەپ ئۇقتۇردى، شۇنىڭ بىلەن يەنە ئوسمان قىسىملىرىدىكى خىزمەتچىلەرگە تېلېگرامما يوللاپ، ئوسمانغا «تەقدىرلەيدىغانلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز، بەيتىك ئەتراپىدا ئۆزىنى ئوڭشۇالسۇن، ئالدىراپ قايتۇرما زەربە بېرمىسۇن، كېرەكلىك ئاشلىق ۋە زۆرۈر لاۋازىمەتلىكلەرنى دەرھال يەتكۈزۈپ بېرىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىمكانقەدەر ئىلى تەرەپنىڭ ھەربىي ھەرىكىتىنى رازۇبدكا قىلىپ، ئەھۋالنى تېلېگرامما ئارقىلىق ۋاقتىدا دوكلات قىلسۇن» دەپ يەتكۈزۈپ قويۇشنى تاپىلىدى.①

ئىلى تەرەپ ھەربىي جەھەتتە ئوسمانغا زەربە بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە 1947يىل 2-ئاينىڭ 1-كۈنى ئوسماننى ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيلىق ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىغانلىقىنى، دەلىلقان سۈگۈرباپوپنىڭ ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدىغانلىقىنى ئۆز ئالدىغا جاكارلىدى. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئىشىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى بىلىش ھەمدە ئىلى تەرەپنى قايىل قىلىپ ئوسماننى يەنە ئالتايغا قايتىپ بېرىپ ئۆز ۋەزىپىسىنى ئۆتەشكە ئەۋەتىش ئۈچۈن، بۇرھان شەھىدى، داڭ بىڭاڭ قاتارلىقلاردىن تەركىپ تاپقان تەكشۈرۈش ئۆمىكىنى سارسۇمبىگە ئەۋەتتى. 4-ئاينىڭ 4-كۈنىدىن 8-كۈنىگىچە تەكشۈرۈش ئۆمىكى نۇرغۇن تەكشۈرۈش ئىلىپ بېرىپ، ئوسمانىنىڭ ئۇستىدە شىكايەت قىلغان زور بىر تۈركۈم خەتلەرنى ئىلىپ قايتتى ھەمدە خەلقنىڭ رايىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ئوسمانىنىڭ ۋالىيلىق ۋەزىپىسىنى ئىلىپ تاشلاپ، ئۇنى خەلقنىڭ ئاشكارا سوت قىلىشىغا تاپشۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. لېكىن، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت بۇنىڭغا پىسەنت قىلمىدى. گومىنداڭ دائىرىلىرى ئوسماننى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتكەنلىكى ۋە قوللىغانلىقى ئۈچۈن، ئوسمانىنىڭ ئەكسىيەتچىل خورىكى كۈنسايىن ئۆسۈپ كەتتى، بۇنىڭ بىلەن ئۇ كېيىن ئاشكارا توپىلاڭ كۆتۈرۈپ، ئالتاي ۋىلايىتىنى ئېغىر زىيانغا ئۇچراتتى.

---

① سۇڭ شىلىەننىڭ بايانى: «قولچوماق گېنېرال» ـ جۇڭگو تارىخى ماتېرىياللار نەشرىياتى 1986-يىل 7-ئاي خەنزۇچە نەشرى 244-بەت.

ئىككىنچى، مەسئۇدنى يۆلەپ تەختكە چىقىرىش. پانتۇركىسزمچى مەسئۇدنى يۆلەپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھېرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى قىلىپ كۆتۈرگەنلىك تۈپەيلىدىن گومىنداڭ بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تېخىمۇ كەسكىنلەشتى، بۇ ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ ئۆلكىلىك ھېرلەشمە ھۆكۈمەتتىن چېكىنىپ چىقىپ كېتىشى، تىنچلىق ۋەزىيىتىنىڭ پۈتۈنلەي بۇزۇلۇشىدىكى مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى. ئەگەر ئوسمانىنى قوللاشتىكى مەقسەت ئۇچ ۋىلايەتتىكى ئىنقىلابىي كۈچلەرنى ئىچكى قىسىمدىن پارچىلاش، ھەتتا ئوسمانىنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ، ئىلى تەرەپنىڭ كۈچىگە تاقابىل تۇرۇش ۋە ئۇنى يوقىتىش دېيىلسە، ئۇنداقتا، شۇنىسى روشەنكى، مەسئۇد قاتارلىق كىشىلەرنى يۆلەش ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىشتىكى مەقسەت ئۆلكىلىك ھېرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئەكسىيەتچىل كۈچلەرنى زورايتىش، بۇ ئارقىلىق ئەخمەتجان قاسىمى ۋەكىللىكىدىكى ئىنقىلابىي كۈچلەرگە يەنمۇ زەربە بېرىپ، ئۆلكىلىك ھېرلەشمە ھۆكۈمەتنى گۈمران قىلىش ئىدى.

مەسئۇد قانداق ئادەم؟ ئۇ رەئىس بولغاندىن كېيىن قانداق يامان ئاقىۋەت پەيدا قىلدى؟ بۇلارنى چۈشەندۈرۈپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. مەسئۇد شىنجاڭ ئىلى ۋىلايىتىدىكى چوڭ باي، سودىگەر، چوڭ پومېشچىك سايىرىنىڭ ئوغلى. ياش چېغىدا تۈركىيىگە ئوقۇشقا چىقىپ، كونستانتىنوپۇل تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن. چەت ئەلدە تۇرغان مەزگىلدە پانتۇركىزىم، پانئىسلامىزم تەرىبىسىنى ئېلىپ، «تۈركىيە ئوچىقى» قاتارلىق ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتلارغا قاتنىشىپ، پانتۇركىزىم، پانئىسلامىزم ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 1915-يىلى ئىلىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، مەكتەپ ئېچىش نامى بىلەن پانتۇركىزىم، پانئىسلامىزم ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بارغان. ئەينى ۋاقىتتا مەسئۇدنىڭ تەشەببۇسىغا شىنجاڭدىكى ياڭ زىڭشىن، شېڭ شىسەي قاتارلىقلار يول قويمىغاچقا، 1934-يىلى ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭغا بېرىپ ھىندىستان ئارقىلىق ئەنجىگە بېرىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقان، شۇنىڭدىن

كېيىن، ئۇنى گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى يارىتىپ قېلىپ يېنىغا تارتقان ۋە ئۇنى تەربىيىلىگەندىلا، كەلگۈسىدە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ گومىنداڭنىڭ كۈچىنى شىنجاڭغا كېڭەيتكىلى بولىدۇ، دەپ قارىغان. مەسئۇد نەنجىڭدە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ گومىنداڭ مەسلىھەتچىلەر بۆلۈمىنىڭ چېگرا ئىشلىرى تەتقىقات ئورنىدىكى مۇسۇلمانچە يېزىق ئوقۇتقۇچىسى، مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى، گومىنداڭ 5-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇ يەنە ئەيسا قاتارلىقلار بىلەن نەنجىڭ، تيەنجىن، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردا «تەڭرىتاغ»، «تۈركىستان ساداسى»، «جەڭ خەۋىرى»، «تۈركىي تىلى» قاتارلىق ژۇرناللارنى نەشر قىلدۇرۇپ، پانتۈركىزمنى تەرغىب قىلغان.

1945-يىل 9-ئايدا، جالڭ جىجۇڭ شىنجاڭغا كېلىپ ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزگەندە، مەسئۇد، ئەيسا، مۇھەممەتئىمىن قاتارلىقلار بىرگە كەلدى. شۇنىسى روشەنكى، جالڭ جىجۇڭنىڭ بۇ تۈركۈم كىشىلەرنى باشلاپ شىنجاڭغا كېلىشىدىكى مەقسىتى ئۇلاردىن پايدىلىنىپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا تاقابىل تۇرۇش ئىدى. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، مۇھەممەتئىمىن ئەزا قوشۇمچە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى بولدى. ئەيسا ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى بولدى، مەسئۇد بولسا مىللىي ھۆكۈمەت رېئىزىيە مەھكىمىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق رېئىزىيە ئەلچىسى بولدى. جالڭ جىجۇڭ شىنجاڭنىڭ خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىشتا توسالغۇغا دۇچ كەلگەن، بولۇپمۇ 1947-يىل 4-، 5-ئايلاردا جەنۇبىي شىنجاڭغا قىلغان سەپىرىدە ئاممىنىڭ قورشاپ ھۇجۇم قىلىشىغا ئۇچرىغاندىن كېيىن، ئات ئالماشتۇرۇش تاكتىكىسىنى قوللىنىپ، قىيىنچىلىق ئەھۋالىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، جيالڭ جيېشىغا تېز تېلېگرامما يوللاپ، مەسئۇدنى رەئىسلىككە كۆچىنىڭ بارىچە كۆرسەتتى.

جالڭ جىجۇڭ ئەينى ۋاقىتتا نېمە ئۈچۈن مەسئۇدنى يارىتىپ قالدى؟ ئۇنىڭ قارىشىچە، مەسئۇدنى رەئىسلىككە كۆرسەتسەم، توسالغۇ چوڭ بولمايدۇ، چۈنكى مەسئۇد نەنجىڭدە ئۇزۇن يىل تۇرغان، ئۇنى جيالڭ

جيبشمۇ ئاز-تولا چۈشىنىدۇ، يەنە كېلىپ ئۇ غۇلجىلىق، ئۈرۈمچى قاتارلىق ئۇستىگە تىنچلىق سۆھبىتىگە قاتناشقان ئۇيغۇر ئۆلايەتلىك ۋەكىلى رەھىمجان ساۋىرھاجى تېخى ئۈرۈمچى جىيەنى ھەم كۆيئوغلى، ئىلى بىلەن مۇناسىۋەتلى كۆپ؛ يەتتە ئۆلايەت تەرەپتىكىلەرمۇ ئۇنى شىنجاڭنىڭ داھىيسى دەپ قارايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ يېرىم ئاي ئۆتمەيلا، يەنى 1947-يىل 5-ئاينىڭ 21-كۈنى «مىللىي ھۆكۈمەت ئاخباراتى»دا مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ 2830-نومۇرلۇق بۇيرۇقىنى ئېلان قىلىپ، مەسئۇدنى جاڭ جىجۇڭنىڭ ئورنىدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىقى، قوشۇمچە رەئىسلىككە، ئەيسانى قوشۇمچە باش كاتىپلىققا تەيىنلىدى. بۇرھان شەھىدىنى نەنجىڭغا يۆتكەپ مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىقىغا تەيىنلىدى، بۇنىڭ بىلەن سابىق ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قىياپىتى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىلدى، ئەكسىيەتچىل كۈچلەر تېخىمۇ كۆپ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالدى.

خەۋەر ئېلان قىلىنىش بىلەن، ئۇيغۇر ئۆلايەت تەرەپنىڭ كەسكىن قارشى تۇرۇشىغا ئۇچرىدى، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ كوچىلىرىدا مەسئۇدقا قارشى تەشۋىق ۋەرەقىلىرى، لوزۇنكىلار پەيدا بولدى. شۇ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى جاڭ جىجۇڭغا، تەيىنلەش بۇيرۇقىنى ئېمەلدىن قالدۇرۇۋېتىڭ، خەلق ئۆلكە رەئىسى سايلىغانغا قەدەر ئۆلكە رەئىسلىكىنى يەنىلا ئۈزىگىز قوشۇمچە ئۆتەڭ، دېگەن تەلەپنى قويدى. لېكىن، جاڭ جىجۇڭ، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەزىپىگە تەيىنلەش بۇيرۇقى ئاشكارا ئېلان قىلىنىپ بولدى، ئۇنى ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى ھەمدە 5-ئاينىڭ 28-كۈنى مەسئۇدنىڭ ۋەزىپىگە ئولتۇرۇش قەسىمياد مۇراسىمىنى ئۆتكۈزۈشكە پائال تەييارلىق كۆرۈپ، ئاندىن ئۆلكىلىك كېڭەش يىغىنى ئاچماقچى بولدى. نەتىجىدە ئۇيغۇر ئۆلايەت تەرەپتىن بولغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرى مۇراسىمغا قاتنىشىشنى رەت قىلدى. ئابدۇرېشىت ئەلەم ئاخۇنۇم ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزاسى سالاھىيىتى بىلەن مۇراسىمدا سۆزگە چىقىپ مۇنداق دېدى: رەئىس جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، تىنچلىق ۋەزىيىتىنى شەكىللەندۈرۈپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ

ئىشەنچىسى ۋە ھىمايىسىگە ئېرىشتى. شۇڭا، رەئىس ئالماشتۇرماسلىقنى ئۇمىد قىلمىز، مەركەزنىڭ رەئىس جاڭ جىجۇڭنى شىنجاڭدا قالدۇرۇپ، رەئىس جاڭ جىجۇڭنىڭ ئۆز قولى بىلەن ئىمزالىغان «تىنچلىق بىتىمى» ۋە «ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى» نى ئۇزۇل-كېسىل ئىجرا قىلىشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىشىنى چوقۇم تەلەپ قىلىمىز، دېدى. مۇراسىم ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئوسمان داموللا قاتارلىق ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ 40نەچچە ئەزاسى بىرلىشىپ جاڭ جىجۇڭغا خەت يېزىپ، «ئاساسىي قانۇن بويىچە ئۆلكە رەئىسىنى خەلق سايلاش ئىشقا ئاشۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە ھەرقانداق ئۆزگىرىش بولماسلىق» نى يەنە بىر قېتىم تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ ئاقسۇ، قۇمۇل، خوتەن قاتارلىق ۋىلايەتلەردىن كەلگەن نەچچە ئون ئەزاسىمۇ جاڭ جىجۇڭغا بىرلىشىپ خەت يېزىپ، مەركەزنىڭ ۋەزىپىگە تەينىلەش توغرىسىدىكى قارارىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى، مەسئۇدىنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولۇپ تەينىلەنگەنلىكىنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

جاڭ جىجۇڭنىڭ مەسئۇدنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە كۆرسىتىشتىكى مەقسىتى ھەم گومىنداڭنىڭ كۈچىنى كېڭەيتىش، ھەم شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۆزىنى قوتۇلدۇرۇپ، شىنجاڭدىن ئايرىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇش ئىدى. مەسئۇد تەختكە چىققاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا سىياسىي كۈرەش تېخىمۇ كەسكىنلەشتى، تېخىمۇ ئاشكارىلاندى. مەسئۇدنىڭ تەختكە چىقىشى ئەمەلىيەتتە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ يىمىرىلىپ كەتكەنلىكىنى تېزلەتتى، دېگىلى بولىدۇ.

1947-يىل 7-ئاينىڭ 16-كۈنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى سەنشى، خېبېي، سەندۇڭ، خېنەن-ئازاد رايونىدا نەشر قىلىنغان «خەلق گېزىتى» دە «شىنجاڭ سۆھبىتى بۇزۇلدى، جياڭ جېيشى مىللەتلەرنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش تەلىپىنى رەت قىلدى، خەلق مەسئۇدنىڭ شىنجاڭغا رىياسەتچىلىك قىلىشىنى ئېتىراپ قىلمىدى» دېگەن ماۋزۇدا

خەۋەر ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭدا مۇنداق دەپ كۆرسىتىلدى: جياڭ جيېشى ھۆكۈمىتى بىلەن شىنجاڭدىكى ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشنى تەلەپ قىلغان مىللەتلەر تەرىپى ئوتتۇرىسىدىكى سۆھبەت يەتتىنچى كۈنى بۇزۇلدى. سۆھبەتنىڭ بۇزۇلۇشىدىكى سەۋەب شۇكى، جياڭ جيېشى شىنجاڭدا مىللەتلەرنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش تەلىپىنى رەت قىلىپ، بۇ يىل 5-ئاينىڭ 20-كۈنى مەسئۇدنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى قىلىپ تەيىنلىدى. شىنجاڭ خەلقى نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تەيىنلەپ ئەۋەتكەن ئۆلكە رەئىسىنى ئېتىراپ قىلىشنى رەت قىلدى، دەپ يازدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۈرىشىگە مەدەت بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئۇچىنچى، تۈرپان، پىچان، توقسۇن قاتارلىق جايلاردا پارتىلىغان قوراللىق قوزغىلاڭنى باستۇرۇش، تۈرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدىكى خەلقنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى قوراللىق قوزغىلىڭى (تۆۋەندە قىسقىچە قوراللىق قوزغىلاڭ دەپ ئاتىلىدۇ) ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، سىياسىي كۈرىشنىڭ داۋاملىشىشى ۋە راۋاجلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ قوراللىق قوزغىلاڭنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىل كۈچلىرىنىڭ زۇلۇم سىياسىتى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

1947-يىل 7-ئاينىڭ باشلىرىدا، تۈرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدە قوراللىق قوزغىلاڭ باشلاندى. 7-ئاينىڭ 8-كۈنى ئالدى بىلەن توقسۇن ناھىيىسىدە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئاممىدىن نەچچە يۈز كىشى گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۈرىدىغان خەمىت باشچىلىقىدا ئالغۇي جىلغىسىدا ئەتراپىدا تاشيوللاردىكى ئاپتوموبىللارغا تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پىچان ناھىيىسىدە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئاممىدىن 100 دىن ئارتۇق ئادەم لەمجىندىكى ساقچى ئورنىغا تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ ھەممە ساقچىنى ئۆلتۈرۈپ، بارلىق قورال-ياراغ، ئاتلارنى قولغا چۈشۈردى. كەينىدىن يەنە غەلىبىسىرى ئىلگىرىلەپ خاندۇ ساقچى ئورنىغا ھۇجۇم

قىلدى، قورغان ئىچىدىكى گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ قاتتىق قارشىلىقىغا ئۇچرىغاچقا، قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئامما پىچانىنىڭ شەرقىي شىمالىي، گۇچۇڭنىڭ غەربىي جەنۇبى ئارىلىقىغا جايلاشقان كۆكيار تېغىنىڭ شەرقى ۋە غەربىگە چېكىندى. 7-ئاينىڭ 10-كۈنى ئاشلىقنى تارتىۋېلىش ئۇچۇن، پىچان ناھىيىسىنىڭ ياڭخي ئەتراپىدىكى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن 200دىن ئارتۇق ئامما شۇ يەردىكى ساقچى ئورنىغا تۈيۈقسىز ھۇجۇم قىلىپ، بىر نەچچە ساقچىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، ئون نەچچە قورالنى قولغا چۈشۈردى ھەمدە شۇ جايدىكى ئامباردا زاپاس ساقلانغان ئاشلىقنى يۆتكەپ كەتتى. يۇقىرىقى ئۇچ جايدا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئامما، گومىنداڭ ئارمىيىسى تۈرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدىن چېكىپ كەتسۇن، مەسئۇد ئۆلكە رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلانسۇن، دېگەن تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى.

7-ئاينىڭ 10-كۈنى، سۇڭ شىلىمەن تۈرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدىكى ئاممىنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا جاڭ جىجۇڭغا مۇنداق ئۇچ تۈرلۈك تەكلىپ بەردى: ① تۈرپان ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى ئابدۇراخمان مۇھىتى ۋەزىپىسىدىن يۆتكىۋېتىلسە؛ ② شۇ يەردە تۈرۈشلۇق قوشۇنلارغا باستۇرۇش ھەققىدە بۇيرۇق بېرىلسە؛ ③ تۈرپان، پىچان، توقسۇنلاردا تۈرۈشلۇق قوشۇنلارنىڭ ئەسكىرىي كۈچى كۈچەيتىلسە.

7-ئاينىڭ 12-كۈنى، توقسۇن ناھىيىسىدە قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئامما ئۇرۇمچىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا ئۆتىدىغان قاتناش يۇلىنى كۆمۈشكە ھۇجۇم قىلىپ، شۇ يەرنى ساقلاۋاتقان 128-لۇيىنىڭ ئىككى لېيەن ئەسكىرى بىلەن قاتتىق جەڭ قىلدى. قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئاممىدا ئېغىر تېپىتىكى قورال بولمىغاچقا، جەڭدە باتۇرلۇق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، لېكىن چېقىم ناھايىتى زور بولدى. 14-كۈنى، گومىنداڭنىڭ 128-لۇيىنىڭ بىر تۈەن ئەسكىرى كۈچى قاراشەھەردىن ياردەمگە كەلدى، قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئامما زەربە يەپ تارقىلىپ كەتتى.

كۆمۈشتە جەڭ باشلانغاندىن كېيىن، تۈرپان ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى

ئابدۇراخمان مۇھىتى، مۇئاۋىن ھاكىمى باۋۇدۇن يۈسۈپ قاتارلىقلار ئاستانىگە بېرىپ، 1000دىن ئارتۇق كىشىدىن تەركىب تاپقان قوراللىق قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىنى تەشكىللەپ، بىر يېنىك پىلىموت، 106مىلتىق، بەش ئاپتومات بىلەن 13-كۈنى سەھەردە ئۇرۇمچىدىن ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئۆتىدىغان مۇھىم جاي سىڭگىمگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇلار ئاۋۋال سىڭگىمنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدىكى ئېگىزلىكنى ئىشغال قىلدى، ئارقىدىنلا ئۇ يەرنى ساقلاۋاتقان ھەربىي ئىستىھكامغا ھۇجۇم قىلدى، لېكىن، ئىستىھكام پۈختا بولغاچقا، ئىستىھكامنى ئالالمىدى، گۇگۇم چۈشكەندە ئابدۇراخمان مۇھىتى قوماندانلىق قىلىپ تۇرپان بىلەن پىچاننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تېلېفون سىمىنى ئۈزۈۋەتتى، سىڭگىمغا يېقىن ئەتراپتىكى كۆۋرۈكنى كۆيدۈرۈۋەتتى. 13-كۈنى كەچتە قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئامما يەنە بىر قېتىم ئىستىھكامغا يېقىنلىشىپ بېرىپ، شوتا قويۇپ خەندەكتىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئىستىھكام ئاستىغا يېقىنلىشىپ، قايتا-قايتا قاتتىق ھۇجۇم قىلدى. شۇ يەرنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقان ئەسكەرلەر سىمسىز تېلېفون ئارقىلىق گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قوشۇنىنىڭ باش شتابىدىن ياردەم تەلەپ قىلدى.

جاڭ جىنجۇڭ تۇرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدە توپلاڭ يۈز بەرگەنلىكىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دەرھال سۇڭ شىلىيەنگە قەتئىي باستۇرۇش، ئۆزۈل -كېسىل تازىلاشنى بۇيرۇق قىلدى. 13-كۈنى ئاخشىمى، سۇڭ شىلىيەن جىددىي يىغىن چاقىرىپ، بىر تەرەپتىن، كۈمۈش، سىڭگىم دېگەن ئىككى جايدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلارغا بۇ ئىككى ئورۇننى مەھكەم ساقلاپ، ياردەم كۈتۈش توغرىسىدا تېلېگرامما ئارقىلىق بۇيرۇق چۈشۈردى؛ بىر تەرەپتىن، يەنە توقسۇننىڭ ناھىيە بازىرىدا تۇرۇشلۇق ئاتلىق ئەسكەرلەر تۇەنىگە قۇمۇلدىن ياردەمگە كېلىدىغان ئىككى يىڭ ئەسكىرىي كۈچ بىلەن بىرلىشىپ، سىڭگىمغا دەرھال ياردەم بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى، قاراشەھەردە تۇرۇشلۇق 128-لۇيگە ياردەمچى قوشۇن ئەۋەتىپ دەرھال كۈمۈشكە تېز ياردەم بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى، ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق 179-لۇيگە بىر يىڭ ئەسكىرىي

كۆچنى داۋانچىلىق ئەتراپىنى قوغداشقا ئەۋەتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ ياردەم بېرىشى تارقىلىدا، قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئامما بىلەن گومىنداڭ قوشۇنى ئوتتۇرىسىدىكى كۈچ پەرقى چوڭ بولغاچقا، قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، ئابدۇراخمان مۇھىتى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئاممىغا قوماندانلىق قىلىپ، ئۇلارنى ئايرىم-ئايرىم ھالدا ياڭخي، قارىغوجا، ئاستانە، مۇرتۇق، سۇبېشى قاتارلىق تەرەپلەرگە چېكىنىشكە يېتەكلىدى، يول ئۈستىدە توسۇش زەربىسىگە ئۇچراپ، 280نەچچە ئادەم ئۆلدى ۋە يارىلاندى، ئاخىرىدا قالغان 400نەچچە ئادەم كۆكيار تېغىنىڭ شەرقى ۋە غەربىگە كەتتى.

چېكىنىپ بېرىپ كۆكيار تېغىدا تۇرۇۋاتقان قوزغىلاڭچى ئامما بۇ يەرنى بازا قىلىپ، تۇرپان، پىچان بىلەن گۈچۈڭ، مورى دەريالىرى ئارىلىقىدىكى قاتناشنى دائىم توسۇپ تۇردى، 7-ئاينىڭ 16-كۈنى تېخى گومىنداڭنىڭ يەتتەقۇدۇقتىكى قوشۇنىغا تۈيۈقسىز ھۇجۇم قىلدى. قوزغىلاڭچى ئاممىنى يوقىتىش ئۈچۈن، سۇلۇك شىلىەن پىچان، يەتتەقۇدۇق، گۈچۈڭ قاتارلىق جايلاردا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ قوشۇنلىرىغا 7-ئاينىڭ 20-كۈندىن باشلاپ بۆلۈنگەن ھالدا تاغ ئىچىگە تەڭ كىرىپ قوزغىلاڭچى ئاممىنى قورشاپ يوقىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى، 23-كۈنىگىچە ئۇلار ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، گوندىۋان، ئۈچبۇلاق، شياۋپىڭخۇ قاتارلىق جايلاردا قوزغىلاڭچى ئامما بىلەن جەڭ قىلدى، قوزغىلاڭچى ئامما ئېغىر زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىدى. قالغان 100نەچچە ئادەم ئابدۇراخمان مۇھىتىنىڭ باشچىلىقىدا مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقىپ، تەڭرىتېغىنى بويلاپ غەربكە قاراپ چېكىنىپ، 1947-يىل 8-ئاينىڭ 6-كۈنى ئاخىرى غۇلجىغا يېتىپ باردى.

تۇرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدىكى قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ مىللىتى ئاۋازى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى جايلارنىڭ زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ، ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ يىمىرىلىشىنى تېزلىتىپلا قالماي، بەلكى شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جۇڭگو كوممۇنىستىك

پارتىيەسىنىڭ مەنىۋى جەھەتتىن ياردەم بېرىشىگە سازاۋەر بولدى. 1947-يىل 11-ئاينىڭ 27-كۈنى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ يەنئەندە نەشر قىلىدىغان «ئازادلىق گېزىتى»نىڭ باش بېتىدە ھەمدە گەردىش ئىچىگە ئېلىنغان كۆزگە چېلىقىدىغان يېرىدە خەۋەر قىلىندى. ئۇنىڭدا مۇنداق كۆرسىتىلدى: «شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ جېبھىغا قوراللىق قارشى تۇرۇش ئاپتونومىيە ھەرىكىتى مەزكۇر ئۆلكىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىدىن تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى تۇرپان ئويمانلىقىغىچە كېڭەيدى. بۇ يەردىكى توقسۇن، تۇرپان، پىچان ناھىيىلىرىدىكى خەلقنىڭ قوراللانغان ئاتلىق، پىيادە ئەسكەرلىرىدىن نەچچە مىڭلىغان كىشى بىر تۇتاش «تۇركىستان ئىنقىلابىي پارتىزانلار ئەترىتى» نى تەشكىللەپ، شۇ يەردە خەلقە رەھبەرلىك قىلىپ، جېبھە جېبھىشى باندىتلىرىنىڭ ئاشلىق مەنبەسىنى قامال قىلىپ، جېبھە جېبھىغا قارشى كۈرەش قىلماقتا ھەمدە «جېبھە جېبھىشى باندىت ئارمىيىسى شىنجاڭدىن چېقىپ كەتسۇن»، «دېموكراتىك ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشنى يولغا قويايلى» دېگەن شوئارلارنى ئوتتۇرىغا قويىدى. 7-ئايدا پارتىزان ئەترەتلىرى كەڭ كۆلەمدە ھۇجۇم قوزغاپ، تايانچ پونكىتلارغا ھۇجۇم قىلىپ، تاشيوللارنى ئۈزۈپ تاشلاپ، ئۇدا غەلبە قىلدى. جېبھە جېبھىشى باندىتلىرى شىنجاڭ گارنىزون قوماندانلىق شتابى- ساراسىمگە چۈشۈپ، نېمە قىلىشنى بىلمەي قالدى.»

تۇرپان، پىچان، توقسۇن قوزغىلىڭى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بۇ رايونلارغا بولغان ھۆكۈمرانلىقىنى كۈچەيتتى، مەسئۇد ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمىنى ئەۋەتىپ، تۇرپان ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەيىنلىدى، جۈنتۇڭ ئىشپىيونلىرىنىڭ ھەرىكەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى لى خۇڭيۈننى ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلىدى. ئۇلار ۋەزىپىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئاممىنى رەھىمسىزلىك بىلەن باستۇردى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى جايلارنىڭ قوزغىلاڭغا ئاۋاز قوشۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، گومىنداڭنىڭ جايلاردا تۇرۇشلۇق قوشۇنلىرى يەنە ھەدەپ ئادەم تۇتتى، قەشقەردىنلا 40 — 50

ئادەمنى تۇتتى.

گومىنداڭ سىياسىي جەھەتتە «25-فېۋرال ۋەقەسى» نى پەيدا قىلغانلىقى، پانتۇركىزمچى مەسئۇدنى يۆلەپ تەختكە چىقارغانلىقى، ھەربىي جەھەتتە ئوسمان قاتارلىقلارنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە ھۇجۇم قىلىشىنى قوللىغانلىقى ھەمدە تۇرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدىكى قوراللىق قوزغىلاڭلارنى قوراللىق كۈچ بىلەن باستۇرغانلىقى ئۈچۈن، شىنجاڭنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتى ئومۇميۈزلۈك بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، ئەسلىدە بېكىتىلگەن ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنى يولغا قويغىلى تېخىمۇ بولمىدى، ئەلۋەتتە. 1947-يىل 8-ئاينىڭ 12-كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا قايتىپ كەتتى، ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇچ ۋىلايەتنىن بولغان ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، مەيپىدىن ئەزىزى، رەھىمجان سابىرھاجى، ئەنۋەرخانبابا قاتارلىقلارمۇ ئارقا-ئارقىدىن غۇلجىغا قايتىپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئاران بىر يىل بىر ئاي داۋام قىلغان ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئۇزۇل-كېسىل يىمىرىلىپ كەتتى.

شۇنى كۆرۈشىمىز كېرەككى، تىنچلىق بىتىمىنى ئىمزالاش ۋە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنى تەشكىللەش پەۋقۇلئاددە ئەھۋالدا تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئەمەلگە ئاشقانلىقى، ئۇ ئىككى تەرەپنىڭ ۋاقىتلىق مۇرەسسەلەشكەنلىكى ھېسابلىنىتتى، بۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپنىڭ تۈپ زىددىيىتى ۋە مەنپەئەت توقۇنۇشىنى ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. يىمىرىلىش مۇقەررەر ئىش ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغان ھەمدە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى ماقۇللانغاندىن كېيىن، خەلقئارا ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى ۋەزىيەتتە ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىش بولدى. خەلقئارادا ئامېرىكا بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت چوڭقۇرلاشتى. سوغاق مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى جىددىيلەشتى. مەملىكەت ئىچىدە، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى قوزغىغان كومۇنىستىك پارتىيىگە قارشى ئۇرۇش بارغانسېرى كەسكىنلىشىپ، ئومۇميۈزلۈك ئىچكى ئۇرۇشقا تەرەققىي قىلدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇرۇشنىڭ كۆلىمى بارغانسېرى كېڭەيدى، ئەكسىيەتچىل خورىكى تازا ئەۋج

ئىلىۋاتقان پەيتتە، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا چىداپ تۇرۇشى ناھايىتى قىيىن، شۇڭا، شىنجاڭدا سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ مۇقىم بولماسلىقى، زىددىيەتنىڭ چوڭقۇرلىشىشى، ھەتتاكى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ يىمىرىلىشى ھەرگىزمۇ يەككە-يېگانە ئىش ئەمەس، ئۇ خەلقئارا ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى ۋەزىيەت بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىدى.

بەشىنچى باب
ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھاكىمىيەتقۇرۇلۇشى ۋە ئىقتىسادىي خىزمىتى

بىرىنچى پاراگراف ئوسمان قاتارلىقلارنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىرلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش

1. ئوسمان، چوجاپ، قالىبەكلەرنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتىگە قارشى ئارقا-ئارقىدىن توپىلاڭ كۆتۈرۈشى

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتى بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى يەتتە ۋىلايەت يەنە تىركىشىپ قالدى، بىرلىككە كەلگەنلىكتىن سەل پەسەيگەن شىنجاڭ ۋەزىيىتى يەنە جىددىيلىشىپ كەتتى. شىنجاڭدا سوڭ شىلىيەن باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرى ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە قاتتىق پوزىتسىيە تۇتتى. لېكىن ئەسكىرىي كۈچ يېتىشمىگەچكە،

ئۇلار، بىر تەرەپتىن، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا توپىلاڭ كۆتۈرۈشىنى ئاكتىپ پىلانلاپ، «ئىستىقكامغا ئىچكى قىسمىدىن ھۇجۇم قىلىش» كويىدا بولدى، يەنە بىر تەرەپتىن، ماناس دەريا‌سى مۇداپىئە لىنىيىسىدىكى ھەربىي كۈچنى كۈچەيتتى. ئۇلار ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكەتلىرىنى جىددىيلەشتۈرۈپ، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئالتايدىكى ئوسمان توپىلىڭى، ساۋەندىكى قالمىيىق توپىلىڭى ۋە قوبۇقساردىكى چۆجاپ توپىلىڭىنى پەيدا قىلدى.

ئوسمان ئۇچ ۋىلايەت تەرىپىدىن ئاشكارا بۆلۈنۈپ چىقىپ، بەيتىك تېغىغا قېچىپ بارغاندىن كېيىن، ئىشنى يېڭىۋاشتىن باشلاشقا ئۇرۇنۇپ، گومىنداڭ دائىرىلىرى بىلەن بارغانسېرى زىچ تەل بىرىكتۈردى. 1947-يىل 7-ئايدا، ئوسمان بىۋاسىتە ئۇرۇمچىگە كېلىپ، شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ باش قوماندانى سۇڭ شىلىين بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇزۇنغا ماسلىشىپ، ئالتاينى ھۇجۇم بىلەن ئىشغال قىلىشتەك ھەربىي پىلان ئوستىدە مەخپىي مەسلىھەتلەشتى. 7-ئاينىڭ 28-كۈنى، سۇڭ شىلىيەننىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، گومىنداڭنىڭ تولۇق قوراللانغان 1-ئاتلىق شىسىنىڭ شىجاڭى ما چېڭشيالڭ قاتارلىقلار بەيتىككە بېرىپ، ئوسمان قىسىملىرىنى تەرتىپكە سېلىپ ئۇزگەرتىپ تەشكىل قىلدى، ئوسمان قىسىملىرىدىن 700 ئادەمنى تاللاپ ئىككى چوڭ ئەترەت قىلىپ مەشق قىلدۇردى ھەمدە ئوسمان قايمىغازىنى گومىنداڭ تەرەپ بەرگەن قورال-ياراغ، ئەسلىھە، ئاشلىق قاتارلىق ھەربىي لاۋازىمەتنى يۆتكەشكە مەسئۇل قىلىپ ئۇرۇمچىدە داۋاملىق تۇرۇشقا ئەۋەتتى. گومىنداڭنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، قانىتى كۈندىن-كۈنگە قانقان ئوسمان 8-ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئالتاي ۋىلايىتىگە كەلگەندە كۆلەمدە ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قوزغىدى. ئوسمان مىللىي ئارمىيە ئاساسىي كۈچىنىڭ ماناس ئالدىنقى سېپىدە گومىنداڭ قوشۇنلىرى بىلەن تىركىشىپ تۇرۇش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئالتاي ۋىلايىتىدە تۇرۇشلۇق مىللىي ئارمىيىنىڭ ئەسكىرىي كۈچلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى تارقاق بولۇشتەك ئاجىزلىقىنى تۇتۇۋېلىپ، بەيتىكتىن بىرنەچچە يولغا بۆلۈنۈپ يولغا چىقىپ ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ جەنۇبىي

قىسمىدىكى ھەرقايسى ناھىيىلەرگە غالجىرانە ھۇجۇم قىلدى. ئوسمان قىسمىلىرى شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئالدى بىلەن سارتوقاي، چاغانقولى قاتارلىق جايلاردا تۇرۇشلۇق مىللىي ئارمىيە ئالتاي ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈەننى چېكىندۈردى ھەمدە چېگىل، كۆكتوقاي، بۇرۇلتوقاي ناھىيە بازارلىرىنى تېزلا ئىشغال قىلدى. ئارقىدىنلا قاراچۆل ئۇرۇشى ۋە ساربۇلاق ئۇرۇشىدا قوبۇقسار ئاتلىق ئەسكەرلەر 2-تۈەننى كاردىن چىقاردى. قوبۇقسار ئاتلىق ئەسكەرلەر 2-تۈەننىڭ مەغلۇپ بولۇشى بىلەن، ئالتاي ۋەزىيىتىدە تېز ئۆزگىرىش بولدى، سارسۇمبە ناھىيە بازىرى خەۋپ ئىچىدە قالدى. 9-ئاينىڭ 16-كۈنى، ئوسمان قىسمىلىرى گومىندالڭ شىنجاڭ دائىرىلىرىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، سارسۇمبىگە قاتتىق ھۇجۇم قوزغىدى. يارەمگە ئېرىشىشتىن ئۈمىد قالمىغان، مۇداپىئەلىنىپ تۇرۇش مۇمكىن بولمىغان ئەھۋالدا، مىللىي ئارمىيە شىمالىي يۆنىلىش ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىش شتابى ۋە ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىدىكى خىزمەتچى خادىملار، شۇنىڭدەك قوبۇقسار ئاتلىق ئەسكەرلەر 2-تۈەننىڭ قالغان كىشىلىرى دەلىلقان سۇگۇربايوپنىڭ باشلامچىلىقىدا سارسۇمبەدىن چېكىنىپ، ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ شىمالىي قىسمىدا جەڭ قىلىپ يۈرۈپ، كېيىن جېمىنەي ناھىيىسى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىغا چېكىندى. بۇ چاغدا ئوسمان پۈتۈن ئالتاي ۋىلايىتىنى كونترول قىلىۋالدى. ئوسمان ئالتايدا خىيالىغا كەلگىنىنى قىلىپ، ئالتاي يەرلىك ھۆكۈمىتىنى ۋەيران قىلدى، نۇرغۇن مال-مۈلۈكلەرنى بۇلاپ كەتتى، نۇرغۇن گۇناھسىز چارۋىچىلارنى دەھشەتلىك ئۆلتۈردى ھەمدە نۇرغۇن چارۋىلارنى بۇلاپ كەتتى. ئۇنىڭ جىنايىتى ھەقىقەتەن بەكمۇ كۆپ ئىدى.

ئالتاي خەۋپ ئىچىدە قالغاندا، ساۋەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى قالىبەك بىلەن ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى تاكسان قاتارلىقلار گومىندالڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ، ئۇچ ۋىلايەتنىن ئايرىلىپ، ئادەم تەشكىللەپ تاغقا كىرىپ، ئايرىم تۈرۈم تىكلەپ، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىلەن پۈتۈرالارغا زىيان سالدى. 7-ئاينىڭ 13-كۈنى، قالىبەك قىزىلئۆزەندە مىڭبېشى مەرۇپنى چاقىرىپ كېلىپ، ئۇنى ئۆز قارىمىقىدىكى ئىككى يۈزبېشىغا

بېقىندى بولۇش كاپالەتنامىسى يازدۇرۇشنى بۇيرۇدى. مەرۇپ 8-ئاينىڭ 4-كۈنى كاپالەتنامىنى قىزىلئۆزەنگە ئاپىرىپ بېرىشكە باتقۇلنى ئەۋەتتى. قالىبېك مۇشۇنداق چارىلەر بىلەن ساۋەن ناھىيىسىدىكى باشقا مېڭىبېشىنى ئۆزىگە بويسۇنۇشقا مەجبۇرلىدى، ئەگەر ئۇلار ماقۇل بولمىسا، ئادەم ئەۋەتىپ مال-مۈلكىنى بۇلىدى، ئۆيلىرىگە ئوت قويدى. شۇ كۈنى قامزا قۇتۇبىدىكى ئورازباي ئارقىلىق گومىنداڭ قولىدىن 500 مىلتىق ئېلىپ قالىبېككە ئاپىرىپ بەردى، 400 نەچچە باندىتنى قوراللاندۇرۇپ مەشىق قىلدۇردى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇلار دائىم تاغدىن چۈشۈپ خەلقنى ئۆزلىرىگە مەجبۇرىي ئەگەشتۈرۈپ، تالان-تاراج قىلدى، چارۋىلارنى بۇلىدى، بىر قاتار بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ باردى.

ئوسمان، قالىبېكلەر توپىلاڭ قوزغىغاندىن كېيىن، قوبۇقسار ناھىيىسىدىكى كونا تورغۇت موڭغۇل قەبىلىسىنىڭ ئايال چىكۈاڭى چۆجاپمۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ توپىلاڭ كۆتۈردى. 9-ئاينىڭ باشلىرىدا، ئۇ مويلىخېنى قوبۇقسار ناھىيىسىگە بېرىپ قوراللىق كۈچ تەشكىللەپ، ئۇچ ۋىلايەتتە ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشقا ئەۋەتتى. 9-ئاينىڭ 24-ۋە 25-كۈنلىرى، ئۇلار ئالتاي ۋىلايىتىگە ئۇرۇشتا كېرەكلىك بولىدىغان ناددىي ئەشيالارنى توشۇۋاتقان مىللىي ئارمىيە ئاپتوموبىل ئەترىتىگە ئىككى قېتىم ئۆيۈقسىز ھۇجۇم قىلدى، ئارقىدىنلا 26-كۈنى تارباغاتاي ۋىلايىتى ۋالىي مەھكىمىسى تەرىپىدىن قوبۇقسارغا ئەۋەتىلگەن تەشۋىقات ئەترىتىگە ئۆيۈقسىز ھۇجۇم قىلدى، شۇنىڭدىن تارتىپ چۆجاپنىڭ قوراللىق ئۇنسۇرلىرى قوبۇقسار ئەتراپىدا پات-پات پاراكەندىچىلىك سېلىپ، مىللىي ئارمىيە بىلەن ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ئالاقىسىنى ئۈزۈۋەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋەزىيىتى تېخىمۇ داۋالغۇش ئىچىدە قالدى.

ئوسمان، قالىبېك، چۆجاپلار ئارقا-ئارقىدىن توپىلاڭ كۆتۈرگەندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەزىيىتى كۈندىن-كۈنگە جىددىيلىشىپ، ئېغىر قىيىنچىلىقتا چۈشۈپ قالدى. مىللىي ئارمىيە گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ تۆيۈقسىز ھۇجۇم قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، نۇرغۇن ئەسكىرىي

كۆچمنى ماناس ئالدىنقى سەپىگە مەركەزلەشتۈرۈشكە مەجبۇر بولدى: ئوسمان، قالىبېك، چۆچاپ قىسىملىرىنىڭ توپىلىڭى مىللىي ئارمىيىنى يەنە بىر قېتىم قوشۇننى ئاجرىتىپ جەڭ قىلىشقا مەجبۇر قىلدى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىلى، تارباغاتاي قاتارلىق جايلارنىڭ ئارقا سەپ مۇداپىئە، ئامانلىق ساقلاش ئىشلىرىغا قوشۇن كېرەك ئىدى، بۇ مىللىي ئارمىيە ئەسكىرىي كۈچىنىڭ يېتىشمەسلىك مەسىلىسىنى ئېنىق ئاشكارىلاپ قويدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەربىي ئىشلار جەھەتتىكى بۇ قىيىنچىلىقلىرى تۇپەيلىدىن، پۈتكۈل ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتى ئېغىر تەھدىتكە ئۇچرىدى، ئەگەر ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى بۇنداق خەتەرلىك ۋەزىيەتنى ئۆزگەرتەلمىسە، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مېۋىسى يوقاپ چىقاتتى.

2. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىرلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش كۈرىشى

ئوسمان ئىسلام قاتارلىق كىشىلەرنىڭ توپىلىڭى ئالدىدا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاب مېۋىسىنى قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى ئەڭ مۇھىم ۋەزىپە توپىلاڭنى تىنچىتىپ، قولدىن كەتكەن جايلارنى قايتۇرۇۋېلىپ، بىرلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىدى. شۇڭا، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتى ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ كۈچىنى سەپەرۋەر قىلىپ، توپىلاڭنى تىنچىتىش كۈرىشىگە پۈتۈن كۈچ بىلەن ئاتلاندى. ئوسمان قىسىملىرى ئەينى ۋاقىتتا ئۇچ ۋىلايەتكە ئەڭ زور تەھدىت سالغان بىر توپىلاڭچى قوراللىق كۈچ ئىدى، ئۇچ ۋىلايەتتە توپىلاڭنى تىنچىتىش كۈرىشىنىڭ تېخ ئۇچى ئالدى بىلەن بۇ قىسىمغا قارىتىلدى.

9-ئاينىڭ 24-كۈنى، دەلىلقان سۇگۇرىايوپ شىمالىي يۆنىلىش ئۇرۇش قىلىش قوماندانلىق شتابى، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچىلىرى ۋە مىللىي ئارمىيىنىڭ ئوفىتسېر-ئەسكەرلىرىدىن 200نەچچە ئادەمنى باشلاپ سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق تارباغاتايغا قايتىپ كەلدى، 25-كۈنى، دەلىلقان سۇگۇرىايوپ مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى، شىمالىي يۆنىلىش ئۇرۇش قوماندانلىقى شتابىنىڭ باش

قوماندانى نامى بىلەن، تارباغاتايدا ئەسكەر ئېلىش بۇيرۇقى چىقىرىپ، 18 ياشتىن 40 ياشقىچە بولغان قاۋۇل ياشلارنى ئەسكەر بولۇشقا سەپەرۋەر قىلدى، ھەربىي سەپتىن چېكىنگەنلەرنى قايتا ھەربىي سەپكە كىرىپ، ئالتاي ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈەننى ۋە قوبۇقسار ئاتلىق ئەسكەرلەر 2-تۈەننى قايتا قۇرۇشقا چاقىردى ھەمدە ئادەم كۈچى ئاجرىتىپ پارتىزانلار ئەترىتى تەشكىللەپ، ئالتايغا قايتۇرما ھۇجۇم قىلىشقا پائال تەييارلىق كۆردى.

ئۇچ ۋىلايەتنىڭ رەھبەرلىرىدىن ئەخمەتجان قاسىمى ۋە ئىسھاقبېك قاتارلىق كىشىلەر توپلاڭنى تىنچىتىش كۆرۈشىگە ناھايىتى كۆڭۈل بۆلۈپ، سەپەرۋەر قىلىش، ماسلاشتۇرۇش، تەشكىللەش، قوماندانلىق قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردە نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. ئىلى ۋىلايىتى، بولۇپمۇ تارباغاتاي ۋىلايىتى ناھايىتى زور تۆھپە قوشتى، بۇ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە بولۇش، دۈشمەنگە قارشى بىر سەپتە تۇرۇش روھىنى تولۇق گەۋدىلەندۈردى.

ئوسمان ئىسلامغا قايتۇرما زەربە بېرىش كۆرۈشىگە ماسلىشىش ئۈچۈن، تارباغاتاي ۋالىي مەھكىمىسى «ئوسمان ئىسلامغا قايتۇرما زەربە بېرىش پەۋقۇلئاددە كومىتېتى» قۇردى ھەمدە ئۆزىگە قاراشلىق ھەرقايسى ناھىيىلەردە شۆبە كومىتېت قۇردى. ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچى تەشكىللەپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئالتاينى قايتۇرۇۋېلىشىغا ياردەم بەردى. تارباغاتاي ۋالىي مەھكىمىسى ئۆزىنىڭ 9-ئاينىڭ 25-كۈنىدىن 10-ئاينىڭ 16-كۈنگىچە ئىشلىگەن خىزمىتىنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئىسھاقبېككە دوكلات قىلدى. دوكلاتتا مۇنداق دېيىلگەن:

«تارباغاتاي ۋىلايىتى ئوسمان باندىتقا قايتۇرما زەربە بېرىش ئۈچۈن، ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەربىيلەردىن 966 ئادەمنى، رۇس قېچىندىشلاردىن 463 ئادەمنى، باشقا مىللەتتىن بولغان ياشلاردىن 1500 ئادەمنى ھەربىي سەپكە قوبۇل قىلدى. بۇ ئەسكەرلەرنى مىللىي ئارمىيىگە تولۇقلىدى.

بۇنىڭدىن باشقا، ئۆز ئىختىيارى بىلەن پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىكىگە قاتناشقانلار 1278گە، ھەربىي مەشق ئېلىپ بېرىۋاتقان ، ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى، نىڭ ئەزالىرى 1909غا، ئامما تەشكىللىگەن قوغدىنىش ئەترىتى 764كە يەتتى.

چۆچەك ناھىيىسى بىلەن دۆربىلجىن ناھىيىسى ئالدىنقى سەپكە يارەدەم بېرىش ئۈچۈن، دېھقانچىلىق بېجى ھېسابىغا 507.5تونىنا ئاشلىق تاپشۇردى، شىخو ناھىيىسى ئۆزى يىغقان دېھقانچىلىق بېجى ۋە ئاشلىقنى ئوتتۇرا يۇنىلىش ئۇرۇش قوماندانلىقى شتابى ھەربىي لاۋازىمەتلىكلەر بىلەن تەمىنلەش باشقارمىسىغا بۇاستە تاپشۇردى.

ۋىلايەت مالىيىسى 2314 ھەربىي ئات، 6400 پۇت سۇلۇ، 971 تۇياق كالا، 4000 قۇر قىشلىق كىيىم سېتىۋېلىپ ئارمىيىگە بەردى ھەمدە ھەربىي لاۋازىمەتلەر بىلەن تەمىنلەش باشقارمىسىغا 210 مىليون دوللار پۇل ئاجرىتىپ بەردى.

پۈتۈن ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت ئاممىسى ئارمىيىگە 1990 دانە ئېگەر، 264 تۆگە، 796 دانە تاغار، 137 پارچە كىگىز، 474 دانە ئارقان، 16دانە قازان ئىئانە قىلدى.

ۋىلايەتلىك ئامانلىق ساقلاش ئىدارىسى ئارمىيىنى 15 دانە يېنىك پىلىموت، 193 دانە ھەر خىل مىلتىق، 85 دانە قىلىچ، ئالتە دانە دۇربۇن، 56 دانە ئوق دېسكىسى بىلەن تەمىنلىدى.

قاتناشنىڭ توسالغۇسىز، راۋان بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئامما ئۆزلۈكىدىن دۆربىلجىن، خالۇنگۇ، ئاقسۇ كۆۋرۈكى، باقتۇ - دۆربىلجىن تاشيولىنى رېمونت قىلىپ ئىسلىگە كەلتۈردى.»①

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئالتاي ۋىلايىتىدىكى ئاممىنىڭ كۆچمىنى قوزغاپ، ئالتايدىكى ئاممىنى مىللىي ئارمىيە قاتىتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتكەندە ماسلىشىدىغان قىلىش ئۈچۈن، 10-ئاينىڭ باشلىرىدا دەلىلقان سۇگۇرباپوپ

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخىغا دائىر تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ چولۇق ئىشلار خاتىرىسى»، قاراپ چىقىشقا سۇنۇلغان كۆچىرمە، (1-توم) 133 - 138-بەتلەر.

ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، تارباغاتايدىن ئالتايغا مەڭمەي ئالاقىلىشىش، «ئالتايدىكى بارلىق قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت»نى تارقىتىش، ئالتاي خەلقىنى سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈشىگە ماسلىشىشقا چاقىرىشقا كۈچ قېتىم ئادەم ئەۋەتتى. ئۇ يەنە ئالتايدىكى شامشى مامىيوپ، ھاجى نەبى ۋەلىيوپ قاتارلىق ئاتاقلىق زاتلارغا خەت يېزىپ، ئۇلارنىڭ ئالتاي خەلقىنى سەپەرۋەر قىلىپ ئوسمان ئىسلامغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلدۇرۇشىنى ئۈمىد قىلدى. خەتتە مۇنداق دېيىلگەن: «بىز مەغلۇپ بولمىدۇق، ئەسكەرلىرىمىز ۋە قوراللىرىمىزنىڭ ئەھۋالى ياخشى. ئىلى، تارباغاتاي خەلقى بىزگە پۈتۈن كۈچ بىلەن ياردەم بېرىۋاتىدۇ. شۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنىمىزكى، پات يېقىندا ئوسمان ئىسلامنى مەغلۇپ قىلىپ، سىلەر بىلەن جەم بولىمىز.»①

10-ئاينىڭ 15-كۈنى، بارلىق تەييارلىقلار پۈتكەندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيە سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىسىنىڭ ياردىمىدە ئەسكىرىي كۈچىنى ئۈچ يۈنىلىشكە بۆلۈپ، ئالتاي ۋىلايىتىنى بېسىپ ياتقان ئوسمان ئىسلام قىسىملىرىغا ئومۇمىيۈزلۈك قايتۇرما ھۇجۇم قوزغىدى. بىرىنچى يۈنىلىشتە ئىلىدىن يۆتكەپ كېلىنگەن ماتورلاشقان، كۈچەيتىلگەن يىڭ فاتىي ئىۋانوۋىچ لېسكىنىڭ باشچىلىقىدا بۇرچىن ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلدى؛ ئىككىنچى يۈنىلىشتە يېڭىۋاشتىن تەشكىللەنگەن ئالتاي ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈمەن دەلىلقان سۈگۈربايوپنىڭ بىۋاستە قوماندانلىقىدا نارىنقالا ئارقىلىق ئىرتىش دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى جايلارنى ھۇجۇم بىلەن ئىگىلىدى؛ ئۈچىنچى يۈنىلىشتە يېڭىۋاشتىن تەشكىللەنگەن قوبۇقسار ئاتلىق ئەسكەرلەر 2-تۈمەن تۆمەنجاڭ خەمىت ئەلىيوپنىڭ قوماندانلىقىدا ئوسمان قىسىملىرىنىڭ چېكىنىش يولىنى توسۇش ئۈچۈن، بۇرۇلتوقاي ناھىيە بازىرىنى ھۇجۇم بىلەن ئىگىلىدى.

قايتۇرما ھۇجۇم باشلانغان 3-كۈنى، مىللىي ئارمىيە بۇرچىن ناھىيە

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 333 — 334-بەتلەر.

بازىرىنى ھۇجۇم بىلەن ئىگىلىدى. بۇنىڭ بىلەن ئالتاينىڭ غەربىي دەرۋازىسى ئېچىلدى، ئوسمان ئىسلام چوڭ ۋەزىيەتنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىنى بىلىپ، بۇرۇلتوقاي، سارسۇمبە ناھىيە بازىرىنى ساقلاۋاتقانلارغا شەھەرنى تاشلاپ قېچىپ كېتىش ھەققىدە بۇيرۇق بەردى. 18-كۈنى مىللىي ئارمىيە سارسۇمبىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى. 10-ئاينىڭ ئاخىرلىرى، ئالتايغا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتكەن ئۇچ يۇنىلىش مىللىي ئارمىيە يەنە يىغىلىشىپ كۆكتوقاي، چىڭگىل ناھىيە بازىرىنى ھۇجۇم بىلەن ئىگىلىدى. ئوسمان ئىسلام قالدۇق قىسىملىرىنى باشلاپ بەيتىك رايونىغا قېچىپ كەتتى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، مىللىي ئارمىيە ئالتاي رايونىنى قايتۇرۇۋالدى، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتى ئالتايدا ئەسلىگە كەلدى.

ئوسمان ئىسلام توپىلىڭى تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت ئەسكىرىي كۈچىنى دەرھال يۆتكەپ، تىغ ئۇچىنى بارغانسېرى غالجىرلىشىپ كېتىۋاتقان قالىبىك قىسىملىرىغا قارىتتى. غۇلجىدىن پىيادە ئەسكەرلەر 2-تۈەنى ۋە توپچىلار يىڭىنى، بورتالادىن موڭغۇل ئاتلىق ئەسكەرلەر يىڭىنى يۆتكەپ كەلدى ھەمدە غۇلجا پىيادە ئەسكەرلەر 2-تۈەننىڭ 2-يىڭىنى ساۋەن ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى قىلىپ كېڭەيتتى، غۇلجا پىيادە ئەسكەرلەر 2-تۈەنگە مايتاغقا كىرىپ ئورۇنلىشىش، مەزكۇر تۈەننىڭ 5-ۋە 6-لىيەنلىرى ساۋەنگە كىرىپ ئورۇنلىشىش، يەنە توپچىلار يىڭى، شىخو پىيادە ئەسكەرلەر 1-تۈەننىڭ بىر قىسمىغا يەنسىخەي، سەندوخوزىغا كىرىپ ئورۇنلىشىش، ساۋەن ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى، موڭغۇل ئەسكەرلەر يىڭىغا ئۇلانتۇسۇ ۋە شىخەنزە ئەتراپىغا بېرىپ ئورۇنلىشىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىپ، سەپ تۈزۈپ قالىبىككە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىشكە تەييارلاندى.

11-ئاينىڭ 6-كۈنى، قالىبىك، تاكسانلار 1000 كىشىگە يېقىن قوراللىق ئادەم بىلەن ئىككىگە بۆلۈنۈپ شىخو ناھىيە بازىرى ۋە ساۋەن ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلدى ھەمدە كۆيتۇندىن يەنسىخەيگىچە بولغان ئارىلىقتىكى كۆۋرۈكلەرنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتتى. تېلېفون سىملىرىنى ئۈزۈپ تاشلىدى، دۇڭدى، چىڭاق، بورتۇڭگۇ، چاڭگۇ، قىزىل،

بايىنغۇل، لامامياۋ ئەتراپىدا بۇلاڭچىلىق قىلىپ پاراكەندىچىلىك سالدى.

11-ئاينىڭ 16-كۈنى، ئىسھاقبېك مونونوپ شىخودا ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابىنى قۇرۇپ، شىخەنزىدە تۇرۇشلۇق ساۋەن ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنىنىڭ ئىككى لىيەنگە بىرىنچى بول بولۇپ قىزىلتۆپەككە، دۆڭدىغا ھۇجۇم قىلىپ، قالىبېك بىلەن ماناستىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئالاقىسىنى ئۈزۈۋېتىش؛ غۇلجا پىيادە ئەسكەرلەر 2-تۈەنىنىڭ بىر يېڭىنى ئىككىنچى بول بولۇپ تاكمان قىسمىغا ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى. كەسكىن جەڭ ئارقىلىق 12-ئاينىڭ 3-كۈنىگىچە باندىتلارنىڭ 200دىن ئارتۇق ئادىمى ئەسىرگە ئېلىندى، قالىبېك بىلەن تاكمان قالدۇق قوشۇنلىرىنى باشلاپ ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈپ، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونغا قېچىپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن قالىبېك بىلەن تاكمانىنىڭ توپىلىڭى تارمار قىلىندى.

ئارقىدىنلا چۆچاپ تەشكىللىگەن قوراللىق قوزغىلاڭ تىنچىتىلدى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىرلىككە كەلگەن ۋەزىيىتى يېڭىۋاشتىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ تۈرلۈك قۇرۇلۇشىنى ئۇرۇش ھالىتىدىن تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۇچۇن، 10-ئاينىڭ 23-كۈنىدىن باشلاپ ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي ئاپپاراتلىرى يېڭىباشتىن تېز قۇرۇلدى. ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ئوسمان ئىسلام توپىلىڭىنىڭ ئالتاي ۋىلايىتىگە كەلتۈرگەن زىيىنىغا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىپ، ئىقتىسادىي جەھەتتە ياردەم بەرگەندىن باشقا، يەنە ئىلى ۋىلايىتى بىلەن تارباغاتاي ۋىلايىتىدىن ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ قايتا قۇرۇلۇش خىزمىتىگە ياردەم بېرىش ئۇچۇن بىر تۈركۈم كادىر ئاجرىتىشنى قارار قىلدى.

گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۇچ ۋىلايەتكە ھەربىي جەھەتتە بېسىم ئىشلىتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، سىياسىي يول ئارقىلىق ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئەسلىگە كېلىشىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئۇرۇندى. ئۇچ ۋىلايىتىنىڭ مۇددىئاسىنى ئىگىلەپ، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە يەنە قايتۇرۇپ كېلىش ئۇچۇن، جالاڭ جىجۇڭ

1947-يىل 9-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن 1948-يىل 10-ئاينىڭ 3-كۈنگىچە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەرگە ئۇچ قېتىم خەت يازدى. ئۇ ئۇز خېتىدە ئۇچ ۋىلايەتنى، پۈتۈن شىنجاڭ ئۆلكىسىدە «ئالاھىدە بولۇۋېلىش» نى يولغا قويۇپ، يالغۇز بىر تەرەپ كونترول قىلىش مەقسىتىگە يېتىشكە ئۇرۇندى، دەپ ئەيىبلىگەندىن باشقا، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىپ، بارلىق تالاش-تارتىشنى كېڭىشىپ ھەل قىلىشىنى ئۈمىد قىلدى. ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ئۇچ قېتىم جاۋاب خەت قايتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ تىنچ ھەمكارلىشىش ئۈمىدىدىن ۋاز كەچمىگەنلىكى، تىنچلىق بىتىمى ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىغا ھۆرمەت قىلىدىغانلىقى، شىنجاڭنى ۋەتەندىن ئايرىپ چىقىش غەرىزى ھەرگىز يوقلۇقىنى ئىپادىلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، گومىنداڭ تەرەپنىڭ تىنچلىق بىتىمىگە خىلاپلىق قىلىش پاكىتلىرىنى بىر-بىرلەپ كۆرسىتىپ ئۆتۈپ، گومىنداڭ تەرەپتىن دېموكراتىك زاتلارغا زىيانكەشلىك قىلىشنى توختىتىش، تۇرمىدىكى تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنى قويۇپ بېرىش؛ ئوسمانىنى خەلقىنىڭ سوتلىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىش؛ مەسئۇدنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش؛ تىنچلىق بىتىمىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىجرا قىلىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى مۇشۇ ئاساستا ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. گومىنداڭ تەرەپنىڭ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بۇ تەلىپىگە قوشۇلۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئەلۋەتتە: بۇ مەزگىلدە، گومىنداڭ تەرەپ ئۇچ ۋىلايەتكە ۋەكىل ئەۋەتىپ، ئەنجىگدە ئېچىلىدىغان مىللىي قۇرۇلتايغا قاتنىشىش توغرىسىدا تەكلىپ ئالاقىسى ئەۋەتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن، 1948-يىل 1-ئاينىڭ 10-كۈنى، ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىگە قاراشلىق ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىرى ۋە ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ باشلىقلىرى غۇلجىدا بىرلەشمە يىغىن ئاچتى. يىغىندا ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ ھەققانىي تەلىپى قاندۇرۇلمىغۇچە، مىللىي قۇرۇلتايغا قاتنىشىدىغان ۋەكىل ئەۋەتمەسلىك قارار قىلىندى.

جاڭ جىجۇڭ ئۇچ ۋىلايەتنى ئىمكانقەدەر تىنچ يولدا قايىل قىلىش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ ماسلاشتۇرۇشىنى

كۆپ قېتىم ئىلتىماس قىلدى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن تاشقى ئىشلار ئالاھىدە خادىمى لېۋ زېرۇڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ دۆلەتكە قايتىشىدا غۇلجىدىن ئۆتكەندە، ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن سۆھبەتلىشىپ پىكىر ئالماشتۇردى. قاتمال ھالەتنى بۇزۇپ تاشلاش ئۈچۈن، جاڭ جىجۇڭ تەشەببۇسكارلىق بىلەن يول قويدى. ئۇ ئالدى بىلەن ئۇچ ۋىلايەتنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىغان جاھىل سۇڭ شىلىيەننى شىنجاڭدىن يۆتكىۋېتىپ، ئاندىن ئامال قىلىپ مەسئۇدنىمۇ يۆتكەپ، 1948-يىل 12-ئاينىڭ 31-كۈنى بۇرھان شەھىدىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلىدى ھەمدە 1949-يىل 2-ئاينىڭ 10-كۈنى ئۇچ ۋىلايەتكە تۆتىنچى قېتىم خەت يېزىپ مۇنداق دېدى: «بۇلتۇر 10-ئاينىڭ 3 - كۈنى ئەۋەتكەن خېتىمىزنى بۇرۇنلا تاپشۇرۇۋالغانسىز. سىلەر (خەلقىنىڭ قانۇنلۇق، توغرا تەلىپىگە تولۇق جاۋاب بېرىشنى ئۈمىد قىلىمىز) دەپسىلەر، مېنىڭچە بۇ نۇقتىدا بىز يەنە خەت يوللىدە قايتا-قايتا تالاش-تارتىش قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، سەمىمىيلىك بىلەن پاكىت ئارقىلىق (تولۇق جاۋاب) بېرىش كېرەك. شۇڭا، مەن قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، مەركەزدىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ھەمدە ئىلگىرى سىلەر كۆرسەتكەن بۇرھان ئەپەندىنى ئۆلكىگە رەئىس قىلىشنى تەكلىپ قىلدىم، سىلەرنىڭ ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كېتىشىڭلارغا سەۋەبچى بولغان مۇھىم ئامىل ھازىر مەۋجۇت ئەمەس. مانا بۇ مەن سىلەرگە بېرىدىغان (تولۇق جاۋاب). شۇنىڭ بىلەن بىرگە سىلەرنىڭمۇ پاكىت ئارقىلىق ماڭا (تولۇق جاۋاب) بېرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن، ئىلگىرى ئىككى تەرەپ ئىمزالىغان تىنچلىق بىتىمى ماددىلىرىنى ھەقىقىي ئىجرا قىلىشىڭلار، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئالاھىدە بولۇۋېلىش ھالىتىنى ئۆزگەرتىشىڭلار، بۇلارنى تولۇق، كونكرېت پاكىت بىلەن ئىپادىلىشىڭلار كېرەك. مەن ھازىر لەنجۇغا قايتىپ كەلدىم، ئۇرۇمچىگە ھەر ۋاقىت قايتىپ بارسام بولىدۇ، سىلەرنىڭ تىنچلىق بىتىمىنى ئەملىيەتتە تولۇق ئىجرا قىلىپ، ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن، ئۇرۇمچىدە كۆرۈشەيلى، بىز بىرلىكتە ئىتتىپاقلىشىپ ۋە ھەمكارلىشىپ، ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى ئۈچۈن، شۇنداقلا پۈتۈن

ئۆلكە خەلقىنىڭ دېموكراتىيىسى، ئەركىنلىكى، بەختى ئۈچۈن ئورتاق تىرىشايلى.»① ئەخمەتجان قاسىمى بۇرھاننىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلىنىشىنى «ئۆلكىمىزنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلاشتىكى جىددىي تەدبىرلەرنىڭ بىرى» دەپ قارىغان بولسىمۇ، مەسئۇدىنىڭ شېرىكلىرىدىن مۇھەممەتئىمىننى مۇئاۋىن رەئىسلىككە تەيىنلەشتىن يەنىلا نارازى بولدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە گومىنداڭ تەرەپ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ قىسمەن تەلىپىنىلا قاندۇرغانىدى. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ تىنچلىق بىتىمىنى قورال قىلىپ دېموكراتىيە، ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشى جاڭ جىجۇڭنىڭ نەزەردە «ئالاھىدە بولۇۋېلىش»، «بىر تەرەپ كونترول قىلىش» ھېسابلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ئۇنى تامامەن يوللۇق ۋە ھەققانىي ئىش دەپ قارىدى. ئىككى تەرەپ بۇ نۇقتىدا زادىلا ئورتاق قاراشقا كېلەلمىدى. مانا بۇ دەل ئىككى تەرەپنىڭ ئۇزاققىچە تىنچلىقتا بىللە تۇرالمىغانلىقىدىكى ئاچقۇچلۇق سەۋەب ئىدى. ئەگەر ئۇچ ۋىلايەتنىڭ گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزگەنلىكى ھەمدە بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرغانلىقىنى ئەينى ۋاقىتتىكى ۋەزىيەت بەلگىلىگەن دېيىلىدىغان بولسا، ئۇنداقتا 1948-يىلىنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 1949-يىلىنىڭ باشلىرىدا ئىچكى ئازادلىق ئۇرۇشى ۋەزىيىتى ناھايىتى ئايدىڭ بولۇپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھەل قىلغۇچ غەلىبىگە ئېرىشتى، گومىنداڭنىڭ مەغلۇپ بولۇش تەقدىرى پىشانىسىگە پۈتۈلدى، دېيىشكە بولاتتى، مەملىكەت ئىچىدىكى چوڭ ياخشى ۋەزىيەت ئالدىدا ئۇچ ۋىلايەت ئىشى بىر، نىيىتى بۆلەك گومىنداڭ بىلەن تىنچ ئۆتۈشنى ئەمەس، بەلكى پارلاق كەلگۈسىنى كۆتكەنىدى. جاڭ جىجۇڭنىڭ تىرىشچانلىقى ئاخىرى مەغلۇپ بولدى. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانغا قەدەر ئۇچ ۋىلايەت گومىنداڭ كونترولىدىكى يەتتە ۋىلايەت بىلەن تىركىشىش ھالىتىدە بولۇپ كەلدى.

---

① شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپ ئىدارىسىدە ساقلىنىۋاتقان 5-1-1-ئارخىپتىن ئېلىنغان.

ئىككىنچى پاراگراف ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىدىيىنى تەرتىپكە سېلىشى

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتى ئىچكى-تاشقى بېسىمنىڭ جىددىي سىنىقىغا دۇچ كەلدى. ئوسمان، قالىبېك ۋە چۆجاپ گومىنداڭنىڭ قوللىشى ۋە قوتىرتىشى ئارقىسىدا، قوراللىق توپىلاڭ قوزغاپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ مۇقىملىقىنى بۇزۇش سۇيىقەستىدە بولدى؛ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە مىللىي ئۆچمەنلىك يەنە مەلۇم دائىرىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇردى؛ ئورگانلاردا بىۋروكراتلىق ئىستىلى ئۆڭ ئېلىپ، ئۇچ ۋىلايەت مەمۇرى ئورگانلىرىنىڭ خىزمەت ئۇنۇمى ۋە ئابرۇيىغا ئېغىر تەسىر يەتتى. بۇنىڭغا ئىسىبەتەن، ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى مەسىلىنى تۇپتىن ھەل قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىنقىلابىي كۈچىنى يەنمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇش، زورايتىش، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى توغرا يۆنىلىشىنى بويلاپ ئالغا ئىلگىرىلىتىش ئۈچۈن، ھالقىلىق مەسىلىنى تۇتۇش كېرەكلىكىنى، يەنى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئىدىيىنى تەرتىپكە سېلىپ، مەسىلىنى ئىدىيە جەھەتتىن نۇقتىلىق ھەل قىلىش كېرەكلىكىنى ئېنىق تونۇپ يەتتى. ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى ئۇچ ۋىلايەتكە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، گېزىت-ژۇرناللاردا تەشۋىق قىلىش، ئاساسلىق رەھبەرلەر نۇتۇق سۆزلەش، دوكلات بېرىش، يىغىندا قارار، بەلگىلىمە چىقىرىش قاتارلىق كۆپ خىل شەكىل، ئۈسۈل ئارقىلىق، ھەر دەرىجىلىك كادىرلار ۋە ئاممىا ئارىسىدا ئىدىيىنى تەرتىپكە سېلىشنى كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇردى.

1. ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە يۈز بەرگەن مىللىي مەسىلىدىكى خاتالىق ئۈستىدە ئويلىنىپ ۋە ئۆزىنى تۈزىتىپ، ھەر مىللەت خەلقىگە توغرا مىللەت قارىشى بىلەن تەربىيە بېرىش

ئىلىخان تۆرە قاتارلىق پانتۈركىزمچىلار تەختتىن چۈشكەن، تەرەققىيپەرۋەر زاتلار رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە يۈز بەرگەن مىللىي مەسىلىدىكى خاتالىقنى تەدرىجىي تۈزەتكەن بولسىمۇ، لېكىن مىللىي مۇناسىۋەت تۈپتىن ياخشىلانمىدى، بەزىلەر يەنىلا ئۆز سەنىمىگە دەسسەپ تار مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە خەنزۇ ئاممىسىنى بوزەك ئەتتى ۋە ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلدى. مىللىي مەسىلىدىكى خاتا ئىدىيىنىڭ تۈگىتىلمىگەنلىكى بۇنىڭغا سەۋەب بولغانىدى. 1947-يىل 7-ئاينىڭ 31-كۈنى، ئەخمەتجان قاسىمى تارباغاتاينىڭ ۋالىيسى باشلىق چولاق ئوغلى بايمىنغا خەت يېزىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «خەلق دېگەن ئاتالغۇنىڭ مەنىسىگە شۇ جاي دائىر سىدە ياشاپ تۇرغان خەلقنىڭ ھەممىسى كىرىشى كېرەك، شۇ جۈملىدىن خەنزۇ خەلقىمۇ شۇنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ... خەلقىمىزدىكى بىر تەرەپلىمە قاراشنى تۈزىتىش لازىم، خەلقىمىزنىڭ بۇرۇندىن ئېزىلىپ كېلىشىگە خەنزۇ خەلقى ئەيىبلىك ئەمەس، ئۇنىڭغا خەنزۇ ھۆكۈمران ئىستىبدادلىرى ئەيىبلىك... شۇنىڭ ئۈچۈن سىزلەرنىڭ ئاممىغا بولغان تەربىيە خىزمىتىگە ئارتۇقچە دىققەت قىلىشىڭىزلارنى ئۈتۈنىمەن.»[1] بۇ ئەخمەتجان قاسىمنىڭ مىللىي مەسىلىدىكى خاتالىقنى تۈزىتىش ۋە ئاممىغا تەربىيە بېرىش خىزمىتىگە ئەھمىيەت بەرگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق رەھبەرلىرى ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، مىللىي مەسىلە ئۈستىدە

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 55 — 56-بەتلەر.

ئىدىيىنى تەرتىپكە سېلىشنى تىمتاس هالدا قانات يايدۇردى.

ئەھمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار، خەنزۇ پۇقرالارنى بوزەك قىلىش، ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلىش ۋەقەلىرى داۋاملىق يۈز بېرىۋاتىدۇ. بۇنداق ئەھۋال مىللىي ئازادلىق هەرىكىتىمىزگە پايدىسىز، دەپ جىددىي كۆرسەتتى هەمدە «بىز سادىر قىلغان خاتالىقلىرىمىزنى يوشۇرمايمىز، بەلكى بۇ خاتالىقلىرىمىزنى پاش قىلىپ، خاتالىقلارنىڭ كۆرۈلۈشىدىكى مەنبەنى تېپىپ چىقىپ، خاتالىقلارنى تۈگىتىشىمىز كېرەك»① دېدى. خاتالىقنىڭ مەنبەسى توغرىسىدا تەرەققىيپەرۋەر زاتلار مۇنداق قارىدى: خاتالىقنىڭ مەنبەسى شۇكى، دەسلەپكى مەزگىللەردە مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ كۆچىنىڭ بارىچە ئازدۇرغانلىقى، قۇتراتقۇلۇق قىلغانلىقىدىن باشقا، ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى ئۇزاق مۇددەت خەنزۇ هۆكۈمرانلارنىڭ دەھشەتلىك مىللىي زۇلۇمىغا ئۇچراپ، خاتا هالدا ئادەتتىكى خەنزۇ ئاممىسى بىلەن خەنزۇ هۆكۈمرانلارنى باراۋەر ئورۇنغا قويۇپ، دۈشمەن بىلەن ئۆزنى ئايرىماسلىق خاتالىقىنى سادىر قىلدى. خەنزۇ پۇقرالارنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسىغا ئوخشاش ئۆز مىللىتىدىن بولغان هۆكۈمرانلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيىسىگە ۋە زۇلۇمىغا ئۇچرىغانلىقى، ئۇلارنىڭمۇ ماهىيەت جەهەتتە ئۆز مىللىتىدىن بولغان هۆكۈمرانلارغا قارشى تۇرىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭمۇ مىللىي ئازادلىق بىرلىك سېپىگە تەۋە ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتمىدى. ئەھمەتجان قاسىمى خەنزۇ دېموكرات زاتلارنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى قوللىغانلىقىنى ئالاهىدە تىلغا ئېلىپ مۇنداق دېدى: «ئۇرۇمچىدىكى بىر تۈركۈم خەنزۇ خەلقچىللىرى 1945-يىلى بىزنىڭ ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈشىمىزنى كۈتۈپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچى هۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە هازىرلىق كۆردى. ئۇرۇمچىدىكى بىر تۈركۈم خەنزۇ خەلقچىللىرى بىز بىلەن بىرلىكتە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە ۋە «تىنچلىق بىتىمى» دىن كېيىن

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەهبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۇيغۇرچە 1- نەشرى 184-بەت.

يۈرگۈزۈلگەن رېئاكسىئون سىياسەتلەرگە قارشى كۈرەش ئېلىپ بارىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىنكار قىلىشقا بولمايدىغان دەلىل ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ ئىلگىرىكى پۈتۈن بىر مىللەتكە قارشى تۇتقان يولىمىز خاتا، ناتوغرا يول ئىدى.»① تەرەققىيپەرۋەر زاتلار تار مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنىڭ زىيىنى توغرىسىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى، ئاز سانلىق مىللەتلەر بىلەن خەنزۇلارنىڭ قارشىلىشىشى خەنزۇلار بىلەن يەرلىك مىللەتلەرنىڭ ئارازلىقىدىن پايدىلىنىپ، ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملىمەكچى بولغان گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ كۆڭلىگە تولىمۇ ياقىدۇ. شۇڭا، مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابى ئۈچۈن ئېيتقاندا، «چوڭ خەنزۇچىلىقنىڭ زىيىنى قانچە چوڭ بولسا، تار مىللەتچىلىكنىڭ زىيىنىمۇ شۇنچە چوڭ بولىدۇ».② «بىزنىڭ مىللەتلىرىمىزنىڭ ئازادلىقى، باراۋەرلىكى ۋە ئەركىنلىكى مەسىلىسى مەملىكەت ئىچىدىكى ھەممە مىللەتلەرنىڭ خەلقچىل ئېقىم تەرەپدارلىرىنىڭ يولداشلارچە بىرلىشىپ كۈرەش قىلىشى نەتىجىسىدىلا ھەل بولىدىغان مەسىلە.»③ شۇبھىسىزكى، بۇ بايانلار ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى بىلەن خەنزۇ ئاممىسىغا نىسبەتەن چوڭقۇر تەربىيە رولىغا ئىگە. ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى يەنە ياش-ئۆسمۈرلەرگە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى بېرىشكە ناھايىتى ئەھمىيەت بەردى. 1947-يىل 1-ئاينىڭ 13-كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى غۇلجىدىكى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز كۆلۈبىدا غۇلجىدىكى ھەرقايسى مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىغا مۇھىم نۇتۇق سۆزلەپ، ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارغا بولغان مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 100-بەت.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 105-بەت.

③ «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 100-بەت.

تەربىيىسىنى كۈچەيتىپ، ئۇلارنىڭ مىللىي باراۋەرلىك قارىشىنى ئاشۇرۇش كېرەك، دەپ كۆرسەتتى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىدىيە جەھەتتە ھەر مىللەت ئاممىسىغا تەربىيە بەرگەندىن باشقا، يەر قاتار تەدبىر. سىياسەتلەرنى قوللىنىپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى باراۋەرلىك، ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىشى ھەمدە خەنزۇ پۇقرالارنىڭ مەنپەئىتىگە ئېغىر ھالدا دەخلى - تەرۇز يەتكۈزگەن بەزى ئۇنسۇرلارنى جازالاپ، مىللەتلەر خىزمىتى جەھەتتە مەلۇم نەتىجىگە ئېرىشتى. 1947-يىل 9-ئاينىڭ 21-كۈنىدىن 27-كۈنگىچە ۋە 10-ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا، ئۇچ ۋىلايەتنە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ موڭغۇل خەلقى قۇرۇلتىيى ۋە شىبە-داغۇر مىللىتى قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىك ھوقۇقى تەكىتلىنىپ، ھەر مىللەت خەلقى پائال ھەرىكەتكە كېلىپ، تىنچلىق بىتىمىنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ كۆرەش قىلىشقا چاقىرىلدى. قۇرۇلتايدا ئايرىم-ئايرىم ھالدا موڭغۇل مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى ۋە شىبە-داغۇر مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. ئۇچ ۋىلايەتتە يەنە خەنزۇلار مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسىنى تەشكىللەش تەشەببۇس قىلىندى ۋە قۇرۇلدى، شۇنداقلا ھەرقايسى مىللەت ئۆز پەرزەنتلىرىنى ئۆز مىللىتىنىڭ تىلى بىلەن تەربىيىلەيدىغان مەكتەپلەرنى قۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە قىلىندى. 1949-يىل 4-ئاينىڭ 19-كۈنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى تەشكىللىنىپ ھەيئىتى 21-سانلىق يىغىندا خەنزۇلار پەرزەنتلىرىنىڭ ئوقۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، خەنزۇلار مەكتىپىنى كۆپەيتىپ ئېچىشنى قارار قىلدى، رەھىمجان سابىرھاجى، ئەۋۋەر خانبابا، ئىسھاقوپ قاتارلىق كىشىلەر مەخسۇس كومىتېت بولۇپ تەشكىللىنىپ بۇ خىزمەتكە مەسئۇل بولدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقنى قارىماي، ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئۆز تىلىدا گېزىت - ژۇرنال نەشر قىلىشىغا ياردەم بەردى. 1949-يىل 5-ئايغا قەدەر، غۇلجىدا ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، رۇس، شىبە، موڭغۇل قاتارلىق ئالتە مىللەت يېزىقىدا گېزىت - ژۇرناللار نەشر قىلىندى. ھەرقايسى مىللەتنىڭ تىل-يېزىقىدىكى دەرسلىكلەر ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بىسىپ

تارقىتىلدى. ھەرقايسى مىللەتتىن بولغان مۇنەۋۋەر كادىرلار ھۆكۈمەت تارماقلىرىنىڭ خىزمىتىگە قاتناشتۇرۇلدى، جايلاردىكى مەمۇرىي تارماقلارنىڭ باش ۋە مۇئاۋىنلىق ۋەزىپىلىرىگە، شۇنداقلا بۆلۈم، بۆلۈمچىلەرنىڭ خىزمەتچىلىكىگە شۇ جايدىكى نوپۇسى بىرقەدەر كۆپ مىللەتتىن بولغانلار قويۇلدى. 1948-يىل 8-ئاينىڭ 1-كۈنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى غۇلجىدا قۇرۇلغاندىن كېيىن تارقاتقان تۇنجى ھۆججەت «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىدىن پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە مۇراجىئەت» تە خەنزۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر مىللەت ئىنقىلابىي بىرلىك سەپىنى بەرپا قىلىش تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، مۇنداق دەپ كۆرسىتىلدى: «شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى، ئۆلكىمىزدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، موڭغۇل، خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۆزبېك مىللەتلىرى ۋە باشقا بارلىق خەلق نامراتلىق، قالاقلىق، ھوقۇقسىز قۇللۇق ئورنىنى مەڭگۈ يوقىتىش يولىدا بىرلىشىدۇ، شىنجاڭ خەلقى چوقۇم تىنچلىق، دوستلۇق، ھەققانىيەت، ھەقىقەت ۋە ھۆرىيەتكە ئېرىشىدۇ». ① مانا بۇ ئۇچ ۋىلايەتتە ھەرقايسى مىللەت سىياسىي جەھەتتە بىردەك باراۋەر بولغانلىقى، بولۇپمۇ ئۇچ ۋىلايەتتە خەنزۇ ئاممىسى بىلەن خەنزۇ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلار پەرقلەندۈرۈلگەنلىكى ھەمدە خەنزۇ خەلقى مىللىي ئازادلىق بىرلىك سەپىگە ئەزا قىلىنغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى خەنزۇ ئاممىسىغا زىيانكەشلىك قىلىشتەك ئايىغى ئۈزۈلمىگەن قانۇنسىز قىلمىشلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىپ، جايلاردىكى ئەدلىيە تارماقلىرىدىن كۆچلۈك تەدبىر قوللىنىپ ئۇنىڭغا قاتتىق زەربە بېرىشنى تەلەپ قىلدى. 1948-يىل 1-ئاينىڭ 22-كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى تارباغاتاي خەنزۇ مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسىغا خەت يېزىپ، تارباغاتايدا يېقىنقى بىر مەزگىلدە ئارقا-ئارقىدىن يۈز بەرگەن خەنزۇ ئاممىسىنى ئۆلتۈرۈش، مال-مۈلكىنى

① «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنى ھۆججەتلىرىدىن تاللانما». (يېڭىتىلگەن نۇسخا) ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار گۇرۇپپىسى 1994-يىل 2-ئاي، 6-بەت.

بۇلاش ۋەقەلىرىنى قاتتىق بىر تەرەپ قىلىش كېرەكلىكىنى بىلدۈردى. ئۇ خېتىدە مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «مەيلى قانداق ئادەم، قانداق مىللەت بولسۇن، جۈملىدىن خەنزۇ خەلقى بولسۇن، ئۇلار قانۇن تەرىپىدىن قوغدىلىدۇ، لو دې، ژالڭ خۇاۋېن، ژالڭ ماۋسۇ قاتارلىق كىشىلەرنى ئۆلتۈرگەن قاتىللار قاتتىق جازاغا تارتىلىدۇ. بۇ ھەقتە مەن ئەدلىيە تارماقلىرىغا مەخسۇس يوليورۇق بەردىم. سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلارکى، بۇنىڭدىن كېيىن قاچانلا بولمىسۇن، بۇنداق ۋەقە سادىر قىلغان قاتىللارنى ئەدلىيە تارماقلىرى قەتئىي جازالايدۇ. سىلەر قانۇن ئىجرا قىلغۇچى تارماقلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي تۈرده ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن ئادىل ئىش كۆرىدىغان تارماق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلارسىلەر». ①

2. مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش

تىنچلىق بىتىمىگە ئاساسەن، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھۆكۈمىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇچ ۋىلايەت ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قارمىقىغا ئۆتكەن بولدى. لېكىن، ئېلىخان تۆرە قاتارلىقلارنىڭ بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىسىنىڭ تەسىرى يەنىلا ئېغىر. دەرىجىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇردى، بولۇپمۇ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن كېيىن، بۆلگۈنچىلىك يەنە باش كۆتۈردى، شۇڭا مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى تەقىدلەپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش كۈرىشى يەنىلا ناھايىتى كەسكىن بولۇپ، ئۇ ئۇچ ۋىلايەتتە ئىدىيىنى تەرتىپكە سېلىشتىكى مۇھىم بىر تەرەپكە ئايلاندى.

1947-يىل 2-ئاينىڭ 17-كۈنى، ئەخمەتجان قاسىمى ئۆلكىلىك

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 353-بەت.

ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن ئاممىۋى چوڭ يىغىندا بەزى كىشىلەرنىڭ شەرقىي تۈركىستان تۈغىنى داۋاملىق كۆتۈرۈۋېلىپ، «مۇستەقىللىق» تەلەپ قىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش مەسىلىسىگە قارىتا جىددىي ھالدا مۇنداق كۆرسەتتى: «بىز مىللىي قۇرۇلتايدا[1] شىنجاڭدا مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشى كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. لېكىن بۇ مۇستەقىل بولۇش دېگەن مەنىنى بىلدۈرمەيدۇ. بىزنىڭ موھتاج بولۇۋاتقىنىمىز مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشى، بۇ ھەرگىز بىر مىللەت بىلەن چەكلەنمەيدۇ... ئۇ يەنىلا پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر بىردەك باراۋەر بولۇشى ئاساسىدىكى مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشى بولۇپ، بۇنىڭدا دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇش مەقسىتىگە يېتىش كۆزدە تۇتۇلغان. ئومۇمەن مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشى پەقەت بىر مىللەتنىڭ مۇستەقىل، ئەركىن بولۇشىي دەپ قارىلىدىكەن، بۇنداق قارىغان ئادەملەرنىڭ ئىدىيىسى بەك خاتا بولغان بولىدۇ.» ئارقىدىنلا ئۇ يەنە ئېنىق قىلىپ قەتئىي ھالدا مۇنداق دېدى: «‹تىنچلىق بىتىمى› ئىمزالانغاندىن كېيىن، ‹شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى› ھۆكۈمىتى ئۆز ئىزنىتىنى ساقلاپ، تارقىلىپ كەتكەنلىكىنى ئېلان قىلىدى، باشقا ۋىلايەتلەرگە ئوخشاش ئۇنىڭغا يەنىلا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەھبەرلىك قىلىدىغان بولىدى... ئەگەر بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بەزىلەر يەنىلا ‹شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىقى› نى تەرغىب قىلىدىكەن، ئۇنداقتا ئۇ ‹تىنچلىق بىتىمى› غا قارشى تۇرغان بولىدۇ.» «خەلقىمىز بۈگۈنكى كۈندە قانداقتۇر ‹شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى› ھۆكۈمىتى قۇرماقچى ئەمەس، شۇنداقلا ‹تىنچلىق بىتىمى› نىڭ يولغا قويۇلۇشىغا كاشىلا تۇغدۇرۇشقىمۇ ھەرگىز يول قويمايدۇ.» ئەخمەتجان قاسىمى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ

---

① بۇ 1946-يىل 11-ئايدا ئەنجىگدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى چاقىرغان مىللىي قۇرۇلتايىنى كۆرسىتىدۇ. ئەخمەتجان قاسىمى شۇ چاغدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن شىنجاڭنىڭ مىللىي قۇرۇلتاي ۋەكىلى بولۇپ شۇ قۇرۇلتايغا قاتناشقان.

ئوبيېكتى مەسىلىسى توغرىسىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «شۇنى بىلىش كېرەككى، مىللىتىمىزنىڭ دۈشمىنى خەنزۇلار ئەمەس، بەلكى ئىلگىرىكى مۇستەبىت تۈزۈم شارائىتىدىكى چىرىك خەنزۇ ئەمەلدارلار. بىز بۇ ئىككىسىنىڭ چېگرىسىنى ئېنىق ئايرىمىساق، ھەتتا خاتا ھالدا خەنزۇلارنى دۈشمىنىمىز دەپ قارىساق بولمايدۇ.» ئۇ يەنە مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «بىزنىڭ بۇ قېتىمقى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز قايسىبىر مىللەتكە قارشىلىغان ھەرىكەت ئەمەس. بۇ قېتىمقى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى — ئۆلكىمىزدە مىللىي باراۋەرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىدىغان ھەرىكەت، مۇستەبىت ھاكىمىيەت بىلەن چېتىشلىقى بولمىغان خەنزۇلار كۆتۈلمىگەن ھالدا ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە زەربىگە ئۇچرىدى. گەرچە بۇ بەزىبىر ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭ قىلمىشى بولسىمۇ، لېكىن بىز بۇنداق ئىشنىڭ بولغانلىقىنى ئىنكار قىلالمايمىز... بىزنىڭ دۈشمىنىمىز خەنزۇلار ئەمەس، بەلكى مۇستەبىت ھاكىمىيەتنىڭ ھىمايىچىلىرى ۋە خەلق ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلغان جاھىللار ۋە ئۇنىڭ ھىمايىچىلىرى.» شۇنداق قىلىپ، ئۇ خەنزۇلارنى چەتكە قېقىش، خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇشتەك بارلىق خاتا ئىدىيىلەرنى ناھايىتى ئېنىق تەنقىدلىگەنىدى. ئاخىرىدا ئەخمەتجان قاسىمى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە مۇنداق دەپ جاكارلىدى: «خەلقىمىز شۇنى چۈشىنىشى لازىمكى، بۈگۈنكى كۈندە بىز خەنزۇلارغا ۋە دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇرۇۋاتقىنىمىز يوق، ئەگەر بەزىلەر خەنزۇلارغا ۋە دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇرىدىكەن، ئۇ ھالدا ئۇ «تىنچلىق بىتىمى» غا ۋە «ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى» غا قارشى تۇرغان بولىدۇ، ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز ئەمەس. شۇڭا «تىنچلىق بىتىمى» دىن باشقا ھەرقانداق ھەرىكەتنى قەتئىي قوللىمايمىز.»①

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرى «مۇستەقىللىق» يولىنى ئېنىق

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 284 — 286-بەتلەر.

ئىنكار قىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا مىللىي باراۋەرلىك ۋە دېموكراتىيە، ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈشتەك ئىنقىلاب يۈنىلىشىنى مۇئىيەنلەشتۈردى، بۇنىڭ بىلەن مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش كۈرىشىنى ئىدىيىۋى، نەزەرىيىۋى ئاساس بىلەن تەمىن ئەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي بۆلگۈنچىلىكىنىڭ تەسىرىنى توگىتىش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش جەھەتتە بىر قاتار تەدبىرلەرنى قوللاندى. 1947-يىل 11-ئاينىڭ 19-كۈنى، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسى 80-نومۇرلۇق پەرمان چىقىرىپ، ئالتاي ۋالىيّ مەھكىمىسىگە قاراشلىق ھەرقايسى تارماق، ھەرقايسى ناھىيىلەردىن ۋىنۇسكا، تامغا، ھۆججەت، جاي نامىدىكى «شەرقىي تۈركىستان» دېگەن سۆزنى بىردەك چىقىرىپ تاشلاشنى تەلەپ قىلدى. 1948-يىل 8-ئاينىڭ 1-كۈنى قۇرۇلغان شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى «شەرقىي تۈركىستان» دېگەن سۆزنى ئىشلەتمەي، شىنجاڭ دېگەن بۇ نامنى قوللىنىشتا چىڭ تۇردى. ئەخمەتجان قاسىمى بۇ ھەقتە چۈشەنچە بېرىپ مۇنداق دېدى: «سۆز ئەركىنلىكى بولۇش روھى بويىچە ئۆلكىمىزنىڭ جۇغراپىيىلىك نامىنى خالىغانچە ئاتاشقا بولسىمۇ، لېكىن سىياسىي جەھەتتە، تەرتىپ جەھەتتە ئۇنى شىنجاڭ دەپ ئاتاش كېرەك، بۇ ھەقتە، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنى قۇرۇش يىغىنىدا مەخسۇس بەلگىلىمە چىقىرىلدى.»① بۇ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئارزۇسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

1949-يىلى ئەخمەتجان قاسىمى غۇلجىدا ئۆتكۈزۈلگەن بۇ قېتىملىق يىغىلىشتا نۇتۇق سۆزلەپ، بەزى خاتا كۆز قاراشلارنى ناھايىتى تاكتىكىلىق ھالدا يەنە بىر قېتىم تەنقىدلەپ مۇنداق دېدى: «تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، ئىنقىلاب نىشانىمىز ۋە يۈنىلىشىمىز تۈپتىن

① شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 380-بەت.

ئۆزگەردى. لېكىن ياشلىرىمىز، ئۆسمۈرلىرىمىز، ھەتتا خېلى كۆپ ئوقۇتقۇچىلىرىمىز بۇمەسىلىنى ئىزچىل چۈشەنمەي، ھەمىشە(ھۆرىيەت)، (ئازادلىق) دېگەن بۇ سۆزلەرنى (مۇستەقىللىق) دېگەن بۇ سۆزگە باغلاپ قويۇپ، مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن جايلاردىلا ھۆرىيەت بولىدۇ، مۇستەقىللىققا ئېرىشەلمىگەن جايلاردا ھۆرىيەت بولمايدۇ، دەپ قاراپ قويىدىكەن.» ئۇ ھۆرىيەت بىلەن مۇستەقىللىقنىڭ باراۋەر ئورۇنغا قويۇشتەك خاتا تونۇشلارنى تەنقىدلەپ، «بۇنداق ئىدىيىنى تۈپتىن تازىلاپ، ئۆلكىمىزدىكى خەلقنىڭ كۆرىشىنى بىرلىككە كەلتۈرۈشىمىز كېرەك»[1] دەپ كۆرسەتتى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرى مىللىي بۆلگۈنچىلىكىنىڭ تەسىرىنى تۈگىتىپ، ئۇچ ۋىلايەتتىكى كادىرلار ۋە ئاممىنى ۋەتەنىنىڭ بىرلىكىنى ئاڭلىق قوغداشقا يېتەكلەش ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى بىلەن پۈتكۈل جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ مۇناسىۋىتىنى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىستىقبالى بىلەن پۈتكۈل جۇڭگو خەلقىنىڭ ئىستىقبالىنىڭ مۇناسىۋىتىنى نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەت جەھەتتىن چۈشەندۈرۈش كېرەكلىكىنى بىلەتتى. شۇڭا، ئۇچ ۋىلايەت بۇ جەھەتتىكى تەشۋىقاتنى كۈچەيتىپ، نەزەرىيە جەھەتتىن نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. 1947-يىل 6-ئايدا، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئىستراتېگىيىلىك ھۇجۇمغا ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەتتە چىقىدىغان گېزىت-ژۇرناللاردا ئۇزلۇكسىز ھالدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ ئارقا-ئارقىدىن غەلىبە قىلغانلىقى خەۋىرى بېسىلدى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق رەھبەرلەر ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ يۇنىلىشى ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ فاكىجېن، سىياسەتلىرىگە تېخىمۇ يېقىندىن دىققەت قىلىپ كەلدى. 1949-يىل 5-ئايدا، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ئاكتىپلار ۋەكىللىرى يىغىنىغا بەرگەن «نۇۋەتتىكى سىياسىي ۋەزىيەت ۋە

① «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى 1949-يىل 4-سانىدىن ئېلىنغان.

ۋەزىپىلىرىمىز» دېگەن دوكلاتىدا ئۇيغۇر ئۆلكىسى ئىنقىلابى بىلەن، جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ مۇناسىۋىتىنى مەخسۇس بىر باب ئارقىلىق شەرھىلەپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز باشقا ئالاھىدىلىكلىرى ۋە ۋەزىپىسى جەھەتتە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىغا ئوخشاش بولۇپ قالماستىن، بەلكى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ غەلىبە قىلىشى ياكى جۇڭگودىكى مىللىي مەسىلىنىڭ ئۇزۇل - كېسىل ۋە توغرا ھەل قىلىنىشى جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق.» «شىنجاڭدىكى يەرلىك مىللەتلەر جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىنىڭ ياردىمى ئاستىدىلا تېز سۈرئەت بىلەن ئۆز مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ. شۇنىمىسزكى، جۇڭگو خەلق ئىنقىلابى غەلىبىگە ئېرىشكەن ئەھۋال ئاستىدا شىنجاڭ خەلقى ئاندىن ئازادلىققا ئېرىشەلەيدۇ. شىنجاڭدىكى مىللىي مەسىلە ئاندىن ئۇزۇل - كېسىل ۋە توغرا ھەل قىلىنىدۇ. شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئىستىقبالى ئاندىن پارلاق بولىدۇ.»① ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ بۇ بايانلىرى كەڭ كادىرلار ۋە ئاممىغا نىسبەتەن چوڭقۇر تەربىيەۋى رول ئويناندى، بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر ئۆلكىسىنى ئىدىيىنى تەرتىپكە سېلىش كۈندىن-كۈنگە چوڭقۇرلاشتى، ئۇيغۇر ئۆلكىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۆز مەنپەئىتى بىلەن ئىچكىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنپەئىتى ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك دەيدىغان قارىشى كۈچەيدى. جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ ئومۇملۇق، شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر ئۆلكىسى ئىنقىلابىنىڭ قىسمەتلىك ئىكەنلىكىگە بولغان تونۇش سەۋىيىسى ئۆستى.

3. بىۋروكراتلىققا قارشى تۇرۇپ، خىزمەت ئۇنۇمىنى ئاشۇرۇش، خىيانەتچىلىك - چىرىكلىككە قارشى تۇرۇپ، ھۆكۈمەت ئىشلىرىدا پاك - دىيانەتلىك بولۇش، ھۆكۈمەتسىزلىككە قارشى تۇرۇپ، تەشكىلىي ئىنتىزامنى كۈچەيتىش

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلكىسى ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 191 — 192-بەتلەر.

قەدىمدىن ھازىرغىچە بارلىق يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئەھۋالغا ئوخشاش، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىمۇ مۇنداق ئۇچ چوڭ مەسىلىگە، يەنى ھاكىمىيەت قولغا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن بەزىلەرنىڭ ئورنىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكى تۈپەيلىدىن، يېڭى بيۈروكراتلىق ئىستىلىنىڭ پەيدا بولۇشى؛ ئىدىيىسى ساپ بولمىغان بىر قىسىم ئۇنسۇرلار ئىنقىلاب داۋامىدا ھوقۇق تۈتۈش ھەمدە ھوقۇقتىن پايدىلىنىپ ھەتتا خۇسۇسىي مەنپەئىتىنى كۆزلىشى، بەزى ئادەملەر تەدرىجىي ھالدا ئۆزىنى تاشلىۋېتىپ، ھۆرۈنلىشىپ ھۆكۈمەتسىزلىككە ئادەتلىنىپ قېلىشى، تەشكىلسىزلىك، ئىنتىزامسىزلىق قىلىشى، خىيانەتچىلىك قىلىپ چىرىكلىشىش؛ بەزى ئادەملەر ھۆكۈمەتسىزلىككە ئادەتلىنىپ قالغانلىقىدىن، نەزەردە تەشكىلىي ئىنتىزام بولماسلىق، ھۆرۈن، چېچىلاڭغۇ بولۇش مەسىلىسىگە دۇچ كەلدى. بۇ مەسىلىلەر بىر مەھەل تەرەققىي قىلىپ ناھايىتى ئېغىر دەرىجىگە يېتىپ بېرىپ، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتىگە ئېغىر زىيان سالدى. بۇ ھادىسىلەرنى تۈگىتىش ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى، يەنى گېزىت - ژۇرناللاردىن پايدىلىنىپ داغدۇغىلىق ھالدا تەشۋىقات ئېلىپ باردى؛ ئەمر-پەرمان، قانۇن - نىزاملارنى تۈزۈپ كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتىنى قېلىپلاشتۇردى؛ بۇ ناتوغرا كەيپىياتنى يەنە ئىدىيە جەھەتتە تۈزىتىشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى.

1948-يىل 1-ئايدا، ئەخمەتجان قاسىمى تارباغاتاي خەلق كۇلۇبىدا ئۈتكۈزۈلگەن قارشى ئېلىش يىغىنىدا ئۇچ ۋىلايەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچى خادىملارنىڭ خىزمەت ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلىش ئەھۋالى ناھايىتى ئېغىر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ مۇنداق دېدى: «ئايرىم جايلاردا ئەمگەك ئىنتىزامىغا رىئايە قىلماسلىق ئەھۋالى، ... لەن، خالىسا ئىشقا كېلىش، خالىمىسا ئىشقا كەلمەسلىك، خىزمەت ۋاقتى ۱۰ تويغا بېرىش، سەيلە-ساياھەتكە چىقىش، ئوغلاق تارتىش، ئۆزئارا مېھمان چاقىرىش ئەھۋالى بار، بۇنداق ئەھۋال خىزمىتىمىزگە زىيانلىق. ئەگەر ھەقىقەتەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلتىمىز، خەلق ئۈچۈن ئىشلەيمىز

دەيدىكەنمىز، بۇنداق يېتەرسىزلىكلەرنى قەتئىي تۈزىتىشىمىز كېرەك. كىمكى ئۆز مىللىتىنى سۆيسەن، دېموكراتىيە، ھۆرىيەتنى ھىمايە قىلسەن دەيدىكەن، ئۇ ئەمگەك ئىنتىزامىنى كۈچەيتىشى ۋە خىزمەت ئۈنۈمىنى ئۆستۈرۈشى كېرەك.»① 1949-يىل 3-ئاينىڭ 6-كۈنى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى سېپىنىڭ پولاتتەك ئىنتىزامى بولۇشى كېرەك» دېگەن قارارنى چىقاردى. قارارda مۇنداق دەپ كۆرسىتىلدى: «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» سېپى — خەلقىمىزنىڭ سىياسىي ئەركىنلىكى ۋە مەنسۇبى تۈرمۇشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان خەلق تەشكىلاتى، شۇڭا، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى سېپىنىڭ پولاتتەك ئىنتىزامى بولۇش كېرەك. چۈنكى ئىنتىزام — تۈرلۈك خىزمەتلەرنى كۆچەيتىش، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئاشۇرۇشتىكى ئاساسلىق ئامىل. ئىنتىزامنى ئىجرا قىلىشتا ئىشنى ئالدى بىلەن رەھبەرلىك ئورگانلىرىدىن باشلاش لازىم، رەھبىرىي ئەزالار ئىنتىزامنى ئىجرا قىلىشتا باشقىلارغا ئۈلگە بولۇشى كېرەك. شۇ يىلى 7-ئاينىڭ 6-كۈنى، ئەخمەتجان قاسىمى غۇلجا ناھىيىسىدىكى خىزمەتچى خادىملار يىغىنىدا نۇتۇق سۆزلەپ، خىزمەتچى خادىملار ئارىسىدا ساقلانغان مەسىلىلەرنى سىستېمىلىق، ئېتراپلىق تەھلىل قىلىپ، پاك-دىيانەتلىك، ئۈنۈم ۋە ئىنتىزام قاتارلىق بىرنەچچە جەھەتتىن چوڭقۇر شەرھلەپ ئۆتتى، ئۇ مۇنداق دېدى: «خىزمەتچىلىرىمىز دىققەت قىلىدىغان جايى شۇكى، مەنسەپنى ئۆزىمىزنىڭ شەخسىي مەنپەئىتىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان قورال قىلىۋالساق بولمايدۇ، بىزنىڭ ئىنقىلابنى قوزغىيالمىشىمىزنىڭ سەۋەبلىرىنىڭ بىرى، گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ئەزەلدىن ھۆكۈمەت مەنپەئىتىنى شەخسىي مەنپەئەت ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن ۋە

① «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان گېزىتى» 27-سانىدىن ئېلىنغان. 1948-يىل 2-ئاينىڭ 2-كۈنى نەشر قىلىنغان.

ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن زۇلۇمىنى يوقىتىشتىن ئىبارەت ئىدى. ئەگەر بىز ھازىر مەنسەپسىزدىن ئۆز شەخسىي مەنپەئىتىمىزنى قاندۇرۇش ئۈچۈن پايدىلانساق، ئىنقىلابسىز ئالدىدا، خەلقىمىز ئالدىدا، چوڭ خىيانەت قىلغان بولىمىز، ئۇ چاغدا بىزنى ھېچكىم كەچۈرمەيدۇ ھەم تارىخىمىزدا خەلقنىڭ نەزەرىدىكى قارايۇزلەردىن بولۇپ قالىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ جاماىتىمىز ئۇنداق شەخسىيەتچىلەر بىلەن ھېسابلىشىدۇ.» ئۇ بيۇروكراتلارنى قاتتىق تەنقىدلەپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «پەقەت ئىش بېجىرگىلى كەلگەن ئادەملەرنىڭ ئالدىمىزدا، ئىدارىلەرنىڭ ئىشىكلىرى ئالدىدا ئىنتىزار بولۇپ، سارغىيىپ ئولتۇرۇشلىرى بىلەنلا ئۆلچىمەك، بۇ كەمچىلىكنىڭ سىياسىي ماھىيىتىنى ۋە ئىقتىسادغا كەلتۈرگەن زىيىنىنىڭ ئېغىرلىقىنى بىلمۇۋالىمىز.» ئۇ كادىرلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ: «ھازىر ھەقىقەتەن بىرمۇنچە ئىدارىلىرىمىز ئۇستىدىن شىكايەت قىلمۇۋاتقانلار بار. ئەگەر بىز يەنىمۇ قاتتىقراق باشقۇرمىساق، ئۇ ھالدا شىكايەت قىلمۇۋاتقانلار بارغانسېرى تېخىمۇ كۆپەيىپ كېتىدۇ، بىزدە ئۇنداق شىكايەتلەرگە ئورۇن بولماسلىقى كېرەك ئىدى. چۈنكى بىز پۈتۈن ئىشىمىزنى ئادالەتچىلىك ئاساسىدا ئېلىپ بارىمىز دەپ كېلىۋاتىمىز.» ئۇ پاك-دىيانەتلىك بولۇش مەسىلىسى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دېدى: «ئىدارە، ئاپپاراتلىرىنى مۇستەھكەملەپ، ئىشنى ئادىل ئېلىپ بارىمىز دەيدىكەنمىز، پاك بولۇشىمىز كېرەك. پاك بولۇش ئۈچۈن خىيانەتچىلىككە يول قويماسلىقىمىز لازىم، خىيانەتچىلىك خەلقچىللىق سىياسىتىنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك دۈشمىنىدۇر. خىيانەتچىلىك دۆلەت ئاپپاراتلىرىنى تۆپ نېگىزىدىن چىرىتىدۇ. بىز ئۇنداق تۈپ نېگىزىدىن چىرىگەن دۆلەت ئاپپاراتىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق. مەسىلەن، گومىنداڭ دۆلەت ئاپپاراتىنىڭ ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە يىمىرىلىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبلىرىنىڭ بىرى، ئۇلاردىكى يۇقىرىدىن-تۆۋەنگە قەدەر ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى پاراخور بولغانلىقىدىندۇر. ئەگەر بىز خەلقنىڭ ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىمىز دەيدىكەنمىز، خىيانەتچىلىككە قارشى رەھىمسىز كۈرەش ئېلىپ بېرىشىمىز كېرەك.» «سۆزدە خەلقچىللىق دەپ ۋاراقلاپ، ئەمەلىيەتتە

پارىخورلۇق بىلەن زەھەرلەنگەن دۆلەت ئاپپاراتى بولىدىغان بولسا، ئۇ ۋاقىتتا خەلقچىللىق بولمايدۇ، ئۇ خەلقنى ئالدايدىغان يالغانچىلىق بولىدۇ، ئۇنداق ئاپپاراتنى بار دۆلەت مۇستەھكەم بولمايدۇ، ئۇنداق ھۆكۈمەت قۇمىنىڭ ئۈستىگە سالغان ئىمارەتكە ئوخشاش بولىدۇ.»① ئۇ يەنە تەشكىلىي ئىنتىزام مەسىلىسىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ، ئەمگەك ئىنتىزامىغا تولۇق رىئايە قىلىپ، رەھبەرلەر تاپشۇرغان ۋەزىپىلەرنى ۋاقتىدا ئورۇندىپ، خىزمەتكە ئاكتىپ پوزىتسىيە تۇتۇشنى تەلەپ قىلدى. ئۇ ھەربىر خىزمەتچىدىن ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، خىزمەت ئىنتىزامىغا ئاڭلىق رىئايە قىلىپ، خىزمەتلەرنى تىرىشىپ ياخشى ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى.

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ بۇ نۇتقى ناھايىتى زور تەسىر پەيدا قىلدى، شۇنىڭدىن كېيىن، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ۋە ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى يەنە بىر قاتار بەلگىلىمە ۋە تۈزۈملەرنى تۈزۈپ چىقىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھاكىمىيىتىنىڭ ئىستىل قۇرۇلۇشىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈردى.

ئىككى يىلغا يېقىن ۋاقىت داۋاملاشقان ئىدىيىنى تەرتىپكە سېلىشتا كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى. مەلۇم دائىرە ئىچىدە، مەلۇم دەرىجىدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يۆنىلىشى توغرىلاندى، خىزمەت ئىنتىزامى چىڭىتىلىپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ياخشى شارائىت يارىتىلدى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى تاشقىنىغا قوشۇلۇشىغا مۇھىم ئىدىيىۋى، سىياسىي شارائىت ھازىرلاندى.

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 110 — 112-بەتلەر.

ئۈچىنچى پاراگراف ئۇچ ۋىلايەتتە ئىنقىلابىي تەشكىلاتنىڭ بەرپا قىلىنىشى ۋە ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ كۈچەيتىلىشى

1. ئۇچ ۋىلايەتتە ئىنقىلابى تەشكىلاتنى بەرپا قىلىش ۋە ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىشنىڭ زۆرۈرلۈكى

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي دەسلەپكى مەزگىلدە مۇكەممەل سىياسىي تەشكىلاتنىڭ رەھبەرلىكى يوق ئىدى، بىرلىككە كەلگەن، توغرا سىياسىي پروگراممىغا ئىگە سىياسىي پارتىيە تېخىمۇ يوق ئىدى. بۇ — ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلدىكى ئېغىر ئاجىزلىقى، كەسكىن، مۇرەككەپ كۈرەش داۋامىدا ئۇچ ۋىلايەتنىڭ رەھبەرلىك قاتلىمىدىكى تەرەققىيپەرۋەر زاتلار توغرا سىياسىي پروگراممىغا ئىگە ئىنقىلابىي سىياسىي پارتىيە قۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىنى كۆندىن-كۈنگە تونۇپ يەتتى. پارتىيە ۋە ئۇنىڭ ھەر دەرىجىلىك مۇكەممەل تەشكىلاتلىرى ئارقىلىق ئۆز ئەزالىرىغا سىياسىي تەربىيە بېرىپ، ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، جەڭگىۋارلىقنى ئاشۇرۇش مەقسىتىگە يېتىش ھەمدە باشقا كادىرلار ۋە ئاممىغا قارىتا ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، تەربىيىلەش ۋە نەمۇنىچىلىك، باشلامچىلىق قىلىش رولىنى ئويناش ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسىغا ئايلاندى.

ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتى كۈرەش داۋامىدا تەدرىجىي بارلىققا كەلگەن ۋە تەرەققىي قىلغان بولغاچقا، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ باشتىلا بىر مۇكەممەل، توقۇزى تەل ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى، ئومۇمىي پىلان تۈزۈپ چىقىشى ھەمدە ھاكىمىيەت ئاپپاراتلىرىنى شۇ ئومۇمىي پىلان بويىچە تەرتىپلىك قۇرۇپ چىقىشقا ۋاقتى ۋە ئىمكانىيىتى يوق ئىدى. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھەر

دەرىجىلىك ھاكىمىيىتى كۈرەش داۋامىدا ئالدىراپلا قۇرۇلغان بولۇپ، ئاپپارات تەسىس قىلىش ئىشى، فۇنكسىيە، ھوقۇق دائىرىسى، چەكلىمە، نازارەتچىلىك قاتارلىقلاردا بىرلىككە كەلگەن ئىنىق قىلىپ بولمىغاچقا، بىر تەرەپتىن قۇرۇش، بىر تەرەپتىن ياخشىلاشقا توغرا كەلگەنىدى.

ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتىنىڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ئاپپاراتى ئەسلىدە ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئىدى. 1945-يىل 12-ئايدا، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھەر مىللەت ۋەكىللىرى يىغىنى غۇلجىدا ئۇتتۇرۇلۇپ، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھۆكۈمىتىگە ئۆزگەرتىش قارار قىلىنىدى، كېيىن تەنچلىق بىتىمىغا ئاساسەن ئۇ يەنە ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئىلى، ئالتاي، تارباغاتايلار ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە بولىدىغان بولدى. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ تەرەققىيپەرۋەرلىرىدىن ئەھمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىقلار ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتىگە قاتناشتى. لېكىن ئىلى، ئالتاي، تارباغاتايلار ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىنى كۈچەيتىپ، گومىنداڭ تەرەپكە قارشى سىياسىي كۈرەش ئېلىپ بېرىپ، تەنچلىق بىتىمىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئىلى ۋىلايىتى ئەمەلىيەتتە ئۇچ ۋىلايەتكە رەھبەرلىك قىلىش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئالغانىدى، ئەھمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ رەھبىرى بولۇش سالاھىيىتى بىلەن ئۇچ ۋىلايەتنىڭ خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلغانىدى. لېكىن ئۇتتۇنچى خاراكتېرنى ئالغان، ئۇ ھەقتە ئىنىق بەلگىلىمە چىقىرىلمىغان، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھوقۇق مېخانىزمى ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن كېيىنكى كۈرەشنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشالمىدى.

ئۇچ ۋىلايەت توپلاڭنى تىنچىتىش كۈرىشى غەلىبىسىدىن كېيىن ئىچكى-تاشقى ۋەزىيەت بىرقەدەر مۇقىم بولغان مەزگىلدىن پايدىلىنىپ، تەشكىلات، ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، ئىلگىرىكى

كىشىلەرنىڭ كۆڭلى چېچىلىپ كېتىش، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ بەرقەرارلىقىغا بىۋاسىتە تەسىر يەتكۈزۈش مۇمكىن ئىدى.

2. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ساقلاش قىلىش ئىتتىپاقى ۋە ئۇنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى

1948-يىل 8-ئاينىڭ 1-كۈنى، «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ساقلاش قىلىش ئىتتىپاقى»نى قۇرۇش يىغىنى غۇلجىدا داغدۇغىلىق ئېچىلدى. يىغىنغا ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مۇنۇنوپ قاتارلىق 30 نەچچە كىشى قاتناشتى، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى قاتلام ۋەكىل زاتلىرى، يەتتە ئاپتونوم دېموكراتىك ئىتتىپاقىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە ھەرقايسى ساھەلەردىكى ئوقۇمۇشلۇق زاتلارمۇ يىغىنغا قاتناشتى. يىغىندا شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ساقلاش قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى جاكارلىنىپ، 35نەپەر مەركىزىي كومىتېت ئەزاسى، بەش نەپەر مەركىزىي كومىتېت كاندىدات ئەزاسىدىن تەركىپ تاپقان شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ساقلاش قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى، ئەخمەتجان قاسىمى مەركىزىي كومىتېتنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى ھەمدە شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ساقلاش قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كۈندىلىك خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىدىغان ئاپپاراتى — شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ساقلاش قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ئەخمەتجان قاسىمى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلەندى. بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ساقلاش قىلىش ئىتتىپاقى رەسمىي قۇرۇلدى.

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ساقلاش قىلىش ئىتتىپاقى ھەرقايسى مىللەتلەر، ھەرقايسى سىنىپلار بىرلەشكەن ئاممىۋى

خاراكتېردىكى بىرلىك سەپ تەشكىلاتى بولۇپ، سىياسىي پارتىيىنىڭ مەلۇم رولىغا ئىگە، ئۇ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ كېيىنكى مەزگىللەردىكى ئەھمىيىتى رەھبەرلىك كۈچىگە ئايلاندى. شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇكى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىغا بىر نەچچە خەتنى ۋە كاندىدات ئەزا قوبۇل قىلىندى، بۇ خەتنى ۋە مىللىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر مىللەت ۋەكىللىرىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىك ئاپپاراتىغا قاتناشقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ پروگراممىسى ئۇنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنىدا ئېلان قىلىنغان «پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە مۇراجىئەت» دە مەركەزلىك ھالدا ئەكىس ئەتتۈرۈلدى. «پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە مۇراجىئەت» نى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ سىياسىي خىتابنامىسى دېيىشكە بولىدۇ، ئۇنىڭدا «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» نىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى ھەرقايسى مىللەتلەر جۈملىدىن ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، موڭغۇل، خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۆزبېك ۋە باشقا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىشىپ، نامرات، قالاق ۋە ھوقۇقسىز قۇللۇق ئورۇننى مەڭگۈ يوقىتىپ، شىنجاڭنى تىنچلىق، دوستلۇق، ئادالەت، ھەققانىيەت، ئەركىنلىك بولىدىغان جەمئىيەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت، دەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى.① بۇ ئومۇمىي پروگراممىدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ چوڭ يۆنىلىشى كۆرسىتىپ بېرىلدى.

«شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» بۇ ئومۇمى كۆرەش پروگراممىسى ئاساسىدا «پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە مۇراجىئەت» تە 12ماددىلىق كونكرېت سىياسىي پروگراممىنى ئوتتۇرىغا قويدى، بۇ ئاساسەن تۆۋەندىكىچە:

---

① «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ھۆججەتلىرىدىن تاللانما». (يېكىتىلگەن نۇسخا) دىن ئېلىنغان، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار گۇرۇپپىسى، 1994-يىل 2-ئاي تۈزگەن، خەنزۇچە 6-بەت.

(1) سۆز، مەتبۇئات، يىغىلىش، جەمئىيەت بولۇپ ئۇيۇشۇش ۋە دىنىي ئېتىقات ھەقىقىي ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش.

(2) شىنجاڭدا ياشاۋاتقان ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ ھەر دەرىجىلىك ئورگانلىرىدىكى ئورنى ۋە خىزمەت ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلىش.

(3) خەلق ئىشىنىدىغان يەرلىك كىشىلەردىن مەمۇرىي رەھبەرلەرنى سايلاش پرىنسىپىنى ھەقىقىي ئەمەلگە ئاشۇرۇش.

(4) ھۆكۈمەت خىزمىتىگە يارەملىشىدىغان ھەم نازارەتچىلىك قىلىدىغان، سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن، خەلق ئىشىنىدىغان كېڭەش ئەزالىرىنىڭ تۇرمۇش ۋە خىزمەت شارائىتىغا كاپالەتلىك قىلىش.

(5) ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى ۋە شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان باشقا جەمئىيەتلەرنى قۇرۇش.

(6) شارائىت يارىتىپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئۆز تىل -يېزىقىدا مەتبۇئات بۇيۇملىرى، دەرسلىك ۋە باشقا ئەدەبىيات -سەنئەت ئەسەرلىرىنى نەشر قىلىش ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلىش.

(7) ئۆز مىللىتىنىڭ تىل -يېزىقىدا دەرس ئۆتىدىغان مەكتەپلەرنى كۆپەيتىپ، نامراتلارنىڭ پەرزەنتلىرى ئوقۇيدىغان، تاماق -ياتاق ھەقسىز مەكتەپلەرنى قۇرۇش؛ شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىغا كېرەكلىك ھەر خىل كەسپىي ئىختىساسلىق خادىملارنى تەربىيىلەيدىغان تېخنىكۇم ۋە ئالىي مەكتەپلەرنى قۇرۇش؛ كىنوخانا، تىياتىرخانىلارنى قۇرۇپ، رادىئو ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش.

(8) قانۇن ئىشلىرىدا شىنجاڭدىكى يەرلىك مىللەتلەرنىڭ تىل-يېزىقىنى ئىشلىتىش. سوت مەھكىمىسىنى ھۆكۈمەتنىڭ ئىجرائىيە ئاپپاراتلىرىدىن ئايرىپ چىقىپ مۇستەقىل قىلىش.

(9) ھەربىيلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى باشقا پۇقرالارنىڭكىگە ئوخشاش سىياسىي ھوقۇقتىن بەھرىمەن قىلىش.

(10) دوختۇرخانا، شىپاخانا ۋە باشقا داۋالاش ئاپپاراتلىرىنى

كۆپەيتىپ، پۇقرالارنى ھەقسىز داۋالاشنى يولغا قويۇش.

(11) شىنجاڭدا ياشاۋاتقان ھەر قايسى يەرلىك مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىك ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلىش، ئۇلارنىڭ ئىلكىدىكى يەر، قىشلاق، چارۋا-مال، سانائەت ئىنشائاتلىرى ۋە باشقا تۇراقلىق مۇلۇك، كۆچمە مۇلۇكنىڭ شەخسىي ئىگىدارچىلىقىدا بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش.

(12) يېزا ئىگىلىكى ۋە سۇ ئىنشائاتىغا سېلىنىدىغان مەبلەغنى كۆپەيتىپ، يايلاق، قىشلاقلارنىڭ ئوتلاق قۇرۇلۇشىنى كۆچەيتىپ، چارۋىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش.

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ بۇ پروگراممىسىدا ئەمەلىيەتتە مۇنداق ئىككى چوڭ كۆرەش نىشانى، يەنى شىنجاڭنىڭ ئەركىنلىك، دېموكراتىيە ئىشلىرى ئۈچۈن كۆرەش قىلىش؛ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن كۆرەش قىلىش ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ پروگراممىسىدا بىرقەدەر ئەتراپلىق بولغان مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلاب پروگراممىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» نىڭ مەقسىتى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى، ئۇ ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ كۆرەش قىلىش بايرىقىغا ئايلاندى.

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ۋە ئۇنىڭ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قۇرۇلۇشى، شەك-شۈبھىسىزكى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىكى بىر چوڭ ئىش بولدى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى رەھبەرلىك قىلىش رولىنى ھەقىقىي تۇردە ئۈيناش ئۈچۈن، يەنە ھەر دەرىجىلىك تەشكىلىي ئاپپاراتلارنى قۇرۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ئۇنى ھەرقايسى جەھەتلەر، ھەرقايسى جايلاردا رول ئويناىدىغان قىلىشى كېرەك ئىدى. شۇڭا، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ ناھايىتى زور زېھنىي كۈچى بىلەن تەشكىلىي قۇرۇلۇش خىزمىتىنى ئىشلىدى.

1948-يىل 8-ئايدا، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلىي خىزمىتى توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق نىزامى»نى ئېلان قىلدى. بۇ نىزامدا شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىي قائىلام تەشكىلاتلىرى، ناھىيە دەرىجىلىك تەشكىلىي كومىتېتى ۋە ۋىلايەتلىك تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ ئىلتىماس سۈنۈشى، ئۇلارنى تەكشۈرۈش، تەستىقلاش تەرتىپى ۋە ھوقۇق دائىرىسى، ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلارنى قۇرۇش شەرتى، ھوقۇقلۇق ئاپپاراتلار ۋە قۇرۇلتايلارنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىش، ئاۋازغا قويۇش تۈزۈمى، ئىتتىپاق بەدىلىنى يىغىش ۋە ئىشلىتىش قاتارلىقلار بەلگىلەندى. بۇ نىزامغا ئاساسەن، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرى ھەرقايسى ۋىلايەتلەردە ۋە مىللىي ئارمىيىدە تېز قۇرۇلدى.

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش ئالدى بىلەن شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرىنى قۇرۇش كېرەك ئىدى. 1948-يىل 8-ئايدا، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرىنى قۇرۇشنى، يەنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمى؛ شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى مەدەنىيەت-ماارىپ بۆلۈمى؛ شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي خوجىلىق بۆلۈمى؛ شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى ربۇنزىيە بۆلۈمى؛ شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزى كومىتېتى ئاخبارات باشقارمىسىنى قۇرۇشنى قارار قىلدى.

زۇنۇن تېيىپوپ مەركىزىي كومىتېت تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولدى؛ ئىبراھىم تۇردى مەركىزىي كومىتېت مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولدى؛ ئابدۇرېھىم ئەيسا مەركىزىي كومىتېت خوجىلىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولدى؛ جابۇقباي ئاقلاقچى مەركىزىي كومىتېت رىۋىزىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولدى؛ ئابدۇكېرىم ئابباسوپ مەركىزىي كومىتېت ئاخبارات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولدى.

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى تارباغاتاي تەشكىلىي كومىتېتى ئۇچ ۋىلايەتتە ئەڭ بالدۇر قۇرۇلغان ۋىلايەتلىك تەشكىلات ھېسابلىنىدۇ. 1948-يىل 9-ئاينىڭ 1-كۈنى، تارباغاتاي ۋىلايىتىدە «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» تارباغاتاي ۋىلايەتلىك تەشكىلىي كومىتېتىنى تەشكىللەپ قۇرۇش يىغىنى ئېچىلدى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى يىغىنغا قاتناشتى ۋە مۇھىم سۆز قىلدى. 9-ئاينىڭ 9-كۈنى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى تارباغاتاي ۋىلايەتلىك تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ رەسمىي قۇرۇلۇش يىغىنى ئېچىلدى. ئالىمجان ھاكىمبايوپ كومىتېتنىڭ رەئىسى بولدى. تارباغاتاي ۋىلايەتلىك تەشكىلىي كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دەرھال خىزمەتنى باشلاپ، ئىتتىپاق ئەزاسىنى قوبۇل قىلىپ، تارباغاتاي ۋىلايىتىدىكى ھەر قايسى ناھىيىلىك، رايونلۇق كومىتېتلىرى ۋە ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنى قۇردى. 11-ئاينىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ دۆربىلجىن، چۆچەك، شىخو، ساۋمن، چاغانتوقاي، قوبۇقسار قاتارلىق ئالتە ناھىيىدە ناھىيە دەرىجىلىك تەشكىلىي كومىتېتى قۇرۇلدى ھەمدە رايون دەرىجىلىك تەشكىلىي كومىتېتىدىن 100نەچچىسى قۇرۇلدى، 10مىڭغا يېقىن ئىتتىپاق ئەزاسى قوبۇل قىلىندى.

تارباغاتايدىن كېيىن، ئىلى ۋىلايىتىدىمۇ 9-ئاينىڭ 4-كۈنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ئىلى ۋىلايەتلىك تەشكىلىي كومىتېتى رەسمىي قۇرۇلدى. قېيۇمبەگ غوجا رەئىس، ئوسمان

زىيا مۇئاۋىن رەئىس بولدى. ئىلى ئاپتونوم تەشكىلىي كومىتېتى 11-ئاينىڭ 1-كۈنى خىزمەتنى رەسمىي باشلاپ، ئاپتونوم قاراشلىق ھەرقايسى ناھىيىلەردە ناھىيە، رايون دەرىجىلىك يەرلىك تەشكىلىي كومىتېتلارنى قۇرۇپ چىقتى. يىل ئاخىرىغا قەدەر، ئىلگىرى -كېيىن بولۇپ ئۈلجا، سۈيدۇڭ، نىلقا، چاپچال قاتارلىق ناھىيىلەردە ناھىيە دەرىجىلىك تەشكىلىي كومىتېتىدىن 14ى، رايون دەرىجىلىك تەشكىلىي كومىتېتتىن 188ى قۇرۇلدى. ئىتتىپاق ئەزاسى 6700دىن كۆپرەككە يەتتى.

9-ئاينىڭ 10-كۈنى، ئالتاي ئاپتونوم خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا دەلىللەن سۆزگۈرباپوپ غۇلجىغا بېرىپ يىغىنغا قاتنىشىش ئەھۋالى ۋە يىغىننىڭ روھىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى. ۋەكىللەر يىغىندا «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» ئالتاي ئاپتونوم تەشكىلىي كومىتېتىنى قۇرۇش قارار قىلىندى. 9-ئاينىڭ 13-كۈنى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ئالتاي ئاپتونوم تەشكىلىي كومىتېتى رەسمىي قۇرۇلدى، شامىس مامىيوپ رەئىس بولدى، قامى ئاسىلقان بىلەن مۇقاش جاكىلەر مۇئاۋىن رەئىس بولدى ھەمدە خىزمەتنى دەرھال باشلىدى. 11-ئاينىڭ ئاخىرىغا قەدەر، سارسۇمبە، كۆكتوقاي، بۇرۇلتوقاي، بۇرچىن، قابا، جېمىنەي قاتارلىق ئالتە ناھىيىدە شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ناھىيە دەرىجىلىك تەشكىلىي كومىتېتى قۇرۇلدى، رايون دەرىجىلىك تەشكىلىي كومىتېتتىن 78ى قۇرۇلدى، ئىتتىپاققا 7000غا يېقىن ئەزا قوبۇل قىلىندى.

مىللىي ئارمىيە — ئۇيغۇر ئاپتونوم ئىنقىلابىنىڭ تۈۋرۈكى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مىللىي ئارمىيىدە ئۇيغۇر تەشكىلاتىنى قۇرۇشقا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىپ، مەخسۇس نىزاملارنى ئالاھىدە تۈزۈپ چىقتى ھەمدە پىلانلىق ھالدا يولغا قويۇشنى تەشكىللىدى.

1948-يىل 10-ئاينىڭ 11-كۈنى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مىللىي ئارمىيە تەشكىلىي

كومىتېتى غۇلجىدا رەسمىي قۇرۇلدى، ئابدۇرېھىم ھەسەنوپ رەئىس بولدى. مىللىي ئارمىيە تەشكىلىي كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيە ئىچىدىكى ھەر دەرىجىلىك تەشكىلىي كومىتېتلىرى قۇرۇپ چىقىلدى. مىللىي ئارمىيىدىكى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرى لېيەن، يېڭ، تۇمن، جۇنلەردە ئايرىم-ئايرىم قۇرۇلدى، يېڭ دەرىجىلىكتىن يۇقىرى قىسىملاردا بىردەك تەشكىلىي كومىتېت قۇرۇلدى. 10-ئاينىڭ ئاخىرىغا قەدەر، مىللىي ئارمىيىدە تۇمن دەرىجىلىك تەشكىلىي كومىتېتتىن 16سى، يېڭ دەرىجىلىك تەشكىلىي كومىتېتتىن 20سى قۇرۇلدى، ئىتتىپاقتا 1300دىن كۆپرەك ئەزا قوبۇل قىلىندى.

مىللىي ئارمىيىدە شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلغانلىقى تۇپەيلىدىن، مىللىي ئارمىيىگە بولغان سىياسىي رەھبەرلىك كۈچەيتىلىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ سىياسىي ساپاسى كۆرۈنەرلىك ھالدا ئۆستۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيىدىن ئىبارەت بۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قوراللىق كۈچلىرىنىڭ توغرا سىياسىي يۆنىلىشىگە، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ۋەزىپىسىنىڭ غەلىبىلىك ئورۇندىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىندى.

ئۇچ ۋىلايەتتىكى ياشلار ھەرىكىتى، خانىم-قىزلار ھەرىكىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى مىللىي ئارمىيىدە ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلارنى قۇرۇش ئىشىنى تامامىلىغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت ياشلار تەشكىلاتى ۋە خانىم-قىزلار تەشكىلاتىنى قوشۇۋېتىش خىزمىتىگە تۈتۈش قىلدى.

1948-يىل 12-ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىغا رەسمىي قوشۇۋېتىلىپ، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى ئۇچ ۋىلايەت ياشلار خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىش ئۈچۈن ياشلار تەشكىلىي كومىتېتىنى

كۆپەيتىپ تەسىس قىلدى. 1949-يىل 4-ئاينىڭ 2-كۈنى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي ياشلار تەشكىلاتىنىڭ ۋەزىپىسى كەڭ ياشلارنى ئۈيۈشتۇرۇپ ۋە تەربىيىلەپ، ياشلار تەشكىلاتىنىڭ ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرۇش ئېڭىنى كۈچەيتىپ، كەڭ ياشلارنى جەمئىيەتكە يارىملىق ئىختىساس ئىگىلىرىدىن قىلىپ تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت دەپ بەلگىلەندى. كېيىن، يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، جايلاردا ھەر دەرىجىلىك ياشلار تەشكىلاتلىرى تېزلىكتە قۇرۇلدى. 6-ئاينىڭ 19-كۈنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ئالتاي ۋىلايەتلىك تەشكىلىي كومىتېتى ياشلار تەشكىلىي بۆلۈمى قۇرۇلدى ھەمدە ھەرقايسى ناھىيىلەرگە دەرھال ۋەكىل ئەۋەتىپ، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ھەر دەرىجىلىك ياشلار تەشكىلاتلىرىنى ئارقا-ئارقىدىن قۇرۇپ چىقتى. ئالتاي ۋىلايىتىنىڭكى بىلەن تەڭ بىر كۈندە، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى تارباغاتاي ۋىلايەتلىك تەشكىلىي كومىتېتىمۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى تارباغاتاي ۋىلايەتلىك كومىتېتىنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىغا قوشۇۋېتىشنى قارار قىلىپ، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى تارباغاتاي ۋىلايەتلىك تەشكىلىي كومىتېتى ياشلار تەشكىلىي بۆلۈمىنى قۇردى.

ياشلار تەشكىلاتى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىغا قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، 1949-يىل 3-ئاينىڭ 8-كۈنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى يەنە قارار چىقىرىپ، ئۇچ ۋىلايەت خانىم-قىزلار جەمئىيىتىنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىغا قوشۇۋېتىپ، شۇ كۈنى شىنجاڭ تىنچلىقنى قوغداش خەلقچىل ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى خانىم-قىزلار تەشكىلىي بۆلۈمى

قۇرۇپ، مەخسۇس ئۇچ ۋىلايەتنىڭ خانىم ـقىزلار خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىشنى قارار قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىمۇ نىسپىي هالدا شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى هىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ۋىلايەتلىك تەشكىلي كومىتېتى خانىم-قىزلار تەشكىلي بۆلۈمى قۇرۇلدى. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى هىمايە قىلىش ئىتتىپاقى خانىم-قىزلار تەشكىلي بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئۇچ ۋىلايەتنىڭ خانىم-قىزلار هەربىرى يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويدى. ئۇچ ۋىلايەت خانىم ـقىزلار جەمئىيىتى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى هىمايە قىلىش ئىتتىپاقىغا قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى هىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ تەشكىلي قۇرۇلۇشى خىزمىتى تاماملاندى. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى هىمايە قىلىش ئىتتىپاقى هەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە مۇكەممەللىشىش ئارقىسىدا، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى هىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ تۇرلۇك سىياسەت، پائالىيەتلىرىنىڭ ئىزچىللاشتۇرۇلۇشى تەشكىلي كاپالەتكە ئىگە بولدى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى هىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىكى رەھبەرلىك ئورنى ۋە رولىغا ئىشەنچلىك ئاساس سېلىندى، ئۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە توغرا يول، توغرا يۆنىلىشتە چىڭ تۇرۇشقا ناهايىتى چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى.

پەۋقۇلئاددە كۆرەشنىڭ ئېهتىياجى تۈپەيلىدىن، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى هىمايە قىلىش ئىتتىپاقى هەم هەرقايسى مىللەتلەر، هەرقايسى تەبىقىلەر بىلەن بىرلىشىدىغان بىرلىك سەپ تەشكىلاتى بولدى، هەم ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئالىي هوقۇقلۇق قۇنكىسىيىسىنى ۋاقتىنچە يۈرگۈزىدىغان ئاپپارات بولدى، شۇنداقلا ئۇ يەنە بەزى سىياسىي پارتىيىنىڭ رولىغا ئىگە بولدى. ئۇنىڭ قۇرۇلغانلىقى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىكى بىر چوڭ ئىش، كېيىنكى مەزگىلدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇهىم ئەهمىيەتكە ئىگە ئىش بولدى. بىرىنچى، ئۇچ ۋىلايەتتە هەرقايسى ۋىلايەت بىر-تۇتاش قارايدىغان هاكىمىيەت ئاپپاراتى بولمىغان ئەهۋالدا،

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنى ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ئالىي ھوقۇقلۇق ئاپپاراتى قۇنكىسىنىڭ ۋەكالىتەن يۈرگۈزدى. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى بۈيرۇق چۈشۈرۈش، قارار چىقىرىش، بولیورۇق بېرىش شەكلى بىلەن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۇيغۇر ئۆلكىلىك خىزمەتكە يېتەكچىلىك قىلىپ، ئۇيغۇر ئۆلكىلىك شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە، قەدەمنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، خىزمەتلەرنى ماس قانات يايدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىپ، ئىلگىرىكى ئىلى ئۆلكىلىك باشقا ئىككى ئۆلكىلىكتە تەڭ دەرىجىدە تۈرۈپ رەھبەرلىك قىلىشتەك غەيرىي نورمال ھالەتنى ئۆزگەرتىپ، ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ھاكىمىيەت تۈزۈلۈشىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈردى، ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ھەرقايسى جايلىرىدا سىياسەتنىڭ بىردەك بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى. ئىككىنچى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ قۇرۇلۇشى ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ئىنقىلابىدا كەڭ بىرلىك سەپنى شەكىللەندۈرۈپ، ئىنقىلابىي كۈچنى ئۇلغايتتى. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ھەرقايسى مىللەت، ھەرقايسى تەبىقە بىرلەشكەن كەڭ بىرلىك سەپ تەشكىلاتى بولۇپ، ئۇ خەنزۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەرقايسى مىللەت بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، شىنجاڭنىڭ ئەركىنلىكى، خەلقچىللىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. بۇ — ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ئىنقىلابىي پارتىلىغاندىن بۇيان، تۇنجى قېتىم خەنزۇ خەلقىنى ئېنىق ھالدا ئىنقىلابنىڭ ھەربىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى سۈپىتىدە بىرلىك سەپ دائىرىسىگە كىرگۈزگەن مۇھىم ھۇججەت، ئۇ شىنجاڭدىكى خەنزۇ خەلقى بىلەن باشقا ئاز سانلىق مىللەت خەلقىغە ياخشى، ئاكتىپ تەسىر كۆرسىتىپ، بۇنىڭ بىلەن مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىق، ھەمكارلىقنى كۈچەيتىپ، ئىتتىپاقلىشىشقا بولىدىغان بارلىق كۈچنى زورايتتى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ كۈچىنى ئاجىزلاشتۇردى ۋە بېتىم قالدۇردى، ئۇيغۇر ئۆلكىلىك شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش

ئىتتىپاقىنىڭ قۇرۇلۇشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى توغرا سىياسىي نىشانغا ئىگە قىلدى ھەم ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنىڭ پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى تاشقىنىغا قوشۇلۇشىغا مۇھىم شارائىت ھازىرلىدى.

3. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھاكىمىيەت ئاپپاراتى قۇرۇلۇشى

ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەتلىرى كۆرۈش داۋامىدا ئالدىراش - تېنەش قۇرۇلغان، ئۇنىڭ ئاپپاراتىنىڭ تەسىس قىلىنىشى، فۇنكسىيىسى، ھوقۇق دائىرىسى، چەكلىش، نازارەت قىلىش قاتارلىقلاردا ئېنىق بىرلىككە كەلگەن قېلىپ يوق ئىدى، ئۇ پەقەت ئۇدۇللۇق قۇرۇلۇپ، ئۇدۇللۇق ياخشىلاندى. ئۇنىڭ كادىرلىرىمۇ تۇزۇش داۋامىدا بارلىققا كەلگەن ۋە ئۆسۈپ يېتىلگەن، بۇ كادىرلار قوشۇنىنىڭ ئەھۋالىمۇ ناھايىتى مۇرەككەپ ئىدى، سىياسىي، مەدەنىيەت ساپاسى، خىزمەت ئىقتىدارى تەكشى ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھەم خىزمەت ئىقتىدارى بىرقەدەر كۆچلۈك، سىياسىي سەۋىيىسى بىرقەدەر يۇقىرى مۇنەۋۋەرلەرمۇ؛ ھەم ئەمەلىي خىزمەت تەجرىبىسى كەم بولغان، سىياسىي-ئىدىيىۋى سەۋىيىسى يۇقىرى بولمىغان ئادەتتىكى كىشىلەرمۇ بار ئىدى؛ ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئىنقىلاب دولقۇنىغا قوشۇلۇۋېلىپ، كادىرلار قوشۇنىغا سوقۇنۇپ كىرىۋالغان ناچار ئۇنسۇرلارمۇ بار ئىدى. ۋەزىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى ھەر جەھەتتىن زور كۈچ بىلەن كۈچەيتتى.

بىرىنچى، ئۇچ ۋىلايەتتە مەمۇرىي ئاپپاراتنىڭ تەسىس قىلىنىشى. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئالىي رەھبەرلىك ئورگىنى قىلىپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، دەرھال ئۇنىڭ مۇناسىپ ئىش بېجىرىش ئاپپاراتىنى تەسىس قىلىشقا كىرىشتى. ئالدى بىلەن، ھوقۇقى ئەڭ زور بولغان ئۇچ ۋىلايەت ئالىي ئىقتىساد كومىتېتى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ كۈچەيتىلدى، ۋىلايەت ۋە

ناھىيىلەردە ئۇنىڭ مۇناسىپ شۆبىسى قۇرۇلدى، بۇلار ئۆز جايىنىڭ بانكا، باج قاتارلىق ئورگىنىغا رەھبەرلىك قىلىپ، مالىيە خامچوتى ۋە مالىيە ئكىرىم-چىقىمىغا ئومۇمىيۈزلۈك مەسئۇل بولدى. ئۇنىڭدىن قالسا، 1948-يىلى يېڭى يىلدا ئىلان قىلىنغان «ئىلى ۋىلايىتى سوت مەھكىمىسى خىزمەت نىزامى» يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئەمەلىيلەشتۇرۇلۇپ، قانۇنىي نازارەت قىلىش، تەكشۈرۈش سىستېمىسى تەدرىجىي مۇكەممەللەشتۇرۇلدى. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۇچ ۋىلايەتتە قانۇن ۋە جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش كومىتېتى ۋە ئۇنىڭ شۆبىسى قۇرۇلدى، ھەرقايسى شۆبە كومىتېتىنىڭ مەسئۇلىيىتى كومىتېتنىڭ مەسئۇلىيىتى بىلەن بىردەك بولدى، يەنى ئايرىم-ئايرىم ھالدا ھەرقايسى ۋىلايەتلىك ئەدلىيە تارماقلىرىنىڭ ھۆكۈمىنى تەكشۈرۈشكە مەسئۇل بولۇپ، زور، مۇرەككەپ دېلولارنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشىغا قاتنىتا پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە تەپتىش بۆلۈمىنى سوت مەھكىمىسىدىن ئايرىپ چىقىپ، تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇش قارار قىلىندى. مەمۇرىي چىقىمنى ئازايتىپ، دېلو بېجىرىش سۈرئىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، 1949-يىلى يېڭى يىلدىن ئېتىبارەن ناھىيىلىك سوت مەھكىمىلىرى ئىخچاملاندى ۋە تەرتىپكە سېلىندى. مەسىلەن، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىگە قاراشلىق 12ناھىيىدە ناھىيىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنىغا قاراپ بىرلەشتۇرۇپ ئۆت شۆبە سوت مەھكىمىسى قۇرۇلدى. قانۇن ۋە جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش كومىتېتى ئىلى ۋىلايىتىدىكى مەھكىمەئىي شەرئىيە ۋە سوت مەھكىمىسىنىڭ ھوقۇق دائىرىسىنىمۇ ئېنىق بەلگىلىدى: مەھكىمەئىي شەرئىيە دىنىي ئىشلار ۋە نىكاھ، مىراس قاتارلىق دېلولارنى تەكشۈرۈپ ھەل قىلىشقا مەسئۇل بولمىدىغان، ئۇنىڭدىن كېيىن ھۆكۈمەت ئىجرا قىلمىدىغان بولدى، يەرلىك سوت مەھكىمىسى قەرز ھوقۇقى، جىنايى ئىشلار، ھەق-تەلەپ دېلولىرىنى قانۇن بويىچە سوتلاشقا، زور، مۇرەككەپ دېلولاردا قانۇن ۋە جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش كومىتېتىنىڭ پىكرىنى ئېلىپ، ئاندىن قانۇن بويىچە مۇستەقىل ھۆكۈم چىقىرىشقا مەسئۇل بولدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەربىيلەردىن قانۇنغا چېتىلىپ قالغانلارنى

ھەربىي سوتنىڭ سوت قىلىشى بەلگىلەندى. مۇشۇنداق تەرتىپلىقلارنى كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئەدلىيە سىستېمىسى پەيدىنپەي شەكىللەندى.

بۇنىڭدىن باشقا، ئۇچ ۋىلايەت يەنە ھەر دەرىجىلىك دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق كوممىتېتى تەسىس قىلدى، بۇمۇ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ مەمۇرىي ئورگىنى بولدى. ئەينى ۋاقىتتا دۆربىلجىن ناھىيىسىنىڭ 8-، 9-، 10-رايونلىرى ناھىيە بازىرىدىن بەك يىراق بولغاچقا، بۇ رايونلارنى ئاجرىتىپ ئايرىم كەرەي يېرىم ناھىيىسى تەسىس قىلىندى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئورنىنى تولىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، بۇ جايلارنىڭ دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىگە يېقىندىن رەھبەرلىك قىلىشقا قولايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىلدى. ئۇچ ۋىلايەت ماۋارىپ سىستېمىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى ۋە ماسلىشىشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، 1949-يىل 6-ئاينىڭ 20-كۈنى يەنە ئۇچ ۋىلايەت ماۋارىپ كوممىتېتى تەسىس قىلىندى.

قىسقىسى، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيەت ئاپپاراتىنى كۈچەيتىپ تەسىس قىلىش، تەڭشەش، مۇكەممەللەشتۈرۈش ئارقىلىق، سىستېما بىلەن رايون بىرلەشتۈرۈلگەن بىرقەدەر چىڭ تەشكىلىي رەھبەرلىكنى پەيدىنپەي شەكىللەندۈرۈپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھوقۇقلۇق ئاپپاراتى ۋە ئۇنىڭ تەشكىلىي شەكلىنى كۈنسېرى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، بۇنىڭ بىلەن ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىقتىسادىنى ۋە باشقا تۈرلۈك خىزمەتلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈردى.

ئىككىنچى، كادىرلار قوشۇنى قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش — ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىشتىكى ئاچقۇچلۇق تەدبىر. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، شېڭ شىسەي، گومىنداڭنىڭ زۇلمەتلىك ھۆكۈمرانلىقىغا بىرلىكتە قارشى تۇرۇش ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىنقىلابچىلار بەزى ۋاقىتلىق ئىتتىپاقداشلار بىلەن بىرلىك سەپ ئورناتقانىدى. ئۇلارنىڭ ئېچىدە ئىنقىلاب قوشۇنىغا سوقۇنۇپ كىرىۋالغان بەزى ناچار ئۇنسۇرلارمۇ بولغان. بەزى فېئودال دىنىي يۇقىرى قاتلام

كىشىلەر بىر مەھەل مۇھىم ۋەزىپىلەرنى قولغا كىرگۈزۈۋىلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ توغرا يۆنىلىشكە قاراپ تەرەققىي قىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلدى. قانداق قىلىپ كادىرلار قوشۇنىنى ساپلاشتۇرۇپ، ھوقۇقنى ھەقىقىي ئىنقىلابچىلارنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇش، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان جىددىي ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدىغان مەسىلە بولۇپ قالدى. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرى تەدرىجىي تەدبىر قوللىنىپ، سىياسىي ئىنتىزام، قانۇن ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلغان كادىرلارنى جىددىي بىر تەرەپ قىلدى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا ئېغىر بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلغان كىشىلەرنى جازالىدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بىرقەدەر ياخشى بىر تۈركۈم كادىرنى ئۆستۈرۈپ، ھەر دەرىجىلىك ئورۇنلارغا قويۇپ، ھۆكۈمەت پەرمانىنىڭ ئىزچىللىشىشىغا كاپالەتلىك قىلدى. تىنچلىق بىتىمى ئىمزالىنىشتىن بۇرۇن گومىنداڭ قوشۇنى بىلەن جەڭ قىلىۋاتقان پەۋقۇلئاددە مەزگىلدە ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر دەرىجىلىك كادىرلار ھوشيارلىقنى ساقلاپ كېلىلىگەنىدى، لېكىن تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، بەزى كادىرلار «ۋەزىپىمىز ئورۇندىلىپ بولدى» دەپ قاراپ، غەلىبىدىن ئېسىنكىرەپ كېتىپ، تەدرىجىي بوشىشىپ كېتىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىشلىرىغا ناھايىتى زور زىيان كەلتۈردى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق رەھبەرلەر بۇ ئەھۋالنى سەزگەندىن كېيىن دەرھال تەدبىر قوللاندى. 1948-يىلى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت ئورگىنىنىڭ ئىنتىزامىنى كۈچەيتىشكە دائىر تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى ھەم خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، ئەمگەك ئىنتىزامىغا بويسۇنۇش، خىزمەت ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت ئۇچ جەھەتتىن كادىرلار قوشۇنىغا بولغان باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى.

ئۇچ ۋىلايەت يەنە بىر قاتار كادىر باشقۇرۇش تەدبىرىنى تۈزۈپ چىقتى، تۈرلۈك كادىر يېتىشتۈرۈش كۇرسلىرىنى ئېچىش ئارقىلىق، كادىرلارنىڭ سىياسەت سەۋىيىسى ۋە مەمۇرىي ئىقتىدارىنى ئۆستۈردى. كادىرلار

رىۋنزىيە ئاپپاراتى تەسىس قىلىش ئارقىلىق كادىرلار خىزمىتىدە تەشكىللىي ئىنتىزام بىلەن چەكلەشنى يولغا قويۇپ، بارلىق كادىرلار قوشۇنىنى خەلق ئاممىسىنىڭ نازارىتى ئاستىغا ئالدى. بۇ تەدبىرلەرنىڭ يولغا قويۇلۇشى، شەك-شۈبھىسىزكى، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتىنىڭ مەمۇرىي ئىشىنى ئۇنۇمىنى كۈچەيتتى.

ئۇچىنچى، مىللىي ئارمىيىنىڭ قۇرۇلۇشى كۈچەيتىلدى. مىللىي ئارمىيە — ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتىنىڭ تۈۋرۈكى، شۇنداقلا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مېۋىسىنى قوغدىغۇچى. مىللىي ئارمىيىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ زورايتىش، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتىنىڭ مۇستەھكەملىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا، ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى مىللىي ئارمىيىنىڭ قۇرۇلۇشىغا يۈكسەك ئەھمىيەت بەردى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ تەكتى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى پارتىزانلار ئەترىتى بولۇپ، ئۇ قوراللىق كۈرەش داۋامىدا ئۆسۈپ يېتىلدى. بۇ قوشۇن قۇرۇلغان ۋاقىت قىسقا، ھەربىي تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلىنىشى كەمچىل، ئاز ساندىكى ھەربىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ھەربىيلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مۇتلەق كۆپ ساندىكىلەر دېھقان-چارۋىچىلار بولغاچقا، مۇنتىزىملىشىش سەۋىيىسى يۇقىرى ئەمەس، قورال-جابدۇقلىرى ھەر خىل ئىدى، ئۇرۇشتا گومىنداڭ قوشۇنىدىن غەنىيمەت ئالغان قورالمۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى ياردەم قىلغان ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن سېتىۋالغان سوۋېت ئىتتىپاقىدا ۋە گېرمانىيىدە ئىشلەنگەن مىلتىق، زەمبىرەكلەرمۇ بار ئىدى، ھەربىي فورمىسى سوۋېت ئارمىيىسى فورمىسى ئىدى، قاتناش قورالى ئات ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن ئاپتوموبىل ئىدى، غۇلجا ئايرودرومىدا گومىنداڭدىن غەنىيمەت ئالغان ئايروپىلانمۇ بار ئىدى. ئەسكەر مەنبەسى جەھەتتە ئىختىيارىي ھالدا ھەربىيگە كىرىش بىلەن ھەربىي خىزمەت ئوتتەش تۈزۈمى بىرلەشتۈرۈلگەنىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى مىللىي ئارمىيىنىڭ سىياسىي ساپاسى بىلەن ھەربىي ساپاسىنى ئۆستۈرۈشكە توغرا كېلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن، مىللىي ئارمىيە ئوسمان، قالىبېك

قاتارلىقلار قىسمىنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، ئەينى ۋاقىتتىكى ۋەزىيەتنىڭ تەسىرى مۇقەملىقىدىن پايدىلىنىپ، ئارمىيىنىڭ تۈرلۈك قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتتى.

تىنچلىق بىتىمىدىكى بەلگىلىمە بويىچە، مىللىي ئارمىيىنىڭ خىراجىتى ۋە ئارقا سەپ تەمىناتىنى يەتكۈزۈپ بېرىشكە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەسئۇل ئىدى. لېكىن ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن كېيىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەتكە ھەربىي تەمىنات ۋە يەرلىك مەمۇرىي خىراجەت ئاجرىتىپ بېرىشنى رەت قىلىپ، مىللىي ئارمىيىنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن بوغۇپ يوقىتىشقا ئۇرۇندى.

گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل سىياسىتىنى بىتچىت قىلىش ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت خەلقى پائال ھەرىكەتكە كېلىپ، ماددىي ئىشىا ئىئانە قىلىپ، ھەربىي ئېھتىياجنى كاپالەتلەندۈردى. تارباغاتاي ۋىلايىتى بارلىق چارۋىچىلىق بېجى كىرىمىنى ھەربىي ئېھتىياجغا ئاجرىتىپ بەردى، ئىلى ۋىلايىتىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۆز ئىختىيارىيلىقى بىلەن قىسقىنە ۋاقىت ئىچىدە 22 مىلىۇن 221 قوي، 2633 ئۆچكە، 1354ئات، 1524كالا، 526مىليون 990مىڭ يۈەن پۇل ئىئانە قىلدى. كېيىن مىللىي ئارمىيىنىڭ پۈتۈن ھەربىي خىراجىتىنى چىقىم قىلىپ بېرىشكە ئىلى ۋىلايىتى مەسئۇل بولدى، تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ چارۋىچىلىق بېجى تولۇقلىما قىلىندى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مىللىي ئارمىيە يەنە كەڭ كۆلەمدىر-جەڭچىلەرنى ئۈيۈشتۇرۇپ، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشىغا قاتناشتۇرۇپ، ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. 1948-يىلى ھەربىي قوشۇن ئاشلىق، كۆكتات بويىچە ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلىگەن قىسىم ئايرىم-ئايرىم ھالدا 20 پىرسەنتتىن 30 پىرسەنتكە يەتتى. ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەربىي - خەلقنىڭ بىر-نىيەتتە ھەمكارلىشىپ كۈرەش قىلىشى ئارقىسىدا، مىللىي ئارمىيە ئاخىرى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقنى يېڭىپ، ھەربىي خىراجەت جەھەتتە ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەشنى ئىشقا ئاشۇردى. بۇ ئارمىيىنىڭ ھەر جەھەتتىكى قۇرۇلۇشىنى

كۆچەيتىش ۋە ئۇنى تەرتىپكە سېلىش ئۈچۈن ماددىي ئاساس سالدى.

مۇرەككەپ كۆرەشكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، مىللىي ئارمىيە ئۆزىدىكى سىياسىي-ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. 1948-يىلىدىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ قەدەممۇ قەدەم غەلبىسە قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسىدە ئېغىم مەسىلىلىرىگە دائىر سىياسىي تەربىيە ۋە تەشۋىقاتنى كۆچەيتتى. ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئىنقىلابنىڭ غەلىبىسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈزىسىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، مىللىي ئارمىيە ئوفىتسىر-ئەسكەرلىرىگە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى دېگەن ئىدىيىنى تەشۋىق قىلىپ، كەڭ كادىر، جەڭچىلەرنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ توغرا يۆنىلىشى ۋە يولىنى ئېنىق تونۇشىغا يارىدەم بەردى. ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى يەنە مىللىي ئارمىيىدە «8-ئارمىيىنىڭ سىياسىي خىزمەت قوللانمىسى»نى تەشۋىق قىلدى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىكى «ئۇچ چوڭ ئىنتىزام، سەككىز دىققەت»نى تونۇشتۇردى، مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەربىكتىنى ئۇچ چوڭ ئىنتىزام، سەككىز دىققەت ئارقىلىق قىلىپلاشتۇرۇشنى تەكىتلىدى؛ مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىكى ئوفىتسىر-ئەسكەرلىرى مۇسۇلمان بولغاچقا، بەزى دىنىي زاتلار ئارمىيىدە ئوفىتسىر-ئەسكەرلەرنىڭ نامىز ئوقۇشىغا ئىملىق قىلىۋاتقانلىقىنى، دىنىي ئېتىقادىتىن پايدىلىنىپ، باشقا دىندىكىلەرگە ئۆچمەنلىك بىلەن قاراشقا قوتۇرتىۋاتقانلىقىدەك ئەھۋاللارنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى يەنە مىللىي ئارمىيىنىڭ كادىر، جەڭچىلىرىگە توغرا مىللىي سىياسەتنى قايتا-قايتا تەشۋىق قىلىپ، پائىسلامىزم، تار مىللەتچىلىكنىڭ ناچار تەسىرىنى ئازايتتى ۋە تەدرىجىي تۈگەتتى؛ ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى يەنە گېزىت-ژۇرنال قاتارلىق جامائەت پىكرى قورالىنىڭ تەشۋىق-رولىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، بولۇپمۇ مىللىي ئارمىيىنىڭ «ئىنقىلاب تالڭ نۇرى» ژۇرنىلىنىڭ سىياسىي تەسىرى ۋە تەشۋىق ئۈنۈمىگە تېخىمۇ ئەھمىيەت بەردى. «ئىنقىلاب تالڭ نۇرى» ژۇرنىلى ئۇيغۇرچە، قازاقچە ئىككى خىل يېزىقتا نەشر قىلىندى،

تارقىتىلىش تراژى تەخمىنەن 5000دىن ئېشىپ كەتتى، ئۇنىڭ مىللىي ئارمىيىسىدە تەسىرى ناھايىتى زور بولدى. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ رەھبەرلىرى بۇ ژۇرناللاردا ماقالە ئېلان قىلىش، يولىيورۇق بېرىش ۋە نۇتۇق سۆزلەش قاتارلىق شەكىللەردىن پايدىلىنىپ، پۈتۈن ئارمىيىگە ئىدىيۇي-سىياسىي تەربىيە ئېلىپ باردى؛ ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىدە يەنە مەخسۇس ھەر دەرىجىلىك سىياسىي ئاپپارات تەسىس قىلىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىدىيۇي-سىياسىي خىزمەتكە رەھبەرلىك قىلىش ۋە ئۇنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلدى.

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىغىرىلغەندىن كېيىن، شىنجاڭ ۋەزىيىتى تېخىمۇ جىددىيلىشىپ كەتتى، مىللىي ئارمىيىنىڭ زىممىسىگە چۈشكەن ۋەزىپە تېخىمۇ ئېغىرلاشتى، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ تۈيۇقسىز ھۇجۇمىغا ۋە كۆتۈلمىگەن ۋەقەگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، ئەسكەر كۆپەيتىشكە ۋە قورال -ياراغ، جابدۇقلارنى كۆچەيتىشكە توغرا كەلدى. 1947-يىل ياز ۋە كۈزلەردە مىللىي ئارمىيە گومىنداڭنىڭ چەكلىمىسىنى بۇزۇپ تاشلاپ، شتاتنى كۆپەيتتى، ئەمەلىي كۈچىنى زورايتتى. 1949-يىل 8-ئايغىچە جەمئىي سەككىز تۈمەن قىلىپ كېڭەيتىپ تۈزدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاتلىق ئەسكەرلەر تۆمەنى بەش، پىيادە ئەسكەرلەر تۆمەنى ئۈچ، بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر مۇستەقىل پىيادە ئەسكەرلەر يىگى ۋە 500نەپەر ئارقا سەپ تەمىنات خادىملىرى بولۇپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئومۇمىي ئەسكىرىي كۈچى 14020دىن كۆپرەككە يېتىپ، قورال -ياراغ، جابدۇقلىرى مىللىي ئارمىيىدىن ياخشى بولغان گومىنداڭ قوشۇنىنى مىللىي ئارمىيە بىلەن ماناس دەرياسىنى پاسسل قىلىپ تىركىشىپ تۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى. مىللىي ئارمىيە ئۆزىنىڭ يەر شارائىتى بىلەن تونۇشلۇق بولۇش، ئاممىۋى ئاساسى كۈچلۈك بولۇش، پۈتۈن ئارمىيە بويىچە ماسلىشىپ جەڭ قىلىش، تاكتىكىدا جانلىق بولۇشتەك پايدىلىق شارائىتىدىن پايدىلىنىپ، دۈشمەننىڭ ئىغۋاگەرچىلىكىنى قايتا-قايتا تارمار قىلدى. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇچ ۋىلايەت ھاكىمىيىتى يەنە ھەر خىل يوللار ئارقىلىق مىللىي ئارمىيىنىڭ قورال -ياراغ، جابدۇقلىرىنى ياخشىلىدى.

1949-يىل 8-ئايغا قەدەر، مىللىي ئارمىيە 9088 ھەر خىل مىلتىققا، 184 تاپانچىغا، 405 يېنىك پىلىموتقا، 68 ئېغىر پىلىموتقا، 66 مىنامیوت، 12 زەمبىرەك، يەتتە زىنىت توپقا، 55 گىرانات ئاتقۇچقا، 14480 گىرانىتا، ھەربىر مىلتىققا ئوتتۇرىچە 180دىن توغرا كەلگۈدەك ھەر خىل مىلتىق ئوقى، ھەربىر يېنىك پىلىموتقا 1500دىن توغرا كەلگۈدەك يېنىك پىلىموت ئوقى، ھەربىر ئېغىر پىلىموتقا 3000 دىن توغرا كەلگۈدەك ئېغىر پىلىموت ئوقى ۋە 5522 جەڭ ئېتىغا، 521 ھارۋا ئېتىغا، 311 ھارۋىغا، ئىككى يېنىك تانكا، بىر برونىۋىكقا ئىگە بولۇپ قالغانىدى، يەنە گومىنداڭ قوشۇنىدىن قېلىپقالغان بۇزۇق ئايروپىلاندىن 42 سى بولۇپ، بۇنىڭدىن 14نى، جۈملىدىن ئالتە بومبارداسانچى ئايروپىلان بىلەن سەككىز قوغلىغۇچى ئايروپىلانىنى ماشىنىسازلىق رېمونتخانىسى رېمونت قىلىپ ئىشلىگە كەلتۈردى. قاتناش -تىرانسپورت جەھەتتە 30 ھەربىي ئاپتوموبىلمۇ بار ئىدى. شۇنىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيىنىڭ قورال -يارىغ، جابدۇقلىرى ئىلگىرىكىدىن كۆچەيتىلگەنىدى.

شۇنىڭ بىلەن بىرگە، مىللىي ئارمىيە يەنە ھەربىي مەشىقنى كۆچەيتىپ، ھەربىي ساپانى ئۆستۈردى. ئەينى ۋاقىتتا، قورال ئىشلىتىشنى بىلىش ئۈچۈن، مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى، جۇڭجيالڭ ئىسھاقبېك مونونوپ مۇنداق دەپ ئوتتۇرىغا قويدى: مىللىي ئارمىيە تىنچ مەزگىلدە ئوقۇشلۇق ئۆسۈپ يېتىلىش ئۈچۈن، كۈندىلىك ھەربىي مەشىقنى كۆچەيتىشى كېرەك، پۈتۈن ئارمىيىدە ھەربىي مەشىق دولقۇنىنى قوزغاپ، قارىغا ئېتىشنى، گىرانات تاشلاشنى مەشىق قىلىش، ئۇرۇش مانېۋرى ئۆتكۈزۈش، پارتىزانلىق ئۇرۇشىنى ئۆگىنىش، كېچىدە ئۇرۇش قىلىشنى ئۆگىنىش، ھەرقايسى ئەسكەرىي تۈرلىرى ماسلىشىپ جەڭ قىلىدىغان دالا مەشقى قاتارلىقلارنى ئېلىپ بېرىش كېرەك. مۇشۇنداق قىلىپ ھەم كەڭ جەڭچىلەرنىڭ ھەربىي تېخنىكىسىنى چىنىقتۇردى، ھەم ھەر دەرىجىلىك ئوفىتسىرلەرنىڭ قوماندانلىق ئىقتىدارىنى ئۆستۈردى، مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەربىي ساپاسى تېز ئۆستى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ ئىدىيىۋى ئېڭى ۋە ھەربىي ساپاسىنىڭ ئۆسۈشى

بىلەن، مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەربىي قىياپىتى ياخشىلاندى ۋە ئىنتىزامى چىڭىدى، ئاممىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولدى، ئارمىيە بىلەن خەلق مۇناسىۋىتى بارغانسېرى قويۇقلاشتى. ئامما كۆپ خىل شەكىللەر بىلەن قىسمەن ھال سورىدى. 1948-يىلى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايلار ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىدىن ھال سوراش پائالىيىتىدە جەمئىي 8851 پارچە ھەر خىل كىتاب ـگېزىت، 5086 لۆڭگە، 38 دۇتار، 37 تەمبۇر، 17 دومبىرا، تۆت پاتېفون، تۆت گارمون، 1132 موخۇركا خالتىسى، 4000 پارچە ئېلىپبە، يەنە نۇرغۇن تەنتەربىيە سايمىنى قاتارلىقلارنى تەقدىم قىلدى. بۇلار قىسمىنىڭ مەدەنىيەت پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشىغا ماددىي ياردەم بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، خەلق ئاممىسى يەنە سەييارە سەنئەت ئەترىتى تەشكىللەپ، قىسمىلارغا بېرىپ ھال سوراپ ئويۇن قويۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، قىسمىلاردىكى گەدەبىيات-سەنئەت تەشكىلاتلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىپ، قىسمىلارنىڭ مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىنى يەنمۇ يۇقىرى كۆتۈردى.

ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش خىزمىتىمۇ بىرقەدەر ياخشى قانات يايدۇرۇلدى. 1948-يىلى مىللىي ئارمىيىنىڭ بىر قىسىم كوماندىر-جەڭچىلىرى ۋەزىپىنى ئورۇندىاپ قايتىپ كەلگەندە، شۇ يەردىكى ھۆكۈمەت ۋە ئامما ئون چاقىرىم يىراق يەرگە ئالدىغا چىقىپ گۈل تەقدىم قىلىپ، چاي قۇيۇپ، زىياپەت بېرىپ كۈتۈۋېلىپ، خۇددى بايرام ئۆتكۈزگەندەك كوماندىر-جەڭچىلەرنىڭ غەلىبە بىلەن كەلگەنلىكىنى تەبرىكلىدى. تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بار ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ھۆكۈمەت ئىقتىسادىي جەھەتتىن قوشۇمچە ياردەم بەردى. ئىنقىلابىي ئۇرۇشتا قۇربان بولغانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ھۆكۈمەت نەپىقە پۇلى بەرگەندىن سىرت، باشقا جەھەتلەردىنمۇ ئېتىبار بېرىپ كۆڭۈل بۆلدى. ئىنقىلابىي ئۇرۇشتا يارلانغان كوماندىر-جەڭچىلەرگىمۇ ھۆكۈمەت ئۇزاق مۇددەت نەپىقە پۇلى بەردى. يېمەك-ئىچمەك، ياتاق بىلەن تەمىن ئەتتى ھەمدە كىشىلەرنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىگە ھەسسىلەپ سازاۋەر بولدى.

ئارمىيە تۇرۇۋاتقان جايدىكى خەلق ئاممىسى قىيىنچىلىققا يولۇققاندا،

قىسىم ھامان پۇتۇن كۈچى بىلەن ئاتلىنىپ، يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ خەلق ئاممىسىنى غەم-ئەندىشىدىن خالاس قىلىشىغا ھەمكارلاشتى، مەسىلەن، 1948-يىلى ئىلى، تارباغاتاي ئىككى ۋىلايەتنىڭ بەزى ناھىيىلىرىدە چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەرگەنىدى، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيە دەرھال چېكەتكە يوقىتىش كۈرىشىگە ئاتلاندى، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىق كۈرىستىشى ئارقىسىدا، چېكەتكە ئاپىتىنىڭ زىيىنى ئازايتىلىپ، زىرائەت قوغداپ قېلىنىدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ تېببىي خادىملىرىمۇ ئۇزلىرى تۇرۇشلۇق جايدىكى خەلق ئاممىسىنىڭ كېسىلىنى قىزغىنلىق بىلەن كۈرۈپ داۋالىدى. بۇنداق ياخشى ئارمىيە - خەلق مۇناسىۋىتى، شەك - شۇبھىسىزكى، ئارمىيىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ جەڭگىۋارلىق كۈچىنى ئاشۇردى.

- قىسقىسى، ئىككى يىلچە تىرىشچانلىق كۈرىستىش ئارقىلىق، مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەرقايسى جەھەتتىكى قۇرۇلۇشىدا خۇشاللىنارلىق ئىلگىرىلەش بولدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى كېيىنكى كۈنلەردە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىشىغا ماسلىشىشنى ئىنتايىن پايدىلىق شارائىت بىلەن تەمىن ئەتتى.

تۆتىنچى پاراگراف ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىقتىسادىي خىزمىتى

1. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن كېيىن ئۇچ ۋىلايەت دۇچ كەلگەن ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق

ئۇچ ۋىلايەت بىلەن بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇناسىۋىتى بۇزۇلغاندىن كېيىن، گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۇچ ۋىلايەتنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن قامال

قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىقتىسادىغا بۇزغۇنچىلىق قىلدى، ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنى يامانلاشتۇرۇپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى زىددىيەتلىرىنى ۋە ئىجتىمائىي داۋالغۇشنى كۈچەيتىۋەتتى. بىرىنچىدىن، ئۇلار ئۇچ ۋىلايەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە مىللى ئارمىيىگە بېرىدىغان راسخوتنى ئۇزۇن مۇددەت تۇتۇۋالدى، بۇ راسخوتلار ئۇچ ۋىلايەت خامچوتىنىڭ مۇھىم تۇرى ئىدى. ئىككىنچىدىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تارقاتقان كۈرسى چوشكەن پۇلنى ھەر خىل يول بىلەن ئۇچ ۋىلايەت بازىرىغا كىرگۈزگەنلىكى ئۈستىگە، گومىنداڭ ئۇچ ۋىلايەتكە ئېقىپ كىرگەن پۇللار ئارقىلىق ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ماددىي ئىشىلىرىنى تالىشىپ سېتىۋېلىپ، كۆپ قىسمىنى ئۇچ ۋىلايەتتىن يۆتكەپ چىقىپ، ئۇچ ۋىلايەتتە ماددىي ئىشيانى قىس قىلىۋەتتى، مال باھاسىنى ئۆرلىتىۋەتتى. 1947-يىل يازدا، «ئىلىدا ئۇنىڭ باھاسى ئۈرۈمچىنىڭكىنىڭ ئوندىن بىر قىسمىغا، گۆشنىڭ باھاسى ئۈرۈمچىنىڭكىنىڭ بەشتىن بىر قىسمىغا، كۆمۈرنىڭ باھاسى ئۈرۈمچىنىڭكىنىڭ ئوندىن بىر قىسمىغا توغرا كېلەتتى. 1948-يىلنىڭ بېشىدا ئىلىدا مال باھاسى زور ھەجىمدە ئۆرلەپ كەتتى، ئۇنىڭ باھاسى ئۈرۈمچىنىڭكىنىڭ سەككىزدىن بىر قىسمىغا، گۆشنىڭ باھاسى ئۈرۈمچىنىڭكىنىڭ ئوچتىن بىر قىسمىغا، كۆمۈرنىڭ باھاسى ئۈرۈمچىنىڭكىنىڭ يەتتىدىن بىر قىسمىغا يەتتى. بۇ، گومىنداڭ تەرەپنىڭ ئىقتىسادىي كاشىلىسى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئەخمەتجان قاسىمى «ئۇلار (گومىنداڭ ھۆكۈمىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ) سىياسىي سىقىشتۇرۇش يولىنى تاپالماستىن، ئىقتىسادىي سىقىش يولى بىلەن خەلقنىمىزنى ئۆزلىرىنىڭ ئېتىقاد يوللىرىغا ماڭدۇرماقچى بولۇۋاتىدۇ»① دېدى. بۇ سۆز گومىنداڭنىڭ ئۇچ ۋىلايەتنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن قاماللىشىنى ۋە ئۇنىڭغا كاشىلا سېلىشىدىكى رەزىل غەرىزىنى چوڭقۇر پاش قىلدى.

ئۇچ ۋىلايەتنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن قاماللىغان، بۇزغۇنچىلىق

---

① «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 57-بەت.

قىلغاندىن باشقا، گومىنداڭ قوللىغان ئوسمان قاتارلىق كىشىلەرنىڭ توپىلاڭ كۆتۈرۈشىمۇ ئۇيغۇر ئاپتونوم ئىقتىسادىنى ناھايىتى چوڭ زىيانغا ئۇچراتتى. ئالتاي ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم بۇلاڭ-تالاڭ قىلىنغاندىن كېيىنكى تەكشۈرۈش ئەھۋالىدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، «باندىتلار خەلقتە 10 مىليارد 575 مىليون 360 مىڭ يۈەن شىنجاڭ پۇلى، ھۆكۈمەت ئورگىنىغا 2 مىليارد 942 مىليون 340مىڭ يۈەن شىنجاڭ پۇلى زىيان سالغان. بۇنىڭدىن باشقا... زورلۇق بىلەن چىڭگىل، كۆكتوقاي، بۇرۇلتوقاي قاتارلىق جايلاردىن مەجبۇرىي ئەگەشتۈرۈپ ئەكەتكەن قېرىنداشلىرىمىز يەنىلا ئۇلارنىڭ ئىپلىس تىرنىقى ئاستىدا خارلىنىۋاتىدۇ. بۇنداق ئاپەتنىڭ دەردىنى تارتىۋاتقانلار 3694 ئائىلە، 17831 كىشى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلار يەنە 3842 ئات، 6555 كالا، 17212 قوينى ھەيدەپ ئەكەتتى». ① ئوسمان بايلىقلارنى بۇلاشتىن سىرت يەنە ئايالارغا باسقۇنچىلىق قىلدى، خەلقنى قىردى ۋە نابۇت قىلدى، ئالتاي ئۇلايىتىدىكى خەلقتە ئىنتايىن چوڭ تېررورلۇق قىلدى.

بۇنىڭدىن باشقا، 1947-يىلى كۆپ قېتىم يۇز بەرگەن بوران ئاپىتى، چېكەتكە ئاپىتى ئۇيغۇر ئاپتونوم ئىقتىسادىي قىسىنچىلىقىنى ئاشۇرۇۋەتتى.

گومىنداڭنىڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم ئىقتىسادىي قامىلىنى بۇزۇپ تاشلاپ، ئۇيغۇر ئاپتونوم ئىقتىسادىنى مۇقىملاشتۇرۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، ئۇيغۇر ئاپتونوم ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، ئۇيغۇر ئاپتونوم ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندا چارە-تەدبىر قوللىنىپ، ئىقتىسادىي خىزمەتنى تەرتىپكە سالدى ۋە كۈچەيتتى.

2. گومىنداڭنىڭ ئىقتىسادىي كاشىلىسىنى ئوگىتىپ، ئۇيغۇر ئاپتونوم ئىقتىسادىي تەرتىپىنى ئۈزەش

ئىقتىسادنى تەرتىپكە سېلىشنى زور كۈچ بىلەن كۈچەيتىپ،

① «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ 1948-يىل 10-ئاي 1-سانىدىن ئېلىنغان.

گومىنداڭنىڭ ئىقتىسادىي كاشىلىسىنى توگىتىپ، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىقتىسادىنى ساغلام، مۇقىم ئالغا ئىلگىرىلىتىش ئۈچۈن، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئۇيغۇر جەھەتتىن تەدبىر قوللاندى:

بىرىنچى، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىقتىسادىنى بىر تۈتاش باشقۇرىدىغان ئاپپاراتنى قايتا قۇردى. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇيغۇر ئۆلايەت يەنىلا مەلۇم دەرىجىدىكى مۇستەقىللىقنى ساقلاپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇيغۇر ئۆلايەت ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى تارقىلىپ، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت ئاجىزلىشىپ، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت بۇ ئۇيغۇر ئۆلايەت ئۆز ئالدىغا بىۋاستە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىگىدە بولىدىغان بولدى. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ ئىقتىسادىي كاشىلىسىنى توگىتىپ، ئىقتىسادىي تەرتىپنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىقتىسادىدىكى قالايمىقانچىلىقنى توگىتىپ، ئۇرۇشقا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، ئۇيغۇر ئۆلايەت بەزى ئىقتىسادىي باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىنى قايتا قۇرۇشقا باشلىدى. 1947-يىل 9-ئاينىڭ 10-كۈنى، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى 28-نومۇرلۇق بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىقتىسادىي رېئونىيە كومىتېتى قۇرۇشنى قارار قىلدى، جانى يولداش، جانپولاتلار رېئىس ۋە مۇئاۋىن رەئىس بولدى. يەنە شۇ كۈنى ئۇيغۇر ئۆلايەت ئالىي ئىقتىساد كومىتېتى قۇرۇشنى قارار قىلدى، پولات ئالىمى مۇدىرلىققا تەيىنلەندى. ئۇيغۇر ئۆلايەت ئالىي ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ ئاساسىي خىزمەت ۋەزىپىسى مۇنۇلاردىن ئىبارەت بولدى: پۇل ئاجرىتىپ بېرىش تالونلىرىنى بېجىرىش ئارقىلىق ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۆلايەتلىرىنىڭ كىرىم - چىقىمىنى باشقۇرۇش؛ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۆلايەتلىرىنىڭ باج ئىدارىسى، بانكا ۋە ئۆلارغا قاراشلىق ئاپپاراتلار بىردەك مۇشۇ كومىتېتنىڭ قارمىقىدا بولۇش ھەمدە پىلان ۋە خامچوت بويىچە باشقۇرۇش؛ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۆلايەتلىرىنىڭ باج ئىدارىلىرى، بانكىلىرى ۋە ئۆلارغاقاراشلىق ئاپپاراتلارنىڭ رەھبەرلىرىنى مۇشۇ كومىتېت تەيىنلەش. 1947-يىل 11-ئاينىڭ 16-كۈنى، ئۇيغۇر ئۆلايەت ئالىي ئىقتىسادىي كومىتېتى

بىلەن ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا كومپارتىيە شۇ چاغدىكى ۋەزىيەتكە ئاساسەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئايرىم-ئايرىم ھالدا خەلق ئىقتىسادى باشقۇرۇش باشقارمىسى ۋە ئىقتىسادىي رېئونىيە باشقارمىسى قىلىپ قايتىدىن قۇرۇلۇپ، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1948-يىل 7-ئاينىڭ 31-كۈنى، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئاپتونوم رايونىدىكى رەھبەرلىرى قاتناشقان ئۇيغۇر ئاپتونوم خەلقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئىشلىرىنى تېز راۋاجلاندۇرۇش ئۈستىدە پىكىر ئالماشتۇرۇش يىغىنى غۇلجىدا ئېچىلدى. يىغىندا ئۇيغۇر ئاپتونوم ئالىي ئىقتىساد كومىتېتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ قۇرۇش، ئەخمەتجان قاسىمىنى مۇدىرلىققا تەيىنلەش ۋە تارباغاتاي، ئالتاي ئاپتونوم رايونلىرىدا ئۇيغۇر ئاپتونوم ئالىي ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ شۆبەئايىرىلمىرىنى قۇرۇپ، ئۇيغۇر ئاپتونوم ئىقتىسادىنى ماسلاشتۇرۇش، راۋاجلاندۇرۇش قارار قىلىندى.

ئىككىنچى، ئۇيغۇر ئاپتونوم ھەيئەت پۈتۈل تارقىتىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تارقاتقان ھەيئەز پۈلىنىڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم ئوبوروت قىلىنىشىنى چەكلىدى. 1947-يىل 8-ئاينىڭ ئاخىرىدا، ئۇيغۇر ئاپتونوم رەھبەرلىرى ئۇيغۇر ئاپتونوم قايتىپ كېلىشى بىلەنلا، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئاپتونوم رايونىدىكى چېگرىسى ئىچىدىكى پۈل مۇئامىلە، مال باھاسىنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاش ئۈچۈن، ئۇيغۇر ئاپتونوم چېگرىسى ئىچىدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بېسىپ تارقاتقان ھەيئەز پۈللارغا قوشۇمچە تامغا بېسىپ، ئۇنىڭ ئوبوروت مىقدارىنى چەكلىدى. 1948-يىل 2-ئاينىڭ 13-كۈنى، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى گومىنداڭ مەركىزىي بانكىسى تارقاتقان ھەيئەز پۈل ۋە قىممىتى 500يۈەندىن يۇقىرى شىنجاڭ ئۆلكە پۈلىنىڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ئوبوروت بولۇشىنى قەتئىي مەنئى قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. 1947-يىلى ئۇيغۇر ئاپتونوم تەرەپ ئۆلكىلىك سودا بانكىسى ئىلى شۆبە بانكىسىنىڭ نامىدا 2000، 2500، 3000 يۈەنلىك ئۇيغۇر خىل ھەيئەز پۈل (ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىڭ قەرەللىك چېكى) نى تارقىتىپ، ئۇيغۇر ئاپتونوم تەۋسىدە ئوبوروت قىلدى. كېيىن يەنە 1947-يىلى ئاخىرقى قېتىمدا ئوخشاش بولمىغان ھەيئەز پۈللارنى تارقاتتى ھەمدە گومىنداڭ تارقاتقان ھەيئەز پۈلىنىڭ ئۇيغۇر

ۋىلايەتكە كەلتۈرگەن ئىقتىسادىي كاشىلىسىنى توڭگىتىش ئۈچۈن، كۆپ قېتىم گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تارقاتقان قەغەز پۇلنى ئالماشتۇرۇپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

ئۈچىنچى، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلارنىڭ ئۇيغۇر ۋىلايەت ماللىلىرىنى كۆپلەپ سېتىۋېلىپ، ئۇيغۇر ۋىلايەت ئىقتىسادىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىشنى توسۇپ قېلىش، مال باھاسىنى كونترول قىلىش ئۈچۈن، ئۇيغۇر ۋىلايەت ھۆكۈمىتى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلار بىلەن بولىدىغان سودا توغرىسىدا بەلگىلىمە چىقاردى. مەسىلەن، تارباغاتاي ۋىلايىتى ئۆز جايىنىڭ مال باھاسىنى تىزگىنلەش ئۈچۈن مۇنۇلارنى قارار قىلدى: (1) تارباغاتايغا سىرتتىن كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلارنى خام ئەشيالارغا تېگىشىشگە بولىدۇ، ئەق پۇل ئىشلىتىشكە توغرا كەلسە، بانكا ئارقىلىق ھېساب يۆتكەش رەسمىيىتى بېجىرىدۇ. (2) بازارلاردا ئۇرۇمچى تارقاتقان 500يۈەنلىك قەغەز پۇلنى ئىشلىتىش مەنئى قىلىنىدۇ. (3) ئۇرۇمچىگە مال يۆتكەيدىغان ئەتكەسچىلىك ۋە بېسىمدارلىق ھەربىكەتلىرىگە قەتئىي زەربە بېرىلىدۇ. 1947-يىل 12-ئاينىڭ 25-كۈنى، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى 100-نومۇرلۇق بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، شۇ كۈندىن ئېتىبارەن ئومۇمەن ئۇرۇمچى تەرەپتىن ئۇيغۇر ۋىلايەتكە كەلگۈچىلەر ئەكەلگەن پۇلنى يەرلىك باج ئىدارىلىرى بانكىنىڭ ساقلاپ بېرىشىگە ھاۋالە قىلىشنى، ئۇرۇمچىدىن ئۇيغۇر ۋىلايەتكە توشۇپ كېلىنگەن تۇرلۇك ماللارغا تاموژنا بېجى نىسبىتى بويىچە باج ئېلىشنى بەلگىلەپ، ئۇيغۇر ۋىلايەت بىلەن ئۇرۇمچى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى سودىنى ئۇنۇملۇك كونترول قىلدى.

3. ئۇيغۇر ۋىلايەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە مەدەنىيەت-مائارىپ قۇرۇلۇشى خىزمىتى

ئۇيغۇر ۋىلايەت ئىقتىسادىنىڭ تۈۋرۈكى ئەنئەنىۋى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدى، دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىقنىڭ ھەر خىل

بۇزغۇنچىلىقلارغا ئۇچراۋاتقانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى پائال تەدبىر قوللىنىپ، خەلق ئاممىسىنى دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە راۋاجلاندۇرۇش يولىدا تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە ھەرىكەتلەندۈردى.

ھەر تەرەپتىكى كۈچنى ئىشقا سېلىپ، دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى ئۈيۇشتۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، ھەر قېتىم ئىتتىيازلىق تېرىلغۇ، يازلىق يېغىمنىڭ ئاچقۇچلۇق پەيتى يېتىپ كەلگەندە، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى يىغىن ئېچىپ، يولىورۇق چۈشۈرۈپ سەپەرۋەرلىك ئىشلىپ بېرىپ تۇردى. 1948-يىل ئىتتىيازدا، ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرىدىن ئەخمەتجان قاسىمى، رەھىمجان سابىرھاجى، ئىسھاقبېك مونۇنوپ، سەيپىدىن ئەزىزى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىقلار بىرلىكتە ئىمزا قويۇپ «ئۇچ ۋىلايەتتىكى دېھقان قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت» ئېلان قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەتتىكى دېھقان-چارۋىچىلارنى ھۆكۈمەتنىڭ دېھقانچىلىق بانكىسى ئارقىلىق دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىققا بەرگەن قەرز پۇل، ئۇرۇقلۇق، دېھقانچىلىق سايمانلىرى، ئات-ئۇلاغ جەھەتتىكى ياردەمىدىن پائال پايدىلىنىپ، نۆۋەتتىكى ئىتتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىشىنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇچ ۋىلايەت مىقياسىدا كەڭ كۆلەمدە ئىتتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىشىنى يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈپ، دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىشنى قولغا كەلتۈرۈشكە چاقىرىق قىلدى. 1949-يىلى ئىتتىيازلىق تېرىلغۇ پەيتىدە شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى يەنە مەخسۇس يىغىن ئېچىپ قارار چىقىرىپ، تەشكىلىي كومىتېتنىڭ بارلىق ئەزالىرىدىن ئىتتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىشىنى نۆۋەتتىكى ئاڭ مۇھىم مەركىزىي ۋەزىپە قىلىپ، ئۇنىڭغا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىشنى ھەم جايلارغا ئۆزى بېرىپ، ئىتتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىشىغا بىۋاستە يېتەكچىلىك قىلىشنى تەلەپ قىلدى. ئەينى ۋاقىتتىكى كونكرېت تەقسىمات بويىچە ئەخمەتجان قاسىمى مۇڭغۇلكۆرەگە، ئىسھاقبېك مونونوپ كۇنەسكە، سەيپىدىن ئەزىزى سۈيدۇڭگە، رەھىمجان سابىرھاجى ئىلىنايغا بارىدى.

ھەرقايسى ۋىلايەتلىك تەشكىلىي كومىتېتلاردىن ۋالىي مەھكىمىسىگە ھەمكارلىشىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىشىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا ھېدەكچىلىك قىلىشنى كۈچەيتىشنى، ناھىيىلەرنىڭ ناھىيىلىك ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىش كومىتېتى قۇرۇشنى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ جايلارغا ئۆتكەن خادىملىرىنىڭ ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش كومىتېتى بىلەن بىرگە بارلىق يېزا ئىگىلىك سايمانلىرىنىڭ تەييارلىق ئەھۋالى، ئېرىق-ئۆستەڭلەرنىڭ رېمونت قىلىنىش ئەھۋالى، لاي-لاتقىلارنى چىقىرىۋېتىش خىزمىتى، ئۇرۇق-سۈپىتى ۋە ئۇرۇق تاللاش تېخنىكىسىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى قاتارلىقلارنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ، پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي، دېھقانچىلىق مەۋسۈمىنى كېچىكتۈرمەي، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىگە ئوبدان رەھبەرلىك قىلىشنى تەلەپ قىلدى. يازلىق يېغىم پەيتىدىمۇ شۇنداق قىلدى. 1949-يىل 8-ئاينىڭ 9-كۈنى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى يەنە «بارلىق دېھقانلارغا مۇراجىئەت» چىقىرىپ، ئۇچ ۋىلايەتتىكى دېھقانلارنى يازلىق يېغىم خىزمىتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندىتىش ئۈچۈن تۆۋەندىكى ئىشلارنى قىلىشقا چاقىردى: جىددىي سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، پۈتۈن كۈچ بىلەن ئاتلىنىپ، يازلىق يېغىم خىزمىتىنى ئىمكان بار تېز ئورۇنداشنى تۆۋەتتىكى بىرىنچى دەرىجىلىك چوڭ ئىش قاتارىدا تۇتۇش كېرەك؛ جەمئىيەتتىكى بارلىق كۈچنى سەپەرۋەر قىلىپ، ئەر-ئايال، قېرى-ياش دېمەي ھەممەيلەن يازلىق يېغىمغا ئاتلىنىش كېرەك؛ يازلىق يېغىم داۋامىدا ئۆزئارا ھەمكارلىشىش يارەملىشىش روھىنى جارى قىلدۇرۇش كېرەك؛ شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى يازلىق يېغىمدا نەمۇنىلىك، باشلامچىلىق رول ئوينىشى كېرەك؛ يازلىق يېغىمدا كومىتاينىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك؛ يۇرتتىكى چوڭلار، يۇزبېشى، مىڭبېشى، ئىمام، خەلىپىلەر ئىجتىمائىي جامائەت پىكرى جەھەتتىن سەپەرۋەر قىلىش ئىشىنى ئوبدان

ئىشلەپ، جەمئىيەتتىكى بارلىق بىكار خادىملارنىڭ ھەممىسىنىڭ يازلىق يېغىمغا ئاتلىنىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلىشى كېرەك.

دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى ئۈيۈشتۈرغاندىن باشقا، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى يەنە تۆرلۈك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى. مەسىلەن، 1948-يىل 12-ئاينىڭ 3-كۈنى، ئالتاينىڭ ۋالىيسى دەلىلقان سۈگۈربايوپ «ئالتاي خەلقىنە مۇراجىئەت» ئېلان قىلىپ، تەدبىر قوللىنىپ، خەلقنىڭ تۆرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشقا پايدىلىق بولسۇن ئۈچۈن، چىشى چارۋا ۋە تۆلەرنى سويۇشنى مەنئى قىلىشنى تەكىتلىدى. 1949-يىل 6-ئاينىڭ 27-كۈنى، ئۇچ ۋىلايەت ئالىي ئىقتىساد كومىتېتى جازانخورلۇق قىلىپ دېھقانلارنى شىلۈۋىلىشىنى چەكلەش ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت دېھانچىلىق-چارۋىچىلىق بانكىسى دېھقان-چارۋىچىلارغا قەرز پۇل تارقىتىدۇ ھەم ھەربىر پۈتىنىڭ باھاسىنى 90سىڭ يۈەن قىلىپ دېھقانلار بىلەن سېتىۋېلىش توختامى تۈزىدۇ، جازانخورلار بىلەن مۇشۇنىڭدىن تۆۋەن باھادا توختام تۈزگەن دېھقانلار مۇشۇ بەلگىلىمىگە ئاساسەن توختامنى ئىجرا قىلىشنى رەت قىلسا ياكى ئۇچ ۋىلايەت دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق بانكىسى بەلگىلىگەن باھا بويىچە جازانخورلار بىلەن ھېسابات قىلسا بولىدۇ، دەپ قارار چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى «ئالغا گېزىتى» مۇ بۇ مۇناسىۋەت بىلەن «جازانخورلارنىڭ دېھقانلارنى شىلۈۋىلىشىنى چەكلەيلى» دېگەن تېمىدا مەخسۇس ماقالە ئېلان قىلدى. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى يەنە باجنى تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق ئىلگىرى بەزى مۇڭاپىق بولمىغان باجنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللەتتى؛ تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچرىغان دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق رايونلىرىدا دېھقان-چارۋىچىلاردىن ئېلىنىدىغان باجنى كېمەيتتى، كەچۈرۈم قىلدى، شۇنداقلا باشقا جايدىن ئاشلىق يۆتكەپ ئاپەتتىن قۇتقۇزدى. يەنە گېزىتتە شەرەپ تاختىسى

چىقىرىپ، دېھقان-چارۋىچىلارنى ئىشلەپچىقىرىش نەمۇنىچىسى بولۇشقا ئىلھاملاندۇرۇپ، دېھقان-چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىنى قوزغىدى.

يۇقىرىقى فاكتىچىن، سىياسەت ۋە كونكرېت تەدبىرلەرنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىقىدا ياخشى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى، 1949-يىلىدىكى ستاتىستىكىدىن قارىغاندا، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ دېھانچىلىق-چارۋىچىلىق ئەھۋالى مۇنداق بولغان: ئىلى ۋىلايىتىدە جەمئىي 471مىڭ نوپۇس، 267 مىڭ گېكتار تېرىلغۇ يەر بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە 202 مىڭ گېكتار ئۆلكە يەر، 65 مىڭ گېكتار بىنەم يەر بولغان، شۇ يىللىق ئاشلىق مەھسۇلاتى 230 مىڭ تونىنا بولغان، قولدىكى تىرىك چارۋا 2 مىليون تۇياقتىن كۆپرەك بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە 1 مىليون 520 مىڭ قوي، 234 مىڭ ئات، 266 مىڭ كالا بولغان، ئالدىنقى يىلدىكى يىللىق كىرىمى 8 مىليون 300 مىڭ سوم (ھۆكۈمەتلەر ئوتتۇرىسىدا راسچوت قىلىشىقاندا، بىر سوم 9000 يۈەنگە سۇنىدۇرۇلغان)، تارباغاتاي ۋىلايىتىدە 200نەچچە مىڭ نوپۇس بولغان، دېھقانچىلىق ئەھۋالى ستاتىستىكا قىلىنمىغان، قولدىكى تىرىك چارۋا 780مىڭدىن ئاشقان، بۇنىڭ ئىچىدە 610مىڭ قوي، 58مىڭ ئات، 106مىڭ كالا، 11مىڭ تۆگە بولغان، شۇ يىللىق كىرىمى 1مىليون 437مىڭ سوم بولغان؛ ئالتاي ۋىلايىتىدە جەمئىي 70مىڭدىن كۆپ نوپۇس بولغان، ئاشلىق مەھسۇلاتى 7. 184 تونىنىغا يەتكۈزۈلۈپ، خەلقنىڭ ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەپ ئېشىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىنغان، تىرىك چارۋىنىڭ قولدىكى سانى 180مىڭدىن كۆپرەككە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە قوي 180مىڭ، تۆگە 6000غا يەتكەن، شۇ يىللىق كىرىم 847 مىڭ سوم بولغان.

بۇنىڭدىن باشقا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئوتلاق قۇرۇلۇشى، سۇ قۇرۇلۇشى، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردىمۇ مەلۇم نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. بولۇپمۇ كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشتا شۇنداق بولدى. 1949-يىل 2-ئاينىڭ

10-كۈنى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى چاقىرغان ئىشلەپچىقىرىش يىغىنىدا كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىپ، زېمىننى كۆكەرتىش ۋەزىپىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى، كەڭ ئامما پائال ھەرىكەتكە كېلىپ، كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ھەرىكىتىنى كەڭ قانات يايدۇرۇشقا چاقىرىلدى، 4-ئاينىڭ 1-كۈنى كۆچەت تىكىش بايرىمى قىلىپ بەلگىلەندى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى، مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى ۋە بارلىق ئاھالىدىن بىرەيلەن بىر تۈپ كۆچەت تىكىش، شۇنداقلا تىكىپ ئەي قىلىشقا كاپالەتلىك قىلىش تەلەپ قىلىندى؛ ئارقىدىنلا ئۇچ ۋىلايەت ئالىي ئىقتىساد كومىتېتى يەنە يىغىن ئېچىپ قارار چىقىرىپ، ئورمان بەلۋېغىدا پادا بېقىش، كۆچەتلەرنى كېسىشنى قاتتىق چەكلىدى، ئورمانىنى تازىلاش، كۆيدۈرۈشنى مەنئى قىلدى، ياغاچ كېسىشنى 50 پىرسەنت ئازايتماقچى بولدى. نەتىجىدە، ئىلى ۋىلايىتىدە ئورمان بىنا قىلىش خىزمىتىدە ۋىلايەت دەرىجىلىك تەقدىرلەشكە مۇيەسسەر بولغانلار 1004 كىشىگە يەتتى، ۋىلايەت بويىچە جەمئىي 123مىڭ 860 تۈپ مېۋىلىك كۆچەت، 650مىڭ 996 تۈپ مېۋىسىز كۆچەت تىكىلىپ، پىلان كۆرسەتكۈچى 31 پىرسەنت ئاشۇرۇلدى. تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىمۇ بىرقەدەر ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى. بۇ خىزمەت داغدۇغىلىق قانات يايدۇرۇلۇپ، ئۇچ ۋىلايەت زېمىنى كۆكەرتىلدى. ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ ھاياتلىق مۇھىتى ياخشىلاندى، بۇ تېخىمۇ كۆپ ئىقتىسادىي ئۇنۇم بېرىپلا قالماستىن، شەك - شۇبھىسىزكى، كېيىنكى ئەۋلادلارغا بەخت ـ ساۋادەت يارىتىدىغان ھەرىكەتتۇر.

ئۇچ ۋىلايەت سانائىتىنىڭ ئاساسى ئەسلىلا ئاجىز ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە گومىنداڭنىڭ زۇلمەتلىك ھۆكۈمرانلىقى ۋە سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ داۋالغۇپ تۇرۇشى قاتارلىق سۇنئىي بۇزغۇنچىلىقلار تۈپەيلىدىن، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ سانائىتى تېخىمۇ ئارقىدا قالدى، 1947-يىلى تەرتىپكە سېلىش مەزگىلىدە ئىلى تېرمۇخۇرۇم زاۋۇتى، ئۈن زاۋۇتىلا قالغانىدى، جايلاردىكى كان قازمىچىلىقى قاتارلىق بىر تۈركۈم كىچىك تىپتىكى كارخانا

ۋە قول ھۈنەرۋەنچىلىكىنى مۇشكۇللۇك ئىچىدە كۆن كەچۈرۈۋاتاتتى.

ئۇچ ۋىلايەت سانائىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى كۆپ تەسەۋۋۇرلارنى قىلىپ كۆرگەن، مىللىي قول ھۈنەرۋەنچىلىكنى تەرەققى قىلدۇرۇشنى كۆپ قېتىم تەكىتلىگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەر خىل ئامىللارنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، بۇنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا بولمىدى، ئاران ئۇچ ۋىلايەت سودا-سانائەت تەرەققىيات پاي شىركىتى ۋە ئۇنىڭ ۋىلايەتلەردىكى شۆبىسىنى قۇردى. ئۇچ ۋىلايەت يەنە يېڭىدىن بىر تۈركۈم كىچىك كۆلەمدىكى كارخانا قۇرۇشقا باشلىدى، ئىقتىسادىي شارائىتى بىرقەدەر ناچار ئالتاي ۋىلايىتىمۇ دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، كان قېزىش، ئالتۇن قېزىش، تۈزچىلىق، بېلىقچىلىق، تېرە-خۇرۇم قاتارلىق كىچىك كارخانىلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا كۈندىن-كۈنگە ئەھمىيەت بەردى. بۇ كىچىك كارخانىلار ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىقتىسادىدا تۈتقان نىسبىتى چوڭ بولمىسىمۇ، لېكىن خەلق تۈرمۇشىدىكى قىيىنچىلىقنى ھەل قىلىش، ئارمىيە ۋە ھۆكۈمەت جىددىي ئېھتىياجلىق بولغان ماددىي ئەشيا يەتكۈزۈپ بېرىشكە شۈبھىسىزكى ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى.

سودا جەھەتتە، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ سودىسىنى كۆپ خىل يول بىلەن جانلاندۇردى. بىرىنچىدىن، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسىمدا ۋىلايەت، ناھىيىلەر ئارا سودا بارىدى -كەلدىنى كۆچەيتىش؛ ئىككىنچىدىن، سۆھبەت ئارقىلىق شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى بىلەن كېلىشىم ھاسىل قىلىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلار بىلەن مالنى مالغا ئالماشتۇرۇش سودىسى قىلدى. ئۈچىنچىدىن، جۇغراپىيىلىك ئۈستۈنلۈكىدىن پايدىلىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىقتىسادىي سودىنى راۋاجلاندۇردى، بۇ — ئۇچ ۋىلايەت سودىسىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى. مۇشۇ يوللار ئارقىلىق، ئۇچ ۋىلايەت سودىسى مەلۇم تەرەققىياتقا ئېرىشتى: 1948-يىل 3-ئايدىن 5-ئايغىچە، ئۇچ ۋىلايەت گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلار بىلەن ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا مالنى مالغا ئالماشتۇرۇش سودىسىدىن ئۇچ تۈركۈم پۈتۈشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ

ئۆلكىسى قارشى تەرەپكە بەرگەن مال ئاساسلىقى قەغەز، تۆمۈر، سەرەڭگە، تاختاي، توك ماتېرىياللىرى بولدى، قارشى تەرەپ ئۇيغۇر ئۆلكىسىتكە توشۇپ كەكىلىپ بەرگىنى ئوخشاش باھادىكى چاي، رەخت قاتارلىق مالىلار بولدى. 1948-يىل 6-ئايدا، ئىلى ئۆلكىسىنىڭ شەرقىدىكى بەش ناھىيە سۈمبە چېگرا ئېغىزى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا 20مىڭدىن كۆپ تىرىك مال، 20توننىدىن كۆپ قوي يۇڭى ئېكسپورت قىلدى؛ شۇ يىلى 7-ئايدا، ئالتاي ئۆلكىسى جېمىنەي چېگرا ئېغىزى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن 840مىڭ كىلوگرام ئاشلىق ئىمپورت قىلدى ھەم سوۋېت ئىتتىپاقىغا تىرىك چارۋا ئېكسپورت قىلدى؛ 1949-يىل 7-ئايدا، تارباغاتاي تاموژنىسى قۇرۇلدى ھەم خىزمەتنى قانات يايدۇردى، شۇ يىلنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا 12مىڭ تونىا بۇغداي ئېكسپورت قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە تارباغاتاي ۋالىي مەھكىمىسى 5000 تونىا ئېكسپورت قىلدى، شەخسلەر 7000 تونىا سودا قىلدى. بۇ سودا ئارقىلىق ماددىي ئەشيالارنىڭ مەنبە يولى كېڭەيتىلىپ، ئۇيغۇر ئۆلكىسى بازىرى جانلاندۇرۇلدى.

قاتناش-تىرانسپورت — ئىقتىسادىي ئالاقىنىڭ ۋاستىسى، قاتناش-تىرانسپورت راۋاج بولمايدىكەن، ئىقتىسادىي ئالاقىدىن سۆز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس، ھالبۇكى، ئىقتىسادىي ئالاقە بولمايدىكەن، يېزا ئىگىلىكى، سانائەت، سودا قاتارلىق كەسىپلەرنىڭ تەرەققىي قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. مۇشۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇيغۇر ئۆلكىسى رەھبەرلىرى قاتناش-تىرانسپورت ۋە خەۋەرلىشىش سىستېمىسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، ھەر تەرەپتىكى كۈچنى ئىشقا سېلىپ، قاتناشنىڭ راۋاج بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى. 1948-يىل 7-ئايدا، دۆربىلجىن ناھىيىسى گۈرتىدىن لاۋغىكوغىچە بولغان تاشيولنى ياساش ئۈچۈن، تارباغاتاي ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى باشباي چولاق ئوغلى باپىن مۇدىرلىقىدىكى مەخسۇس 46كىشىلىك كومىتېت قۇرۇلدى، ئۇلار ئامما پۇل ئىئانە قىلىش، ھۆكۈمەت پۇل ئاجرىتىپ بېرىش يولى بىلەن جەمئىي 500مىليون يۈەن پۇل توپلاپ، ئۇيغۇر ئايدىلا شۇ يولنى پۈتتۈرۈپ قاتناش باشلىدى. شۇ يىلى 11-ئايدا ئالتاي ئۆلكىسىمۇ ئوسمان باندىتلىرى

بۇزۇۋەتكەن سارسۇمبىدىن بۇرچىنغىچە بولغان خەۋەرلىشىش يولىنى، قابادىن بۇرچىنغىچە بولغان تاشيولىنى ھەم سارسۇمبىدىن شىبىتكىچە بولغان تاشيولىنى رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈردى، بۇرچىن لەيلىمە كۆۋرۈكىنى، چوڭقۇر لەيلىمە كۆۋرۈكىنى قايتىدىن ياسىدى، ئالتە تاشيول كۆۋرۈكىنى يېڭىدىن ياسىدى، سارسۇمبە ناھىيە بازىرى ئىچىگە 20 دىن كۆپ ئورۇنغا كىچىك تىپتىكى كۆۋرۈك سالدى ۋە شىبىت لەيلىمە كۆۋرۈكىنى سالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ترانسپورت باشقۇرۇشنى يەنمۇ كۈچەيتتى. 1948-يىل 1-ئاينىڭ 18-كۈنى، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى بۇيرۇق ئىلان قىلىپ، دۆلەت ئورگانلىرى، يەككە سودا-سانائەتچىلەرنىڭ ئالتاي، تارباغاتايلار ۋە ئىلىغا قاراشلىق ناھىيىلەر ئارىلىقىدا توشۇيدىغان مېلىنى مال توشۇش شىركىتىنىڭ بىر تۇتاش توشۇشىغا تاپشۇرۇشنى، مال توشۇش شىركىتىنىڭ توشۇشىغا قۇربى يەتمىگەن ئەھۋالدىلا، دۆلەت ئورگانلىرى ۋە يەككە ئىلىپساتار سودىگەرلەرنىڭ مېلىنى ئاندىن يەككە ھارۋىكەشلەرنىڭ توشۇشىغا بېرىشكە بولىدىغانلىقىنى، مەيلى مال توشۇش شىركىتى بولسۇن، ھەرقانداق ئورگان، ئورۇن بولسۇن، خۇسۇسىي ئاپتوموبىلى بارلار بولسۇن ھەق ئىلىش ئۇلچىمىگە بويسۇنۇشى لازىملىقىنى بەلگىلىدى.

ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت-ماارىپ جەھەتتە، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ پەن-مەدەنىيەتتە ئارقىدا قالغان قىياپىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنى قانات يايدۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىش جەريانىدا، مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە ئىشلىرىغمۇ ئالاھىدە ئېتىبار بەردى ھەم مەلۇم مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشتى.

ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى ماارىپ خىزمىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، نۇرغۇن ئادەم كۆچى، ماددىي كۈچ ئاجرىتىپ، ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ ماارىپىنى راۋاجلاندۇردى. ئالدى بىلەن رەھبەرلىك ئىش تەقسىم قىلىۋېلىپ مەخسۇس ئادەم مەسئۇل بولدى. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئېتىتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىدا

مەدەنىيەت-ماۋارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلدى، ماۋارىپ سىستېمىسىغا بولغان رەھبەرلىكنى ۋە ماسلاشتۇرۇشنى يەنمۇ كۈچەيتىش ئۈچۈن، 1949-يىل 6-ئايدا، يەنە ئۇچ ۋىلايەت ماۋارىپ كومىتېتى قۇرۇپ، سەپىدىن ئەزىزى، ئەنۋەرخانبابا قاتارلىق كىشىلەرنى ماۋارىپ سىستېمىسىغا رەھبەرلىك قىلىش ۋە ئۇنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلدى. ئۇنىڭدىن قالسا، كۆپ تەرەپتىن راسخوت توپلاپ، ماۋارىپ خىراجىتى چىقىمىغا كاپالەتلىك قىلدى. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھەر جەھەتتىكى مالىيە كىرىم-چىقىمى ئىنتايىن جىددىي بولسىمۇ، لېكىن ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ماۋارىپقا ئاجرىتىپ بېرىلمىدىغان پۇلنى ئازايتماي، مەكتەپلەرنىڭ ئوسكۇنە ئېھتىياجىنى، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى -خىزمەتچىلەرنىڭ تەمىناتىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە قاندۇرۇش ۋە ئوقۇغۇچىلارغا قارىتىلغان تەمىنات تۈرىنى ۋە يارىدەم بېرىش تۈرىنى قاتارلىقلاردا چىڭ تۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ھەر خىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ ئوقۇتۇش سۈپىتىنى ئۆستۈردى ۋە ماۋارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇردى. ئۇچ ۋىلايەت ھەر يىلى 8-ئايدا بىر ئايلىق ئوقۇتقۇچىلار يېتىشتۇرۇش كۇرسى ئېچىپ، ئوقۇتۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشنى بەلگىلىدى؛ ئوقۇتقۇچىلارنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مەكتەپتىن يۆتكىلىپ كېتىشىنى چەكلەپ، ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنى مۇقىملاشتۇردى؛ توققۇز يىللىق تۈرۈمدىكى ماۋارىپ داىرىسىنى كېڭەيتىپ، موڭغۇل، خەنزۇ، شىبە مەكتەپلىرىنى كۆپەيتىپ قۇردى، 1948-يىل 4-ئايدىن ئېتىبارەن، ئىلى ئوتتۇرا مەكتىپىنى ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكۇم قىلىپ ئۆزگەرتىپ قوردى، دوختۇرلۇق، سىستراللىق، بوغالتېرلىق، مال دوختۇرلۇق، سۇچىلىق، دارىلمۇئەللىمىن، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش قاتارلىق مەخسۇس پەن سىنىپلىرىنى تەسىس قىلدى، ئايرىم تولۇق ئوتتۇرا، تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپلىرىنى تەسىس قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىكۇم، تولۇق ئوتتۇرا ئوقۇغۇچىلىرىغا تاماق، ياتاق ۋە ئۆگىنىش، تۇرمۇش بۇيۇملىرى جەھەتتە تەمىنات تۈرۈمىنى يولغا قويدى، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئائىلىسىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا قاراپ قوشۇمچە يارىدەم

بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى.

قانچىلىك ئەجىر قىلساڭ، شۇنچىلىك ھوسۇل ئالىسەن. تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ماتارىپ ئىشلىرى دەسلەپكى قەدەمدە ئۇنۇمگە ئېرىشتى. 1948 — 1949-ئوقۇش يىلى ئۇچ ۋىلايەتتە 545 ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 56مىڭ 982گە يەتتى، ئۇلكىلىك ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتى بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ئوقۇغۇچى 504كە يەتتى. ئوقۇتقۇچىلار جەمئىي 2059غا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاممىۋى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىدىمۇ بىر قەدەر ياخشى ئىلگىرىلەش بولدى. ئىلى ۋىلايىتىدە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسى 394كە يېتىپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگەتكەنلەر سانى 10مىڭ 353كە يەتتى، ئالتاي ۋىلايىتىدە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسىنىڭ كۇرسانتلىرىمۇ 1828گە يەتتى.

سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش جەھەتتە، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى خەلق سەھىيە، ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىغىمۇ ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، بولۇپمۇ 1948 — 1949-يىللىرى قىش-ئەتىياز ئارىلىقىدا شىخو ۋە تېكەس قاتارلىق ناھىيىلەردە چېچەك تارقالغاندى، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى دەرھال يۇقىرى - تۆۋەننى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ھەرخىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ تارقىلىشىنىڭ ئالدىنى ئالدى. ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى مەخسۇس يەتتە كىشىلىك ئالاھىدە كومىتېت قۇردى، داۋالاش ئەترىتى ئۈيۇشتۇرۇپ كېسەل تارقالغان رايونغا ئەۋەتتى، پۈتۈن ۋىلايەتتىكى ئاھالىدىن بىردەك ھەقسىز چېچەك چەكتۈرۈشنى تەلەپ قىلدى، چەكتۈرمىگەنلەرنىڭ جاۋابكارلىقىنى قانۇن بويىچە سۈرۈشتە قىلدى؛ تارباغاتاي ۋالىي مەھكىمىسى ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، كېسەل يۇقتۇرۇۋالغانلارنى ھەقسىز داۋالىدى ھەم پۈتۈن ۋىلايەت دائىرىسىدە چېچەك ۋاكسىنىسى سالدى. نەتىجىدە، ئۇچ ۋىلايەتتىكى مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئاھالە ۋاكسىنا سالدۇردى. ستاتىستىكا قىلىنىشچە، ئىلى ۋىلايىتىدە ۋاكسىنا سالدۇرغانلار 400مىڭدىن كۆپرەك كىشىگە، تارباغاتاي ۋىلايىتىدە 128مىڭ 900كىشىگە، ئالتاي ۋىلايىتىدە 12مىڭ كىشىگە

يەتكەن، تەدبىر ۋاقتىدا، كۆچلۈك بولغانلىقى ئۈچۈن، يۇقۇملۇق چېچەك كېسىلىنىڭ تارقىلىشى ناھايىتى تېز كونترول قىلىنىپ، خەلقنىڭ تەن سالامەتلىكى كاپالەتكە ئىگە قىلىندى.

خەلقنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى بېيىتىپ، خەلقنىڭ تەن ساغلاملىقىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت ھەر خىل مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى پائال ئۆيۈشتۈردى، قانات يايدۇردى. ۋىلايەتلەردە، مىللىي ئارمىيىدە ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتى ئىنتايىن جانلىنىپ كەتتى، ھەر خىل مۇسابىقىلەر ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى. تارباغاتاي ۋىلايىتىدە ۋالىي باشباي چولاق ئوغلى باپىن مۇدىرلىقىدىكى تەنتەربىيە پائالىيىتى كومىتېتى قۇرۇلدى ھەم 1948-يىل 9-ئاينىڭ 15-كۈنى چۆچەكتە ۋىلايەتلىك تەنتەربىيە يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقە تۈرلىرى يېنىك ئاتلېتىكا، گىمناستىكا، توپ مۇسابىقىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، جايلار يەنە ئەدەبىيات-سەنئەت تەشكىلاتلىرىنى تەشكىللەپ، ئويۇن قويۇپ، ئاممىۋى مەدەنىيەت، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، خەلقنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى كۆپ جانلاندۇردى.

قىسقىسى، 1947-يىل 8-ئايدىن 1949-يىل 8-ئايغىچە بولغان توپتوغرا ئىككى يىل ۋاقىت ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا ئىنتايىن مۇھىم باسقۇچ بولدى، ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى تارقىسىدا، ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى ئېغىر خاتالىق دەسلەپكى قەدەمدە تۈزىتىلىپ، ئىنقىلابنىڭ نىشانى تەدرىجىي ئايدىڭلاشتۇرۇلدى، ئىنقىلابنىڭ يۆنىلىشى توغرىلاندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرى ۋە پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئىنقىلاب ۋەزىيىتىنى تەشۋىق قىلىش كۈنسېرى كېڭەيتىلىپ، كەڭ كادىرلار، مىللىي ئارمىيىنىڭ كوماندىر-جەڭچىلىرى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ سىياسىي-ئىدىيىۋى سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلدى. ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئىشلىرىمۇ ئەسلىگە كەلدى ۋە تەرەققىي قىلدى، خەلق تۇرمۇشىدا مەلۇم ياخشىلىنىش بولدى، بۇلار شىنجاڭنىڭ ئازادلىقىنى كۈتۈۋېلىش، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى تاشقىنىغا قوشۇلۇشى ئۈچۈن ياخشى ئاساس سېلىپ بەردى.

ئالتىنچى باب
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىۋاسىتە رەھبەرلىكىدە، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تاشقىنىغا قوشۇلۇپ كېتىشى

بىرىنچى پاراگراف شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئازادلىقىنىڭ تاڭ نۇرى

1. 1949-يىلىدىكى ئىچكى ۋەزىيەت

1948-يىل كۈزدە، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشى ئۈچىنچى يىلغا قەدەم قويدى، دۈشمەن بىلەن ئۆز كۈچىمىز سېلىشتۇرمىسى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە ئەمەس، خەلقنە پايدىلىق تەرەپكە قاراپ تەرەققىي قىلدى. تېخىمۇ زور غەلبىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، 1948-يىل 9-ئايدا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى خىيلى ئۇلكىسى پىكىشەن ناھىيىسىنىڭ شىبەيپو كەنتىدە سىياسىي بيۈرو يىغىنى

چاقىرىپ، بەش يىلغىچە (1946-يىل 6-ئايدىن ئېتىبارەن) بولغان ۋاقىت ئىچىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى يوقىتىپ بولۇشنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنىڭ ئۈچۈن، ھەر قايسى ئىستراتېگىيىلىك رايونلاردىن ئازادلىق ئۇرۇشى ئۈچىنچى يىلغا قەدەم قويغان چاغدا تېخىمۇ زور كۆلەمدىكى يوقىتىش جېڭى قىلىشقا تەييارلىق كۆرۈشىنى تەلەپ قىلدى. ئارقىدىنلا مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، گومىنداڭ قوشۇنى بىلەن ئىستراتېگىيىلىك ھەل قىلغۇچ ئۇرۇش قىلىشنى قەتئىيلىك بىلەن قارار قىلىپ، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ لياۋ-شېن، خۇەي-خەي، پىڭ-جىن ئۇچ چوڭ ئۇرۇشنى ئېلىپ باردى ۋە ئۇنىڭغا قوماندانلىق قىلدى.

ئۇچ چوڭ ئۇرۇش 1948-يىل 9-ئاينىڭ 12-كۈنى باشلىنىپ، 1949-يىل 1-ئاينىڭ 31-كۈنى ئاخىرلاشقانغا قەدەر تۆت ئاي توققۇز كۈن داۋام قىلدى، گومىنداڭ قوشۇنىدىن جەمئىي 1مىليون 540مىڭ كىشى، تەخمىنەن 147 پۈتۈن شىسى يوقىتىلدى، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاشتا تايىنىدىغان ئاساسلىق ھەربىي كۈچى ئاساسەن يوقىتىلدى. ئۇچ چوڭ ئۇرۇشنىڭ غەلبىسى بىلەن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ پۈتۈن مەملىكەت بويىچە غەلبە قىلىشى ۋە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنىڭ گۇمران بولۇشى مۇقىملاشتى.

ئۇچ چوڭ ئۇرۇشتىن كېيىن، ئامېرىكا جاھانگىرلىكى بىلەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتتە غەلبە قىلىشىنى نوقۇل ھەربىي ۋاستە بىلەن توسۇپ قالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ رېژىسسورلۇقىدا «تىنچلىق سۆھبىتى» سۈيىقەستىنى پىلانلىدى. ئۇلار بىر تەرەپتىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ «تىنچلىق سۆھبىتى» قىلىپ ھەم ھەربىي كۈچ ئۈيۈشتۇرۇپ، تەبىئىي توسۇق چاڭجىياڭ دەرياسى ۋە چەت، يېراق ئۆلكىلەردىن پايدىلىنىپ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن داۋاملىق قارشىلىشىپ، ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈپ، كۈچ توپلاپ قايتىدىن باش كۆتۈرۈشكە ئۇرۇندى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئىنقىلاب لاگېرى ئىچىدىن ئۆكتىچىلەرنى ئۈيۈشتۇرۇپ،

كۆچمىنىڭ بارچە ئىنقىلابنى جايىدا توختىتىشقا ياكى مۇتەددىل تۈس ئالدۇرۇپ، جاھانگىرلىك ۋە ئۇنىڭ غالچىلىرىنىڭ جۇڭگودىكى مەنپەئىتىنى ساقلاپ قېلىش خام خىيالىدا بولدى.

گۇئاڭشى سىستېمىسى مىلىتارىستلىرىنىڭ كاتتىبېشى لى زۇڭرېن پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، جياڭ جېيشىنىڭ ئورنىغا دەسسەپكچى بولۇپ، ئۆزى ئوتتۇرىغا چىقىپ جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى تەرىپ بىلەن سۆھبەت ئۇتكۈزۈپ، تىنىۋېلىش پۈرسىتىگە ئىگە بولۇپ، «چاڭجياڭ دەرياسىنى پاسىل قىلىپ ئىدارە قىلىش» نى يولغا قويدى. 1948-يىل 12-ئاينىڭ 24-كۈنى، گۇئاڭشى سىستېمىسىدىكى بەي چۇڭشى جياڭ جېيشىغا تېلېگراممىا بېرىپ، «تىنچلىق سۆھبىتى بايرىقى» نى ئالدى بىلەن كۆتۈرۈپ چىقتى. ئۇنىڭ غەرىزىنىڭ تەسىرىدە، گومىنداڭ خۇببي ئۆلكىلىك كېڭىشى، خېنەن ئۆلكىلىك ۋە خۇببي ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتلىرىنىڭ رەئىسلىرىمۇ تىنچلىق سۆھبىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش تەكلىپىنى بەردى ھەم تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىغا پايدىلىق بولسۇن ئۈچۈن، جياڭ جېيشىدىن «ئىككىلەنمەستىن تەختتىن چۈشۈپ كېتىش» نى تەلەپ قىلدى.

1948-يىل 12-ئاينىڭ 30-كۈنى، ماۋزېدۇڭ شىنخۇا ئاگېنتلىقىغا يېزىپ بەرگەن يېڭى يىل بېغىشلىمىسىدا «ئىنقىلابنى ئاخىرغىچە ئېلىپ بارايلى» دېگەن ئۇلۇغ چاقىرىقنى چىقىرىپ، مۇنداق دەپ تەكىتلىدى: «ئىنقىلابىي ئۈسۇل قوللىنىپ، بارلىق ئەكسىيەتچى كۈچلەرنى قەتئىي، تەلتۆكۈس، پاك-پاكىز ۋە تولۇق يوقىتىش، جاھانگىرلىكنى، فېئودالىزمنى ۋە بيۇروكرات كاپىتالىزمنى يوقىتىشنى تەۋرەنمەي قەتئىي داۋاملاشتۇرۇش، پۈتۈن مەملىكەت دائىرىسىدە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، پۈتۈن مەملىكەت دائىرىسىدە پرولېتارىيات رەھبەرلىك قىلىدىغان، ئىشچى - دېھقانلار ئىتتىپاقىنى ئاساسىي گەۋدە قىلىدىغان خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتورلىقىدىكى جۇمھۇرىيەتنى قۇرۇش لازىم.»①

① «ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 4-توم، مىللەتلەر نەشرىياتى 1967-يىلدىكى ئۇيغۇرچە نەشرى 477-بەت.

1949-يىلى يېڭى يىلدا، جياڭ جيېشى «تىنچلىق تەلەپ قىلىش» بايانىاتى ئېلان قىلىشقا مەجبۇر بولدى. لېكىن گومىنداڭنىڭ ساختا ئاساسىي قانۇنىنى، ساختا قانۇن سىستېمىسىنى ۋە ئەكسىيەتچى قوشۇننىنى ساقلاپ قېلىش قاتارلىقلارنى ئوتتۇرىغا قويىدى. روشەنكى، بۇ تىنچلىقنىڭ شەرتى ئەمەس، بەلكى داۋاملىق ئۇرۇش قىلىش شەرتى ئىدى.

1949-يىل 1-ئاينىڭ 14-كۈنى، ماۋ زېدۇڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى نامىدىن ئېلان قىلغان ۋەزىيەت توغرىسىدىكى بايانىاتىدا جىددىي ھالدا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتىنىڭ قالدۇق ھەربىي كۈچلىرىنى ئانچە ئۇزاققا قالماي تامامەن يوقىتىشقا يېتەرلىك كۈچ، يېتەرلىك ئاساس ۋە ھەقىقىي ئىشەنچ بولسىمۇ، لېكىن ئۇرۇشنى تېزلىكتە ئاياغلاشتۇرۇپ، ھەقىقىي تىنچلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، خەلقنىڭ ئازاپ -ئوقۇبەتلىرىنى ئازايتىش ئۈچۈن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىنى جازالاش، ساختا ئاساسىي قانۇننى ۋە ساختا قانۇن سىستېمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ۋە بارلىق ئەكسىيەتچىل ھەربىي قوشۇنلارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش قاتارلىق سەككىز شەرت ئاساسىدا، ئەنجىنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ۋە گومىنداڭنىڭ ھەرقانداق يەرلىك ھۆكۈمەتلىرى ھەم ھەربىي گۇرۇھلىرى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشنى خالايدۇ. ماۋ زېدۇڭنىڭ بايانىاتى دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلار، پارتىيەسىز دېموكراتىك زاتلار ۋە ھەر قاتلامدىكى ئاممىنىڭ قىزغىن ھىمايە قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. ئازاد رايونغا كەلگەن لى جىشېن، شېن جۈنرۇ، گو مورو، تەن پىڭشەن قاتارلىق 55 كىشى 1-ئاينىڭ 22-كۈنى بىرلىشىپ «ۋەزىيەت توغرىسىدىكى پىكرىمىز» دېگەن بايانىاتنى ئېلان قىلىپ، ماۋ زېدۇڭنىڭ بايانىاتىنى قەتئىي قوللىدى، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىنقىلابنى ئىلگىرى سۈرۈپ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇش يولىدا پۈتۈن كۈچىنى چىقىرىشنى خالايدىغان» لىقىنى بىلدۈردى.

1-ئاينىڭ 21-كۈنى، جياڭ جيېشى ئۆزىنىڭ «تەختىدىن چېكىنىپ

تۈرىدىغان» لىقىنى، لى زۇڭرېننىڭ مۇۋەققەت «زۇڭتۇڭلۇق» بولغانلىقىنى جاكارلىدى. ئەتىسى لى زۇڭرېن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئوتتۇرىغا قويغان سەككىز شەرت ئاساسىدا تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئۇرۇشنى بالدۇر ئاخىرلاشتۇرۇپ، ھەقىقىي تىنچلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، 4-ئاينىڭ 1-كۈنى جۇ ئېنلەي باش ۋەكىللىكىدىكى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللەر ئۆمىكى جاڭ جىجۇڭ باش ۋەكىللىكىدىكى گومىنداڭ ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن بېيپىڭدا سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى. يېرىم ئاي تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىسىدا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئوتتۇرىغا قويغان سەككىز شەرت ئاساسىدىكى «ئىچكى تىنچلىق كېلىشىمىنامە ئاخىرقى تۈزىتىلگەن لايىھىسى» تەييارلاپ چىقىلدى. گومىنداڭ ۋەكىللەر ئۆمىكى بۇ تىنچلىق كېلىشىمىگە بىردەك قوشۇلدى ۋە ئۇنى قوبۇل قىلدى، لېكىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى كېلىشىمگە قول قويۇشنى رەت قىلغانلىقى ئۈچۈن سۆھبەت بۇزۇلدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى تەرەپنىڭ تۇرۇپ قېلىشىنى ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن ئۆتۈنۈشى ئارقىسىدا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بېيپىڭدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەزالىرى قېچىشنى قارار قىلدى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئارقىدىنلا يېڭى جۇڭگو قۇرۇشقا تەييارلىق قىلىدىغان جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتناشتى.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «ئىچكى تىنچلىق كېلىشىمىنامە ئاخىرقى تۈزىتىلگەن لايىھىسى» گە قول قويۇشنى رەت قىلغانلىقتىن، گومىنداڭنىڭ «تىنچلىق سۆھبىتى» سۈيىقەستى ئۇزۇل-كېسىل ئېچىپ تاشلاندى. 4-ئاينىڭ 21-كۈنى، رەئىس ماۋ زېدۇڭ بىلەن باش قوماندان جۇ دې پۈتۈن مەملىكەتكە يۈرۈش قىلىش بۇيرۇقى ئېلان قىلدى: «جۇڭگو زېمىنىدىكى قارشىلىق كۆرسىتىشكە پېتىنغان بارلىق گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى قەتئىي، تەلتۆكۈس، پاك-پاكىز ۋە تولۇق يوقىتىپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى ئازاد قىلىڭلار، جۇڭگونىڭ زېمىن پۈتۈنلۈكىنى ۋە ئىگىلىك

ھوقۇقىنىڭ مۇستەقىللىقىنى قوغداڭلار» .① ئالدىنقى سەپ كومىتېتىنىڭ شۇجىسى دېڭ شياۋپىڭنىڭ بىر تۈتاش قوماندانلىقىدىكى 2-، 3-دالا ئارمىيىلىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ھەربىي رايونىنىڭ ماسلىشىشى ئارقىسىدا، چاڭجياڭ دەرياسىدىن ئۆتۈش ئۇرۇشىنى قوزغىدى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مىليون كىشىلىك قوشۇنى تەبىئىي توسۇق چاڭجياڭ دەرياسىدىن جاسارەت بىلەن ئۆتتى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى چاڭجياڭ دەرياسى مۇداپىئە لىنىيىسىنى بۇزۇپ تاشلىغاندا، نەنجىڭدىكى سابىق گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئالاقزادە بولۇپ گۇاڭجۇغا قېچىپ كەتتى. 4-ئاينىڭ 23-كۈنى خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىق مەركىزى نەنجىڭنى ئىگىلەپ، 22-يىل داۋام قىلغان گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ بەربات بولغانلىقىنى جاكارلىدى. ئارقىدىنلا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ھەرقايسى يول چوڭ قوشۇنى داۋاملىق ئوتتۇرا جەنۇب، غەربىي شىمال، غەربىي جەنۇبتىكى ئۇلكىلەرگە غەلىبىلىك چوڭ يۈرۈش قىلدى.

غەربىي شىمالغا قاراپ ئىلگىرىلىگەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 1-دالا ئارمىيىسى پېڭ دېخۇەي قاتارلىقلارنىڭ قوماندانلىقىدا، 1949-يىل 5-ئايدىن 6-ئايغىچە ئوتتۇرا شەنشى رايونىغا كىرىپ، شىئەننى ۋە ئوتتۇرا شەنشىنىڭ شەرقىدىكى رايونلارنى ئازاد قىلدى. 7-ئاينىڭ 14-كۈنى فۇمېي (شەنشى ئۇلكىسىنىڭ فۇفېڭ، مېيشيەن ۋىلايىتى) ئۇرۇشىنى غەلىبىلىك ئاياغلاشتۇرۇپ، غەربىي شىمالنى بىسىپ يانقان خۇ زۇڭنەن گۇرۇھىنىڭ ئاساسىي كۈچىنى يوقىتىپ، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى ئۇرۇشتا تەشەببۇسكارلىق ھوقۇقىنى تامامەن ئۇز قولىدا تۇتۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

خۇ زۇڭنەننىڭ ئاساسىي كۈچى يوقىتىلغاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ باشقا بۇفاڭ-ما خۇڭكۇي گۇرۇھى گەنسۇنىڭ شەرقىگە چېكىندى، خەلق

① «ماۋزېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 4-توم، مىللەتلەر نەشرىياتى 1967-يىلدىكى ئۇيغۇرچە نەشرى 616-بەت.

ئازادلىق ئارمىيىسى غەلىبىسىرى قوغلاپ زەربە بېرىپ، 1000 چاقىرىم يول يۈرۈپ 20دىن كۆپ ناھىيە بازىرىنى ئازاد قىلدى. 8-ئاينىڭ 20-كۈنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى لەنجۇنى قورشاۋغا ئالدى. 25-كۈنى ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغاپ، شىددەتلىك جەڭ قىلىش ئارقىلىق 26-كۈنى لەنجۇنى ئازاد قىلدى، بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش يولىنى ئېچىپ، غەربىي شىمالدىكى دۈشمەن ئارمىيىسىنى پارچىلىنىش، يېتىم قېلىش ھالىغا چۈشۈرۈپ قويدى. غەربىي شىمال ئۇرۇش مەيدانىنىڭ ژەرىيىتى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنە ناھايىتى پايدىلىق بولدى.

8-ئاينىڭ ئاخىرى، 9-ئاينىڭ بېشىدا، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئۇچ يۆنىلىشكە بۆلۈنۈپ، چېگرىگە، گەنسۇ خېشى كارىدورىغا ۋە نىڭشياغا قاراپ قوغلاپ زەربە بېرىپ ئىلگىرىلىدى. سول يۆنىلىش 1-بىڭتۈەنى 9-ئاينىڭ 5-كۈنى شىنىڭنى ئازاد قىلدى، ما بۇفاڭنىڭ ئۇۋۇسىنى ئۇزۇل-كېسىل بىتچىت قىلدى. ئارقىدىنلا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بوران-چاپقۇن، قار-شۇۋىرغانغا قارىماي، چىلىەنشەن تېغىدىن ئېشىپ، 9-ئاينىڭ 19-كۈنى جاڭيېنى ئازاد قىلدى. ئوتتۇرا يۆنىلىش 2-بىڭتۈەننىڭ ئاساسىي كۈچ قوشۇنى لەنجۇ-شىنجاڭ تاشيولىنى بويلاپ غەربكە يۈرۈش قىلىپ، 9-ئاينىڭ 21-كۈنى جاڭيېدە سول يۆنىلىش بىڭتۈەن بىلەن غەلىبىلىك ئۇچراشتى. 19-بىڭتۈەن 9-ئاينىڭ 23-كۈنى ئوڭۇشلۇق ئىلگىرىلەپ يىنچۈەننى غەلىبىلىك ئېلىپ، پۈتۈن نىڭشيانى ناھايىتى تېز ئازاد قىلىپ، ما خۇڭكۇينىڭ نىڭشيادىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا خاتىمە بەردى. 9-ئاينىڭ 25-كۈنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى خۇاڭخې دەرياسىنىڭ غەربىدىكى مۇھىم شەھەر جيۇچۈەن، يۈمېنلەرنى ئازاد قىلدى. 28-كۈنى ئەنشى ناھىيىسىگە يېتىپ بېرىپ، شىنجاڭغا قېچىپ كېتىشكە ئۇرۇنغان دۈشمەننىڭ چېكىنىش يولىنى توسۇپ، گومىندالڭ غەربىي شىمال ھەربىي مەمۇرىي ئەمەلدارلار مەھكىمىسى ۋە ئۇنىڭدىن تۆۋەن ئورۇنلاردىكى 40 مىڭدىن كۆپرەك ئادەمنى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋە ھەقمەقتەكە قاچىتىشقا مەجبۇر قىلدى. بۇنىڭ بىلەن

غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكىدىن شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا، چىڭخەي تۆت ئۆلكە ئازاد بولدى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى يۇمبەن قوۋۇقى ئالدىغا كېلىپ، شىنجاڭ دەرۋازىسىغا قاراپ ئىلگىرىلىدى.

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا 80مىڭ كىشىلىكتىن كۆپ ئارمىيىسى بار ئىدى، سىرتىدا كۈچلۈك قوشۇن چېگرىغا يېقىنلاپ كەلگەن، ئىچىدە ئۇيغۇر ئۆلىيەت ئىنقىلابى مىللىي ئارمىيىسى تەھدىت سېلىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، سىرتتىن كېلىدىغان ياردەم ئۈزۈلۈپ قالغان، ئىچكى جەھەتتە قاچىدىغان يولى توسۇلۇپ قالغان، قاتناش، تەمىنات قىيىنلاشقانلىقتىن، كەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسىر ۋە ئەسكەرلەر يەنە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ كەتمىنىنى چېپىشنى خالىمىغانلىقتىن، جەڭگىۋارلىقىغا بەك چۈشۈپ كەتكەنىدى. چوڭ قوشۇن چېگرىغا يېقىنلاپ قالغان ۋەزىيەتتە، شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ھەربىي-مەمۇرىي دائىرىلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدا پارچىلىنىش تېزلەپ كەتتى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئازادلىققا تەشنا ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇيغۇر ئۆلىيەت مىللىي ئارمىيىسى ئۇرۇمچىنىڭ غەربىدىكى ماناس دەريالىق سېپىدە ئۇرۇش تەييارلىقىنى كۈچەيتىپ، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى بىلەن يېراقتىن ماسلاشتى، گومىنداڭ قوشۇنى شەرق-غەرب تەرەپتىن زەربىگە ئۇچراش، ئالدى-ئارقىدىن ھۇجۇمغا دۇچ كېلىشتە ۋەزىيەتنىڭ شەكىللەندى، ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتى پۈتۈن شىنجاڭنى ئازاد قىلىشقا ئىنتايىن پايدىلىق بولدى.

2. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشى

جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈپ كەلدى. 1949-يىل 3-ئايدا چاقىرىلغان 7-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 2-ئومۇمىي يىغىنىدا ماۋ زېدۇڭ، جۇ دې، جۇ ئېنلەي قاتارلىق رەھبەرلەر شىنجاڭنى ئازاد قىلىش

مەسلىسى ئوستىدە ۋاڭ جېن قاتارلىقلار بىلەن سەمىمىي سۆزلىشىپ، ئۇلارنى قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ئۇزۇن مۇشكۈل سەپەردىن ھېچقاچان قورقمايدىغان ئىنقىلابىي روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ، چوڭ غەربىي شىمالغا يۈرۈش قىلىپ، شىنجاڭنى ئازاد قىلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشىغا ئىلھام بەردى.

1949-يىل 6-ئايدا، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى چاڭجياڭ دەرياسىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى لىيۇ شاۋچى ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ موسكۋاغا جۇڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقى مۇناسىۋىتى مەسلىسى ئوستىدە سۆھبەت ئۆتكەز-ۈشكە بۇيرۇتتى، دېگەن لېچون ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ خىزمەتچىسى بولۇپ بىللە باردى. سۆھبەت مەزگىلىدە، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ تەمىنلىگەن ئىشەنچلىك ئاخبارلارغا قارىغاندا، ئامېرىكا جاھانگىرلىكى تەسىر كۈچىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، چىڭخەي، نىڭشيا، شىنجاڭ قاتارلىق جايلاردىكى يەرلىك مىللىتارىست ۋە باشقا ئەكسىيەتچى كۈچلەرنى توپلاپ، شىنجاڭدا مۇستەقىل «ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇپ، جۇڭگودىن ئايرىپ چىقىش قەستىدە بولۇۋاتقىنىنى. بۇ سۈيىقەست ئىشقا ئېشىپ قالسا، شىنجاڭنى ئازاد قىلىش ئىشىنى مۇرەككەپلەشتۈرۈۋېتىدۇ، جۇڭگو ئىنقىلابىغا ناھايىتى زور زىيان كەلتۈرىدۇ، سوۋېت ئىتتىپاقىغىمۇ پايدىسىز. شۇڭا، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىشىنى تېزلىتىشنى تەكلىپ قىلىمىز، دېدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىدىن يولىيورۇق سوراش ۋە ستالىن بىلەن مەسلىھەتلىشىش ئارقىلىق، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ سۈيىقەستىنى بىتچەت قىلىپ، پۈتۈن جۇڭگونى ئازاد قىلىش ۋە بىرلىككە كەلتۈرۈشنى تېزلىتىش ئۈچۈن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئەسلى بېكىتىلگەن 1950-يىلى شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش قارارىنى ئۆزگەرتىپ، شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش ۋاقتىنى 1949-يىلىنىڭ ئاخىرى قىلىپ بېكىتتى. يۇقىرىقى ھەربىكەتكە ماسلىشىش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى كۈچىدىن پايدىلىنىپ گومىنداڭ

ئەكسىيەتچى كۈچىنى ھەربىي جەھەتتىن ئىسكەنجىگە ئېلىپ تۇرۇشنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنىڭ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى دېڭ لىچۈننى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىچىسى قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تەرەپ بىلەن ئالاقىلىشىشكە ھەم شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە ئۈمۈتىشنى قارار قىلدى.

1949-يىل 8-ئايدا، ماۋ زېدۇڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا زىيارەتتە بولۇۋاتقان لىيۇ شاۋچى، ۋالىڭ جياشياڭلارغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى لەنجۇنى ئالغاندىن كېيىن دەرھال شىنجاڭغا كىرىشكە تەييارلىق كۆرسە بولىدۇ، دېدى. 9-ئاينىڭ 10-كۈنى ماۋ زېدۇڭ يېڭى دېخۇەيگە تېلېگرامما ئەۋەتىپ 11-ئاينىڭ باش-ئوتتۇرىلىرىدا يۇمېندىن شىنجاڭغا كىرىشنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك، دېدى. ھەربىي يۇرۇشنىڭ يول ئۇستىدىكى ئارقا سەپ تەمىناتى، قاتناش - تىرانسپورت قاتارلىق مەسىلىلەرنى ئىنچىكە ئورۇنلاشتۇردى. لېكىن ۋەزىيەت تەرەققىياتى تۈپەيلىدىن، شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ھەربىي-مەمۇرىي دائىرىلىرى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزمەكچى بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ تېلېگراممىدا ماۋ زېدۇڭ «شىنجاڭ مەسىلىسى ئۇرۇش قىلىش مەسىلىسى ئەمەس، تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش مەسىلىسى بولۇپ قالدى»① دەپ ئوتتۇرىغا قويدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، 1-دالا ئارمىيىسى 9-ئاينىڭ 20-كۈنى شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىشنىڭ ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇشىنى تېلېگرامما ئارقىلىق مەركىزىي كومىتېتقا دوكلات قىلدى.

ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ھەر تەرەپتىن، ھەر خىل

① «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990-يىل 5-ئاي خەنزۇچە 1-نەشرى 57-بەت.

يوللار بىلەن شىنجاڭ مەسىلىسىنى سىياسىي يول بىلەن ھەل قىلىپ، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا خىزمەتلەرنى ئىنچىكە ئىشلىدى.

1949-يىلى 5-ئايدا، ماۋ زېدۇڭ، جۇ ئېنلەيلەر بېيجىڭدىكى جالاڭ جىجۇڭغا تاۋ سىيۋ، بۇرھان شەھىدى قاتارلىقلارغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ نەسىھەت قىلىپ، شىنجاڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنىڭ مۇقىملىقىنى تىرىشىپ قوغداپ، تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش يولىغا مېڭىشقا تەييارلىق كۆرۈشنى ئۈمىد قىلىشنى ھاۋالە قىلدى. جۇ ئېنلەي چۈي ۋۇغا گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە سۆھبىتى بۇزۇلغاندىن كېيىن دەرھال ئۇرۇمچىگە قايتىپ، شىنجاڭ ھەربىي-مەمۇرىي دائىرىلىرىدىكى ۋەتەنپەرۋەر زاتلار ئىچىدە، تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش ئىشىنى مەخپىي پىلانلاش، ھەر مىللەت ئاممىسى ئارىسىدا ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇش، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش توغرىسىدا يولىورۇق بەردى. 9-ئاينىڭ 8-كۈنى، ماۋ زېدۇڭ جالاڭ جىجۇڭ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ شىنجاڭ ھەربىي-مەمۇرىي دائىرىلىرىگە تېلېگرامما بېرىپ، ئۇلارنى ھەقىقەتكە قايتىشقا چاقىرىشىنى ئۈمىد قىلدى. 10-كۈنى، جالاڭ جىجۇڭ تاۋ سىيۋ، بۇرھان شەھىدلەرگە تېلېگرامما يوللاپ، رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ۋە شىنجاڭ ھەربىي-مەمۇرىي دائىرىلىرىگە قىلغان غەمخورلۇقىنى يەتكۈزدى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ سىياسىتىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇلارنى «گۇڭچۈ ھۆكۈمىتى بىلەن مۇناسىۋەتنىنى ئۈزۈپ، خەلق دېموكراتىيىسى لاگېرىغا ئۆتۈش» كە دەۋەت قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پېڭ دېخۇەي قاتارلىقلار لەنجۇنى ئازاد قىلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ لەنجۇدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە زاتلىرىغا ۋە تاۋ سىيۋ قېتىمدىكى ئوفىتسېرلەرگە سىياسەتنى تەشۋىق قىلىپ، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش لازىملىقىنىڭ قائىدىسىنى شەرھلىدى؛ شىنجاڭ تەقسىمات جەمئىيىتى قۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى ئېگىلىدى، تەتقىق قىلدى؛ ئاتلىق ئەسكەرلەر 5-جۇنىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى شىنجاڭغا كېلىپ،

ئوفىتسېر-ئەسكەرلەرنى خەلق قوينىغا ئۆزىنى ئېتىشقا سەپەرۋەر قىلىشقا ئۈيۈشتۇردى؛ تاۋ سىيۈنىڭ سىچۈەن يېزىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغان ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئوبدان قوغداپ، تاۋ سىيۈنىڭ ئەندىشىسىنى توگەتتى.

شىنجاڭدا تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش غۇلغۇلا قىلىنىۋاتقان ئاچقۇچلۇق پەيتتە، 1949-يىل 8-ئاينىڭ 14-كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى لىيۇ شاۋچىغا ھەمراھ بولۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىنى زىيارەت قىلىشقا بارغان دېڭ لىچۈننى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىچىسى سالاھىيىتى بىلەن ئۇچ نەپەر خىزمەتچى خادىم ۋە بىر راتسىيە بىلەن موسكۋادىن ئالمۇتا ئارقىلىق غۇلجىغا ئەۋەتتى. ئۇ ئالدى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىدىكىلەر بىلەن كۆرۈشتى، ئاندىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى بىلەن كۆرۈشتى ھەمدە «لىچۈن راتسىيىسى» قۇردى. «لىچۈن راتسىيىسى» 8-ئاينىڭ 15-كۈنىدىن 11-ئايغىچە بولغان ئۇچ ئايدىن كۆپ ۋاقىت ئىچىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىغا جەمئىي 85 پارچە تېلېگراممىا يوللاپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى بىلەن ۋە غەربىي شىمال ئۇرۇش مەيدانى قوماندانى پېڭ دېخۇەينىڭ شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئورناتتى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىغا شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جەھەتتىكى ئەھۋالىنى ۋاقتىدا ئىنكاس قىلدى.

ئالدى بىلەن، دېڭ لىچۈن ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ قىلغان دوكلاتىغا ئاساسەن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخى، ھازىرقى ھالىتى، سىياسەت-تەدبىرلىرى، ئىقتىسادىي ئەھۋالى، ئاساسلىق رەھبەرلىرىنىڭ ئەھۋالى، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئەسكىرىي كۈچى، شتاتى، قورال-جابدۇقى، مۇداپىئە قىلىش تۇرۇشۇاتقان يېرى، شۇنىڭدەك شىنجاڭنىڭ تارىخى، مىللەت، ئۆرپ-ئادەت، جۇغراپىيە، كىلىمات قاتارلىق ئەھۋالىنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىغا سىستېمىلىق، ئەتراپلىق

ئىنكاس قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، شىنجاڭدا تۇرۇڤاتقان گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ سىستېمىسى، ۋەكالەت نومۇرى، ئەسكىرىي كۆچى، ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە مۇداپىئە ئورنى، ئاساسلىق ھەربىي-مەمۇرىي باشلىقلىرىنىڭ سىياسىي خاھىشى ۋە يۆزلىنىشى، ھەر خىل ئەكسىيەتچى كۆچلەر، جۈملىدىن ئەنگلىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ ھەرىكىتىنى ھەر خىل يوللار بىلەن توپلىدى ۋە رەتلىدى. بۇ مۇھىم ئەھۋاللار جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش فاكتورىنى بەلگىلىشى، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشنىڭ كونكرېت چارىسى، قەدەم-باسقۇچى ۋە ھەربىي، سىياسىي تەدبىرلىرىنى تۈزۈشنى تەدبىر بەلگىلەش ئاساسى بىلەن تەمىن ئەتتى.

9-ئاينىڭ 2-كۈنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق مۇئاۋىن كونسۇلى غولجىغا كېلىپ دېڭ لىچۈنگە تاۋ سىيۇ، بۇرھان شەھىدى قاتارلىق گومىنداڭ ھەربىي-مەمۇرىي داىرىلىرىنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشنى قارار قىلغانلىقىنى يەتكۈزدى ھەم مۇنداق دەپ تەكلىپ بەردى: «بۇرھان شەھىدى شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىدىكى مەركىزىي ئەرباب بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ھەقىقىي تەرەققىيپەرۋەر، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئىچىدە يۇقىرى ئابرۇيغا ئىگە كىشى. ئۇ شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولغاندىن كېيىن نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى، ھۆكۈمەتنىن ئەكسىيەتچىلەرنى تازىلىۋەتتى، تەرەققىيپەرۋەر كۆچلەرگە يار-يۆلەك بولدى. ئۇ شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ ۋە ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى قارشى ئالىدۇ. ئۇ ھازىر جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىۋاستە يولىيورۇقىغا بالدۇرراق ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلىدىكەن، ئۇلار جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئىلىغا ئادەم ئەۋەتكەنلىكىنى ئاڭلاپتۇ، شۇڭا سىلەر بىلەن ئىمكان بار تېز ئالاقىلىشىشنى ئۈمىد قىلىدىكەن. قارىغاندا ھازىر شارائىت پىشىپ يېتىلگەندەك تۇرىدۇ، سىز ئۇزۇنمۇ ئۇرۇمچىگە بېرىپ ئۇلار بىلەن ئۇچراشسىڭىز قانداق

بولار؟»① بۇنىڭ ئۈچۈن دېڭ لىچۈن مەركىزىي كومىتېتقا تېلېگرامما يوللاپ يولىورۇق سورىدى، مەركىزىي كومىتېت دېڭ لىچۈننىڭ ئۇرۇمچىگە بېرىشىنى تېزلا تەستىقلىدى.

9-ئاينىڭ 15-كۈنى، دېڭ لىچۈن جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، جاڭ جىنجۇڭنىڭ تاۋ سىيۋ، بۇرھان شەھىدىلەرگە ئەۋەتكەن تەبرىكتىمىسىنى ئېلىپ ئىللىدىن ئۇرۇمچىگە ئايروپىلان بىلەن مەخپىي كەلدى، بۇرھان شەھىدى ئۆزى ئايرودرومغا ئالدىغا چىقتى ھەم دېڭ لىچۈن بىلەن بىر ماشىنىدا ئولتۇرۇپ قايتىپ، دېڭ لىچۈننى ئۆز ئۆيىگە ئورۇنلاشتۇردى. دېڭ لىچۈن كۆپ قېتىم تىنچ ھەققەتكە قايتىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ۋە ھىمايە قىلىدىغان گومىنداڭ ھەربىي-مەمۇرىي داىرىلىرى بىلەن شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش مەسىلىسى ئۈستىدە سۆھبەتلەشتى. بىر تەرەپتىن، ھەر خىل ئەھۋاللارنى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ ئىگىلەپ، جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىغا دوكلات قىلىپ تۇردى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، ئۇلارغا ۋەزىيەتنى چۈشەندۈرۈپ، ھەققانىيەتنى بىلدۈرۈپ، جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشتىكى ئاڭچېن، سىياسىتىنى شەرھىلىدى، گومىنداڭ ھەربىي - مەمۇرىي خادىملىرىنىڭ ھەقىقەتكە قايتقاندىن كېيىنكى ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ھەربىي جەھەتتىن ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنىشى، تەمىناتى قاتارلىقلار توغرىسىدا ئىزاھات بەردى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئەندىشىسىنى توگىتىپ، ھەقىقەتكە قايتىش ئىرادىسىنى چىڭىتتى. دېڭ لىچۈننىڭ ئەتراپلىق خىزمىتى ئىشلىشى بىلەن، تاۋ سىيۋ ۋە بۇرھان شەھىدى باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ ھەربىي-مەمۇرىي داىرىلىرى جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسى قويغان تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش

① دېڭ لىچۈن: «ئۇنتۇلماس يىللار، قىممەتلىك دوستلۇق»، «خەلق گېزىتى» 1996-يىل 2-ئاينىڭ 26-كۈنى.

تەلىپىنى شەرتسىز قوبۇل قىلدى.

جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، 9-ئاينىڭ 18-كۈنى دېڭ لىچۈن گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي-مەمۇرىي دائىرىلىرىدىن لەنجۇغا ۋەكىل ئەۋەتىپ مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەي بىلەن سۆھبەت ئۇتكۇزۇشنى تەلەپ قىلدى. 19-كۈنى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي-مەمۇرىي دائىرىلىرى ھەربىي ئىشلار جەھەتتە زېڭ جېنۇۇ (8-تەمىنات رايونىنىڭ قوماندانى) نىڭ تاۋ سىيۈ ۋە خىشى كارىدورىدىكى خۇاڭ، جۇ ئىككى جۈن (گومىنداڭ خۇاڭ زۇشۇن قىسمى 91-جۇنى بىلەن جۇ جيابىن قىسمى 120-جۇننى دېمەكچى) گە ۋەكىل بولۇپ، سىياسىي جەھەتتە چۈي ژۇ (ئەينى ۋاقىتتىكى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى)، قاسىمجان (ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت بوغالتېرلىق باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى) ۋەكىل بولۇپ ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئايروپىلان بىلەن لەنجۇغا يېرىشنى قارار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇرھان شەھىدى رەئىس ماۋ زېدۇڭغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتى بىلەن مۇناسىۋەتنىنى ئۈزۈشكە بەل باغلىغانلىقىنى ھەم « جانابلىرى رەھبەرلىك قىلمۇاتقان پۈتكۈل جۇڭگونىڭ ئازادلىقىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئەكسىيەتچىل كۈچلەرنى بارلىق كۈچ بىلەن يوقىتىپ، رەھبەرلىكىڭلارنى قوبۇل قىلىپ، ھەممە جايدا يېڭى ھايانتنى ئورناتقۇچى تەبرىكلەشكە تەييار»① ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى.

دېڭ لىچۈن ئۇرۇمچىدە تۇرغان مەزگىلدە يەنە يەر ئاستى ئىلغار تەشكىلات «كۇرەش تەھرىراتى»، «ئاۋانگارت تەھرىراتى» بىلەن ئالاقىلەشتى ھەمدە ئۇلارنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن كۆرۈشۈپ، ھەر جەھەتتىكى ئەھۋالنى تەپسىلىي سورىدى، ئۇلارنىڭ نۆۋەتتىكى خىزمەتلىرى ئۈستىدە پىكىر بەردى ھەمدە خىزمەتلەرنى جۇڭگو

① «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990-يىل 5-ئاي خەنزۇچە 1-نەشرى 250-بەت

كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئىگە قىلىش، جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى ئازاد قىلىش مەسىلىسىدىكى قەدەم-باسقۇچى بىلەن بىرەك قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. «كۆرەش تەھرىراتى»، «ئاۋانگارت تەھرىراتى» ئاممىغا تەشۋىق قىلىش، ئاممىنى ئۇيۇشتۇرۇش، ئاخبارات توپلاش، يۇقىرى قاتلامدىكى زاتلار بىلەن ئالاقە باغلاش قاتارلىق جەھەتلەردە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش جەريانىدا ئىجابىي رولىنى جارى قىلدۇردى.

3. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىپ، تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشنى كۈتۈۋېلىشى

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تەسىرىدە پارتلىغان بولۇپ، جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىگە ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئىگە بولالمايي كەلگەنىدى، لېكىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلىكىدە، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا، خەلقچىللىق، ئىلغارلىقتا چىڭ تۇرىدىغان رەھبەرلەر جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىگە ئېرىشىشنى، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىرگە ئازادلىققا ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلىپ كەلدى. شۇڭا ئۇلار جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنى بارلىق پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىزدىدى.

1946-يىلىلا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئابدۇكېرىم ئاباباسوپ نەنجىڭغا بېرىپ قورچاق مىللىي قۇرۇلتايغا قاتنىشىش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، ھەر خىل مۇناسىۋەت ئارقىلىق جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنى پائال ئىزدەپ، جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن ئالاقىلەشتى. ئۇ 12-ئاينىڭ 5-كۈنى كەچقۇرۇن جۈڭگو

كومموئنستىك پارتىيىسىنىڭ ئەنجىگدىكى ئىش بېجىرىش ئورنىغا بېرىپ، جۇڭگو كومموئنستىك پارتىيىسى ۋەكىللەر ئومىكىنىڭ مەسئۇلى دۇڭ بىۋۇنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. كۆرۈشۈش داۋامىدا ئابدۇكېرىم ئابباسوپ دۇڭ بىۋۇغا خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ جۇڭگو كومموئنستىك پارتىيىسى ۋە ئۇنىڭ داھىيسى ماۋ زېدۇڭ، جۇ دېلارغا بىلدۈرگەن ئېھتىرامىنى يەتكۈزدى، خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ جۇڭگو كومموئنستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قەتئىي قوبۇل قىلىدىغانلىق قارارىنى يەتكۈزدى، شىنجاڭ كومموئنزمچىلار ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگو كومموئنستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىغا يازغان خېتىنى تاپشۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇچ تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى:

(1) جۇڭگو كومموئنستىك پارتىيىسىنىڭ خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنى ئۆز قارمىقىدىكى تەشكىلات قىلىپ قوبۇل قىلىشىنى سورايمىز؛

(2) جۇڭگو كومموئنستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى رەھبەرلىك خىزمىتى ئىشلەشكە بىرنەچچە كادىر ئەۋەتسە؛

(3) جۇڭگو كومموئنستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرۇش ئۈچۈن، بىر تېخنىك كادىرنى راتسىيە ئېلىپ شىنجاڭغا كېلىپ ئىشلەشكە ئەۋەتىشىنى سورايمىز.

دۇڭ بىۋۇ شۇ كېچىسى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىلەن كۆرۈشكەن ئەھۋالنى تېلېگراممىا ئارقىلىق مەركىزىي كومىتېتقا دوكلات قىلدى. تېلېگراممىدا مۇنداق دېيىلدى:

«مىللىي قۇرۇلتايىنىڭ شىنجاڭدىن كەلگەن ۋەكىلى ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە مۇئاۋىن باش كاتىپى، بۇرۇنقى غۇلجا قوزغىلىڭنىڭ سابىق رەھبەرلىرىدىن بىرى ئىكەن، ئۇ مېنىڭ بىلەن كۆرۈشكىلى كەپتۇ، ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، شىنجاڭدا بىر كومموئنزمچىلار ئىتتىپاقى تەشكىلاتى بار ئىكەن، ئۇ ئازاد رايوندا ئاشكارا تەشكىلات بولغىنى بىلەن، ئۇرۇمچى ۋە باشقا جايلاردا تېخى

مەخپىي ئىكەن. ھازىر ئۇنىڭ 15مىڭ ئەزاسى بار ئىكەن، ئىتتىپاقنىڭ رەھبەرلىرى جەمئى 11كىشى بولۇپ، ئۇلار ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرىشنى تەلەپ قىلغانىكەن، سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دىپلوماتىيە مۇناسىۋىتىنى كۆزدە تۇتۇپ، رۇخسەت قىلماپتۇ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ مۇنۇلارنى تەلەپ قىلدى:

(1) پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭ كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىغا رەھبەرلىك قىلىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىش. بۇ ئىتتىپاقنىڭ مەركەزگە يوللىغان بىر پارچە خېتى بار (ئايرىم تېلېگراممىغا قارالسۇن).

(2) ئىتتىپاق رەھبەرلىرىدىن 11كىشى پارتىيىگە كىرىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

(3) سىياسىي، مالىيە ۋە ھەربىي ئىشلار خادىملىرىنى ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

(4) ئالاقە ئورنىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

(5) پارتىيىمىزنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسى توغرىسىدا ئېنىق سىياسەت بەلگىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. .....①

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى دۇك بىۋۇنىڭ تېلېگراممىسىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، 12-ئاينىڭ 6-كۈنى جۇ ئېنلەينىڭ تەييارلىشى، لىيۇ شاۋچىنىڭ ئىمزا قويۇشى بىلەن جاۋاب تېلېگرامما ئەۋەتتى. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن:

«(A) يولداش ئابدۇكېرىم ئابباسوپتىن مۇنۇلارنى ئېنىق سوراپ باقىڭلار: (1) شىنجاڭنىڭ پۈتۈن سىياسىي، ھەربىي، ئىقتىسادىي، دىپلوماتىيە قاتارلىق ئەھۋاللىرى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات يۆزلىنىشى. (2) شىنجاڭ كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىنىڭ كونكرېت تەشەببۇسلىرى. (3) يولداش ئابدۇكېرىم ئابباسوپ خىزمەتچى ئېلىپ شىنجاڭغا قايتىسا ھەمدە يەنىمۇ بىلەن تېلېگراف ئالاقىسى ئورناتسا بولامدۇ،

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 275-بەت.

يوق. (B) ئەگەر مۇمكىن بولسا، سىز قابىلىيەتلىك ئەسما قىزىللاشسىغان بىر يولداشنى ئالاقىلەشكۈچى ۋەكىل قىلىپ، ئۇنىڭغا مەخپىي ئالاقە خادىمدىن ئىككىنى قوشۇپ، يولداش ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىلەن بىللە شىنجاڭغا ئەۋەتسىڭىز ھەمدە يولداش ئابدۇكېرىم ئابباسوپقا تۆۋەندىكى نۇقتىلارنى ئېنىق ئېيتىسىڭىز: (1) جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ كومۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى بىلەن بىرىنچى قەدەمدە دوستانە مۇناسىۋەت ئورنىتىشنى خالايدۇ. (2) ئەۋەتىلگەن ۋەكىلنىڭ كونكرېت ۋەزىپىسى ئالاقىلىشىش ۋە كۆزىتىشتىن ئىبارەت بولىدۇ. (3) شىنجاڭ كومۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى رەھبەرلىرىدىن جەمئىي 11كىشىنىڭ پارتىيىگە كىرىشىنى پرىنسىپ جەھەتتىن قارشى ئالمىمىز، لېكىن كونكرېت ھەل قىلىشقا كەلسەك، ئۇنى ئالاقىلەشكۈچى ۋەكىل يېتىپ بارغاندىن كېيىن تېلېگرامما ئارقىلىق قارار قىلىمىز. (4) شىنجاڭ خىزمىتىدە شىنجاڭ كومۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىنى رەھبەرلىك مەركىزى قىلىش كېرەك. (5) خىزمەتچى خادىم ئەۋەتىشنى شىنجاڭنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى سىياسىي ئەھۋالى ۋە قاتناش شارائىتىغا قاراپ بەلگىلەيمىز. (C) ئەگەر يولداش ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئادەمنى ئەكېتەلمىسە، ئۇنىڭ بىلەن سىمسىز رادىئو ئارقىلىق ئالاقىلىشىش چارىسى ۋە مەخپىي سېپىر ھەققىدە كېلىشىڭىز بولىدۇ. ئالدى بىلەن تېلېگرامما ئارقىلىق ئالاقىلىشىپ تۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈڭ ھەمدە يەنىڭنىڭ خەنزۇچە، ئىنگلىزچە رادىئو ئاڭلىتىش ۋاقتىنى، رادىئو چاستوتىسىنى، چاقىرىش بەلگىسىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىڭ. (D) مەيلى ئادەم بارسۇن ياكى بارمىسۇن، ماۋ جۇشى ئەسەرلىرى، پارتىيە نىزامنامىسى، لېنىن شاۋچېنىڭ دوكلاتى ۋە بېسىپ تارقىتىلغان باشقا ھۆججەتلەرنى ئۇنىڭغا بېرىپ قويۇڭ. قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئۇلارنى ئۇيغۇرچە، قازاقچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمىز.»①

ماۋ زېدۇڭ باشچىلىقىدىكى پارتىيە مەركىزي كومىتېتىنىڭ

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 276 — 277-بەتلەر.

تېلېگرامما ئارقىلىق شۇنچە تېز جاۋاب قايتۇرۇشى، ئۇنىڭ ئۇستىگە مەركىزىي كومىتېت رەھبەرلىك يادروسىدا بولغان جۈملىنى بۇ ئاستە تەييارلىشى، لېيۇ شاۋچىنىڭ ئىمزا قويۇشىدىن مەركىزىي كومىتېتنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئەھمىيەت بەرگەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. جاۋاب تېلېگراممىسىدىن مەركىزىي كومىتېتنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتىغا تەشكىلاتىغا نىسبەتەن ئىشىنىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىزكى: (1) شىنجاڭ كومۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ پارتىيىگە كىرىشىنى قارشى ئالدى ھەم ئابدۇكېرىم ئابباسوپنى يولداش دەپ ئاتىدى. (2) ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى تەشكىلاتى يوق ئىدى، شىنجاڭ خىزمىتىگە كىم كونكرېت رەھبەرلىك قىلىشى كېرەك؟ تېلېگراممىدا «شىنجاڭ خىزمىتىدە شىنجاڭ كومۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىنى رەھبەرلىك مەركىزى قىلىش كېرەك» دەپ ئېنىق دېيىلدى، بۇ تەشكىلاتقا تامامەن ئۆز يولداش ۋە ئۆز تەشكىلاتقا ئوخشاش مۇئامىلە قىلدى.

12-ئاينىڭ 11-كۈنى كەچتە، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئىككىنچى قېتىم مېيىۋەن يېڭى كەنتىگە بېرىپ دۇك بىۋۇ بىلەن كۆرۈشتى. دۇك بىۋۇ جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ تېلېگرامما ئارقىلىق بەرگەن يولىورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ بىرىنچى قېتىم كۆرۈشكەندە ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپلىرىگە جاۋاب بەردى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇنىڭغا شىنجاڭدىكى تەرەققىياتۇرۇش تەشكىلاتلار بىرلىشىلەيدىغانلا بولسا، كېڭىشىش ئارقىلىق بىرلىشىشى كېرەكلىكى، بۇنداق قىلىشنىڭ كۈچ بولۇپ ئۈيۇشۇشقا، تېخىمۇ ياخشى كۆرەش قىلىشقا پايدىلىق ئىكەنلىكىنى، لېكىن تەشكىلاتنىڭ ئىسمى مەسىلىسىدە، شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى، ئاممىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە قوبۇل قىلىش ئىقتىدارىنى كۆزدە تۇتقاندا، كومۇنىزم، سوتسىيالىزم دېگەن تۇغنى تولىمۇ بالدۇر كۆتۈرۈپ چىقمىشنىڭ مۇۋاپىق ئەمەسلىكىنى ئېيتتى.

دۇك بىۋۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوپقا پېك گوئەن (يەنى پېك چاڭگۇي، شىنجاڭدىكى ئۆزگەرتىلگەن ئىسمى ۋاڭ نەندى) نى بىر راتسىيە ئېلىپ

شىنجاڭغا خىزمەتكە ئەۋەتمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتتى. شۇنداقلا پېلك گوئەننىڭ ئاشكارا سالاھىيىتىنى ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ ئايالىنىڭ (ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ ئايالى خەنزۇ) تۇغقىنى، چىڭداۋدىن ئەنجىگە كېلىپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ بىلەن بىرگە شىنجاڭغا تۇغقان يوقلىغىلى كەلگەن دېيىشنى مەسلىھەتلىشىپ بېكىتتى. 1-ئاينىڭ 14-كۈنى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ پېلك گوئەن بىلەن بىر ئايروپىلاندا ئولتۇرۇپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 7-قۇرۇلتىيىنىڭ ھۇججەتلىرىنى، ماۋ زېدۇڭ، لىيۇ شاۋچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلىپ مىللىي قۇرۇلتايغا قاتناشقان ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق شىنجاڭ ۋەكىللىرى بىلەن بىرگە ئۈرۈمچىگە قايتتى. پېلك گوئەننىڭ بىخەتەرلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئۇنى ئۆز ئائىلىسىدە تۇرغۇزدى. بىراق، پېلك گوئەن ئەكەلگەن راتسىيىنىڭ ئىقتىدارى يېتەرلىك بولمىغاچقا، يەنىمۇ بىلەن ئالاقە قىلىشقا مۇمكىن بولمىدى. لېكىن پېلك گوئەن كېيىن ئۇچ ۋىلايەت خادىملىرى بىلەن بىرگە غۇلجىغا قايتقاندىن كېيىن، بۇ راتسىيە شىنخۇا ئاگېنتلىقى تارقاتقان خەۋەرلەرنى دائىم قوبۇل قىلىپ كۆچۈرۈپ ئېلان قىلىپ، تەشۋىقات ئېلىپ باردى.

ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ ئەنجىگدا دۇلڭ بىۋۇ بىلەن كۆرۈشۈشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغاندىن بۇيان، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىرى بىلەن تۇنجى قېتىم بىۋاستە ئالاقىلىشىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرنىڭ ۋەكىلى ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي پوزىتسىيىسىنى ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن ئىپادىلەپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى ئىنتايىن تەخىرسىزلىك بىلەن بىلدۈردى ھەتتا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرىشنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە رەھبەرلىك خىزمىتى ئىشلەشكە كادىر ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى. بۇ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبى ۋە ئارزۇسىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈردى، شۇنداقلا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتتىكى

تەرەققىياتىغا مۇھىم تەسىر كۆرسەتتى.

بىرىنچىدىن، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، دۆلەت بۇۋىنىڭ پىكرىگە بىنائەن، ئۇچ ۋىلايەت خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ بەزى مەسئۇل كادىرلىرى بىلەن شىنجاڭ كومۇنىزمچىلار ئىتتىپاقىنىڭ مەسئۇللىرىنى چاقىرىپ، تەشكىل قۇرۇش ئۈستىدە مەسلىھەتلەشتى، دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى، 1947-يىل 2-ئاينىڭ 3-كۈنى، دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسى ئۇرۇمچىدە مەخپىي قۇرۇلدى. بۇ پارتىيە ئابدۇكېرىم ئابباسوپنى رەئىسلىككە، لى تەيۋە، ئىسھاقوپ ئىككىيلەننى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلىدى. سەيپىدىن ئەزىزى، لو جى قاتارلىقلار مەركىزىي كومىتېت ئەزالىقىغا سايلاندى. «دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسىنىڭ نىزامنامىسى»دە مۇنداق دەپ بەلگىلەندى: «دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە

تارىخىي ماتېرىيالىزم ئارقىلىق ئۆزىنىڭ قوراللاندۇرۇش» ، «ئاساسلىق بولۇپمۇ ياش ۋە ئوتتۇرا ياش زىيالىيلارنىڭ پائالىيەتچى بولۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۇلارغا پارتىيە توغرىسىدا تەربىيە ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنى پارتىيىنىڭ نەزەرىيىسى ۋە سىياسىتى بىلەن قوراللاندۇرۇش لازىم. »① دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن دەرھال تەشكىلاتنى كېڭەيتىشكە تىرىشىپ، بەزى مۇھىم ئۆلايەتلەردە ئۆلايەتلىك كومىتېت قۇردى ھەم بەزى ناھىيە ياكى مۇھىم ئورۇنلاردا ياچېيكا تەسىس قىلدى. 3-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى، دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى بۇ پارتىيىنىڭ مەركىزىي كومىتېتىنى غۇلجىغا چېكىندۈرۈشنى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيىسىنىڭ ئۇرۇمچى ئۆلايەتلىك كومىتېتىنى قۇرۇپ، لو جىنى ئۇرۇمچى ئۆلايەتلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى قىلىپ، ئۇرۇمچىدىكى خادىملارنىڭ داۋاملىق پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا زەھەرلىك قىلىشقا مەسئۇل قىلىشنى قارار قىلدى. بۇ پارتىيىنىڭ خەنزۇ مىللىتىدىن بولغان ئەزاسى لى تەييۇ، چېن شىخۇالارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر تۈركۈم مۇھىم ئەزالىرى 3-ئاينىڭ 19-كۈنى ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا مەخپىي چېكىندى. شىنجاڭدا بىرنەچچە خەنزۇ ئىنقىلابىي يولداشنىڭ ئۇچ ئۆلايەت ئىنقىلابىدا ئىشلىشى ئۇچ ئۆلايەت ئىنقىلابىدا زور ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ پارتىيە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ۋاقىت ئۇزاق بولمىسىمۇ (1948-يىل 7-ئاينىڭ 29-كۈنى تارقالغانلىقىنى جاكارلىدى) ، ئەزالىرى بىرلىك كۈچ بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ ھەر مىللەت (جۈملىدىن خەنزۇ مىللىتى) تىن بولغان بىر قىسىم تەرەققىيپەرۋەرلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، جىياڭ جېيشىغا قارشى تۇرىدىغان تايانچ كۈچلەرنى بىر يەرگە توپلىدى، پارتىيە ئىچىدە توغرا مىللەت قارىشى تەربىيىسى ئېلىپ بارىدى، خەلق ئازادلىق

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 283-بەت.

ئۇرۇشى ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى، جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلدى، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە مۇھىم رول ئويناندى.

ئىككىنچىدىن، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۇچ ۋىلايەتتىكى ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى گېزىت-ژۇرناللاردا جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبە خەۋەرلىرى ئېلان قىلىنغان، ئازاد رايونلارنىڭ ئەھۋالى تونۇشتۇرۇلغان، جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ سىياسىتى تەشۋىق قىلىنغان ئاخبارات خەۋەرلىرىنىڭ، ئېلان قىلىنغان ماۋ زېدۇڭ ۋە جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ باشقا رەھبەرلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ھەممە مەملىكەتلىرىنىڭ ئىچكى ۋەزىيىتى تەھلىل قىلىنغان ماقالىلەرنىڭ سانى كۈندىن-كۈنگە كۆپەيدى. بولۇپمۇ تارباغاتاي ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ئورگان گېزىتى «خەلق ئاۋازى» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان ماقالىنىڭ سانى ئەڭ كۆپ بولدى. جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1947-يىل 7-ئايدا ئىستراتېگىيىلىك بۇرۇلۇش ياساشقا كىرىشىپ، گومىنداڭ قوشۇنىغا ئىستراتېگىيىلىك ھۇجۇم قوزغىغان پەيتتە، بۇ گېزىت «جۈڭگو ۋەزىيىتى توغرىسىدا» دېگەن تېمىدا ماقالە ئېلان قىلىپ، جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ھەرقايسى ئۇرۇش مەيدانىدا قولغا كەلتۈرگەن ئۇرۇش نەتىجىلىرىنى ۋە پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئازادلىق ئۇرۇشىغا ياردەم بېرىش ئەھۋالىنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى. ئارقىدىنلا بۇ گېزىت يەنە شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋەرلىرىنى بېسىپ، لېنۇ بوچېڭ، دېڭ شياۋپىڭ يېتەكچىلىكىدىكى سەنشى، خېبېي، سەندۇڭ، خېنەن دالا ئارمىيىسى ئاساسىي كۈچىنىڭ خۇاڭخې دەرياسىدىن بۆسۈپ ئۆتۈپ، 1000 چاقىرىم مۇساپە بېسىپ دابيېشەنگە يۈرۈش قىلىپ، گومىنداڭ قوشۇنىنى ئېغىر چېقىمغا ئۇچرىتىپ، ئىستراتېگىيىلىك ھۇجۇمنىڭ غايەت زور غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى. بۇ گېزىت يەنە ئىمزالىق ماقالە ئېلان قىلىپ، جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى ئازاد

رايونلارنىڭ يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئەھۋالىنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى. «ئازاد بولىدىغان كۈنگە ئاز قالدى» دېگەن ماقالىدە «ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى يوقىتىپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى ئازاد قىلىدىغان زور قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئورتاق ئارزۇسى، پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئاڭلىق ھەرىكەتكە كېلىپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئاتلىنىپ، زور قايتۇرما ھۇجۇمنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈشى كېرەك» دەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بەزى گېزىت-ژۇرناللار ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ماۋ زېدۇڭنىڭ «بىرلەشمە ھۆكۈمەت توغرىسىدا» ، «خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتورىسى توغرىسىدا» قاتارلىق مۇھىم ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلدى. بەزى گېزىت-ژۇرناللار تېخى «جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى خىتابنامىسى» نى تولۇق تېكىستى بىلەن باستى. ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ئورگان گېزىتى «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان گېزىتى» ئىلىدىكى خەنزۇچە گېزىت «خەلقچىل گېزىتى» نىڭ «پۈتۈن مەملىكەت دېموكراتىك بىرلىك سىپى قۇرايلى» دېگەن باش ماقالىسىنى كۆچۈرۈپ باستى، ماقالىدە «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئوتتۇرىغا قويغان پۈتۈن مەملىكەت دېموكراتىك بىرلىك سىپىنى قۇرۇش تەشەببۇسى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى ۋە دېموكراتىك پارتىيە، گۇرۇھلارنىڭ قىزغىن ھىمايىسىگە ئېرىشتى» دەپ كۆرسىتىلدى.

گېزىت-ژۇرناللاردا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى توغرىسىدىكى تەشۋىقاتنى زور كۈچ بىلەن كۆچەيتكەندىن سىرت، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىمۇ ھەر خىل پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۆزى بىۋاستە تەشۋىق قىلدى. 1948-يىل 2-ئايدا، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىقلار ئۆزى مىللىي ئارمىيىگە «8-ئارمىيە سىياسىي خىزمەت قوللانمىسى» نى سۆزلەپ چۈشەندۈردى؛ 9-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى، ئەخمەتجان قاسىمى ئالتايدا خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرگەندە، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پات ئاردا شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىدۇ، شىنجاڭ پۈتۈن

مەملىكەت خەلقى بىلەن بىرگە ئازادلىققا ئېرىشىدۇ، مىللىي ئارمىيىمىز ئازادلىق ئارمىيە تەركىبىگە كىرگۈزۈلىدۇ» دېدى. 11-ئاينىڭ 12-كۈنى، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسى ئاچقان «12-نويابىر» ئىنقىلابىنى خاتىرىلەش يىغىنىدا، دەلىللەن سۆگۈرباييوپ ئىچكى ئىشلار ئىشقىلىپ ۋەزىيەت ۋە پۈتۈن ۋىلايەتنىڭ خىزمىتى توغرىسىدا ئۇزۇن دوكلات بەردى. ئۇ دوكلاتىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «گومىنداڭ ئەكسىيەتچىللىرى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلاردىكى خەلقنى دەھشەتلىك ئېزىۋاتقان ۋە ۋەھشىيانە باستۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار خەلق ئازادلىق ھەرىكىتىنى ھەرگىز توسۇپ قالالمايدۇ. چۈنكى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى چىڭ تۇرۇۋاتقان قاتتىق ۋە يۇرگۈزۈۋاتقان سىياسەت پۈتۈن مەملىكەتتىكى 450مىليون خەلقنىڭ ئارزۇسىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. شۇڭا، بىز شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى، يېقىن كەلگۈسىدە مۇستەقىل، ئەركىن، دېموكراتىك يېڭى جۇڭگو ھۆكۈمىتى دۇنياغا كېلىدۇ.»①

يۇقىرىقى تەشۋىقات، خەۋەر ۋە رەھبەرلەرنىڭ سۆز-ھەرىكەتلىرىدىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ئەمەلىيەتتە جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىك كۈچى ئىكەنلىكىنى، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۇرتاق تۇپ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جۇڭگونىڭ بىر رايونىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتى ئىكەنلىكىنى، ئۇ جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدىلا ۋە پۈتۈن مەملىكەت ئازاد بولغان ۋەزىيەتتىلا غەلىبىگە ئېرىشەلەيدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئۇلار ئەمەلىي خىزمەت داۋامىدا ئىدىيە جەھەتتىكى توسالغۇلارنى تىرىشىپ تۈگىتىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇپ مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان بەزى سىياسەتلەرنى توغرا ئىزغا سالدى. بولۇپمۇ مىللەت قارشى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش جەھەتتە كۆپ

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 374-بەت.

خىزمەتلەرنى ئىشلىدى ھەمدە لیۇ شاۋچىنىڭ «ئىنتېرناتسىئونالىزم ۋە مىللەتچىلىك توغرىسىدا» ناملىق ئەسىرىنى تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدى. 1949-يىل 8-ئاينىڭ 1-كۈنى، «ئىنقىلابىي شەرقىي تۈركىستان گېزىتى» گە «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى قۇرۇلغانلىقىنىڭ بىر يىللىقىنى تەبرىكلەيلى» دېگەن تېمىدىكى باش ماقالىسى كۆچۈرۈپ بېسىلىپ، يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا مۇنۇلار ئېنىق كۆرسىتىلدى: «جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشى ئاق كەسكىن باسقۇچقا كىردى. خەنزۇ خەلقى ئىچىدىكى دېموكراتىك كۈچلەر خەلقنى گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقىدىن ئازادلىققا چىقارماقتا»، «بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز پۈتۈن مەملىكەتتىكى دېموكراتىك كۈچلەرنىڭ غەلبىسى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان. مەملىكەت ئىچىدىكى دېموكراتىك كۈچلەرنىڭ غەلبىسى بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىزنىڭ غەلبىسىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىزنى تېزلىتىدۇ. شۇنداقلا، بىزنىڭ غەلبىمىزمۇ مەملىكەت ئىچىدىكى دېموكراتىك كۈچلەرنىڭ غەلبىسىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ھازىرقى ۋەزىيەتتە، بىزنىڭ ئىتتىپاق ئەزالىرىمىز مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىزنىڭ خەنزۇ خەلقىنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ناھايىتى ياخشى چۈشىنىشى، خەلقە كەڭ تەشۋىق قىلىشى لازىم. بۇ — ئىتتىپاق ئەزالىرىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ئاق مۇھىم ۋەزىپىلىرىدىن بىرى.»① شۇنداق قىلىپ، ئۇيغۇر ئۆلكىسى ئىنقىلابىي رەھبەرلىرى ئۇيغۇر ئۆلكىسى ئىنقىلابى بىلەن پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتىنى ئىدىيە، سىياسىي جەھەتتىن تولۇق بىرلەشتۈردى.

ھەر مىللەت خەلقىنى يەنىمۇ كەڭ كۆلەمدە ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي ئاكتىپلىقىنى ئۆستۈرۈش، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە كۆچەيتىش ئۈچۈن، 1949-يىل

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلكىسى ئىنقىلابىغا داڭىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى، 402-403-بەتلەر.

8-ئاينىڭ 4-كۈنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى 30-سانلىق يىغىندا تۆۋەندىكى ئىنتايىن مۇھىم قارارنى چىقاردى:

«① مىللىي زىددىيەت پەيدا قىلىدىغان قىلمىشلار مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىمىزغا ۋە دېموكراتىك تۈزۈمىمىزگە قارشى ئەكسىلئىنقىلابىي قىلمىشتۇر.

② مىللىي كەمسىتىش، مىللىي زۇلۇم، باشقا مىللەتلەرنىڭ تۈرپ-ئادەتلىرىنى ھاقارەتلەش قىلمىشلىرى چېكىدىن ئاشقان قەبىھ جىنايى قىلمىشتۇر.

③ شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىر تەشكىلاتى ۋە ئەزاسى ئىدىيە ۋە ھەرىكەت جەھەتتە، مىللىي زىددىيەت تۇغدۇرغان ئۇنسۇرلارغا قارشى رەھىمسىز كۈرەش ئېلىپ بېرىشى كېرەك.

④ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلار قالدۇرغان مىللىي ئۆچمەنلىكنىڭ زەھەرلىرىنى تازىلاپ، خەلقنىڭ ئېڭىنى ئۆستۈرۈپ، مىللەتلەر ئارىسىدىكى دوستلۇق ۋە ياراۋەرلىكنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى تەشكىلاتى بۇ جەھەتتىكى تەشۋىقات ۋە تەربىيىنى بوشاشماي كۈچەيتىشى، ئۇنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ بىر تۈرلۈك دائىملىق خىزمىتى قىلىشى كېرەك.»①

يۇقىرىقى قارار ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي مەسىلە ۋە مىللىي سىياسەت جەھەتتىكى تونۇشىنىڭ تېخىمۇ ئايدىڭ بولغانلىقىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ھىمايە قىلىش ـ قىلماسلىقنى ئىنقىلاب ۋە ئىنقىلابقا قارشى تۇرۇش، قانۇنغا رىئايە قىلىش ۋە جىنايەت ئۆتكۈزۈش يۇكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ تونۇغانلىقى ۋە مۇئامىلە قىلغانلىقىنى ئەكس

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 403-بەت.

ئەتتۇردى. روشەنكى ئۇ ئادەتتىكى تەشۋىق-تەربىيە بولماستىن، بەلكى قانۇن-نىزام شەكلى ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتىنى قېلىپلاشتۇرۇشقا ئىنتىلغانلىق. بۇ قارارنى ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ مىللەت قارشى جەھەتتىكى تونۇشىنىڭ چوڭقۇرلاشقانلىقى، شۇنداقلا ئىدىيىنى تەرتىپكە سېلىشنىڭ مول مېۋىسى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ قارار پائىسلامىزم، پانتۈركىسىزم، مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە باشقا رەڭگارەڭ مىللەتچىلىككە قاتتىق زەربە بولدى؛ ۋەتەننىڭ بىرلىكىدە، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ دوستانە ھەمكارلىشىشى ۋە ئىناق ئۆتۈشىدە چىڭ تۈرىدىغان ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە خەلق ئاممىسى ئۈچۈن ناھايىتى زور ئىلھام ۋە مەدەت بولدى.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان بىر قاتار تەشۋىق-تەربىيە ۋە نۇرغۇن جاپالىق ئەملىي خىزمەتلەر ئارقىلىق ھەر مىللەت كادىرلىرى، ئاممىسى، مىللىي ئارمىيە كوماندىر-جەڭچىلىرىنىڭ ئىدىيىۋى تونۇشى ناھايىتى زور دەرىجىدە ئۆستى، ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى بەزى خاتالىقلار ئەملىي خىزمەت داۋامىدا تەدرىجىي تۈزىتىلدى، مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتى ياخشىلاندى، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا جەمئىيەت مۇقىم، سىياسىي جەھەتتە مۇقىم بولغان ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى، ھەر مىللەت خەلقى كۈنسايىن تېخىمۇ زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، شىنجاڭنىڭ ئازاد بولۇشىنى كۈتۈۋالماقتا ئىدى.

1949-يىل 8-ئاينىڭ 14-كۈنى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىسى دېگەن لىچۈن غۇلجىغا يېتىپ كېلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى بىلەن ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىنى راۋانلاشتۇردى. بۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ بىۋاسىتە رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلغانلىقىنىڭ بەلگىسى ئىدى. 1946-يىلىنىڭ ئاخىرى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن ئالاقە باغلىغاندىن بۇيان، ئىككى تەرەپنىڭ تىرىشچانلىقى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلگىرى سۈرۈشى ۋە تۈرتكە بولۇشى بىلەن، ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى، ھەر مىللەتتىن بولغان ۋەتەنپەرۋەر ۋە

تەرەققىيپەرۋەر زاتلار ۋە كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىشىنى تەلەپ قىلىش ئارزۇسى ئاخىرى ئەملگە ئاشتى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى يۇنىلىشىنى توغرىلاپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە ماركسىزم ـ لېنىنىزم، ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە چوڭ قەدەملەر بىلەن ئىلگىرىلىدى.

دېڭ لىچۈننىڭ يېتەپ كېلىشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنى ناھايىتى شادلاندۇرۇۋەتتى. 8ـ ئاينىڭ 17ـ كۈنى، دېڭ لىچۈن ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مونونوپ بىلەن رەسمىي كۆرۈشتى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قوشۇمچە تەرجىمانلىق قىلدى. دېڭ لىچۈن لىيۇ شاۋچېنىڭ يولىيورۇقى بويىچە ئۆزىنىڭ بۇ قېتىم كېلىشتىكى ۋەزىپىسى بۇ يەردىكى رەھبەرلەر بىلەن ئالاقە باغلاپ، شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي ئىشلار، مەدەنىيەت، مىللىي ئىشلار قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئەھۋاللىرىنى مەركىزىي كومىتېتقا سىستېمىلىق دوكلات قىلىش ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ياردەم بېرىشىنى ئۆتۈندى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ۋە ماۋ زېدۇڭنىڭ ئىنتايىن مۇرەككەپ ۋە جاپالىق ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالغان ئەھۋالدا، يەنە چەت ـ ياقا رايونغا جايلاشقان شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە كۆڭۈل بۆلگەنلىكىدىن ئىنتايىن خۇرسەن ئىكەنلىكىنى، بارلىق ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئېتىدىغانلىقىنى، ھەرقايسى جەھەتلەرنىڭ مەسئۇللىرىنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىغا ئەھۋاللارنى دوكلات قىلىشقا ئۇرۇنلاشتۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. شۇ كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى دېڭ لىچۈنگە مۇنداق دەپ تېلېگرامما ئەۋەتتى: «ئالدى بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى نامىدىن ئىلى مەسئۇل دائىرىلىرىگە 9ـ ئاينىڭ 10ـ كۈنى ئەتراپىدا بېيپىڭدا ئېچىلىدىغان يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ يىغىنىغا ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ بېرىشىڭىزنى ئۈمىد

قىلىمىز، ۋەكىل سانى بەش بولسا، ئۇيغۇر، قازاقلاردىن ئادەم كەلسە، شۇنداقلا بىر خەنزۇ بولداش بىللە كېلىپ، قوشۇمچە تەرجىمانلىق قىلسا.»① شۇ كۈنى دېڭ لىچۈن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يولبورۇقى بويىچە ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنى يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇشقا ئاغزاكى تەكلىپ قىلدى ھەمدە بۇ پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ۋەكىلى بولۇپ، جەمئىي بەش ئادەم بولىدىغانلىقىنى، ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىللىدىن تۆت كىشى، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايوندىن بىر كىشى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ مەسئۇللىرىدىن ئىككى-ئۇچ كىشى، خەنزۇ ۋەكىللىدىن بىر كىشى بولىدىغانلىقىنى (ئەينى چاغدا لەنجۇ ئازاد بولمىغاچقا، بېيپىڭغا سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق بېرىشقا توغرا كېلەتتى)، شۇڭا ئىلىدىن مانجۇرىيىگىچە سوۋېت ئىتتىپاقى ئايروپىلان بىلەن يەتكۈزۈپ قويىدىغانلىقىنى، مانجۇرىيىدىن بېيپىڭغا بېرىشقا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ئادەم ۋە مەخسۇس پويىز ئەۋەتىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇچ ۋىلايەتتىكىلەر، ئىلگىرى يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىنىڭ ئېچىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئادەم ئەۋەتىپ قاتناشتۇرغۇمىز بار ئىدى، ئەمدى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەسمىي تەكلىپ قىلغانلىقىدىن ۋە مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ رەئىس ماۋ زېدۇڭ ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىدىن بارلىق ئىشلار ھەققىدە يولبورۇق سوراشقا مۇيەسسەر بولغانلىقتىمىزدىن ئىنتايىن مەمنۇن ۋە خۇرسەن بولماقتىمىز، دەپ ئىپادە بىلدۈردى ھەمدە ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مونونوپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، دەلىلخان سۇگۇرباپوپ، لوجى قاتارلىق بەش كىشىنىڭ شىنجاڭ ۋەكىلى بولۇپ يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتنىشىشنى بېكىتتى.

8-ئاينىڭ 18-كۈنى، ماۋ زېدۇڭ يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 407-بەت.

يىغىنىغا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى نامى بىلەن ئەخمەتجان قاسىمىغا رەسمىي تەكلىپ خېتى ئەۋەتىپ، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنى بىپىسكىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. تەكلىپ خېتىنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

شىنجاڭ غۇلجا ئالاھىدە رايونى خەلق ھۆكۈمىتىگە:

ئەخمەتجان ئەپەندىگە:

مەملىكىتىمىزدىكى جاھانگىرلىك، فېئودالىزم، بيۇروكرات كاپىتالىزمغا ۋە جياڭ جېبشى باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى خەلق ئازادلىق ئۇرۇشى پات ئارىدا پۈتۈن جۇڭگو مىقياسىدا غەلىبىگە ئېرىشىدۇ. پۈتۈن جۇڭگودىكى دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلار، خەلق تەشكىلاتلىرى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ دالا ئارمىيىلىرى، ئازاد رايونلار، دۆلەت ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ۋە چەت ئەللەردىكى جۇڭگو مۇھاجىرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەملىكەتلىك يېڭى خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى پۈختا تەييارلىق كۆرۈش ئارقىلىق 9-ئاي ئىچىدە بىپىسكىدا ئومۇمىي يىغىن ئاچماقچى. بۇ نۆۋەتلىك ئومۇمىي يىغىن مەملىكەتلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ تەشكىلىي قانۇنىنى تۈزۈپ چىقىدۇ، ئۆزىنىڭ مەملىكەتلىك كومىتېتىنى سايلاپ چىققاندىن تاشقىرى، يەنە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەشكىلىي قانۇنىنى تۈزۈپ چىقىدۇ، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى كومىتېتىنى سايلاپ ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. سىلەرنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيان ئېلىپ بارغان كۈرىشىڭلار پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. غەربىي شىمالدىكى خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسىرى راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭنىڭ پۈتۈنلەي ئازاد بولۇشىغا ئانچە ئۇزاق ۋاقىت قالمىدى. سىلەرنىڭ

كۆرىشىڭلار پات ئارىدا ئەڭ ئاخىرقى مۇئەييەنلەشتۈرۈشىدۇ. بىز سىلەرنىڭ ئۆز ۋەكىللىكلىرىنى سايلاپ مەملىكەتلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئومۇمىي يىغىنىغا قاتنىشىشقا ئەۋەتىشىڭلارنى چىن قەلبىمىزدىن قارشى ئالىمىز. ئەگەر قوشۇلساڭلار، 9-ئاينىڭ باشلىرىدا بېيپىڭغا يېتىپ كېلىشىڭلارنى سورايمىز. تېلېگراممىا يېتىپ بارغاندىن كېيىن جاۋاب قايتۇرۇشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز.

يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىگە تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى

ماۋ زېدۇڭ

1949-يىل 8-ئاينىڭ 18-كۈنى بېيپىڭ» ①

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرى ماۋجۇشىنىڭ رەسمىي تەكلىپ خېتىنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بولدى، بولۇپمۇ ماۋجۇشىنىڭ «سىلەرنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيان ئېلىپ بارغان كۆرىشىڭلار پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ» دېگەن سۆزىدىن ناھايىتى مەمنۇن بولدى ھەمدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بارلىق يولىيورۇقلىرى ۋە قارارلىرىغا بويسۇنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. 8-ئاينىڭ 20-كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى ئالاھىدە رايون خەلقىنىڭ ۋەكىلى ناملىدىن يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتنىشىش ھەققىدە ماۋ زېدۇڭغا جاۋاب تېلېگراممىا يوللىدى، تېلېگراممىنىڭ تېكىستى مۇنداق:

مەملىكەتلىك يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىگە تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى

قەدىرلىك ماۋ زېدۇڭ ئەپەندىگە:

خېتىڭىزنى تاپشۇرۇۋېلىپ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولدۇم. خېتىڭىزدە

---

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابقا داير چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈرۈمچە 1-نەشرى 408 — 409-بەتلەر.

پۈتۈن ئۆلكە خەلقى ئۇزۇندىن بۇيان ئارزۇ قىلىۋاتقان مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپسىز. بىز، خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىسىنى پۈتۈن دۇنيانىڭ ۋە پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ غەلىبىسى، دەپ ھېسابلايمىز. شۇڭا بىز قەدىردان ماۋ زېدۇڭ ئەپەندىگە ئەڭ يۇكسەك قىزغىنلىق بىلەن مىننەتدارلىقىمىزنى ۋە خۇشاللىقىمىزنى بىلدۈرىمىز ھەمدە بېيپىڭغا ۋەكىل ئەۋەتىپ يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتناشتۇرىمىز. ئالاھىدە بۇ تېلېگراممىنى يوللىدىم.

ئالاھىدە رايون ۋەكىلى

ئەخمەتجان

8-ئاينىڭ 20-كۈنى، ئىلى»①

شۇ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى 75-نومۇرلۇق بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، مەن كاماندىروپكىغا چېقىلغان ئەزگىلىك شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ رەئىسلىكىنى سەيپىدىن ئەزىزى مۇۋاققەت ئۆتەپ تۇرىدۇ، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىلىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ خىزمەتلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلىشقا مەسئۇل بولىدۇ، دەپ جاكارلىدى. 8-ئاينىڭ 22-كۈنى، يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتنىشىدىغان ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش ۋەكىل ۋە بىللە ماڭغان ئۇچ نەپەر خادىم غۇلجىدىن يولغا چىقىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق بېيپىڭغا ماڭدى. مېڭىشتىن ئىلگىرى ئەخمەتجان قاسىمى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ سىياسىي، ھەربىي ئىشلار، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، مائارىپ قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئەھۋاللىرىنى دېڭ لىچۈن ئارقىلىق پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا تەپسىلىي دوكلات قىلدى، دېڭ لىچۈن ھەمىنى ۋاقىتىدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىغا تېلېگرامما ئارقىلىق يوللاپ، مەركىزىي كومىتېتنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئەھۋالىدىن

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 412-بەت.

ئەترابلىق، ئىنىق، يېغىنچاق چۈشەنچىگە ئىگە قىلىدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى ئازاد قىلىشى ۋە شىنجاڭنىڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن، ھەرقايسى تەرەپلەردە سىياسەت بىكىتىشىنى ئىنتايىن مۇھىم پايدىلىنىش ماتېرىيالى بىلەن تەمىن ئەتتى.

ماۋ زېدۇڭنىڭ تەكلىپ خېتى ماۋ زېدۇڭ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بىلەن پۈتۈن جۇڭگونىڭ مۇناسىۋىتى، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ خاراكتېرى، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىستىقبالى، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئورنى ۋە رولى توغرىسىدا تۈنجى قېتىم چىقىرىلغان توغرا، ئىلمىي نەزەرىيىۋى يەكۈن ئىدى. ئۇنىڭ مەزمۇنى ئاساسلىقى تۆۋەندىكى بىرنەچچە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: بىرىنچى، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جۇڭگو زېمىنىدا يۇز بەرگەن بىر مەيدان مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلاب ئىكەنلىكى، قانداقتۇر «مۇستەقىل»، «پەۋقۇلئاددە»، «جۇڭگو ئىنقىلابى بىلەن مۇناسىۋەتسىز» مىللىي ھەرىكەت ئەمەسلىكى كۆرسىتىلدى. چۈنكى ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى، ھالبۇكى شىنجاڭ جۇڭگونىڭ ئايرىلماس تەركىبىي قىسمى بولغاچقا، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يۇز بەرگەن ئىنقىلاب تەبىئىي ھالدا جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. گەرچە ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە بەزىلەر «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى ھەدەپ تەرغىب قىلىپ، مۇستەقىل بولۇش توغرىسىدا جار سېلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ تارىخنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئىتى ۋە ئارزۇسىغا خىلاپ بولغاچقا، دەسلەپتىلا ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ، بۇ بايراق ئۇزۇن ئۆتمەي ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئىككىنچى، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ خاراكتېرى خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى، ئۇ كونا شەكىلدىكى بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىكىدىكى مىللىي ھەرىكەت ياكى كونا شەكىلدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭى ئەمەس، شۇڭا، ئۇ

بىر مىللەتنى يەنە بىر مىللەتكە قارشى تۇرىدىغان ياكى ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلارغا قارشى تۇرىدىغان مىللىي ھەرىكەت ئەمەس. گەرچە ھەرىكەتنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە بەزىلەر كۇچىنىڭ بىرىچە پانتۇركىسىزم، پانئىسلامىزمنى تەرغىب قىلىپ، خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇشقا، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىشقا چاقىرىق قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق سېلىپ، مىللەتلەرنىڭ قارىمۇ قارشىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئوخشاشلا تارىخنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇپ مەنپەئىتى ۋە ئارزۇسىغا خىلاپ بولغاچقا، ئۇچ ۋىلايەتنىكى تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى ھەمدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە مىللىي مەسىلە جەھەتتىكى خاتالىقلار تەدرىجىي تۈزىتىلدى. ئۇچىنچى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى غەلىبىسى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئىنقىلاب غەلىبە قىلغان ئەھۋال ئاستىدىلا ئىشقا ئاشاتتى. چۈنكى مىللەتلەر مەسىلىسى ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتى ئۈمۈمىي مەسىلىسىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ھەرقانداق دۆلەت، ھەرقانداق دەۋردىكى مىللىي مەسىلە پۈتكۈل دۆلەتنىڭ ئىجتىمائىي ئىنقىلابىدىن ئايرىلغان ھالدا ھەل بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىكى تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر 1946-يىلىنىڭ ئاخىرىدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن بىۋاستە ئالاقە ئورناتقاندىن باشلاپ، 1949-يىل 8-ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىنى رەسمىي قوبۇل قىلغۇچىلىك تەخمىنەن ئىككى يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتنى باشتىن كەچۈردى. بۇ مەزگىلدە جۇڭگو چوڭ ئۆزگىرىش، چوڭ ئىنقىلاب دەۋرىدە تۇرۇۋاتاتتى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى توغرا سىياسىي لۇشىيەنى ۋە كىشىلەر قەلبىنى مايىل قىلىدىغان تۈرلۈك سىياسەتلىرى ئارقىلىق بارغانسېرى كۆپلىگەن ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشتى ھەمدە ئۇلۇغ خەلق ئازادلىق كۈرىشى داۋامىدا ياۋۇز ئامېرىكا جاھانگىرلىكى ۋە ئۇنىڭ غالچىسى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن جەڭ قىلغانسېرى

قۇدرەت تېپىپ، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇۋەتكەنلىك زورايدى، ئۇچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭمۇ پۈتۈن مەملىكەتتىكى باشقا رايونلاردىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئوخشاشلا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدىلا مىللىي زۇلۇم تۈزۈمىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئۆزۈل -كېسىل ئازادلىققا ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنى؛ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى رەھبەرلىكىدىكى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي ئۇرۇشى غەلىبىگە ئېرىشكەندىلا ئۆزۈل-كېسىل غەلىبىگە ئېرىشەلەيدىغانلىقىنى تەدرىجىي تونۇپ يەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىش ئىشەنچىسى ۋە ئىرادىسى چىڭىدى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىشى — ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئىچكى قىسمىدىكى ۋەتەنپەرۋەر ۋە تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا بۆلگۈنچى ۋە ئەكسىيەتچىل كۈچلەر ئۈستىدىن غەلىبە قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئىچكى قىسمىدا دەسلەپتىلا ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش بىلەن ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۆزغۇنچىلىق قىلىش ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش مەۋجۇت ئىدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئىلىخان تۆرە باشچىلىقىدىكى پانتۈركىستىزم، پانتۈركىستىزم، مىللىي بۆلگۈنچىلىك، فېئودالىزم كۈچلىرى ھۆكۈمرانلىق ئورۇندا تۇرۇپ، ھەربىكەتنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى ئىگىلىۋېلىپ، خەنزۇ خەلقىگە قارشى تۇرۇش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاشتەك جىنايى ھەربىكەتلەر بىلەن ھەدەپ شۇغۇللاندى، ۋەتەنپەرۋەر تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر ئۇنى توسۇغان، ئۇنىڭغا قارشىلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، لېكىن شۇ چاغدىكى كۈچى ئاجىز بولغاچقا، ئۇنىڭ جىنايى ھەربىكەتلىرىنى توسۇشقا تولۇق ئامالسىز ئىدى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ۋەتەنپەرۋەر كۈچلەرنىڭ جاپالىق خىزمەت قىلىشى

ئارقىسىدا، ھەر مىللەت كادىرلىرى، ئاممىسى ئەكسىيەتچىل كۇچلەرنىڭ ئىنقىلابقا، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان سېلىش قىلمىشىنى تونۇپ يەتتى، مىللىي بۆلگۈنچىلەر بارا-بارا ئاممىدىن ئايرىلىپ قالدى؛ ھالبۇكى ۋەتەنپەرۋەر ۋە تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر زور كۆپچىلىك ئاممىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشتى. شۇڭا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىشى، ۋەتەنپەرۋەر ۋە تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەرنىڭ ئەكسىيەتچىل كۇچلەر ئۈستىدىن غەلىبە قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قولغا ئالغانلىقىنىڭ ھەمدە ئۇزىدىكى خاتالىقلارنى يېڭىشقا قادىر بولۇپ، توغرا يۆنىلىشكە قاراپ ئالغا ئىلگىرىلىگەنلىكىنىڭ بەلگىسى ئىدى.

ئىككىنچى پاراگراف شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تاشقىنىغا قوشۇلۇپ كېتىشى

1. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشىنى ئىزچىللاشتۇرۇشى ۋە شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشى ۋە ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ تۈرتكىسى ئارقىسىدا، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇش سۇرئىتى تېزلىتىلدى. شىنجاڭدىكى گومىنداڭنىڭ ئىچكى قىسمىدا تىنچلىقنى تەشەببۇس قىلغۇچىلار بىلەن ئۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتمۇ كۈنسايىن كەسكىنلەشتى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تەرەپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى مۇقىملاشتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى.

بىرىنچىدىن، ھەربىي ئىشلار جەھەتتە، ئۇرۇش تەييارلىقىنى

كۆچەيتىپ، ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا ئىستىھكاملارنى ياسىدى، مۇستەھكەملىدى، مۇداپىئە سېپىنى قانتىق ساقلىدى، قورال-ياراغ، ئوق-دورىلارنى ئۈزلۈكسىز كۆچەيتىپ، گومىنداڭغا بولغان تەھدىت كۆچىنى شەكىللەندۈردى، بۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ قوشۇنىنى ئىچكىرىگە بېرىپ، گەنسۇ، چىڭخەي ئۆلكىلىرىدىكى جەڭگە ياردەم بېرەلمەيدىغان قىلىپ قويدى. ئۇلار گومىنداڭنىڭ ھاياتي كۆچىنى ئىسكەنجىگە ئالدى.

1949-يىل 8-ئايدا، ماناس ناھىيىسى، قۇتۇبى ناھىيىسى ۋە سانجى ناھىيىسىدە ئۇيغۇر ئۆلايەتلىكلەرنىڭ ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىدىغانلىقى، پات ئارىدا ئۇرۇش قوزغىلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى سۆزلەر تارقالدى. بۇنىڭ بىلەن ئامما خاتىرجەمسىزلىنىپ قېچىشقا تەييارلاندى. ماناستا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ ئارمىيىسى چېكىنىشتە ترانسپورت قورالى قىلىپ ئىشلىتىش ئۈچۈن شۇ يەردىكى خەلقتىن 150تىن كۆپرەك چوڭ ھارۋا يىغۋالدى. بۇ خەۋەر ناھايىتى تېزلا ئۇرۇمچىگە تارقىلىپ، تۇرلۇك پىتنە-ئىغۋالارنى پەيدا قىلدى. ۋەزىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت 9-ئاينىڭ 9-كۈنى ماۋارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى چېن فاڭبو باشچىلىقىدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكىنى ماناسقا ئەۋەتىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئوتتۇرا سەپتە تۇرۇشلۇق ۋەكىلى، مىللىي ئارمىيە پىيادە ئەسكەرلەر 1-تۇەنىنىڭ تۇەنجاڭى مەرغۇپ بىلەن سۆھبەتلەشتى. چېن فاڭبو بۇرھان شەھىدى ۋە تاۋ سىيۈلەرگە ۋەكالىتەن ئۈچ ۋىلايەتكە قورال كۆچىنى ئىشلەتمەيدىغانلىقى توغرىسىدا كاپالەت بەردى ھەمدە ئۈچ ۋىلايەتنىڭمۇ شۇنداق قىلىشىنى ئۈمىد قىلدى. خەلقنى ئەمن تاپقۇزۇش، جەمئىيەتنىڭ قالايمىقانلىشىشىدىن ساقلىنىش، تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇش ئىشىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئىلىپ بېرىلىشى ئۈچۈن، مەرغۇپ چېن فاڭبوغا، بىز مۇنتىزىم ئارمىيە، يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىنى ئالماي تۇرۇپ ھەرقانداق قوراللىق ھۇجۇم قوزغىمايمىز، دېدى ھەمدە قارشى تەرەپنىڭ خەلقتىن يىغۋالغان قاتناش قوراللىرىنى خەلققە قايتۇرۇپ بېرىشكە، مىللىي ئارمىيە خادىملىرى دەريادىن سۇ ئالغاندا، ئات سۇغارغاندا، قارشى تەرەپنىڭ خالىغانچە ئوق

چىقارماسلىققا كاپالەتلىك قىلىشنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، گومىنداڭنىڭ ماناس بىرىنچى سېپىدىكى سىللىي ئارمىيە بىلەن شۇ جايدىكى گومىندالڭ قوشۇنى ئوتتۇرىسىدا ھەربىي توقۇنۇش بولدى، دېگەن ئىغۋاسىنى پاش قىلدى. يېقىندا ھېچقانداق ھەربىي توقۇنۇش بولمىغانلىقىنى، ئەگەر شۇنداق گەپلەر بولسا، ئۇنىڭ ئىغۋا ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتتى. چېن فاڭبو قاتارلىق كىشىلەر ماناس، قۇتۇبى، سانجىلاردا يول بويى ئامېغا سىللىي ئارمىيىنىڭ تەشەببۇسىنى تەشۋىق قىلىپ، خاتىرجەمسىزلەنگەن ئاممىنىڭ كۆڭلىنى تىنچلاندۇردى. ئىككى تەرەپ ئاغزاكى كېلىشىم ھاسىل قىلىپ، ئۇرۇمچىدىكى ئارمىيە، ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشىدىكى غەم-ئەندىشىدىن خالاس قىلدى.

ئىككىنچىدىن، سىياسىي جەھەتتە، ئۇچ ۋىلايەت جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشىغا پائال ماسلىشىپ، مەركەزگە شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنىڭ لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى:

(1) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى جياڭ جېيشى گۇرۇھىدىن مۇناسىۋەتسىزنى ئاشكارا ۋە رەسمىي ئۇزىدۇ.

(2) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەشكىلىدىكى مۇھەممەتئىمىن، جانسىقان، ۋاڭ زېڭشەن قاتارلىق ئەكسىيەتچىلەرنى ھەيدەپ چىقىرىدۇ ھەم كەڭ دېموكراتىيە ئاساسىدا، ئۇچ ۋىلايەت ۋە دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلارنىڭ ۋەكىللىرى قاتناشتۇرۇلغان ھالدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىدۇ. ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەندىن كېيىنكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ پروگراممىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىشى لازىم.

(3) پۈتۈن ئۆلكە مىقياسىدا دېموكراتىيە ئەركىنلىكى — سۆز، مەتبۇئات، يىغىلىش ۋە دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى بولۇشىنى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەر-ئايال بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىردەك باراۋەر بولۇشىنى

دەرھال جاكارلايدۇ.

(4) گومىنداڭ تەشكىللىگەن ھەر خىل ئەكسىيەتچىل ۋە ھەربىي ئىشلار ئىشپىيونلۇق تەشكىلاتلىرى دەرھال تارقىتىۋېتىلىدۇ، ئەكسىيەتچىل گېزىت ۋە ژۇرناللار پېچەتلىۋېتىلىدۇ.

(5) گومىنداڭ تۈرمىگە قامىغان بارلىق سىياسىي مەھبۇسلار دەرھال قويۇپ بېرىلىدۇ.

(6) ماچېڭشياڭ، يې چېڭ، مۇھەممەتئىمىن، مەسئۇد، ئەيسا، يولۋاس، جانمقان، خادىۋاڭ، ئوسمان، قالىبېك، زاكچىن، سېيىتئەھمەت خوجا، سوپىيەگ قاتارلىق سىياسىي ۋە ھەربىي جىنايەتچىلەر جازالىنىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ مال-مۈلكى مۇسادىرە قىلىنىدۇ.

(7) يېڭى دېموكراتىك ھۆكۈمەت تەشكىللىنىشتىن ئىلگىرى، گومىنداڭ چېكىنگەن رايونلاردا ھازىرقى مەمۇرىيەت ساقلىنىپ، شۇ جايىنىڭ ئامانلىقى ۋە تەرتىپىگە مەسئۇل بولىدۇ ھەمدە گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ جىنايىتىگە مۇناسىۋەتلىك بارلىق ھۆججەت-ئارخىپلار قوغدىلىدۇ.

ئۇچىنچىدىن، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئۇرۇشتىكى غەلىبىلىرى ۋە جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىنىڭ چوڭ ياخشى ۋەزىيىتى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلىندى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۈرەش ئىرادىسىگە ئىلھام بېرىلدى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ يەنمۇ ئىتتىپاقلىشىپ، ئەمەلىي ھەرىكىتى ئارقىلىق تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشنى كۈتۈۋېلىشقا چاقىرىق قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، گومىنداڭ جاھىل ئۇنسۇرلىرىنىڭ جىنايى قىلمىشلىرى پاش قىلىندى، ئۇلارنىڭ ئەكسىيەتچىل نوخۇلىسى ئېلىنىپ، جەڭگىۋارلىقى بوشاشتۇرۇلدى، ئوتتۇرىدا قالغان بارلىق كۈچلەرنىڭ خەلق تەرەپتە تۇرۇشى قولغا كەلتۈرۈلدى، ئۇلار بىلەن ئىتتىپاقلاشتى. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ئالتاي ۋىلايەتلىك تەشكىلىي كومىتېتى سارىسۇمبىدە ئامىنۇي چوڭ يىغىن ئۆتكۈزۈپ، «خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن قول تۇتۇشۇپ جەڭ قىلىپ، ئەكسىيەتچىلەرنى

تەلتۆكۈس يوقىتىپ، پۈتۈن ئۆلكىدە دېموكراتىك سىياسىينى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا قەھرىمانلارچە كۈرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدىكى قارارنى ماقۇللىدى.

شىنجاڭدىكى گومىنداڭنىڭ ئارمىيە، ھۆكۈمەت دائىرىلىرى گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقى ئۈچۈن كۈنسايىن پايدىسىز بولۇۋاتقان ۋەزىيەت ئالدىدا خەلق تەرەپكە ئۆتۈپ ئېقىمغا ئەگىشىپ ماڭامدۇ؟ ياكى ئېقىمغا قارشى مېڭىپ خەلق بىلەن ئاخىرغىچە دۈشمەنلىشەمدۇ؟ بۇ جەھەتتە ئىچكى قىسىمدا كەسكىن تالاش-تارتىش بولدى. ئۇلار ئاساسەن ئىككى گۇرۇھقا ئايرىلدى. تاۋ سىيۈ، بۇرھان شەھىدى، لىيۇ مېڭچۈن، چۇي ژۇ، تاۋ جىنچۇ ۋەكىللىكىدىكىلەر جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشى ئارقا-ئارقىدىن غەلبە قىلىۋاتقان ۋەزىيەتتە، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش فاكتىرىنىڭ چاقىرىقى، جاڭ جىنجۇڭنىڭ نەسىھەتىنىڭ تەسىرى ئارقىسىدا گومىنداڭنىڭ تۈگەشكەنلىكىنى ئېنىق تونۇپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن ئۈزۈل-كېسىل ئادا-جۇدا بولۇپ خەلق تەرىپىدە تۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىق قىلدى؛ يەنە بىر تەرەپتە بې چېڭ، ما چېڭشياڭ، لو شۇرېن، مۇھەممەتئىمىن، مەسئۇد، ئەيسا، يولۋاس، جانىمقان، ئوسمان ۋەكىللىكىدىكىلەر شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشقا قارشى تۇرۇپ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى توسۇشقا تەييارلىنىپ، خەلق بىلەن ئاخىرغىچە قەتئىي دۈشمەنلەشمەكچى بولدى.

1949-يىل 2-ئايدا، لى زۇڭرېن تاۋ سىيۈگە شىنجاڭغا مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن بىر لۈيتى قالدۇرغاندىن باشقا، قالغان قىسىملارنى ئىچكىرىگە يۆتكەپ ئىچكى ئۇرۇشقا قاتناشتۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق بەرگەنىدى. ما چېڭشياڭ، بې چېڭ، لو شۇرېنلار بۇيرۇقنا بويسۇنۇپ ئىچكىرىگە يۆتكىلىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۈچۈن داۋاملىق كەتمەن چېپىشنى تەشەببۇس قىلغان. تاۋ سىيۈ، جاۋ شىگۇاڭ قاتارلىقلار ۋاقىتنى ئارقىغا سوزۇش چارىسىنى قوللىنىپ، ئىچكىرىگە بېرىشنى رەت

قىلغان. ئۇلار قوشۇننى ئىچكىرىگە يۆتكەشنى باھانە قىلىپ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە كۆپلەپ ئاپتوموبىل، بېنزىن ھەمدە 8مىليون كۈمۈش تەڭگە يولغا چىقىش خىراجىتى كېرەك، دەپ ئوتتۇرىغا قويغان. ھالبۇكى بۇنى ھەل قىلىشقا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قۇربى يەتمەيتتى. تاۋ سىيۈ شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى مۇقىملاشتۇرۇش ئۈچۈن، نەنجاڭ، گۇاڭجۇلارغا بېرىپ خىزمەتتىدىن دوكلات بېرىشنى رەت قىلغان. 7-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى، بۇرھان شەھىدى تاۋ سىيۈ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلىنى نەنسەنگە تەكلىپ قىلدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا تاۋ سىيۈ يەنە بۇرھان شەھىدى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى قاتارلىق كىشىلەرنى ئۇرۇمچى شەھەر ئەتراپىغا تەكلىپ قىلىپ، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى ۋە ئىستىقبالى توغرىسىدا قايتا-قايتا پىكىر ئالماشتۇردى. بۇنىڭ بىلەن پوزىتسىيىلىرى بارغانسېرى ئوچۇقلىشىپ، ئورتاق تونۇشقا كەلدى. شىنجاڭدىكى ئارمىيە، ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ ئاساسلىق مەسئۇللىرى ھەقتەتكە قايتىشنى بىردەك تەشەببۇس قىلىش ئاساسىدا بىرلەشتى.

8-ئاينىڭ 19-كۈنى، تاۋ سىيۈ قىسمىلارنىڭ ئۇرۇش تەييارلىقىنى تەكشۈرۈش نامى بىلەن قەشقەردە تۇرۇشلۇق شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى جاۋ شىگۇاڭنىڭ قاراشىھەردە مەخپىي سۆھبەتلىشىشكە تەكلىپ قىلدى، ئىككىسى مۇنداق كېلىشتى: (1) خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭغا يېقىن كەلگەندە ئادەم ئەۋەتىپ ئالاقىلىشىپ، زور قوشۇنىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى كۆتۈۋېلىش؛ (2) قىسمەن تاپشۇرۇپ بېرىپ، ھەربىيدىن چېكىنىپ يۇرتىغا قايتىش؛ (3) شىمالىي شىنجاڭغا تاۋ سىيۈ، جەنۇبىي شىنجاڭغا جاۋ شىگۇاڭ مەسئۇل بولۇپ، ۋەزىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇش، شەرقىي شىنجاڭ تەرەپ گەنسۇدىكى خېشى كارىدورى بىلەن تۇتىشىپ تۇرغاچقا، جيۇچۈەندىن شىنجاڭغا ئۆتۈشتىكى دەرۋازا بولىدۇ، شۇڭا، تاۋ سىيۈ ئەينى چاغدا جيۇچۈەندە تۇرۇشلۇق غەربىي شىمال ھەربىي مەمۇرىي ئەمەلدارلار مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى پېلك مىڭدىك، 8-تولۇقلاپ تەمىنلەش

رايونىمىڭ قوماندانى زېڭ جېنۇۋ بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئۇلارنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشىنى قوللىشىغا تۇرتكە بولدى.

شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئەكسىيەتچىل مەيداندا چىڭ تۇرۇۋاتقان جاھىل ئۇنسۇرلارمۇ پائال ھەرىكەت قىلىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭنى ئازاد قىلىشىغا قارشىلىق كۆرسەتتى. ما بۇفاڭ غەربىي شىمال ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلىقىغا تەينىلەنگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ئۆزىنىڭ كۈچ دائىرىسى دەپ قاراپ، شىنجاڭدىكى پائىتىلامىزمچى، پانتۈركىزمچى، مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈشنى تېزلەتتى. 1949-يىل 6-ئايدا، يولۋاس لەنجۇغا بېرىپ شىنجاڭدا ما بۇفاڭ بىرسلەرنىڭ ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشنى پىلانلىدى. ئەيسا ما بۇفاڭغا تايىنىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنى بازا قىلىپ، قوراللىق كۈچ تەشكىللەپ، بۇرھاننى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئۆزلىكىدىن ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەيدىغانلىقى ھەمدە قانداقتۇر مۇستەقىل ئىسلام دۆلىتى قۇرماقچى بولغانلىقى توغرىسىدا جار سالدى. ئەنگلىيە، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىمۇ بۇ سۆيىقەستنى پائال قوللىدى. جانىمقان بىلەن ئوسمان پائال تىل بىرىكتۈرۈپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھاكىمىيىتىگە قارشى تۇردى.

8-ئاينىڭ ئاخىرى، 9-ئاينىڭ باشلىرى، تاۋ سىيۈ ئايرىم-ئايرىم ھالدا لیۇ مېڭچۈن، بۇرھان شەھىدى، ما چېڭشياڭ، يې چېڭلارنى چاقىرىپ يىغىن ئېچىپ، شىنجاڭنىڭ قايسى يولدا مېڭىشى مەسىلىسىنى مەخسۇس مۇزاكىرە قىلدى. يىغىندا ما چېڭشياڭ قىسمىنى چېگىدىگە ئىلىپ بېرىشتا چىڭ تۇرغاندىن باشقا، قالغانلار بىردەك جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى ئونتۇرىغا قويغان سەككىز تۈرلۈك شەرت ئاساسىدىكى «دۆلەت ئىچى تىنچلىق كېلىشىمى (ئەڭ ئاخىرقى تۈزىتىلگەن لايىھە)»نى قوبۇل قىلىپ، قىسمەن تىنچلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، تاۋ سىيۈ قاتارلىقلار كۆپ قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ باش

كونسۇلىنىڭ قېشىغا بېرىپ، سۆھبەتنى باشلاشقا قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن ئالاقە باغلاپ بېرىشىنى تەلەپ قىلدى ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ ئۆتكۈزۈپ بېرىش تەييارلىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، ئىلى تەرەپكە ئىككىسى ھەپتىگىچە ئەسكەر چىقارماسلىقنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشنى ئۆتۈندى.

شىنجاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرىنىڭ بالدۇرراق ھەقىقەتكە قايتىشى ئۈچۈن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى ماۋ زېدۇڭ 9-ئاينىڭ 8-كۈنى جاڭ جىجۇڭنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ لەنجۇ ۋە چىڭخەيدىن ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ شىنجاڭغا يۈرۈش قىلدىرغانلىقىنى، جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئارمىيە، ھۆكۈمەتنىڭ مەسئۇللىرىغا تېلېگراممۇ يوللاپ، ئۇلارنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇ يەنە شىنجاڭدىن ئىگىلىگەن ئەھۋاللىرىدىن قارىغاندا، جاڭ جىجۇڭ تېلېگراممۇ ئەۋەتسىلا، ئۇلارنىڭ چوقۇم شۇ بويىچە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. رەئىس ماۋ زېدۇڭ يەنە مۇنداق دېدى: بىز غۇلجىدا راتسىيە قۇردۇق، تېلېگراممىڭىزنى غۇلجا ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە يوللاپ، غۇلجىدا مەسئۇل بولۇپ تۇرۇۋاتقان يولداش دېڭ لىچۈننى ۋاقىپلاندۇرسىڭىز بولىدۇ.

9-ئاينىڭ 10-كۈنى، جاڭ جىجۇڭ تاۋ سىيۈ، بۇرھان شەھىدىلەرگە تېلېگراممۇ ئەۋەتىپ، ئۇلاردىن «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ تىنچلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ ھەمدە پۈتۈن ئۇلكىدىكى خەلقلەر ۋە بارلىق ئوفىتسېر-ئەسكەرلەرنىڭ مەنپەئەتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۆز ۋاقتىدا ئىپادە بىلدۇرۇپ، گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتى بىلەن بولغان ئالاقىڭلارنى ئۈزگەنلىكىڭلارنى رەسمىي جاكارلاپ، خەلق دېموكراتىيىسى لاگېرىغا قايتىپ كېرىڭلار» ① دەپ ئۈمىد قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، جاڭ جىجۇڭ تاۋ سىيۈگە تېلېگراممۇ

① جاڭ جىجۇڭ: «ئۈرۈمچى سۆھبىتىدىن شىنجاڭ تىنچ ئازاد بولغانغا قەدەر»، «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى» 2-قىسىم، خەنزۇچە نەشرى 583-بەت، تارىخ ماتېرىياللىرى نەشرىياتى، 1985-يىل 2-ئاي 1-نەشرى 315-بەت.

ئەۋەتىپ مۇناسىۋەتلىك توققۇز مەسىلىنى تەپسىلىي سوردى ۋە بۇ توغرىسىدا كېڭەشتى. تېلېگراممدا ما چېڭشيالڭ ئارمىيىسىگە ئەڭ ياخشىسى چۈشەندۈرۈش بېرىپ قايىل قىلىش، بولمىغاندا ئۇنى قاراشەھەرگە، بۇگۇرگە يۆتكەش، جۇڭ زۇيىن لۇيىنى(129-لۇي، لۇي شتابى قاراشەھەردە ئىدى) تۇرپان، پىچان، توقسۇنغا يۆتكەش: شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق باشقا قوماندانلارغا كۆپرەك چۈشەنچە بېرىش، ئاخىرغىچە جاھىللىق قىلغان، قۇتقۇزۇۋالغىلى بولمايدىغانلىرىنى ئالدى بىلەن ئالماشتۇرۇۋېتىشنى ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتتى؛ سىيىت(ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزاسى)، ئۆمەر(قەشقەرنىڭ ۋالىيسى)، يولۋاس(قۇمۇلنىڭ ۋالىيسى)، مەسئۇد، مۇھەممەتئىمىن، جانمىقان قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى كونسېرۋاتىپلارغا قارىتا بۇرھان شەھىدى بىلەن بىرلىكتە ئايرىم -ئايرىم چۈشەنچە بېرىپ، ئۇلارنىڭ مەيدانىنى ئۆزگەرتىشنى ئۈمىد قىلدى؛ ئىلى ئۇچ ۋىلايىتى بىلەن بولغان ئالاقىدە ئەڭ ياخشىسى يەنىلا سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلىنى ۋاستە قىلىپ ئوتتۇرىغا چىقىشنى ئۈمىد قىلدى. تېلېگراممىنىڭ ئاخىرى مۇنداق يېزىلغانىدى: « سىزنىڭ ۋەزىيەتكە ماسلىشىپ، ھەربىي ۋە خەلقەرنى قوغداپ قېلىش يۈزىسىدىن ئىنقىلابىي ھەرىكەت قوللىنىشىمىز ئۈستىدە ئېتراپلىق ئويلىنىپ، ئورۇنلاشتۇرۇشلارنى پۈختا ئىشلەپ، ۋەزىيەلەرنى سالماقلىق، ئوڭۇشلۇق ئورۇندىشىڭىزغا ئىشىنىمەن.»

9-ئاينىڭ 17-كۈنى، تاۋ سىيۈ بىلەن بۇرھان شەھىدى جاڭ جىجۇڭغا جاۋاب تېلېگراممىسىنى ئەۋەتىپ، دۆلەت زېمىنىغا كاپالەتلىك قىلىش، ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىنى قوغداش ھەمدە ھەربىي قوشۇننىڭ ئورۇنسىز قۇربان بېرىشىدىن ساقلىنىشتىن ئىبارەت ئۇچ تۈرلۈك پرىنسىپ ئاستىدا پەيت تاللاپ، تىنچ يول بىلەن ئۆزگىرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. تېلېگراممىدا ما چېڭشيالڭ، يې چېڭ، لو شۇرېن قاتارلىقلارنىڭ ئۆز مەيدانىدا تۇرۇپ ئاز سانىدىكى ئادەمنى باشلاپ كېتىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ قولىدىكى قىسمىغا ما چېڭشيالڭ كەتكەندىن كېيىن تاۋ سىيۈنىڭ رەھبەرلىك قىلىدىغانلىقى، شۇ چاغدا گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتى بىلەن مۇناسىۋەتنى ئۈزگەنلىكىنى

جاكارلايدىغانلىقى، دۆلەت ئىچىدىكى تىنچلىق كېلىشىمى بويىچە خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى قوبۇل قىلىدىغانلىقى ئېيتىلدى.

تاۋ سىيۆ باشچىلىقىدىكى ھەربىي تەرەپ ھەقىقەتكە قايتىش تەييارلىقىنى جىددىيلەشتۈرۈۋاتقان چاغدا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەرەپمۇ پائال تۈردە يېرىم ئاشكارا ھەرىكەت قىلدى. 1949-يىل 9-ئاينىڭ 9-كۈنى، بۇرھان شەھىدى ھەر مىللەتتىن بولغان ھەر ساھە زاتلىرىنى تەكلىپ قىلىپ سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، شىنجاڭنىڭ نۆۋەتتىكى ۋەزىيىتى ھەمدە ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىنى قوغداش ئىرادىسىنى بىلدۈردى. شۇ كۈنى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ شەھەر باشلىقى چۈي ۋۇ ھەر ساھە زاتلىرىنىڭ 8-نۆۋەتلىك تەنتەربىيە بايرىمى ۋە بالىلار «تەنتەربىيە لوكۇسى» ۋاسكېتبول، پۇتبول مۇسابىقىسىنىڭ باشلانغانلىقىنى تەبرىكلەش مۇراسىمىدا شىنجاڭنىڭ تىنچلىق سىياسىتىنىڭ ئۆزگەرمەيدىغانلىقىنى، شىنجاڭنىڭ قانغا بويالغان ۋە ئۈرۈش قاپلىغان شىنجاڭ بولماسلىقى، تىنچ شىنجاڭ بولۇشى كېرەكلىكىنى كۆرسەتتى. ئۇ ئاممىنى غەربىي-شىمال ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدار مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باش ئەمەلدارى تاۋ سىيۆ، ئۆلكە رەئىسى بۇرھان شەھىدىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىنى ھىمايە قىلىپ، شىنجاڭنى پارلاق يولغا ئېلىپ چىقىشقا پاقىرىق قىلدى. بۇرھان شەھىدى يەنە ئارمىيىدىكى قىسمەن قوماندانلارغا سۆز قىلغاندا، نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان شىنجاڭ جۇڭگو زېمىنىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ كەلگەنلىكىنى، ھەر قانداق ئادەمنىڭ ئۇنىڭغا تاجاۋۇز قىلىشىغا ۋە ئۇنى پارچىلىشىغا بولمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش يولىدا ماڭىدىغانلىقىدىن، ئارمىيىنىڭ قوللىشى كېرەكلىكىدىن بېشارەت بەردى.

شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشنىڭ ئاچقۇچلۇق پەيتىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۆلۈم ئالدىدىمۇ تىركەشتى. جياڭ جېيشى، بەي چۇڭشى قاتارلىقلار شىنجاڭدىكى يېقىنلىرىغا تېلېگراممىلا ئەۋەتىپ، ئۇلارنىڭ «تۈرلۈك چارىلەرنى قىلىپ، شىنجاڭنى ساقلاپ قېلىشى»

توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى. ئۇلار قوشۇننى گەنسۇ بىلەن شىنجاڭ چېگرىسىدىكى شىڭشىڭشياغا ئاپىرىپ، مۇداپىئە سېپىنى ئورنىتىش سۈيىقەستىدە بولۇپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى توسۇش خام خىيالىدا بولدى. ئەگەر بۇ پىلان ئاقمىسا، شىنجاڭنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى يول بويىدىكى شەھەر، بازار ۋە يېزا-كەنتلەرنى ۋەيران قىلىۋېتىپ، ئۇ يەرلەرنى «ئادەمسىز رايون»غا ئايلاندۇرۇۋەتمەكچى بولدى. ئاندىن جەنۇبىي شىنجاڭنى بېسىۋېلىپ، تەڭرىتېغى، كوئېنلۇن تېغىنى ئاساس قىلىپ، چەت ئەل كۈچلىرىگە تايىنىپ ئۇزاققىچە قارشىلىق كۆرسىتەمەكچى بولدى. جياڭ جىڭگو چۇي ۋۇغىمۇ تېلېگراممىلا بەردى. موڭغۇل-زاڭزۇ كومىتېتىنىڭ باشلىقى جۇ كۈنتېيەن ئۈرۈمچىگە كېلىپ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشنى توسۇماقچى بولدى. ئارمىيىسىنى تاپشۇرۇشقا قوشۇلغان ما چېڭشياڭ، بې چېڭ، لو شۇرېن قاتارلىقلار 9-ئاينىڭ 21-كۈنى تاۋ سىيۈنى تۈنۈگۈن قىلىپ، ئارمىيە، ھۆكۈمەت ساھەسىدىكى ھەقىقەتكە قايتىشقا رەھبەرلىك قىلغۇچىلارنى قولغا ئېلىپ، ئارمىيىنىڭ جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىشىگە قوماندانلىق قىلماقچى بولدى. مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە، تاۋسىيۈ كەسكىن ھالدا ما چېڭشياڭ، بې چېڭ، لو شۇرېنلارنى چاقىرىپ، سەممىي سۆھبەتلىشىپ، شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى پۈتۈلۈشىدە، ئەگەر ئوق ئاۋازى چىقسىلا، يەرلىكنىڭ پارچىلىنىپ كەتمەسلىكىگە كاپالەتلىك قىلغىلى بولامدۇ؟ ئۇنداق بولغاندا، سىلەرگە نېمە پايدىسى؟ دەپ كۆرسەتتى. ئۆزىنىڭ چىقىش يولىنى ئەزەردە تۇتقان ما چېڭشياڭ، بې چېڭ، لو شۇرېنلار ھەممىنى دوغا تىكىدىغان ئەكسىيەتچىل تەۋەككۈكچىلىك ھەرىكىتىدىن ۋاز كەچتى. ئەتىسى تاۋ سىيۈ ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شى شتابىغا يالغۇز بېرىپ، بۇ ئۇچەيلەن بىلەن سەممىي سۆھبەتلەشتى. ھەرقايسى تەرەپتىكى ئامىللارنىڭ تەسىرى ئارقىسىدا، بولۇپمۇ شەخسىي ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالى (ما چېڭشياڭنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى شياڭگاڭغا ساق- سالامەت يېتىپ بارغانىدى، لو شۇرېننىڭ ئايالىمۇ 1948-يىلى شياڭگاڭغا كەتكەنىدى، بې چېڭنىڭ ئايالىمۇ تېزرەك قېچىپ جان ساقلاش جەدىلىنى قىلىۋاتاتتى) تۈپەيلىدىن

ئۇچەيلەن قىسمىنى تاپشۇرۇپ، رەسمىيەتنىى تولۇق بېجىرىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ ئارقىلىق ھىندىستانغا قېچىپ كەتتى.

بې چېڭ، ما چېڭشياڭ، لو شۇرېن ئۇچەيلەننى شىنجاڭدىن بالدۇرراق كەتكۈزۈۋېتىش ئۈچۈن، ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان چەت ئەلگە چىقىش پاسپورتى بېرىش، قىسىم ئەۋەتىپ دۆلەت چېگرىسىگىچە ئاپىرىپ قويۇش، يول خىراجىتى بېرىش ھەمدە شەخسىي مال-مۈلكىنى ئالتۇنغا سۈندۇرۇپ بېرىش مەسىلىسىدە بۇرھان شەھىدى، تاۋ سىيۇ ئۇلارنىڭ تەلىپىنى ئىسكانتەدەر قاندۇردى. 9-ئاينىڭ 22-كۈنى چۈشتىن كېيىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مالىيە نازارىتى ئادەم ئەۋەتىپ ما چېڭشياڭ، بې چېڭنىڭ تۇراقلىق ۋە تۇراقسىز مۈلۈكلىرىنى ئالتۇنغا سۈندۇردى. ما چېڭشياڭنىڭ بىر پىكاپى 300سەردىن كۆپرەك ئالتۇنغا، قورۇ-جايى 300سەردىن كۆپرەك ئالتۇنغا سۈندۇرۇلدى؛ بې چېڭنىڭ پىكاپى 300سەردىن كۆپرەك ئالتۇنغا، باشقا بۇيۇملىرى قوشۇلغاندا جەمئىي 1000سەردىن ئارتۇق ئالتۇنغا سۈندۇرۇلدى. 9-ئاينىڭ 23-كۈنى، ما چېڭشياڭ، لو شۇرېن، جۇكۈنتيەن، ۋاڭ زېڭشەن، مۇھەممەتئىمىن، ئەيسا قاتارلىقلار ئايتوموبىلغا ئولتۇرۇپ ئۈرۈمچىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا بېرىپ، تاشقورغان ئارقىلىق چەت ئەلگە قاچتى. ئەتىسى بې چېڭ، لىيۇ خەندۇڭلارمۇ چەت ئەلگە قاچتى. ما چېڭشياڭلار قاچقان كۈنى تاۋ سىيۇ دەرھال خەن يۈۋېننى ما چېڭشياڭنىڭ ئورنىغا، مۇزۇورونى بې چېڭنىڭ ئورنىغا، لو رۇجېڭنى لوشۇرېننىڭ ئورنىغا ئەۋەتىپ قىسمىنىڭ ھوقۇقىنى ئىگىلىدى.

ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا ھەقتەكە قايتىش شارائىتى پىشىپ يېتىلدى.

9-ئاينىڭ 25-كۈنى، تاۋ سىيۇ شىنجاڭدىكى گومىندالڭ قىسىملىرىنى باشلاپ ھەقتەكە قايتقانلىقى توغرىسىدا ئومۇمى تېلېگرامما يوللاپ، گومىندالڭ ئەكسىيەتچىل گۇرۇھى بىلەن مۇناسىۋەتنى ئۈزۈۋېتىپ، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. تېلېگراممىنىڭ تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

بېيپىڭدىكى رەئىس ماۋ زېدۇڭ، باش قوماندان جۇ دې، مۇئاۋىن باش

قوماندان پېلك دېخۇەي، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىغا ھەمدە ئۇلار ئارقىلىق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ھەرقايسى دالا ئارمىيە قوماندانلىرى، مۇئاۋىن قوماندانلىرى، سىياسىي كومىسسارلىرى ۋە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 1-نۆۋەتلىك يىغىنىدىكى ۋەكىل جانابلارغا:

شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئوفىتسېر-ئەسكەرلىرىمىز ئۇچ-تۆت يىلدىن بۇيان گېنېرال جاڭ ژېنبەي (جاڭ جىجۇڭ) نىڭ دانا رەھبەرلىكىدە، ئىچكى جەھەتتە تىنچ بولۇش، سىرتقا قارىتا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىناق ئۆتۈش سىياسىتىنى ھىمايە قىلىپ، دۆلەتنىڭ خەلقىنى قوغداش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىپ كەلدى، خىزمەتلىرىنى باشتىن-ئاخىر ئىجتىھات بىلەن ئىشلىدى. گېنېرال جاڭ جىجۇڭ غەربىي شىمالدىن كەتكەندىن بۇيان ئىچكىرىنىڭ ۋەزىيىتى ياخشىلاندى، شىنجاڭ ئۆلكىسى چەت چېگرىغا جايلاشقان، ھەر مىللەت زاتلىرىدىن گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ ئىزچىل سىياسىي تەشەببۇسىنى ئىجرا قىلىشنى، يەرلىكنىڭ تىنچ-ئامان بولۇشىغا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىشنى سەمىمىي ئۈمىد قىلمايدىغانلىرى يوق. ۋەھالەنكى، گېنېرال جاڭ جىجۇڭ بىزگە مەمخورلۇق بىلەن قايتا-قايتا خەت يېزىپ، ئىنقىلاب ھەققانىيىتى ئالدىدا جاۋابكار بولۇش ئۈچۈن، پۈتۈن ئارمىيىدىكى ئوفىتسېر-ئەسكەرلەرگە خەلق دېموكراتىيىسى لاگېرىغا تېز ئۆتۈپ، دۆلەت ئۈچۈن ئاز-تولا تۆھپە قوشۇشنى تاپىلىدى. پېقىر تاۋ سىيۈ قاتارلىق ھەربىيلەر دۆلەتنىڭ، خەلقنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزدە تۇتۇپ، شەخسىي ئۆزىنىڭ شان-شەرىپى ۋە ئار-نومۇسىنى ئاللىقاچان بىر چەتكە قايرىپ قويدى. ھازىر جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ 1-نۆۋەتلىك يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقى تەشنا بولۇپ كەلگەن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دۇنياغا كېلىش ئالدىدا تۇرماقتا، يېڭى جۇڭگو تىنچلىق ئاساسىدا قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشتەك پارلاق يولغا قەدەم تاشلىماقتا. شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر مەمۇرىي ئۆلكىسى، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار دۆلەتنىڭ چېگرىسىنى قوغداشتىكى قوراللىق كۈچ، ئۆلار دۆلەتنىڭ مۇستەقىل، ئەركىن بولۇشىغا، گۈللىنىشىگە، روناق

تېپىشىغا تولىمۇ تەشنا بولماقتا. ئۇلار خەلق ئىنقىلابىي ئىشلىرىنىڭ ئۇزۇل-كېسىل غەلىبىگە ئېرىشتۇرۇش ئۈچۈن پۈتۈن كۈچىنى تەقدىم قىلىشنى خالايدۇ. پېقىر تاۋ سىيۇ باشچىلىقىدىكى ئوفىتسېر-ئەسكەرلەر تەنتەنىلىك ھالدا شۇنى جاكارلايدۇكى، بۈگۈندىن ئېتىبارەن گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتى بىلەن مۇناسىۋەتنى ئۈزىدۇ، ماۋ جۇشى ئونتۇرىغا قويغان سەككىز ماددىلىق تىنچلىق باياناتى ۋە ئىچكى تىنچلىق كېلىشىمىنى سەمىمىي قوبۇل قىلىدۇ. پۈتۈن ئارمىيە ئەسلىدىكى مۇداپىئە ئورنىدا تۇرۇپ، يەرلىكنىڭ تەرتىپىنى ساقلاپ، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش شتابىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتىدۇ. ھۆرمەت بىلەن تېلېگرامما يوللىدۇق، يولىورۇق بېرىشىڭلارنى سورايمىز. شىنجاڭ ئۆلكىلىك گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى تاۋ سىيۇ، مۇئاۋىن باش قوماندانى قوشۇمچە تولۇق تەشكىللەنگەن 42-شىنىڭ شجاڭى جاۋ شىگۇاڭ، تولۇق تەشكىللەنگەن ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شىسىنىڭ شجاڭى خەن يۈۋېن، تولۇق تەشكىللەنگەن 78-شىنىڭ شجاڭى مۇ ژورو، لۈيجاڭ جۇڭ زۇيسەن، لى زۇتاڭ، تېمەن زېمبېي، خەن رۇڭفۇ، گو چۈەنلياڭ، جۇ مىڭگاڭ، لو رۇجېڭ، لىيۇ لۈنيۈەن، ياڭ تىڭيىڭ، ما پېڭلىن قاتارلىقلاردىن. 9-ئاينىڭ 25-كۈنى.

9-ئاينىڭ 26-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، بۇرھان شەھىدى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە جىددىي يىغىن چاقىردى، يىغىنغا باش كاتىپ لىيۇ مېڭچۈن، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى چۇي ژۇ قاتارلىقلار قاتناشتى، يىغىندا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تېلېگرامما يوللاپ ھەقىقەتكە قايتىدىغانلىقى، گومىنداڭنىڭ گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتى بىلەن بارلىق مۇناسىۋەتنى ئۈزىدىغانلىقى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى جاكارلايدىغانلىقى قارار قىلىندى. ھەقىقەتكە قايتىش تېلېگراممىسىنىڭ تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

«بېيپىڭدىكى رەئىس ماۋ زېدۇڭ، باش قوماندان جۇدې، مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەي، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىغا، جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ 1-نۆۋەتلىك يىغىنىدىكى

جانابلارغا:

شىنجاڭ ئۇلكىسىدە 1946-يىل 7-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن باشلاپ تىنچلىق بەتىمىگە ئاساسەن، ھەر مىللەت خەلقى ۋەكىللىرىنىڭ دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتى تەشكىللەنگەندىن كېيىن، ئىزچىل ھالدا گېنېرال جاڭ ژېنبەي (جاڭ جىجۇڭ) نىڭ رەھبەرلىكىدە، پۈتۈن ئۇلكە خەلقى ھىمايە قىلىۋاتقان تىنچلىق، بىرلىك، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق سىياسىتىنى يولغا قويۇپ كەلدى. ئۇچ يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان، دۆلەت ئىچىدىكى سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، بولۇپمۇ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ توسالغۇلۇق قىلىشى تۈپەيلىدىن ۋەزىيىنى تولۇق ئورۇندىيالمىغان بولساقمۇ، لېكىن پۈتۈن ئۇلكىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قوللىشى ھەمدە ئۇلۇغ دوست دۆلەتنىڭ رىغبەتلەندۈرۈشى ئارقىسىدا، شىنجاڭ ئۇلكىسى تىنچ ۋەزىيەتنى ساقلاپ قالدى. گېنېرال جاڭ ژېنبەي (جاڭ جىجۇڭ) پۈتۈن مەملىكەتنىڭ تىنچلىق ھەرىكىتى ئۈچۈن غەربىي شىمالدىن ئايرىلغان، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىل كۈچلىرى داۋاملىق جاھىللىق بىلەن تىركىشىۋاتقان ۋاقىتتىمۇ ئۇلكىمىز تىنچلىقنى قوغداش، تىنچلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئاق زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. بىز بىرلىككە كەلگەن، مۇستەقىل، ئەركىن، دېموكراتىك بولغان ۋەتەننىڭ ياردىمىدە، باي، قۇدرەتلىك، شاد-خۇرام يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش، تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ پۈتۈن مەملىكەتنىڭ تىنچلىق ئاساسىدا قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشىغا تۆھپە قوشۇش شىنجاڭ خەلقىنىڭ بىردىنبىر ئارزۇسى ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر چۈشەندۈق. ھازىر جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ 1-نۆۋەتلىك يىغىنى ئېچىلدى. بىرلىككە كەلگەن، مۇستەقىل، ئەركىن، دېموكراتىك بولغان يېڭى دېموكراتىزملىق جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دۇنياغا كېلىش ئالدىدا تۇرماقتا، پۈتۈن مەملىكەت خەلقى تارىختىن بۇيانقى ئۇلۇغ قۇرۇلۇشنىڭ ئۇلى سېلىنغانلىقى ئۈچۈن تەنتەنە قىلىشماقتا، شىنجاڭدىكى پۈتۈن ئۇلكە خەلقى يېڭى جۇڭگونىڭ دۇنياغا كېلىشىدىن ئاجايىپ شادلانماقتا. بىز ھازىر شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمىتىكە ۋە پۈتۈن ئۇلكىدىكى ھەر مىللەت قېرىنداشلارغا ۋەكالىتەن

شۇنى تەنتەنە بىلەن جاكارلايمىزكى، بۇگۈندىن ئېتىبارەن گۇاڭجۇ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمىتى بىلەن ئالاقىنى ئۈزدۇق. رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ سەككىز ماددىلىق تىنچلىق بايانىتىنى ۋە ئېچكى تىنچلىق كېلىشىمىنى سەمىمىي قوبۇل قىلىمىز ھەمدە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ۋاقىتلىق خەلق ھۆكۈمىتى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىمىز. پۈتۈن ئۆلكىنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى ۋاقىتلىچە باشقۇرۇپ تۇرىمىز، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، غۇلجىدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى ئۈرۈمچىگە ئايتىپ كېلىپ ئورتاق ھەمكارلىشىشقا تەكلىپ قىلىمىز. ئۆلكىمىزنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە ئۆلۈغ داھىي ماۋ زېدۇڭنىڭ دانا رەھبەرلىكىدە، تىنچلىق ئاساسىدا قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش پارلاق داغدام يولىغا تېزلىكتە ماڭىدىغانلىقىغا قەتئىي ئىشىنىمىز. ھۆرمەت بىلەن بۇ تېلېگراممىنى يوللىدۇق، يولىورۇق كۈتىمىز. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بۇرھان شەھىدى، ئەزا لىيۇ مېڭچۇن، چۈي ۋۇ، لىيۇ شاۋلى، چېن فاڭبو، لىيۇ يۈڭشياڭ، بەي ۋېنيۇ، لىيۇدېئېن، ئېردەنى، بۇلاڭ دىخۇالاردىن 9-ئاينىڭ 26-كۈنى.

تاۋ سىيۈ، بۇرھان شەھىدىنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ غەلبە بىلەن شىنجاڭغا كىرىشى ئارقىسىدا، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى، بۇنىڭ بىلەن گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنىڭ شىنجاڭدا گۈمران بولغانلىقى، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچىلار سىنىپى ۋە مىللىي زۇلۇم تۈزۈمىنىڭ شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش تارىخىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقى جاكارلاندى، بۇ شىنجاڭ تارىخىدىكى بىر ئۆلۈغ بۇرۇلۇش بولدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىرلىكتە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، پارلاق كەلگۈسىگە قاراپ جاسارەت بىلەن ئىلگىرىلىدى.

گومىنداڭ ئارمىيە، ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ ھەقىقەتكە قايتقانلىق خەۋىرى ناھايىتى تېزلا پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقالدى،

ئۇرۇمچى شەھىرى شادلىق تەنتەنىسىگە چۆمدى. ھەر مىللەت ، ھەر ساھە ئامما سى بەس -بەستە تەبرىكلەپ نامايىش ئۆتكۈزدى.

9-ئاينىڭ 27-كۈنى، شىنجاڭ ۋاقىتلىق خەلق ھۆكۈمىتى تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقنى تەبرىكلەش يىغىنى چاقىردى ھەمدە پۈتۈن شىنجاڭغا تېلېگراما يوللىدى. بۇرھان شەھىدى، دېڭ لىچۈنلەر يىغىندا سۆز قىلدى.

9-ئاينىڭ 28-كۈنى، غۇلجا شەھىرىدە 30 مىڭ كىشىلىك ئاممىۋى يىغىن ئۆتكۈزۈلۈپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقنى تەبرىكلەندى. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ مۇۋەققەت رەئىسى ئەسئەت ئىسھاقوپ ھەر مىللەت خەلقىگە ۋەكالىتەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ۋە رەئىس ماۋ زېدۇڭغا تەبرىك تېلېگراممىسى يوللىدى. تېلېگراممىنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

«جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى ماۋ زېدۇڭغا:

جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا، ھولۇپمۇ يېقىندىن بېرى غەربىي شىمالدا غەلىبىگە ئېرىشتى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن جانابىڭىزنى ھەمدە يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ بارلىق ۋەكىللىرىنى تەبرىكلەيمەن. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى خەلق گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى قوراللىق كۈرەش ئېلىپ بېرىش نەتىجىسىدە ئۆزلىرىنىڭ دېموكراتىك يېڭى تۈزۈمۈشىنىڭ ئاساسىنى ئورناتقان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ سىياسىي زۇلۇمى، ئىقتىسادىي بۇزغۇنچىلىقى، مىللىي كەمسىتىشى ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە ئاياغ ئاستى قىلىشىغا ئۇچراپ كەلدى. بۇ قېتىم خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ تەسىرىدە ئۆلكىمىزدىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى يوقىتىلدى. پۈتۈن ئۆلكە خەلقىمىز ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ۋە گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە باش ئەگكەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلاپ چەكسىز شادلاندى ھەمدە

تەنتەنىلىك ئاممىۋى يىغىن ئېچىپ، نامايىش ئۆتكۈزۈپ، بۇ تارىخىي ۋەقەنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغانلىقى ۋە تەبرىكلەيدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇچ ۋىلايەت خەلقى جانابىگىزغا ئەڭ چوڭ ئېھتىرام بىلدۈرگەندىن سىرت، شۇنى ئالاھىدە بىلدۈرىدۈكى، پۈتۈن ئۆلكە خەلقى جانابىگىزنىڭ رەھبەرلىكىدە، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ياردىمى ئاستىدا، ئىگىلىكنى مۇستەھكەملەش، بەختىيار، مەدەنىيەتلىك ۋە ھەممە مىللەت بىردەك باراۋەر بولۇش ئاساسىدا، يېڭى تۈرمۇش بەرپا قىلىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ.

شىجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى

مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مۇۋەققەت رەئىسى

ئەسئەت ئىسھاقوپ

1949-يىل 9-ئاينىڭ 28-كۈنى، ئىلى» ①

سارسۇمبە ۋە چۆچەكتىكى ھەر مىللەت ئاممىسى داغدۇغىلىق يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقىنى تەبرىكلىدى.

شۇ كۈنى ماۋ زېدۇڭ بىلەن جۇ دې تاۋ سىيۇ، بۇرھان شەھىدىنىڭ 25-، 26-كۈنلىرى يوللىغان ھەقسىزتكە قايتىش توغرىسىدىكى تېلېگراممىسىغا جاۋاب تېلېگراما ئەۋەتتى. تېلېگراممىنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

«گېنېرال تاۋ سىيۇگە ۋە قول ئاستىڭىزدىكى قوشۇنلارنىڭ ئوفىتسېر-ئەسكەرلىرىگە:

رەئىس بۇرھان شەھىدىگە ۋە قول ئاستىڭىزدىكى ھۆكۈمەت خادىملىرىغا:

سىلەرنىڭ 9-ئاينىڭ 25-، 26-كۈنلىرى ئەۋەتكەن تېلېگراممىڭلارنى تاپشۇرۇۋالدۇق، بىز سىلەرنىڭ مەيدانىڭلارنى توغرا دەپ قارايمىز. سىلەر گۇاڭجۇ ئەكسىيەتچى قالدۇق ھۆكۈمىتىدىن ئالاقىنى ئۈزۈپ، خەلق

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 435—436-بەتلەر.

دېموكراتىيىسى لاگېرىغا ئۆتۈپ، خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلمىدى، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ۋە خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ بۇيرۇقىغا ۋە بىر تەرەپ قىلىشىغا بويسۇنمىدى دەپ بايانات ئېلان قىلدىڭلار. بۇ پوزىتسىيەڭلار پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئارزۇسىغا ئۇيغۇن كېلىدۇ. بىز بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشال بولدۇق. سىلەرنىڭ ھەربىي ۋە مەمۇرىي خادىملارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى ۋە يەرلىك تەرتىپنى قوغدىشىڭلارنى ھەمدە ھازىر جىيايۇگۈەندىن چىقىشقا تەييارلىنىۋاتقان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن ھەمكارلىشىپ، كونا تۈزۈمنى بىكار قىلىپ، يېڭى تۈزۈمنى يولغا قويۇپ، يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز!

ماۋ زېدۇڭ

جۇ دې

1949-يىل 9-ئاينىڭ 28-كۈنى»①

ئارقىدىن، ماۋ زېدۇڭ ئەسكەرت ئىسھاقوپقا جاۋاب تېلېگراممىنىڭ ئۆزىنى. تېلېگراممىنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

«ئەسكەرت ئىسھاقوپ ئەپەندىگە ھەمدە سىز ئارقىلىق شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىدىكى بارلىق يولداشلارغا ۋە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى بارلىق قېرىنداشلارغا:

سىلەرنىڭ تەبرىكلىگىنىڭلارغا رەھمەت، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرى خەلقىنىڭ كۈرىشى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ئازادلىقى ۋە پۈتۈن جۇڭگونىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن قوشۇلغان مۇھىم تۆھپە. ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ پۈتۈن شىنجاڭ خەلقى بىلەن بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە ھەمكارلىشىپ، خەلق دېموكراتىيىسى ئاساسىدىكى يېڭى شىنجاڭنى ئورناتىق قۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشىغا تىلەكداشلىق

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 449-بەت.

بىلدۇرىمەن.

ماۋزېدۇڭ

1949-يىل 10-ئاينىڭ 21-كۈنى» ①

ماۋ زېدۇڭ تېلېگراممىدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جۇڭگو ئىنقىلابى ۋە شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىغا قوشقان مۇھىم تۆھپىسىگە يەنە بىر قېتىم يۇكسەك باھا بەردى ھەمدە ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىدىن سەمىمىي ئۈمىد كۈتتى.

2. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تاشقىنىغا قوشۇلدى

قاراڭغۇ زۇلمەت ئۆتۈپ، سۈبھى تاڭ كېلىش ئالدىدا تۇرماقتا. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار ناھايىتى ھاياجانلانغان ۋە شادلانغان ھېسسىياتتا، يېڭى جۇڭگو قۇرۇشتا ناھايىتى ئۇلۇغ تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان يىغىن — جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىگە قاتنىشىش ئۈچۈن بېيپىڭغا ماڭدى. ئويلىمىغان يەردىن بىر بەختسىز ۋەقە يۈز بەردى، يەنى ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار چۈشكەن سۇ ۋېت ئىتتىپاقى ئايروپىلانى 8-ئاينىڭ 27-كۈنى سۇ ۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىركۇتسكىدىكى تاشقى بايقال كۆلى رايونىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىغا بارغاندا، ھاۋانىڭ ناچار بولۇشى تۈپەيلىدىن، ئايروپىلان تاغقا سوقۇلۇپ كېتىپ، ئايروپىلاندىكى ھەممەيلەن بەختكە قارشى قازا تاپتى. 9-ئاينىڭ 3-كۈنى، سەيپىدىن ئەزىزى سۇ ۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىدىن ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلارنىڭ بېيپىڭغا كېتىۋاتقىنى ئايروپىلان ھادىسىسىگە ئۇچراپ قۇربان بولغانلىقىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دېڭ لىچۈن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، كادىر، ئاممىنىڭ كەيپىياتىنى

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داڭىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى، 436-بەت.

مۇقىملاشتۇرۇش، ئويلىمىغان ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بۇ خەۋەرنى ئەستەت ئىسھاقوپ، سەيدۇللا سەيپۇللايوپ، ئەبنجان قاتارلىق كىشىلەردىن باشقا ھېچكىمگە ئېيتماي، ۋاقتىنچە قەتئىي مەخپىي تۇتۇشنى بېكىتتى. شۇ كۈنى دېڭ لىچۈن ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلارنىڭ بېيپىنگغا كېتىۋاتقىنىدا ئايروپىلان ۋەقەسىگە ئۇچراپ، بەختكە قارشى قازا تاپقانلىقىنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىغا تېلېگراممىسى ئارقىلىق مەلۇم قىلدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى دېڭ لىچۈنگە جاۋاب تېلېگراممىسى ئەۋەتىپ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ قازا تاپقانلىقىغا قايغۇلۇق تەزىيە بىلدۈردى ھەمدە ئۇچ ۋىلايەتنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، يېڭىدىن ئۇچ كىشىلىك ۋەكىللەر ئۆمىكىنى قايتىدىن تەشكىللەپ بېيپىنگغا ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى. دېڭ لىچۈن تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، دەرھال سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىق كىشىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، سەيپىدىن ئەزىزى، ئالىمجان ھاكىمبايوپ(ئۇ چاغدا تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى ئىدى)، تۇ جى(ئۇ چاغدا شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئىدى) قاتارلىق ئۇچ كىشىنىڭ يېغىنغا قاتنىشىشنى بەلگىلىدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ ۋەكىللىرىنىڭ بېيپىنگغا قىلغان سەپىرىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، جۇ ئېنلەي يەنە گاۋ گاڭ، لى فۇچۈن قاتارلىقلارغا مەخسۇس ماشىنا تەييارلاپ ۋە مەسئۇل كادىر ئەۋەتىپ مانجۇرىيىگە بېرىپ، شىنجاڭ ۋەكىللىرىنى كۈتۈۋېلىش ۋە ئۇلارنى قوغداپ بېيپىنگغا ئەكېلىش ھەققىدە مەخسۇس تېلېگراممىسى ئەۋەتتى.

9-ئاينىڭ 8-كۈنى، سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىق ئۇچ نەپەر ۋەكىل ۋە ھەمراھ بولۇپ ماڭغان خادىملار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەخسۇس خادىملىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا، غۇلجىدىن سوۋېت ئىتتىپاقى ئايروپىلانىغا چۈشۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق بېيپىنگغا ماڭدى. ئايروپىلان ئىركۇتسىكنىغا كەلگەندە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىككىنچى ئوفىتسېرى سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىقلارغا ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار قازا تاپقان

كونكرىت ئورۇنىنى ۋە جەريانىنى تونۇشتۇردى. 15-كۈنى، سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىقلار بېيپىڭغا يېتىپ بېرىپ، لىن بوچۈي ۋە بېيپىڭ شەھىرىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرى شۇنىڭدەك يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتنىشىدىغان باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋەكىللىرىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا سازاۋەر بولدى. 18-كۈنى، مەركىزىي كومىتېتنىڭ ماۋ زېدۇڭ، لىيۇ شياۋچى، جۇ ئېنلەي، جۇ دې قاتارلىق رەھبەرلىرى جۇڭنەنخەيدىكى زىگۇاڭگې زالىدا سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىق شىنجاڭ ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن بېيپىڭغا كەلگەنلىكىنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەمدە بىرلىكتە سۆكۈتتە تۇرۇپ ئىنقىلابىي قۇربانلارغا تەزىيە بىلدۈردى. سەيپىدىن ئەزىزى رەئىس ماۋ زېدۇڭ ۋە مەركىزىي كومىتېتنىڭ باشقا رەھبەرلىرىگە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ رەھمىتىنى ۋە مەركىزىي كومىتېتنىڭ ئۇلارنى تارىخي ئەھمىيەتكە ئىگە بۇ كاتتا يىغىنغا تەكلىپ قىلغانلىقىغا بولغان خۇشاللىق ھېسسىياتىنى ئىپادىلىدى ھەمدە شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى دوكلات قىلدى، بۇنىڭدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھەققىدە نۇقتىلىق توختالدى. رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىنتايىن خۇشال بولدى، بولۇپمۇ ئىلگىرىكى خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ تارقىتىۋېتىلگەن، يېڭىدىن شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى① قۇرۇلغانلىقىنى

---

① 1950-يىلى 6-ئاينىڭ 3-كۈنىدىن 9-كۈنگىچە چاقىرىلغان شىنجاڭ خەلق دېموكراتىيىسى ئىتتىپاقىنىڭ 1-قۇرۇلتېيىدا، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنى شىنجاڭ خەلق دېموكراتىيىسى ئىتتىپاقىغا ئۆزگەرتىش قارار قىلىنىپ، شىنجاڭ خەلق دېموكراتىيىسى ئىتتىپاقى بۇنىڭدىن كېيىن جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى شىنجاڭ خەلقىنىڭ دېموكراتىك بىرلىك سىيىي گامموڭى تەشكىلاتى، ئۇ مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش يىغىنىدا ماقۇللانغان «ئورتاق پروگرامما» ۋە شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمىيەت بۇرگۇزۇش فاڭجېنى بويىچە ئىش قىلىدۇ، دەپ بەلگىلەنگەن. 1954-يىل 8-ئاينىڭ 4-كۈنى شىنجاڭ خەلق دېموكراتىيىسى باش ئىتتىپاقى 2-قېتىملىق (كېڭەيتىلگەن) يىغىنىدا «شىنجاڭ خەلق دېموكراتىيىسى ئىتتىپاقى ئۇزۇنغا تارىخى ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى» دەپ بولدى، داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشنىڭ زۆرۈرلىيىتى قالمىدى» دەپ قارىلىپ، 1954-يىل 9-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن باشلاپ ئەمەلدىن قالدۇرۇش قارار قىلىندى.

ئاڭلىغاندىن كېيىن، رەئىس ماۋ زېدۇڭ شۇ ھامان: «ئوندىق ۋەزىيەتتە خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ خىزمىتىنى توختىتىپ، ئومۇمىي خەلقىنىڭ (تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى) قۇرۇشى توغرا، (ئىتتىپاق) قۇرۇلغاندىن كېيىن قولغا كەلتۈرۈلگەن غەلىبىلەر ئوخشاشلا سىلەرگە مەنسۇپ» دېدى. ئاندىن كېيىن جۇ ئېنلەيگە: «خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە بېۋاستە قوبۇل قىلىشقا بولىدۇ، كاندىدات مۇددىتى بولمىسىمۇ بولىدۇ»① دېدى.

سەيپىدىن ئەزىزى 10-ئاينىڭ 15-كۈنى «پارتىيىگە كىرىش ئىلتىماسى» نى سۇندى. ئىلتىماسنىڭ تولۇق تېكىستى مۇنداق:

«جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىغا:

مەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ نىزامنامىسى ۋە تۈپ مەقسىتىنى ئېتىراپ قىلىمەن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى بولۇشنى ئىلتىماس قىلىمەن ھەمدە بۇندىن كېيىنكى ھاياتىمدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تەربىيىسى ۋە رەھبەرلىكىدە خەلق ئاممىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى خالايمەن. پارتىيىگە قوبۇل قىلىشنى ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن ئىلتىماس قىلدىم.

سەيپىدىن ئەزىزى 1949-يىل 10-ئاينىڭ 15-كۈنى②

رەئىس ماۋ زېدۇڭ 10-ئاينىڭ 23-كۈنى سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «پارتىيىگە كىرىش ئىلتىماسى» غا بېۋاستە مۇنداق تەستىق سالدى: «يولداش سەيپىدىن ئەزىزىنى پارتىيىگە قوبۇل قىلىشقا قوشۇلىمەن. بۇ خەتنى سەيپىدىن ئەزىزى ئۆزى ئالغاچ كېتىپ، يولداش پېڭ دېخۇەينىڭ ساقلىشىغا تاپشۇرسۇن. شىنجاڭ شۆبە بيۇروسى قۇرۇلغاندىن كېيىن،

---

① سەيپىدىن ئەزىزى: «شىنجاڭنىڭ تالاي شەپقى»، «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990-يىل 5-ئاي خەنزۇچە 1-نەشرى 364 — 365-بەتلەر.

② «شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» (سۈرەتلەر توپلىمى)، شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت-فوتو سۈرەت نەشرىياتى، 1994-يىل 10-ئاي 1-نەشرى 112-بەت.

يولداش سەيپىدىن ئەزىزى شۆبە بيۇرودا ئانكىت تولدۇرۇپ پارتىيىگە كىرىش رەسمىيىتىنى ئۆتىسۇن.
ماۋ زېدۇڭ 1949-يىل 10-ئاينىڭ 23-كۈنى ①

1949-يىل 9-ئاينىڭ 21-كۈنى، مەملىكەتلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ 1-يىغىنى جۇڭنەنخەيدىكى خۇەيرېنتاڭ زالىدا غەلىبىلىك ئۆتكۈزۈلدى. سەيپىدىن ئەزىزى شىنجاڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە يىغىندا شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ يىغىنىڭ ئېچىلغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيدىغانلىقىنى ھەمدە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن ماۋ جۇشىغا بولغان سەمىمىي مۇھەببىتىنى ۋە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا بالدۇرراق كىرىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. سەيپىدىن ئەزىزى ئۆز سۆزىدە: «شىنجاڭ خەلقى يېقىنقى بىرقانچە يىللىق كۈرەش تەجرىبىلىرىدىن شۇنى چۈشەندىكى، جۇڭگو خەلقى (جۈملىدىن شىنجاڭ خەلقى) پەقەت جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ غەلىبىسى ئارقىلىقلا ئۆزۈل-كېسىل ئازادلىققا ئېرىشەلەيدۇ. بۇ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ غەلىبىسى شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ غەلىبىسى دېگەنلىكتۇر. شۇڭا، شىنجاڭ خەلقى تىنچلىق ۋە كۈرەش مۇھىتىدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى غەلىبىسىنى يېتىپ كېلىشىنى تەشنالىق بىلەن كۈتتى. شىنجاڭ خەلقى جۇڭگو چېگرىسى ئىچىدىكى باشقا خەلقلەر ئوخشاش يولغا قويۇلۇش ئالدىدا تۇرغان يېڭى دېموكراتىزمغا بولغان ئىشەنچ ۋە ئۈمىدىنى قەتئىيلەشتۇرۇپ، پۈتكۈل دۆلەتنىڭ سىياسىي ۋە تەشكىلىي مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىدىغان بۇ خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا خۇشاللىق بىلەن ۋەكىل ئەۋەتتى. بۇ — شىنجاڭ خەلقى پەخىرلىنىشكە ئەرزىيدىغان ئىش» دېدى.②

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» (سۆرەتلەر توپلىمى)، شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت-فوتو سۈرەت نەشرىياتى، 1994-يىل 10-ئاي 1-نەشرى 112-بەت.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داڭىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 429 — 430-بەتلەر.

سۆزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، سەيپىدىن ئەزىزى ئۇيغۇرلارنىڭ تونى ۋە تۇمىقىنى ئۆز قولى بىلەن رەئىس ماۋزېدۇڭغا كىيگۈزۈپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ رەئىس ماۋ زېدۇڭغا بولغان يۈكسەك ھۆرمىتىنى ئىپادىلىدى.

يىغىن كاتىبات باشقارمىسى مەخسۇس شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆيىدىكى ئۇچۇن بىر قېتىم ئىككى سائەتتىن كۆپرەك مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بەردى. يىغىندا سەيپىدىن ئەزىزى مۇنداق دېدى: جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا غەلىبىلىك يۈرۈش قىلىشى بىلەن شىنجاڭ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئەركىن يېڭى شىنجاڭغا ئايلىنىش ئالدىدا تۇرماقتا. بۈگۈن پۈتۈن شىنجاڭ خەلقى نەچچە يىلدىن بۇيان قان تۆكۈپ كۈرەش قىلىشتىكى مەقسىتىگە يەتتى، بۇنىڭ ئۈچۇن ئالدى بىلەن جۇڭگو كومپارتىيىسى ۋە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە رەھمەت ئېيتىشىمىز كېرەك. سەيپىدىن ئەزىزى مۇخبىرلارنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرگەندە، شىنجاڭنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنى بايان قىلىپ، ئاخىرىدا مۇنداق دېدى: يېڭى دېموكراتىزم پرىنسىپى بويىچە ۋە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش بىزنىڭ يېڭى ۋەزىپىمىز، بۇ ۋەزىپىنى ئۇشقا ئاشۇرۇلۇشى ۋاقىت مەسىلىسىدىنلا ئىبارەت. پۈتۈن شىنجاڭ خەلقى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ۋە دانا داھىيمىز ماۋ جۇشىنىڭ رەھبەرلىكىدە يېڭى شىنجاڭ قۇرۇشتىن ئىبارەت زور ۋەزىپىنى چوقۇم ئورۇندىيالايدۇ.

مەملىكەتلىك 1-نۆۋەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىنىڭ غەلىبىلىك ئېچىلغانلىقى ھەققىدىكى خۇش خەۋەر شىنجاڭغا تارقالغاندىن كېيىن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى خۇشاللىققا چۆمدى. ئۇچ ۋىلايەت خەلقى تۇرلۇك تەبرىكلەش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزدى.

1949-يىل 10-ئاينىڭ 1-كۈنى، ئۇلۇغ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. سەيپىدىن ئەزىزى شەرەپلىك ھالدا تەيەنئەنمېن راۋىقىدا دۆلەت قۇرۇش مۇراسىمىغا قاتناشتى. شۇ كۈنى

غۇلجىدا 3000 دىن ئارتۇق ھەر مىللەت ئاممىسى جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن يىغىلىش ئۆتكۈزدى. يىغىندا ئەسئەت ئىسھاقوپنىڭ ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ۋەكالىتەن مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋە رەئىس ماۋزېدۇڭغا يوللايدىغان تەبرىك تېلېگراممىسى ماقۇللاندى. تېلېگراممىدا: «بۈگۈن ئۇچ ۋىلايەت خەلقى جايلاردا تەبرىكلەش يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزدى، . . . جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز، . . . جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى بىزگە تاپشۇرغان ھەرقانداق ۋەزىپىنى قەتئىي، يۈزدەيۈز ئورۇندايمىز» دېيىلدى.① 10-ئاينىڭ 2-كۈنى، چۆچەكتە ھەر مىللەت ئاممىسى جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئۆتكۈزدى، يىغىن رەئىس ماۋزېدۇڭغا تەبرىك تېلېگراممىسى ئەۋەتتى. تەبرىك تېلېگراممىسىدا مۇنداق دېيىلدى: «سىزنىڭ رەھبەرلىكىڭىزدىكى قەھرىمان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئۆزىنى جاھانگىرلارنىڭ قوينىغا ئاتقان ۋەتەن ساتقۇچ جيالڭ جيېشى باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى. بۇ ئۇلۇغ غەلىبە ئۆلكىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئۈزۈل-كېسىل ئازادلىققا ئېرىشتۈردى. بۇنىڭ بىلەن بەش يىلدىن بۇيان ئېلىپ بارغان جاپالىق مۇشەققەتلىك ئازادلىق ئىنقىلابىي كۈرىشىمىز ئەڭ ئاخىرقى مەقسىتىگە يەتتى. . . . . مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ئۇنىڭ پروگراممىسىنى قەتئىي ھىمايە قىلىمىز، سىزنىڭ دانا رەھبەرلىكىڭىزدە پۈتۈن مەملىكەت خەلقى بىلەن بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، يېڭى دېموكراتىزملىق يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش يولىدا كۈرەش قىلىمىز.»② ئالتاي ۋىلايىتىمۇ تەبرىكلەش يىغىنى ئۆتكۈزدى.

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 440-بەت.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 440-بەت.

دۆلەت قۇرۇش مۇراسىمىنىڭ ھۆرمەت توپىنىڭ ساداسى پۈتۈن مەملىكەتتە ياڭراپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى يېڭى جۇڭگونىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكىنى قىزغىن تەبرىكلەۋاتقاندا، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ھەر يول چوڭ قوشۇنلىرى جەسۇرلۇق بىلەن داۋاملىق جەڭ قىلىپ، كۆز شامىلى غازاتىنى سۈپۈرۈپ تاشلىغاندەك ھەيۋەت بىلەن تېخى ئازاد بولمىغان رايونلارغا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى.

شىنجاڭدىكى گومىنداڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرى ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى جاكارلىغاندىن كېيىن، بىر ئوچۇم ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇرلار يەنىلا ئالتوپىلاڭ كۆتۈرۈپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ تېخى شىنجاڭغا كىرمىگەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ كۆتۈرۈش غەرىزىدە بولدى. شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى تىنچلاندۇرۇش، غەربىي شىمال رايونىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئازادلىقىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى بىلەن مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 1-بىڭتۈەنىگە شىنجاڭغا چاقماق تېزلىكىدە يۈرۈش قىلىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى.

شىنجاڭنىڭ زېمىنى كەڭ، قاتنىشى قولايسىز، ئارقا سەپ تەمىناتى ئىنتايىن قىيىن بولۇپ، شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش ۋەزىپىسى ئىنتايىن مۇشكۈل ئىدى. ماۋ زېدۇڭ شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش مەسىلىسىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈپ، شىنجاڭدىكى گومىنداڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ھەققىدىكى قايتىشنى غۇلغۇلا قىلىۋاتقان چاغدىلا، پېڭ دېخۇەيگە مۇنداق دەپ يولىيورۇق بەرگەن: «① زېھنىي كۆچنى مەركەزلەشتۈرۈپ، 11-ئاينىڭ باشلىرى ۋە ئوتتۇرىلىرىدا يۈمبىندىن شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىشنى قولغا كەلتۈرۈڭلار. ② قىلماقچى بولغان ئىشلارنى چىڭ تۇتۇپ ئېلىپ بېرىڭلار. چېدىر، سۇدان، ئاشلىقتىن باشقا جۇۋا، قۇلاقچا، پىيما قاتارلىقلارنى تىلغا ئالماپسىز، بۇ نەرسىلەر ئىنتايىن مۇھىم، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەرھال تەييارلاش كېرەك، بۇ نەرسىلەرنى بىز يارداملىشىپ ھەل قىلىپ بېرەمدۇق، قانداق، قانچىلىك جۇۋا كېرەك، دەرھال خەۋەر قىلىڭ. ③ بىز تەييارلىماقچى بولغان

400 — 500 ماشىنا، 500 مىلك كۇمۇش تەڭگە ۋە مەخسۇس شىنجاڭدا ئىشلىتىدىغان خەلق پۇلىنى ھەل قىلغىلى بولمىدۇ، سىلەر تېلېگراممىا ئارقىلىق (9-ئاينىڭ 4-كۈنى — تەھرىردىن) تەلەپ قىلغان 4000 ماشىنىنى ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەس. ④ تاۋ سىيۈ، جاۋ شىگۇاڭ قاتارلىقلار بىز بىلەن شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلماقچى، شىنجاڭنىڭ رەئىسى بۇرھان شەھىدى ئىلى ئەترايىغا تىنچلىق سۆھبىتى ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتتى. بىز دېڭ لىچۈنگە راتسىيىنى ئېلىپ بېرىنەچچە كۈن ئىچىدە ئۇرۇمچىگە بېرىش ھەققىدە بۇيرۇق بەردۇق. شۇڭا، شىنجاڭدىكى مەسىلە ئۇرۇش قىلىش مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش مەسىلىسى بولۇپ قالدى.»① ئارقىدىنلا، ماۋ زېدۇڭ پېڭ دېخۇەي ۋە غەربىي شىمال بيۇروسىغا يەنە تېلېگراممىا ئەۋەتىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىش ھەرىمىتىنى ئىنچىكە ئورۇنلاشتۇردى ھەمدە مۇنداق دەپ تەكىتلەپ كۆرسەتتى: «شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنىڭ ئاچقۇچى پارتىيەمىزنىڭ ئۇيغۇرلار بىلەن زىچ ھەمكارلىشىشىدا. مۇشۇ ئاساستا گومىنداڭنى (گومىنداڭ قوشۇنى ۋە پارتىيە، ھۆكۈمەت دائىرىسىدە جەمئىي 70 — 80 مىڭچە ئادەم بولۇپ، 100 مىلك ئادەم دەپ ئاتىلاتتى) مەجبۇرىي بويسۇندۇرۇش ھەمدە جاڭ جىڭۇك، تاۋ سىيۈ، لىيۇ مېڭچۈن قاتارلىقلارنى بىز ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇپ، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن، كۆپ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتماسلىقالدا ئۆتكۈزۈۋېلىش ھەم گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى تەرتىپلىك ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش كېرەك ..... شىنجاڭنىڭ قوماندانلىق ئاپپاراتى شىنجاڭ ھەربىي-مەمۇرىي كومىتېتى بولۇشى كېرەك، پېڭ دېخۇەي قوشۇمچە مۇدىر بولسۇن، ۋاڭ جېن، جاڭ جىڭۇك، بۇرھان شەھىدىلەر مۇئاۋىن مۇدىر بولسۇن، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەندە بۇرھان شەھىدى يەنىلا رەئىس بولۇۋەرسۇن. ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىچىدە خەنزۇلار ئاز

① «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990-يىل 5-ئاي خەنزۇچە 1-نەشرى 57-بەت.

سانىنى ئىگىلىشى، ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەتلەر كۆپ سانىنى ئىگىلىشى كېرەك.»①

غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى ئالدىنقى سەپ كومىتېتى رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى. پۈتۈن دېڭىزى كادىرلار يىغىنىدا مۇھىم سۆز قىلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى قىزغىن سۆيۈش، شىنجاڭدىكى مىللىي ئارمىيە بىلەن بولغان ئىتتىپاقلىقنى ياخشى قىلىش، مىللىي سىياسەتنى قەتئىي ئىجرا قىلىش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن ئىتتىپاقلىشىش ۋە ئۇلارنىڭ بەختلىك تۇرمۇشقا ئېرىشىشىگە ياردەم بېرىش، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىدىن ئىبارەت دوستلۇق، ئىتتىپاقلىق چوڭ ئائىلىسىگە ئۈيۈشتۇرۇشنى تەكىتلىدى. كەڭ كوماندىر-جەڭچىلەرنى ئۆزۈن سەپەر روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، بارلىق قۇربان بېرىشتىن ۋە قىيىنچىلىقلاردىن قورقماي، باتۇرلۇق بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ، بەش يۈلىۋزلۇق قىزىل بايراقنى پامىر ئېگىزلىكىگە قاداپ، چوڭ غەربىي شىمالغا يۈرۈش قىلىش، پۈتۈن شىنجاڭنى ئازاد قىلىشتىن ئىبارەت شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئۈزۈندىشقا چاقىردى.

10-ئاينىڭ 10-كۈنى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئۇرۇش ماشىنىلىرى تۆەنى ئالدى بىلەن جيۇچۈەندىن يولغا چىقىپ، غەربكە قاراپ مېڭىپ يۈمبىن ئۆتكىلىدىن چىقىپ، شىمالغا قاراپ شىڭشىڭشيادىن ئۆتۈپ، قۇرۇقلۇق ۋە ھاۋا ئارقىلىق داغدۇغىلىق ھالدا شىنجاڭغا يۈرۈش قىلدى. شىنجاڭغا يۈرۈش قىلغۇچى قىسىمغا 1-بىڭتۈەننىڭ قوماندانى ۋاڭ جىبن قوماندانلىق قىلدى. 2-جۇن گو پېڭ، ۋاڭ ئىنماۋلارنىڭ باشچىلىقىدا جەنۇبىي شىنجاڭغا قاراپ ئىلگىرىلىدى. 6-جۇن لو يۈەنفا، جاڭ شىيەنيۈەلەرنىڭ باشچىلىقىدا شىمالىي شىنجاڭغا قاراپ ئىلگىرىلىدى. ئىككى

① «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990-يىل 5-ئاي خەنزۇچە 1-نەشرى 75-بەت.

يول زور قوشۇن يۇرۇش قىلىش داۋامىدا قەھرىتان سوغۇق، بىپايان قۇملۇق، دالادا قونۇش قاتارلىق تۇرلۈك قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، ئاز ساندىكى گومىنداڭ قوشۇنى ۋە باندىتلارنىڭ توپىلاڭلىرىنى تىنچىتىپ، 1950-يىلىنىڭ باشلىرىدا بەش يۈلتۇزلۇق قىزىل بايراقنى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىگە قادىدى.

ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەرمىللەت خەلقى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەنلىك خۇش خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئوخشاشلا ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، بۇ خۇش خەۋەرنى ئۆزئارا بىر-بىرىگە يەتكۈزدى ھەمدە ئارقا-ئارقىدىن بارلىق كۈچى بىلەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىگە ياردەم بېرىدىغانلىقىنى ۋە ئۇلارنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى يىغىن ئېچىپ، كەڭ ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ھەر مىللەت خەلقىنى پۈلى بارلار پۇل، چارۋىسى بارلار چارۋا، ئاشلىقى بارلار ئاشلىق ئىئانە قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەمەلىي ھەرىكىتى ئارقىلىق شىنجاڭغا كىرگەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى قارشى ئېلىش ۋە ئۇلاردىن ھال سوراشقا چاقىرىشنى قارار قىلدى ھەمدە ھەرقايسى ناھىيىلەرگە ۋەكىل ئەۋەتىپ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنىڭ مۇھىم ئەھمىيىتى ۋە نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى تەشۋىق قىلدى.

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى «ئالغا» «ئومۇمىي خەلق ھەرىكىتىگە كېلىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ھال سوراش پائالىيىتىگە ئاكتىپ قاتنىشايلى» دېگەن باش ماقالىنى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭدا مۇنداق دەپ كۆرسىتىلدى: خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ غەلبىسى — بىزنىڭ غەلبىمىز، شۇنداقلا پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ غەلبىسى. بىزدە قان تۆكۈش، قۇربان بېرىشتىن باش تارتمای ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئارزۇسى بولغانىدى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشى بىلەن ئۇزاقتىن بۇيان كۈتۈپ كەلگەن ئازادلىققا تەشنا بولۇش غايىمىز

قۇربان بەرمەكچى بولغان ۋە مال-مۈلكىمىزنى زىيانغا ئۇچراتمىغان ئەھۋالدا ئەملەگە ئاشتى. بۇ پۈتۈنلەي خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىزگە مۇشۇنداق رېئال ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەنلىكىدىن بولدى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى يۈرتىمىزغا يۈرۈش قىلىش ئالدىدا تۇرغان بۈگۈنكى كۈندە، بىز قارشى ئېلىش ۋە كۈتۈۋېلىش خىزمىتىنى خۇشاللىق بىلەن ياخشى ئىشلىشىمىز لازىم. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى ئازادلىققا ئېرىشتۇرۇش يولىدا تەھرىمانلارچە كۈرەش قىلغانلىقىغا ۋە ئۇلۇغ خەلقى ئۈچۈن كۆرسەتكەن ئۇلۇغ تۆھپىسىگە سەمىمىي دوستلۇق بىلەن چىن قەلبىمىزدىن رەھمەت ئېيتىشىمىز لازىم. كەڭ خەلق ئاممىسى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، پائال ھەرىكەتكە كېلىپ، پۇل ۋە مال ئىئانە قىلىپ، ئەملىي ھەرىكىتى بىلەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ھال سورىشى لازىم. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ بارلىق ئەزالىرى خەلق ئاممىسىغا كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلىپ ۋە ئۇلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن داغدۇغىلىق ھال سوراش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن پائال تۆھپە قوشۇشى كېرەك.

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى يەنە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ھال سوراش ۋەكىللەر ئۆمىكى تەشكىللەپ، ئۇرۇمچىگە بېرىپ، شىنجاڭغا كىرگەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قىسىملىرىدىن ھال سوراشنى قارار قىلدى. 10-ئاينىڭ 25-كۈنى، ئۈچ ۋىلايەتنىڭ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ھال سوراش ۋەكىللەر ئۆمىكى غۇلجىدىن 300 تونىنا بۇغداي، گۈرۈچ، كالا-قوي گۆشى، پاپىروس، موخوركا، شېكەر، سوپۇن، سەرەڭگە، مېۋە-چېۋە ۋە باشقا تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ئېلىپ ئاپتوموبىل بىلەن ئۇرۇمچىگە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ھال سوراش ئۈچۈن يولغا چىقتى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىگە يارەم بېرىش ئۈچۈن، ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئىلگىرىكى يىللاردىكى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئېشىنچىسىدىن 200 تونىنا ئاشلىق، 200 تونىنا

بىنزىن، 20 ئاپتوموبىل قاتارلىقلارنى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ھال سوراش ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن بىرلىكتە ئۈرۈمچىگە ئەۋەتتى.

خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ھەربىكتىگە ماسلىشىش ئۈچۈن، مىللىي ئارمىيىنىڭ بىر قىسمى بۇيرۇقتا بىنائەن شەرقىي شىنجاڭ ۋە جەنۇبىي شىنجاڭغا ئورۇنلاشتى. ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى بىر قىسىم مىللىي ئارمىيە ئۈرۈمچىگە ئورۇنلاشتى. ئىلىدا تۇرۇشلۇق بىر ئاتلىق ئەسكەرلەر تۆنى ئاقسۇ، قەشقەر ۋە خوتەنگە ئورۇنلاشتى. ئىلگىرى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىن ئىلغا چېكىنىپ بارغان 20گە يېقىن ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزاسى خىزمەت ئۆمىكى بولۇپ تەشكىللىنىپ، سەيدۇللا سەيپۇللايوپنىڭ باشچىلىقىدا قىسمىغا ئەگىشىپ شۇ جايلارغا باردى.

10-ئاينىڭ 20-كۈنى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1-بېكتۆەننىڭ ئالدىن يۈرگۈچى قىسمىنىڭ ئۈرۈش ماشىنىلىرى تۆەنى تۆەنجاڭ خۇ چېەننىڭ باشچىلىقىدا شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ مەركىزى ئۈرۈمچىگە يېتىپ كېلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قىزغىن قارشى ئىلىشىغا ئېرىشتى. 11-ئاينىڭ 6-كۈنى، ۋالى جېن 1-بېكتۆەن قوماندانلىق شتابىدىكى خادىملارنى باشلاپ، ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى. 11-ئاينىڭ 28-كۈنى، غەربىي شىمال ھەربىي-مەمۇرىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى پېك دېخۇەي، مۇئاۋىن رەئىسى جالۇ جىجۇك شىنجاڭغا كېلىپ، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن دۇچ كەلگەن چوڭ-چوڭ ۋەزىپىلەرنى مۇھاكىمە قىلدى ۋە مەسىلىلەرنى ھەل قىلدى. پېك دېخۇەينىڭ بىۋاستە رىياسەتچىلىكىدە ئۈرۈمچىدە ھەرقايسى مىللەتلەر، دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلار ۋە تەبىقىلەر، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ ۋەكىللىرى ۋە ئۈرۈمچىدىكى دېموكراتلاردىن بولۇپ 30 نەچچە كىشى قاتناشقان ھەر مىللەت، ھەر ساھەلەرنىڭ كېڭىشىش يىغىنى ئېچىلدى. پېك دېخۇەي يىغىندا: شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى، لېكىن يەنە سىياسىي، ھەربىي، ئىقتىساد جەھەتلەردە

زۆرۈر بولغان ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش كېرەك، شۇنىڭ بىلەن تىنچلىق ۋە ئىتتىپاقلىقنى مۇستەھكەملەپ، ھەر مىللەت خەلقىنى ئۆزئۆل - كېسىل ئازادلىققا ئېرىشتۈرۈش كېرەك. بارلىق مەسىلىلەرنى مۇئاپىق ھەل قىلىشتا مىللىي باراۋەرلىك ۋە دېموكراتىيە پرىنسىپىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، يېراق كەلگۈسىدىكى ئومۇميۈزلۈك غەلىبىنى چىقىش قىلىش كېرەك، دېدى.

مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ۋە مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، 12-ئاينىڭ 17-كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونى قۇرۇلدى. شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە بۇرھان شەھىدى رەئىس، گاۋ جىنچۈن، سەيپىدىن ئەزىزى مۇئاۋىن رەئىس بولدى. پېلك دېخۇەي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارلىققا تەينىلەندى، ۋاڭ جېن بىرىنچى مۇئاۋىن قوماندانلىققا، تاۋ سىيۈ ئىككىنچى مۇئاۋىن قوماندانلىققا، سەيپىدىن ئەزىزى ئۈچىنچى مۇئاۋىن قوماندانلىققا، جاڭ شىچىن سەنمۇجاڭلىققا، زېلك جېنۇۋ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭلىققا، شۇي لىچېك سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرلىققا، زېلك دې، ئابدۇرېھىم ھەسەنۇپ سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىققا تەينىلەندى. شۇ كۈنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەن قىسمى، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ۋە گومىنداڭنىڭ ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملىرى ئۇرۇمچىدە ئۇچ قوشۇن بىرلىشىپ شەھەرگە كىرىش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. پېلك دېخۇەي، ۋاڭ جېن، جاڭ جىجۇڭ، بۇرھان شەھىدى، سەيپىدىن ئەزىزى، تاۋ سىيۈ قاتارلىقلار قىسىملارنى كۆزدىن كەچۈردى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى بىلەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئۇرۇمچىدە غەلىبىلىك ئۆچراشتى.

مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتناشقان ۋەكىللەر 10-ئاينىڭ ئاخىرى شىنجاڭغا قايتىپ كەلدى. سەيپىدىن ئەزىزى تولۇپ تاشقان خۇشاللىق ھېسسىياتى بىلەن رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ ئۇچ ۋىلايەت خەلقىگە يوللىغان سەممىي سالىمىنى يەتكۈزدى ھەمدە رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارغا ئاتاپ يازغان

تەزىيە تېلېگراممىسى ۋە قەبرە تاش يادنامىسىنى ئەكېلىپ، ئۇلارغا تەزىيە بىلدۈردى.

رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ تەزىيە تېلېگراممىسىنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

«شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىدىكى قەدىرلىك بولداشلارغا:

شىنجاڭ خەلقىنىڭ جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتناشقۇچى بىرىنچى تۈركۈم ۋەكىللىرى، شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولداش ئەخمەتجان قاسىمى، شىنجاڭ ئۇلكىسى ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىدىكى مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى بولداش ئىسھاقبېك مونونوپ، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولداش ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى بولداش دەلىلخان سۇگۇربايوپ ۋە جۇڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقى مەدەنىيەت جەمئىيىتىدىكى بولداش لو جى 1949-يىل 9-ئايدا (ئەسلى 8-ئاينىڭ 27-كۈنى — تەھرىردىن) بېيپىنغا كېلىش سەپىرىدە ئايروپىلان ۋەقەسى تۈپەيلىدىن بەختسىزلىككە ئۇچراپ قازا تاپتى.

بۇ — شىنجاڭ خەلقى ۋە جۇڭگو خەلقى ئۈچۈن غايەت زور يوقىتىش. مەن بۇنىڭغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىمەن. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش بولداش ھايات ۋاقتىدا شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن قەھرىمانانە كۈرەش قىلىپ، ئەل ئاخىرىدا يەنە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى قۇرۇش ئىشى يولىدا قۇربان بولدى. ئۇلار پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ مەڭگۈ خاتىرىلىشىگە ئەرزىيدۇ. بولداش ئەخمەتجان قاسىمى، بولداش ئىسھاقبېك مونونوپ، بولداش ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، بولداش دەلىلخان سۇگۇربايوپ ۋە بولداش لوجى مەڭگۈ ھايات!

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ماۋزېدۇڭ

1949-يىل 10-ئاينىڭ 22-كۈنى»①

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 449 — 450-بەتلەر.

رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانغا يازغان قەبرە تاش يادنامىسىنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

«مىللىي ئازادلىق ۋە خەلق دېموكراتىيىسى ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش يولىدا قۇربان بولغان ئەخمەتجان قاسىمى، يولداش ئىسھاقبېك مونونوپ، يولداش ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، يولداش دەلىلقان سۈگۈربايوپ، يولداش لو جىنىڭ روھى مەڭگۈ ھايات!

ماۋزېدۇڭ

1949-يىل 10-ئاينىڭ 22-كۈنى»①

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى، جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى، مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى، زۇڭلى جۇ ئېنلەي ۋە مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى قاتارلىقلارمۇ تەزىيە تېلېگراممىسى ئەۋەتتى، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانلىرىنىڭ بەختسىزلىككە ئۇچراپ قۇربان بولغانلىقىغا قايغۇلۇق تەزىيە بىلدۈردى.

10-ئاينىڭ 31-كۈنى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانلىرىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، تۆۋەندىكى قارارنى چىقاردى: (1) غۇلجىدا ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مونونوپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئۈچۈن خاتىرە مۇنارى ئورنىتىش، سارسۇمبىدە دەلىلقان سۈگۈربايوپ ئۈچۈن خاتىرە مۇنارى ئورنىتىش. (2) ئۇيغۇر سايرانى مۇدىرلىقىدا خاتىرە مۇنارىنى لايىھەلەش كومىتېتى قۇرۇش. (3) غۇلجىدىكى بىلىم يۇرتىغا ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتى دەپ نام بېرىش. (4) مىللىي ئارمىيىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق بىر تۈەننگە ئىسھاقبېك مونونوپ تۈەنى دەپ نام بېرىش. (5) ئالتاي ئاتلىق ئەسكەرلەر 3-تۈەننگە دەلىلقان سۈگۈربايوپ

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىغا داخىل چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 450-بەت.

ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈۋەنسى دەپ نام بېرىش. (6) غۇلجا ئەشرىياتىغا ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئەشرىياتى دەپ نام بېرىش. (7) ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرىگە ئەپقە بېرىش.

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى يەنە قايغۇلۇق ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، بارلىق ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئايروپىلان بىلەن غۇلجىدىن بېيپىڭغا كېتىۋاتقاندا ھاۋا بۇزۇلۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىركۇتسكىدىكى تاشقى بايقال كۆلى رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا بارغاندا ئايروپىلان ھادىسىسىگە ئۇچراپ، بەختكە قارشى قازا تاپقانلىقى خەۋىرىنى ئېلان قىلدى ھەمدە غۇلجىدا شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى، ھەر مىللەت ئاممىسى قاتناشقان ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ بەختكە قارشى قازا تاپقانلىقىغا قايغۇلۇق تەزىيە بىلدۈردى. سەيپىدىن ئەزىزى يېغىندا تەزىيە نۇتقى سۆزلەپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: يولداش ماۋ زېدۇڭ ئېيتقاندەك، رەھبەرلىرىمىز ئىنقىلاب ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن قەھرىمانلارچە كۈرەش قىلىپ قۇربان بولدى. ئۇلارنىڭ روھى خەلقنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ھايات، ئۇلارنىڭ گۈزەل نامى ئەۋلادتىن-ئەۋلادقىچە ساقلىنىدۇ. دېڭ لىچۈنمۇ يېغىندا تەزىيە نۇتقى سۆزلەپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ بەختكە قارشى قازا تاپقانلىقى شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن، ھەتتا پۈتۈن جۇڭگو خەلقى ئۈچۈنمۇ بىر زور يوقىتىش. ئۇلار جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتەك ئۇلۇغۋار نىشانىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇشىنى ئىبارەت ئۇلۇغۋار تارىخىي بۇرچنى ئادا قىلىش يولىدا قۇربان بولدى. شۇنداقلا ئۇلار پۈتۈن مەملىكەتتىكى مىللەتلەرنىڭ بۈيۈك ئىتتىپاقلىقىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە مۇستەھكەملەش يولىدا قۇربان بولدى. بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربان بىزدىن ئايرىلغان بولسىمۇ، لېكىن بىز ئۇلارنىڭ ئىرادىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇلار ئورۇنداپ بولالمىغان

ئىشلارنى داۋاملاشتۇرۇشىمىز لازىم.

11-ئاينىڭ 6-كۈنى، سەيپىدىن ئەزىزى مۇئاۋىنىدە ئېچىلغان شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ئاكتىپلىرى، ھۆكۈمەت كادىرلىرى ۋە دىنىي ساھەدىكى زاتلار قاتناشقان يىغىندا ھەر مىللەت خەلقىگە مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىنىڭ روھىنى ۋە «ئورتاق پروگراممىا» نىڭ روھىنى يەتكۈزدى. شۇ كۈنى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتى بىلەن ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى بىرلەشمە يىغىن ئېچىپ قارار چىقاردى. قارارىدا مۇنداق دەپ كۆرسىتىلدى: «پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر قايسى دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلار ۋە ئۆلكىلەرنىڭ خەلق ۋەكىللىرى قاتناشقان سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىدا چىقىرىلغان قارار، ئومۇمىي قويۇلغان سىياسىي پروگراممىا، مىللىي سىياسەت ئىلىمىزنى ھەقىقىي مۇستەقىل، تەرەققىي تاپقان دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش، ھەر مىللەت خەلقىنى تەلتۆكۈس ئازادلىققا چىقىرىپ، ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن بىرگە دېموكراتىك، پارلاق، توغرا يول كۆرسىتىپ بەردى.» «بىز مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىدا بارلىققا كەلگەن مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى چىقارغان تۈرلۈك قارارلارنى قەتئىي ئىجرا قىلىمىز، ئۇنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئىجرا قىلىنىشىغا ئىنتىزام ئارقىلىق كاپالەتلىك قىلىمىز.»①

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى بەزى ئەكسىيەتچىل كۈچلەرنىڭ ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلارنىڭ ئايروپىلان ۋەقەسى بىلەن بەختسىزلىككە ئۇچرىغانلىقىدىن پايدىلىنىپ، پىتنە-ئىغۋا تارقىتىپ، ئاممىنى قايمۇقتۇرۇپ، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە بۆلگۈنچىلىك سېلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىنقىلابىغا داير چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 456-بەت.

بۇزغۇنچىلىق قىلىش، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلىش ۋە بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىش قاتارلىق ئەھۋاللارغا قارىتا 11-ئاينىڭ 12-كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ بەش يىللىقىنى خاتىرىلەش شوئارىنى ئېلان قىلىپ، مۇنداق دەپ چاقىرىق قىلدى:

«پۈتۈن ئارمىيىدىكى كوماندىر-جەڭچىلەر خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، خەلقنىڭ ئەركىن تۇرمۇشىنى قوغداش يولىدا كۈرەش قىلايلى!» «مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە مىللەتچىلىك ئۇرۇقىنى چاچقۇچى بۇزۇقلارغا قەتئىي زەربە بېرەيلى!» «مىللەتلەر ئارىسىدا سەممىي دوستلۇق ۋە ھەقىقىي باراۋەرلىكنى ئورنىتىش ۋە كۆچەيتىش يولىدا كۈرەش قىلايلى!» «خەلق مەنپەئىتىنى قوربان قىلىپ، جاھانگىرلىك، مۇستەملىكىچىلەر ئۈچۈن كەتمەن چاپىدىغان پانتۇركىزمغا قەتئىي قارشى تۇرايلى!» «ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت خادىملىرى دۆلەت ئورگانلىرىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن خىزمەت ئىنتىزامىغا قاتتىق بويسۇنۇپ، پاك-دىيانەتلىك بولۇشتا چىڭ تۇرايلى!» ۋاھاكازا. بۇ شوئارلار ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۆچەيتىش ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئۈگۈشلۈق ھالدا ئۇچ ۋىلايەتكە كىرىشىدە ناھايىتى ياخشى رول ئويناپ، پانتۇركىزم، پانتۈركىزم ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلىك ئۈچۈن ناھايىتى زور زەربە بولدى.

شۇ كۈنى غۇلجىدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ بەش يىللىقىنى خاتىرىلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. رەئىس ماۋ زېدۇڭ سەيپىدىن ئەزىزىگە مۇنداق دەپ تېلېگراممىا ئەۋەتتى: «شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت قېرىنداشلارنى قىزغىن تەبرىكلەيمەن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ زىج ئىتتىپاقلىشىپ، خەلق دېموكراتىيىسى ئاساسىدا يېڭى تۇرمۇش بەرپا قىلىشىغا تىلەكداشلىق بىلدۈرىمەن»① ۋاڭ جېن يىغىندا سۆز قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ۋە مىللىي ئارمىيىنىڭ بارلىق كوماندىر-جەڭچىلىرىگە مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ۋە شىنجاڭدا

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 457-بەت.

تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بارلىق كومانىدىر-جەڭچىلىرىنىڭ سەمىمىي سالىمىنى يەتكۈزدى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش جەھەتتە ئويۇنغان رولىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈردى ۋە ئۇنىڭغا يۇقىرى باھا بەردى. ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ۋە مىللىي ئارمىيىنىڭ كومانىدىر-جەڭچىلىرىنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە يېڭى دېموكراتىزملىق يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش يولىدا كۈرەش قىلىشقا چاقىردى.

شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەنلىكى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تاشقىنىغا تامامەن قوشۇلدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىۋاسىتە رەھبەرلىكىدە، پۈتۈن مەملىكەت بىلەن تەڭ قەدەمدە خەلق دېموكراتىيىسى يولىنى بويلاپ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە ھەرقايسى جەھەتلەردىن بىر قاتار مۇشكۈل خىزمەتلەر ئىشلەندى.

بىرىنچى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى تەشكىلاتى قۇرۇلدى.

ئۇچ ۋىلايەتنىمۇ پۈتۈن شىنجاڭغا ئوخشاش ئازادلىقتىن ئىلگىرى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تەشكىلاتى يوق ئىدى. پارتىيىنىڭ سىياسىي، ئىدىيە ۋە تەشكىل جەھەتلەردىكى رەھبەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، پارتىيە تەشكىلاتىنى تېزدىن قۇرۇپ چىقىش كېرەك ئىدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئۇزاق مۇددەتلىك ئىنقىلابىي كۈرەش داۋامىدا مىللىي رايونلاردا خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇشتا چوقۇم يەرلىك مىللەتلەرنىڭ داھىيلىرى ۋە تەرەققىيپەرۋەرلىرىنى قاتناشتۇرۇش كېرەك، ئۇنداق بولمىغاندا تۇرلۇك خىزمەتلەرنى ئىشلەش قىيىنغا توختايدۇ، دېگەن قىممەتلىك تەجرىبىنى يەكۈنلەپ چىققانىدى. ماۋ زېدۇڭ: «مىللىي مەسىلىنى ئۇزۇل-كېسىل ھەل قىلىش، مىللىي ئەكسىيەتچىلەرنى پۈتۈنلەي يېتىم قالدۇرۇش ئۈچۈن، ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بولغان زور بىر

تۈركۈم كوممۇنىستىك كادىرلار بولمىسا بولمايدۇ»① دەپ كۆرسەتتى. شىنجاڭغا ئوخشاش كۆپ مىللەتلىك ۋە يېڭىدىن ئازاد بولغان رايوندا يەرلىك مىللەتلەردىن پارتىيىگە ئەزا قوبۇل قىلىش پارتىيە قۇرۇلۇش خىزمىتىنىڭ بىرىنچى مۇھىم ۋەزىپىسى بولۇپ قالدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، 1949-يىل 10-ئاينىڭ 12-كۈنى ۋالىڭ جېن باشچىلىقىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭ شۆبە بيۈروسى قۇرۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ تۈرلۈك خىزمەتلىرىگە ئومۇميۈزلۈك، كونكرېت رەھبەرلىك قىلدى. شىنجاڭ شۆبە بيۈروسى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، ئالدى بىلەن، شىنجاڭ شۆبە بيۈروسى، ھەرقايسى رايونلۇق، شەھەرلىك، ۋىلايەتلىك پارتكوملار ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ۋە تەرەققىيپەرۋەر ئاممىۋى تەشكىلاتلاردىن ھەر مىللەتتىن بولغان بىر تۈركۈم ئىلغارلارنى پارتىيىگە قوبۇل قىلىدۇ، دېگەن بەلگىلىمىنى چىقاردى. ئۇلارنى پارتىيە خىزمىتىگە تېزرەك قاتناشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، شىنجاڭ شۆبە بيۈروسى يەنە: كوممۇنىستىك ئىدىيىگە ھەقىقىي ئىگە بولغان ھەمدە كۆرەش داۋامىدا سىناقنىي باشتىن كەچۈرگەنلەرگە «پەۋقۇلئاددە» چارە قوللىنىشقا، يەنى رەسمىي پارتىيە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىشقا بولىدۇ، كاندىدات مۇددىتى بولمىسىمۇ بولىدۇ، دەپ بەلگىلىمە چىقاردى.

شىنجاڭ شۆبە بيۈروسىنىڭ «پەۋقۇلئاددە» چارە قوللىنىشى شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى كۆزدە تۇتقانلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بىرىنچىدىن، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىن، چېن يۈن، تېلەك دەيۈەن، لى شىيەننېن، دېلەك فا، چېن تەنچيۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق يولداشلار ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلىگەن، قىزىل ئارمىيىدىكى بىر قىسىم كىشىلەرمۇ شىنجاڭغا

① ماۋ زېدۇڭ: «غەربىي شىمالدىكى ئاز سانلىق مىللەت خىزمىتى توغرىسىدا يوليورۇق». 1973-يىل 3-ئاينىڭ 15-كۈنى «خەلق گېزىتى»دىن ئېلىندى.

كەلگەن. ئۇلار شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئاممىسى ئارىسىغا كومپارتىيە ۋە ئۇرۇقىنى چاچقان. ئۇچ ۋىلايەتتىكى ئىنقىلابىي كۈچتىن باشقا، يەتتە ۋىلايەتتە «ئاۋانگارت تەھرىراتى» قاتارلىق تەرەققىيپەرۋەر يەر ئاستى ئاممىۋى تەشكىلاتى بار ئىدى. بۇ تەشكىلاتلاردىكى بىر قىسىم كىشىلەر پارتىيىگە كىرىش شەرتلىرىنى ھازىرلاپ بولغان. ئىككىنچىدىن، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ بەزىلىرى جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھۆكۈمەت ئەمەلدارى، بەزىلىرى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك كوماندىرى بولدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئاساسىي جەھەتتىن شەرتكە توشىدىغان يولداشلارنى پارتىيىگە ئەزا قىلىپ قوبۇل قىلغاندا، ئۇلارنى جۈڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيىسىگە تەربىيىگە بۇۋاستە ئېرىشتۈرگىلى، جۈڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئىنتىزامى بىلەن چەكلىگىلى، جۈڭگو كومپارتىيىسىنىڭ سىياسىتى بويىچە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلدۇرغىلى بولىدۇ.

1949-يىل 12-ئاينىڭ ئاخىرلىرى، شىنجاڭ شۆبە بيۈروسى ئالدى بىلەن سەيپىدىن ئەزىزى، بۈرھان شەھىدى، چىن شىخۇا (خەنزۇ)، جاۋدىلىن (شىبە)، شۇمۇتۇك (شىبە)، مەرغۈپ ئىسھاقوپ (تاتار)، ئابدۇراخمان مۇھىتى، ئابدۇللا زاكىروپ، ئەنۋەر جاكولىن (قازاق)، ئىسمايىل ياسىنوپ، داشجاپ مىڭجۇلىيوپ (موڭغۇل)، ئەنۋەرخانبابا (ئۇزبېك)، ئىبراھىم تۇردى، ئۇيغۇر سايرانى، ئابلىمىت مەخسۇتوپ قاتارلىق 15 كىشىنى پارتىيىگە قوبۇل قىلدى. ئۇلار بىردەك ئۆزلىرى ئىلتىماس قىلىش ئاساسىدا ئايرىم تەكشۈرۈش ۋە ئىككى نەپەر رەسمىي پارتىيە ئەزاسىنىڭ تونۇشتۇرۇشى، شىنجاڭ شۆبە بيۈروسىنىڭ بۇۋاستە تەستىقلىشى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغان، ئۇلارنىڭ كاندىداتلىق مۇددىتى يوق. ئۇلار ئاساسلىقى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋە تەرەققىيپەرۋەر تەشكىلاتلاردىكى رەھبىرىي تايانچىلار ۋە شۇ جايدىكى مىللەتلەر ئارىسىدا

تەسىرى بار تەرەققىيپەرۋەرلەر بولۇپ، جۈملىدىن كومموپارتىيەسىنىڭ شۇ جايدىكى مىللەتلەر ئارىسىدىن قوبۇل قىلغان بىرنەچچە تۈركۈم پارتىيە ئەزالىرىدۇر.

12-ئاينىڭ 31-كۈنى، شىنجاڭ شۆبە بيۇروسى سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىق پارتىيەگە يېڭىدىن كىرگەن يولداشلار ئۈچۈن تەنتەنىلىك پارتىيەگە كىرىش قەسەمياد مۇراسىمىنى ئۆتكۈزدى. يېڭىنغا جۈملىدىن كومموپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۇروسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى شۇي لىچىڭ رياسەتچىلىك قىلدى، ۋاڭ جېن يېڭى پارتىيە ئەزالىرىغا ئۆزى باشلامچىلىق قىلىپ قەسەمنامىنى ئوقۇدى ۋە سۆز قىلدى. ئۇ مۇنداق دېدى: شىنجاڭ خەلقى ئىنقىلابىي كۈرەش داۋامىدا ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىنقىلابىي بازىنى قۇرۇپ، ھەر مىللەت پەرزەنت ئەسكەرلىرىدىن تەركىب تاپقان كۈچلۈك مىللىي ئارمىيىنى قۇرۇپ چىقتى ھەمدە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دېموكراتىك بىرلىك سەپ تەشكىلاتى — شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنى قۇرۇپ چىقتى. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەت ھازىر شىنجاڭ ئۆلكىسىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدىكى بىر قىسىمغا ئايلاندى. مىللىي ئارمىيە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 5-كورپۇسى (جۇنى) قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى. يولداشلار پارتىيەگە كىرگەندىن كېيىن، جۈملىدىن كومموپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۇروسى يولداشلار ئارقىلىق 5-كورپۇسقا بولغان رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىپ، 5-كورپۇسنى ھەقىقىي تۈردە كومموپارتىيەسىنىڭ پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى، ئىنتېرناتسىئونالىزملىق روھ بىلەن تەربىيىلىگەن قوشۇن ۋە ئەمگەكچى خەلقنە سادىق قوراللىق كۈچ قىلىپ قۇرىدۇ. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ ھازىر 50 مىڭدىن كۆپرەك ئەزاسى بار، ئۇ بۇندىن كېيىن پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كەڭ دېموكراتىك بىرلىك سىپى تەشكىلاتى بولىدۇ. يولداشلار پارتىيەگە كىرگەندىن كېيىن، شىنجاڭدا

تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىدىن چېكىنمەستىن، بەلكى ئۇنىڭغا بولغان رەھبەرلىكنى تېخىمۇ كۈچەيتىشى كېرەك. ئارقىدىنلا ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەتتىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرىمۇ ئارقا-ئارقىدىن قۇرۇلدى ھەمدە ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان بىر تۈركۈم تەرەققىيپەرۋەرلەر پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى. ئۇلار خەنزۇ كادىرلار بىلەن مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ كۈرەش قىلىپ، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى ۋە باشقا تۈرلۈك سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ تۈرلۈك خىزمەتلىرىنى پارتىيە رەھبەرلىكىدە ئېلىپ باردى، بۇنىڭ بىلەن پارتىيە رەھبەرلىكى ئىشەنچلىك كاپالەتكە ئىگە بولدى. 1950-يىل 10-ئايدا، شۇ جايلاردىكى مىللەتلەردىن بولغان يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان بىر تۈركۈم پارتىيە ئەزالىرى ھەر دەرىجىلىك پارتكومىلارنىڭ ئەزالىقىغا تەيىنلەندى. ئالايلۇق، سەيپىدىن ئەزىزى بىلەن بۇرھان شەھىدى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسىنىڭ ئەزالىقىغا؛ مەمتىمىن ئىمىنوپ بىلەن سەيدۇللا سەيپۇللايوپ جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى پارتكومىنىڭ ئەزالىقىغا؛ ئابدۇراخمان مۇھىتى، ئەنۋەر جاكولىن ۋە داشجاپ مىڭجۇلىيوپلار ئۇرۇمچى رايونلۇق پارتكومىنىڭ ئەزالىقىغا؛ لېسكىن، مەرغۇپ ئىسھاقوپ ۋە چېن شىخۇالار ئىلى رايونلۇق پارتكومىنىڭ ئەزالىقىغا تەيىنلەندى.

ئىككىنچى، ھاكىمىيەت ئاپپاراتى تەڭشىلىپ ۋە ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىپ، خەلق دېموكراتىيە ھاكىمىيىتى قۇرۇلدى.

1949-يىل 11-ئايدا، پېك دېخۇەي، جاك جىجۇك، ۋاڭ جېنلارنىڭ رىياسەتچىلىكىدە ئۇرۇمچى شەھىرىدە ھەرقايسى مىللەتلەر، ھەرقايسى دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلار، ھەرقايسى قاتلامدىكىلەر ۋە شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار ۋەكىللىرى قاتناشقان ۋەكىللەر يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، شىنجاڭ خەلق ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش مەسلىسى ئۇستىدە دېموكراتىك ئاساستا كېڭىشىش ئېلىپ بېرىلدى. يىغىندا شىنجاڭنىڭ ئۆلكە دەرىجىلىك خەلق ھاكىمىيىتى ئورگىنىنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بولىدىغانلىقى قارار قىلىندى. 1949-يىل 12-ئاينىڭ 16-كۈنى، مەمۇرىي

كېڭەشىنىڭ 11-سانلىق مەمۇرىي ئىشلار يېغىندا شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەركىبىدىكى ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكى ماقۇللاندى. شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىقىغا 33 كىشى تەيىنلەندى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرىي تايانچىلىرىدىن سەيپىدىن ئەزىزى، قېيۇمبەگ خوجا، فاتىي ئىۋانوۋىچ لېسكىن، ئابدۇللا غېنىي، ئەنۋەر جاكولىن، ئەنۋەرخانباباۋ، ئەسئەت ئىسھاقوپ، ئىبراھىم تۇردى، پاتقان سۇگۇربايوپ، ئابدۇراخمان مۇھىتى، شۇمۇتۇلۇڭ، داشجاپ مىڭجۇلىيوپ، ئوبۇلخەيرى تۆرە قاتارلىق 13 كىشى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى بولدى. مەركىزىي كومىتېتنىڭ تەستىقلىشى بىلەن، 1949-يىل 12-ئاينىڭ 17-كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، 1-قېتىملىق ئومۇمىي يىغىن ئۆتكۈزۈلۈپ، «شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ نۆۋەتتە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش ۋاقتىچىلىق» مۇزاكىرە قىلىپ تۇزۇلدى.

«ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش ۋاقتىچىلىق» پۈتۈن دېخۇەي بىلەن ۋاقتىچىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تەركىبىدىكى ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىرى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن تۇزۇپ چىقىلدى. ئۇنىڭ تولۇق تېكىستى ئون مادداً. «ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش ۋاقتىچىلىق» نى تۇزگەندە، پۈتۈن دېخۇەي مۇنداق ئۇچ مەسىلىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى: بىرىنچىسى، سىياسىتىنى ئۇزۇل-كېسىل يولغا قويۇش؛ ئىككىنچىسى، ئىجتىمائىي ئىسلاھاتنى قەدەم-باسقۇچلۇق، پىلانلىق ھالدا ئېلىپ بېرىش؛ ئۈچىنچىسى، دۆلەت خىزمەتچىلىرى ئىدىيىسىۋى قاراش ۋە ئىستىل جەھەتتە زور ئۆزگىرىش ياساش. «ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش ۋاقتىچىلىق» دىكى بەزى مەزمۇنلار «ئورتاق پروگراممىا» پرىنسىپى ئاساسىدا، شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇرۇلدى. مەسىلەن، «ئورتاق پروگراممىا»دا «چوڭ مىللەتچىلىك ۋە تار مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش» بەلگىلەنگەن،

«ھاكىمىيەت يۇرگۈزۈش فاكۇلتېتى» دا شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىغا ئاساسەن، «ئەنگلىيە، ئامېرىكا جاھانگىرلىكى ۋە ئۇلارنىڭ غالچىلىرى تەشەببۇس قىلغان پانتۇركىزمغا قارشى تۇرۇش» دېگەن مەزمۇن قوشۇلدى. يەنە مەسىلەن، «ئورتاق پروگراممىا» دا، «دىنغا ئېتىقاد قىلىش ئەركىنلىكى بار» دەپ بەلگىلەنگەن، «ھاكىمىيەت يۇرگۈزۈش فاكۇلتېتى» دا شىنجاڭنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا ئاساسەن، «دىنىنىڭ ئەدلىيە، مەمۇرىي ئىشلارغا ئارىلىشىشىغا رۇخسەت يوق» دېگەن مەزمۇن قوشۇلدى، ۋەھاكازا. «ھاكىمىيەت يۇرگۈزۈش فاكۇلتېتى» ئىلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھەربىر پروگراممىسىغا ئايلاندى.

شىنجاڭ ئۇلۇكلۇك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەتنىن زور تۇركۈم ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ئۇرۇمچى ۋە پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا خىزمەت قىلىشقا يۆتكەپ ئەۋەتىلىپ ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئاپپاراتلىرىنى تولۇقلاندى ۋە كۈچەيتىلدى. ئۇلۇكلۇك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بۈيرۇقىغا ئاساسەن، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ ۋالىي مەھكىمىلىرى ۋە ئۇلارغا قاراشلىق ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ ئاپپاراتلىرى تەڭشەلدى ۋە تولۇقلاندى، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ۋە ھەرقايسى تارماقلارنىڭ مەسئۇللىرى يېڭىدىن تەيىنلەندى، ھەم ئەخلاقلىق، ھەم قابىلىيەتلىك زور بىر تۇركۈم مىللىي كادىرلار ئۆستۈرۈلدى، بەزى ئەكسىيەتچى، چىرىك ئۇنسۇرلار ئالماشتۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەت تەشكىلاتلىرى ساپلاشتۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مىڭبېشى، يۈزبېشى قاتارلىق فېئودال تۈزۈملەر بىكار قىلىنىپ، خەلق دېموكراتىيىسى ئاساسىدىكى رايونلۇق، يېزىلىق، كەنتلىك ھۆكۈمەتلەر قۇرۇلۇش بىلەن ھاكىمىيەتنىڭ خاراكتېرى ماھىيەت جەھەتتىن ئۆزگەرتىلىپ، ھەقىقىي خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتورلىقىدىكى ھاكىمىيەتكە ئايلاندى.

دۆلەت بايرىقى — بىر دۆلەتنىڭ سىمۋولى، ئۇچ ۋىلايەت — جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىر قىسمى، شۇڭا شۇبھىسىز جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت بايرىقىنى ئېسىشى كېرەك. لېكىن ئۇچ ۋىلايەت

ھۆكۈمىتىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا تېگى يېشىل رەڭلىك ئاي ۋە يۇلتۇزلۇق شەرقىي تۈركىستان بايرىقى ۋە ئاق رەڭلىك ئىسلام دىنىي بايرىقىنى ئاساسدىغانلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىدىكى توقۇنۇشىنى ئازايتىش ئۈچۈن، يېشىل رەڭلىك بايراق ئاسماي، پەقەت جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت بايرىقى — بەش يۇلتۇزلۇق قىزىل بايراق بىلەن ئاق رەڭلىك بايراقنىلا ئېسىش بەلگىلەندى. ئاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئاق رەڭلىك دىنىي بايراقنى ئاسمايدىغان بولۇپ، پەيدىنپەي دىنىي تەشكىلاتلاردىن باشقا خەلق ئارىسى ۋە ھەربىي قىسىملاردا دىنىي بايراق ئاسماسلىق ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

ئۇچىنچى، مىللىي ئارمىيە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى.

«ئورتاق پروگراممىا» دىكى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىدە بىرلىككە كەلگەن ئارمىيە، يەنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى قىسمى قۇرۇلىدۇ، ئۇ مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ بىر تۇتاش قوماندانلىقىغا بويسۇنىدۇ، ئۇنىڭدا بىر تۇتاش قوماندانلىق، بىرلىككە كەلگەن تۈزۈم، بىرلىككە كەلگەن شتات ۋە بىرلىككە كەلگەن ئىنتىزام يولغا قويۇلىدۇ» دېگەن بەلگىلىمىگە ئاساسەن، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى 1949-يىل 12-ئاينىڭ 20-كۈنى بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، مىللىي ئارمىيىنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 5-كورپۇسى (جۇنى) قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەپ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلاندۇردى. لېكىننى جۇنجاڭلىققا، مەرغۇپ ئىسھاقوپنى مۇئاۋىن جۇنجاڭ، قوشۇمچە سەنمۇجاڭلىققا، دۇن شىگىيۇننى سىياسىي كومىسسارلىققا (1950-يىلى 2-ئايدا كېلىپ ۋەزىپىگە ئولتۇرغان)، ساۋدانوپ زاھىرنى مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارلىققا تەيىنلىدى. ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىككى پىيادە ئەسكەرلەر شىسى ۋە ئىككى مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى بار. شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ رەھبەرلىكىدە، 5-كورپۇس جىددىي تەرتىپكە سېلىش ۋە قىسىملارنى ئالماشتۇرۇش

خىزمىتىنى ئىشلىدى، كەڭ كوماندىر-جەڭچىلەر زىمىستان سوغۇققا قارىماي نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، تېز سۈرئەت بىلەن بەلگىلەنگەن جايغا يېرىپ ئورۇنلاشتى. ئارقىدىنلا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى بويىچە پارتىيە تەشكىلاتى قۇرۇپ، سىياسىي كومىسسار تەسىس قىلىپ ۋە سىياسىي خىزمەتنى قانات يايدۇرۇپ، قوشۇننى سىياسىي جەھەتتىن تەرتىپكە سېلىپ، قىسمەندىكى كوماندىر-جەڭچىلەرنىڭ سىنىپىي ئېڭى ۋە سىياسىي-ئىدىيەۋى ساپاسىنى زور دەرىجىدە ئۆستۈردى. مۇشۇ ئاساستا باندىتلارنى قورشاپ يوقىتىش، چېگرا رايونىنى قوغداش، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش ۋە ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى پائال ئورۇندىدى. بولۇپمۇ يەرلىككە زور بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى يېتكۈزۈپ بېرىپ، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئىسلاھاتى ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرى ئۈچۈن پائال تۆھپە قوشتى.

تۆتىنچى، ئۇچ ۋىلايەت بىلەن يەتتە ۋىلايەتنىڭ مالىيە، ئىقتىساد، قاتناش، سودا قاتارلىقلىرى تەدرىجىي بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن سىياسەت، قانۇن-نىزام ۋە تۈزۈم يولغا قويۇلدى.

بىرىنچى قەدەمدە ئالدى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت بىلەن يەتتە ۋىلايەت، يەنى پۈتۈن ئۆلكە بىرلىككە كەلتۈرۈلدى. ئىككىنچى قەدەمدە، پۈتۈن ئۆلكىنىڭ بىرلىككە كېلىشى ئاساسىدا، مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن تۈزۈم يولغا قويۇلدى. كۆپ قېتىم كېڭىشىش ئارقىلىق، ئۇچ ۋىلايەت بىلەن يەتتە ۋىلايەتنىڭ ئەركىن سودىسى ۋە قاتناش تىرانسپورتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ماددىي ئىشىيا ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن مەركۇر ئۆلكىدە خەلق-پۇلى تارقىتىشتىن بۇرۇن، سابىق ئۇچ ۋىلايەت تارقاتقان ۋاقىتلىق چەك بىلەن يەتتە ۋىلايەت تارقاتقان پۇلنى دۆلەت بەلگىلىگەن سېلىشتۇرما باھا بويىچە پۈتۈن شىنجاڭدا ئوبوروت قىلىش، خەلق پۇلى تارقىتىلغاندىن كېيىن، ئىككى خىل پۇلنى ئوبوروت قىلىشنى تەڭ توختىتىپ، تەدرىجىي يىغىۋېلىش؛ ئۇچ ۋىلايەتتىكى سودا بانكىسى بىلەن يېزا ئىگىلىك بانكىسىنى بىر بانكا قىلىپ قوشۇۋېتىپ، ئۇنى

شىنجاڭ ئۆلكىلىك بانكىسى پالانى ۋىلايەتلىك شۆبىسى، پۆكۈنى ناھىيىلىك تارماق بانكىسى دەپ ئاتاپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك بانكا بىلەن خەلق بانكىسى شىنجاڭ ئۆلكىلىك شۆبىسى قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەتلىك شۆبە بانكىلارنى خەلق بانكىسى شىنجاڭ ئۆلكىلىك شۆبىسىگە قارايدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىش؛ مەركەز باج تۈزۈمىنى تۈزگەندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ باج تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، مەركەزنىڭ باج تۈزۈمىنى ئىجرا قىلىش؛ ئۇچ ۋىلايەت بىلەن باشقا ۋىلايەتلەر ئارىسىدا رەسمىي پوچتا ئالاقىسى ئورنىتىپ، خەۋەرلىشىش توري شەكىللەندۈرۈش بەلگىلەندى.

نۈرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلەش ئارقىلىق كەڭ كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ ئىدىيىۋى تونۇشى زور دەرىجىدە ئۆستى، ئۇزۇندىن بۇيان يىغىلىپ قالغان نۈرغۇن مەسىلىلەر ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلىش ئاساسىدا پەيدىنپەي ھەل قىلىندى. ئۇچ ۋىلايەتمۇ پۈتۈن شىنجاڭغا ئوخشاش سىياسىي جەھەتتىلا ئەمەس، بەلكى كونكرېت سىياسەت ۋە تۈزۈم جەھەتتىمۇ مەركەزنى خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىگە ۋە بەلگىلىمىسىگە تامامەن بويسۇندى. ئارقىدىنلا مەركەز بەلگىلىگەن سىياسەت ۋە شىنجاڭنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا قەدەم-باسقۇچى بولغان ھالدا ئىجارە، ھەققىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى قاتارلىقلار يولغا قويۇلۇپ، فېئودالنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى يوقىتىلىپ، فېئودال كۈچلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاغدۇرۇپ تاشلىنىپ، مىڭلىغان يىللاردىن بۇيان فېئودال كۈچلىرىنىڭ زۇلۇمى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىسىگە ئۇچراپ كەلگەن دېھقانلار ئۆزۈل - كېسىل ئازادلىققا ئېرىشتى، ئىلگىرى ئورۇندالمىغان دېموكراتىك ئىنقىلاب ۋەزىپىسى ئورۇندالدى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدىمۇ دەسلەپكى قەدەمدە دېموكراتىك ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىپ، دېموكراتىك ھاكىمىيەت تەدرىجىي ئورنىتىلدى. ئارقىدىنلا، يېزا ئىگىلىكى، كاپىتالىستىك سودا-سانائەتچىلەر ۋە قول ھۈنەرۋەنلەرگە قارىتا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلدى، كېيىن يەنە چارۋىچىلارغىمۇ سوتسىيالىستىك

ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلىپ، شىنجاڭدا سوتسىيالىزم تۈزۈمى ئورنىتىلدى ھەمدە تىرىشچان سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرى راۋاجلاندۇرۇلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىستايىدىل ئىجرا قىلدى، ھەر مىللەت خەلقى ۋەتەندىن ئىبارەت ئىللىق چوڭ ئائىلىدە باراۋەر، ئىتتىپاق، دوستانە ھالدا ھەمكارلىشىپ، بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈپ، سوتسىيالىزمنىڭ گۈللەنگەن، راۋاجلانغان داغدام يولىدا ماڭدى.

ئاخىرقى سۆز
ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ خاراكتېرى، ئەھمىيىتى ۋە تارىخىنىڭ ئىلھامى

1. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ خاراكتېرى

بىز ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يۈز بېرىشى، تەرەققىياتى ۋە غەلىبىگە ئېرىشىش جەريانىنى تەپسىلىي بايان قىلدۇق، ئۇنداقتا بۇ ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ خاراكتېرى زادى قانداق؟ يولداش ماۋ زېدۇڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىنى مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتنىشىشقا تەكلىپ قىلىپ ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىدا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ خاراكتېرىنى ئېنىق شەرھلىدى. ئۇ: ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى «بىزنىڭ پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى» دېدى. نېمە ئۈچۈن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى، دېيىلىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچىدىن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئوبيېكتى ۋە ۋەزىپىسىدىن قارىغاندا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئوبيېكتى جاھانگىرلىك ۋە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى جاھانگىرلىكنى، فېئودالىزمنى ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، سىياسىي جەھەتتىن باراۋەر، ئىگىلىكى گۈللەنگەن، مەدەنىيىتى تەرەققىي قىلغان يېڭى شىنجاڭ قۇرۇپ چىقىش ئىدى. كونا جۇڭگودا يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئودالىلىق جەمئىيەتتىكى ئاساسلىق زىددىيەت جۇڭخۇا

مىللەتلىرى بىلەن جاھانگىرلىك ئوتتۇرىسىدىكى، خەلق ئاممىسى بىلەن فېئودالىزم ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بولۇپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى جاھانگىرلىك بىلەن فېئودالىزمنىڭ باش ۋەكىلى ئىدى، جاھانگىرلىك، فېئودالىزم ۋە بيۇروكرات كاپىتالىزمنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش جۇڭگودىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئاساسىي تەلىپى ئىدى، شۇنداقلا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئىدى. يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب مەزگىلىدە پارتىيىنىڭ مىللىي مەسىلە جەھەتتىكى ۋەزىپىسى: بىرىنچىدىن، سىرتقا قارىتا جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭخۇا مىللەتلىرىگە قىلغان تاجاۋۇزچىلىقىغا ۋە زۇلۇمىغا قارشى تۇرۇپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش. ئىككىنچىدىن، ئىچكى جەھەتتە مىللىي زۇلۇم ۋە مىللىي ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، دۆلەت ئىچىدىكى مىللەتلەرگە بىردەك باراۋەرلىك سىياسىتىنى يولغا قويۇشتىن ئىبارەت. شۇڭا بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنداش ئۈچۈن جاھانگىرلىككە ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرەش قىلغان مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى ئىنقىلابىي ھەرىكەت ئىدى. ئۇيغۇر ئۆلكىسى ئىنقىلابىنىڭ مەسىلىكى مەزگىلىدە گەرچە بەزى ئېغىر خاتالىقلار سادىر بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ تىغ ئۇچى ئىزچىل ھالدا جاھانگىرلىككە ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارىتىلغانىدى، شۇڭا ئۇيغۇر ئۆلكىسى ئىنقىلابىنىڭ ۋەزىپىسىنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ ۋەزىپىسى بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن بىردەك دېيىشكە بولىدۇ.

گەرچە ئېلىخان تۆرىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى ئۇيغۇر ئۆلكىسى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى 1945-يىل 1-ئاينىڭ 5-كۈنى ئېلان قىلغان توققۇز تۈرلۈك بايانىتا جاھانگىرلىككە ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش توغرىسىدىكى مەزمۇنلار ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەمەلىي ھەرىكىتى جاھانگىرلىككە ۋە گومىنداڭ

ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئىـــدى، شۇنداقلا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىك قاتلىمىدىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر تۈرلۈك سور ۇنلاردا بۇ نۇقتىنى قايتا-قايتا كۆرسىتىپ ئۆتكەنىدى، بولۇپمۇ ئېلىخان تۆرە تارىلاپ چىقىرىلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىـــڭ دەسلەپكـــى مەزگىلىدىكى قالايمىقانچىلىق ھالىتى ئۆزگىرىشكە باشلىغاندىن كېيىن، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ باشچىلىقىدىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر كادىرلار ۋە ئامما ئارىسىدا نۇرغۇنلىغان خىزمەت ئىشلەپ، مۇجىمەل تونۇشلارنى ئۆزلۈكسىز ئايدىڭلاشتۇرۇپ، خاتا ئىدىيىلەرنـــى تۈزىتىپ، كۆپچىلىكنى ئىنقىلابنىڭ ئوبيېكتى ۋە ۋەزىپىسىنى ئېنىـــق بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. ئەخمەتجان قاسىمـــى مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «بىزدىكى مىللىي ئازادلىق كۈرەشنىڭ ئاساسىي تېغ ئۇچىنى خەلق ئەركىنلىكىنىڭ دۈشمىنى مۇتتەھەم گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ۋە جاھانگىرلارغا قارىتىش كېرەك.» ئۇ يەنە مۇنداق دېدى: «ئۆلكىمىزدىكى مىللەتلەرنىڭ ئازادلىق كۈرىشىنىڭ تېغ ئۇچى جۇڭگودىكى فېئودالىزم قالدۇقلىرىغا، مىلىتارىستلارغا ۋە ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقدىشـــى، ھىمايىچىسى — دۇنيا جاھانگىرلىرىغا قارىتىلغان بولىـــدۇ. خەنزۇ خەلقچىللىرى جۇڭگودىكى فېئودالىـــزم قالدۇقلـــرى ۋە ئۇنـــڭ ھەربىي-سىياسىي كۈچى بولغان گومىنداڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھىنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقىغا، ئۇلارنـــڭ ئىـــتتىپاقدىشـــى دۇنيا جاھانگىرلىكىگە قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. شۇنداق بولغانكەن، خەنزۇ خەلقچىللىرى بىزنىڭ ئىتتىپاقدىشىمىز؛ جۇڭگو مىلىتارىستلىرى گومىنداڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھى، دۇنيا جاھانگىرلىكى بىزنـــڭ ئازادلىق ئىشلىرىمىزنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى بولىدۇ.»① بىر قېتىملىق ئاممىۋى يىغىندا ئەخمەتجان قاسىمى يەنە بىر قېتىمـــم مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «بىزنىڭ بۇ قېتىمقى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز قايسىبىر

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركـــىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۈرۈمچە 1-نەشرى 100 — 102-بەتلەر.

مىللەتكە قارىتىلغان ھەرىكەت ئەمەس، . . . بىزنىڭ دۈشمىنىمىز خەنزۇلار ئەمەس، بەلكى مۇستەبىت ھاكىمىيەتنىڭ ھىمايىچىلىرى ۋە خەلق ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلغان جاھىللار ۋە ئۇنىڭ ھىمايىچىلىرى.» «خەلقىمىز شۇنى چۈشىنىشى لازىمكى، بۈگۈنكى كۈندە بىز خەنزۇلارغا ۋە دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇرۇۋاتقىنىمىز يوق، ئەگەر بەزىلەر خەنزۇلارغا ۋە دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇرىدىكەن، ئۇ ھالدا ئۇ «تىنچلىق بىتىمى» غا ۋە «ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى» غا قارشى تۇرغان بولىدۇ، ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز ئەمەس.»① ئابدۇكېرىم ئابباسوپمۇ كۆپ قېتىم ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى «گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھەمدە چەتئەل جاھانگىرلىكىنىڭ مىللىي زۇلۇمىغا قارشى تۇرىدىغان مىللىي خەلقچىل ئىنقىلاب.» «ئۇنىڭ ۋەزىپىسى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ھەمدە سىياسىي جەھەتتە ئېزىلمۇاتقان، ئىقتىسادىي جەھەتتە نامراتلىقتا تۇرۇۋاتقان، مەدەنىيەت جەھەتتە ئارقىدا قالغان شىنجاڭنى سىياسىي جەھەتتە باراۋەر، ئىقتىسادىي جەھەتتە گۈللەنگەن، مەدەنىيەت جەھەتتە تەرەققىي قىلغان ئۆلكە قىلىپ قۇرۇپ چىقىشتىن ئىبارەت.» ئۇ يەنە مۇنداق دەپ كۆرسەتتىي: «ئۆلكىمىزدە نۇرغۇن مىللەت بار، بىز خەنزۇلارغا قارشى تۇرمايمىز، بەلكى گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل سىياسىتىگە ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرىمىز.»② ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ سۆزلىرىدىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ۋەزىپىسىنىڭ مۇستەقىل بولۇش، بۆلگۈنچىلىك قىلىش ۋە خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش بولماستىن، بەلكى جاھانگىرلىكنى، فېئودالىزمنى ۋە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، قالاق شىنجاڭنى سىياسىي جەھەتتە

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 285 — 286-بەتلەر.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 182 — 183-بەتلەر.

باراۋەر بولغان، ئىقتىسادىي جەھەتتە گۈللەنگەن، مەدەنىيەت جەھەتتە تەرەققىي قىلغان يېڭى شىنجاڭ قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئىكەنلىكىنى تامامەن كۆرۈپ يېتەلەيمىز. بۇلاردىن يەنە ئۇچ ۋىلايەتنىكى تەرەققىيپەرۋەر كۆچلەر ئىنقىلابنىڭ ئوبيېكتى ۋە ۋەزىپىسى مەسلىسىدىكى يېتەكچى ئىدىيىسىنىڭ ئايدىڭ ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ، دەل ئاشۇ تەرەققىيپەرۋەر كۆچلەر توغرا نىشاندا چىڭ تۇرۇپ، تىرىشىپ ئىشلىگەنلىكتىن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئىنقىلابنىڭ ئوبيېكتى ۋە ۋەزىپىسى مەسلىسىدە يۈنىلىشىنى توغرىلاپ، تەدرىجىي ھالدا زور كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى ھەمدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى پۈتۈن مەملىكەت خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تاشقىنىغا قوشۇلۇپ كەتتى.

ئىككىنچىدىن، ئىنقىلابنىڭ رەھبەرلىك كۈچى ۋە ئىنقىلابنىڭ ئاساسىي ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچىدىن قارىغاندا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلار رەھبەرلىك قىلغان بولۇپ، ئىنقىلابنىڭ ئاساسىي ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى نامرات دېھقان-چارۋىچىلاردۇر، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئۇنىڭ رەھبەرلىك قاتلىمى بىرقەدەر مۇرەككەپ بولۇپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە قاتناشقان ئەزالار ئىچىدە ئىنقىلابىي ئىدىيىگە ئىگە تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلارمۇ، فېئودال كۆچلەر ۋە دىندارلارنىڭ ۋەكىللىرىمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا سىياسىي مەيدانى، ئىدىيىۋى قارىشى، ئىنقىلابقا قاتنىشىش مەقسەت-مۇددىئاسى بار بولۇپ، ئۇلار پەقەت گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى تۇرۇش جەھەتتىلا باغلىنىشلىق بولغانىدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆرە، پانتۈركىزمچى، پانتۈركىزمچى، دىنىي كەسىپتىكى كىشى ئىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىق ئاز ساندىكى تەرەققىيپەرۋەر ياشلاردىن باشقا كۆپ ساندىكى ئەزالار فېئودال يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر، دىنىي يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر، مىللىي بۆلگۈنچىلەر، پانتۈركىزمچى ۋە پانئېسلامىزمچىلار ئىدى. ھەرىكەتنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، رەھبەرلىك ھوقۇقى ئاساسلىقى مۇشۇ كىشىلەرنىڭ قولىدا بولغانلىقتىن، ئۇلار ئاز

سانىدىكى ئاممىنىڭ خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىش كەيپىياتىنى قوتۇرتىپ ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، نۇرغۇن ئەسكى ئىشلارنى قىلغانىدى، تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر گەرچە ئۇلارنىڭ بۇ خىل قىلمىقلىرىنى توسۇغان، ئۇلارغا قارشى تۇرغان بولسىمۇ، كۇچى ئاجىز بولغاچقا، ئۇلارنىڭ يولسىزلىقلىرىنى پوتۇنلەي توسۇپ كېتەلمەيتتى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بىر تۇركۇم تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر قەدەممۇ قەدەم رەھبەرلىك گۇرۇھىغا كىرىپ، ئىلىخان تۆرە تازىلاپ چىقىرىلغاندىن كېيىنلا، ئاندىن تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر تەشكىلىي جەھەتتىن تەڭشىش ئىلىپ بېرىپ، بەزى ئەكسىيەتچىل ئۇنسۇرلارنى بىر تەرەپ قىلىپ، ئىنقىلابقا سادىق تەرەققىيپەرۋەر كىشىلەرنى رەھبەرلىك ئورنىغا كىرگۈزۈشكە باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر رەھبەرلىك قاتلىمىدا بارا-بارا ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىدى، ئۇلار بەزى سىياسەتلەرنى تەڭشەپ، ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى مىللىي سىياسەت جەھەتتىكى خاتالىقلارنى زور كۇچ بىلەن تۈزىتىپ، ئىدىيە-ئىستىلىنى تەرتىپكە سېلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى بارا-بارا توغرا يولغا باشلىدى. بۇ تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر ئارىسىدا بەزىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ ئوقۇپ كەلگەن، بەزىلىرى ماركسىزم-لېنىنىزم نەزەرىيىسىنى ئۆگەنگەن، بەزىلىرى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىدىن تەربىيە ئېلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تەسىرىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن. ئۇلار سىياسىي، ئىدىيىۋى جەھەتلەردە سوتسىيالىزمغا، كوممۇنىزمغا تەلپۈنەتتى، يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى شېڭ شىسەينىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغانلىقتىن، ئىنقىلابتا بىرقەدەر قەتئىي بولۇپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ لۇشىەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئوڭاي چۈشىنەلەيتتى ۋە قوبۇل قىلالايتتى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئىستىقبالى زادى قانداق بولىدۇ؟ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا بۇ ھەقتە كەسكىن تالاش-تارتىش يۈز بەرگەن. بىر ئوچۇم پانئىسلامىزمچى، پانتۈركىزمچى ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلەر جۇڭگودىن ئايرىلىپ چىقىپ «مۇستەقىل» شەرقىي تۈركىستان

جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشنى جېنىنىڭ بارچە تەشەببۇس قىلغان؛ نۇرغۇن تەرەققىيپەرۋەرلەر شىنجاڭ — جۇڭگونىڭ ئايرىلماس تەركىبىي قىسمى، جۇڭگونىڭ بىر ئۆلكىسى، شىنجاڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلابنى تامامليشى ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوخشاش سوتسىيالىزم يولىدا مېڭىشى كېرەك، دەپ تەشەببۇس قىلغان. جۇڭگو ئىنقىلابىي ۋەزىيىتىنىڭ ئۆچقاندەك راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مىللىي سىياسىتى شۇنداقلا باشقا تۈرلۈك سىياسەتلىرى كىشىلەرنىڭ قەلبىدە بارغانسېرى چوڭقۇر ئورۇن ئالغانلىقتىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى ھىمايە قىلىدىغان تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر كۈنسېرى زورايدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، سوۋېت ئىتتىپاقى خەلقئارالىق ۋەزىيەت ۋە جۇڭگونىڭ ئىچكى ۋەزىيىتىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى نەزەردە تۇتۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشمايدىغانلىقىنى، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ مۇستەقىل بولۇشىنى قوللىمايدىغانلىقىنى كۆپ قېتىم بىلدۈرۈپ، دىپلوماتىيە جەھەتتە «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» نى باشتىن-ئاخىر ئېتىراپ قىلمىدى. 1948-يىل 10-ئايدا ۋەزىپىسىدىن دوكتور بېرىش ئۈچۈن ۋەتىنىگە قايتقان سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ باش كونسۇلى ساۋلىيېپ موسكۋادىن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرى بىلەن كۆرۈشكەندە مۇنداق دېدى: «شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى مەسىلىلەر ئاساسلىقى دىپلوماتىيە ۋە مىللەتلەر مەسىلىسىدۇر، دىپلوماتىيە جەھەتتە ھېچقانداق چوڭ مەسىلە يوق، لېكىن مىللەتلەر مەسىلىسى جەھەتتە ئالاھىدە دىققەت-ئېتىبارنى قوزغاش لازىم. ھازىر ئەۋج ئېلىۋاتقان بۈيۈك تۈركىزمچىلەرنىڭ جۇڭگودىن ئايرىلىپ كېتىش ھەرىكىتىگە ھەرگىز ھېسداشلىق قىلمايمەن، چۈنكى ھەرقانداق بىر دۆلەتتىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ ھەرگىز پارلاق يول تاپالمايدۇ، ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ چىقىپ كېتىشتەك مۇنداق ھەرىكەت ئاز سانلىق مىللەتلەرگە زىيانلىق؛ لېكىن دۆلەتنۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتا

مۇۋاپىق سىياسەتلەرنى قوللىنىپ، ئۇلار بىلەن دۆلەتنى ئايرىلماس بىر گەۋدىگە ئايلاندۇرۇشى كېرەك.»① روشەنكى، باش كونسۇلنىڭ بۇ سۆزلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ پىكرىگە ۋەكىلىك قىلىدۇ، ئۇنى باش كونسۇلنىڭ شەخسىي پىكرى دەپ قاراشقا بولمايدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ مۇستەقىل بولۇشىنى قوللىمىغانلىقى، جۈملىدىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ مۇستەقىل بولۇپ كېتىشىگە قەتئىي قارشى تۇرغانلىقى ئۇچۇن، ئۇچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر چىڭ تۇرۇپ كېلىۋاتقان شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇپ مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن بولغان توغرا تەشەببۇس مىللىي بۆلگۇنچىلىك ئۇستىدىن غەلبە قىلدى، شۇنداقلا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پۈتۈن جۈملىگە خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتى بىلەن بىرلىشىپ كەتتى. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىك قاتلىمىدىكى تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر ۋە ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت ۋەتەنپەرۋەر زاتلار، ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ۋە رېھىمن پۈتۈنلۈكىنى قوغداش ئۇچۇن مۇھىم تۆھپە قوشقان.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان مۇتلەق كۆپ سانلىق ئامما نامرات دېھقان-چارۋىچىلار، ئۇلار گومىنداڭ ئەكسىنىيەتچىلىرىنىڭ مىللىي زۇلۇمىغا، ئۆز مىللىتى ئىچىدىكى فېئودال سىنىپلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيىسى ۋە ئېزىشىگە قاتتىق نەپرەتلەنگەنلىكتىن، جاھانگىرلىك، فېئودالىزم (جۈملىدىن ئۆز مىللىتى ئىچىدىكى فېئودال كۇچلەر) ۋە بيۇروكرات كاپىتالىزمنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى قەتئىي تەلەپ قىلىپ، گومىنداڭغا قارشى باتۇرانە، قەتئىي كۈرەش قىلغانىدى، ئۇلار ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تايانچ كۇچلىرى ئىدى، ئەگەر ھەر مىللەت كەڭ دېھقان-چارۋىچىلار ئاممىسى قاتناشمىغان

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 371-بەت.

بولسا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ بۇنداق زور غەلىبىگە ئېرىشىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇنىڭدىن سىرت ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئىنقىلابىي قوشۇننىڭ ئىچىگە غېنىمدال كۆچلەرنىڭ بەزى ۋەكىللىرى ھەتتا جېدەلخور لۇكچەكلەر سوقۇنۇپ كىرىۋالغان بولۇپ، ئۇلار پۈتكۈل ئىنقىلابىي قوشۇندا ناھايىتى ئاز سانىنى ئىگىلەيتتى. گەرچە ئۇلارنىڭ سانى ئاز بولسىمۇ، لېكىن كۆچى خېلى زور بولۇپ، نۇرغۇن يامان ئىشلارنى دەل شۇلار قىلغانىدى، ئۇلار ئىنقىلابىي قوشۇنغا سوقۇنۇپ كىرىۋېلىپ، «ئىنقىلاب» بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، خەنزۇ خەلقىنىلا بوزەك قىلىپ، ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلىپ قالماستىن، ئۆز مىللىتىدىكىلەرنىمۇ بوزەك قىلىپ ئەزگەنىدى، ئىسلىدىكى بەزىبىر غېنىمدال ھۆكۈمرانلار، پومېشچىكلار ۋە زومىگەرلەر بىر دومىلاپلا باشقا تۈسكە كىرىپ، مەلۇم تارماق، مەلۇم رايونىنىڭ رەھبىرى بولۇۋېلىپ، خەلقنىڭ يەلكىسىگە مىنىۋېلىپ داۋاملىق زورلۇق-زومبۇلۇق قىلغانىدى. كېيىن ئۇچ ۋىلايەتنىكى تەرەققىياتىنى كۆچلەر ئاشۇنداق ئىسكىلىك قىلغان بۇزۇق ئادەملەرنى بىر تەرەپ قىلىپ، ئىنقىلابىي قوشۇننىڭ ئىچكى قىسمىنى بارا-بارا ساپلاشتۇرغانىدى. شۇڭا بىز ئىنقىلابىي قوشۇنغا سوقۇنۇپ كىرىۋالغان ئاز سانىدىكى بۇزۇق ئادەملەر بىلەن ئىنقىلابنىڭ ھەقىقىي ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۆچى بولغان نامرات دېھقان-چارۋىچىلارنى پەرقلەندۈرۈشىمىز كېرەك، ئاز سانىدىكى بۇزۇق ئادەملەر ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ، ئاز سانىدىكى ئەسكى ئادەملەر يامان ئىشلارنى قىلغانلىقى سەۋەبىدىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى بىرمۇ توغرا يېرى يوق، دەپ قاراشقىمۇ بولمايدۇ.

ئۇچىنچىدىن، ئىنقىلاپ سەپىدىن قارىغاندا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن سوتسىيالىستىك سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرى ۋە قوللىشى ئارقىسىدا پارتلىغان، يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەندەك، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 30 - يىللاردىن باشلاپ بىرمۇنچە پارتىيە ئەزالىرىنى شىنجاڭغا خىزمەت ئىشلەشكە ئارقا-ئارقىدىن ئەۋەتكەن، گەرچە ئۇلار ئوبيېكتىپ شارائىتىنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن،

شىنجاڭدا پارتىيە تەشكىلاتلىرى قۇرالمىغان ۋە راۋاجلاندۇرالمىغان بولسىمۇ، لېكىن جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ ئىشلىگەن خىزمەتلىرى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا كەڭ ۋە چوڭقۇر تەسىر پەيدا قىلغان. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى تۇزگەن جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ زۇلۇمغا قارشى كۈرىشى ئۈچۈن يۆنىلىش كۆرسىتىپ بەردى. جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ جان-دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ۋە پاك دىيانەتلىك بولۇپ، جاپاغا چىداپ كۈرەش قىلىشتەك ئېسىل پەزىلىتى ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا ياخشى ئوبراز تىكلەپ بەردى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنى ھىمايە قىلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى خالايتتى، ئۇچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەر ئۇچ ۋىلايەتتىكى ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئارزۇسىنى توغرا ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرەلىگەچكە، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئاخىرى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىنى ئۇزۇل-كېسىل قولغا كەلتۈردى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشى ئاستىدا پارتلىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە ۋە سوتسىيالىزمغا قارشى تۇرۇشى ئەلۋەتتە مۇمكىن ئەمەس ئىدى، بەلكى ئۇ مۇقەررەر ھالدا جاھانگىرلىككە ۋە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى تۇراتتى. شۇڭا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنقىلابىي سەپ جەھەتتىن دۇنيا پرولېتارىيات ئىنقىلابى كاتېگورىسىگە تەۋە دېيىشكىمۇ بولىدۇ. گەرچە ھەربىكەتنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇشقا قوزغاش ئۇچۇن، مىللىي، دىنىي جەھەتلەردىكى خاتا شوئارلارغا يول قويغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇچ ۋىلايەتتىكى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاغدۇرۇپ تاشلانغاندىن كېيىن، ئىلىخان تۆرە پانىسلامىزم، پانتۈركىزمنى داۋاملىق ئەسەبىيلەرچە تەرغىب قىلغاندا ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن، ئۇچ ۋىلايەت

ئىنقىلابىنىڭ ئىشلىرىغا زىيادە كۆپ ئارىلىشىۋالدى، دەپ ئافرىتىپ يۈرگەندە، سوۋېت ئىتتىپاقى ھېچ ئىككىلەنمەستىنلا ئۇنى مەخپىي ھالدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتۇرۇپ كېتىپ، ئۇنىڭ بارلىق ھوقۇقىنى تارتىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئىنقىلاپ پرىنسىپىدا چىڭ تۇرالايدىغان ۋە توغرا تەدبىرلەرنى ئىجرا قىلىدىغان كىشىنى رەھبەر قىلىپ ئالماشتۇردى.

يۇقىرىقى ئۇچ جەھەتتىكى تەھلىلدىن چۈشىنىۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ خاراكتېرىدىن قارىغاندا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى، دېگەن ھۆكۈم ئەمەلىيەتكە تامامەن ئۇيغۇن.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى بولغانىكەن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى پۈتكۈل جۇڭگو ئىنقىلابىغا باغلاپ كۆزىتىش كېرەك. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئېلىمىز خەلق دېموكراتىك ئىنقىلاب مەزگىلىدىكى رايون خاراكتېرلىك ئىنقىلابىي ھەرىكەت بولۇپ، ئۇ پۈتۈن جۇڭگونىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتى بىلەن ئايرىلماس ئورگانىك باغلىنىشى بار، شۇنداقلا ئۇ پۈتۈن جۇڭگو ئىنقىلابى ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا تايىنىپ كەلگەن. پۈتۈن مەملىكەت ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىلىك تەرەققىي قىلىشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مۇستەھكەملىنىشى، تەرەققىي قىلىشى ۋە غەلىبە قىلىشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئوينىغان. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا غەلىبە قىلغان ھەم گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى تۈپتىن ئاغدۇرۇپ تاشلىغاندىلا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئەڭ ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرەتتى. ئەكسىچە، كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدىكى غەلىبىسى بولمىغان بولسا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئۇزۇل-كېسىل غەلىبە قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ماركسىزم ئەزەلدىن مىللىي مەسىلە تارىخىي ۋە كونكرېت بولىدۇ، ئۇ ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئۇمۇمىي مەسىلىسىنىڭ بىر قىسمى، ھەرقانداق دۆلەت، ھەرقانداق

دەۋردىكى مىللىي مەسىلىنىڭ پۈتكۈل دۆلەتنىڭ ئىجتىمائىي ئىنقىلابىدىن ئايرىلغان ھالدا ھەل بولالىشى مۇمكىن ئەمەس، دەپ قاراپ كەلدى. خۇددى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمنىڭ كۆرسەتمە تۆتكىنىدەك: «بىزنىڭ مىللىي ئازادلىقىمىز، باراۋەرلىكىمىز ۋە ئەركىنلىكىمىز پەقەت مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى دېموكراتىك سەپلەردىكى بارلىق قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئورتاق كۈرىشى ئارقىسىدىلا ئەملگە ئاشىدۇ.»① ئابدۇكېرىم ئابباسوپمۇ مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق كۈرىشىمىز جاھانگىرلار ئىنتايىن ئەسەبىيلەشكەن دەۋردە پارتلىدى، ئۇ جۇڭگو خەلق ئازادلىق كۈرىشى غەلىبە قازانغان چاغدىلا، تېز سۈرئەت بىلەن غەلىبىگە ئېرىشىدۇ»، «شىنجاڭدىكى يەرلىك مىللەتلەر جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىنىڭ ياردىمى ئاستىدىلا، تېز سۈرئەت بىلەن ئۆز مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ. شۇبھىسىزكى، جۇڭگو خەلق ئىنقىلابى غەلىبىگە ئېرىشكەن ئەھۋال ئاستىدىلا، شىنجاڭ خەلقى ئاندىن ئازادلىققا ئېرىشەلەيدۇ، شىنجاڭدىكى مىللىي مەسىلە ئاندىن ئۆزۈل-كېسىل ۋە توغرا ھەل قىلىنىدۇ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئىستىقبالى ئاندىن پارلاق بولىدۇ.»② دېمەك، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، بىرلىكتە كۈرەش قىلغاندىلا، ئاندىن گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، جاھانگىرلارنىڭ شىنجاڭدىكى كۈچلىرىنى قوغلاپ چىقارغىلى، شۇنداقلا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئازادلىققا ۋە باراۋەرلىككە ئېرىشتۇرگىلى، ئۇلارنى خاتىرجەم جاھاندارچىلىق قىلىش، گۈللەپ رونىق تېپىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغىلى بولىدۇ. شۇڭا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتى بىلەن پۈتكۈل

① شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 394-بەت.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 192 — 193-بەتلەر.

جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ مۇناسىۋىتىنى تولۇق تونۇپ يەتكەندىلا، ئاندىن ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىرلىشىپ كۈرەش قىلىش فاڭجېنىدا چىڭ تۇرغىلى بولىدۇ. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى بىلەن پۈتكۈل جۇڭگو ئىنقىلابى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا مۆلچەرلەپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك، تار مىللەتچىلىك، بولۇپمۇ جاھانگىرلارنىڭ پائىسلامىزم، پانتۈركىزمدىن پايدىلىنىپ بۇ ھەرىكەتنى توغرا لۇشيەندىن چەتلەشتۈرۈپ، شۇ ئارقىلىق شىنجاڭنى جۇڭگودىن ئايرىپ چىقىش يولىغا ماڭغۇزۇش سۈيىقەستىگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىرلىشىپ كۈرەش قىلىش فاڭجېنىدا چىڭ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى كومۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدىكى مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلاب ھەرىكىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئۇزۇل-كېسىل ئازادلىققا ئېرىشتۈردى. جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ دۈشمەنلىرى كۆچلۈك، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ ئاساسلىق يېلتىزى ئىچكى ئۆلكىلەردە ئىدى. شىنجاڭ پەقەت يەرلىك ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ كۆچىگە تايىنىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدەك چېگرا رايوندا قىسمەن غەلىبىگە ئېرىشەلىگەن تەقدىردىمۇ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىن قوشۇن يۆتكەپ يەنىلا ئۇلارنى يوقىتىۋېتەلەيتتى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئۇچ ۋىلايەت مىقياسىدا گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، گومىنداڭ بىلەن ماناس دەريا‌سى پاسىل قىلىنغان تىركىشىش ۋەزىيىتىنى شەكىللەندۈرەلىشىدىكى سەۋەب، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردەمى بىلەن مىللىي ئارمىيىنىڭ باتۇرانە جەڭ قىلغانلىقىدىن سىرت، يەنىلا ئەڭ ئاساسلىقى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى پۈتۈن مەملىكەت خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى ھەرىكىتىنىڭ كۈنسايىن يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلۈپ، خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسىرى راۋاجلىنىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا ئېغىر تەھدىت سالغانلىقىدا ھەمدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ھەممىلا جايدا ئۇر-ئۇرغا قېلىپ، شىنجاڭ تەرەپكە

قاراشقىمۇ مادارى قالماي، زور قوشۇنىنى شىنجاڭغا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى بېسىقتۇرۇشقا يۆتكەشكە ئامالسىز قالغانلىقىدا، شۇڭا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ غەلىبە مېۋىسى ۋاقتىنچە مۇستەھكەملەنگەن، مانا بۇ دەل خەنزۇ خەلقى ئاساسلىق كۈچ قىلىنغان پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە قىلغان ئەڭ چوڭ ياردىمى ھېسابلىنىدۇ.

2. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئەھمىيىتى

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى — شىنجاڭ رايونىنىڭ ھازىرقى زامان ئىنقىلابى تارىخىدىكى بىر قېتىملىق مۇھىم مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكەت، شۇنداقلا ئۇ ئېلىمىزدىكى خەلق ئىنقىلابى يۈكسەك دولقۇنىغا كۆتۈرۈلگەن يىللاردا يۈز بەرگەن بولغاچقا، ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. 1949-يىل 10-ئاينىڭ 21-كۈنى، ماۋ زېدۇڭ ئىسىملىك ئىسھاقوپقا قايتۇرغان جاۋاب تېلېگراممىسىدا: «ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرى خەلقىنىڭ كۈرىشى — پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ئازادلىقى ۋە پۈتۈن جۇڭگونىڭ ئازادلىقىغا ئۆچۈن قوشۇلغان مۇھىم تۆھپە»[1] دەپ ئېنىق مۇئەييەنلەشتۈردى. كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئەھمىيىتى، ئاساسلىقى تۆۋەندىكى بىرنەچچە نۇقتىدا ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي كۈچىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىغا ماسلىشىپ ۋە ئۇنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئېلىمىزنىڭ ئازادلىق ئىشلىرىغا مۇھىم تۆھپە قوشتى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى كەسكىن قوراللىق كۈرەش قىلىش ئارقىلىق ئۇچ ۋىلايەتتىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنى يوقىتىپ، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۈرۈشلۇق قوشۇنىدىكى ئەسكەرلەرنىڭ ئىرادىسىنى تەۋرىتىپ قويدى، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى دائىرىلىرى

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا داائر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 449-بەت.

ئۇرۇش ئوتلىرىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردىلا يالقۇنجاپ، گومىنداڭ ئارمىيىسى ھەدەپ مەغلۇپ بولۇپ چېكىنىپلا قالماي، شىنجاڭغىمۇ ئىنقىلاب ئوتلىرىنىڭ تۇتىشىپ كەتكەنلىكىنى، ئۆزلىرىنىڭ ھالاكەت يولىغا كىرىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، دەككە-دۈككىگە چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ چىقىش يولى ئوستىدە ئويلىنىشقا مەجبۇر بولدى، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ۋە غەربىي شىمالدىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئىككى تەرەپتىن تەھدىت سېلىشى ئاستىدا، گومىنداڭنىڭ كەڭ تۈۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسىر ۋە ئەسكەرلىرىنىڭ جەڭگىۋارلىقى تۆۋەنلەپ، جېڭ جەمەتى خاندانلىقىنىڭ كەتمىنىنى داۋاملىق چېپىشنى خالىماي، ئارقا-ئارقىدىن تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشنى تەلەپ قىلدى. ھالبۇكى، گومىنداڭ ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن، ئاتاقتىكى 100 مىڭ كىشىلىك ھەربىي قوشۇننى شىنجاڭدا دائىملىق تۇرغۇزۇشقا مەجبۇر بولدى. دېمەك، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى گومىنداڭنىڭ بىر قىسىم ھاياتىي قوشۇننىي تارمار قىلىپ، پارچىلاپ ۋە ئەسكەنجىگە ئېلىپ، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ ئارمىيىسىنى ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە يۆتكىلىپ ئىچكى ئۇرۇشقا قاتنىشالمايدىغان ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويۇپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ غەربىي شىمال جەڭ مەيدانىدىكى يۈكىنى مەلۇم دەرىجىدە يەڭگىللىتىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشىغا ماسلاشتى ۋە ئۆنى ئىلگىرى سۈردى. شۇڭا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئېلىمىزدىكى خەلق ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن مۇھىم تۆھپە قوشتى.

ئىككىنچى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى گومىنداڭنىڭ ئۇچ ۋىلايەت دائىرىسىدىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئىنقىلابىي بازا قۇردى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى بازىسى ئېلىمىزنىڭ ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدىكى بىردىنبىر ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتى تەرىپىدىن قۇرۇلغان بازا ئىدى، ئۇنىڭ ئىنقىلابتا چىڭ تۇرغان ۋاقتى بىرقەدەر ئۇزۇن، كۆلىمى بىرقەدەر چوڭ بولۇپ، بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان بىر يۇرۇش ھاكىمىيەت تەشكىلىي ئاپپاراتى ۋە قائىدە-تۈزۈملىرى، شۇنداقلا خېلى مۇنتىزىم بولغان مىللىي ئارمىيىسى

بار ئىدى، بۇنداق ئەھۋال شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان ئىنقىلابىي تارىخىدا كۆرۈلۈپ باقمىغان. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى سىياسىي جەھەتتە، گومىنداڭنىڭ ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەتلىرىنى بىتچىت قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنى گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىدىن ئازاد قىلىپ چىقتى؛ ئىقتىسادىي جەھەتتە، باجنى يەڭگىللەتتىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇپ، سودىنى ئىتتىپاقى بىلەن سودا ئالاقىسىنى ئورنىتىپ، يەرلىك مەسئۇلاتلارنى سىرتقا چىقىرىش ۋە تۇرمۇشقا كىرەكلىك بۇيۇملارنى كىرگۈزۈۋېلىشقا پول ئېچىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى مەلۇم دەرىجىدە ياخشىلىدى؛ مەدەنىيەت، مائارىپ ئىشلىرىنمۇ راۋاجلاندۇرۇپ، ھەر مىللەت مەدەنىيى ئالقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنى تەشكىللەپ، نۇرغۇن گېزىت - ژۇرناللارنى نەشر قىلدى، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى زور مىقداردا كۆپەيدى.

ئۇچىنچى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى تۇرۇش ئېڭى ۋە جاسارىتىنى ئاشۇردى. ئۇنىڭ تەسىرى ۋە تۇرتكىسىدە شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقىمۇ ئارقا-ئارقىدىن قوزغىلىپ، گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇردى، ئۇرۇمچى قاتارلىق جايلاردىكى يەر ئاستى ئىنقىلابىي تەشكىلاتلار پائال ھەرىكەتكە كېلىپ، گومىنداڭنىڭ جىنايەتلىرىنى پاش قىلىپ، خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسىنى ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلدى ھەمدە گومىنداڭ خادىملىرىنى ئىچكى جەھەتتىن قوزغىلىشقا ئۈندىدى؛ تاشقورغان، تۇرپان، پىچان، توقسۇن قاتارلىق جايلاردا ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ قوراللىق كۆرەش پارتلاپ، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى زەربىگە ئۇچراتتى، كۆرەش داۋامىدا ھەر مىللەت خەلقى يەنە ئىنقىلابىي كۆچلەرنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنىڭ مۇھىملىقىنى بارا-بارا تونۇپ يەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئاممىنىڭ سىياسىي-ئىدىيىۋى ئېڭى ئۆستى.

تۆتىنچى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى يەنە نۇرغۇن يەرلىك مىللىي

كادىرلارنى يېتىشتۈرۈپ ۋە چېنىقتۇرۇپ چىقتى. ئۇلار ئىنقىلابنىڭ قىممەتلىك بايلىقى ئىدى. ئىنقىلاب داۋامىدا ئۇلار مەمۇرىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت، ماۋارىپ قاتارلىق تۈرلۈك خىزمەتلەرگە قاتنىشىپ، ماھارەت يېتىلدۈرۈپ، ئىقتىدارىنى ئاشۇردى. شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئۇيغۇر ئۆلكەتنىڭ مەللىي كادىرلىرى بىلەن شىنجاڭغا كىرگەن خەنزۇ كادىرلار كادىرلار قوشۇنىنىڭ تايانچلىرى بولۇپ قالدى، ئۇلار مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ كۆرەش قىلىپ، تۈرلۈك ئىجتىمائىي ئىسلاھاتلارغا ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا قاتنىشىپ، پارتىيە قۇرۇش، ھۆكۈمەت تەشكىللەش، ئىجارە كېمەيتىپ، ئۆسۈم ئازايتىش، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە باشقا تۈرلۈك سىياسىي ھەرىكەتلەردە مۇھىم رول ئوينىدى. شۇنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولىدۇكى، ئۇيغۇر ئۆلكەتنىڭ مۇشۇ كادىرلىرى بولمىغان بولسا، ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى تۈرلۈك خىزمەتلەر تېخىمۇ كۆپ قىيىنچىلىقلارغا ئۇچرايتتى.

بەشىنچى، ئۇيغۇر ئۆلكەت ئىنقىلابى مىللىي ئارمىيە قۇرۇپ، 10 مىڭچە كوماندىر-جەڭچىنى چېنىقتۇردى. ئىنقىلاب داۋامىدا ئۇلار گومىنداڭنىڭ ئارمىيىسىگە باتۇرلۇق بىلەن زەربە بېرىپ، گومىنداڭنىڭ ھاياتىي كۈچلىرىنى يوقاتتى، پارچىلىدى ۋە ئىسكەنجىگە ئالدى؛ شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئۇلار تۈرلۈك ئىجتىمائىي ئىسلاھات ھەرىكەتلىرىگە قاتنىشىپ، قېرىنداش قىسىملارغا ماسلىشىپ، خەلقنى زىيان كەلتۈرگەن باندىتلارنى يوقىتىپ، ۋەتەننىڭ چېگرا رايونىنى قوغداپ، دۆلەت مۇداپىئەسى قۇرۇلۇشىغا كۈچ قوشتى ھەمدە جايلارغا نۇرغۇن كادىرلارنى يەتكۈزۈپ بەردى.

ئالتىنچى، ئۇيغۇر ئۆلكەت ئىنقىلابى بىرلىك سەپ تەشكىلاتى بولغان شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنى قۇرۇپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ۋەتەنپەرۋەر ئىلغار زاتلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، گەينى چاغدىكى شىنجاڭدىكى دېموكراتىك تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرگە بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر

ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە بويسۇنۇش، خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى يولىدا مېڭىش ئۇچۇن، نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى ھەمدە شىنجاڭنىڭ ئازادلىقتىن كېيىنكى ئىجتىمائىي ئىسلاھاتىنىڭ ۋە تۇرلۇك ئىجتىمائىي ئىشلارنىڭ توسالغۇلىرىنى ئازايتىپ، يارەمنى، كۈچنى ئاشۇردى.

3. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخىي ئىلھامى

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىمۇ ئۆتكەنكى ھەرقانداق ئىنقىلابقا ئوخشاش ئۆز تەرەققىيات جەريانىدابەزى خاتالىق ۋە كەمچىلىكلەردىن ساقلىنىشى تەس ئىدى، بولۇپمۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى خېلى ئۇزۇن مەزگىلگىچە پرولېتارىيات پارتىيىسى — جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بېرىلمىغاچقا، ئىنقىلابنىڭ بەزى تۈپ مەسىلىلىرىدە روشەن چەكلىمىلىك ساقلاندى ھەم ئېغىر خاتالىقلار سادىر بولدى، شۇنداقلا ناھايىتى مۇھىم تەجرىبە - ساۋاقلارغا ئىگە بولدى، بۇ تەجرىبە-ساۋاقلار بىزگە چوڭقۇر تارىخىي ئىلھام ئاتا قىلدى. بۇ تارىخىي ئىلھاملار زور رېئال ئەھمىيەتكە ۋە چوڭقۇر تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە. بىز بۇ ئىنتايىن پايدىلىق تارىخىي ئىلھاملارنى ئەستايىدىل يەكۈنلىشىمىز ھەم توغرا پوزىتسىيە بىلەن پائال قوبۇل قىلىشىمىز، ئۇنى جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشىمىز لازىم. بۇ ئاساسلىق تارىخىي ئىلھاملار تۆۋەندىكىچە:

(1) ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە زېمىننىڭ پۈتۈنلۈكىدە چىڭ تۇرۇپ، ھەرقانداق مۇستەقىللىق ۋە بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرىگە قارشى تۇرۇش لازىم

دۆلەتنىڭ بىرلىكى — دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ماۋارىپ قاتارلىق تۈرلۈك ئىشلىرىنىڭ مۇقىم تەرەققىي قىلىشى ۋە خەلق تۇرمۇشىنىڭ خاتىرجەم بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان ئاساسىي شەرت، ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئىتى. دۆلەتنىڭ بىرلىكى

ۋە زېمىن پۇتۇنلۈكىنى قوغداش ئۈچۈن، ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇزاقتىن بۇيان جاھانگىرلار ۋە باشقا تاجاۋۇزچى كۈچلەرنىڭ پىلە قۇرتىدەك يېيىش، پارچىلاش سۈيىقەستىگە قارشى ئېگىلمەي-سۇنماي كۈرەش قىلىپ كەلدى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى چارروسىيە، ئەنگلىيە جاھانگىرلىكى ۋە بارلىق چەت ئەل تاجاۋۇزچى كۈچلىرى ۋە ئۇلارنىڭ غالچىلىرىغا قارشى قەيسەرلىك بىلەن كۈرەش ئېلىپ بېرىش داۋامىدا ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىن پۇتۇنلۈكى، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن غايەت زور تۆھپە قوشتى. ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى، جۈملىدىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى دۆلەتنىڭ پارچىلىنىشىنىڭ چېكىنىشتىن، بالايىئاپەتتىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى چوڭقۇر تونۇپ يەتكەنىدى.

ماركسىزم ئەزەلدىنلا پرولېتارىيات دىكتاتورلىقىدىكى دېموكراتىيە-مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان، ھەر مىللەت بىرلىككە كەلگەن دۆلەت قۇرۇلۇشىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «مەركەزلەشكەن يېرىم دۆلەت — ئوتتۇرا ئەسىردىكى تارقاق ھالەتتىن كەلگۈسىدىكى پۈتۈن دۇنيا سوتسىيالىستىك بىرلىكىگە قاراپ تاشلانغان غايەت زور تارىخىي قەدەمدۇر. . . »① لېنىن يەنە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «بىز سوتسىيال دېموكراتلار ھەرقانداق مىللەتچىلىكنىڭ دۈشمىنىمىز ۋە دېموكراتىك مەركەزلەشتۈرۈش تەرەپدارىمىز. بىز پارتكۇلياردىزمغا قارشى تۇرىمىز، بىز شۇ نەرسىگە چوڭقۇر ئىشىنىمىزكى، باشقا شارائىتلار بىر خىل بولغان چاغدا، كاتتا دۆلەتلەر ئىقتىسادىي تەرەققىيات ۋەزىپىلىرىنى ۋە پرولېتارىياتنىڭ بۇرژۇئازىيىگە قارشى كۈرەش ساھەسىدىكى ۋەزىپىلىرىنى كىچىك دۆلەتلەرگە قارىغاندا خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىكرەك ھەل قىلالىدى. »② بارلىق

---

① لېنىن: «مىللىي مەسىلە توغرىسىدا تەنقىدىي مۇلاھىزىلەر»، «لېنىن ئەسەرلىرى» 1995-يىل 6-ئاي خەنزۇچە 3-نەشرى 2-توم 385-بەت.

② لېنىن: «مىللىي سىياسەت مەسىلىسى توغرىسىدا»، «لېنىن ئەسەرلىرى» 1988-يىل 10-ئاي خەنزۇچە 2-نەشرى 25-توم 285-بەت.

ئىنقىلاب كۈچلىرى بىرلەشكەندىلا، ئىتتىپاقلاشقاندىلا، بىرلىككە كەلگەندىلا، قۇدرەتلىك ماددىي كۈچ شەكىللىنىپ، ئەكسىيەتچىل كۈچلەر ئۈستىدىن غەلبە قىلالايدۇ. ئەكسىچە، بۆلگۈنچىلىك ۋە مۇستەقىللىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قۇدرەتلىك ئىنقىلابى تاشقىنىدىن ئايرىلىپ، يەككە-يېگانە ھالدا ئۇرۇش قىلغاندا، مۇقەررەر ھالدا پۈتكۈل ئىنقىلاب كۈچلىرى ئاجىزلىشىپ كېتىدۇ، ئۆزىمۇ كۈچى ئاجىز بولغانلىقتىن، رەڭگارەڭ ئەكسىيەتچىل كۈچلەر ئۈستىدىن غەلبە قىلالمايدۇ ۋە ئازادلىققا ئېرىشەلمەيدۇ.

ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ئىنقىلابتىن بۇرۇن توغرا ئىدىيەۋى-نەزەرىيەۋى تەييارلىقى يېتەرلىك بولمىغاچقا، مۇتلەق كۆپ قىسىم كىشىلەرنىڭ سىياسەت ئىدىيىسى ئېنىق ئەمەس ئىدى، ئىنقىلاب باشلانغاندا، رەھبەرلىك ھوقۇقى ئاساسلىقى ئېلىخان تۆرە قاتارلىق فېئودال دىنىي يۇقىرى تەبىقىدىكى كىشىلەرنىڭ قولىغا چۈشكەنلىكتىن، ئۇلار ۋەتىنىمىز ۋە شىنجاڭنىڭ تارىخىنى خالىغانچە بۇرمىلاپ ۋە ئۆزگەرتىپ، ئەسەبىيلەرچە خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىش ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك، پانتۈركىزمنى غالجىرلىق بىلەن تەشۋىق قىلىپ، كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ، ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ، قۇتراتقۇلۇق قىلىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك، مىللىي ئۆچمەنلىك كەيپىياتىنى زور دەرىجىدە ئەۋج ئالدۇردى. ئۇلار ئوچۇق-ئاشكارا ھالدا شەرقىي تۈركىستان بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، مۇستەقىللىق ئېلان قىلىپ، جۇڭگودىن ئايرىلىپ چىقىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاشقا ئۇرۇندى. بۇ تارىخىي تەرەققىياتنىڭ يۈزلىنىشىگە، ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى، جۈملىدىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئىتى ۋە ئارزۇسىغا خىلاپ بولۇپ، ئېلىمىزنىڭ خەلق ئىنقىلابى ئىشلىرىغا پايدىسىز ئىدى. ئۇ پەقەتلا جۇڭگونى پارچىلاش غەرىزىدە بولغان بارلىق ئىچكى-تاشقى ئەكسىيەتچىل كۈچلەرنىلا خۇشاللاندۇرالايتتى. ئەمما ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىن پۈتۈنلۈكىنى ھىمايە قىلىدىغان پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەتئىي

قارشى تۇرۇشىغا ئۇچرايتتى. ئېلىخان تۆرە قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئېقىمىغا قارشى ئىش كۆرۈشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئېغىر زىيانغا ئۇچراتتى، شۇڭا ئۇچ ۋىلايەتتىكى ۋە پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇنى تۆكۈرۈپ تاشلىۋەتتى، ئۇ تېزلا ھوقۇقىنىڭ چوققىسىدىن غايىب بولدى. بۇنىڭدىن خەلقنىڭ ئارزۇسىغا خىلاپلىق قىلىپ، تارىخىي ئېقىمغا قارشى ھەرىكەت ئېلىپ بارغان كىشىلەرنىڭ سىياسىي ھاياتىنىڭ ھامان قىسقا بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ باشچىلىقىدىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر تارىخىي ئېقىمغا ئۇيغۇنلىشىپ، ئۇچ ۋىلايەتتىكى ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۆپ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىپ، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىر ئۆلكىسى ئىكەنلىكىدە، ۋەتەننىڭ بىرلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، ئېلىخان تۆرە باشچىلىقىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەرگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىپ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇش يولىدا قۇربان بولدى. شۇڭا ئۇلار پۈتۈن مەملىكەت پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھىمايىسىگە ۋە ئىززەت-ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولدى، ئۇلارنىڭ ئىنقىلابىي ئىش ئىزلىرىنى ھەر مىللەت خەلقى مەڭگۈ مەدھىيىلەيدۇ.

(2) مىللەتلەر باراۋەرلىكى، ئىتتىپاقلىقىدا چىڭ تۇرۇپ، ھەرقانداق مىللىي زۇلۇم، مىللىي كەمسىتىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان سۆز-ھەرىكەتلەرگە قارشى تۇرۇش لازىم

مىللەتلەر باراۋەرلىكىدە چىڭ تۇرۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش — مارکسىزمنىڭ مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىشىدىكى تۆپ پرىنسىپى. ھەر مىللەت پرولېتارىيات ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقى پرولېتارىيات ئىنقىلابى ۋە سوتسىيالىزم ئىشلىرىنىڭ غەلبىسە قازىنىشىنىڭ تۆپ كاپالىتى.. پەقەت مىللەتلەرنىڭ بىردەك باراۋەرلىكىدە چىڭ تۇرغاندىلا، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى بارلىق ئىشەنچىسىزلىكلەرنى تۈگىتىپ، مىللەتلەرنىڭ سەمىمىي ئىتتىپاقلىقىغا ئېرىشكىلى بولىدۇ. لېنىن مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «ئىشچىلارنىڭ پرولېتارىياتچە

ھەمكارلىقى، سىنىپىي كۈرەشنىڭ بۇرادەرلەرچە بىرلىكى مەنپەئەتلىرى ھەتتا ئازغىنا بولسىمۇ مىللىي ئىشەنچسىزلىك، يىراقلاشماش، گۇمانلىنىش ۋە دۈشمەنلىكنى يوقىتىش ئۈچۈن، مىللەتلەرنىڭ ئەڭ تولۇق باراۋەرلىكىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشنى تەلەپ قىلدى.»①

گومىنداڭ چوڭ خەنزۇچىلىقنى يولغا قويۇپ، مىللىي زۇلۇمنى يولغا قويۇپ، مىللەتلەر باراۋەرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى (جۈملىدىن خەنزۇ خەلقى) نىڭ كۆچلۈك نارازلىقى ۋە قارشىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى گومىنداڭنىڭ مىللىي زۇلۇمىغا قارشى تۇرۇش داۋامىدا پارتىلغان بولۇپ، ئىنقىلابقا غۇلغۇلا قىلىش مەزگىلىدە ئېلىخان تۆرە باشچىلىقىدىكى پانتۈركىزمچى، پانتۈركىزمچى، مىللىي بۆلگۈنچىلەر گومىنداڭغا قارشى تۇرۇشنى تەشۋىق قىلىش بىلەن بىرگە، مىللىي يەكلىمىچىلىك، مىللىي ئۆچمەنلىك، خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىش، باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنى يەكلەشنى ھەدەپ تەشۋىق قىلىپ، ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقى ۋە دوستلۇقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلدى. ئىنقىلاب ئوبيېكتى مەسىلىسىدە دۈشمەن بىلەن دوستنى ئايرىماسلىقتەك ئېغىر خاتالىقنى سادىر قىلدى، يەنى پۈتكۈل خەنزۇلارنى پەرقلەندۈرمەيلا دۈشمەن دەپ قاراپ، خەنزۇ ھۆكۈمرانلار سىنىپى بىلەن ئېزىلگۈچى خەنزۇ خەلقىنى پەرقلەندۈرۈپ مۇئامىلە قىلمىدى. بىر تەرەپتىن، بىر تۈركۈم خەنزۇ ئەكسىيەتچىلىرىنى باستۇردى، بۇ ناھايىتى زۆرۈر ئىدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، بەزى ئەمگەكچى خەنزۇ خەلقىنى خاتا ھالدا ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ھاياتى ۋە مال-مۈلكىنى ئېغىر دەرىجىدە زىيانغا ئۇچراتتى، بۇ ناھايىتى خاتا بولدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئېچىنغان ھالدا مۇنداق دېدى: «بىز مىللىي ئازادلىق كۈرىشى داۋامىدا ھۆكۈمران مىللەت ئارىسىدا

① لېنىن: «ئىشچىلارنى نازۇكلاشقان مىللەتچىلىك بىلەن بۇزۇش»، «لېنىن ئەسەرلىرى» خەنزۇچە نەشرى 25-توم 306-بەت.

ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى ۋە ئېزىلگۈچى خەلقنىڭ بارلىقىنى نەزەرگە ئالمىدۇق، شۇ تۈپەيلىدىن ھۆكۈمران مىللەت ئىچىدىكى ئەزگۈچى بىلەن ئېزىلگۈچىنى ئېنىق پەرقلەندۈرمىدۇق. نەتىجىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن پۈتكۈل خەنزۇلارنى بىر گەۋدە دەپ قارايدىغان خاتالىق يۈز بەردى، ھەتتا تا ھازىرغا قەدەر ئاز ساندىكى ناچار ئۇنسۇرلار خەنزۇلارغا دۈشمەنلەرچە مۇئامىلە قىلىۋاتىدۇ، ھەتتا خەنزۇلارنىڭ مال-مۈلكىگە چاڭ سېلىپ، قەرزلىرىنى قايتۇرۇشنى رەت قىلىۋاتىدۇ، ھەتتاكى ئۇلارنىڭ ھاياتىغا تەھدىت سېلىپ، خەنزۇلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق-مەنپەئىتىنى كۆزگە ئىلمايۋاتىدۇ.»①

ئەخمەتجان قاسىمى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى «بىزدە مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە... خەنزۇلارنىڭ ھەممىسىنى دۈشمەن قاتاردا كۆرىدىغان قاراش بولغان. نەتىجىدە، بىز دوست بىلەن دۈشمەننى ئېنىق ئايرىماي، بارلىق خەنزۇلارغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلدۇق، بۇنىڭ ئىچىدە دوستلىرىمىزغا زەربە بېرىپ، ئەكسىيەتچى گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىدىن تېخىمۇ قەبىھ بولغان مىللىي مۇناپىقلارنى قوغداپ قالدۇق. نەتىجىدە مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىزنىڭ ئىتتىپاقچىلىرى بولغان خەنزۇ خەلقىنى دۈشمەنلەر تەرەپكە ئىتتىرىۋەتتۇق. بۇ — پۈتۈنلەي خاتا سىياسەت». «چوڭ خەنزۇچىلىق ئىدىيىسى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىگە قانداق زىيان يەتكۈزگەن بولسا، تار مىللەتچىلىكنىڭ ئۆز مىللىتىنى ئازادلىققا ئېرىشكەندىن كېيىن باشقا مىللەتلەرنى بوزەك قىلىشى ۋە ئېزىشىمۇ، ئوخشاشلا مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىگە زىيان يەتكۈزىدۇ.»② ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ئەخمەتجان قاسىملارنىڭ كۆز قارىشى ئىنتايىن توغرا. ئېلىخان تۆرە قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئېقىمغا قارشى ئىش كۆرۈش نەتىجىسى، پەقەتلا

① «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈرۈمچە 1-نەشرى 391-بەت.

② «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۈرۈمچە 1-نەشرى 393 — 394-بەتلەر.

ئۆزىنىڭ كۆچمىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، دۈشمەنلىك كۈچىنى ئاشۇرۇش ھەم مەلۇم دائىرىدە مىللىي ئارازلىقنى ئېغىرلاشتۇرۇپ، ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىنى يامانلاشتۇرۇشتىنلا ئىبارەت بولدى، شۇنداقلا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ناھايىتى زور زىيانغا ئۇچراتتى.

ماركسىزم، لېنىنىزم نەزەريىسىدە مۇنداق دەپ قارىلىدۇ: سىنىپىي جەمئىيەتتە ھەربىر مىللەت ئوخشاش بولمىغان سىنىپلارغا تەۋە كىشىلەردىن تەركىب تاپىدۇ. ھەربىر مىللەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپ ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچى سىنىپ بولىدۇ، ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا سىنىپىي قارىمۇ قارشىلىق ۋە سىنىپىي كۈرەش مەۋجۇت بولىدۇ. ھۆكۈمران مىللەت ئىچىدىكى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپ ئۆز دۆلىتى ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقلىرىنى ئېزىش، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆز مىللىتى خەلقىنى دەھشەتلىك ئېزىش ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشنى ئاساس قىلىدۇ. شۇڭا، مىللىي زۇلۇم ھۆكۈمران مىللەتنىڭ بارلىق ئەزالىرىنىڭ باشقا مىللەتنى ئېزىشى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشى بولماستىن، بەلكى ھۆكۈمران مىللەت ئىچىدىكى ئاز سانىدىكى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپنىڭ ھەر مىللەت ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمران سىنىپلار سىنىپىي كۈرەش كەسكىنلەشكەندە، ھامان ھۆكۈمران مىللەت ئىچىدىكى ھۆكۈمران سىنىپ بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، بىرلىكتە ئۆز مىللىتىدىن بولغان ئەمگەكچى خەلققە تاقابىل تۇرۇپ، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپنىڭ ئورتاق مەنپەئىتىنى قوغدايدۇ. ئېزىلگۈچى مىللەت ئىچىدىكى ئەمگەكچى خەلق ۋە ھۆكۈمران مىللەت ئىچىدىكى ئەمگەكچى خەلق ئوخشاشلا بۇ خىل مىللىي زۇلۇمنىڭ زىيىنىغا ئۇچرايدۇ. شۇڭا، سىنىپىي جەمئىيەتتە، مىللىي زۇلۇم ماھىيەتتە سىنىپىي زۇلۇمدۇر، مىللىي زۇلۇمغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان مىللىي كۈرەش ماھىيەتتە ئېزىلگۈچى مىللەت ئىچىدىكى كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ ھۆكۈمران مىللەت ئىچىدىكى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپ ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈمران گۇرۇھىغا قارشى ئېلىپ بارغان سىنىپىي كۈرىشىدۇر. خەنزۇ خەلقى

(جۈملىدىن شىنجاڭدىكى خەنزۇ خەلقى) ۋە ئاز سانلىق مىللەت خەلقى ئوخشاشلا خەنزۇ مىللىتى ئىچىدىكى ھۆكۈمران سىنىپنىڭ بوزەك قىلىشىغا تويغۇچە ئۇچراپ كەلگەنىدى، ئوخشاشلا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئاپەت مەنبەسى بولغان جاھانگىرلىك، فېئودالىزم، بيۇروكرات كاپىتالىزمنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى تەلەپ قىلاتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدە، ھەر مىللەت خەلقى بىردەك بىرلىشىپ بىرلىكتە دۈشمەنگە قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىش داۋامىدىكى ئاساسلىق كۈچ بولدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە، جاھانگىرلىك، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ۋە مەسئۇد، مۇھەممەتئىمىن، ئەيسا، ئوسمان قاتارلىقلار ۋەكىللىكىدىكى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىل كۈچلەر ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىگە ئورتاق تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، مۇقەررەر ھالدا ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۆزئارا پايدىلىنىپ يۈردى. بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئاز سانلىق مىللەت ئەمگەكچى خەلقى بىلەن خەنزۇ ئەمگەكچى خەلقىنىڭ تۇپ مەنپەئىتى بىردەك بولىدۇ، شۇنداقلا ئاز سانلىق مىللەت ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمران سىنىپلار بىلەن خەنزۇلار ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ تۇپ مەنپەئىتىمۇ بىردەك بولىدۇ. «شۇنىڭ ئۈچۈن (ئۆز) مىللىتىنىڭ بۇرژۇئازىيىسى بىلەن سىياسىي بىرلىكىنى بارچە مىللەت پرولېتارىياتى بىلەن تولۇق بىرلىشىشتىن يۇقىرى قويىدىغان ئىشچى ئۆز مەنپەئىتىگە، سوتسىيالىزم مەنپەئىتىگە ۋە دېموكراتىيە مەنپەئىتىگە قارشى ئىش قىلغان بولىدۇ.»① سىنىپ ئايرىلماي، مىللىي ئۆچمەنلىك بىلەن خەنزۇ خەلقىنى چەتكە قېقىش، كەمسىتىش، ئېزىش، ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلىش ئىنتايىن ئېغىر خاتالىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، كىمكى بۇنىڭ ئېتىراپ قىلمىسا، ئۇمۇ توغرا بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، كىمكى بۇ خاتالىقنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ بارلىقى دەپ قاراپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ

① لېنىن: «مىللىي مەسىلە يۈزىسىدىن تېزىسلەر»، «لېنىن ئەسەرلىرى» ئۇيغۇرچە نەشرى 19-توم، 247-بەت.

نەتىجىسى ۋە ئەھمىيىتىنى يوقىتىپ قويغانلىقتۇر.

شۇنى كۆرسىتىش كېرەككى، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر ئۆلايەتلىك دېموكراتىك ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى ھەم قەتئىي بوشاشماي جاپالىق كۈرەشلەرنى ئېلىپ بارىدى. دوكلات بېرىش يىغىنى، سۆھبەت يىغىنى، گېزىت-ژۇرناللاردا تەشۋىق - تەربىيىنى زور كۈچ بىلەن ئېلىپ بېرىپ، ھەر مىللەت خەلقىنى مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، مىللەتلەر ئارىسىدا قېلىنىشىۋاتقان كۆچەيتىش ئۈچۈن ئورتاق كۈرەش قىلىشقا چاقىرىپ، ئىنقىلاب قوشۇنىدىكى خاتا تونۇش ۋە قالايمىقان ئىدىيىلەرنى ئۆزلۈكسىز تەنقىد قىلدى ھەم ئەمەلىي خىزمەت داۋامىدا خاتالىقلارنى تۈزىتىشكە ۋە يېڭىشكە ئېتىبار بەردى. 1947-يىل 7-ئاينىڭ 31-كۈنى، ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق چولاق باپىن قاتارلىق كىشىلەرگە خەت يېزىپ، تارباغاتاي ئۆلايىتىدە نۆۋەتتە ساقلىنىۋاتقان مەسىلىنى قانداق ھەل قىلىش ۋە بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە خەنزۇلارغا بولغان بىر تەرەپلىمە تونۇشىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىز كېرەك، زورلۇق ھاكىمىيەت كۈچى ئارقىلىق خەنزۇ خەلقى بىلەن بولغان باراۋەرلىك مۇناسىۋىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس، بەلكى ئەركىن ياشاش ۋە سىياسىي باراۋەرلىك ئاساسىدا مىللىي ئىتتىپاقلىقنى ئورنىتىش ۋە كۈچەيتىش كېرەك. بىز مۇشۇ يولدا تىرىشىپ كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك. . . ئاھالىنىڭ كۆپ سانىنى ئىگىلىگەن مىللەت ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۈمىدى ۋە تەلىپىگە قۇلاق سېلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى لازىم، ئۇلارغا بۇرادەرلەرچە دوستلۇق پوزىتسىيە ۋە ئاسراش سەمىمىيىتىنى بىلدۈرۈشى كېرەك. ئۇنىڭكى بىر تەرەپلىمە تونۇشلىرىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىز كېرەك. ئۇنتۇمۇشتە خەلقىمىز چەككەن زۇلۇمنى خەنزۇ خەلقىدىن كۆرۈشكە بولمايدۇ، ئۇ خەنزۇ ئىستىبدات ھۆكۈمرانلىرىنىڭ جىنايىتى، خەنزۇ خەلقى بىزنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلىشنى ھەرگىز ئۈمىد قىلمايدۇ، ساقچى تۈزۈمى ئارقىلىق بىزگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشنى ھەرگىز ئۈمىد قىلمايدۇ. ئەنە شۇنداق ئويدا بولغان

كىشىلەر بىزگە قايسى دەرىجىدىكى دۈشمەن بولسا، خەنزۇ خەلقىنىڭمۇ شۇ دەرىجىدىكى دۈشمىنى. شۇڭا سىلەرنىڭ ئاممىغا بولغان تەربىيە خىزمىتىڭە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.»① 1948-يىل 1-ئاينىڭ 22-كۈنى، ئەخمەتجان قاسىمى تارباغاتايدا يېقىنقى بىر مەزگىلدىن بۇيان يۇز بەرگەن بىرقانچە قېتىملىق خەنزۇ ئاممىسىنى ئۆلتۈرۈپ، مال-مۈلكىنى بۇلاش ۋەقەسىنى كەسكىن ھالدا مىسال قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «مەيلى قانداق ئادەم، قانداق مىللەت بولسۇن، جۈملىدىن خەنزۇ خەلقى بولسۇن، ئۇلار قانۇن تەرىپىدىن قوغدىلىدۇ.»② ئۇ يەنە ئەدلىيە تارماقلىرىغا بۇ خىلدىكى ۋەقەلەرنى سادىر قىلغان قاتىللارنى قاتتىق جازالاش تارتىش توغرىسىدا يولىيورۇق بەرگەن.

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، شۇنداقلا نۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ۋە ئەمگەكچى خەلقى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى باشلانغان چاغدىكى قالايمىقان ۋەزىيەتتە بېسىمغا بەرداشلىق بېرىپ، خېيىمخەتەرگە قارىماي، كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھەر خىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ نۇرغۇن خەنزۇ خەلقىنى قوغداپ، ئۇلارنى ئۆچىغا چىققان مىللەتچىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلاپ قالدى. 1945-يىل 11-ئاينىڭ 17-كۈنى، ئازاد بولغىنىغا ئۈزۈن بولمىغان ئالتاي ۋىلايىتىدە خەنزۇ ئاممىسىنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش توغرىسىدا مەخسۇس ئالتە ماددىلىق قارار چىقىرىلدى: «① ئورگان، قىسىم ياكى شەخسلەرنىڭ خەنزۇ ئاممىسىنى ئۆزىنىڭ ئەمگىكىگە سېلىشى مەنئى قىلىنىدۇ. ② خەنزۇ پۇقرالارنى خالىغانچە مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىش ئەھۋالى بايقالسا، كىشىلىك ھوقۇققا دەخلى-تەرۇز يەتكۈزدى، دەپ قارىلىپ، جاۋابكارلىققا سۈرۈشتۈرۈلىدۇ. ③ ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەر ئۆز ناھىيىسىدىكى خەنزۇلارنىڭ سانىنى ستاتىستىكا قىلىشى، ئۇلارنىڭ ئەرزىنى قوبۇل قىلىشى كېرەك.

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 323 — 324-بەتلەر.

② «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 353-بەت.

④ ئالاھىدە ئەھۋال ئاستىدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مۇۋاپىق ۋاقىتتا خەنزۇ پۇقرالارنى ئەمگەككە سېلىشقا ھوقۇقلۇق. لېكىن ھۆكۈمەتنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ئەمگەك ھەققى بېرىشى كېرەك. ⑤ ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا ئورگانلارنىڭ خەنزۇلارنىڭ مال-مۈلكىنى ئۆز مەيلىچە مۇسادىرە قىلىشى قاتتىق مەنئى قىلىنىدۇ. ئەگەر خەنزۇلار ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك بولغان مال-مۈلكىنى يەنىلا ئىگىلەپ تۇرغان بولسا، سوت قارار قىلغاندىن كېيىن مۇسادىرە قىلىشقا بولىدۇ. ⑥ مەزكۇر قارارنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى نازارەت قىلىشقا ۋىلايەتلىك ئېچكى ئىشلار باشقارمىسى بىلەن سوت مەھكىمىسى مەسئۇل بولىدۇ.»① مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنى تۈگىتىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى يەنىمۇ كۈچەيتىش ئۈچۈن، 1949-يىل 8-ئاينىڭ 4-كۈنى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا مەخسۇس قارار چىقىرىپ، ئىتتىپاق ئەزالىرىنى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغان، مىللىي زىددىيەت تۇغدۇرغان ئۇنسۇرلارغا قارشى رەھىمسىز كۈرەش ئېلىپ بېرىشقا چاقىردى. ئۇلار توغرا مىللەت قارىشى ۋە سىياسىي يۇنىلىشتە چىڭ تۇرغانلىقى ۋە زور تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، كەڭ كادىرلار ۋە ئامما ھەق-ناھەقنى، دوست بىلەن دۈشمەننى تەدرىجىي ئېنىق ئايرىدى، كۈرەش نىشانىنى ئايدىڭلاشتۇردى. مىللىي مەسىلىدىكى جاتالىقلار پەيدىنپەي تۈزىتىلىپ، خەنزۇ خەلقى بىلەن ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنىڭ مۇناسىۋىتى ياخشىلىنىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە دوستلۇقى كۈچەيتىلدى. 1947-يىل 3-ئايدا بىر تۈركۈم خەنزۇ ئىنقىلابچىلار ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قاتارىغا ئاتلاندى، بۇنىڭ بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كۈچى زورايدى، دۈشمەنلەرنىڭ كۈچى ئاجىزلاشتى ھەمدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىپ، ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل 8-ئاي ئۇيغۇرچە 1-نەشرى 176-بەت.

كەلتۈردى. بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، پەقەت مىللەتلەر باراۋەرلىكى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا چىڭ تۇرۇپ، رەڭگارەڭ بۇرژۇئا مىللەتچىلىكى، بولۇپمۇ مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرغاندىلا، ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ غەلبە قازىنىشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ، ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغاندا ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرى زور زىيانغا ئۇچرايدۇ.

(3) ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنى يېتەكچى قىلىشتا چىڭ تۇرغاندىلا، رەڭگا رەڭ خاتا ئىدىيىلەرنى پەرقلەندۈرگىلى، توسۇغىلى ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرغىلى بولىدۇ

ماركسىزم — پرولېتارىيات ئىنقىلابىغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان ئىلىم، ئۇنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرى ھەرقايسى ئەل پرولېتارىياتى ۋە ئەمگەكچى خەلقلىرىنىڭ ئىنقىلابىي كۈرىشىگە باب كېلىدۇ، ماركسىزم بىلەن قوراللانغان پارتىيە ۋە ئۇنىڭ داھىيلىرى بولغاندىلا، خەلق ئىنقىلابىنى غەلبە قازىنىشقا يېتەكلىگىلى بولىدۇ.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە فېئودال دىنىي كۈچلەر بىرقەدەر زور بولغاچقا، ئۇلار ماركسىزم - لېنىنىزمغا قارشى پائىسلامىزم، پانتۈركىزم، مىللىي بۆلگۈنچىلىك، تار مىللەتچىلىك سەپسەتىلىرىنى ھەممىلا يەردە تارقىتىپ يۈرۈپ، جۇڭگونىڭ ئىجتىمائىي خاراكتېرىنى بۇرمىلاپ، شىنجاڭنىڭ تارىخىنى ئۆزگەرتىپ، خەلقۇلارغا قارشى تۇرۇش، خەلقۇلارنى چەتكە قېقىشقا قوتراتقۇلۇق قىلىپ، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى يامانلاشتۇردى، بۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئېغىر زىيان كەلتۈردى. ئەينى ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى بىۋاسىتە قوللايتتى، ئۇلار ئۇچ ۋىلايەتتىكى خاتا شوئار، خاتا سىياسەتلەرنىڭ تۇرۇلۇشى ۋە يولغا قويۇلۇشىنى بىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلارنى ئەمەلىيەتتە بۇنىڭغا يول قويغۇچىلار دېيىشكە بولىدۇ. ئۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەرنى گومىنداڭغا قارشى تۇرۇشقا قوزغاشقا قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن، شۇنداقلا ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن بۇ خاتا شوئارلاردىن پايدىلانغانىدى.

ئەينى ۋاقىتتا ئۇچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر كۇچلەرنىڭ كۇچى تېخى ئاجىز ئىدى، ئۇلار ئىنقىلابتىكى يولداشلار بىلەن بىرلىشىپ بىرلىكتە گومىنداڭ ئاكسىيەتچىلىرىگە قارشى تۇرۇش ھەمدە ئاممىنى كەڭ كۆلەمدە قوزغاپ گومىنداڭدىن ئىبارەت بۇ دۈشمەنگە قارشى تۇرۇشقا قۇلايلىق بولۇش ئۈچۈن، ئامالسىز يۇقىرىقى خاتالىققا ۋاقتىنچە يول قويۇشقا مەجبۇر بولغانىدى. ئەمەتجان قاسىمى مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «بىزنىڭ بۇ قېتىمقى مىللىي ھەرىكىتىمىز دەسلەپ باشلانغان چاغدىكى ئىچكى - تاشقى مۇھىتنىڭ مۇرەككەپ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە بەزىلەرنىڭ سادىق ئىنقىلابچى ئەمەسلىكىنى... ئېنىق بىلىپ تۇرغان بولساقمۇ، لېكىن ئاڭ كەڭ تەبىقىلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىش، ئىنقىلاب مەنپەئىتىنى كۆزلەش ئۈچۈن، بىز... سادىق ئىنقىلابچى بولمىغانلارنى ھەرىكەتنىڭ ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ، ئۆزلىرىمىز ئارقىدا تۇرۇشقا مەجبۇر بولدۇق. بۇ ھال ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئېنىدال كۆچلەر ھاكىمىيەت ئىچىدە مۇھىم ئورۇننى ئىگىلىۋېلىش، دىنىي زاتلار ھاكىمىيەتنىڭ باشلىقى بولۇۋېلىش ئەھۋالىنىڭ كېلىپ چىقىشىنى بەلگىلىگەن... ئۇلار... دىنىي ئەقىدە ۋە قائىدىلەرنى ئاشكارا يولغا قويالمىدى، شۇڭا دەسلەپكى مەزگىلدە مىللىي ھەرىكەت شەكىل جەھەتتە دىنىي خاراكتېر ۋە تۇس ئالدى. مىللىي ئۆچمەنلىك بىلەن دىنىي ئاداۋەت بىرلىشىپ كەتكەچكە، خەلق قارشىلىق كۆرسىتىشكە باشلىغاندا، ھەرىكەت ناھايىتى زور ئىستىخپىيلىك ۋە قارامىلىق تۇسىنى ئالدى... ئامما ئۆچمەنلىكىنى پۈتكۈل خەنزۇلارغا مەركەزلەشتۈرۈپ، پۈتكۈل خەنزۇلارنى دۈشمەن دەپ قارىدى. ئۇلار خەنزۇلاردىن ھېساب ئالماقچى بولدى، ئۇلار ھەرىكەتكە كېلىپ، ئىستىخپىيلىك، قارامىلىق بىلەن بارلىق خەنزۇلاردىن ئۆچ ئالدى، نەتىجىدە خەنزۇلار ئارىسىدىكى بەزى بىگۇناھ كىشىلەر زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى.»①

---

① «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ئىسەرلىرىدىن تاللانما»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997-يىل 12-ئاي ئۈيغۇرچە 1-نەشرى 29 — 31-بەتلەر.

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ بايانى ئەينى ۋاقىتتىكى ئەھۋالغا ئويغۇن ئىدى، گەرچە ئەينى ۋاقىتتا تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر ناھايىتى زور تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، لېكىن فېئودال دىنىي كۈچلەر ناھايىتى زور ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن ئەھۋالدا، ئۇلارنىڭ تەسىرى ۋە رولى ناھايىتى چەكلىك ئىدى. پۈتكۈل ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئاز ساندىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەردىن باشقا، مۇتلەق كۆپ ساندىكى كىشىلەر ماركسىزم-لېنىنىزمنىڭ مىللەت ۋە مىللىي مەسىلە توغرىسىدىكى نەزەرىيىسى، ماركسىزمنىڭ سىنىپ ۋە سىنىپىي كۈرەش توغرىسىدىكى نەزەرىيىسى، پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ۋە پرولېتارىيات دىكتاتورىسى توغرىسىدىكى نەزەرىيىسىنى بىلمەيتتى، شۇنداقلا ماۋ زېدۇڭنىڭ جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىي توغرىسىدىكى نەزەرىيىسىنىمۇ بىلمەيتتى، شۇڭا ماركسىزمغا خاس بولمىغان، ماركسىزمغا قارشى تۇرلۇك سەپسەتىلەر ھەممە جايلاردا يامراپ كېتىپ، ناھايىتى زور ئىدىيىۋى قالايمىقانلىقلارنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇ ھال ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى زور دەرىجىدە توسقۇنلۇققا ئۇچراتتى. بەزى مىللىي بۆلگۈنچىلەر، پانىسلامىزمچىلار، پانتۈركىزمچىلار ھامان ئۆزىنى مىللەت مەنپەئىتىنى قوغدىغۇچى ۋە ئۇنىڭ ۋەكىلى قىلىپ پەردازلاپ، مۇستەقىللىق، بۆلگۈنچىلىك بايرىقىنى كۆتۈرۈپ، مىللەت مەنپەئىتىگە خائىنلىق قىلىش ۋە مەنپەئىتىنى سېتىش، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنى بوزەك قىلىش، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشتەك جىنايى قىلمىشلار بىلەن ھەدەپ شۇغۇللاندى. ئىلىخان تۆرە تازىلىۋېتىلگەن ۋە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئازادلىق ئۇرۇشىدا ئۈزلۈكسىز غەلبە قىلغان ئەھۋالدىلا، ئۇچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر ئىچكى قىسمىدا تەدرىجىي ھالدا كۈرەشنى قانات يايدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى، بولۇپمۇ ئۇچ چولۇ ئۇرۇشتا غەلبە قىلغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەر دەسلەپكى مەزگىلدىكى خاتالىقلارنى تۈزىتىش ۋە يېڭىشتا يېتەرلىك كۈچكە ئىگە بولۇپ، ئىنقىلابنى توغرا يۆنىلىشكە قاراپ غەلبىسىرى تەرەققىي قىلىشقا يېتەكلىدى.

بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ماركسىزمنى يېتەكچى قىلمىغان مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى خاتالىق سادىر قىلماي قالمايدۇ، ئىنقىلابقا قاتناشقان كەڭ ئاممىمۇ خاتا نەرسىلەرنى پەرق ئېتىشكە، توسۇشقا ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشقا ئامالسىز قالىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئىنقىلاب ھەرىكىتى مۇقەررەر ھالدا زور زىيانغا ئۇچرايدۇ. ئىنقىلابىي ئامما ماركسىزمنىڭ ئىنقىلابىي نەزەرىيىسىنى ئىگىلىگەن، خاتا نەرسىلەرنى پەرق ئېتىپ، توسۇپ ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇپ، ئىنقىلابنى ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىتەلەيدۇ.

(4) جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە چىڭ تۇرغاندىلا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئۇزۇل-كېسىل ئازادلىققا ئېرىشتۇرگىلى بولىدۇ

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى — پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلغۇچى يادرو كۈچ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئىتىنىڭ سادىق ۋەكىلى. ئۇ دۇنياغا كەلگەن كۈندىن باشلاپلا پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي كۈرىشىگە رەھبەرلىك قىلىش داۋامىدا مىللىي مەسىلىگە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىپ، مىللىي مەسىلىنى جۇڭگو ئىنقىلابى ئومۇمىي مەسىلىسىنىڭ بىر قىسمى قىلىپ كەلدى ھەمدە ماركسىزمنىڭ مىللىي مەسىلە توغرىسىدىكى نەزەرىيىسىنى جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، جۇڭگونىڭ دۆلەت ئەھۋالىغا ئويغۇن كېلىدىغان بىر يۈرۈش مىللىي سىياسەتلەرنى تۈزۈپ چىقتى. پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە ھەر مىللەت خەلقى بىرلىشىپ، ئېتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بېشىدا بېسىپ تۇرغان ئۇچ چوڭ تاغنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، جاھانگىرلارنىڭ دەپسەندىسىگە تويغۇچە ئۇچرىغان، يېرىم فېئودالىق، يېرىم مۇستەملىكىلىك جۇڭگونى مۇستەقىللىققا ئېرىشتۈردى؛ ئىلىمىزدىكى ئۇزۇن مۇددەت ھوقۇقسىز ۋە ئېزىلگۈچى ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنى خەنزۇ خەلقى بىلەن بىرلىكتە ھەقىقىي قەد كۆتۈرۈپ ئازادلىققا ئېرىشتۈرۈپ، دۆلەتنىڭ خوجايىنى قىلدى. پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە، مىللىي زۇلۇم ۋە سىنىپىي

زۇلۇم تۈزۈمى ئۇزۇل-كېسىل بىكار قىلىندى، مىللەتلەرنىڭ باراۋەر، ئىتتىپاق بولۇشى، ئورتاق تەرەققىي قىلىشى، ئورتاق گۈللىنىشىدەك ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلىغان ۋاقىتتا تۈرلۈك شەرتلەرنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىغانلىقتىن، ئۇ ماركسىزم-لېنىنىزم بىلەن قوراللانغان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ بىۋاسىتە رەھبەرلىكىگە ئىگە بولالمىدى، شۇڭا ئىنقىلاب داۋامىدا ئېغىر خاتالىقلار ۋە ناھايىتى زور چەكلىمىلىك سادىر بولدى. شۇنداق بولغاچقا، ئۇ ئۈزۈل-كېسىل جاھانگىرلىككە ۋە فېئودالىزمغا قارشى تۇرىدىغان ئىنقىلاب پروگراممىسىنى ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ سىياسىي ئورنى ھەم ئىقتىسادىي ئورنىنى تۆپتىن ياخشىلاشقا پايدىلىق فاكتېن، سىياسەتلەرنى تۈزۈپ چىقمىدى ۋە ئوتتۇرىغا قويمىدى ھەم شۇنداق قىلىشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا يەرلىك مىللەت ئىچىدىكى فېئودال كۈچلەر، پومبىشچىك ئىگىلىكىگە تېگىلمىدى. شۇنداقلا ئۇز مىللىتىدىكى فېئودال قەبىلە باشلىقلىرى، لۇكچەك، زومىگەرلەر قىسمەن ھاكىمىيەت ئورگانلىرىدىكى ۋەزىپىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىپ، ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىنى ئىگىلەپ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ شىللىسىغا داۋاملىق چىقۇۋېلىپ، ئەسكىلىك قىلىپ، ھەدەپ ھارام نەپ تاپتى. ئىنقىلابتا كۈچ چىقارغان كەڭ دېھقان-چارۋىچىلار داۋاملىق فېئودال دىنىي كۈچلەرنىڭ ئېزىشىگە ئۇچرىدى. ئازادلىقتىن كېيىنكى تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، ئۇچ ۋىلايەتتە مەيلى دېھقانچىلىق رايونلىرى بولسۇن، يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق رايونلىرى بولسۇن ياكى چارۋىچىلىق رايونلىرى بولسۇن، ئادەتتە ئاھالە سانىنىڭ ئون پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن پومبىشچىك، باي دېھقان، باي قاتارلىقلار يەر، چارۋا-مال، دېھقانچىلىق سايمانلىرىنىڭ 90 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ئەمما ئاھالە سانىنىڭ 90 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن دېھقان-چارۋىچىلار يەر ۋە چارۋا-مالالارنىڭ ئاران ئون پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. مانا بۇ — ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ چەكلىمىلىك بولغانلىقىنىڭ كۆرۈنەرلىك ئىپادىسى. پەقەت ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابى تاشقىنىغا

قوشۇلغان، شۇنىڭدەك شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىنلا، يۇقىرىدا ئېيتىلغان خاتالىق ۋە چەكلىمىلەر تۈپتىن تۈزىتىلدى ۋە ھەل قىلىندى. جۈملىدىن كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىجارىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى، باشقا دېموكراتىك ئىسلاھاتلار ۋە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، فېئودال ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپنى يوقىتىپ، مىللىي زۇلۇم ۋە سىنىپىي زۇلۇم تۈزۈمىنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، مىللىي مەسىلىنى تەلتۆكۈس ھەل قىلغاندىلا، ئۇيغۇر ئۆلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى دۆلەتنىڭ ھەقىقىي خوجايىنى بولۇپ، مىللەتلەر باراۋەر، ئىتتىپاق بولۇپ ئورتاق تەرەققىي قىلىدىغان، ئورتاق گۈللىنىدىغان سوتسىيالىزم يولىدا ماڭالايدۇ. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە ئوخشاش، ئۇزۇن مۇددەتلىك ئىنقىلابىي كۈرەش ۋە قۇرۇلۇش ئەمەلىيىتىدە شۇنى چوڭقۇر تونۇپ يەتتىكى، جۈملە كوممۇنىستىك پارتىيىسى بولمىسا، يېڭى جۇڭگو بولمايتتى، ھەر مىللەت خەلقىمۇ ئازادلىققا ئېرىشەلمىگەن بولاتتى. پەقەت سوتسىيالىزملا جۇڭگونى قۇتقۇزالايدۇ، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرغاندىلا، جۇڭگونى راۋاجلاندۇرغىلى بولىدۇ. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ۋە جۇڭگوچە سوتسىيالىزم يولىدا مېڭىشتا چىڭ تۇرۇش ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشى ۋە گۈللىنىشىنىڭ تۈپ كاپالىتى.

ئۇيغۇر ئۆلايەتتىكى پارتىزىنغا 50 نەچچە يىل بولدى، 50 يىلدىن بۇيان ئۇيغۇر ئۆلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىرلىكتە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، جاپاغا چىداپ كۈرەش قىلىپ، دېموكراتىك ئىسلاھات، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، شىنجاڭدا يەر-جاھاننى

زىلزىلىگە كەلتۈرگۈدەك ئۆزگىرىشلەرنى بارلىققا كەلتۈردى. ھازىر ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ۋە پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىرلىكتە يولداش جيالڭ زېمىن يادرولۇقىدىكى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسى ئۇلۇغ بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش ئىشلىرىنى XI - ئەسىرگە قاراپ ئالغا سىلجىتماقتا.

خاتىمە

«شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى» ناملىق بۇ كىتاب شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخىنى يېزىش-تەھرىرلەش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى يولداش جانابىلنىڭ ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخىنى يېزىش-تەھرىرلەش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى خىزمىتى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى يولداش فۇ ۋېننىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە، 1991-يىلى يېزىلىشقا باشلاپ، يەتتە يىل داۋام قىلىپ، كۆپ قېتىم تۈزىتىش كىرگۈزۈلۈپ، تولۇقلىنىپ، ئاخىرى بېسىشقا بېرىلىپ، كىتابخانىلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر ماتېرىياللار مەجمۇئەسى جەمئىي بەش پارچە بولۇپ، ئۇنىڭ تۆت پارچىسى، يەنى «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» (سۆرەتلەر توپلىمى)، «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ماقالىلىرىدىن تاللانما»، «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى خاتىرىلەشكە دائىر ماقالىلەر توپلىمى» دېگەن كىتابلار 1994-يىل 4-ئايدىن بۇرۇن ئارقا-ئارقىدىن نەشر قىلىندى. «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى»

بىز يېزىپ چىققان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر ماتېرىياللار مەجمۇئەسىنىڭ ئالتە تاخىرقى بىر كىتابى، شۇنداقلا ئەڭكىسىز ئالتە كۆپ سەرپ قىلىنغان كىتاب.

شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونىدا يۈز بەرگەن ھازىرقى زامان ئىنقىلابى تارىخىدىكى زور ۋەقە، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئومۇمىيۈزلۈك، ئوبيېكتىپ، توغرا شەرھىلەنگەن مۇشۇنداق بىر تارىخىي كىتابقا ناھايىتى زور كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇنىڭ بالدۇراق نەشر قىلىنىشىغا ئىنتىزار بولۇپ كەلدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخىنى يېزىش چېتىلىش دائىرىسى كەڭ، سىياسىيلىقى كۆچلۈك، بىرقەدەر قىيىن بىر تېما. بىز ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يۈز بېرىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىدىن ئىبارەت تارىخىي جەريانىنى ماركسىزم-لېنىنىزم ۋە ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ مەيدانى، نۇقتىئىنەزەرى ۋە ئۇسۇلىنى تەتبىقلىغان ھالدا ئومۇمىيۈزلۈك شەرھىلەپ، ئۇنىڭ تەجرىبە-ساۋاقلىرىنى توغرا يەكۈنلەپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ پەقەت جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكى، ماركسىزم-لېنىنىزم ۋە ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكى ۋە پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ياردىمى تاستىدىلا، مىللىي دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ ئۇزۇل-كېسىل غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ، سوتسىيالىزم يولىدا مېڭىپ، ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش، ئېزىش تۈزۈمىنى يوقىتىپ، مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى، مىللەتلەرنىڭ ئورتاق تەرەققىي قىلىشى ۋە گۈللىنىشىنى ئىشقا ئاشۇرالايدىغانلىقىدىن ئىبارەت ھەقىقەتنى شەرھىلىدۇق. بۇ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ دېڭ شياۋپىڭ نەزەريىسى ئۇلۇغ بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىكتىن ئىبارەت شەرەپلىك ئەنئەنىنى جارى قىلدۇرۇپ، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش ئورتاق غايىسىنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلىشىدا مۇھىم رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ مۇناسىۋەت

بىلەن بىز تۆۋەندىكى بىرنەچچە پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇشقا ئالاھىدە ئېتىبار بەردۇق: ① تارىخىي ماتېرىيالىزمدا ۋە ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، تارىخنى ئۇنىڭ ئەسلى قىياپىتى بويىچە يېزىپ چىقتۇق؛ ② ۋەتەنىنىڭ بىرلىكىنى قوغداش پرىنسىپىدا چىڭ تۇردۇق؛ ③ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش پرىنسىپىدا چىڭ تۇردۇق. كىتابنى يېزىش جەريانىدا، بىز يېيىڭ، نەنجىڭ، چېڭدۇ، چۇڭچىڭ، لەنجۇغا ۋە شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىپ، نۇرغۇن ئارخىپ ۋە ماتېرىيالالارنى كۆرۈپ ۋە توپلاپ، سەپپەدىن ئەزىزى، دېلىك لىچۇن، سەيدۇللا سەيپۇللايوپ، ساۋدانوپ زاھىر، ماھمۇر قاسىمى، پاتقان سۇگۇربايوپ، قۇربانئالى ئوسمانوپ، ئىسمايىل ياسىنوپ، ئابلىمىت ھاجىيوپ، ئۇيغۇر سايرانى، لى تەييۇ، چېن شىخۇا، شۇمۇتۇڭ قاتارلىق پېشقەدەم يولداشلارنى كۆپ قېتىم زىيارەت قىلدۇق ھەمدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغان جايلارغا بېرىپ، نەق مەيدانغا تەكشۈرۈش ئېلىپ باردۇق. بىز يەنە «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» (3-قىسىم) قاتارلىق ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئالاقىدار نۇرغۇن تەتقىقات مېۋىلىرىنى قوبۇل قىلىپ مەزكۇر كىتابقا كىرگۈزدۇق.

بۇ كىتابنىڭ ئۆچىنچى ئورىگىنالى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، يولداش فۇ ۋېنىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە ئىسمايىل ياسىنوپ، ساۋدانوپ زاھىر، ئەنۋەرخانبابا، ئابدۇسالام ئابباس، ئۇيغۇر سايرانى، دېلىك داجبن، چېن خۇا، لىيۇ جىشياۋ، ۋاھاپ، جاقۇپ، لى تەييۇ، چېن شىخۇا قاتارلىق 30 نەچچە پېشقەدەم يولداش ۋە مۇتەخەسسىس قاتناشقان كىتاب ئورىگىنالىنى قاراپ چىقىش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. كېسەل ۋە باشقا ئىشلار تۈپەيلىدىن يىغىنغا قاتنىشالمىغان سەيدۇللا سەيپۇللايوپ، قۇربانئالى ئوسمانوپ، ماھمۇر قاسىمى قاتارلىق يولداشلارنى ئايرىم-ئايرىم زىيارەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ كىتاب ئورىگىنالىغا بولغان پىكرىنى قايتا-قايتا تولۇق ئاڭلاپ چىقتۇق. يولداش جانابىل ئورىگىنالنى قاراپ چىقىش يىغىنىدا چۈشكەن پىكىرلەردىن بېرىلگەن دوكلاتنى ئاڭلىدى ھەمدە قاندىق قىلىپ يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كىتابقا تۈزىتىش كىرگۈزۈش ھەققىدە مۇھىم پىكىر

بەردى. يولداش فۇ ۋېن كىتاب ئورىگىنالىغا تەپسىلىي مۇھىم تۈزىتىشلەرنى كىرگۈزدى. بىز مۇشۇ ئاساستا يەنە ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىش، تۈزىتىش كىرگۈزۈش ۋە تولۇقلاش ئارقىلىق، كىتابنىڭ تۈتىنچى، بەشىنچى ئورىگىنالىنى تەييارلىدۇق.

يولداش جانابىل بىلەن يولداش فۇ ۋېن كىتابنىڭ باش مۇھەررىرلىكىنى، يولداش شۇي يۈچى جاۋابكار مۇھەررىرلىكىنى ئۈستىگە ئالدى. يولداش شۇي يۈچى مەزكۇر كىتابنى يېزىش پروگراممىسىنى تۈزۈش ۋە قۇرۇلما سىستېمىسىنى بېكىتىش جەھەتتە مۇھىم رول ئويناندى ھەمدە كىتاب ئورىگىنالىغا كۆپ قېتىم تۈزىتىش كىرگۈزدى، تولۇقلىدى ۋە ئورىگىنالىنى بىرلىككە كەلتۈردى. ئەڭ ئاخىرىدا يولداش جانابىل بىلەن يولداش فۇ ۋېن ئورىگىنالىنى قاراپ چىقىپ بېكىتتى، بۇ كىتابنى يېزىشقا شۇي يۈچى (كىرىش سۆز، بىرىنچى بابنىڭ بىرىنچى پاراگرافى، ئاخىرقى سۆز)، دۇ خەن (بىرىنچى بابنىڭ ئىككىنچى پاراگرافى، ئىككىنچى باب)، جۇ چىڭلىن (ئۈچىنچى باب)، گاۋ چاۋىڭ (تۆتىنچى باب)، دۇن شىچۈن (بەشىنچى باب، يولداش لالۇ تاۋمۇ بۇ بابنىڭ ئورىگىنالىنى تەييارلاشقا قاتناشتى)، ۋۇ شالۇ (ئالتىنچى باب) قاتارلىق يولداشلار قاتناشتى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى ماتېرىياللىرى گۇرۇپپىسىدىكى جاڭ كېشۈن، ما شۇتيەن، چى روشيۇڭ قاتارلىق يولداشلار ناھايىتى زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتى، ئۇلار ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر نۇرغۇن ماتېرىياللارنى توپلاپ، رەتلەپ ۋە تەرجىمىگە ئۇيۇشتۇرۇپ، بىزنىڭ بۇ كىتابنى يېزىپ چىقىشىمىزنى ناھايىتى ياخشى شارائىت بىلەن تەمىن ئەتتى ھەمدە كىتاب يېزىش خىزمىتىنىڭ تەرەققىياتىغا زىچ ماسلىشىپ، ئالاقىدار ماتېرىياللارنى سېلىشتۇرۇپ، ئېنىقلاپ، تېگىشلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىدى. ئالتاي ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى پارتىيە تارىخى كومىتېتى، تاربا‌غاتاي ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى پارتىيە تارىخى تەتقىقات ئىشخانىسى قاتارلىق ئورۇنلارمۇ بىزنى نۇرغۇن ئالاقىدار ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىدى.

ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى پارتىيە تارىخى تەتقىقات ئىشخانىسى بىزنى زور كۈچ بىلەن قوللىدى ۋە بىزگە نۇرغۇن ياردەم بەردى، بولۇپمۇ نۇرغۇن مەمۇرىي، كەسپىي خاراكتېرلىك خىزمەتلەرنى پارتىيە تارىخى تەتقىقاتى ئىشخانىسىدىكى يولداشلار ئۈستىگە ئالدى، بۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ نۇرغۇن ۋاقتىمىز تېجەپ قېلىنىپ، بىزنىڭ زېھنىي كۈچىمىزنى مەركەزلەشتۈرۈپ يېزىقچىلىق ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشىمىزغا كاپالەتلىك قىلىندى.

شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر خېلى كۆپ تارىخىي ماتېرىياللار يوقىلىپ، چېچىلىپ كەتكەنلىكى، بەزى ماتېرىياللار تولۇق يىغىلمىغانلىقى، ئەھۋال بىرقەدەر مۇرەككەپ بولغانلىقى، شۇنداقلا ئاپتورلارنىڭ سەۋىيىسى چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، مەزكۇر كىتابتا بەزى جايلارنىڭ چۈشۈپ قېلىشى ۋە بەزى بايانلارنىڭ مۇۋاپىق بولماسلىقىدىن خالىي بولماق قىيىن، ھەرقايسى جەھەتتىكى زاتلار، مۇتەخەسسىسلەر ۋە ئالىملارنىڭ قىممەتلىك پىكىرلىرىنى ئايىماي بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

مۇشۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى» نى يېزىش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتىگە مەدەت بەرگەن، ياردەم بەرگەن ئورۇنلارغا ۋە ھەر جەھەتتىكى زاتلارغا سەمىمىي تەشەككۈر ئېيتىمىز.

شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخىنى
يېزىش - تەھرىرلەش گۇرۇپپىسى

1997-يىل 12-ئاي

مەسئول مۇھەررىرى: ساۋۇت سالاھىدىن
مەسئول كورراكتورى: ئابلىز ئابباس

شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
پوچتا نومۇرى: 100013 ، تېلېفون: 64290862—010
تارقاتقۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى شىنجاڭ خىزمەت پونكىتى
ئاددىيلاشتۇرۇش : بېيجىڭ شەھىرى غەربىگە شىمالىي كوچا 14-نومۇر
تىزغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى ئېلېكترونلۇق مەنبەلەر مەركىزى
باسقۇچى : ئۈرۈمچى مىللەتلەر باسما زاۋۇتى
سانقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
نەشرى : 2000 - يىل 5 - ئايدا 1 - قېتىم
بېسىلىشى : 2000 - يىل 5 - ئايدا 1 - قېتىم
ئۆلچىمى : 1168×850مم، 32 كەسلەم
باسما تاۋىقى : 16.5
باسما سانى : 0001—5000
باھاسى : 18.00 يۈەن

责任校对：
责任印制：
出　版
发　行
印　刷
经　销
开　本
印　张
印　数
定　价

图书在版编目(CIP)数据

新疆三区革命史:维吾尔文/新疆三区革命史编辑委员会编。—北京:民族出版社,1999.12
ISBN 7—105—03747—4

Ⅰ.新…Ⅱ.新…Ⅲ.新民主主义革命—历史—新疆—维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.K294.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(1999)第 72894 号

责任编辑:沙吾提·萨拉伊丁
出版发行:民族出版社　电　　话:010—64290862
社　　址:北京市和平里北街 14 号　邮政编码 100013
排　　版:民族出版社排版中心
印　　刷:乌鲁木齐民族印刷厂
经　　销:各地新华书店
版　　次:2000 年 5 月第 1 版　　2000 年 5 月第 1 次印刷
开　　本:850×1168 毫米　1/32
印　　张:16.5
印　　数:0001—5000 册
定　　价:18.00 元

◆ 责任编辑、印制责任：刘家峰 ◆ 封面设计：刘家峰
ZHUANYAO ZHIXIAN BIANJI YINZHI ZHIXIAN FENGMIAN SHEJI:LIU JIAFENG

ISBN 7-105-03747-4

9 787105 037476 >

ISBN 7-105-03747-4/K·386
民文广版 2111 定价：13.00元